

PROZĂ

SATIRICĂ

FRANCEZĂ

PROZĂ

SATIRICĂ FRANCEZĂ

(antologie, prefață și medalioane de SILVIAN IOSIFESCU)

EDITURA TINERETULUI

Coperta de PETRE VULCĂNESCU

Redactor responsabil : E. ȘIȘMANIAN
Tehnoredactor : I. CEAUȘU

Dat la cules 19.11.1962. Bun de tipar 11.02.1963. Apărut 1963. Comanda nr. 4384. Tiraj 30.160. Broșate 27.100+legate 3060. Hîrtie tipar de 50 g/m² 540×840/16. Coli editoriale 24,2. Coli de tipar 37. A.T. 1356. C.Z. pentru bibliotecile mici 8(A)(R)

Tiparul executat sub comanda nr. 21.194 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii-1, București — R.P.R.

PREFAȚĂ

E bine cunoscut că nu se pot reduce trăsăturile diverse ale unei culturi la una singură. Specificul literaturii franceze e foarte greu de definit într-o formulă scurtă. Asemenea caracterizări-etichete nu pot decît să simplifice arbitrar fenomene culturale complexe, adesea contradictorii. Faptele arată însă abundența caracteristică a satirei în toate genurile de literatură franceză. Apoi, frecvența unei anumite calități de comic, denumită adesea „spirit". În scrisul francez din ultimele două-trei secole revin mereu expresii care vorbesc despre „spirit" ca de un veșmînt indispensabil pentru inteligență. Arta de a spune cu grație ușoară lucruri adînci e o însușire apreciată în cultura franceză. Nici conceptul de spirit nu e ușor de explicitat. Dar ne vine în ajutor unul dintre oamenii cei mai indrituiți să vorbească despre spirit din cîți au existat vreodată. A făcut-o Voltaire, într-un articol din „Dicționarul filozofic".

„...Ceea ce se numește spirit e cînd o comparație nouă, cînd o aluzie fină; aici e iluzia creată de un cuvînt pe care-l înfățișezi cu un înțeles, dar îl concepi cu altul; colo un raport delicat între două idei puțin obișnuite; e o metaforă rară; e căutarea a ceea ce un obiect nu-ți arată de la prima vedere, dar care se găsește într-adevăr într-însul; e arta de a îmbina două lucruri îndepărtate sau de a diviza două lucruri ce par să se unească sau de a le opune unul altuia; e arta de a-ți spune doar pe ju-

mătate gîndul, pentru a lăsa să fie ghicit. În sfîrşit, v-aş mai vorbi despre toate celelalte moduri de a dovedi spirit, de aş avea şi eu mai mult..."

Se vede prea bine că omul cel mai spiritul al secolului al XVIII-lea nu s-a mărginit, definind spiritul, să facă elogiul fineţei gratuite, că l-a legat de însăşi inteligenţa critică, în stare prin asociaţii şi disocieri neprevăzute să descopere raporturi inedite între lucruri, adevăruri noi. În acelaşi timp, textul lui Voltaire pune în gardă împotriva folosirii facile a spiritului, împotriva fineţei preţuite în sine, prin care scriitorul se mărgineşte să se admire la nesfîrşit. Conceput astfel, „spiritul" nu se împacă nici cu pasiunea, nici cu adîncimea. „Primejdia şi pasiunea nu caută să facă spirit. Priam şi Hecuba nu fac epigrame, atunci cînd copiii lor sînt ucişi în Troia mistuită de flăcări — scrie mai departe Voltaire. Didona nu suspină în madrigale, în timp ce aleargă spre rugul pe care se va jertfi..."

Însuşi textul lui Voltaire confirmă că spiritul nu poate fi discutat formal, fără a se ţine seamă de sensul în care e folosit, de concretul operei de artă şi de ideile care sînt vehiculate „spiritual" — cu asociaţii şi disociaţii neprevăzute, cu lucruri spuse pe jumătate, pe care le întregeşte inteligenţa cititorului. Cu aceleaşi procedee se pot spune şi s-au spus lucruri opuse ca înţeles şi preţ. Cam prin aceiaşi ani cînd Voltaire îşi scria „Scrisorile filozofice" sau primele povestiri, într-unele din piesele lui Marivaux personajele schimbă replici sclipitoare şi inconsistente ca jocurile de artificii. Teatrul lui Marivaux nu se reduce la acest tip de dialog. Dar e clară opoziţia între ceea ce a fost denumit „marivaudage", între jocul de replici vag tandre şi cu orice preţ fine şi ideile pe care le schimbă personajele din „Candide", idei a căror semnificaţie critică izbea la temelia unei societăţi. Mai clară încă e comparaţia dintre Anatole France sau Courteline şi aşa-numitul teatru de bulevard care, începînd din a doua jumătate a secolului trecut, a năpădit atîtea

scene pariziene. În piesele de bulevard, replica — deși de cele mai multe ori facilă și croită după rețetă — corespunde uneori formal caracterizărilor voltairiene ale spiritului. Dar nu se prea cunosc nici în literatura burgheză apărători estetici ai teatrului de bulevard. Sărăcia de idei, mediocritatea și de multe ori josnicia morală ale unor scrieri care reiau la nesfîrșit tema triunghiului conjugal descurajează chiar pe amatorul formalist de spirit pentru spirit. Georges Courteline și Alfred Capus au debutat cam în același timp. Capus a fost considerat timp de cîteva decenii drept un maestru al comediei bulevardiere. Cine-și mai amintește azi de el?

Tezele lui Lenin despre cele două culturi naționale care se regăsesc în sînul aceleiași națiuni se verifică și în acest domeniu. Aceeași trăsătură — tipul de spirit „caracteristic francez" — se nuanțează, se schimbă pînă la contrast, după cum e folosită pentru a plasa neapărat un cuvînt de duh — „un bon mot" — sau pentru a spune expresiv un adevăr critic. În acest din urmă caz, spiritul e totdeauna spirit critic, e satiră. Și acest spirit critic e prin excelență apanajul forțelor sociale progresiste, al claselor în ascensiune istorică. O antologie a spiritului francez nu poate fi decît o antologie a satirei realiste, nu un inventar de mijloace comice, nici o culegere de „bons mots".

În literatura franceză bogăția și diversitatea satirei prin comic e un motiv de mîndrie justificată. Ne vin îndată în minte nume foarte mari: Rabelais și Molière, Voltaire și France. Dar de la farsele medievale și pînă în zilele noastre procesul e continuu. Iar în perioadele de trecere, de pregătire a unei mari schimbări politico-sociale, rolul satirei se intensifică. Satira dezvăluie ridicolul a ceea ce a rămas definitiv în trecut, a ceea ce a depășit și nu mai poate fi acceptat de noile stări sociale, de noile idei.

O privire istorică oricît de fugară scoate la iveală această evoluție a satirei. Încă de la începuturile prozei, versurilor și teatrului, parodia dă o replică

zeflemitoare moravurilor și credințelor depășite. În epica vremii se face trecerea de la tonul eroico-fabulos la cel satiric. Zeii antichității — ne spune Marx — au murit tragic în scrierile lui Eschil și Euripide și comic în dialogurile lui Lucian. Eroii fabuloși fac loc în epoca medievală observațiilor critice din ce în ce mai caustice. Într-o aceeași operă, în vestitul „Roman al trandafirului", cele două părți scrise la scurt interval de doi autori deosebiți, de Guillaume de Lorris și de Jean de Meung, sînt în izbitor contrast. Prima narează întîmplări în spiritul amorului cavaleresc. Virtutea și Bărbăția triumfă, zdrobind diversele piedici obligatorii pentru o povestire cavalerească. Partea a doua e dominată de tonul satiric și înțepăturile lui Jean de Meung nu pregetă să urce pînă la monarhie.

Capodopera renașterii este o răfuială globală cu instituțiile și ideile feudale. Fostul călugăr Rabelais, devenit pe rînd medic și jurist, păstrează fabulosul medieval doar ca un veșmînt comic. Uriașii lui înghit fără să observe pelerini pioși pe lîngă cirezi și butoaie de băutură. Dar fantasticul acesta voios aduce în primul rînd replica dată de gîndirea umanistă celei medievale pe cele mai diferite tărîmuri.

Replica se va clarifica și sistematiza în secolul următor, o dată cu consolidarea burgheziei care se afirmă ca o clasă în ridicare și își susține tot mai tăios ideile. Burghezii care se rușinează de clasa lor și năzuiesc să pătrundă în aristocrație, domnul Jourdain sau Georges Dandin ai lui Molière sînt ridiculizați. Raționalismul cartezian și materialismul lui Gassendi sînt expresia acestui moment social. Se creează baza filozofică pentru teatrul lui Molière, pentru epistolele lui Boileau, pentru caracterele lui La Bruyère. Dar încă din această etapă, literatura realistă știe să observe alături de viciile feudalismului, și cusururile din ce în ce mai evidente ale burgheziei în ridicare. Lucrul a fost remarcat mai ales în versurile lui La Fontaine, dar se poate observa și la Molière, și La Bruyère.

Secolul al XVIII-lea e secolul satirei. Forțele antifeudale se concentrează, își încordează puterile pentru marea răsturnare pe care o va aduce revoluția burgheză din 1789. Totul e pus în discuție. Comicul își înmulțește mijloacele, se scriu utopii satirice după modelul lui Swift ; oameni din țări îndepărtate — persanii lui Montesquieu, huronul lui Voltaire — sînt puși să călătorească în Franța și să se mire de tot ceea ce întîlnesc. Cu excepția lui Rousseau, prea crispat, prea pasionat pentru a practica sau gusta comicul, mai toți scriitorii reprezentativi scriu satiră. O face un gînditor grav ca Montesquieu, o fac filozofi ca Diderot, romancieri ca Lesage, autori de comedii ca Regnard sau Marivaux, moraliști și anecdotiști ca Chamfort. Dar satira secolului rămîne dominată de Voltaire, care cu grație ușoară atinge toate domeniile, mînuiește cele mai diferite mijloace ale comicului, discreția ironiei, pamfletul incisiv, uneori chiar comicul buf. Se înmulțesc și tipurile comice, burghezia devine tot mai mult obiect al satirei. Financiarul se ivește în literatură fie în ipostaza de speculant fără scrupule — în „Turcaret" al lui Lesage — fie ca Mecena satisfăcut și trufaș, adulat de diverși paraziți, în „Nepotul lui Rameau" de Diderot.

Burghezul și burghezia devin obiectul principal al satirei după revoluție. Marea decepție provocată în conștiința maselor de venirea burgheziei la putere, decepție pe care o traduc în limbajul lor propriu și romantismul și realismul critic, alimentează satira secolului al XIX-lea. Aspectele crunte ale exploatării capitaliste stimulează mai ales denunțul realist direct, dar mentalitatea burgheză în artă și morală e înfățișată adesea cu mijloacele comicului. Cu nuanțele estetice corespunzătoare, romanticii, realiștii critici, naturaliștii au practicat satira. Întîlnim în literatura franceză corespondentul „filistinului" german al burghezului mulțumit de sine și plat, tratînd cu dispreț tot ceea ce nu e în stare să priceapă, arta sau cugetarea filozofică, rostind cu gravitate banalități sonore. Tipul se ivește în satira

mai superficială a lui Henri Murger, cîntărețul boemei; la Henri Monnier poartă numele de Domnul Prudhomme și are un gust deosebit pentru nonsensul pompos de felul faimoasei propoziții: „Această sabie este cea mai frumoasă zi din viața mea". Musset îl introduce în teatru. Iar Flaubert, care s-a războit toată viața cu filistinismul și cu banalitatea, îi dă contururi artistice memorabile, plăsmuindu-l pe farmacistul Homais și pe cei doi exploratori ai culturii, pe Bouvard și Pécuchet. Același larg obiectiv al satirei se va regăsi la sfîrșitul secolului la Maupassant, Courteline, Jules Renard ori Tristan Bernard, iar în zilele noastre la Gabriel Chevallier sau Marcel Aymé. Pe de altă parte, în cele cîteva zeci de volume ale lui Anatole France satira cunoaște o amploare și o forță incisivă care amintește de marii înaintași, de Rabelais sau Voltaire.

În anii noștri, în anii războaielor imperialiste, ai fascismului, dar și ai luptei revoluționare victorioase, denunțul direct al realității capitaliste trece pe primul plan. Voltaire spusese că sinuciderea Didonei sau distrugerea Troiei nu pot fi tratate pe ton jucăuș, spiritual. Cu atît mai mult ar părea minimalizată oroarea fascismului ori alte fețe ale lumii imperialiste dacă ar fi relatate cu reținere ironică. În film, un artist de talia lui Chaplin a ajuns la un semieșec, atunci cînd a tratat hitlerismul doar pe ton grotesc. Dar mijloacele comicului sînt diverse și puterea lui de acțiune nu mai are nevoie de argumentare. Literatura revoluționară din Franța de azi, care a dat în proză „Comuniștii" și „Săptămîna Sfîntă" ale lui Aragon, pentru a cita doar un exemplu mai elocvent, are maturitatea artistică și ideologică cerute de o nouă satiră.

Satira nu s-a exprimat numai prin proză. Neputînd urmări alcătuirea unei antologii care să cuprindă și teatru, și versuri, am subliniat prin titlul

acestei culegeri, teritoriul la care ea se limitează, faptul că a fost nevoită să lase la o parte piesele lui Molière, Regnard, Musset, fabulele lui La Fontaine, epistolele lui Boileau, versurile satirice ale lui Voltaire.

Dar însăşi alegerea unor pagini de proză satirică implică un coeficient de aproximaţie. Se ştie că termenul de satiră are un înţeles larg şi unul mai restrîns, desemnînd în primul caz orice dezvăluire critică, în al doilea, cea făcută cu mijloacele comicului. Desigur că obiectul culegerii de faţă e satira comică. Dar graniţele nu sînt foarte precise. Pornind de la rîsul din toată inima, pe care-l trezeşte comicul buf, nuanţele comicului sînt mai puţin aparente în zîmbetul ironic şi devin rictus în sarcasm. Se poate aprecia foarte felurit în ce măsură un text părăseşte sau nu comicul, devine denunţ direct. Totuşi pentru a delimita domeniul şi pentru a nu mări prea mult dimensiunile volumului, a fost necesară trierea. N-au intrat în culegere maximele lui La Rochefoucauld, uneori formulate cu tot ceea ce Voltaire a desemnat prin spirit, dar în tonul lor general amare şi nu comice, n-au intrat nici „Caracterele" lui La Bruyère sau proza politică a lui Hugo sau Zola. Au fost introduse însă pagini din Courier — teoretician şi practician al pamfletului — ori capitole din Vallès.

Chiar disociată de demascarea directă, satira comică franceză e deosebit de bogată şi o culegere de cîteva sute de pagini e ţinută la o triere destul de severă. Căutînd să nu lase la o parte nici un satiric de seamă, culegerea de faţă a renunţat totuşi la acele nume foarte mari pentru care paginile comice sînt o excepţie ; n-a reţinut „poveştile hazlii" ale lui Balzac şi pentru caracterul lor de pastişă rabelaisiană, şi pentru că rămîn oarecum izolate în opera balzaciană. Acelaşi lucru pentru unele fragmente din Stendhal sau Zola. În schimb, în „Bouvard şi Pécuchet" al lui Flaubert, obiectivele satirice sînt semnificative pentru întreaga concepţie a

scriitorului. Tot astfel, în „Colas Breugnon" al lui Romain Rolland.

Toate aceste criterii care intră în joc — la ele se adaugă preferințele personale foarte variabile ale acelora care au de făcut trierea — ne fac să socotim culegerea de față drept una dintre diversele posibile. Ea își va fi atins scopul în măsura în care va pune pe cititor în contact cu „spiritul francez" mai precis, cu vigoarea satirică și cu bucuria de viață a unei mari literaturi progresiste.

SILVIAN IOSIFESCU

RABELAIS

(1494 (?) — 1553)

François Rabelais s-a născut la Chinon — data e nesigură. Era fiul unui avocat, care la rîndul lui se trăgea dintr-o familie țărănească. Viitorul scriitor a învățat carte la călugări, dobîndind cu acel prilej o ură trainică împotriva clerului și scolasticii. A devenit și el călugăr — un călugăr cu credințe și simțăminte foarte laice — și-a asimilat o cultură umanistă temeinică ce l-a făcut suspect în mînăstirea lui de franciscani. Curînd a părăsit această mînăstire, a început să scrie versuri în franceză, a studiat dreptul și a căpătat — el, fiul avocatului — ostilitatea pentru justiția vremii pe care aveau s-o mărturisească paginile din Pantagruel. A studiat și a practicat apoi medicina la Lyon. Acolo, în 1532, a publicat „Pantagruel", carte osîndită după un an de către Sorbona — universitatea din Paris. În anul următor l-a întovărășit în Italia pe cardinalul Du Bellay. La întoarcere, sub pseudonimul Alcofribas — format prin anagramă — a publicat „Viața prea minunată a marelui Gargantua, părintele lui Pantagruel". Apoi, la intervale de cîțiva ani a tipărit diferitele părți ale cărții sale. Cartea a patra a apărut în 1552 și a fost oprită printr-o hotărîre a parlamentului din Paris. Între timp, Rabelais avusese de înfruntat valul de persecuție împotriva oricărei gîndiri mai libere care a însoțit contrareforma. Scriitorul n-a putut să mai publice ultima carte din Pantagruel. Ea a apărut zece ani după ce Rabelais murise în mizerie și exil.

S-a spus despre Gargantua și Pantagruel că e ultima operă de seamă a Evului Mediu în litera-

tura franceză şi prima mare operă modernă. Caracterizarea aminteşte de cea pe care Engels a făcut-o lui Dante. Dar Rabelais este în primul rînd exponentul umanismului şi scrisul lui se rupe rîzînd de instituţiile feudale şi de prejudecăţile gîndirii încorsetată de scolastică. Folosind vechiul mijloc al povestirii cu uriaşi, Rabelais adună în Gargantua şi Pantagruel cunoştinţele veacului său şi le opune trecutului. Verva lui e inimitabilă, rostogoleşte ca o avalanşă calificările şi enumerările. De aici şi dificultăţile enorme ale traducerii. Dar Rabelais ştie să folosească contrastul comic lapidar, ca şi stilul pletoric. Stăpînind în aceeaşi măsură gluma grasă şi fineţea, Rabelais emite în toate domeniile idei legate de cunoaşterea şi preţuirea omului. Opune memorizării de texte şi formule un învăţămînt raţional, bazat pe înţelegere. Opune ascetismului religios preţuirea existenţei depline, care ţine seama şi de minte şi de trup. Nimic nu scapă vervei satirice a „meşterului Alcofribas", nici feudalii hrăpăreţi, de felul lui Picrochole, gata oricînd să pornească un război de jaf, nici justiţia reprezentată de Bridoie, cel care dă sentinţele cu zarul. Enciclopedie satirică prin care o lume nouă se răfuieşte cu trecutul „Gargantua şi Pantagruel" e, desigur, principala scriere în proză pe care a creat-o umanismul în întreaga lume.

VIAŢA EXTREM DE ÎNFRICOŞĂTOARE A MARELUI GARGANTUA, TATĂL LUI PANTAGRUEL

De genealogia şi vechimea lui Gargantua.

Capitolul întîi

Vă trimăt la Marele Hronic Pantagruelesc[1] a dibuire stirpea şi anticvitatea din care se trase Gargantua. Într-acel letopiseţ o să vă lămuriţi mai pe larg cum se iviră uriaşii pe lumea asta şi cum dintr-aceştia, prin oable-ncrîngături, fu scoborîtor Gargantua, tatăl lui Pantagruel ; şi să nu vă fie cu bănat dacă las acum hronicul deoparte, cu toate că lucrurile stau astfel încît, mai vîrtos e adus aminte, mai vîrtos va fi pe placul Domniilor voastre ; după cum aveţi şi cuvîntul lui Platon *in Philebo et Gorgias (în Fileb şi Gorgias)* şi al lui Flaccus, care spun că ar fi unele istorisiri, asemeni cu aceasta, fără-ndoială, ce sînt cu atît mai delectabile cu cît sînt mai adesea răspovestite.

De-ar da Dumnezeu ca fitecine să-şi cunoască atîta de temeinic neamul, de la tata Noe şi pînă-n zilele noastre ! Gîndesc eu că mulţi sînt astăzi împăraţi, regi, duci, principi şi arhimandriţi pe pămînt, cari sînt scoborîtori din niscai coropcari[2] de moaşte şi cărăuşi de coşerce cu poamă, după cum, dimpo-

---

[1] *Marele Hronic Pantagruelesc :* e vorba de cartea a II-a a romanului, de *Pantagruel,* apărută, cronologic, înainte de *Gargantua ;* în cel dintîi capitol Rabelais imaginează o comică şi fastidioasă genealogie de uriaşi, strămoşi ai lui Grandgousier, Gargantua şi Pantagruel. (n.t.)

[2] *Coropcari :* vînzători ambulanţi, în cazul de faţă, de relicve şi iertăciuni. (n.t.)

trivă, mulţi sînt cerşitori pe la uşi, sărăntoci şi nevoiaşi, cari sînt coborîtori cosîngeni, os din spiţa marilor domnitori şi împăraţi, datorită uimitoarei petreceri a domniilor şi-a-mpărăţiilor :

de la asirieni la meji,
de la meji la perşi,
de la perşi la machedoneni,
de la machedoneni la romani,
de la romani la greci,
de la greci la franţuji.

Şi, ca să vă dau o pildă de mine carele cuvîntez, eu cuget că sînt descendent din oarecare avut rigă au princip în vremea dinioară ; căci niciodată nu s-au pomenit om să aibă mai mare patimă decît mine a fi rege şi bogat, ca să pot face apelpisite [1] chiolhane, să nu muncesc, să n-am nici o grijă şi să-i pot chivernisi pe prietenii mei şi pe toţi oamenii cumsecade şi cuminte. Ci tare mă-ntăresc eu şi mă mîngîi că pe ceea lume oi fi chiar mai ceva decît pot îndrăzni a visa acum. Voi, dacă aveţi asemeni ori mai zeloasă năzuinţă, îmbărbătaţi-vă în nenorocirea voastră şi beţi vîrtos de la ghiaţă, dacă vă stă în putere.

Întorcîndu-ne la oile noastre, vă spui că prin graţia proniei cereşti fostu-ne-au conservate vechimea şi spiţa lui Gargantua mai întregi decît oricare altele, exceptînd cele ale Mesiei, de care nici nu vorbesc nefiind treaba mea, deoarece diavolii (adică defăimătorii şi făţarnicii) se pun împotrivă. Şi fost-au găsit hronicul, de Jan Audeau, într-o livede ce-o avea el pe lîngă bolta Gualeau, la vale de Măslin, către Narsay, unde, puind să se cureţe şanţurile, dezgropară săpătorii cu săpăligele lor gogeamite mormîntul de bronz, peste măsură de lung, încît niciodată nu-i mai dădură de capăt fiindcă se pierdea sub stăvilarele Viennei. Deşchizîndu-l într-un anume loc, însemnat de-asupra cu un pocal jur-împrejurul cărui era scris cu slovă etruscă :

[1] Apelpisite — nemaipomenite, grozave, straşnice. (n.t.)

HIC BIBITUR (AICI SE BEA), găsiră nouă clondire rînduite cum se așază popicele în Gasconia, dintre care cel aflat în mijlóc stătea pe-o cărticică groasă, grasă, grea, gigéa, drăguță, micuță, búgedă, mucedă, mai tare dar nu mai bine mirositoare decît trandafirii.

Într-însa fu zisa genealogie găsită, scrisă de-a lungul cu buchi cănțălărești [1], nu pe hîrtie, au pergamină ori în ceară, ci pe scoarță de ulm, ce era, însă, într-atît prăpădită de senectute [2], că abia puteai desluși din trei, una.

Eu (cu toate că nevrednic) fui chemat acolo, și cu mare sprijin de ochelărime, puind în practică meșteșugul prin care poți citi literi șterse, cum ne-nvață Aristot, o tălmăcii după cum puteți vedea, pantagruelizînd sau pîntegrolăsînd, adică turnînd din gros în pîntec și lăsînd cartea numai după ce-o descîlcii citind isprăvile grozavnice ale lui Pantagruel.

La sfîrșitul opului era un mic tractat intitulat Farafasticurile tiriachii [3]. Șoarecii și moliile ori (să nu mint) alte stricătoare lighioi rosese începutul ; ce-a mai rămas am adaos mai jos, din adîncă venerare a vechimilor.

Cum i-a fost pus numele lui Gargantua, și cum mai sugea el „biberonul".

Capitolul al șaptelea.

Cumătrul Grandgousier, bînd și petrecăluindu-se cu ceilalți, auzi chiotul fioros ce-l slobozi feciorul său văzînd lumina acestei lumi, cînd răcnea cerînd

---

[1] Buchi cănțălărești — scriere cursivă, greu de descifrat, folosită în cancelariile papale. (n.t.)

[2] Senectute — bătrînețe, vechime. (n.t.)

[3] Farafasticurile tiriachii — flecuștețele antidotate. (n.t.)

să : „Bea, bee ! A bea ! " Atunci rosti : „Eşti mare *gîlgan tu ! A !* A bea, zi, îţi cere gîrglenciul, gărgăune găman ?" Ceea ce auzind cei de faţă zise că, fără doar şi poate, din această pricínă trebuia să i se dea copilului, după chipul şi pilda vechilor Ebrei, numele de *Gargantua,* fiindcă ăsta fusese cel dintîi cuvînt al tată-său, la naşterea lui. Care lucru fu încuviinţat de prunc şi fu tare plăcut mumei sale. Şi ca să-l împace îi dădură să bea de-a gîlgîl cu duşca şi fu cufundat în cristelniţă şi botezat acolo, cum e datina la creştinii dreptcredincioşi.

Şi-i rînduiră şapteşpe mii nouă sute treişpe vaci din Pautille şi Brehemond pentru obişnuita alăptare. Căci era peste poate să găsească în tot cuprinsul doică îndestulătoare, ţiind seama de marea cîtime de lapte trebuincioasă a-l hrăni, cu toate că oareşicari doftori scotişti [1] au întărit cum că mă-sa îl alăpta şi că putea mulge din ţîţele ei o mie patru sute două antale [2], başca nouă ocale de lapte la o mulsoare, ceea ce e de necrezut, încît zisa fu declarată [de Sorbona] ţîţalminteri de scándelă, cucernicelor urechi ocarnică şi mirosind de departe a erezie.

Petrecu într-acest chip, pînă la un an şi zece luni, în care răstimp, urmînd sfatul medicilor, începură a-l primbla, şi-i înjghebară o teleguţă arătoasă trasă de boi, închipuluită de Jan Denyau. Într-asta îl preîmblau încolo şi-ncoa', cu multă voie bună ; şi tare mai era drăgălaş la vedeală, căci avea o mutrişoară gigea şi aproape opşpe guşi ; şi nu scîncea decît pe sponci ; dar se c..a la tot ceasul căci era uimitor de flegmatic la buci, atît datorită complexiunii sale fireşti cît şi prin înclinarea accidentală ce i se trăgea din aceea că prea era sugaci de chisăliţă vinicerie. Şi nu gusta pic fără price, căci dacă se-ntîmpla să fie îmbufnat, mînios, morocănos au posac, dacă tropăia, plîngea, ori se sclifosea, cum

---

[1] Doftori scotişti — discipoli ai filosofului şi teologului scolastic reacţionar Duns Scot, de a cărui filosofie Rabelais îşi bate joc. (n.t.)

[2] Antale — butoaie mari. (n.t.)

îi aduceau de băut, cum îl aduceau în fire și numaidecît tăcea chitic și se-nvoioșa.

Una dintre dădacele lui mi-a spus, jurîndu-se pre legea ei, că atîta se obișnuise țîncul să facă așa, că numai la clinchetul cănilor și al clondirelor și cădea în extaz, fărmăcat ca cum ar fi gustat desfătările raiului. Așa fel încît ele, băgînd de seamă acest har divin, dimineața, ca să-l înveselească, zăngăneau înaintea lui pahare lovindu-le cu o custură ori șipuri cu astupușul, ori cántele[1] cu pocrișele[2] lor, la care zdrîng tare se mai îmbucura el, tresărea și se legăna însuși, moțăind din cap, țambalagind din deşte și băssind din c.r.

Cum fu Gargantua instruit de Poncrat cu atare disciplină că un ceas nu mai pierdea pe zi.

Capitolul al douăzecișitreilea

Cînd Ponocrat cunoscu nărăvita manieră de trai a lui Gargantua, chibzui să-l pună într-alt chip la-nvățătură, dar în primele zile îl îngădui, cugetînd el că Natura nu suferă prefaceri subite fără de-mpotrivire mare.

Pentru a-și începe așadar mai cu folos lucrarea, stărui pe lîngă un medic, savant foarte, din vremea aceea, pre nume Magistrul Teodor[3], ca să se rostească acesta anume, dacă era cu putință să-l puie pe Gargantua pe calea cea bună, carele medic îl purgarisi după canoane cu spînț, adică iarba-nebunilor, și cu acest medicament îi tămădui toată turburarea și perversa abitudine a creierului. Prin

---

[1] Cántele — căni de metal. (n.t.)
[2] Pocrișele — capacele. (n.t.)
[3] Magistrul Teodor — personaj inventat ; edițiile anterioare dădeau numele de *Serafin Calobarsy*, anagrama numelui *Françoys Rabelais*. (n.t.)

acest mijloc, Ponocrat îl făcu să uite tot ceea ce deprinsese sub îndrumarea vechilor învățători, cum făcea și Timoteu[1] cu discipolii săi care fusese instruiți de alți muzicieni.

Pentru a izbuti din plin, îl purtă înfățișîndu-l prin adunările de oameni învățați ce se aflau prin partea locului, datorită vecinătății și rîvnei căror în pilda lui, mai prinse oleacă de minte și dorința să-nvețe altminteri și să fie prețuit și el.

După aceea îl puse a strădui la studiu cu asemeni șart, că nu mai pierdea nici măcar un ceas pe zi, căci toată vremea și-o consacra cititului și bunelor învățături.

Se scula deci Gargantua către ceasurile patru de dimineață. În timp ce-l frecau și-l trăgeau ca să-i puie sîngele-n mișcare, i se citea cu glas mare și limpede și cu răspicata rostire cuvenită coprinsului, o pagină, două din Sfînta Scriptură ; iar treaba asta era dată în grija unui june paj, de loc din Basché, numit Anagnost. Următor predicii și subiectului acestei lecții, adeseaori prindea a lăuda, a preamări, a ruga și a implora pe bunul Dumnezeu a căruia slavă și mărire și înțelepciune le vădea citania.

Apói intra la *Cumarele de taină* în scopul excretiunii fireștilor digestiuni. Acolo precéptorul său îi repețea ce î se citise, dezbătînd și lămurîndu-i punturile mai obscure și părțile mai anevoioase.

Înturnîndu-se ei, cercetau starea cerului : dacă se brodise așa cum socotise dînșii de cu seară, și în ce crug intra soarele, asemeni și luna, în ziua aceea.

După asta îl îmbrăcau, îl pieptănau, îl îndrotau, îl dichiseau și îi profumau, în vreme ce i se repetiseau lecțiile din ajun. El însuși le spunea pe de rost și le întărea cu vreo pildă oareșicare, practică, privitoare la rînduiala omenească, și cu asta o-ntin-

---

[1] Timoteu — poet și muzician din Milet (446—358 î.e.n.). Timoteu nu-și vindeca elevii cu spînț, ci îi punea să plătească o taxă dublă, drept pedeapsă că se duseseră să învețe cu alți muzicieni. (n.t.)

dea uneori două-trei ceasuri, însă, de obicei, contenea îndată ce era îmbrăcat gata.

Pe urmă trei ceasuri bune îi tot citeau.

Cum se isprăvea, ieşeau afară convorbind mereu tot despre cuprinsul lecturii şi mergeau să se hîrjonească la Bracque, ori pe pajişti, şi se jucau voioşi de-a cotca, oina, de-a hapuca tría lunga la gámbură, exersîndu-şi trupurile tot aşa cum îşi exersase mai nainte minţile.

Erau liberi să se joace cît pofteau, căci părăseau joaca îndată ce le căşuna lor şi îi puneau, îndeobşte, capăt numai cînd le năduşea trupul ori osteneau oarecum. Atuncea erau ei şterşi cu nădejde şi frecaţi, îşi schimbau cămaşa şi, preumblîndu-se agale, se duceau să vază dacă prînzul era gata. Aşteptînd ei aşa, recitau lămurit şi elocvent cîteva sentenţii scoase din lecţie.

Întretimp, cum venea şi Domniţa Poftă-mare, se aşezau, în chip oportun, la masă.

La-nceputul ospătării erau citite niscai hître istorioare despre străvechile fapte vitejeşti ; pînă ce venea rîndul vinului.

Atunci (dacă-aveau chef) se urma cu lectura, ori prindeau a tăifăsui cu voioşie împreună, vorbind, în cele dintîi luni, despre virtutea, însuşirea, folosul şi foaita [1] tuturor bucatelor ce li se-aduceau la masă : despre pîine, vin, apă, sare, cărnuri, peşti, poame, zarzavaturi, legumă şi despre felul cum erau gătite. Ceea ce făcînd ei, cunoscu în puţină vreme toate mărturiile în legătură cu aceasta, din Plin, Ateneu, Dioscorid, Iuliu Pollux, Galen, Porfir, Opian, Polib, Eliodor, Aristotel, Elian [2] şi alţii. În timpul convorbirii lor, puneau adesea, ca să fie şi mai siguri, să se aducă sus-zisele cărţi la masă. Şi atîta de bine şi fără greş ţinu a minte cele pomenite, că pe-atunci nu se afla medic să ştie măcar pe jumătate din ce ştia el.

---

[1] Foaita — felul, specia. (n.t.)

[2] Este vorba de filosofi, naturalişti, filologi, poeţi care au atins în unele dintre operele lor probleme legate de alimente sau higiena alimentării. (n.t.)

Pe urmă dezbăteau lecțiile citite de dimineață și încheind ospățul cu beltea de chitonag[1], se scobeau în dinți cu țepușă de fistíc, se spălau pe ochi și pe mîni cu apă proaspătă și curată și aduceau mulțămită Domnului cu cîteva cantice frumoase întru lauda munificenței și bunătății dumnezeiești. După asta, numaidecît se aduceau cărți, dar nu ca să joace jocuri de noroc, ci ca să-nvețe mii de păcăleli drăguțe și născociri nouă, ce se întemeiau toate pe aritmetică.

Și în atare chip căpătă slăbiciune pentru această știință numericească, încît în fiecare zi, după prînz și după cină, își petrecea vremea în aceeași voie bună cu care obișnuia s-o piarză la zaruri ori la cărți. Prin urmare, într-această sciință dobîndi și doxă și praxă atîta de multă, încît Tunstal, Anglul carele o dezbătuse în chip amplu, se mărturisi că, într-adevăr, în comparație cu Gargantua, era chinez.

Și nu numai în socoteli, ci și în alte științe matematice, ca geometria, astronómia și muzica, fiindcă, așteptînd absorpțiunea și digestiunea bucatelor, își tocmeau o droaie de șugubețe cinii[2] și figuri geometrice, și asemeni puneau în praxis canoanele astronomice.

După aceea se veseleau cu muzica lălăind pe patru și cinci glasuri ori pe un tipíc de antifon să-și rupă beregata.

În privința instrumentelor de muzică, Gargantua învăță să cînte la alăută, la țambal și la clavicord, la cinghíe[3], din flaut nemțesc și din cobuz, la vioară și din surlă.

Petrecînd așa preț ca de-un ceas, amistuirea o dată sfîrșită, se ușura de fireștile excremente, apoi se apuca iar, trei ceasuri dacă nu și mai bine, de învățătura lui prințipală, stînd a repeți lectura matutinală, cît și urmînd citania cărții începute, deprin-

---

[1] Chitonag — magiun sau pistil de gutui. (n.t.)
[2] Cinii — instrumente. (n.t.)
[3] Cinghíe — harfă. (n.t.)

zînd a scrie şi a caligrafia şi a migăli slovele vechi şi latineştile literi.

Isprăvind, plecau de-acasă şi dimpreună cu ei un june gentilom din Turena, anume cómisul Gimnast, carele îi preda arta călăriei.

Schimbîndu-şi dar hainele, încăleca un fugaci, un armig [1], un bidiviu, un farij[2] ori un sirep[3] şi-l încura de-o sută de ori o fugă de cal, îl purta în goană, îl mîna să sară-n sus, să ia vînt peste şanţ, să se năpustească peste răzlogi, să-ntoarcă scurt în arman[4], cînd la dreapta, cînd la stînga.

Aici în leasă nu-şi rupea lancea, fiindcă asta e cea mai zadarnică-ngîmfare din lume să spui : «Am rupt zece lănci în turnir sau în harţă» — că şi-un chiristigiu poa' să facă-aşa ceva — isprava mai vrednică de laudă fiind să fi rupt zece dintr-ale protivnicilor. Aşadar, cu lancea lui oţelită, vîrtoasă şi neînduplecată, fărma o poartă, străpungea o litavră [5], răsturna un copaci, împăra [6] o alcă, deschinga o tarniţă [7], încangea o platoşă, acăţa o mănuşă de zale. Toate astea le săvîrşea întrarmurat din creştet în tălpi.

Cît priveşte meterhănelile [8] şi ţuţuielile [9] şi plescăielile de-a călare, nime' nu le făcea mai dibaci ca el. Călăreţul din Ferrara era un coşcodan faţă de dînsul. Învăţase mai cu seamă a sări iutac de pe-un cal pe altul, fără să puie piciorul pe pămînt, — cailor ăstor li se spunea povîrnici — să se-ncălăreze fără scări şi cu lancea-n mînă, din amîndouă păr-

---

[1] Armig — armăsar de rasă. (n.t.)
[2] Farij — cal frumos, de paradă. (n.t.)
[3] Sirep — pur-sînge. (n.t.)
[4] Arman — cerc, arie, loc circular de exerciţiu. (n.t.)
[5] Litavră — armură, cuirasă. (n.t.)
[6] Împăra — vîra lancea prin gaura inelului de metal zis *alcă*. E vorba de o competiţe cavalerească de origine orientală. (n.t.)
[7] Tarniţă — şea de lemn. (n.t.)
[8] Meterhăneli — cîntecele ce se cîntau cailor cu care se executau figuri de manej. (n.t.)
[9] Tuţuieli — fluierături, plescăieli şi onomatopee pe care le scotea călăreţul ca să-şi îndemne, ori să-şi laude calul. (n.t.)

ţile, şi să mîie calul fără dîrlogi cum poftea, căci astfel de iscusinţi servesc meşteşugului militar.

Într-altă zi exersa el cu baltagul, cu care-atîta de iscusit spinteca, atîta de vîrtos încolţea, atîta de sprinten reteza jur-prejur că fu înveştit cavaler armat în bătălie şi-n orice întrecere.

Apoi arunca suliţa, învîrtejea paloşul, învîrtea spata, mînuia şpaga şi hangerul — catafract [1], ne'mplătoşat, cu pavăza, cu gluga scutec [2] ori cu scutul, calcanul [3] şi aspida [4].

Vîná şi bătea în crilă [5], cerbul ,căpriorul, ursul, ciuta, mistreţul, iepurele, potîrnichea, fazanul, dropia. Bătea labda [6] mare sau mingeacul şi-o zvîrlea în sus cînd cu mîna, cînd cu piciorul. Se lua la trîntă, alerga, sărea, nu ţopăind, nu-ntr-un picior ori crăgui [7] — căci (zicea Gimnast) asemenea sărituri sînt şi fără rost şi fără folos în rezbel — ci îşi făcea vînt peste vrun şanţ, zbura peste vrun săciu [8], se căţăra şase farmace [9] pe cîte vrun mur şi se ardica astfel pînă la cîte-o fereastră naltă cît o lance lungă.

Înota în apă adîncă, pe faţă, pe spate, pe-o coastă, cîineşte, voiniceşte, numai cu picioarele, străbătea de-a latul apa Senei [sau a Loarei pîn' la Montsoreau] cu-o mînă în aer ţinînd într-însa o carte fără s-o ude şi trăgîndu-şi cu dinţii mántia, cum făcea Iuliu Cezar. Pe urmă, numai cu-o mînă se sălta în luntre ; de-aici se-azvîrlea iarăşi în apă, cu capu-

---

[1] Catafract — înzăuat, în armură. (n.t.)

[2] Gluga scutec — uneori, în duelul italian, combatanţii îşi înfăşurau capa sau mantia cu glugă în jurul braţului stîng ca să şi-l apere, cînd îl foloseau ca pavăză. (n.t.)

[3] Calcan — scut rotund mare. (n.t.)

[4] Aspida — mic scut rotund ce proteja mai cu seamă pumnul. (n.t.)

[5] Labda — mingea. (n.t.)

[6] Bătea în crilă — vîna cu gonaci sau „la bătaie". (n.t.)

[7] Crăgui — un fel de săritură într-un picior, bătînd trei paşi şi schimbînd apoi piciorul. (n.t.)

[8] Săciu — gard viu din tufe de mărăcini. (n.t.)

[9] Farmace — farmac — unitate de lungime. (n.t.)

nainte, se dădea de-afunda pînă-n străfunduri, pogora în cotroavele şi văgăunile stîncilor [din bulboana de la Savigny], se cufunda în vîltori şi genuni. Apoi întorcea zisul barcaz, îl cîrnea, îl mîna cu repejune ori cătinel, pe cursul apei ori împotrivă, îl oprea la clausuri [1], cu-o mînă cîrmea, cu alta mînuia ditai vîsla, desfăşura vîntrelele, se aburca pe catarg, acăţîndu-se de parîme, alerga pe vergi, potrivea busola, întindea cămílile [2], înţepenea cîrma.

Ieşind din apă, suia voiniceşte muntele şi cobora tot aşa de lesne ; se acăţăra prin arburi ca o mîţă, sărea dintr-unul într-altul ca o veveriţă, frîngea crăngile butucănoase ca un al doilea Milo. Cu două junghiere călite şi două priboaie încercate se urca pînă-n creasta casei ca un chiţcan, se lăsa s-alunece de sus pînă jos, mişcîndu-şi aşa fel mădularele, încît nu era nicicum stînjenit de căzătură.

Zvîrlea cu darda, cu ghioaga, cu piatra, cu suliţa, cu ţapína, cu alabarda, strunea arcul, încordat pe şold arcubalista cea mare cu coarbă, ochea cu flinta ferecată, fără căluş, încărca tunul, trăgea la ţintă, da la semn, de jos în sus, de sus în jos, înainte, într-o parte, şi-napoi ca parţii.

Îi legau din vîrful vreunui foişor înalt o funie, lăsînd-o să spînzure la pămînt ; se căţăra numai cu mîinile, pe urmă venea jos teafăr, aşa dîrz şi sigur, cum voi nici pe locul drept n-aţi putea.

Îi puneau o prăjină zdravănă sprijinită de trupínele a doi copaci ; se prindea cu mîinile de ea ducîndu-se şi venind de la un cap la altul, fără să atingă pămîntul cu picioarele, cu atîta repejune, că nici în goana mare nu l-ai fi putut ajunge.

Şi, ca să-şi întărească şi toracele şi pulmonii, răcnea cît îl ţineau bojocii, ca toţi dracii. L-am auzit o dată strigîndu-l pe Eudemon care era hăt,

---

[1] Clausuri — zăgazuri. (n.t.)
[2] Cămílile — otgoane de corabie. (n.t.)

în Montmartre*, de la poarta Sfîntu Victor**; Stentor[1] în războiul troian, nici el n-avu atare voce.

Şi ca să-şi învîrtoşeze vînoşia îi făurise două ghiulele barosane de plumb, cîntărind opt mii şapte sute de chindinare, una, căror el le spunea altere; le lua de jos în cîte-o mînă şi le ridica în sus deasupra capului, şi le ţinea aşa, fără să se clintească, preţ de trei sferturi de oră şi mai bine, ceea ce putere fără seamăn însemnează.

Se juca de-a druganul[2] cu cei mai voinici şi cînd, după ce-i trăgea sau îi îmboldea, capătul venea în proaptă, se proptea în tălpi aşa de vîrtos, că se dădea bătut oricui ar fi fost atîta de zdravăn să-l urnească din loc, la fel cum odinioară făcea şi Milo, pe care imitîndu-l ţinea şi el în mînă o poamă de rodie, dăruind-o cui i-o putea smulge.

Răspasul de vreme petrecut astfel o dată încheiat, Gargantua frecat, şters şi primenit cu straie uscate, se-nturna cătinel spre casă şi trecînd prin livezi ori alte locuri ierboase, cercetau arburii şi ierburile deosibindu-le cu ajutorul cărţilor celor vechi cari au scris despre ele, ca Teofrast, Dioscorid, Mariniu, Plin, Nicandru, Macer şi Galen[3] şi ajungeau acasă cu braţele doldora de buruiene ce erau date în seama unui tînăr paj, pre nume Rizotom, adică Rădăcinuţă, împreună cu chircile, hepurile, săpăligele, greblele, hîrleţele, chitonoagele şi alte instrumenturi menite a înlesni ierborisirea.

Ajunşi acasă, în vreme ce se pregătea cina, repetiseau cîteva crîmpeie din ce se citise şi se aşezau la masă.

---

* [la fîntîna de la Narsay].

** [de la poarta Bessei].

[1] Stentor — erou grec, participant la războiul troian, înzestrat, într-adevăr, cu o voce tunătoare.

[2] De-a druganul — joc gimnastic în care partenerii ţineau în mînă o bară sau un drug puternic şi încercau să se mişte din loc unul pe altul, trăgînd sau împingînd drugul.

[3] O nouă listă de cărturari din antichitate care s-au ocupat în scrierile lor de botanică.

Ţineţi seama că prînzul îi era cumpătat şi frugal căci mînca numai întru potolirea chelălăielilor burţii; cína însă era copioasă şi din gros, căci se ospăta cumsecade cît avea nevoie ca să hălăduiască şi să se nutrească, aceasta find adevărata dietă prescrisă de arta bunei şi vrednicei medicini, cu toate că o turmă de doftori căscăui, hîrşiţi în pandemoniul sofisticăriilor [şi farafastîcurilor arabilor,] povăţuiesc dimpotrivă.

Cît ţinea această ospătare se preurma lecţia de la prînz, atîta cît li se părea cu cale; cealaltă parte din vremea rămasă petreceau cu vorbe de duh pline de-nţelepciune şi de folos.

După ce aduceau har Domnului, se porneau să cînte muzical ori din instrumente plăcute auzului sau se dedau acelor mărunte distracţii cu cărţi, zaruri şi table şi zăboveau astfel chefuind şi veselindu-se, cîteodată pînă la vremea culcării; alteori se duceau prin soţietăţi de cărturari ori dădeau pe la călătórii care văzuse ţări streine.

În puterea nopţii, mainainte să meargă la culcare, se duceau în cel mai descoperit loc al casei ca să privească întinsul cerului, şi aici îşi însemnau cometii, dacă se aflau, zodia, starea, poziţiunea, opoziţiunea, conjuncţiunea şi orbul[1] astrelor.

Pe urmă, împreună cu învăţătorul său recapitula pe scurt, conform pildei pitagoriştilor, tot ce văzuse, cunoscuse, făcuse, citise şi auzise în cursul întregii zile.

Deci se-nchinau Ziditorului Dumnezeu lăudîndu-L şi întărindu-şi credinţa lor într-Însul şi preamărindu-L pre El în bunătatea Lui fără margini şi aducîndu-I mulţămire şi dîndu-I har, pentru cele trecute, lăsîndu-se în voia dumnezeieştii Lui clemenţe întru cele viitoare.

După ce ispră veau se lăsau tihnei, culcîndu-se.

---

[1] Orbul — orbita. (n.t.)

Cum își petrecea Gargantua timpul cînd vremea era pluvioasă.

Capitolul al douăzecișipatrulea.

Dacă se-ntîmpla să fie zi pluvioasă și intemperată, răstimpul dinaintea prînzului era petrecut ca de obicei, fără numa' că aprindeau un foc zdravăn de-a mai mare dragul spre a corige intemperia vremii. După amiază însă, în loc de îndeletniciri gimnastice, rămîneau acasă și în chip de înviorare și păstrare a puterii, adică apoterapie, osteneau a cîrstăți [1] fînul, a sparge și a tăia lemne, a îmblăti snopii în standoale [2]; pe urmă se îndeletniceau cu arta pictării și a sculpturii, ori aduceau iar în ființă străvechiul joc de chivi [3] și tavlii [4] așa cum l-a înfățișat Leoníc și cum îl mai joacă încă bunul nostru prieten Lascari. Jucînd își rememorau crîmpeiele din vechii auctori, unde se menționează ori se face vro metaforă în legătură cu acest joc.

Așijderi, fie că se duceau să vază cum se îndupleca și se trăgea tel [5] metalele ori cum se turnau harmatele [6], fie că mergeau să cerceteze pe șlefuitorii de nestemate, pe argintari, pe zlătari și pe giuvaergii ori pe alhimiști și bănari [7] și tarapanagii ori pe stativari [8], camucari [9], zachezari [10], catifelari, ceasornicari, ogrindari, tiparnici, organagii [11], bo-

---

[1] A cîrstăți — a așeza fînul sau grîul în grămezi ori snopi puși în cruce unul peste altul. (n.t.)
[2] Standoale — hambare. (n.t.)
[3] Chivi — zaruri. (n.t.)
[4] Tavlii — table. (n.t.)
[5] Tel — fir de fier sau oțel. (n.t.)
[6] Harmatele — tunurile. (n.t.)
[7] Bănari — ca și tarapanagiii, lucrători care turnau monedele în Tarapanale — monetării. (n.t.)
[8] Stativari — țesători la război (stative). (n.t.)
[9] Camucari — țesători de *camucă*, stofă de mătase. (n.t.)
[10] Zachezari — țesători de perdele și brocarturi. (n.t.)
[11] Organagii — fabricanți de organe (orgi) și instrumente muzicale. (n.t.)

iangii şi alte asemenea bresle de meşteşugari, şi, pretutindeni, dînd bacşişuri şi plătind cîte-un rînd, prindeau şi cercetau meşteşugul şi chiţibuşurile meseriilor.

Se duceau s-asculte prelecţiile obşteşti, adunările icumenice, ritoríile, oraţiunile, cuvîntările advocaţilor iscusiţi, didahiile propovăduitorilor evanghelişti.

Colinda salele şi locurile rînduite pentru meşteşugul armelor şi aici se-ncontra cu maeştrii, încercîndu-se în tot soiul de arme şi le arăta în chip evident că ştia tot atît, ba chiar mai ceva decît ei.

Şi, în loc să ierborisească, acum cutreierau dughenile spiţerilor, aptícele [1] păcicarilor de ierbidoftorie şi prăvăliile apotecarilor, şi cercetau cu grijă poamele, rădăcinile, foile, ladanurile [2], răşinile, seminţele, mehlemurile [3], unguentele exotice, mirodeniile, şi totodată cum erau mistificate.

Umblau să caşte gura la pehlivani [4], soitari [5], felceri, caloiatri [6], cicricínii [7], şi ţerahi [8] urmărindu-le tertipurile, panglicăriile, ţopăielile, ghiduşiile şi trăncăneala mucalită, îndeosebi ale celor din Chaunys-ul Picardiei, căci aceştia sînt din născare grozavi flecari şi babani bărbieri de braşoave bărboase, în ceea ce priveşte caii verzi.

Întorcîndu-se ca să cineze, mîncau şi mai sobru decît în celelalte zile, şi mai cu seamă cărnuri sicative şi macre, mai uscate şi mai seci de sucuri, pentru ca jilăveala reavănă a aerului ce le pătrunsese trupul datorită umedoasei confinităţi de neocolit, să fie cumpănită pe această cale şi ei să nu fie stînjeniţi că n-au lucrat cum se obişnuise.

---

[1] Apticele — prăvăliile droghiştilor *(ale păcicarilor de ierbi-doftorie).* (n.t.)

[2] Ladanurile — răşini bine-mirositoare folosite în vechea farmacopee. (n.t.)

[3] Mehlemurile — unsorile, alifiile. (n.t.)

[4] Pehlivani — comedianţi. (n.t.)

[5] Soitari — măscărici de bîlci. (n.t.)

[6] Caloiatri — doctori empirici, ambulanţi. (n.t.)

[7] Cicricínii — vraci de leacuri băbeşti. (n.t.)

[8] Ţerahi — chirurgi. (n.t.)

Așa fu îndrumat Gargantua și urmă această dezvoltare zi cu zi, trăgînd folos din asta, cum vă închipuiți că poate dobîndi un june de vîrsta lui, cu minte, privegheat neîntrerupt la asemeni îndeletnicire, ce, cu toate că părea la început anevoioasă, fu mai la urmă atîta de dulce, lesnicioasă și delectabilă, că aducea mai degrabă a petrecere regească decît a sîrguință școlărească.

Totuși, Ponocrat, ca să-l mai destinză din această vehementă încordare a minții, alegea o dată pe lună o zi frumoasă și senină, în care se urneau de dimineață din oraș și se duceau fie la Gentily sau Boloigne, fie la Montrouge sau la podul Charanton, fie la Vanves sau la Sainct Clou. Și aici petrecăluiau ei ziua-ntreagă trăgîndu-i cel mai înfricoșat zaiafet de care erau în stare, hîrjonindu-se, veselindu-se, bînd la toartă, jucînd, cîntînd, dănțuind, tăvălindu-se în vreo poiană, scotocind după cuiburi de păsărele, prinzînd pitpalaci, pescuind broaște și cotrobăind după raci.

Dar chiar dacă ziua aceea era petrecută fără cărți și lecturi, nu trecea de fel fără oareșice folos, căci acolo la iarbă verde orau pe de rost niscai versuri drăguțe din *Plugăria* lui Vergil, din Esiod, din *Rustica* lui Polițian, pomeneau cîteva epigrame mucalite pe latinește, tălmăcindu-le după aceea în rondeluri și balade în grai franțuzesc.

Benchetuind cu vin apătos, despărțeau apa, cum povățuie Cato, *De re rust. (Despre îndeletnicirile țăr.)* și Plin, cu un potir de iederă ; spălau vinul, clătindu-l într-un lighean plin cu apă, apoi îl scoteau cu o únie [1] ; scurgeau apa dintr-un pahar într-altul cu un tîlv [2] ; tocmeau o droaie de micuțe mahínii avtomate, adică mișcîndu-se ele însele de la sine.

---

[1] Únie — pîlnie. (n.t.)
[2] Tîlv — sifon primitiv. (n.t.)

Cum izbucni, între brutarii din Lerné și băștinașii din ținutul lui Gargantua, marea sfadă ce-a prilejuit grozave războaie.

Capitolul al douăzeci și cincilea.

Pe timpul ăsta, cam la vremea culesului, la-nceputul toamnei, păstorii de prin partea locului stăteau pîndari, păzind podgoriile și hușuind graurii să nu ciugulească poama.

În timpul ăsta, pitarii din Lerné treceau prin răspîntea cea mare ducînd zece ori douășpe crosne [1] de colaci la tîrg.

Zișii ciobani cerură cuviincioși să le deie și lor pe bani la prețul pieții. Căci luați aminte că vipt [2] celest e să te-nfrupți la prînzișor din braghină cu colac proaspăt, asemeni și din razachie, busuioacă, mischet, branete, gordină, corb tare, sască, gebigică, țîrțără, crăcănată și pîrcigan pentru cei care-s constipați la pîntec, fiindcă astea din urmă fac să meargă treaba șnur, ca pe coasă, și adesea, cugetînd că b...esc, se cufură, din care pricină sînt numiți cugetătorii crăcănați.

La cererea lor pitarii nici că vrură s-auză, ba (și mai rău) îi insultară cu mare ífos, botezîndu-i netrebnici ticăloși, lichele parșive, potlogari spîni, handralăi pezevenghi, căcănari căcăcioși, pușlamale proclete, cîrciobari fățarnici, beșlege puturoase, fîrțîngăi mangosiți, cioflingari burduhănoși, scîrțani fleuroși, haimanale răpănoase, mitocani păduchioși, pocitanii pisăloage, linge-blide pîrliți, bonciogari tîrîie-brîu, țafandachi căpuloși, maimuțoi mocofani, trîntori tonți, boncălăi flenduroși, cherapleși slinoși, țopîrlani nătăfleți, mojici tehui, mascarale șoade, hahalere fudule, coate-goale cîrpă-n c.r, boaite boitari de balegi, păcurari de căcăreze și alte atari epitete defăimătoare, adăogînd că nu era de nasul lor să mănînce asemeni turte frumoase și că să se

---

[1] Crosne — legături, poveri, încărcături. (n.t.)
[2] Vipt — hrană (latinism). (n.t.)

mulţumească dumnealor cu pîne grumbă[1] de hoaspe[2] şi cu hliban[3].

La care batjocură unul dintre păstori, anume Frogier, tare aşezat şi cumsecade om de felul său şi flăcău fruntaş, întoarse răspuns blajin cu dulceaţă-n grai :

— „De cînd vă dădură coarnele că sînteţi aşa-mpungaci şi fudui ? V-a crescut fudulia c-aţi ajuns din boi încălţaţi buhai breji ? Zău, înainte aveaţi de obicei să ne vindeţi şi nouă, şi-acu' nu mai cabulipsiţi. Asta nu-i purtare de vecini de treabă, că noi nu ne făceam coada colac atunci cînd veneaţi să cumpăraţi de la noi alac[4] din care frămîntaţi colaci şi azimi. Şi, ia zi-mi, unde mai pui că v-am fi-ntrecut la preţ dîndu-vă, colac peste pupăză, şi niscai struguri ; da' lasă, 'tu-i Născăcăstoarea ei de treabă, c-o să vă paie rău cînd v-om prinde la colaci şi-o să ne vie şi nouă apa la moară. O să vă plătim cu vîrf şi-ndesat de-o să ţineţi minte-aşa colac."

Îndată dar, Marquet, starostele isnafului pitarilor, numai ce grăi :

— „Alelei, că moţat mai eşti, sumeţule, şi mi te umfli-n pene pe ziua de azi ; te-ndopaşi asar' cu terci şi te umflaşi de păsat. Ia vin', ia, fă-te-ncoa că te-aştept cu colaci calzi şi ţi-oi da de n-ai să poţi duce !"

Frogier atuncea, nevinovat în cuget, scoţînd un sfanţ din chimir, se dădu mai aproape, gîndind că Marquet o să facă saftea cu cîţiva colaci ; acesta însă îl arse cu gîrbaciul peste gaibe aşa de beşicat, că se şi iviră vîrcile. Pe urmă numaidecît vru s-o ia la goană ; Frogier însă răcni ca-n ceasul morţii şi strigă după ajutor cît îl ţinu băierile, zvîrlind totodată după el cu un ciumag gros ce-l ţinea subsuoară, şi-l păli la sutura coronală a ţestei peste artera crotafică a tîmplei drepte, aşa de aprig, încît

---

[1] Grumbă — ordinară, neagră. (n.t.)

[2] Hoaspe — tărîţe. (n.t.)

[3] Hliban — pită neagră, mare şi rotundă. (n.t.)

[4] Alac — varietate de grîu, din care se obţine o excelentă făină albă. (n.t.)

Marquet se prăvăli de pe iapă; și era mai mult mort decît viu.

În vremea asta arendarii-n parte care cojeau la nuci, dădu fuga cu beldiile[1] lor mari și bătură la pitari de-i cojiră, dînd în ei ca la fasole. Ceilalți ciobani și ciobăncuțe, auzind țipătul lui Frogier, se năpusti cu prăștiile și cu bîtele lor și-i fugări cu o ploaie de bolovani, de părea că bate grindina. Pînă la urmă îi dovediră și-i ajunseră, înșfăcînd din colacii lor aproape patru, cinci duzini; altmintre le plătiră cu prețul obișnuit și le mai dădură și o sută de nucă și trei coșerci de plăvie. Pe urmă pitarii îi ajută lui Marquet, carele era tare betegit, să-ncalece și se-nturnară la Lerné fără a-și mai urma drumul către Pareillé, amerințînd foarte și cu mare ce asupra boarilor, ciobanilor și arendașilor din Seuillé și din Synays.

După asta și păstori și păstorițe se puseră a ospătare cum se cade, cu strugurii grași și colacii și se veseliră laolaltă în zvon de bîzoi[2], rîzînd pe seama mîndrilor pitari trufași, care-și găsiseră beleaua fiindcă porniseră de dimineață călcînd cu stîngul, ori închinîndu-se de-a-ndoasele, și cu niște ciorchini barosani de țîța-vacii spălară și oblojiră de-a mai mare dragul gaibele lui Frogier, atîta de bine, că numaidecît se vindecă.

Cum locuitorii din Lerné, urmînd poruncii lui Picrocol, regele lor, năvăliră pe nepusă-masă asupra ciobanilor lui Gargantua.

Capitolul al douăzeci și șaselea.

Pitarii, o dată întorși acasă, la Lerné, numaidecît, fără păs de mîncare au băutură, se transportară la Capitól și acoló, fața cu regele lor pe care-l chema

[1] Beldiile — prăjinile. (n.t.)
[2] Bîzoi — cimpoi. (n.t.)

Picrocol, al treilea în neamul lui cu numele ăsta, înfăţişară cu anume plîngerea lor, arătîndu-i coşurile sparte, tichiile boţite, rantiile hărtănite, colacii împuţinaţi şi, în deosebi, pe Marquet, crunt rănit, zicînd că tot prăpădul l-au săvîrşit ciobanii şi arendarii-n parte ai lui Grangousier, în răscrucea a mare, dincolo de Seuillé.

Care Picrocol fu apucat năprasnic de asemeni mînie turbată, că fără să se mai chibzuie ce şi cum puse crainici a da şfară-n ţară vestind că strînge oaste şi-şi cheamă supuşii şi că tot omul, subt pedeapsă de ştreang, e ţinut să se-ntroloace sub arme, în piaţa cea mare din faţa Castelului, la ceasul amiezii.

Ca să-şi întărească şi mai şi înştiinţarea, porunci să bată toba jur-împrejurul tîrgului. El însuşi, în vreme ce-i pregăteau prînzul, se duse să vegheze la încotigarea arteleriei, la scoaterea steagului şi desfăşurarea flamurii şi la încărcarea carelor cu armurării şi cuvenitul proviant, pentru guri de tun şi pentru de-ale gurii.

În vreme ce prînzea, numi căpeteniile şi înveşti prin carte domnească pe seniorul Ferfeniţă, [mai întîi vru să-l puie pe Japcan Ghiarelungi] comandant peste avanguardă, ce fu alcătuită din şaisprezece mii paisprezece flintaşi cît şi treizăşcinci mii unşpe vîntură-ţară [1], oaste-n dobîndă.

Marele Scutaş Farfara fu pus căpitan peste artelerie, adică puşcărie, ce număra nouă sute paişpe guri mari de spijă, adică tunuri, balimeze, puşti, cumbarale, pive, havanuri, falcoane, huşniţe, haubiţe şi alte asemeni harmate. Straja din coada oştii încredinţată fu ducăi Haţsfanţ; regele şi principii regatului său se ţinură mai la dos, cu temeiul oştii, ca să lupte cu grosul, în toiul bătăliei.

Astfel închipaţi la repezeală, nainte să pornească la drum trimiseră trei sute călări iscoade, peste

---

[1] Vîntură-ţară — ostaşi care nu primeau soldă, dar participau la războaie mulţumindu-se cu ce puteau jefui, cu *dobînda*, cum se numea prada; alcătuiau aşa-zisa *oaste-n dobîndă.* (n.t.)

care era comandir căpitanul Fluierăvînt, ca să cutreiere ținutul și să afle dacă nu le era pregătită vro capcană prin împrejurimi ; după ce însă cercetară la iuțeală, aduseră știre că în toată partea locului domnea liniște și pace și nu se vădeau adunări de gloate.

Ceea ce auzind, Picrocol dădu ordin să pornească tot insul, fără zăbavă, sub steagul său.

Atunci, în neorînduială și fără căpătîi, luară cîmpii, pornind în campanie, învălmășiți buluc unii peste alții, prăpădind și devastînd totul în cale, fără să cruțe pe nimeni și nimic, nici sărac, nici bogat, nici locaș sfînt, nici loc mirean ; hrăpeau boi, vaci, buhai, viței, junici, oi, miei, capre și țapi, găini, claponi, pui, gînsoci, gîscani, gîște, porci, scroafe, groștei ; scuturînd nucile, culegînd viile, zmulgînd butucii, doborînd roadele din pomi. Era o harababură fără seamăn și-un pîrjol, și nu se găsi ins a li se pune în potrivă ; căci tot omul să dădea plecat lor, rugîndu-i fierbinte să se poarte omenește, ținînd seamă, că-ntotdeauna ei, bieții, fusese blajini și vecini de treabă și că nicicînd nu le-au adus pagubă sau ocară, încît să fie acum, nitam-nisam, năpăstuiți, și că în curînd are să-i bată Dumnezeu. La care mustrări și rugăminți, nimic altceva nu răspundeau, decît că voiau să-i sature de colaci.

Cum izbăvi un monah din Seuillé via abației de jacul[1] dușmanului.

Capitolul al douăzeci și șaptelea.

Atîta-și făcură mendrele și hărțuiră, prădînd și jefuind, încît ajunseră la Seuillé unde jecmăniră bărbați și femei și furară ce putură ; nimica nu le

[1] Jacul — jaful, prădăciunea. (n.t.)

căzu greu și mincară totul fript. Cu toate că ciuma bîntuia în cea mai mare parte dintre case, ei năvăleau pretutinde, făceau jaf în tot ce găseau înlăuntru, și nu se molipsiră neam, barem unul, lucru de minune altminteri ; căci popii, duhovnicii, presvíterii [1], doftorii, hirurgii și apotecarii cari se duceau să cerceteze, să oblojească, să tămăduiască, să spovedească și să grijească bolnavii, îi prăpădise pe toți molima, în vreme ce procleții ăștia de jăcăși și ucigași nici gînd să se contamineze. Ce să-nsemneze asta, Domnilor ? Ia cugetați, rogu-vă !

După jacul din tîrg se năpustiră grămadă spre abație într-un oribil tumult, dar o aflară bine zăvorîtă și ferecată, drept care grosul armiei își urmă drumul către Vadul Vedei, afară de șapte steaguri pedestrıme și două sute pîlcuri lănceri, ce rămase acolo și începu a dărîma zidurile îngrăditurii în scopul de a da jăcman în vie.

Bieții călugări, prăpădiți ca dracu, nu mai știau la ce sfînt să se-nchine. Într-un noroc bătură clopotele-n dungă *ad capitulum capitulantes/ capiclarii la capitul/*. Soborul hotărî să facă procesiune cu sfintele moaște și pe deasupra cu protopsalmi frumoși și litanii *contra hostium insidias /împotriva hicleniei vrăjmașului/* și cu antifoane *pro pace/ pentru pace/*, ca la vreme de război.

Pe vremea aceea, hălăduia la monastire un monah chinovit, pre nume fratele Ioan Zdrelitorul, june, cilibiu, ferches, voios, iscusit, cutezător, zvînturatec, nesovăielnic, înalt, slab, bun de gură, miluit cu nas din gros, priceput nevoie mare să dea rasol slujbei, să mîntuie liturghiile, să deie peste cap priveghiurile, într-un cuvînt, un adevărat călugăr, dintr-o bucată, cum nu s-a mai văzut de cînd lavra [2] lavrioților [3] lavragii [4] trăi din lavră [5], în la-

---

[1] Presvíterii — preoții. (n.t.)
[2] Lavra — mulțimea. (n.t.)
[3] Lavrioți — călugării care trăiesc în lavre (vezi nota 1 de pe pagina următoare).
[4] Lavragii — palavragii. (n.t.)
[5] Din lavră — din belșug. (n.t.)

vre[1]; iar acolo, arhidiac şi-nvăţat pînă-n dinţi, în ceea ce priveşte canoanele ceaslavrelor.

Auzind el tărăboiul ce-l făcea inamicul boncănind la îngrăditura viei, ieşi afară să vază ce mitocoseau acolo, şi cînd se dumiri că dădeau iama-n poama ce era toată udătura cuvenită lor pe-un an întreg, dădu buzna-n strana bisericii unde se ticsise ceilalţi călugări, stînd miraţi foarte, ca nişte clopotari căror le-a ieşit cioaia[2] crăpată-n tipare, vorba ceea, ca viţeii la poarta nouă, şi găsindu-i cîntînd pe glasu-al optulea *„Nu vă, mîn, vă spăi, nu mîn, vă, vă, mîn, nu, nu, nu, nu, spăi, spăi, vă spăi, nu, nu, spăi, vă, mîn, mîntaţi mîn, taţi, taţi, de,* păi, taţi, daţi, *de nă, de, de, de, de năva, va, va, va, de nă*vală, *vala, la, la, va, la, va, va, va, la şi la, şi la, şi la, ve, ve, la ve, ve, ve, rea, ve, rea, de, de, rea, ve, vederea,* la ved're, şi *nă, nă, pra, nă, nă, nă, praz, praz, praz, nă, ni, ni, pra,* praznicu' cu, *lui, cului, nă, ni, nă, ni, ni, cu, cu, lui, cu, lui, vi, viclean, vi, vi, cu,* clean", se răsti :

— „Bine vă mai şade cîni cîntaţi! 'Mnezăii mă-sii, de ce nu cîntaţi mai bine :

Rămas bun coşuri, la cules pui cruce?

Să fiu al dracului dacă n-au intrat la noi în vie şi-aşa de-apelpisiţi taie la buciumi[3] şi la ciorchini, că patru ani de-aci nainte, 'tu-i grijania ei de treabă, o să tot pobîrcim[4] într-însa numai gres[5]. Hătu-i buricania sfîntului Iacov! ce-om mai bea în vremea asta nevolnicii de noi? Doamne Dumnezeule, *da mihi potum!/ miluieşte-mă cu cofăelum!/*"

Atuncea proestosul[6] claustrului[7] numai ce se burzului :

---

[1] Lavre — comunităţi de călugări trăind în chilii separate ce alcătuiesc un fel de sat monahal. (n.t.)

[2] Cioaia — clopotul de bronz. (n.t.)

[3] Buciumi — butuci, tulpina groasă a viţei de vie. (n.t.)

[4] Pobîrcim — strîngem ciorchinii rămaşi după culesul viei. (n.t.)

[5] Gres — ciorchine mărunt lăsat necules în vie. (n.t.)

[6] Proestosul — egumen, abate, stareţ. (n.t.)

[7] Claustrului — mănăstirii. (n.t.)

— „Ce-nvîrte-aici bețivănarul ăsta plin de vinì ? Vîrîți-mi-l la beci. Să ne zăticnească el sîrguința de a cânta divin !

— Mai bine (răspunse monahul) să ne-ngrijim de a cántă di vin să nu ne fie zăticnită, că de vin vrăjmașii, de vin o să ne-ntrebe ; preasfinția ta însuți, părinte Proestos, bei cu oala din vin. Așa face oricare om cumsecade ; niciodată un om de viță n-a urît vița ; asta-i o apoftegmă [1] monahicească. Antifoanele astea ce le cîntați aici însă, pe Dumnezeul meu ! că-s anapoda.

De ce ni-s icoasele [2] mai scurte la vremea treierișului și-a culesului viilor, și către iarnă și cît ține nămetele, lungi ? Răposatul, de fericită aducere-aminte, Frate Maț Pieleșiosul, adevărat slujitor zelos (fir-aș al dracu' dacă nu-i așa !) într-ale credinței noastre, mi-a spus, țiu minte, cum că temeiul acestei rînduieli este ástfel pentru ca în anotimpul acesta să ne silim a culege și a stoarce vinul, iar la vreme de iarnă, a-l pregusta.

Ascultați-mă, domnilor, fraților mei, voi ăștia cărora li-i scump vinul : grijania și sîngele Domnului ! urmați-mă ! după mine ! Dacă o să v-ascundeți în cúvie [3] nu mai rămînem cu vie. Viile, cu viii le scăpăm ! Căci altminteri, arde-m-ar focu' lu' sînt' Anton pe loc, dac-or să mai vază pic, ăi care n-or să m-ajute a scăpa via vie. 'Tu-i buricu' lui Dumnezeu drăguțu', auzi, averea Bisericii ! Ha, păi nu ! nu ! Ce dracu ! Sfîntul Toma Anglul n-a pregetat a se jertfi pentru asta ; dacă mor, n-ajung să mă sfințesc și eu ? Lasă însă că nu mor eu, ci o să mă sfințesc eu cu ei !"

Acestea fiind zise, lepădă anteriul și înhăță paterița [4], ce era din inimă de corn, lungă cît o ța-

---

[1] Apoftegmă — sentență, precept. (n.t.)
[2] Icoasele — imnuri de mulțumire și laudă. (n.t.)
[3] Cúvie — chilie. (n.t.)
[4] Paterița — toiag arhieresc, pastoral. (n.t.)

pînă, groasă ca pe mînă şi oleacă încrestată cu flori de crin aproape şterse. Ieşí aşa afară, numai în mintean, cu talarul [1] încins arciş peste piept în chip de eşarpă, şi dete buzna cu cîrja goală peste vrăjmăşime, care fără de rînduială şi steagă, fără surle şi tobe, culegea de mama focului printre butuci — fiindcă stegarii şi corneţii [2] îşi lepădase bandériile [3] şi stindardurile la poalele zidului, darabanii îşi desfundase tobele pe-o parte ca să le împle cu struguri, trîmbiţele gemeau, doldora de ţigríe, toată şleahta era deşănţată — şi unde nu-ncepu el a-i altoi atîta de zdravăn fără să zică „păzea !", că-i dobora ca pe nişte porci, izbind orbiş în dreapta şi-n stînga, coleá, strămoşeşte.

La unii le-mproşca crierii, la alţii le ciumpăvea brîncile şi le cotonogea cotoaiele, altora le luxa coinacele cerbicii, le frîngea lumbii, le cîrnea nasurile, le tumefia ochii, le zdrobea fălcile, le scotea dinţii din gură, le încîrjoia omoplaţii, le contuziona cracii, le deschilinea ischionii, le fractura ţurloaiele.

Dacă vreunul căuta să se strecoare unde erau muzucii [4] mai deşi, ăstuia îi îmblătea spinarea şi-l dăula ca pe-o javră.

Dacă vrun altul voia să scape cu fuga, ăstuia îi hîrbuia ţeasta zob, pocnindu-l în moalele capului, la comisura lambdoidă.

Altul, dacă se căţăra-n vrun pom, gîndind să se puie acoló la adăpost, aceluia îi vîra paterița-n bumbăreaţă [5], trăgîndu-l ca-n ţeapă.

Dacă vrun cunoscut mai vechi îi striga :

— „Valeu, frate Ioane, frăţioare, frate Ioane, mă dau prins !

---

[1] Talarul — anteriul călugăresc. (n.t.)
[2] Corneţii — stegarii. (n.t.)
[3] Bandériile — bandierele, flamurile. (n.t.)
[4] Muzucii — buciumii, butucii viţei de vie. (n.t.)
[5] Bumbăreaţă — anus. (n.t.)

— Păi, (răspundea el), n-ai încotro ; ci, cu acest prilej dă-ţi şi sufletul, lua-l-ar dracu !"

Şi pe dată îl miruia în numele Tatălui. Şi dacă niscareva, apucat aşa, năpristan, de temeritate, voia să-i ţie piept, apoi ăstuia îi arăta el ce putere are-n muşchi, căci îi împlînta cîrja prin capul pieptului în mediastin şi i-o scotea prin inimă. Altora, chisălindu-le lingureaua, le-ntorcea stomahul pe dos şi mierleau subit. Pe alţii, atîta de sălbatec ce-i străpungea prin buric, încît le da borhoatele-afară. Altor, le perfora maţu' gros prin troancăne. Vă rog să mă credeţi că era cel mai fioros şi mai varvar spectacol ce s-au fost văzut cîndva.

Unii răcneau : „Sfîntă Varvára !"

Alţii : „Sfinte Gheorghe !"

Alţii : „Sfîntă Mironosiţă !"

Alţii : „Maica Domnu' din Cunault ! din Loretta ! Maica Domnu-a Blagoveştii ! din Lenou ! din Riviera !"

Alţii se juruiau sfîntului Iacov ;

Alţii, sfîntului Giulgiu de la Chambery, dar ăsta arse la trei luni de zile după-aceea şi-aşa de bine ce-a ars că n-au mai scăpat un fir, bárim ;

Alţii, sfîntului sudar [1] de la Cadouyn ;

Alţii, sfîntului Ioan Botezătorul de la Angery ;

Alţii, sfintei Evdropia cu Dropica din Xainctes, sfîntului Mesmiu din Chinon, sfîntului Martin din Candes, sfîntului Claudiu din Synays, sfintelor moaşte de la Jăvrezei şi altor o mie sfinţi, sfîntuleţi şi sfinţişori.

Unii crăpau fără să crîcnească, alţii crîcneau fără să crape. Unii crăpau crîcnind, alţii crîcneau crăpînd.

Alţii strigau cu glas mare : „Spovedania ! Grijania ! *Confiteor ! Miserere ! In manus ! /Mărturises-*

---

[1] Sudar —giulgiu. (n.t.)

cu-mă! Îndurare! În mîinile Tale, Doamne, îmi pun duhul!/"

Atîta fu de cumplit vaierul șoimăniților că stareţul chinoviei ieși împreună cu toţi călugării, carii, cînd îi văzu pe nenorociţii ceia prăvăliţi prin vie și răniţi de moarte, mai apucară să grijească vro cîţiva. Dar, în vreme ce ieromonahii își treceau vremea spovedind, călugărașii dădură fuga unde era Fratele Ioan și-l întrebară că ei cu ce-i puteau fi de folos. La care el le spuse să mai sugușeze icicolo pe cei care zăceau la pămînt. Atunce, lepădîndu-și comanacele pe niște bolte de viţă la-ndemînă, unde nu-ncepură a măcelări și-a istovi pe-aceia care erau înfășuraţi în agoana morţii. Și știţi cu ce fierătaie? Cu niște bulicherașe drăguţe ce sînt un soișor de cosorașe cu care copilașii de pe la noi scociorăsc miezișorii de nucă.

Pe urmă, tot cu paterița lui, își croi drum pînă la spărtura ce-o făcuse dușmanii în zid. Unii călugărei puse mîna pe steaguri și bandiere și le duse-n chiliile lor ca să-și facă din ele calţavete[1]. Cînd însă cei care se spovediseră vru să iasă prin pomenita crăpătură, monahul, așteptîndu-i la strîmtoare, îi alduia cu jordia, zicînd:

— „Ăștia-s spăvădiţi și pocăiţi și și-or dobîndit iertarea păcatelor; se duc de-a dreptu-n rai ca pe cosor și lesne ca pe drumul drept, cu picioarele nainte."

Astfel, datorită bărbăţiei lui viteze, zdrobiţi fu toţi acei oșteni care pătrunsese-n îngrăditură și fu în număr de treișpe mii șase sute douăzeci și doi, în afară de muieri și prunci, asta ca întotdeauna, se-nţelege.

Nicicînd Maugis, pustnicul, despre care se istorisește în isprăvile celor patru feciori ai lui Aymon, nu se luptă atîta de vitejește, cu tot toiagul său, împotriva Sarazinilor, cum se bătu călugărul împotriva dușmanilor, cu cîrja crucii.

---

[1] Calţavete — jartiere. (n.t.)

Cum Grandgousier, ca să capete pacea, înapoié colacii.

Capitolul al treizeci şi doilea.

Şi deci tăcu Gallet cel de ispravă ; ci Picrocol la toate ale sale zise nu răspunde alt cît : „Vin' de-i ia, vin' de-i ia. Sînt moi de c.i şi au fudulia frumoasă, de mori. Or să vă moaie coaja şi-or să vă piseze, pentru colaci."

Atunce se întoarse la Grandgousier, pe care îl găsi în genunchi, cu capul gol, închinat într-un colţişor al paraclisului său, rugîndu-se Domnului să voiască a îndupleca mînia lui Picrocol şi să-l puie pe drumul bun fără să fie nevoit să purceadă cu sila în contra lui. Cînd îl văzu întors pe vrednicul om, îl întrebă :

— „Ah ! prietene-al meu, prietene, ce veşti îmi aduci ?

— Nu-i (răspunse Gallet) nici o rînduială ; omul ăsta e cu totul ieşit din minţi şi fără nici un Dumnezeu.

— Ci chiar (zise Grandgousier), prietene, ce pricină născoceşte el acestei năprazne ?

— Nu mi-a (rosti Gallet) înfăţişat price nice una, fără numa' că mi-au spus la mînie nişte vorbe de colac. Nu ştiu de nu s-a fi adus niscai ultragiu brutarilor săi.

— Voiŭ (adaose Grandgousier) să mă luminez lămurit în această privinţă nainte să hotărăsc alt ce despre ce s-ar cădea să fac."

Deci trimise a cerceta asupra acestei trebi şi află că într-adevăr se luase cu sila cîţiva colaci, de oamenii lui şi că Marquet fusese miluit cu o bîzdoagă-n cap ; că, totuşi, totul fusese plătit cum se cuvenea şi că zisul Marquet l-ar fi calicitu-l, el întîi, pe Frogier, cu gîrbaciul, la picioare. Şi se păru întregului consiliului său că, din toate puterile, acesta trebuia să se apere. Ci, cu toate acestea, zise Grandgousier :

— „Apoi, cum nu e vorba decît de cîțiva colaci, am să încerc a-l mulțămi, căci mă supără preste poate a porni rezbel."

Atuncea cercetă cîți colaci se luase și, aflînd că patru au cinci duzine, porunci să se coacă cinci harabale, în chiar noaptea ceea, și că una să fie cu colaci frămîntați cu unt proaspăt, gălbenușuri bune, șofran frumos și mirodenii de soi, ca să-i împartă pe aceștia lui Marquet, și că pentru pagubele sale îi da șapte sute mii trei statéri [1] ca să plătească bărbierii care-l oblojise și, pe deasupra, îi dăruia moșioara, de la Pomardiera, pe veci și scutită, pentru el și al lui. Ca să le preducă și să le înmîneze toate fu trimis Gallet carele pe drum puse de culese lîngă Sălcet ditamai chite de stuf și papură și le dădu de împără, jur-prejur, carele și fiecărui cărăuș ; el însuși ținu o trestie în mînă, voind prin asta să dea a-nțelege cum că nu pofteau decît pacea și că veneau s-o capete.

Ajunși ei la porți, ceru a vorbi lui Picrocol din partea lui Grandgousier. Picrocol nu voí nici acum să-i lase a intra, nici să meargă a le vorbi și le trimise vorbă că peste poate îi era, dar că să spuie ei ce voiau, căpitanului Farfara, care punea o bombardă în bătaie pe ziduri. Atunci îi zise vrednicul Gallet :

— „Cinstite doamne ! ca să vă dezbatem din toată astă încurcătură și să vă crutăm toată întîrzierea din prícina căreia nu vă-ntoarceți la cea dintîi a noastră alianție, noi vă înapoiem, acum, de față, colacii ce-s sămînță disputei. Cinci duzine luară ai noștri ; fost-au tare bine plătite ; nouă, însă, ni-i pacea atît de scumpă, că vă-ntoarcem cinci harabale, din care aceasta e pentru Marquet, carele se plînge mai mult. Mai mult, ca să-l mulțămim pe deplin, iaca șapte sute mii trei stateri ce-i predau,

[1] Statéri — monezi grecești de aur. (n.t.)

și, ca despăgubire ce ar putea-o s-o ceară, îi fac danie moșia Pomardierei pe veci, pentru el și ai lui, în stăpînire herednică[1] și scutită de bir ; uite ici contratul învoielii. Și, pentru Dumnezeu, să viețuim de-aci nainte în pace, și trageți-vă în pămînturile voastre cu voioșie, părăsind cetatea asta, în care n-aveți drept nici de-un fel, cum singuri mărturisiți, și să rămînem prieteni ca pînă acum."

Farfara istorisi totul lui Picrocol și din ce în ce îi venină năduful, zicîndu-i :

— „Țopîrlanilor ăstor li-i o sfîntă de frică ! Pe Dumnezeu' meu, Grandgousier se cam c.că pe el, bietul bețivar ! Nu-i priceput să purceadă războı, ci să deșerte clondirele. Sînt de părere să păstrăm colacii ăștia și bănetul și pe urmă să ne grăbim a ne întări aici și a ne preurma isprava. Păi ce se cugetă el, că au aface cu un gură-cască, de-ți astupă gura cu colacii ăștia ? Vezi, asta e : purtarea cumsecade și marele prieteșug ce ai dovedit pînă acum față de ei, îi fac să te socoată mangafá ; pe mocofan îl ungi, te-mpunge ; pe mocofan l-împungi, te unge.

— Păi, păi, păi, zise Picrocol. Sfinte Iacove, le-oi da eu ! Fă cum ziseși.

— De-un lucru — spuse Farfara — voiŭ să te înștiințez. Stăm aici cam prost cu hrana și cam pe sponci cu proviantul pentru guri. Dacă Grangousier ne-ar împresura, de pe-acum m-aș duce să-mi scot dinții toți, fără numa' trei să-mi rămîie, și la fel ca și mie, oștenilor tăi ; cu ăștia trei și tot o s-agiungem a ne mînca prea răpide munițiunile.

— O să — zise Picrocol — avem prea multă merindă. Ce, am venit aici să mîncăm, au să ne batem ?

— Cît despre bătaie, asta așa e — zise Farfara ; dar de la pîntec vine cîntec și cînd are-n burtă, omul zburdă că cînd e foamea-mpărătească, puterințele te lasă.

---

[1] Herednică — ereditară. (n.t.)

— Basta cu flecăreala ! zise Picrocol. Pune mîna pe ce-au adus ăia !“

Atuncea dar, înhăţară bani şi colaci şi boi şi care şi-i trimiseră înapoi fără vorbă, decît numai să nu mai cuteze a se apropia cumva şi c-o să le spuie altă dată prícina. Astfel, fără să izbutească nimic, se înturnară la Grandgousier şi îi povestiră totul, adăogînd că nu era nici o nădejde să cadă la pace, decît printr-un crîncen şi straşnic război.

În romîneşte de R. VULPESCU

SCARRON

(1610—1660)

Paul Scarron a fost principalul reprezentant al burlescului în literatura franceză a secolului al XVII-lea. Burlescul e o reacție împotriva literaturii înăbușite de idilism care înșira intrigi complicate convențional și alcătuia portrete măgulitoare ale aristocrației, împotriva suspinelor și amorurilor dulcege din interminabilele romane pastorale. Autorii de literatură burlescă stăruie asupra detaliului banal. Zeii și personajele istorice sînt puși să vorbească în „limbajul halelor". Căutînd comicul mai mult în bătăi și încurcături, insistînd asupra detaliului trivial, burlescul a meritat în parte caracterizările severe ale lui Boileau. Dar în măsura în care nu se mărginește la trivialitate, ci încearcă să opună idilismului imagini din viața de toate zilele, burlescul se orientează spre realism, exprimă forțe sociale noi, dornice de adevăr în literatură. Se întîmplă aceasta în unele pagini din „Romanul burghez" al lui Furetière, în „Francion" al lui Sorel sau în „Romanul comic" al lui Scarron.

Paul Scarron — care a fost primul soț al doamnei de Maintenon, viitoarea amantă și soție a lui Ludovic al XIV-lea — a dus o existență de infirm și a fost foarte prețuit pentru spiritul său. Între scrierile lui, „Don Japhet din Armenia" (1653) și „Virgiliu travestit" (1648—53) folosesc prea mecanic procedeele burlescului. Dar „Romanul comic" — deși plin pînă la refuz de păruieli și urmăriri — e interesant prin detaliile pe care le dă despre viața trupelor de actori ambulanți. Dintr-o asemenea trupă a făcut parte o vreme și Molière.

ROMANUL COMIC

PARTEA ÎNTÎI

Capitolul întîi

O trupă de comedianţi soseşte în oraşul Mans

Soarele străbătuse mai mult de jumătate din drumul zilnic şi carul său, începînd să coboare panta dinspre asfinţit a lumii, o pornise mai repede decît îi venea la socoteală. Dacă bidiviii săi ar fi vrut să profite de povîrniş, ar fi străbătut ceea ce mai rămăsese din zi în mai puţin de un pătrar de ceas ; dar, în loc să tragă din toate puterile, şoimulenii nu făceau altceva decît să zburde, să se ridice pe picioarele dinapoi şi să respire aerul marin ce-i îndemna să necheze şi-i vestea că marea, unde se spune că stăpînul lor se culcă în fiecare amurg, e pe undeva pe aproape. Ca să vorbim mai omeneşte şi mai pe înţeles, era între cinci şi şase seara cînd o căruţă intră în piaţa oraşului Mans. La căruţă erau înhămaţi patru boi sfrijiţi, cu o iapă de prăsilă în frunte, al cărei mînz se zbenguia în jurul căruţei, ca un nebunatic ce era. Căruţa era îndesată cu cufere, geamantane şi cu baloturi mari cu decoruri, aşezate unele peste altele, închipuind o piramidă deasupra căreia se putea zări o domnişoară îmbrăcată, pe jumătate orăşeneşte, pe jumătate ca la ţară. Un tînăr tot atît de sărăcăcios la îmbrăcăminte pe cît de mîndru la înfăţişare, mergea alături de căruţă. O coşcogea oblojeală îi ascundea un ochi şi o jumătate de obraz. Tînărul ţinea pe umăr o puşcă mare, cu care ucisese o sumedenie de ghio-

noaie, de gaițe și de ciori, purtîndu-le acum pe după gît ca pe un fel de bandulieră. La capătul acesteia mai atîrnau cu capul în jos o găină și un boboc de gîscă ce păreau a fi fost prinși la înghesuială. În loc de pălărie, omul nostru avea o scufiță de noapte pe care se încolăceau panglici de felurite culori, făcînd-o să semene cu un fel de turban de-abia schițat și care nu primise încă ultima împunsătură de ac. Pieptarul cu care era îmbrăcat era mai degrabă o cazacă din stofă ieftină, încinsă cu o curea folosind și la susținerea unei săbii atît de lungi, încît nu puteai să o mînuiești, oricîtă îndemînare ai fi avut, decît dacă o sprijineai pe o furcă. Pantalonii îi avea suflecați și prinși cu clame, ca cei ai comedianților cînd reprezintă pe vreun erou din lumea antică, iar în loc de pantofi, era încălțat cu brodechini după moda antichității, stricați de noroaie pînă la gleznă. Un bătrînel, îmbrăcat ceva mai omenește, deși foarte prost, pășea alături de el. Bătrînelul purta pe umeri un bas de violă și, cum se încovoia puțin în mers, văzîndu-l de departe ai fi crezut că e o broască țestoasă neobișnuit de mare, care merge pe picioarele de dinapoi. Vreun critic oarecare va cîrti poate împotriva comparației mele, din cauza lipsei de proporție dintre un om și o broască țestoasă, dar eu înțeleg să vorbesc de broaștele țestoase uriașe care trăiesc prin Indii și apoi, la urma urmei, nu aveți decît să mă credeți pe cuvînt. Să revenim deci la caravana noastră.

Ea trecu prin fața cîrciumii *La Căprioara,* la poarta căreia se adunase o mulțime dintre bogătașii cei mai mari ai orașului. Noutatea calabalîcului nemaivăzut și larma sărăntocilor adunați în jurul căruței fură pricina pentru care toți acești preacinstiți pîrgari catadicsiră să-și arunce privirile înspre necunoscuții noștri. Printre alții, un locotenent de poliție numit Rappinière veni să le ceară socoteală întrebîndu-i, cu o semeție de primar, ce fel de oameni sînt. Tînărul despre care tocmai vă povesteam, luă cuvîntul și, fără să-și

ducă mîna la turban, fiindcă cu una ţinea puşca, iar cu cealaltă mînerul spadei, ca nu cumva arma să-l izbească peste picioare, îi spuse că erau francezi din naştere şi comedianţi de profesie, că numele său de artist era Destin, cel al bătrînului său tovarăş, Ciuda, iar cel al domnişoarei cocoţate ca o găină în vîrful cuferelor, Caverna. Acest nume bizar îi făcu pe unii să pufnească în rîs ; dar tînărul comediant adăugă de îndată că numele de Caverna nu trebuie să-i pară unui om deştept mai ciudat decît cele de Munte, Vale, Trandafir sau Mărăcine. Conversaţia luă sfîrşit cu cîţiva ghionţi şi cîteva sudălmi care răsunară în faţa trăsurii. Sluga de la han îl bătuse pe căruţaş fără să-i zică măcar „păzea", pentru că-şi lăsase boii şi iapa să se folosească cu prea multă libertate de o grămadă de fîn aflată în faţa uşii. Gîlceava fu potolită şi stăpîna cîrciumii, iubind mai mult comedia decît predicile şi vecerniile, îngădui căruţaşului, cu o mărinimie nemaiauzită la o cîrciumăreasă, să ia pentru vite mîncare pe săturate.

Capitolul doi

Ce fel de om era domnul de la Rappinière

Domnul de la Rappinière era pe atunci şugubăţul oraşului Mans. Nu există în lume nici măcar un singur tîrguşor fără şugubăţul lui. Oraşul Paris n-are numai unul, ci cîte un mucalit pentru fiecare mahala. Chiar eu însumi, cel ce vă vorbesc, aş fi putut fi unul dintre aceştia, dacă aş fi vrut ; dar după cum se ştie foarte bine, s-a scurs multă vreme de cînd am renunţat la toate deşertăciunile lumii. Ca să ne întoarcem la domnul de la Rappinière, el reînnodă convorbirea întreruptă de ghionţi şi-l întrebă pe tînărul comediant dacă

trupa lor nu era alcătuită decît din domnişoara Caverna, domnul Ciudă şi dînsul. „Trupa noastră este tot atît de completă ca cea a prinţului de Orange sau a alteţei sale de Épernon — îi răspunse comediantul; dar din pricina unei isprăvi nenorocite întîmplate la Tours, unde năucul nostru de portar a ucis pe unul dintre puşcaşii guvernatorului, am fost siliţi să spălăm putina în mare grabă, aşa cum ne vedeţi". — „Puşcaşii domnului guvernator au făcut la fel şi în oraşul Flèche" — spuse Rappinière. — „Arde-i-ar focul gheenei! strigă cîrciumăreasa — păcătoşii ăştia sînt de vină c-o să rămînem fără comedie". „Pentru noi n-ar fi mare lucru — răspunse bătrînul comediant — dacă am avea cheile cuferelor ca să ne scoatem costumele; şi i-am face să petreacă pe domnii din oraş înainte de a ne duce la Alençon, unde ne aşteaptă restul trupei". La vorbele comediantului, toată lumea ciuli urechile. La Rappinière oferi Cavernei o rochie veche de-a soţiei sale, iar cîrciumăreasa scoase pentru Destin şi Ciudă vreo două sau trei costume, pe care le ţinea amanet. „Dar — observă cineva din ceată — sînteţi numai trei". — „Am jucat eu o piesă de unul singur — spuse Ciudă — făcînd în acelaşi timp pe regele, pe regină şi pe ambasador. Ca regină vorbeam subţire; ca ambasador vorbeam pe nas şi mă întorceam cu faţa spre coroana mea, pe care o aşezasem pe un jilţ; iar ca rege, îmi reluam jilţul, coroana şi gravitatea, şi-mi îngroşam puţin glasul. Dacă vreţi să nu fie şi acum la fel, daţi ce se cuvine căruţaşului nostru, plătiţi-ne cheltuielile masului peste noapte la han, aduceţi-ne haine şi vom juca încă mai înainte de înserat, sau şi mai bine, vom merge, cu voia dumneavoastră, să bem un păhărel şi să ne odihnim după ziua grea pe care am avut-o".

Cele chibzuite fură pe placul cetei şi îndrăcitul de Rappinière, care cocea de fiecare dată cîte o şotie, zise că nu era nevoie de alte haine în afară de cele cu care erau îmbrăcaţi doi tineri ce jucau o partidă în cîrciumă, şi că domnişoara Caverna,

în straiele ei de fiecare zi, putea să înfăţişeze cît se poate de bine orice personaj dintr-o comedie.

Zis şi făcut ; în mai puţin de un sfert de ceas comedianţii goliseră fiecare cîte trei pahare, se travestiră şi adunarea, care devenise mai mare şi luase loc într-o odaie înaltă, îl zări, în spatele unui cearşaf murdar ce se ridica, pe comediantul Destin, lungit pe o saltea, cu un coşuleţ pe cap ţinînd loc de coroană, frecîndu-se uşurel la ochi ca unul ce tocmai se trezeşte din somn şi-l auzi rostind cu tonul lui Morodi — rolul lui Irod, ce începe cu :

„Fantomă jignitoare ce liniştea mi-o tulburi".

Oblojeala ce-i acoperea jumătate din faţă nu împiedică lumea să-şi dea seama că Destin era un comediant excelent. Domnişoara Caverna făcu adevărate minuni în rolurile Marianei şi al Salomeei ; Ciudă mulţumi pe toată lumea în celelalte roluri şi piesa se apropia de un sfîrşit dintre cele mai bune, cînd diavolul, care nu doarme niciodată, îşi vîrî nasul făcînd ca tragedia să se termine, nu prin moartea Marianei şi deznădejdea lui Irod, ci prin mii de ghionţi, tot atîtea palme, un număr înspăimîntător de lovituri de picioare, înjurături ce nici nu se pot socoti, totul încheindu-se cu o foarte frumoasă dare de seamă, făcută de domnul de la Rappinière, cel mai iscusit dintre toţi oamenii într-o asemenea îndeletnicire.

Capitolul trei

Jalnicul succes pe care l-a avut comedia

În toate tîrguşoarele regatului există, de obicei, o cîrciumă în care se adună zilnic toţi pierde-vară din orăşel, unii ca să joace, alţii ca să privească la cei ce joacă ; într-un astfel de loc se pomeneşte

adesea de dumnezei, fiecare își cruță prea puțin aproapele și cei lipsă sînt uciși de limbi otrăvite. Nu e scutit nimeni, toată lumea trăiește ca pisica cu cîinele și fiecare e primit aici numai pentru a-și bate joc de ceilalți după putința ce i-a hărăzit-o Domnul. Dacă țin bine minte, într-una din aceste cîrciumi le-am lăsat pe cele trei personaje comice ale noastre, recitînd Mariana în fața unei preacinstite adunări, prezidate de însuși domnul de la Rappinière. În vreme ce Irod și Mariana își spuneau ce aveau pe inimă, cei doi tineri cărora li se luaseră fără a sta pe gînduri hainele, intrară în cameră în izmene, ținîndu-și fiecare bățul de bătut mingea în mînă. Renunțaseră să-și dispute partida pentru a veni să audă comedia. Zărindu-și hainele purtate de Irod și de Pherora, cel mai furios dintre cei doi se îndreptă către servitorul cîrciumii : „Măi, fecior de cățea, de ce i-ai dat hainele mele măscăriciului ăstuia ?" Servitorul, care îl cunoștea drept un mare bătăuș, îi răspunse cît putu mai umil, că nu el o făcuse. „Și cine i le-a dat, încornoratule ?" adăugă dînsul. Nenorocitul de servitor nu îndrăznea să-l numească pe Rappinière, chiar de față cu el ; dar acesta, fiind cel mai neobrăzat dintre toți oamenii, răspunse, ridicîndu-se de pe scaun : „Eu i le-am dat, ai ceva de zis ?" „Că ești un dobitoc !" strigă celălalt, arzîndu-i o lovitură cumplită cu bățul peste ureche. La Rappinière fu atît de uimit de izbitură, el care nu era obișnuit decît să dea, încît rămase ca țintuit locului, fie înlemnit de admirație, fie încă nu îndeajuns de furios, avînd nevoie de mult mai mult ca să sară la bătaie, chiar dacă nu ar fi fost vorba decît de împărțit cîțiva pumni. Poate că lucrurile s-ar fi sfîrșit aici, dacă servitorul lui, mai înfuriat decît dînsul, nu s-ar fi azvîrlit asupra bătăușului izbindu-l drept în mijlocul feței cu un pumn nemaipomenit, urmat apoi de o sumedenie de ghionți pe

unde putu să nimerească. Rappinière îi sări în spate și se apucă să-i care și el la pumni, ca unul ce a fost jignit cel dintîi ; iar o rubedenie a potrivnicului său se apucă să-i facă lui Rappinière același lucru. Asupra acestei rude se năpusti un prieten al lui Rappinière care voia să-i sară în ajutor ; acesta din urmă fu atacat de un altul, iar acela la rîndul lui de încă unul ; astfel încît în cele din urmă toată lumea din odaie luă parte la încăierare. Unul înjura, altul suduia, toți se băteau între ei. Cîrciumăreasa, văzînd cum i se prăpădește mobila, se văicărea de ți se rupea inima. Îți venea să crezi că o să piară cu toții sub izbiturile de scaune, de picioare și de pumni, dacă vreo două-trei dintre mărimile orașului, ce se plimbau prin piață împreună cu seneșalul districtului Maine, nu ar fi sosit în goană, speriate de larmă. Unii fură de părere să se arunce două-trei găleți de apă peste vajnicii luptători, și leacul ar fi reușit poate ; dar ei se despărțiră singuri, sfîrșiți de oboseală. La liniștirea mulțimii au luat parte și cîțiva călugări capuțini, care, din dragoste pentru aproapele lor, s-au azvîrlit în vîltoarea bătăliei. Călugării nu au înfiripat poate o pace bine întemeiată, dar cel puțin au dobîndit cîteva clipe de răgaz în timpul cărora se putură duce tratative, fără ca învinuirile aruncate de o parte, ca și de cealaltă, să înceteze totuși. Comediantul Destin, lovind cu pumnii în dreapta și în stînga, făcu mari vitejii, despre care se mai pomenește și astăzi în orașul Mans. Isprăvile lui au fost povestite de cei doi băiețandri, autori ai gîlcevii, cu care artistul nostru a avut îndeosebi a face și pe care avea de gînd să-i stîlcească în bătaie, la fel cum îi snopise și pe mulți alții din partida potrivnică, scoțîndu-i din luptă încă de la prima lovitură. În timpul încăierării, Destin își pierdu oblojeala și astfel lumea putu să bage de seamă că avea obrazul tot atît de frumos

pe cît îi era trupul de puternic. Muşchii plini de sînge fură spălaţi cu apă proaspătă, gulerele sfîşiate fură schimbate, se puseră cîteva cataplasme, se făcură chiar cîteva înţepături de ac, iar mobilele fură puse şi ele la loc, totuşi nu chiar atît de întregi ca înainte. În fine, după cîteva clipe, nu mai rămase nimic din lupta de adineauri, în afară de vrăjmăşia ce se putea citi atît pe chipul unora, cît şi pe al celorlalţi. Bieţii comedianţi plecară împreună cu Rappinière, care, părăsind ultimul cîmpul de luptă, încheie procesul-verbal. Ieşiră din cîrciumă şi tocmai treceau prin piaţă, cînd fură atacaţi pe neaşteptate de şapte-opt voinici, cu spada în mînă. Ca de obicei, lui Rappinière îi fu foarte frică. Se temea să nu se întîmple ceva groaznic, dar Destin se azvîrli cu mărinimie în faţa unui tăiş de sabie ce urma să-l străpungă ; nu putu totuşi să se apere atît de bine cît trebuia de lovitură, şi fu rănit uşor la braţ. Punînd şi el mîna pe sabie, aruncă la pămînt, cît ai clipi din ochi, două spade, despică două sau trei ţeste, ciunti cîteva urechi şi zdrobi atît de bine pe domnişorii ce întinseseră capcana, încît toţi cei de faţă recunoscură că nu mai văzuseră niciodată pînă atunci un bărbat atît de curajos. Atacul respins în acest chip fusese pus la cale împotriva lui Rappinière de către doi mici nobili, dintre care unul ţinea în căsătorie pe sora celui ce începuse bătaia cu puternica izbitură de băţ ; şi Rappinière ar fi fost pierdut, fără doar şi poate, dacă nu era viteazul apărător pe care Dumnezeu i-l adusese în cale în persoana îndrăzneţului nostru comediant. Binefacerea înmuie inima de piatră a lui Rappinière ; şi, nedînd voie bietelor rămăşiţe ale trupei prăpădite să se adăpostească la han, le duse la el acasă, unde căruţaşul descărcă bagajul comic şi plecă apoi înapoi în satul lui.

Capitolul patru

În care continuă să se vorbească despre domnul de la Rappinière şi despre cele întîmplate noaptea în casa sa.

Doamna de la Rappinière primi ceata cu urări de bun venit, căci nici unei femei din lume nu-i plăcea mai mult decît ei să le rostească. Nu era urîtă, dar atît de sfrijită şi uscată cum e iasca, încît niciodată nu a putut stinge mucul unei lumînări fără ca degetele să-i ia foc ; aş mai putea povesti eu încă o sumedenie de alte întîmplări nemaiauzite despre dînsa, dar nu o fac de teamă să nu lungesc prea mult vorba. În mai puţin de o clipită cele două doamne ajunseră atît de prietene una cu cealaltă, încît începură să-şi spună „draga mea" şi „iubita mea". La Rappinière, care avea prostul renume de a fi cel mai mare mincinos din oraş, intră în casă poruncind să fie trimise toate slugile la bucătărie şi la cămară, spre a grăbi cina. Vorbele lui Rappinière nu erau decît curată lăudăroşenie, fiindcă în afară de un bătrîn valet, care ţesăla şi caii, nu se aflau în locuinţa sa decît o slujnică tînără, şi încă una mai bătrînă şi şchioapă, care suferea ca un cîine. Înfumurarea sa fu pedepsită printr-o mare încurcătură. La Rappinière mînca de obicei la birt şi pe socoteala proştilor, iar femeia şi slugile trebuiau să se mulţumească cu ciorbă de varză, după obiceiul ţinutului. Cu gîndul să se mîndrească faţă de oaspeţi şi să-i ospăteze împărăteşte, vru să strecoare, pe la spate, cîteva monede valetului său, pentru ca acesta să cumpere ceva de-ale gurii ; din greşeala valetului sau din cea a stăpînului, banii căzură pe scaunul pe care acesta şedea, iar de acolo pe jos. La Rappinière se făcu vînăt, soţia sa roşi, valetul începu să suduie, Caverna zîmbi, Ciudă nu băgă nimic de seamă, iar în ceea ce-l priveşte pe Destin, nu ştiu prea bine ce îşi va fi zis el despre toate acestea. Banii fură ridicaţi de pe jos şi

aşteptînd cina, lumea începu să pălăvrăgească vrute şi nevrute. Rappinière îl întrebă pe Destin de ce îşi acoperea obrazul cu o oblojeală. Comediantul îi răspunse că lucrul îşi avea pricina lui şi că odată, fiind travestit din întîmplare, se hotărî să se ascundă în chipul acesta de cei cîţiva duşmani pe care îi avea. În cele din urmă, sosi şi cina, bună-rea cum va fi fost: La Rappinière bău pînă cînd se îmbătă, iar Ciudă nu se lăsă nici el mai prejos. Destin mîncă foarte cumpătat, ca un om cumsecade, Caverna ca o comediantă lihnită şi doamna de la Rappinière ca o femeie ce nu vrea să scape un prilej atît de rar, adică înfulecă pînă o apucă burta. Terniton mîncase chiar în vreme ce făceau paturile iar Rappinière îşi copleşi oaspeţii cu sute de poveşti care de care mai pline de lăudăroşenie. Destin se culcă singur într-o odaie mică, Caverna cu fata în casă într-o altă mică încăpere lăturalnică, iar Ciudă împreună cu valetul nu mai ştiu pe unde. Cu toţii aveau mare poftă de somn, unii de oboseală, alţii pentru că mîncaseră prea mult, dar cu toate acestea nimeni nu a dormit de loc, atît e de adevărat că pe lumea aceasta nimic nu e sigur. După ce aţipi, doamnei de la Rappinière îi veni să se ducă acolo unde împăraţii nu se duc decît pe jos; domnul de la Rappinière nu se trezi decît după plecarea ei şi, deşi era beat criţă, simţi că rămăsese singur. Îşi strigă soţia, dar nimeni nu răspunse. Cuprins de o bănuială, se înfurie şi sări turbat din pat într-o singură clipă. Cum ieşi din cameră, simţi că cineva umblă înaintea lui, păşi cîtva timp călăuzit de zgomotul pe care-l auzea şi, în mijlocul unui gang ce ducea la camera lui Destin, ajunse atît de aproape de cel pe care îl urmărea, încît se temu să nu-l calce pe picioare. Crezu că se aruncă asupra soţiei sale şi o înşfăcă strigînd: „Ah! tîrfo!" Mîinile lui nu apucară însă nimic şi picioarele lui, întîlnind o piedică, căzu cu nasul în podea, simţind cum i se înfundă ceva ascuţit în pîntece. Strigă îngrozit: „Săriţi, mă omoară!" şi: „Am fost înjunghiat!",

fără a da însă drumul femeii pe care credea că o apucase de păr și care se zbătea sub el. La țipetele, înjurăturile și blestemele sale, casa întreagă fu în picioare și toți alergară într-un suflet să-i sară în ajutor. Servitoarea sosi cu o lumînare, Ciudă și valetul în cămășile lor murdare, Caverna într-o fustă ponosită, Destin cu spada în mînă. Doamna de la Rappinière, care veni ultima, și toți ceilalți fură cum nu se poate mai uimiți cînd îl zăriră pe la Rappinière, furios la culme, cum se lupta împotriva unei capre ce alăpta în casă puii unei cățele moarte la naștere.

Niciodată un om nu a fost mai încurcat decît la Rappinière. Soția sa, bănuind foarte bine gîndul pe care-l avusese acesta, îl întrebă dacă nu e nebun. La Rappinière răspunse, fără să știe prea bine ce spune, că luase capra drept un hoț. Destin ghici de îndată despre ce era vorba; apoi fiecare se reîntoarse în patul său și socoti ce-i veni mai la îndemînă despre toată această întîmplare, iar capra fu închisă într-un cotlon oarecare, împreună cu cățeii ei.

În romînește de VERA CĂLIN

LESAGE

(1668—1747)

Existența lui Alain René Lesage s-a scurs în condiții modeste. Scriitorul a avut o solidă cultură umanistă. Vreme îndelungată a întocmit texte pentru ceea ce se denumea cu oarecare dispreț „teatru de bîlci" și care constituia un gen foarte interesant de teatru satiric popular, variantă a comediei „dell'arte", acordînd mare rol improvizațiilor. Cînd a lucrat pentru teatre mai pretențioase, s-a războit cu capriciile actorilor despre care a vorbit destul de amar în „Gil Blas".

Scriitorul acesta „de bîlci" a lăsat cîteva lucrări monumentale și în teatru și proză. Piesa lui, „Turcaret" (1709), este prima portretizare memorabilă a unui tip caracteristic pentru dezvoltarea capitalismului — financiarul rapace, jefuind și înșelînd fără urmă de scrupul, înșelat la rîndul lui de un roi de paraziți, de femeia pe care o întreține și de valetul lui.

În proză, Lesage, bun cunoscător al literaturii spaniole, a făcut multe adaptări de romane picarești — lucrări aparținînd faimosului curent realist care a dominat scrisul spaniol din secolele XVI și XVII. Ele narează pățaniile felurite ale cîte unui aventurier purtat prin cele mai felurite situații și au astfel prilejul de a înfățișa tipuri și relații sociale foarte variate.

Cele două principale romane ale lui Lesage „Dracul șchiop" (1707) și „Istoria lui Gil Blas de Santillane" (1715—1735) sînt îmbrăcate în veșminte spaniole, după numele personajelor și locurilor. Dar nimeni nu le contestă originalitatea.

Retrăiește în ele societatea franceză de la începutul secolului al XVIII-lea. Artificiul pseudo-fantastic prin care Asmodée, dracul șchiop îl face pe studentul Cléophas să vadă ce se petrece sub acoperișurile orașului sau peripețiile vieții lui Gil Blas desfășoară în fața cititorului cele mai variate medii — de la curtea regală și de la castelul aristocratic, pînă la trupa de actori, la medicul șarlatan și la banda de hoți. Descrierea e necruțătoare, deși severitatea e ascunsă de zîmbetul politicos cu care Lesage își înșiră frazele spirituale.

Capitolul III

Despre ispita în care a căzut catîrgiul ; ce urmări a avut această ispită şi cum Gil Blas a căzut în Caribda, voind să se ferească de Scila [1].

Cu catîrgiul nu eram numai eu. Mai erau doi băieţi de neam bun din Pannaflor, un dascăl din Mondonedo care umbla prin ţară şi un june tîrgoveţ din Astorga, care se întorcea acasă cu o fată cu care tocmai se însurase la Vrco. Am făcut repede cunoştinţă unii cu alţii şi fiecare a spus de unde vine şi unde se duce. Tînăra cea căsătorită de curînd era aşa de neagră şi de puţin nurlie, încît nu-mi făcea mare plăcere să mă uit la dînsa ; totuşi, fiindcă era tînără şi durdulie, catîrgiul a pus ochii pe ea şi s-a gîndit s-o ademenească şi să petreacă puţin cu dînsa. Toată ziua s-a tot chibzuit el cum să facă mai bine şi s-a hotărît să-şi ducă planul la îndeplinire la ultimul popas de noapte. Asta a fost la Cacabelos. Am tras la cel dintîi han pe care l-am întîlnit. Hanul acesta era mai mult în cîmp decît în tîrg, şi catîrgiul cunoştea pe hangiu şi ştia că-i om discret şi îndatoritor. A avut grijă să ne ducă într-o odaie din fundul casei şi ne-a lăsat la început să mîncăm în linişte. Dar, către sfîrşitul mesei, numai ce-l vedeam că intră cu o falcă-n cer şi alta-n pămînt, strigînd :

[1] Scila era un colţ de stîncă pe coasta Calabriei (Italia), în strîmtoarea Messinei, în faţa vîrtejului Caribda. Loc periculos pentru navigatori, care a dat naştere unei zicători : Să cazi din Caribda în Scila (să dai din lac în puţ). (n.r.)

— Cineva mi-a furat banii ; aveam, într-o pungă, o sută de pistoli ; trebuie numaidecît să-i găsesc. Mă duc chiar acuma la judecătorul oraşului şi să ştiţi că-i un om care nu ştie de glumă. O să fiţi puşi la cazne pînă o să mărturisiţi tot şi aveţi să daţi înapoi banii.

După ce a spus asta cu un aer foarte firesc, a ieşit din odaie şi noi am rămas plini de uimire.

Nu ne-a trecut prin cap că asta ar putea să fie o minciună, fiindcă nu ne cunoşteam între noi destul de bine şi nu puteam să răspundem unii de alţii. Chiar şi mai mult decît atîta, eu l-am bănuit pe dascăl că a furat, tot aşa cum poate şi el m-a bănuit pe mine. De altfel, toţi eram tineri şi proşti. Habar n-aveam ce se obişnuieşte să se facă într-o întîmplare ca asta ; am crezut cu toţii că, într-adevăr, au să ne pună la cazne. De aceea, împinşi de frică, ne-am repezit şi am ieşit din odaie. Unii dintre noi au luat-o pe stradă, alţii prin grădină ; toţi au căutat să scape cu fuga, iar tîrgoveţul cel tînăr din Astorga, speriat şi el ca şi noi la gîndul că ar putea fi pus la cazne, a luat-o la fugă, asemenea lui Enea, fără să se mai îngrijească de nevastă-sa [1]. Atunci, catîrgiul, aşa cum am aflat pe urmă, mai desfrînat decît catîrii lui, bucuros că i-au izbutit aşa de bine tertipurile, s-a dus la tînăra aceea, care acuma rămăsese singură, ca să se laude cu isprava lui şi să încerce a se folosi de acest prilej prielnic ; dar această Lucreţie [2] a Asturiilor, căreia mutra urîcioasă a ispititorului îi dădea puteri noi, s-a împotrivit cumplit şi a început să ţipe. Straja se afla din întîmplare tocmai prin preajma hanului şi, cum ştia cam ce fel de casă este, a intrat şi a întrebat cine ţipa aşa. Hangiul, care cînta în bucătărie şi se făcea că n-aude nimic, a fost silit

---

[1] După cum povesteşte Virgiliu în Eneida, Enea, prinţul troian, fugind de grecii victorioşi, o pierde pe Creuza, prima lui soţie (n.r.).

[2] Eroină din istoria Romei, soţia lui Tarquinius Collatinus, care s-a sinucis din cauză că a fost violată de Sextus, fiul lui Tarquinius Superbus, ultimul rege al Romei. (n.r.)

atunci să-l ducă pe comandant și pe străjeri la odaia de unde se auzeau țipetele. Au ajuns tocmai la timp. Asturiana era în mare primejdie. Comandantul, om grosolan și brutal, cum a văzut despre ce e vorba, i-a și dat catîrgiului îndrăgostit vreo cîteva cu halebarda, strigînd la el cu niște vorbe ce jigneau pudoarea cel puțin tot atît cît o jignea și fapta care îl făcea să le rostească. Dar lucrurile nu s-au oprit aici : l-a luat pe vinovat și l-a dus la judecător împreună cu acuzatoarea care, cu toată tulburarea ei, a vrut să meargă chiar ea să ceară pedepsirea acestei fapte ticăloase. Judecătorul a ascultat-o și, după ce s-a uitat bine la dînsa, a hotărît că învinuitul nu e vrednic de iertare. A pus să-l dezbrace și să fie bătut în fața lui : apoi a poruncit ca a doua zi, dacă cumva bărbatul asturianei nu mai vine, doi străjeri, pe socoteala vinovatului, să însoțească pe reclamantă pînă la Astorga.

În ce mă privește, mai speriat poate decît toți ceilalți, am luat-o la fugă pe cîmp. Am străbătut o mulțime de ogoare și de hățișuri și, sărind peste toate șanțurile pe care le întîlneam în drum, am ajuns, în sfîrșit, la o pădure. M-am dus și m-am ascuns unde era desișul mai mare ; deodată, doi oameni călări se iviră înaintea mea. Au strigat : „Cine-i ?" și fiindcă eram așa de uluit încît n-am izbutit să răspund îndată, au venit la mine și, punîndu-mi fiecare pistolul în piept, m-au poftit cu străşnicie să le spun cine sînt, de unde vin și ce caut în pădure, și mai cu seamă să nu cumva să umblu cu minciuni. La felul acesta de a pune întrebări, care mi s-a părut că face cel puțin tot atîta cît și caznele cu care voise catîrgiul să ne cinstească, am răspuns că sînt un tînăr din Oviedo și că mă duc la Salamanca ; le-am spus și de spaima mea și am mărturisit că frica de cazne mă făcuse să fug. Au rîs grozav auzind aceste lucruri care erau dovada naivității mele și unul dintre ei îmi spuse :

— Să n-ai nici o grijă, dragul meu. Hai cu noi și nu te mai teme.

Apoi mă luă pe cal cu el şi ne înfundarăm cu toţii în pădure.

Nu ştiam ce să cred despre toată întîmplarea asta. Totuşi, mă gîndeam că ceva rău nu putea să fie. Dacă oamenii aceştia, îmi spuneam eu, ar fi nişte hoţi, m-ar fi prădat şi poate m-ar fi şi omorît. Trebuie să fie nişte oameni cumsecade de prin partea locului; au văzut că sînt cuprins de spaimă, le-a fost milă de mine şi acum mă duc la dînşii acasă. N-a trecut mult şi m-am dumerit. După cîteva ocoluri pe care le făcurăm fără să scoată careva vreo vorbă, am ajuns la poalele unui deal şi am descălecat.

— Aici stăm — îmi spuse unul din cei doi călăreţi.

Mă tot uitam, dar nu vedeam nici casă, nici colibă, nici o urmă de locuinţă. În vremea asta, cei doi ridicară un chepeng mare de lemn acoperit cu crengi, care astupa intrarea unei hrube sub pămînt şi pe unde caii intrară fără să-i îndemne nimeni, fiindcă se vede că ştiau drumul. Călăreţii mă luară cu ei înăuntru; apoi lăsară în jos chepengul cu nişte frînghii de care era prins tocmai pentru asta; şi iată acum pe vrednicul nepot al unchiului meu Perez prins ca un şoarece într-o capcană.

Capitolul IV

Descrierea hrubei şi ce a văzut în ea Gil Blas

Am înţeles atunci cu ce fel de oameni mă aflam şi e lesne de închipuit că asta nu mi-a alungat spaima de la han. O spaimă mai mare şi mai îndreptăţită mă cuprinse. Mă gîndeam că aici am să-mi pierd viaţa şi banii. Mă socoteam drept o jertfă dusă la altar şi mergeam de pe acuma mai mult mort decît viu între cei doi călăuzi ai mei care, văzînd că tremuram, mă îndemnau zadarnic

să nu-mi fie frică. După ce am făcut aşa vreo două sute de paşi, tot ocolind şi coborînd, am ajuns la un grajd luminat de două lămpi mari de fier, atîrnate de tavan. Erau acolo cîteva maldăre de fîn şi cîteva butoaie pline cu orz. În grajd puteau să încapă şi douăzeci de cai, dar deocamdată nu erau decît cei doi care tocmai veniseră. Un negru bătrîn, care părea încă în putere, i-a legat la iesle.

Am ieşit din grajd şi, la lumina chioară a cîtorva lămpi, care parcă luminau aceste locuri numai atît cît era nevoie ca să se vadă ce urîte erau, am ajuns la o bucătărie, unde o babă frigea nişte carne pe jeratic şi pregătea cina. Bucătăria era împodobită cu toate uneltele de trebuinţă şi alături se afla o odaie plină de tot felul de merinde. Bucătăreasa, căreia trebuie să-i fac portretul, era o femeie de vreo şaizeci şi ceva de ani. Trebuie să fi avut în tinereţea ei părul blond-roşcat, fiindcă vremea nu-l albise aşa de tare, încît să nu-i fi rămas ceva din culoarea lui de odinioară. Măslinie la faţă, avea o bărbie ascuţită şi ridicată în sus şi buzele supte ; nasul mare şi coroiat îi atîrna peste gură, şi ochii aveau o foarte frumoasă culoare roşie-stacojie.

— Doamnă Leonarda — spuse unul dintre cavaleri, prezentîndu-mă acestui frumos înger al întunecimii — uite, ţi-am adus un băiat.

Apoi se întoarse către mine şi, văzînd că sînt galben la faţă şi speriat, îmi spuse :

— Dragul meu, să nu-ţi fie frică. Nimeni nu vrea să-ţi facă vreun rău. Tocmai aveam nevoie de un rîndaş ca să dea ajutor bucătăresei. Te-am întîlnit pe tine şi-i norocul tău că ne-am întîlnit. Ai să iei locul unui băiat care s-a lăsat să moară acum două săptămîni. Era cam firav. Tu pari să fii mai voinic. N-ai să mori aşa repede. Soarele, e drept că n-ai să-l mai vezi, dar în schimb ai să ai mîncare bună şi un foc unde să te încălzeşti. Ai să stai aici cu Leonarda, care-i o fiinţă foarte cumsecade ; ai să ai tot ce-ţi trebuie. Şi acuma, să-ţi arăt cum e pe la noi, ca să vezi că nu ai de-a face cu nişte golani.

Spunînd acestea, aprinse o făclie și mă luă cu dînsul.

M-a dus într-o pivniță în care am văzut o mulțime de sticle și de oale bine astupate și pline, zicea el, cu un vin straşnic. După aceea m-a dus prin mai multe odăi. În unele din ele erau pînzeturi ; în altele, stofe de lînă și stofe de mătase. Am văzut în alta aur și argint, fără să mai pomenesc și de o mulțime de farfurii și de tacîmuri cu tot felul de blazoane pe ele. Pe urmă, am ajuns la o încăpere mai mare, luminată de trei policandre de aramă și care slujea de trecere către alte încăperi. Aici iar a început cu întrebările. M-a întrebat cum mă cheamă și de ce am plecat de la Ovideo. Și, după ce i-am răspuns, mi-a spus :

— Bine, Gil Blas ; dacă zici că ai plecat de acasă numai ca să-ți cauți o slujbă bună, atunci să știi că mare noroc ai avut cînd ai nimerit la noi. Așa cum ți-am spus, aici ai să trăiești în belşug și ai să te lăfăieşti în aur și argint. N-o să te stingherească nimeni. Hruba în care sîntem e așa fel făcută, încît ofițerii Sfintei Hermandad [1] de o sută de ori dacă ar veni în pădurea asta și tot n-ar găsi-o. Intrarea n-o cunosc decît eu și cu tovarășii mei. Poate că ai să mă întrebi cum am izbutit s-o facem, fără să afle nimeni de prin împrejurimi. Hruba asta, dragul meu, n-am făcut-o noi, au făcut-o alții, cu mult înaintea noastră. Cînd maurii au cucerit Grenada, Aragonul și aproape toată Spania, creștinii, care nu voiau să îndure jugul păgînilor, au fugit și s-au ascuns prin meleagurile acestea, în Biscaya și în Asturii, unde se retrăsese și viteazul don Pelayo [2]. Fugarii, împrăștiați în pîlcuri, hălăduiau prin munți și prin păduri. Unii s-adăposteau prin peșteri, alții au săpat hrube, printre care și aceasta

---

[1] Sfînta Frăție, miliție formată în Spania către sfîrșitul secolului al XV-lea, împotriva hoților și a răufăcătorilor. n.r.)

[2] Primul rege al Asturiilor (provincii spaniole), mort în 737. Înainte de bătălia de la Covadonga (718), în care maurii au fost învinși, don Pelayo și curtea lui s-au refugiat în munții Asturiei. (n.r.)

în care stăm acuma. După ce au avut norocul să alunge pe duşmani din Spania, s-au întors în oraşe. De atunci încoace, ascunzişurile lor au slujit de adăpost oamenilor de felul nostru. E drept că Sfînta Hermandad a descoperit şi a distrus vreo cîteva. Au mai rămas însă destule şi eu, slavă domnului, sînt vreo cincisprezece ani de cînd stau aici fără să mă stingherească nimeni. Pe mine mă cheamă căpitanul Rolando. Eu sînt căpetenia cetei noastre şi cel pe care l-ai văzut cu mine e unul dintre cavalerii mei.

Capitolul V

Despre sosirea în hrubă a multor alţi hoţi şi despre ce plăcute lucruri au vorbit împreună.

Senior Rolando tocmai isprăvea de vorbit, cînd intrară în sală şase inşi pe care nu-i mai văzusem. Era locotenentul cu cinci oameni din ceată ; se întorceau încărcaţi de pradă. Aduceau două panere pline de zahăr, de scorţişoară, de piper, de smochine şi de stafide. Locotenentul spuse căpitanului că luase panerele de la un băcan din Benavente şi-i mai luase acestuia şi catîrul. După ce dădu seama despre isprăvile lui, prada luată de la băcan a fost pusă în cămară. Şi după aceea a fost veselie straşnică. În sală s-a întins masă mare iar pe mine m-au trimis la bucătărie, unde seniora Leonarda îmi arătă ce aveam de făcut. M-am supus nevoii, fiindcă aşa voia soarta mea cea rea şi, înăbuşindu-mi necazul, i-am slujit pe aceşti oameni de treabă.

Am pus masa şi am adus ceşti de argint şi cîteva garafe pline de vinul acela grozav pe care mi-l lăudase senior Rolando. Am adus după aceea două iahnii şi nici n-am apucat să le aduc, că toţi cavalerii s-au aşezat la masă. Au început să mănînce cu poftă ; iar eu, în picioare la spatele lor, le turnam vin. Am făcut asta aşa de bine, încît toţi

mi-au spus că-s mulţumiţi. Căpitanul le spuse în cîteva cuvinte ce era cu mine şi s-au veselit cu toţii. După aceea, a vorbit foarte frumos de mine; dar eu mă vindecasem acuma de laude şi puteam să ascult orice, fără primejdie. După el, au început şi ceilalţi să mă laude. Mi-au spus că eu am fost menit să le fiu paharnic şi că preţuiam de o mie de ori mai mult decît cel care fusese înaintea mea. De la moartea lui, seniora Leonarda avea cinstea să toarne nectar acestor zei ai infernului; acuma însă ei o scoseseră din această glorioasă slujbă şi mă căftăniră pe mine. Şi astfel, nou Ganimede, am luat locul acestei bătrîne Hebe[1].

O friptură, care veni după iahnii, îi sătură pe tîlhari; şi fiindcă beau tot aşa de zdravăn cum mîncau, toţi s-au înveselit, făcînd mare larmă. Vorbeau toţi deodată. Unul povestea, altul înşira glume, altul răcnea, altul cînta. Cu neputinţă să se mai înţeleagă între dînşii. În sfîrşit, Rolando, ostenit de atîta hărmălaie, la care lua şi el parte, dar fără nici un folos, a ridicat deodată glasul aşa de tare, încît i-a făcut pe ceilalţi să tacă.

— Domnilor — rosti el cu un ton poruncitor — ascultaţi ce vă spun. Decît să ne zăpăcim unii pe alţii vorbind toţi deodată, n-ar fi mai bine să stăm de vorbă ca nişte oameni aşezaţi? Eu zic aşa. De cînd ne-am întovărăşit, nu ne-am întrebat unii pe alţii cine sîntem şi prin ce împrejurare ne-am apucat de meseria pe care o avem. Asta cred că-i un lucru vrednic de ştiut. Hai să vorbim de asta şi să ne petrecem astfel vremea în chip plăcut.

Locotenentul şi ceilalţi toţi, ca şi cum ar fi avut cine ştie ce lucruri frumoase de povestit, au întîmpinat cu strigăte de bucurie propunerea căpitanului, care făcu el începutul, povestind:

— Domnilor, veţi afla mai întîi că sînt singurul fiu al unui tîrgoveţ bogat din Madrid. Ziua cînd

---

[1] În mitologia elenă se povesteşte că Zeus, stăpînul zeilor, transformat în vultur, l-a răpit pe prinţul troian Ganimede pentru a-l pune paharnic în Olimp în locul lui Hebe, zeiţa tinereţii. (n.r.)

m-am născut a fost sărbătorită de toată familia cu mare bucurie. Tata, care începuse să îmbătrînească, s-a bucurat grozav cînd a văzut că a căpătat un moștenitor, iar mama a vrut să mă alăpteze singură. Bunicul meu după mamă trăia încă. Era un bătrîn blajin, care nu mai avea acuma altă îndeletnicire decît să-și spuie rugăciunile și să istorisească isprăvile lui de război, fiindcă slujise multă vreme în oștire și se lăuda că văzuse de multe ori focul luptei. Eu am ajuns idolul acestor trei oameni. Numai în brațe mă purtau. De teamă ca învățătura să nu mă obosească, în cei dintîi ani ai copilăriei m-au lăsat să-mi văd numai de joacă. Copiii, zicea tata, trebuie să învețe numai după ce li s-a copt puțintel mintea. În așteptarea acestei coaceri, eu nu învățam nici să citesc, nici să scriu ; totuși, vremea nu mi-o pierdeam ; tata îmi arăta tot felul de jocuri. Jucam cărți foarte bine ; jucam și zaruri, iar bunicul mă învăța cîntece din războaiele la care luase parte. Îmi cînta mereu aceleași cîntece și cînd, după ce auzeam cîteva luni în șir zece-douăsprezece versuri, ajungeam să le spun pe de rost, părinții se minunau de memoria mea. Tot așa de mulțumiți erau și atunci cînd, folosindu-mă de faptul că aveam voie să spun orice, le tăiam vorba ca să vorbesc eu vrute și nevrute. „Vai ! ce drăguț e !" striga tata uitîndu-se la mine ca fermecat. Mama mă copleșea cu dezmierdări și bunicul plîngea de bucurie. De asemenea, săvîrșisem în fața lor cele mai necuviincioase fapte, fără să mă pedepsească nimeni ; îmi îngăduiau să fac orice, fiindcă nu mai puteau de dragul meu. Intrasem acum în al doisprezecelea an al vieții și încă n-avusesem un profesor. În sfîrșit, mi-au luat unul ; i-au pus în vedere însă să mă învețe, dar să nu cumva să se atingă de mine. I-au îngăduit numai să mă amenințe cîteodată ca să bage puțintel frica în mine. Îngăduința asta n-a fost tocmai potrivită ; fiindcă ori rîdeam de amenințările dascălului meu, ori mă duceam plîngînd la mama sau la bunicul și le spuneam că profesorul s-a purtat foarte rău cu mine. Bietul om degeaba spunea

că nu-i adevărat, toţi în casă îl socoteau drept un bădăran şi mă credeau pe mine, nu pe dînsul. O dată m-am zgîriat şi am început să ţip, parcă m-ar fi jupuit cineva de viu. Mama a venit repede şi l-a dat afară pe profesor, cu toate că el protesta şi lua de martor cerul că nici nu s-atinsese de mine.

Am scăpat în felul acesta de toţi dascălii mei, pînă a venit, în sfîrşit, unul aşa cum îmi trebuia mie. Era un bacalaureat din Alcala. Straşnic profesor pentru un băiat de bani gata ! Îi plăceau femeile, jocul şi cîrciuma. N-aş fi putut să intru pe mîini mai bune. Mai întîi s-a pus să-mi cîştige sufletul cu duhul blîndeţii. A izbutit, iar o dată cu asta a ajuns să fie şi pe placul părinţilor mei, care mă lăsară cu totul în grija lui. Şi ştiu că n-au avut de ce să le pară rău. Dascălul meu m-a desăvîrşit în curînd în ce priveşte şcoala lumii. Tot luîndu-mă cu el prin toate locurile pe unde-i plăcea lui să se ducă, m-a făcut şi pe mine să le prind gustul, astfel încît, afară doar de latină, am ajuns un băiat priceput la toate. Îndată ce a văzut că nu mai aveam nevoie de învăţăturile lui, a plecat să le mai dea şi altora.

Dacă din copilărie făcusem ce voisem, acuma, cînd am început să fiu stăpîn pe faptele mele, lucrurile au mers şi mai bine. Mi-am încercat mai întîi cu ai mei obrăznicia. Mereu luam peste picior pe tata şi pe mama. Ei rîdeau de glumele mele, şi cu cît erau mai usturătoare, cu atîta le plăceau mai mult. Totodată, duceam un trai foarte destrăbălat, însoţindu-mă cu tineri de felul meu ; şi fiindcă părinţii noştri nu ne dădeau destui bani ca să ducem o viaţă atît de plăcută, fiecare dintre noi şterpelea de acasă tot ce putea, dar pentru că nici aşa nu ne-ajungeam cu banii, ne-am apucat de furat noaptea şi asta ne aducea un supliment bunişor. Păcat însă că a aflat corregidorul [1] de isprăvile noastre. A vrut să ne bage la răcoare, dar cineva ne-a dat de veste ce avea de gînd cu noi. Şi atunci ne-am gîndit că-i mai bine să fugim şi am început să lu-

---

[1] Judecătorul. (n.r.)

crăm la drumul mare. De atunci și pînă acuma, Dumnezeu s-a milostivit să mă lase să îmbătrînesc în meseria mea, deși e cu primejdie.

Căpitanul sfîrși aici de vorbit și, așa cum se cuvine, după dînsul începu să vorbească locotenentul :

— Domnilor — spuse el — o educație cu totul deosebită de aceea a lui senior Rolando a dat aceleași roade. Tata a fost măcelar la Toledo. Era socotit, cu drept cuvînt, omul cel mai crud din breasla lui, iar mama n-avea nici ea o fire mai blîndă. Mă băteau cumplit cînd eram copil, pe întrecute, cînd unul, cînd altul. În fiecare zi mîncam bătaie. Cea mai mică greșeală pe care o făceam era urmată de cele mai crunte pedepse. În zadar ceream iertare plîngînd și le spuneam că n-am să mai fac, nu mă iertau de loc și de multe ori mă băteau pe degeaba. Cînd tata mă bătea, mama, ca și cum el nu m-ar fi bătut cum trebuie, începea și ea să dea în mine, în loc să-mi ia apărarea. Felul acesta de a se purta cu mine m-a făcut să-mi fie silă de casa părintească așa de tare, încît am plecat de acasă cînd nici nu împlinisem paisprezece ani. Am luat drumul Aragonului și m-am dus la Saragoza. Pe drum, ceream de pomană. La Saragoza m-am înhăitat cu niște golani care duceau o viață destul de fericită. M-au învățat să mă prefac că-s orb, să fac pe schilodul, să-mi potrivesc pe picioare răni mincinoase etc. Dimineața, ca niște actori care se pregătesc să joace, ne pregăteam și noi să jucăm personajele noastre. Fiecare se ducea la locul lui obișnuit ; seara ne întîlneam iar cu toții și noaptea rîdeam de cei care ne dăduseră de pomană ziua. Totuși, de la o vreme mi-a fost urît să mai stau cu ticăloșii aceștia și, voind să viețuiesc cu oameni mai cumsecade, m-am însoțit cu niște hoți. M-au învățat o mulțime de tertipuri. A trebuit însă să plecăm din Saragoza, din pricină că ne-am certat cu un judecător care pînă atunci ne ocrotise. Am plecat care încotro. Eu, fiindcă aveam de gînd să fac isprăvi îndrăznețe,

am intrat într-o ceată de oameni curajoşi, care puneau la contribuţie călătorii şi aşa de tare mi-a plăcut felul lor de viaţă, că n-am mai căutat altul. Aşadar, domnilor, le mulţumesc din suflet părinţilor mei că s-au purtat aşa de rău cu mine ; dacă m-ar fi crescut cu mai multă blîndeţe, n-aş fi astăzi decît un păcătos de măcelar, pe cînd aşa, am cinstea să fiu locotenentul domniilor-voastre.

— Domnilor — spuse atunci un hoţ tînăr, care şedea între căpitan şi locotenent — trebuie să vă spun, fără nici o îngîmfare, că istorisirile pe care le-am auzit nu sînt nici aşa de meşteşugite, nici aşa de ciudate cum este a mea ; sînt sigur că îmi veţi da dreptate după ce veţi asculta-o. Mama mea era o ţărancă de prin împrejurimile Sevillei. Trei săptămîni după ce m-a născut (era tînără, curată şi avea lapte bun), cineva a venit s-o întrebe dacă n-ar vrea să ia la dînsa şi să alăpteze un copil străin. Fiind vorba de copilul unor nobili din Sevilla şi care era singur la părinţi, mama s-a învoit bucuroasă şi s-a dus să ia copilul. Cînd l-a adus în sat la dînsa, a văzut că copilul acela seamănă puţin cu al ei şi s-a gîndit atunci să mă pună pe mine în locul copilului cel nobil, cu nădejdea că odată şi odată eu am să-mi aduc aminte de asta şi am s-o răsplătesc. Tata, care nu stătea mult la gînduri cînd era vorba de treburi de soiul acesta, a încuviinţat şi el şolticăria. Şi aşa, după ce a schimbat scutecele mele cu ale lui, fiul lui don Rodrigo de Herrera a fost trimis cu numele meu la altă doică şi mama m-a alăptat pe mine, dar cu numele lui.

Orice s-ar putea spune despre instinct şi despre glasul sîngelui, fapt este că părinţii copilului celui nobil nu şi-au dat seama de schimbarea asta. Habar n-au avut că au fost traşi pe sfoară şi pînă la şapte ani tot în braţe m-au ţinut. Voiau să facă din mine un cavaler desăvîrşit şi mi-au luat o mulţime de profesori ; dar chiar cei mai buni dascăli au cîteodată nişte elevi care nu le fac cinste de loc. Eram şi eu unul din aceşti fericiţi elevi ; aveam prea puţină aplicare către exerciţiile pe care trebuia să le de-

prind și încă și mai puțin către științele pe care le-aveam de învățat. Mai mult îmi plăcea să mă joc cu rîndașii, mă duceam în toată clipa după dînșii prin grajd sau pe la bucătărie. Totuși, jocul n-a fost multă vreme patima mea cea mai mare. Nici n-aveam șaptesprezece ani și mă îmbătam în fiecare zi. Alergam după toate femeile din casă. M-am legat mai cu seamă de o servitoare care mi s-a părut mie că ar fi vrednică de începuturile mele în ale amorului. Era o fată zdravănă și bucălată, care îmi plăcea fiindcă era veselă și durdulie. Îi făceam curte, dar cu atîta nebăgare de seamă, încît chiar și don Rodrigo a observat. M-a dojenit aspru, mi-a spus că am aplecări josnice și, de teamă că priveliștea ființei iubite va zădărnici sfaturile sale, a dat-o afară pe crăiasa mea.

Purtarea aceasta nu mi-a plăcut; m-am hotărît să mă răzbun. Am furat giuvaericalele soției lui don Rodrigo și furtul acesta însemna destul de mult; pe urmă, m-am dus să caut pe frumoasa mea Elenă [1], care se dusese la o prietenă de-a ei, spălătoreasă, și am furat-o ziua-n amiaza mare, pentru ca să afle toată lumea. Am împins lucrurile și mai departe: am dus-o la ea în sat și m-am însurat acolo cu dînsa, făcînd nuntă cu alai, ca să le fac în ciudă la de-alde Herrera și totodată ca să dau băieților de bani gata un frumos exemplu de urmat. După trei luni de la această frumoasă nuntă, am aflat că don Rodrigo a murit. La vestea asta n-am rămas nesimțitor și am plecat îndată la Sevilla ca să-i moștenesc averea; dar aici lucrurile se schimbaseră. Mama murise și înainte de moarte avusese nesocotința să mărturisească tot în fața preotului din sat și a cîtorva martori de încredere. Fiul lui don Rodrigo îmi luase locul sau, mai bine-zis, își luase locul lui și fusese recunoscut de toți cu o bucurie cu atît mai mare, cu cît toată lumea era ne-

[1] Soția lui Menelau, regele Spartei. Legenda spune că marea ei frumusețe l-a vrăjit pe Paris, fiul lui Priam, regele Troiei. Paris a răpit-o. (n.r.)

mulţumită de mine. Aşa că, nemaiavînd ce să mai aştept dinspre partea asta şi nemaiavînd poftă de loc de grasa de nevastă-mea, m-am înhăitat cu nişte aventurieri şi am început să cutreier ţara.

După ce hoţul cel tînăr îşi isprăvi povestea vieţii, altul spuse că era băiatul unui negustor din Burgos; că în tinereţea lui, împins de o evlavie nestăpînită, se călugărise, intrase într-o tagmă foarte aspră şi fusese caterisit după vreo cîţiva ani. Cei opt hoţi vorbiră aşa unul cîte unul şi după ce i-am ascultat pe toţi, n-am fost mirat că s-au adunat împreună. Apoi au început să vorbească despre alte lucruri. Au pus la cale cîteva isprăvi şi, după ce au luat o hotărîre, s-au ridicat de la masă şi au plecat la culcare. Au aprins fiecare cîte o lumînare şi s-au dus în odăile lor. M-am dus cu căpitanul Rolando într-a lui şi, în vreme ce-l ajutam să se dezbrace, el mi-a spus, vesel :

— Ai văzut acuma, Gil Blas, cum trăim noi. Trăim toată vremea cu voie bună. Nici ura, nici invidia nu se strecoară printre noi. Nu ne sfidăm niciodată. Sîntem mai uniţi decît sînt călugării. Tu, dragul meu, ai să duci aici o viaţă foarte plăcută, fiindcă nu-mi închipui că-i fi aşa de prost ca să te necăjeşti din pricină că stai cu nişte hoţi. Parcă în lume oamenii nu-s tot aşa ca noi ? Tot aşa sînt, dragul meu ! Le place să ia bunul altuia ; asta-i dorinţa tuturora. Numai felul în care fac asta se deosebeşte. Cuceritorii, de pildă, pun mîna pe statele vecinilor. Nobilii împrumută şi nu dau înapoi. Bancherii, vistiernicii, zarafii, vînzătorii de prin prăvălii şi toţi negustorii mari şi mici nu-şi bat capul prea mult cu cinstea. Cît despre judecători, nici nu mai vorbesc. Toată lumea ştie ce sînt în stare să facă. Trebuie totuşi să mărturisim că sînt mai omenoşi decît noi, pentru că dacă noi de multe ori omorîm oameni nevinovaţi, ei, cîteodată, scapă de la moarte chiar pe cei vinovaţi.

În romîneşte de AL. PHILIPPIDE

MONTESQUIEU

(1689—1755)

Pentru cultura lumii, Montesquieu este o figură de primă însemnătate a filozofiei luminilor, un însemnat gînditor în știința societății (Spiritul legilor, 1748) și în istorie („Considerații cu privire la cauzele măririi și decadenței romanilor", 1734). Prin aceste scrieri, Montesquieu se așază în primele rînduri ale gîndirii progresiste care a pregătit revoluția burgheză. Ideile lui cu privire la determinarea și varietatea socială a legilor au avut un răsunet asemănător cu cel al „Contractului social" imaginat de Rousseau, ba chiar pentru dezvoltarea științelor sociale au însemnat un aport superior rousseau-ismului.

Literatura îl revendică și ea pe Montesquieu pentru „Cugetările" sale descoperite și publicate mult mai tîrziu și mai ales pentru „Scrisorile persane" (1721). În această scriere, Montesquieu a folosit un mijloc pe care-l întîlnim în secolul al XVIII-lea în mai toate literaturile. A fost denumit „ficțiunea străinului" și a avut o mare eficacitate critică. Descoperirile geografice scoseseră la iveală existența multor regiuni mai înainte necunoscute, a unor popoare aflate în stadii foarte diferite de civilizație. A fost un prilej pentru gîndirea critică a vremii, mobilizată împotriva feudalismului, să compare între ele moravurile și credințele diferitelor popoare și să tragă concluzii satirice cu privire la stările din țara proprie. În „Supliment la călătoriile lui Bougainville" Diderot a notat observațiile unui călător care ar fi vizitat insulele din Pacific. „Ficțiunea străinului" procedează invers. Imaginează un locuitor dintr-o țară îndepărtată care vizitează Franța, Anglia sau

Spania și comentează suprins ceea ce vede. Prilej pentru scriitor să facă observații severe despre societatea timpului. Așa avea să procedeze Voltaire în „Naivul" (1767). Acesta e sensul „Scrisorilor persane", mult anterioare.

Prin intermediul celor doi persani, Rica și Usbek, care, din Franța și Italia, adresează scrisori amicilor rămași în Persia, sînt trecute în revistă instituțiile și moravurile societății aristocratice franceze. La începutul secolului al XVIII-lea, după moartea lui Ludovic al XIV-lea, această aristocrație zvîrlise masca ipocrită și-și propunea drept unic scop plăcerea fizică, redusă la cel mai trivial desfrîu. „Scrisorile persane" care fac, pe alocuri, concesie stilului licențios la modă pe atunci, sînt o scriere marcantă într-un secol cînd satira a fost atît de bogat și divers reprezentată.

SCRISORI PERSANE

Scrisoarea XXIV

RICA CĂTRĂ IBBEN

La Smirna

Sîntem la Paris de o lună și am fost într-o continuă agitație. Îți trebuie multă bătaie de cap pînă ce te vezi instalat într-o casă, pînă să-i găsești pe oamenii de care ai nevoie și să-ți procuri lucrurile necesare care îți lipsesc toate o dată.

Parisul e mare cît Ispahanul. Casele sînt atît de înalte, încît ți-ar veni să juri că locuiesc în ele numai astrologi. Îți închipui că un oraș construit în aer, care are șase sau șapte case unele peste altele, este extrem de populat și că atunci cînd toată lumea coboară în stradă se produce o învălmășeală groaznică.

Poate n-ai să mă crezi, dar de o lună de zile de cînd sînt aici n-am văzut pe nimeni umblînd ca oamenii. Nu există pe lume oameni care să-și folosească mai bine membrele decît francezii : aleargă, zboară. Trăsurile din Asia cu mersul lor încet ca și pasul mărunt al cămilelor i-ar face să leșine. Eu, care nu-s făcut pentru acest fel de viață și care umblam adesea fără să-mi ies din pas, mă înfurii uneori ca un creștin : căci, hai să zicem, mă las stropit din creștet pînă în tălpi, dar nu pot ierta înghiontelile ce le înghit regulat. Cel ce vine după mine și mi-o ia înainte mă dă de-o parte. Un altul din față mă împinge pe locul de unde mă înghion-

tise primul şi nu apuc să fac nici o sută de paşi că mă şi simt zdrobit ca după zece leghe.

Să nu crezi că pot de pe acum să-ţi vorbesc cu temei despre moravurile şi obiceiurile europenilor. Eu însumi n-am despre aceasta decît o idee vagă şi n-am avut timp decît să mă mir.

Regele Franţei [1] este cel mai puternic cap încoronat din Europa. Totuşi n-are mine de aur, ca vecinul său, regele Spaniei ; dar are mai multe bogăţii ca acesta, pentru că le scoate din vanitatea supuşilor săi, mai inepuizabilă ca orice mină. A întreprins şi a susţinut războaie neavînd alte fonduri decît titluri de onoare de vînzare ; şi, printr-o ciudăţenie a deşertăciunii omeneşti, trupele lui fură plătite, cetăţile întărite şi flota echipată.

De altfel, regele acesta e un mare vrăjitor. Îşi exercită puterea pînă şi asupra spiritului supuşilor săi. Îi face să creadă ce vrea. Dacă n-are decît un milion de galbeni în vistierie şi-i trebuie două, n-are decît să-i convingă că un galben valorează cît doi şi ei îl cred. Dacă are de susţinut un război costisitor şi-i lipsesc banii, nu face decît să le bage în cap că nişte bucăţi de hîrtie sînt bani şi ei se conving pe dată. Merge pînă la a-i face să creadă că-i vindecă de orice boli atingîndu-i [2], atît de mare e puterea pe care o are asupra spiritelor supuşilor săi.

Ceea ce îţi spun despre regele acesta nu trebuie să te mire : există un alt vrăjitor mai tare decît el care îi stăpîneşte spiritul nu mai puţin decît o face regele cu supuşii. Acesta e papa. Îi face să creadă că trei nu fac decît unul, ba că pîinea pe care o mănîncă nu e pîine şi vinul pe care îl bea nu e vin şi mii de alte lucruri de soiul acesta.

Şi, ca să-l ţină mereu în frîu, şi să nu-şi piardă obişnuinţa credinţei, îi dă din cînd în cînd, pentru exerciţii, anumite articole de credinţă. Acum doi

---

[1] E vorba de regele Ludovic al XIV-lea. (n.r.)

[2] Aluzie la privilegiul pe care îl aveau regii Franţei — după cîte se spune — de a vindeca de gîlci, prin simplă atingere. (n.r.)

ani i-a trimis o scrisoare mare numită „Constituție" [1], și voia să-i oblige, sub amenințarea unor mari pedepse, pe rege și pe supușii săi să creadă tot ce era scris în ea. Reuși, în ceea ce privește regele, care se supuse de îndată, dînd exemplu supușilor săi; dar unii dintre aceștia se revoltară spunînd că nu vor să creadă nimic din acea scriere. Femeile au fost acelea care au pornit revolta, ce a semănat discordia la curte, în întregul regat și în toate familiile. „Constituția" le interzicea femeilor să citească o carte pe care creștinii spun că au primit-o din cer [2]. Cartea aceasta e de fapt Coranul lor. Femeile, indignate de jignirea adusă sexului lor, se opuseră cu îndîrjire acestei „Constituții", atrăgînd de partea lor pe bărbați, care în această împrejurare nu voiră să aibă nici un privilegiu. Trebuie totuși să-ți mărturisesc că muftiul ăsta nu judecă greșit; și, pe marele Ali, trebuie să fie informat asupra principiilor sfintei noastre credințe: căci, dat fiind faptul că femeile sînt creaturi inferioare nouă, iar profeții ne spun că ele nu vor intra nicicînd în rai, de ce s-ar ocupa de o carte care nu e făcută decît spre a arăta drumul spre Paradis?

Am auzit spunîndu-se despre rege lucruri ce țin de domeniul fanteziei și nu mă îndoiesc că nu-ți va veni să le crezi.

Se spune că, în timp ce purta război cu vecinii, uniți toți împotriva lui, avea în propriul său regat un nesfîrșit număr de dușmani nevăzuți [3] care îl înconjurau. Se mai spune că timp de treizeci de ani i-a căutat și că în ciuda grijii neobosite a unor derviși [4] care se bucură de încrederea lui, n-a fost în stare să găsească vreunul. Dușmanii aceștia trăiesc cu el, la curte, în capitală, printre soldați, în tribunale. Cu toate acestea se spune că va avea

---

[1] E vorba de celebra bulă *Unigenitus*, abolită de Clement XI la 8 septembrie 1713, la cererea lui Ludovic al XIV-lea. (n.r.)

[2] Biblia (n.r.)

[3] Janseniștii, ordin religios catolic. (n.r.)

[4] Iezuiții și anume Père La Chaise. (n.r.)

durerea să moară fără să-i fi găsit. S-ar părea că ei există, în general, dar nu sînt nimic în particular; un corp fără membre. Fără îndoială că cerul vrea să-l pedepsească pentru că nu și-a cruțat dușmanii învinși, de aceea îi dă alții invizibili, al căror geniu și al căror destin sînt superioare alor lui.

Am să continui să-ți scriu și am să-ți povestesc lucruri foarte opuse firii persanilor. Într-adevăr, același pămînt ne ține pe amîndoi; dar oamenii din țara în care trăiesc eu și cei din țara în care ești tu sînt oameni foarte diferiți unii de alții.

Din Paris, în 4 ale lunii Rebiab 2, 1712.

Scrisoarea XXVIII

RICA LUI ***

Ieri am văzut ceva cu totul deosebit, deși se repetă zilnic la Paris.

Spre sfîrșitul după-amiezii se strînge toată lumea să joace un fel de piesă pe care am auzit că o numesc *comedie*. Mișcarea are loc pe o estradă căreia i se spune *teatru*. De o parte și de alta, în niște firide numite loji, se pot vedea bărbați și femei jucînd între ei scene mute, aproape la fel cu cele ce se practică la noi în Persia.

O amantă tristă își exprimă durerea. Alta, cu ochii vii și cu un aer pasionat, își mănîncă din ochi amantul, care o privește la fel. Pe fețele lor sînt zugrăvite toate patimile, exprimate cu o putere de convingere cu atît mai vie, cu cît e mută. Aici actorii nu apar decît pînă la brîu și au de obicei un manșon ca să-și ascundă mîinile, din modestie. Jos se găsește o trupă de oameni în picioare, care își bat joc de cei din lojile teatrului, iar aceștia rîd de cei de jos.

Dar cei care se ostenesc cel mai rău sînt cîţiva tineri, aleşi din cei de vîrstă fragedă, ca să poată ţine la oboseală. Ăştia sînt obligaţi să fie peste tot. Trec prin locuri cunoscute numai de ei, urcă cu o uimitoare îndemînare de la un cat la altul ; sînt sus, jos, în toate lojile. Parcă s-ar cufunda în apă, îi pierzi din ochi, îi regăseşti. Adesea părăsesc o scenă şi se duc să joace pe alta. Poţi vedea alţii care printr-un miracol cu totul neaşteptat, deşi au cîrji, merg ca ceilalţi. În sfîrşit, lumea trece în alte săli unde se joacă o comedie deosebită [1]. Se începe cu reverenţe şi se continuă cu îmbrăţişări. Se spune că cea mai îndepărtată cunoştinţă are dreptul să-l înăbuşe pe celălalt : se pare că locul acela îndeamnă la tandreţe. Într-adevăr, se spune că prinţesele care domnesc acolo nu sînt de loc crude şi, dacă faci excepţie de cele două, sau trei ore din zi cînd sînt destul de sălbatice, se poate spune că în restul timpului sînt accesibile şi că beţia asta le părăseşte uşor.

Tot ce ţi-am spus pînă aici se petrece aproape întocmai şi într-un alt loc căruia i se spune *operă*. Deosebirea constă în faptul că într-unul se vorbeşte, iar în altul se cîntă. Unul din prietenii mei m-a dus într-o zi în loja unde se dezbrăca una dintre actriţele principale. Am făcut cunoştinţă atît de strînsă, încît a doua zi am primit de la ea această scrisoare :

„Domnule,

Sînt cea mai nefericită fată din lume. Am fost întotdeauna cea mai virtuoasă actriţă din operă. Acum vreo şapte-opt luni mă găseam în loja în care m-aţi văzut ieri. În timp ce mă îmbrăcam ca preoteasă a Dianei, un abate tînăr veni să mă întîlnească şi, fără pic de respect pentru haina mea albă, pentru văl şi pentru eşarfă, îmi răpi fecioria. Oricît i-am exagerat sacrificiul pe care i-l făcusem, s-a pus pe rîs şi susţinu că n-am

---

[1] În foaier. (n.r.)

fost fecioară. Totuși, fiind însărcinată de-atîtea luni, nu îndrăznesc să mai ies pe scenă. Fiindcă, în ceea ce privește onoarea, sînt de o susceptibilitate greu de închipuit și am susținut întotdeauna că e mult mai ușor să faci pe o fată de familie bună să-și piardă virtutea decît modestia. Cu această susceptibilitate, vă dați seama că tînărul abate n-ar fi reușit niciodată dacă nu mi-ar fi promis că se va însura cu mine. Un motiv atît de întemeiat m-a făcut să trec peste micile formalități obișnuite și să încep cu ceea ce ar fi trebuit să sfîrșesc. Dar, pentru că necredința lui m-a dezonorat, nu mai vreau să rămîn la operă, unde — între noi fie vorba — nu mi se dă atît cît să pot trăi ; și, cum pe măsură ce îmbătrînesc pierd din farmec, leafa mea, mereu aceeași, pare să scadă pe zi ce trece. Am aflat de la un om din suita domniei-voastre că e foarte căutată în țara dumneavoastră o bună dansatoare și că, dacă aș fi la Ispahan, m-aș căpătui curînd. Dacă ați binevoi să-mi acordați protecția și să mă luați cu dumneavoastră în acea țară, veți avea satisfacția de a face bine unei fete care prin virtutea și purtarea ei ar fi *vrednică de bunătatea dumneavoastră*.

Sînt..."

Din Paris, în 2 ale lunii Salval, 1712.

Scrisoarea XXX

RICA ACELUIAȘI

La Smirna

Locuitorii Parisului sînt de o curiozitate ce merge pînă la extravaganță. Cînd am ajuns aici, toți mă priveau de parcă aș fi căzut din cer ; bătrîni, băr-

bați, femei, copii, toți voiau să mă vadă. Cînd ieșeam pe stradă, toată lumea alerga la ferestre. Dacă eram la Tuileries îi vedeam numaidecît strîngîndu-se cerc. Chiar și femeile creau în jurul meu un curcubeu de mii de culori. De eram la spectacol, vedeam îndată îndreptîndu-se spre mine sute de lorniete. Pe scurt, niciodată vreun om n-a fost privit atît de mult ca mine. Zîmbeam uneori auzindu-i pe niște oameni care aproape că nu ieșiseră niciodată din odaia lor spunînd :

— Trebuie să recunoaștem că are o înfățișare tipic persană.

Strașnic lucru ! Găseam portretul meu pretutindeni. Mă vedeam multiplicat în toate prăvăliile, pe toate drumurile, atît de mult se temeau că nu m-au văzut destul.

Atîta cinste nu întîrzie să devină o povară. Nu mă știam un om așa de ciudat și de rar. Cu toate că am o foarte bună părere despre mine, nu mi-am închipuit niciodată că voi ajunge să tulbur liniștea unui oraș mare, unde nu eram cunoscut. Asta mă făcu să mă hotărăsc să-mi schimb hainele persane și să-mi pun altele europenești, să văd dacă în fizionomia mea mai rămînea ceva de luat în seamă. Încercarea aceasta mă făcu să mă dumeresc cîte parale făceam în realitate. Fără podoabe străine, m-am văzut prețuit cît se poate de corect. Avui motiv să mă plîng de croitorul meu care mă făcu să pierd într-o clipă atenția și stima publică ; pentru că am intrat dintr-odată într-o teribilă nimicnicie. Rămîneam uneori o oră întreagă în tovărășia cuiva fără să mi se arunce o privire și fără să mi se dea prilejul să deschid gura. Dar, dacă din întîmplare cineva le spunea celor din jur că sînt persan, auzeam îndată un murmur :

— Ah, ah, domnul e persan ? Ce lucru nemaipomenit ! Cum poate să fie cineva persan ?

Din Paris, în 6 ale lunii Salval, 1712.

Scrisoarea XXXVI

USBEC CĂTRE REDI

La Veneţia

Cafeaua e foarte mult folosită la Paris unde se serveşte într-un mare număr de case publice. Într-unele din aceste case se spun noutăţi, în altele se joacă şah. Există una în care cafeaua se prepară în aşa fel, încît dă duh celor care o beau. Cel puţin, din toţi cei care ies de acolo, nu e nici unul care să nu creadă că are de patru ori mai mult spirit decît avea cînd a intrat.

Dar ceea ce mă surprinde la aceşti oameni de spirit e că nu se fac folositori patriei şi că-şi consumă talentele cu lucruri copilăreşti. De pildă, cînd am ajuns la Paris, i-am găsit înfierbîntaţi de o ceartă cum nu se poate închipui mai măruntă : era vorba de reputaţia unui bătrîn poet grec [1] a cărui patrie nu se cunoaşte de două mii de ani, după cum nu se ştie nici data morţii lui. Cele două tabere recunoşteau că fusese un excelent poet ; problema era de a i se atribui mai mult sau mai puţin merit. Fiecare voia să-l îndatoreze, dar printre aceşti împărţitori de reputaţie, unii cîntăreau mai mult decît alţii ; iată cearta. Era destul de vie, căci şi dintr-o parte şi din cealaltă se rosteau cu prietenie înjurături atît de grosolane, se făceau glume atît de amare, încît nu admiram mai puţin modul în care se discuta decît subiectul discuţiei. Dacă cineva, îmi spuneam eu, ar fi destul de aiurit încît să se ducă în faţa unuia din aceşti apărători ai poetului grec şi să atace reputaţia unui oarecare cetăţean cinstit, n-ar fi prea bine primit. Cred că excesul acesta atît de delicat pentru reputaţia morţilor s-ar înflăcăra straşnic dac-ar fi s-o apere pe a celor vii ! Dar, ori-

---

[1] Cearta celor Vechi cu Modernii, iscată în secolul al XVII-lea şi reînviată la începutul secolului următor de către Houdar de la Motte, J. B. Rousseau şi Madame Dacier. (n.r.)

cum ar fi, am adăugat, să mă ferească Dumnezeu să-mi atrag vreodată duşmănia criticilor acelui poet, pe care odihna de două mii de ani în mormînt nu l-a putut apăra de o ură atît de neîmpăcată ! În prezent se bat cu vîntul, dar ce s-ar întîmpla dacă furia lor ar fi însufleţită de prezenţa unui duşman adevărat ?

Cei despre care ţi-am vorbit discută în limba obişnuită ; dar trebuie deosebiţi de un alt soi de oratori care se folosesc de o limbă barbară [1], ce pare să adauge ceva furiei şi îndîrjirii combatanţilor. Sînt cartiere unde se pot vedea un fel de învălmăşeli negre şi dese, produse de soiul acesta de oameni. Ei se hrănesc din distincţii şi trăiesc din raţionamente obscure şi concluzii false. Meseria aceasta cu care ar trebui să moară de foame, produce totuşi venituri. O întreagă naţiune [2] alungată din ţara ei a fost văzută traversînd mările ca să se stabilească în Franţa, neaducînd cu sine pentru nevoile vieţii decît un talent de temut pentru discuţii. Adio.

Din Paris, în ultima zi a lunii Zilhaje, 1713.

Scrisoarea XXXVII

USBEC LUI IBBEN

La Smirna

Regele Franţei e bătrîn. Noi n-avem în istoria noastră nici un exemplu de monarh care să fi domnit un timp atît de îndelungat. Se spune că posedă în cel mai înalt grad talentul de a se face ascultat.

---

[1] Teologii de la Sorbona. (n.r.)

[2] O întreagă naţiune era, după afirmaţia domnului Laboulaye, aluzie la „Seminarul irlandez" întemeiat în 1677 de preoţii refugiaţi şi care ocupa clădirea colegiului Lombarzilor, întemeiat în 1334 şi părăsit în 1581 (n.t.)

Dovedeşte acelaşi geniu în guvernarea familiei, a curţii şi a statului. A fost auzit adesea spunînd că, din toate formele de guvernămînt din lume, îi place mai mult cea a turcilor şi cea a augustului nostru sultan ; atîta caz face de politica orientală.

I-am studiat caracterul în care am găsit atîtea contradicţii, încît mi-e peste putinţă să le explic. De pildă, are un ministru de optsprezece ani şi o amantă de optzeci[1]. Îşi iubeşte religia, dar nu-i poate suferi pe cei ce spun că trebuie s-o respecte cu rigurozitate. Deşi fuge de zgomotul oraşelor şi nu se prea lasă văzut, nu se ocupă de dimineaţă pînă seara decît să-i facă pe oameni să vorbească despre el. Îi plac trofeele şi victoriile, dar se teme la fel de mult să vadă un bun general în fruntea trupelor sale, pe cît s-ar teme dacă l-ar vedea în fruntea unei armate duşmane. Cred că nu i s-a întîmplat niciodată nimănui să fie în acelaşi timp copleşit de mai multe bogăţii decît ar putea spera un prinţ şi covîrşit de o sărăcie pe care un particular n-ar putea s-o suporte.

Îi place să răsplătească pe cei care îl servesc ; dar plăteşte cu aceeaşi dărnicie sîrguinţa sau mai degrabă trîndăvia curtenilor ca şi victoriile bravilor săi căpitani. Preferă adesea un om care să-l dezbrace, sau care să-i dea şervetul cînd se aşază la masă, unuia care-i cucereşte oraşe şi-i cîştigă bătălii. Nu crede că măreţia suverană trebuie să fie incomodată în împărţirea favorurilor şi, fără să se întrebe dacă cel pe care îl răsplăteşte cu daruri e om cu merite, crede că alegerea lui o să-l facă aşa. De asemenea, a fost văzut dînd o mică pensie unui om care a fugit două leghe şi un post gras altuia care a fugit patru.

E măreţ, mai ales în palatele sale. În grădinile palatului se află mai multe statui decît cetăţeni

---

[1] Cine e acest ministru de optsprezece ani ? Mai mulţi comentatori au crezut că e vorba de Barbezieux, fiul lui Louvois, ministru de război la douăzeci şi patru de ani ; dar acesta a murit în 1701. Amanta de optzeci de a ani e Madame Maintenon. În 1713 avea şaptezeci şi opt de ani. (n.t.).

într-un oraş. Garda lui e la fel de puternică după cum e şi cea a regelui, în faţa căruia se răstoarnă toate tronurile. Armatele sale sînt la fel de numeroase, resursele la fel de mari şi bogăţiile la fel de nesfîrşite.

Din Paris, în 7 ale lunii Maharram, 1713.

Scrisoarea XLVIII

USBEC CĂTRE REDI

La Veneţia

Cei cărora le place să înveţe nu sînt niciodată leneşi. Deşi nu am nimic important de făcut, sînt totuşi ocupat în permanenţă. Îmi trec vremea observînd. Seara scriu ceea ce mi-a atras atenţia, ceea ce am văzut şi auzit în timpul zilei. Totul mă interesează, totul mă uimeşte. Sînt un copil ale cărui simţuri delicate sînt puternic impresionate de cele mai mărunte lucruri.

Poate că n-ai să mă crezi : sîntem primiţi în toate cercurile, în toată societatea, datorită în mare parte, cred, spiritului viu şi veseliei naturale ale lui Rica, daruri care îl fac să caute lumea şi lumea să-l caute în aceeaşi măsură. Aerul nostru de străini nu mai supără pe nimeni. Ne bucurăm chiar de surpriza ce le-o produce politeţea noastră. Francezii nu-şi închipuiau ca şi climatul ţării noastre să poată da la iveală oameni. Totuşi, trebuie să recunosc, merită să le dai o dezminţire.

Am petrecut cîteva zile într-o casă de ţară, lîngă Paris, la un om onorabil, încîntat să primească oaspeţi. Are o soţie foarte drăgălaşă, la care simplitatea se uneşte cu o veselie ce le lipseşte totdeauna

doamnelor noastre din Persia, obişnuite cu o viaţă retrasă.

Străin cum eram, n-aveam nimic altceva mai bun de făcut decît să studiez, după obiceiul meu, mulţimea de oameni care se revărsa fără încetare, oameni ale căror caractere îmi ofereau mereu ceva nou. Am remarcat de la început unul a cărui simplitate mi-a plăcut. M-am simţit atras de el şi el de mine, astfel încît ne aflam mereu unul lîngă altul.

Într-o zi, aflîndu-ne într-un cerc larg şi discutînd aparte, fără să ne pese de conversaţia generală, i-am spus :

— Veţi găsi poate că sînt mai mult curios decît politicos, dar vă implor, permiteţi-mi să vă pun cîteva întrebări. Şi asta pentru că m-am săturat să nu fiu la curent cu nimic şi să trăiesc cu oameni pe care să nu-i pot înţelege. Mă muncesc de două zile : printre oamenii aceştia nu e nici măcar unul cu care să nu mă fi chinuit de două sute de ori, totuşi n-o să-i pot pricepe nici peste o mie de ani. Mi-e mai greu să-i cunosc pe ei decît pe însăşi soţiile marelui nostru monarh.

— Poţi să mă întrebi — îmi răspunse el. O să-ţi spun tot ce doreşti. Cu atît mai mult, cu cît te ştiu discret şi că n-o să abuzezi de încrederea mea.

— Cine e omul acela — întrebai eu — care ne-a vorbit atît despre mesele pe care le dă celor mari, care e atît de familiar cu ducii şi vorbeşte atît de des cu miniştrii voştri, despre care ni se spune că sînt atît de scumpi la vedere ? De bună seamă că e un om deosebit. Dar are o figură atît de josnică, nu face de loc cinste oamenilor deosebiţi şi nu cred să aibă vreo educaţie aleasă. Eu sînt străin, dar mi se pare că există în general o anumită politeţe comună tuturor naţiunilor. Eu nu i-am găsit nicio urmă din asta. Oare oamenii voştri de seamă sînt mai prost crescuţi ca ceilalţi ?

— Omul acesta — îmi răspunse el rîzînd — e un fermier. E mai presus decît alţii prin averi, dar cu atît mai prejos decît toată lumea prin naştere. Ar putea avea cea mai bună masă din Paris, dacă

s-ar putea hotărî să nu mănînce niciodată acasă. După cum vezi, e foarte obraznic, dar are un bucătar excelent: față de care nu e de fel nerecunoscător, căci, ați auzit, l-a închiriat pe toată ziua.

— Dar omul acela mare îmbrăcat în negru — întrebai eu — pe care doamna aceea l-a așezat lîngă dînsa, cum de are o îmbrăcăminte atît de mohorîtă și un aer atît de vesel, un obraz atît de proaspăt? Surîde cu grație de îndată ce i se vorbește; ținuta lui e mai simplă, dar mai îngrijită chiar decît a femeilor.

— Acesta e un predicator — îmi răspunse — sau, ceea ce e chiar mai rău, un duhovnic. Așa cum îl vezi, știe mai multe decît soții. Cunoaște slăbiciunile femeilor, dar ele știu că și el și le are pe-ale lui.

— Cum așa — spusei — vorbește tot timpul de ceva căreia îi spune „virtute".

— Nu tot timpul — îmi răspunse el. La urechea unei femei nostime vorbește mai bucuros de păcate. Tună și fulgeră cînd e în public, dar e blînd ca un miel în viața particulară.

— Mi se pare — spusei eu atunci — că i se dă multă considerație, multă importanță.

— Păi cum! Importanță! E un om necesar. Contribuie la a face plăcută viața retrasă. Dă sfaturi mărunte, face servici, fixează vizite, împrăștie durerile de cap mai bine decît oricine pe lume; e un om excelent.

— Dar dacă nu vă stingheresc, spuneți-mi, cine e cel din fața voastră, atît de prost îmbrăcat, care din cînd în cînd se schimonosește și vorbește altfel decît ceilalți, care n-are destul spirit ca să vorbească, dar care vorbește ca să arate că îl are?

— Acesta e un poet — mi se răspunse — bufonul speciei omenești. Oameni de felul lui spun că s-au născut ceea ce sînt, asta e adevărat. Dar mai cred că vor fi așa toată viața. Cu alte cuvinte, acești poeți sînt cei mai ridicoli dintre toți oamenii, aproape întotdeauna. De aceea nimeni nu-i cruță. Asupra lor se revarsă din belșug disprețul tuturor.

Pe ăsta de-aici foamea l-a făcut să intre în această casă. E bine primit de stăpîn și de stăpînă, a căror bunătate și politețe nu se dezmint în fața nimănui. Le-a scris cînd s-au căsătorit un epitalam. E cea mai bună lucrare a lui, pentru că însurătoarea acestora s-a dovedit a fi tot atît de fericită pe cît o prezisese.

Poate că n-o să mă crezi — adăugă el — plin cum ești de prejudecățile orientului. Există pe la noi căsătorii fericite și femei cărora virtutea le e un strașnic păzitor. Oamenii despre care vorbim se bucură împreună de o pace netulburată. Sînt iubiți și prețuiți de toată lumea, numai că firea lor bună îi face să primească în casa lor tot felul de oameni. Asta face ca uneori să existe o societate cam proastă. Și nu că i-aș dezaproba; trebuie să trăiești cu oamenii așa cum sînt. Oamenii despre care se spune că sînt de bună condiție nu-s adesea decît cei ale căror vicii sînt mai rafinate. Și, poate că și cu ei ca și cu otrăvurile, cele mai subtile sînt și cele mai periculoase.

— Dar bătrînul acela — spusei eu foarte încet — cu o înfățișare atît de tristă? La început am crezut că e vreun străin, deoarece pe lîngă că e îmbrăcat altfel decît ceilalți, critică tot ce se face în Franța și nu aprobă guvernul dumneavoastră.

— E un vechi luptător — îmi spuse el — care se face remarcat de auditori prin mulțimea faptelor sale de arme. Nu poate suporta ca Franța să cîștige bătălii la care el să nu se fi aflat, sau să laude cineva un atac la care el să nu fi luat parte. Se crede atît de necesar istoriei țării noastre, încît își închipuie că istoria se sfîrșește o dată cu el. Rănile ce le-a primit le socotește ca un semn de dizolvare a monarhiei și spre deosebire de acei filozofi care spun că trebuie să te bucuri de clipa prezentă și că trecutul nu contează, el nu se bucură, dimpotrivă, decît de trecut și nu trăiește decît în companiile pe care le-a făcut. Respiră aerul timpurilor ce s-au scurs, după cum eroii trebuie să trăiască în cele ce vor veni după ei.

— Dar pentru ce şi-a părăsit serviciul? întrebai eu.

— Nu şi l-a părăsit de loc — îmi răspunse. Serviciul l-a părăsit pe el. A fost numit într-un post mărunt unde tot restul zilelor sale o să povestească, dar mai departe n-o să ajungă; drumul onorurilor îi e închis.

— Şi pentru ce? spusei eu.

— Noi, aici în Franţa, avem un principiu — îmi răspunse el. „Să nu ridici ofiţeri a căror răbdare a lîncezit în funcţii de subalterni." Noi îi privim pe aceştia ca pe oameni al căror spirit s-a îngustat din cauza fleacurilor şi care, datorită obişnuinţei cu lucruri mărunte, au devenit incapabili de cele importante. Noi sîntem de părere că dacă un om nu are la treizeci de ani calităţile unui general, n-o să le aibă niciodată. Omul lipsit de o privire care să-i arate dintr-o dată o întindere de mai multe leghe în diverse situaţii şi lipsit şi de acea prezenţă de spirit care face ca într-o victorie să foloseşti toate avantajele şi în caz de înfrîngere toate resursele, acel om nu va dobîndi niciodată talentele acestea. Din cauza asta avem funcţii strălucite pentru aceşti oameni mari, sublimi, cărora cerul nu le-a dat numai inimă, ci şi geniu eroic, şi funcţii secundare pentru cei ale căror cusururi le sînt tot aşa. De felul ăstora sînt oamenii care au îmbătrînit în vreun război obscur. Ei nu reuşesc să facă decît ceea ce au făcut toată viaţa şi nu trebuie să te-apuci să le pui mai mult în cîrcă tocmai cînd li se înmoaie balamalele!

După cîteva clipe mă cuprinse iar curiozitatea şi îi spusei:

— Mă oblig să nu vă mai pun întrebări, dacă îmi mai permiteţi numai una: cine e tînărul acela înalt, cu păr bogat, puţin la minte şi atît de obraznic? De ce vorbeşte mai tare ca ceilalţi şi se simte atît de încîntat că e pe lume?

— Ăsta e un om norocos — îmi răspunse el.

La vorbele acestea unii intrară, alţii ieşiră, lumea se ridică... Cineva veni să-i vorbească gentilomului

meu și eu rămăsei tot atît de nelămurit ca înainte. Dar după un răstimp nu știu prin ce întîmplare, tînărul acela se găsi lîngă mine și-mi adresă cuvîntul :

— E timp frumos, n-ați vrea, domnule, să faceți o scurtă plimbare prin grădină ?

I-am răspuns cît am putut mai amabil :

— Da ! și am ieșit împreună.

— Am venit la țară — îmi spuse el — ca să-i fac plăcere stăpînei casei, cu care nu stau prea rău. E pe lumea asta o anumită femeie care n-o să fie tocmai încîntată de acest lucru, dar ce să-i faci ? Întîlnesc cele mai drăguțe femei din Paris ; dar nu mă opresc la nici una. Le dau multă bătaie de cap, pentru că, între noi fie vorba, eu însumi nu fac prea multe parale.

— Se vede, domnule — spusei eu — că aveți vreo ocupație sau vreo funcție care vă împiedică să fiți mai insistent pe lîngă ele.

— Nu, domnule, n-am altă ocupație decît să-i fac pe soți să turbeze sau pe părinți să despere. Îmi place să pun pe jar o femeie care își închipuie că m-a dat gata și s-o aduc la doi pași de a mă pierde. Sîntem cîțiva tineri care ne-am împărțit astfel tot Parisul și îl interesăm la cele mai mici fapte ale noastre.

— După cîte înțeleg eu — i-am răspuns — dumneavoastră faceți mai mult tărăboi decît cel mai valoros războinic și sînteți mai respectat decît cel mai serios judecător. Dacă ați fi în Persia, nu v-ați bucura de toate aceste avantaje. Mai nimerit ați fi pentru a ne păzi doamnele decît pentru a le place !

M-am înroșit de furie. Și chiar dacă i-am vorbit atît de puțin nu m-am putut împiedica să nu-l bruschez.

Ce părere ai despre o țară unde se tolerează asemenea oameni ? Unde este lăsat să trăiască unul care are asemenea îndeletniciri, unde necredința, trădarea, furtul, perfidia și nedreptatea duc la stimă ? Unde un om e respectat pentru că răpește

unui părinte fiica, unui bărbat soția și tulbură legăturile cele mai dulci și mai sfinte? Fericiți copiii lui Ali, care îi apără familiile de necinste și ademenire! Lumina zilei nu e mai curată decît focul ce arde în inimile femeilor noastre. Fiicele noastre nu se gîndesc fără cutremurare la ziua care va trebui să le răpească acea virtute ce le face asemenea îngerilor și forțelor imateriale. Scumpă țară natală, asupra căreia soarele își aruncă primele lui raze, tu nu ești mînjită de oribilele crime care obligă acest astru să se ascundă de îndată ce se ivește în Occidentul cel negru!

Din Paris, în 5 ale lunii Ramazan, 1713.

Scrisoarea LII

RICA LUI USBEC

La XXX

Eram mai zilele trecute într-o societate unde mă distram destul de bine. Se găseau acolo femei de toate vîrstele: una de optzeci de ani, alta de șaizeci de ani, una de patruzeci, care avea o nepoată ce putea să aibă douăzeci, douăzeci și doi de ani. Un anumit instinct mă făcu să mă apropii de aceasta din urmă, care-mi spuse la ureche:

— Ce ziceți de mătușa mea care vrea la vîrsta ei să mai aibă amanți și să facă pe cocheta?

— Greșește! îi răspunsei. Are intenții ce nu vi se potrivesc decît dumneavoastră.

Puțin mai tîrziu mă aflam lîngă mătușa ei care-mi zise:

— Ce spuneți de femeia asta care are cel puțin șaizeci de ani și căreia i-a trebuit azi mai mult de o oră ca să-și facă toaleta?

— Timp pierdut ! îi spusei eu, pentru așa ceva ar trebui să aibă cineva farmecele dumneavoastră.

Mă găseam lîngă acea nefericită femeie de șaizeci de ani pe care o deplîngeam în gînd, cînd dînsa îmi șopti la ureche :

— Există oare ceva mai ridicol ? Uitați-vă la femeia aceea de optzeci de ani care și-a pus panglici de culoarea focului. Vrea să facă pe tînăra și reușește, căci pare să fi dat în mintea copiilor.

„Ah ! Doamne — îmi spusei — nu ne dăm oare seama decît de caraghioslîcul altora ? S-ar putea să fie o fericire, să găsim mîngîiere în slăbiciunile altora ! Totuși, pornit cum eram pe desfătare, îmi zisei : Am urcat destul, acum să mai și cobor. Să începem cu bătrîna care e culmea :

— Doamna mea, semănați atît de mult cu doamna căreia i-am vorbit adineauri, încît parcă ați fi surori. Nu cred ca una să fie mai în vîrstă decît cealaltă.

— Ah, într-adevăr, domnule — îmi spuse ea. Cînd una din noi va muri, celeilalte va trebui să-i fie o teamă îngrozitoare, fiindcă nu cred ca între ea și mine să fie o diferență de vîrstă mai mare de două zile !

După ce o avui la mînă pe bătrîna asta prăpădită, mă dusei la cea de șaizeci de ani :

— Doamnă, trebuie să decideți asupra unui pariu făcut de mine ; m-am prins că doamna aceea și dumneavoastră (i-am arătat-o pe femeia de patruzeci de ani) sînteți de aceeași vîrstă.

— Pe onoarea mea — spuse ea — nu cred să fie între noi o diferență mai mare de șase luni !

Bun, să continuăm. Coborîi încă și mă dusei la femeia de patruzeci de ani.

— Doamnă, faceți-mi plăcerea și spuneți-mi dacă o numiți doar în glumă nepoată pe domnișoara de la masa vecină ? Sînteți la fel de tînără ca ea ! Ba, mai mult, „nepoțica" are fața cam trecută, ceea ce desigur nu s-ar putea spune și despre dumneavoastră ! O, culorile acestea vii ale tenului domniei voastre...

— Stați — îmi răspunse ea : îi sînt mătușă ; dar mama ei era cu cel puțin douăzeci și cinci de ani mai bătrînă decît mine. Nici nu eram născute din aceeași căsătorie. Am auzit-o pe sora mea spunînd că fiica ei și cu mine ne-am născut în același an.

— Asta spuneam și eu, doamnă ! Aveam prin urmare dreptate să mă mir !

Dragul meu Usbec, femeile care-și simt dinainte sfîrșitul prin pierderea frumuseții ar vrea să revină la tinerețe ! Ei ! Cum să nu caute să-i înșele pe ceilalți ? De aceea își dau toată silința să se înșele mai întîi pe ele singure și să scape astfel de ideea cea mai tristă dintre toate.

Din Paris, în 3 ale lunii Saival, 1713

Scrisoarea LVI

USBEC CĂTRE IBBEN

La Smirna

Jocurile de noroc sînt foarte la modă în Europa. A fi cartofor e o situație. Acest titlu singur ține loc de naștere aleasă, de avere, de cinste. Îl pune pe oricine îl poartă în rîndul oamenilor cinstiți, fără să se mai cerceteze, deși fiecare știe că judecînd astfel s-a înșelat adesea. Dar știm cu toții că oamenii sînt incorigibili.

Femeile, în special, sînt foarte pătimașe. E adevărat că în tinerețe nu se dedau jocului decît pentru a favoriza o pasiune mai prețioasă, dar, pe măsură ce îmbătrînesc, pasiunea lor pentru acest joc pare să reîntinerească și această pasiune umple golul lăsat de celelalte.

Ele vor să-şi ruineze soţii şi ca să reuşească au mijloace potrivite tuturor vîrstelor, de la cea mai fragedă tinereţe pînă la bătrîneţea cea mai neputincioasă. Rochiile şi trăsurile încep ruina, cochetăriile o măresc, iar jocurile îi pun capăt.

Am văzut adesea nouă sau zece femei, ori mai degrabă nouă sau zece secole şezînd în jurul unei mese. Le-am văzut sperînd, temîndu-se, bucurîndu-se şi mai ales le-am văzut înfuriindu-se. Ai fi zis că nu vor mai apuca să se liniştească şi că vor da ortul popii înainte de a le trece desperarea. Ai fi stat la îndoială neştiind dacă cele cărora le plăteau erau creditorii sau moştenitorii lor.

Se pare că sfîntul nostru Profet a urmărit îndeosebi să ne scutească de tot ceea ce ar putea să ne tulbure minţile. Ne-a interzis jocurile de noroc, iar cînd i-a fost cu neputinţă să îndepărteze cauza unor pasiuni, le-a îndulcit. La noi, dragostea nu riscă nici tulburări, nici nebunii. Dragostea e la noi o pasiune duioasă care lasă sufletului pacea. Fiindcă avem mai multe soţii, ea ne scapă de dominaţia lor şi temperează violenţa dorinţelor noastre.

Din Paris, la 10 ale lunii Zilhaje, 1714.

Scrisoarea LXXIV

RICA LUI USBEC

La XXX

Acum cîteva zile unul dintre cunoscuţii mei îmi spuse :

— V-am promis că am să vă introduc în cele mai bune case din Paris. Am să vă conduc acum

la un mare senator, unul din oamenii regatului, cu o ţinută foarte bună !

— Ce vreţi să spuneţi prin asta, domnule, că e mai politicos şi mai îndatoritor decît alţii ?

— Nu — îmi spuse.

— Ah ! înţeleg : te face să simţi la tot pasul superioritatea lui asupra celor ce-l înconjoară. Dacă-i aşa, n-am de ce să mă duc la el. Îi las întreaga superioritate şi accept să mă condamne.

A trebuit, totuşi, să mă duc. Văzui un omuleţ atît de mîndru, prizînd tabac cu atîta măreţie, suflîndu-şi nasul atît de nemilos, scuipînd cu atîta linişte şi mîngîindu-şi cîinii într-un fel atît de jignitor pentru oameni, încît nu mai osteneam admirîndu-l. „Ah, Doamne ! îmi zisei, dacă atunci cînd eram la curtea Persiei m-aş fi arătat şi eu aşa, aş fi trecut drept un mare prost". Ar fi trebuit, Usbec, să fi avut un caracter foarte prost ca să facem o sută de mici insulte oamenilor care veneau zilnic la noi să ne dovedească bunăvoinţa lor. Ştiau prea bine că noi sîntem situaţi mai sus decît ei, iar, dacă n-ar fi ştiut, binefacerile noastre le-ar fi arătat-o în fiecare zi. Neavînd nimic de făcut ca să fim respectaţi, făceam totul ca să fim îngrădiţi. Vorbeam chiar cu cei mai mici. În mijlocul măreţiilor care întotdeauna înăspresc, ne găseau simţitori ; nu vedeau decît inima noastră mai presus de ei. Ne coboram pînă la nevoile lor. Dar, atunci cînd trebuia să susţinem măreţia prinţului în ceremoniile publice, atunci cînd trebuia să-i facem pe străini să respecte naţiunea, atunci cînd, în sfîrşit, în ocazii primejdioase trebuia să însufleţim soldaţii, ne ridicam de o sută de ori mai sus decît coborîsem. Readuceam pe faţa noastră mîndria şi, uneori, se spunea că aveam o ţinută bună.

Din Paris, în 10 ale lunii Safar, 1715.

Scrisoarea LXXXVII

RICĂ CĂTRE***

Se pare că aici familiile se conduc singure. Soțul n-are decît o umbră de autoritate asupra soției, la fel tatăl față de copii, stăpînul față de slugi. Justiția se amestecă în toate neînțelegerile lor. Și, fii sigur că ea e întotdeauna împotriva soțului gelos, a tatălui întristat și a stăpînului aspru.

M-am dus ieri în locul unde se împarte dreptatea. Înainte de a ajunge trebuie să treci pe sub armele unui nesfîrșit număr de negustorese tinere care te cheamă cu o voce înșelătoare[1]. Acest spectacol, la început, e destul de vesel; dar devine lugubru atunci cînd intri în sălile mari unde nu vezi decît oameni a căror îmbrăcăminte e încă și mai tristă decît figurile. În urmă, intri în locul sacru unde se dezvăluie toate tainele familiilor și unde cele mai ascunse fapte sînt date la iveală. Acolo vine o fată modestă să mărturisească chinurile unei virginități păstrate prea mult timp, luptele și rezistența ei dureroasă. E atît de puțin mîndră de victoria ei, încît amenință mereu cu o apropiată înfrîngere. Și, pentru ca tatăl ei să nu-i nesocotească trebuințele, fata le dă în vileag în fața întregii lumi.

Pe urmă vine o femeie căreia nu-i e rușine să prezinte jignirile care le-a adus soțului ei, ca motiv pentru a fi despărțită de el.

Cu tot atîta modestie, vine o alta să declare că s-a săturat să poarte titlul de femeie fără să se și bucure de el. Ea vine să dezvăluie tainele din noaptea nunții. Vrea să fie pusă în fața celor mai abili experți și printr-o sentință să i se restabilească toate drepturile virginității. Sînt unele care îndrăznesc să-și provoace bărbații și să le ceară în public o luptă pe care martorii o fac atît de dificilă. Probă

[1] E vorba de galeriile Palatului de Justiție care, pînă la Revoluție, au fost locul de întîlnire atît al îndrăgostiților, cît și al oamenilor de afaceri. (n.r.)

dezonorantă și pentru femeia care o susține, ca și pentru bărbatul învins.

Un număr nesfîrșit de fete răpite sau seduse îi fac pe bărbați mult mai răi decît sînt. Amorul face să răsune întreg tribunalul. Nu auzi vorbindu-se decît de părinți furioși, de fete înșelate, de amanți necredincioși și de soți amărîți.

Prin legea ce se aplică acolo, orice copil născut în timpul căsătoriei e socotit al soțului. Oricît ar avea motive să n-o creadă, legea crede în locul lui și îl scutește de gînduri și de scrupule.

În acest tribunal hotărîrile le ia majoritatea. S-a recunoscut însă — prin experiență — că ar fi mult mai bine să le ia minoritatea. Asta e cît se poate de natural, pentru că există foarte puține spirite drepte și toată lumea e de acord că există o infinitate de capete strîmte.

Din Paris, în ale lunii Jemmadi 2, 1715.

În romînește de ȘTEFAN POPESCU

VOLTAIRE

(1694 — 1778)

Numele lui Voltaire domină literatura franceză din secolul al XVIII-lea, care nu cunoaște altă operă atît de multilaterală. Voltaire duce satira la maturitate, mînuind în special suplul instrument al ironiei.

François Marie Arouet, fiu de notar, s-a născut la Paris în 1694. Viitorul dușman implacabil al catolicismului a studiat la colegiul iezuit Louis le Grand. Și-a cîștigat de timpuriu gloria cu tragedia „Oedip" (1718). Scrisul lui îl introduce în cercurile de la curtea regentului. Dar Voltaire își atrage curînd dușmănii puternice, pentru că își îngăduia să fie spiritual și caustic. E închis de două ori la Bastilia — a doua oară, fiindcă provocase la duel pe un nobil care pusese să-l bastoneze pentru o vorbă de duh. Refugiat în Anglia, alcătuiește „Scrisorile filozofice" (1737), inițiind șirul de scrieri prin care apoi, timp de jumătate de secol, avea să completeze un rechizitoriu de imens răsunet împotriva lumii feudale. Această jumătate de secol din viața scriitorului s-a scurs în diferite locuri menite să-l ferească de dușmănia absolutismului. A trăit la Cirey, la castelul doamnei de Châtelet, a petrecut cîțiva ani în Prusia, la curtea lui Frederic al II-lea, apoi lîngă Geneva, la proprietatea Les Délices. Ultimele decenii de viață le-a petrecut tot într-un canton elvețian, la Ferney.

Activitatea lui în toți acești ani a fost imensă. A scris sute de lucrări de toate dimensiunile, de la volume vaste la pamflete împotriva asupririi și privilegiilor feudale, ori împotriva intoleranței religioase. În același timp, Voltaire, care-și cîștigase

faimă și autoritate europeană, a întreținut corespondență cu cele mai diverse personalități ale vremii. Miile de scrisori în care sclipește spiritul voltairian constituie un document artistic de interes excepțional. Dar lupta e dusă și direct. Voltaire inițiază o serie de campanii menite să împiedice sau să repare cîteva crime judiciare : afacerea Calas, Sirven, La Barre. Ultimele rînduri care ne-au rămas de la Voltaire — a murit la Paris în 1778, după premiera triumfală a piese sale „Irène" — exprimă bucuria muribundului pentru că una dintre cauzele generoase pe care le-a apărat biruise.

Opera lui cuprinde scrieri filozofice — „Dicționarul filozofic" (1764) alcătuit din articolele cu care Voltaire a colaborat la Enciclopedie, scrieri istorice — „Secolul lui Ludovic al XIV-lea" (1751—1768), „Încercare asupra moravurilor" (1756). În opera literară intră diverse piese în versuri, tragedii — Mohamed, Mérope, Alzire, Zaïre — comedii și mai ales neîntrecutele sale povestiri „Zadig" (1748), „Micromegas" (1752), „Candid" (1759), „Naivul" (1767).

În domeniul satirei, Voltaire a dus la desăvîrșire arta de a scoate la iveală calm și cu aparentă blîndețe absurditatea unei afirmații sau unei atitudini, de a dezvălui ce se ascunde îndărătul ipocriziei și a prostiei pretențioase. Ironia lui Voltaire nu aparține unui contemplator, are mereu funcție polemică, e inseparabilă de lupta întregii lui existențe.

CANDID SAU OPTIMISMUL 1759

Capitolul I

Care arată cum Candid a crescut într-un castel frumos și cum a fost alungat de-acolo

Era odată în Vestfalia, în castelul domnului baron de Thunder-ten-tronckh, un băiat căruia natura îi dăduse apucăturile cele mai blînde. Îi citeai sufletul pe față. Judeca lucrurile destul de bine, deși avea o minte foarte simplă : cred că din cauza asta îl chema Candid. Vechii slujitori ai casei bănuiau că era fiul surorii domnului baron și al unui preacinstit și bun gentilom de prin partea locului, dar cu care domnișoara nu voise să se mărite, pentru că nu putuse să-i facă dovadă decît de șaptezeci și unul de înaintași în spița neamului, iar restul arborelui său genealogic se pierduse cu trecerea timpului.

Domnul baron era unul din cei mai puternici seniori ai Vestfaliei și asta fiindcă palatul lui avea ușă și ferestre. Odaia cea mare era chiar și tapetată. Cu toți cîinii din curte putea la nevoie să facă o haită de vînătoare ; rîndașii făceau pe hăitașii ; preotul din sat era duhovnicul contelui. Toți îi ziceau „monseniore" și făceau haz cînd spunea snoave.

Doamna baroneasă, care avea vreo trei sute cincizeci de livre [1], era la mare cinste din pricina asta

[1] Cam 175 kg. (n.r.)

şi primea musafirii cu măreţie, ceea ce sporea respectul lumii faţă de dînsa. Fiica ei Cunigunda, în vîrstă de şaptesprezece ani, era roşie la faţă, strălucitoare, grasă şi nurlie. Fiul baronului era în toate vrednic de tatăl lui. Preceptorul Pangloss era oracolul casei şi Candid îi asculta lecţiile cu toată încrederea vîrstei şi a firii pe care o avea.

Pangloss preda metafizico-teologo-cosmolo-tontologia. Dovedea în chip admirabil că nu este efect fără cauză şi că, în această lume care e cea mai bună din toate lumile cu putinţă, castelul monseniorului baron era cel mai frumos dintre toate castelele şi doamna baroneasă cea mai bună dintre toate baronesele posibile.

— E demonstrat — zicea el — că lucrurile nu pot fi altfel; pentru că, totul fiind făcut în vederea unui scop, totul este în chip necesar făcut pentru scopul cel mai bun. Nasurile au fost făcute ca să poarte ochelari; de aceea avem ochelari. Picioarele sînt în chip evident alcătuite ca să poarte ciorapi şi de aceea avem ciorapi. Pietrele au fost formate ca să fie cioplite şi să se facă din ele castele, de asta monseniorul are un castel foarte frumos: cel mai mare baron al ţinutului trebuie să aibă casa cea mai frumoasă; şi porcii fiindcă au fost făcuţi ca să fie mîncaţi, mîncăm carne de porc toată vremea; prin urmare cei care au spus că toate-s bune au spus o prostie; trebuia să spună că toate sînt cum nu se poate mai bine.

Candid asculta cu atenţie şi credea cu nevinovăţie, şi asta fiindcă i se părea că domnişoara Cunigunda era straşnic de frumoasă, deşi nu-şi lua niciodată îndrăzneala să-i spună acest lucru. Se gîndea că după fericirea de-a te fi născut baron de Thunder-ten-tronckh, al doilea grad de fericire era să fii domnişoara Cunigunda, al treilea s-o vezi în fiecare zi şi al patrulea s-asculţi lecţiile magistrului Pangloss, cel mai mare filozof al provinciei şi prin urmare al lumii.

Odată Cunigunda, pe cînd se plimba prin preajma castelului în păduricea care se chema parc, văzu într-un tufiş pe doctorul Pangloss care dădea o lecţie de fizică experimentală fetei în casă a mamă-si, o brunetă foarte drăguţă şi foarte docilă. Cum domnişoara Cunigunda avea multă aplecare către ştiinţă, observă cu de-amănuntul experienţele repetate la care fu martoră, văzu limpede raţiunea suficientă [1] a doctorului, efectele şi cauzele, şi se întoarse acasă foarte zbuciumată, foarte gînditoare, plină de dorinţa de a ajunge şi ea savantă, gîndindu-se că ar putea foarte bine să fie raţiunea suficientă a junelui Candid, care şi el la rîndul lui ar putea să fie a ei.

Pe cînd se întorcea la castel întîlni în drum pe Candid şi se înroşi ; Candid se înroşi şi el ; ea îi dădu bună ziua cu glasul pe jumătate şi Candid vorbi cu ea fără să ştie prea bine ce-i spune. A doua zi, după prînz, după ce se ridicară de la masă, Cunigunda şi cu Candid se nimeriră împreună în dosul unui paravan ; Cunigunda se făcu că-şi scapă pe jos batista. Candid ridică batista ; ea îl luă cu nevinovăţie de mînă, tînărul sărută nevinovat mîna domnişoarei cu o vioiciune, cu o simţire, cu o gingăşie deosebite ; gurile lor se întîlniră, ochii li se aprinseră, genunchii începură să le tremure şi mîinile să umble în toate părţile. Domnul baron de Thunder-ten-tronckh trecu pe lîngă paravan, şi, văzînd acea cauză şi acel efect, dădu afară din castel pe Candid cu zdravene picioare în spate. Cunigunda leşină ; cînd îşi veni în fire, mîncă o chelfăneală de la doamna baroneasă ; şi a fost mare mîhnire în cel mai frumos şi mai plăcut dintre toate castelele cu putinţă.

. . . .

[1] Principiu al lui Leibniz, potrivit căruia nimic nu există sau nu se face fără o *raţiune suficientă*. (Invocat în mod ironic.) (n.r.)

Capitolul V

Furtuna, naufragiu, cutremur de pămînt, precum și ce s-a mai întîmplat cu doctorul Pangloss, cu Candid și cu anabaptistul Jacob

Jumătate din pasageri, slăbiți, cu sufletul la gură din pricina nemaipomenitei tulburări pe care clătinarea unei nave o stîrnește în nervi și în toate umorile trupului, zbuciumate și împinse în toate părțile, nu aveau nici măcar puterea să se sperie de primejdie. Ceilalți țipau și se rugau. Pînzele se rupseră, catargele se frînseră în două, corabia se sparse. Lucra care putea, nimeni nu se pricepea, nimeni nu comanda. Anabaptistul dădea și el o mînă de ajutor; era pe puntea superioară; un matelot furios îi dă una în cap și îl doboară, dar din cauză că s-a repezit prea tare ca să dea în el își pierde echilibrul și cade în apă cu capul în jos. În cădere se agață de o bucată de catarg. Milostivul Jacob îi sare în ajutor, îi întinde mîna să se urce, dar, aplecîndu-se, cade peste bord, în mare, în văzul matelotului care însă nici nu se sinchisește de el și-l lasă să se înece. Candid se apropie, vede pe binefăcătorul lui cum iese o clipă deasupra apei, apoi se scufundă pe totdeauna. Vrea să se arunce după el în mare; filozoful Pangloss îl oprește și îi dovedește că rada Lisabonei a fost formată anume pentru ca acest anabaptist să se înece în ea. În vreme ce dovedea asta *a priori*, corabia se sparse în întregime și toți pieriră, afară de Pangloss, de Candid și de sălbaticul acela de matelot care înecase pe vrednicul anabaptist; ticălosul ajunse înot la țărm, iar Pangloss și Candid fură și ei duși acolo de valuri pe o scîndură.

După ce-și veniră puțin în fire, se îndreptară spre Lisabona. Cu banii pe care îi mai aveau trăgeau nădejde că vor scăpa și de foame după ce scăpaseră de furtună.

Tocmai intrau în oraş plîngînd moartea binefăcătorului lor, cînd deodată simt că le fuge pămîntul de sub picioare[1]; în port marea se umflă clocotind şi sfarmă corăbiile ancorate. Valuri de foc şi cenuşă acopăr străzile şi pieţele publice; casele se năruie, acoperişurile se prăbuşesc peste temelii, iar temeliile se împrăştie; treizeci de mii de locuitori de toate vîrstele, bărbaţi şi femei, sînt zdrobiţi de dărîmături. Matelotul trase o sudalmă, şuieră şi spuse:

— E rost de căpătuială pe-aici.

— Care-o fi oare raţiunea suficientă a acestui fenomen? se întrebă Pangloss.

— Ăsta-i sfîrşitul lumii! strigă Candid.

Matelotul se repede printre dărîmături, înfruntă moartea ca să găsească bani, găseşte, pune mîna pe ei, se îmbată şi după ce se satură de băutură cumpără favorurile primei fete binevoitoare pe care o întîlneşte printre dărîmăturile caselor, printre muribunzi şi morţi. Pangloss îl tot trăgea de mînecă şi îi spunea:

— Dragul meu, nu-i bine ce faci, greşeşti faţă de raţiunea universală, nu-i vremea acum de treburi de astea.

— Pe dracu'! răspunse matelotul; eu sînt matelot şi-s de loc din Batavia; de patru ori am fost în Japonia şi de patru ori am călcat pe cruce[2]. Ai şi găsit cui să-i vorbeşti de raţiunea ta universală!

Candid fusese rănit de nişte pietre care căzuseră peste el; şedea acuma întins în stradă, acoperit de dărîmături. Spuse lui Pangloss:

— Vai! adu-mi de pe undeva nişte vin şi ulei, că mor.

---

[1] E vorba de cutremurul din Lisabona de la 1 noiembrie 1755. (n.r.)

[2] În urma unei conspiraţii a creştinilor în Japonia, împăratul Jemeţ dăduse un edict prin care toţi străinii erau alungaţi din Japonia; numai olandezii, care descoperiseră complotul, au avut voie să rămînă, cu condiţia să renunţe la practicarea religiei creştine şi să calce pe cruce. (n.t.)

— Cutremurul acesta de pămînt nu-i lucru nou — zise Pangloss. Oraşul Lima din America a păţit la fel anul trecut ; aceleaşi cauze, aceleaşi efecte ; trebuie să fie cu siguranţă o dîră de pucioasă pe sub pămînt de la Lima pînă la Lisabona.

— Foarte probabil — spuse Candid ; acuma însă, pentru Dumnezeu, adu-mi puţin ulei şi vin.

— Cum probabil ? o întoarse filozoful ; eu susţin că lucrul acesta este demonstrat.

Candid îşi pierdu cunoştinţa şi Pangloss îi aduse nişte apă de la o cişmea din apropiere.

A doua zi, tot umblînd printre dărîmături, găsiră ceva demîncare şi se mai întremară puţin. După aceea dădură ca şi ceilalţi o mînă de ajutor locuitorilor oraşului care scăpaseră cu viaţă. Cîţiva cetăţeni pe care îi ajutară le dădură o masă cum nu se putea mai bună pentru asemenea vremuri grele ; e drept că fu o masă tristă ; mesenii îşi udau pîinea cu lacrimi ; Pangloss însă îi mîngîia spunîndu-le că lucrurile nu puteau să fie altfel decît erau :

— Ce se întîmplă acuma e tot ce poate fi mai bine ; şi asta fiindcă dacă este un vulcan la Lisabona, înseamnă că nu putea să fie în altă parte ; pentru că e cu neputinţă ca lucrurile să nu fie acolo unde sînt ; şi tot ce se întîmplă e bine.

Un bărbat îmbrăcat în negru, cirac de-al Inchiziţiei, care şedea lîngă el, luă cuviincios cuvîntul şi spuse :

— După cît văd, domnul nu crede în păcatul originar ; fiindcă, dacă totul e cum nu se poate mai bine, atunci asta înseamnă că n-a fost nici cădere în păcat, nici pedeapsă.

— Cer respectuos iertare excelenţei voastre — răspunse încă şi mai cuviincios Pangloss — dar căderea omului în păcat şi blestemul intrau în chip necesar în cea mai bună lume cu putinţă.

— Domnul aşadar nu crede în libertate ? întrebă ciracul.

— Să-mi dea voie excelența voastră să spun că libertatea poate să existe în același timp cu necesitatea absolută : era necesar ca să fim liberi iar voința determinată...

Pangloss era la mijlocul frazei cînd ciracul făcu un semn din cap valetului său care îi turna vin de Porto sau de Oporto.

Capitolul VI

Cum a fost făcut un frumos autodafe ca să se oprească cutremurele de pămînt și cum Candid a fost bătut la spate

După cutremurul de pămînt care distrusese trei sferturi din Lisabona, înțelepții nu găsiră altceva mai bun ca să împiedice o ruină totală decît să dea poporului un frumos autodafe ; Universitatea din Coimbra hotărîse că spectacolul cîtorva persoane arse la foc mic, cu mare ceremonie, este un mijloc fără greș, pe care, dacă-l întrebuințezi, pămîntul nu se mai cutremură.

Ca urmare a acestei hotărîri, fusese arestat un biscayan dovedit că s-a însurat cu cumătră-sa și doi portughezi care mîncaseră un pui după ce îi scoseseră grăsimea ; după-masă doctorul Pangloss și cu discipolul său Candid fură arestați și ei, unul pentru că vorbise, celălalt pentru că ascultase cu un aer de încuviințare ; fură duși amîndoi, dar nu împreună, în niște apartamente foarte răcoroase în care niciodată nu te supăra soarele ; după ce stătură acolo o săptămînă, îi îmbrăcară cu cîte un san-benito [1], iar în cap le puseră cîte o mitră de hîrtie ; pe mitra și pe san-benito-ul lui Candid erau zugrăvite flăcări întoarse cu vîrful în jos și draci

[1] Tunică galbenă pe care Inchiziția o punea acelora pe care îi condamna. (n.t.)

care nu aveau nici coadă, nici gheare; dracii lui Pangloss aveau gheare și coadă, iar flăcările se ridicau drept în sus. Merseră îmbrăcați așa în procesiune și ascultară o predică foarte patetică, după care urmă o frumoasă muzică monotonă. Candid fu bătut la spate în cadență în timp ce cîntau; biscayanul și cei doi inși, care nu voiseră să mănînce partea grasă, fură arși pe rug, iar pe Pangloss îl spînzurară, deși nu era obiceiul. Chiar în ziua aceea pămîntul s-a cutremurat din nou cu un vuiet înspăimîntător [1].

Candid, speriat, tulburat, amețit, plin de sînge și gîfîind, își spunea lui însuși: „Dacă o fi asta cea mai bună lume cu putință, atunci ce-or fi celelalte? C-am fost bătut la spate, treacă-meargă; am mai pățit-o tot așa și la bulgari; dar de ce-a trebuit, dragul meu Pangloss, cel mai mare dintre toți filozofii, să te văd spînzurat fără să știu de ce? Și tu, o! scumpul meu anabaptist, cel mai bun și mai de treabă dintre oameni, de ce a trebuit să mori înecat în port? Și dumneata, domnișoară Cunigunda! perla fetelor! de ce-a trebuit să fii spintecată?"

Plecă de-acolo, abia ținîndu-se, dăscălit, bătut, iertat și blagoslovit; deodată, o babă îl opri în drum și-i spuse:

— Ține-ți firea și hai cu mine.

Capitolul VII

Cum s-a îngrijit o babă de Candid și cum el a găsit iar ceea ce iubea

Candid nu-și ținu firea, dar se duse cu baba într-o magherniță; aici ea îi dădu un borcan de alifie ca să se ungă, îi lăsă ceva de mîncat și de băut și, ară-

[1] Au mai fost într-adevăr cutremure în 1756. (n.t.)

tîndu-i un pătuc destul de curat, pe care era un rînd de straie, îi spuse :

— Mănîncă, bea și culcă-te și Maica Domnului din Atocha, preasfîntul Anton din Padova și preasfîntul Iacob de Compostella să te aibă în sfînta lor pază ! Mîine viu iar.

Candid, mirat de tot ce văzuse, de tot ce îndurase și mai mult decît de orice mirat de bunătatea babei, dădu să-i sărute mîna.

— Nu mie trebuie să-mi săruți mîna — îi spuse ea ; mîine viu iar. Acuma unge-te cu alifia asta, mănîncă și te culcă.

Candid, cu toate nenorocirile, mîncă și dormi. A doua zi baba îi aduse o gustare, îi cercetă spatele, îl unse cu altă alifie ; după aceea îi aduse prînzul, iar seara se întoarse și îi aduse cina. A treia zi, tot așa.

— Cine ești dumneata ? o tot întreba Candid. De unde atîta bunătate ? Cum aș putea să-ți mulțumesc ?

Baba nu răspundea nimic. Seara veni iar, dar nu mai aduse demîncare.

— Hai cu mine — zise ea — și nu scoate o vorbă.

Îl ia de braț și ies amîndoi din oraș mergînd așa vreun sfert de milă, pînă ajung la o casă singuratică, împrejmuită de grădini și de canaluri. Baba bate la o ușă scundă. Ușa se deschide și baba îl duce pe Candid pe o scară tăinuită, într-o odaie cu aurituri, îl lasă pe o canapea de brocart, închide ușa și pleacă. Lui Candid i se părea că visează și se gîndea că viața lui de pînă atunci fusese un vis urît, iar clipa de față era un vis frumos.

Baba se întoarse în curînd. Ținea de braț, sprijinind-o cu greu, pe o femeie care tremura din tot trupul, de o statură maiestoasă, strălucind de pietre scumpe și cu fața acoperită de un văl.

— Ridică vălul — îi spuse lui Candid baba.

Tînărul se apropie și ridică vălul cu sfială. Ce clipă a fost ! Ce surpriză ! Să fie oare domnișoara

Cunigunda? Era chiar ea. Puterile îl părăsesc, nu poate să scoată măcar o vorbă și cade la picioarele ei. Cunigunda cade pe canapea. Baba îi stropește cu spirt; își vin amîndoi în simțiri, vorbesc unul cu altul; la început sînt numai vorbe fără șir, întrebări și răspunsuri care se încrucișează, suspine, lacrimi, strigăte. Baba îi sfătuiește să facă mai puțină larmă și îi lasă singuri.

— Cum, dumneata ești? îi spune Candid — va să zică trăiești și ești acum în Portugalia! Va să zică nu te-au siluit și nu ți-au spintecat pîntecele așa cum mi-a spus Pangloss filozoful?

— Ba da — răspunse frumoasa Cunigunda; dar nu moare cineva numaidecît de pe urma unor asemenea întîmplări.

— Dar tatăl și mama dumitale au fost omorîți?

— Au fost omorîți — spuse Cunigunda, și începu să plîngă.

— Și fratele dumitale?

— Frate-meu a fost omorît și el.

— Și cum ai ajuns în Portugalia? și cum ai aflat că sînt și eu aici? Și prin ce întîmplare nemaipomenită ai pus să mă aducă în casa asta?

— Am să-ți spun toate — răspunse Cunigunda — dar mai întîi să-mi povestești ce ai făcut după ce mi-ai dat sărutarea aceea nevinovată și după ce tot atunci ai căpătat niște picioare în spate.

Candid se supuse cu adînc respect și, deși era tulburat și glasul îi tremura, și deși îl dureau încă șalele, îi povesti în chipul cel mai naiv tot ce pățise din clipa cînd se despărțiseră. Cunigunda asculta și ridica ochii la cer; plînse cînd auzi de moartea vrednicului anabaptist și a lui Pangloss și după aceea începu și ea să-i povestească lui Candid, care nu pierdea o vorbă și o sorbea din ochi.

. . . .

. . . .

Ce li s-a întîmplat în Franța lui Candid și lui Martin

Candid nu s-a oprit la Bordeaux decît atîta cît i-a trebuit ca să vîndă cîteva pietricele din Dorado și să-și facă rost de-o trăsură cu două locuri, fiindcă nu se mai putea despărți acuma de filozoful său Martin. I-a părut însă foarte rău că s-a despărțit de berbecul lui, pe care l-a lăsat Academiei de Științe din Bordeaux, care propuse ca subiect pentru premiul pe anul acela să se afle de ce lîna acestui berbec era roșie ; premiul a fost acordat unui savant din nord care a demonstrat cu A plus B, minus C, împărțit la Z, că berbecul trebuia neapărat să fie roșu și să moară de gălbează.

Toți călătorii pe care Candid îi întîlnea pe la hanuri îi spuneau : „Ne ducem la Paris". Văzînd că toată lumea se grăbește să ajungă acolo, îi veni și lui poftă să vadă capitala ; asta nu l-ar fi abătut prea mult din drumul lui la Veneția.

Intră în Paris prin foburgul Saint-Marceaux și i se păru că a ajuns în cel mai păcătos sat din Vestfalia.

Cum ajunse la hotel, Candid se îmbolnăvi din pricina oboselii. Boala era ușoară. Fiindcă purta în deget un diamant enorm și toți văzuseră că avea în trăsură o casetă foarte grea, imediat se pomeni cu doi medici pe care nu-i chemase, cu cîțiva amici intimi care nu se mai dezlipiră de el și cu două cucoane cucernice care îi pregăteau mîncare de dietă. Martin spuse :

— Îmi aduc aminte că am fost și eu bolnav cînd am venit întîia oară la Paris ; eram foarte sărac, așa că n-am avut nici un prieten, nici cucoane, nici doctori și m-am făcut sănătos.

După cîtva timp, cu atîtea leacuri și luări de sînge, boala lui Candid s-a înrăutățit. Veni la el un preot din cartier și îi ceru cu duhul blîndeții un bilet la purtător plătibil pe lumea cealaltă. Candid

îi spuse că nici nu se gîndește. Cucoanele cele cucernice îi spuseră că așa era moda acum ; Candid se împotrivi zicînd că el nu era omul modei. Martin voi să-l arunce pe fereastră pe preotul cu propunerea ; acesta se jură pe toți dumnezeii că, dacă nu semnează biletul, Candid o să rămînă neîngropat ; Martin se jură și el că îl îngroapă pe preot dacă îl mai plictisește. Cearta se înteți. Martin îl luă pe ins de spate și îl dădu afară ; din asta a ieșit o tevatură întreagă și s-a făcut un proces-verbal. Candid se însănătoși ; și în timp ce se întrema avu mereu musafiri la masă. Jucau cărți și Candid se mira că nu-i vine niciodată asul ; Martin însă nu se mira.

Printre cei care făceau onorurile orașului era și un abate de Périgord, unul din acei oameni curtenitori, mereu sprinteni, mereu serviabili, îndrăzneți, lingușitori, gata la orice, care ațin calea străinilor, le povestesc cronica scandaloasă a tîrgului și îi ademenesc la petreceri. Acesta mai întîi duse pe Candid și pe Martin la teatru. Se dădea o tragedie nouă. Lîngă Candid se aflau cîțiva oameni de duh. Candid, fără să se sinchisească de ei, plînse la cîteva scene jucate în chip desăvîrșit. Unul din deștepții care ședeau în rînd cu el îi spuse în pauză :

— Rău faceți că plîngeți ; actrița asta e foarte proastă ; actorul care joacă cu ea e și mai prost ; piesa e și mai proastă decît actorii ; autorul habar n-are de limba arabă și cu toate acestea acțiunea se petrece în Arabia ; și pe lîngă asta nu crede nici în ideile înnăscute ; mîine o să vă aduc o mulțime de broșuri scrise împotriva lui.

— Cîte piese de teatru aveți în Franța ? întrebă Candid pe abate.

— Vreo cinci-șase mii — răspunse acesta.

— E mult — spuse Candid ; și cîte sînt bune ?

— Vreo cincisprezece-șaisprezece.

— E mult — zise Martin.

Lui Candid îi plăcu foarte tare o actriță care făcea pe regina Elisabeta într-o tragedie destul de slabă care se joacă din cînd în cînd.

— Actrița asta — spuse el lui Martin — îmi place ; seamănă puțin cu domnișoara Cunigunda ; aș vrea s-o cunosc și eu.

Abatele din Périgord se oferi să-l ducă la ea. Candid, crescut în Germania, întrebă care era protocolul și cum erau tratate în Franța reginele Angliei.

— Trebuie de făcut o deosebire — zise abatele. În provincie le duci la tractir ; în Paris le respecți cînd sînt frumoase și le arunci la gunoi cînd au murit.

— Regine la gunoi ! strigă Candid.

— Da, părintele are dreptate — zise Martin. Eram în Paris cînd domnișoara Monima a plecat, cum se spune, din lumea asta și s-a dus pe lumea cealaltă ; nu i s-au dat ceea ce oamenii de-aici numesc *onorurile îngropăciunii,* adică cinstea de-a putrezi cu toți pîrliții mahalalei într-un cimitir păcătos ; domnișoara Monima a fost îngropată la o răspîntie, ceea ce desigur că a supărat-o cumplit, fiindcă avea simțiri nobile.

— Foarte urît din partea celor care au hotărît asta — zise Candid.

— Ce poți să faci ? zise Martin. Așa-s oamenii pe-aici. Imaginează toate contradicțiile, toate nepotrivirile cu putință și ai să le găsești în conducerea, în tribunalele, în bisericile, în spectacolele acestei națiuni ciudate.

— E adevărat că la Paris lumea rîde mereu ? întrebă Candid.

— Da — răspunse abatele — numai că rîde de ciudă. Toți se tînguiesc hohotind de rîs ; ba chiar și faptele cele mai urîte le fac tot rîzînd.

— Cine este — întrebă Candid — porcul acela care vorbea așa de rău piesa aceea la care am plîns atîta, și de actorii care mi-au plăcut așa de mult ?

— E un om rău — răspunse abatele — care își cîștigă pîinea înjurînd toate piesele și toate cărțile ; urăște pe toți cei care au succes, așa cum urăsc eunucii pe cei care se bucură de plăcerile dragos-

tei ; e unul din acei şerpi ai literaturii care se hrănesc cu noroi şi cu venin, un pamfletar.

— Ce înseamnă pamfletar ? întrebă Candid.

— Unul care scrie tot felul de fiţuici şi le răspîndeşte în toate părţile.

Candid, Martin şi cu abatele stăteau aşa de vorbă pe scară şi se uitau la lumea care ieşea de la spectacol.

— Cu toate că nu mă gîndesc decît cum să mă întîlnesc mai repede cu domnişoara Cunigunda, aş vrea totuşi s-o poftesc la masă pe domnişoara Clairon ; a jucat minunat.

Abatelui nu-i prea venea la socoteală să se ducă la domnişoara Clairon ; ea se învîrtea numai în lumea bună.

— Astă-seară e poftită undeva — zise el ; dar voi avea cinstea să vă duc la o doamnă din lumea mare ; la ea o să cunoaşteţi Parisul cum nici în patru ani nu l-aţi cunoaşte mai bine.

Candid, curios din fire, se duse cu abatele la cucoana aceea în foburgul Saint-Honoré. Musafirii se îndeletniceau cu jocul de cărţi. Doisprezece pontatori morocănoşi ţineau fiecare în mînă un mănunchi de cărţi. Domnea o tăcere adîncă. Feţele pontatorilor erau galbene, faţa bancherului era umbrită de nelinişte. Stăpîna casei, şezînd lîngă bancherul nemilos, se uita cu ochi ageri la toţi jucătorii, urmărind cu o atenţie insistentă şi politicoasă cărţile care cădeau, şi niciodată nu se supăra, de teamă să nu-şi piardă muşteriii.

Doamna îşi zicea marchiza de Parolignac. Fiică-sa, care avea vreo cincisprezece ani, era şi ea printre pontatori şi îi făcea semn din ochi mamă-si ori de cîte ori vreun jucător trişa încercînd să-şi alunge astfel nenorocul. Cînd abatele, Candid şi Martin intrară, nimeni nu se ridică, nu le spuse bună seara şi nici măcar nu se uită la dînşii ; toţi erau adînciţi în jocul lor. „Doamna baroneasă de Thunder-ten-tronckh era mai politicoasă", se gîndi Candid.

Abatele se apropie de marchiză, îi spuse ceva la ureche şi atunci ea se săltă puţin pe scaun, cinsti pe Candid cu un zîmbet, iar pe Martin cu o privire plină de nobleţe ; apoi pofti pe Candid să şadă şi îi dădu un pachet de cărţi. Candid pierdu cincizeci de mii de franci în două levate. După aceea au supat foarte voioşi şi toţi se mirau văzînd că lui Candid nici nu-i păsa că pierduse atîţia bani. Lacheii vorbeau între ei şi spuneau în limbajul lor de lachei : „Trebuie să fie vreun lord englez".

Supeul a fost cum sînt cele mai multe supeuri la Paris ; mai întîi tăcere, pe urmă o larmă de vorbe din care nu se înţelege nimic, apoi glume din care cea mai mare parte sînt serbede, ştiri mincinoase, judecăţi greşite, niţică politică şi multă bîrfeală. Veni vorba şi de cărţile apărute de curînd.

— Aţi văzut — spuse abatele — romanul domnului Gauchat,[1] doctor în teologie ?

— Da — răspunse un mesean — dar n-am putut să-l isprăvesc. Avem o mulţime de scrieri neobrăzate, dar toate la un loc nu ajung la neobrăzarea lui Gauchat, doctor în teologie ; aşa de tare m-am săturat de puhoiul acesta de cărţi proaste care ne inundă, încît m-am apucat să pontez la pharaon[2].

— Da' de articolele arhidiaconului Trublet ce spuneţi ? întrebă abatele.

— Ah ! ce plicticos ! zise doamna de Parolignac. Spune cu de-amănuntul ceea ce toată lumea ştie de mult ; discută greoi lucruri care nu merită să fie amintite nici măcar în treacăt ; îşi însuşeşte fără nici un duh duhul altora ; şi tot ce fură strică ; e dezgustător ; de altfel, pe mine n-o să mă mai dezguste fiindcă n-o să mai citesc nimic de el.

La masă era şi un om învăţat şi de gust, care sprijini ce spunea marchiza. După aceea veni vorba despre tragedie. Marchiza întrebă de ce unele tragedii se jucau cîteodată, dar erau cu neputinţă de

[1] Gauchat (1709—1774), autor al unor *Lettres critiques*, în care atacă pe enciclopedişti ; atacat la rîndul lui cu violenţă de către Voltaire. (n.t.)

[2] Un joc de cărţi. (n.r.)

citit. Omul de gust explică foarte bine că o piesă poate să stîrnească oarecare interes și totuși să nu aibă aproape nici un merit; dovedi în cîteva cuvinte că nu e destul să înfățișezi cîteva situații din acelea care se găsesc în orice roman și care plac întotdeauna spectatorilor și că trebuie să fii nou fără să fii năstrușnic, adeseori sublim, și natural întotdeauna; să cunoști inima omenească și s-o faci să vorbească; să fii poet mare, dar nici un personaj din piesă să nu pară că e poet; să știi la perfecție limba, s-o vorbești curat, cu o armonie fără șovăire, și niciodată rima să nu strice înțelesul.

— Acela care nu ține seama de toate aceste reguli — adăugă el — poate să facă o tragedie-două, aplaudate la teatru, dar nu va fi niciodată socotit drept un scriitor bun. Puține tragedii sînt bune; unele sînt niște idile dialogate, bine scrise și bine rimate; altele, discursuri politice care te fac să adormi, sau exagerații de care ți-i lehamite; iar altele sînt închipuiri de om apucat, într-un stil barbar, vorbe fără șir, lungi apostrofe către zei, pentru că autorul nu știe cum să vorbească cu oamenii, cugetări false, locuri comune în cuvinte umflate.

Candid ascultă toate acestea cu atenție și își făcu o idee strașnică despre cel care vorbea; și cum marchiza avusese grijă să-l așeze lîngă dînsa, se aplecă la urechea ei și o întrebă cine era omul acela care spunea atît de bine lucrurile.

— E un om învățat — spuse doamna; nu joacă, dar abatele îl aduce uneori la masă; se pricepe foarte bine în tragedii și în cărți; chiar a și compus o tragedie, dar a fost șuierată și a scris și o carte, dar nu a ieșit din librării decît un singur exemplar, acela pe care mi l-a dat mie, cu dedicație.

— E un om mare — zise Candid. Al doilea Pangloss! Și întorcîndu-se spre el, îi spuse: Desigur, domnule, că dumneavoastră sînteți de părere că toate sînt cît se poate de bine în lumea fizică și în lumea morală și că nimic nu poate să fie altfel?

— Nu — răspunse învăţatul — nu sînt de loc de părerea asta. Cred, dimpotrivă, că la noi toate merg de-a-ndoaselea, că nimeni nu ştie nici ce rang are, nici ce funcţie are, nici ce face, nici ce trebuie să facă şi numai la masă e oarecare voie bună şi oamenii par împăcaţi, dar în tot restul timpului se ceartă : janseniştii cu moliniştii, juriştii cu clericii, literaţii cu literaţii, curtenii cu curtenii, financiarii cu poporul, soţiile cu soţii, rudele cu rudele ; e un război necontenit în toate părţile.

Candid îi spuse :

— Am văzut altele şi mai grozave ; un înţelept însă, care de atunci încoace din nenorocire a fost spînzurat, m-a învăţat că toate acestea sînt minunate şi că ce ni se pare nouă că nu-i bine sînt doar părţile întunecate ale unui tablou frumos.

— Spînzuratul dumitale îşi bătea joc de oameni — zise Martin ; părţile întunecate sînt nişte pete de murdărie.

— Oamenii fac petele — spuse Candid ; nu pot să nu facă.

— Atunci nu-i vina lor — zise Martin.

Cea mai mare parte dintre pontatori nu pricepeau nimic din vorbele acestea şi beau ; Martin începu să discute cu învăţatul, iar Candid povesti stăpînei casei cîteva întîmplări de-ale lui.

După-masă, marchiza duse pe Candid la ea în odaie şi îl pofti să şadă pe o canapea.

— Şi zi aşa, o iubeşti mereu pe domnişoara Cunigunda de Thunder-ten-tronckh ?

— Da, doamnă — răspunse Candid.

Marchiza îi spuse zîmbind drăgăstos :

— Mi-ai răspuns ca un tînăr din Vestfalia ; un francez mi-ar fi spus : „E drept că am iubit-o pe domnişoara Cunigunda, dar de cînd v-am văzut, doamnă, tare mă tem că n-o mai iubesc."

— Bine, doamnă — zise Candid — am să răspund cum vreţi.

— Te-ai îndrăgostit de ea atunci cînd i-ai ridicat de jos batista ; ridică-mi şi mie jartiera.

— Cu cea mai mare plăcere — spuse Candid şi o ridică.

— Dar vreau să mi-o şi pui — spuse doamna.

Şi Candid i-o puse.

— Eu de obicei pe parizienii mei îi las mai întîi să tînjească vreo două săptămîni, dar cu dumneata e altceva, eşti străin, aşa că dumitale mă dau chiar din prima noapte; trebuie să fac onorurile ţării unui tînăr care vine din Vestfalia.

Doamna, care văzuse că junele vestfalian avea la degete două diamante enorme, se minună atîta de ele, încît de pe degetele lui Candid trecură repede pe degetele marchizei.

Candid, întorcîndu-se acasă cu abatele, simţi oarecare remuşcare fiindcă fusese infidel faţă de domnişoara Cunigunda. Abatele îi ţinu hangul; din cele cincizeci de mii de franci pe care Candid le pierduse la cărţi şi din valoarea celor două diamante mai dăruite, mai luate, el avea numai o mică parte. Voia să tragă cît mai multe foloase de pe urma cunoştinţei lui cu Candid. Aducea mereu vorba de Cunigunda. Candid îi spuse că-i va cere acesteia iertare că a înşelat-o, atunci cînd o să se întîlnească cu ea la Veneţia.

Abatele era din ce în ce mai prietenos şi mai îndatoritor şi lua parte cu tot sufletul la ceea ce Candid spunea, la tot ce făcea, la tot ce voia să facă.

— Va să zică — zise el — v-aţi dat întîlnire la Veneţia?

— Da — răspunse Candid — trebuie numaidecît să mă duc să mă întîlnesc cu domnişoara Cunigunda.

Şi îndemnat de plăcerea de-a vorbi despre aceea pe care o iubea, povesti, după cum îi era obiceiul, cîteva din întîmplările lui cu acea ilustră vestfaliană.

— Sînt sigur — zise abatele — că domnişoara Cunigunda are foarte mult duh şi că vă scrie scrisori foarte frumoase.

— Nu mi-a scris niciodată — spuse Candid; după ce-am fost alungat din castel de dragul ei, n-am putut să-i scriu; n-a trecut mult și am aflat că a murit; după aceea am găsit-o și am pierdut-o din nou și abia acum de curînd i-am trimis un răvaș la două mii și cinci sute de leghe de aici și aștept răspunsul.

Abatele asculta cu mare atenție și parcă se gîndea la ceva. Apoi îmbrățișă pe cei doi străini și plecă. A doua zi, cînd se sculă, Candid primi scrisoarea următoare:

„Iubitul meu, sînt de o săptămînă în Paris, bolnavă. Aflu acum că ești aici. Aș zbura pînă în brațele tale, dar nu pot să mă mișc. Am aflat că ai trecut prin Bordeaux; am lăsat acolo pe credinciosul Cacambo și pe bătrînă; trebuie să sosească și ei în curînd. Guvernatorul din Buenos Aires a luat tot, dar bine că mi-a rămas dragostea ta. Vino numaidecît; cînd am să te văd, am să mă fac sănătoasă ori am să mor de plăcere".

Scrisoarea asta duioasă, scrisoarea asta neașteptată, îl umplu pe Candid de-o bucurie nemaipomenită; boala scumpei lui Cunigunda îl copleși de durere. Cu sufletul împărțit între aceste două sentimente, își luă aurul și diamantele și se duse împreună cu Martin la hotelul în care locuia domnișoara Cunigunda. Intră, tremurînd de emoție; inima îi bătea repede; era gata să izbucnească în plîns. Vru să dea într-o parte perdelele patului și spuse să se aducă lumină.

— Nu, nu! zise camerista. Lăsați perdelele așa. Lumina îi face rău, poate să și moară!

Și repede trase perdelele la loc.

— Cunigunda, draga mea — spuse Candid plîngînd — ce faci? dacă nu poți să mă vezi, vorbește măcar să te aud.

— Nu poate să vorbească — spuse camerista.

Doamna întinse printre perdele o mînă grăsuță. Candid o luă, o udă îndelung cu lacrimi, o umplu

apoi de diamante și mai lăsă și un săculeț cu aur pe fotoliu.

În mijlocul acestor emoții adînci, sosește deodată un ofițer de poliție urmat de abatele din Périgord și de o patrulă.

— Ăștia-s cei doi străini suspecți ? întrebă el.

Și îndată pune mîna pe ei și dă ordin patrulei să-i ducă la închisoare.

— În Dorado străinii sînt tratați altfel — zise Candid.

— Sînt mai manichean decît oricînd — spuse Martin.

— Bine, domnule, dar unde ne duceți ? întrebă Candid.

— La bașcă — răspunse polițaiul.

Martin, păstrîndu-și cumpătul, se gîndi că doamna care zicea că era Cunigunda era o pungășoaică, abatele din Périgord un pungaș care profitase de naivitatea lui Candid, iar polițaiul alt pungaș de care însă puteau să scape ușor.

Decît să aibă de-a face cu tertipurile justiției, Candid, luminat de sfătuitorul lui, și nemaiputînd de nerăbdare să se întîlnească cu adevărata Cunigundă, oferi polițaiului trei diamante mai mici, cam de trei mii de pistoli fiecare.

— O, domnul meu — îi spuse omul cu baston de fildeș — chiar dacă ați fi făcut toate crimele care se pot închipui, sînteți omul cel mai cinstit din lume ; trei diamante ! și fiecare de trei mii de pistoli ! Aș fi în stare să-mi dau viața pentru dumneavoastră, nu să vă duc la închisoare ! Să știți că acuma toți străinii sînt arestați, așa că uite ce zic eu : am un frate la Dieppe, în Normandia ; vă duc la el și, dacă vreți să-i dați și lui un diamant, are să vă servească tot așa ca și mine.

— Da' de ce sînt arestați toți străinii ?

Abatele din Périgord luă atunci cuvîntul și spuse :

— Pentru că un pîrlit din Atrebatia[1] a ascultat tot felul de prostii, s-a luat după ele, și asta l-a făcut să săvîrșească un regicid, nu ca acela din mai 1610[2], ci ca acela din decembrie 1594[3] și ca și altele săvîrșite în alți ani și în alte luni de către alți pîrliți care s-au luat și ei după niște prostii pe care le-au auzit.

Polițaiul le spuse despre ce era vorba.

— Ah! ce ticăloși! strigă Candid; cum? asemenea grozăvii la un popor care dansează și cîntă? De-aş ieşi mai repede din țara asta în care maimuțele ațîță tigrii! În țara mea, am văzut urși, n-am văzut oameni decît numai în Dorado. Vă rog din suflet, domnule ofițer, duceți-ne la Veneția, unde trebuie să mă întîlnesc cu domnișoara Cunigunda.

— Nu pot să vă duc decît în Normandia de jos — spuse zbirul.

Și îndată îi scoate cătușele, spune că s-a înșelat, dă drumul oamenilor cu care venise, duce la Dieppe pe Candid și pe Martin și îi lasă pe mîna lui fratesău. Tocmai era în port o corabie olandeză. Normandul, care prin mijlocirea a trei diamante ajunse imediat omul cel mai serviabil, urcă pe Candid și pe ai lui în corabie. Corabia mergea la Portsmouth în Anglia. Nu era tocmai drumul spre Veneția, dar Candid credea că a scăpat din iad și se gîndea să o ia din nou spre Veneția cu prima ocazie.

În romîneşte de AL. PHILIPPIDE

---

[1] E vorba de Damiens, care a săvîrșit un atentat neizbutit asupra lui Ludovic al XV-lea, și a fost executat, smulgîndu-i-se mîinile și picioarele, în 1757. (n.t.)

[2] Asasinarea lui Henric al IV-lea de către Ravaillac. (n. t.)

[3] Atentat neizbutit al lui Jean Châtel asupra lui Henric al IV-lea. (n.t.)

ÎNTREBĂRILE LUI ZAPATA

traduse de domnul Pamponet, doctor la Sorbona (1767)

Licențiatul Zapata, numit profesor de teologie la Universitatea din Salamanca, a înaintat aceste întrebări juntei doctorilor în 1629. Ele au fost suprimate. Exemplarul spaniol se găsește în biblioteca din Brunswick.

PREAÎNȚELEPȚI MAGISTRII. — 1° — Ce trebuie să fac pentru a dovedi că evreii, pe care îi ardem cu sutele, au fost, timp de patru mii de ani, poporul îndrăgit de Dumnezeu ?

2° — De ce Dumnezeu care nu poate fi, fără hulă, privit ca nedrept, a putut să lase în părăsire întregul pămînt pentru micul norod evreiesc, apoi să-și părăsească norodul pentru altul, care, timp de două sute de ani, a fost mult mai mărunt și mai disprețuit ?

3° — De ce a făcut, înaintea vremurilor numite istorice, o sumedenie de minuni de neînțeles în folosul acestui neam păcătos ? De ce nu mai face astfel de minuni de cîteva veacuri încoace ? Și de ce noi, care sîntem poporul lui Dumnezeu, nu le vedem niciodată ?

4° — Dacă Dumnezeu este dumnezeul lui Avram, de ce îi ardeți pe urmașii lui Avram ? Iar dacă îi

ardeți totuși, de ce vă rugați cu rugăciunile lor, chiar cînd îi ardeți? De ce voi, care cîntați cartea lor sfîntă, îi ucideți pentru că și-au ținut legea?

5° — Cum să împac cronologia chinezilor, a caldeenilor, a fenicienilor, a egiptenilor cu cea a evreilor? Și cum pot să fac să se potrivească între ele cele patruzeci de feluri deosebite în care comentatorii socotesc timpul? Voi spune că Dumnezeu a dictat această carte: mi se va răspunde că prin urmare Dumnezeu nu cunoaște cronologia.

6° — Cu ce cuvinte pot să dovedesc că scrierile puse pe seama lui Moise au fost scrise de el în pustiu? A putut el să spună oare că le-a scris dincolo de Iordan, cînd n-a trecut niciodată Iordanul? Mi se va răspunde că prin urmare Dumnezeu nu știe geografie.

7° — Cartea intitulată *Josua* spune că Josua a pus să se sape *Deuteronomul* pe pietre spoite cu mortar: aceste spuse ale lui Josua, precum și cele ale autorilor vechi dovedesc fără putință de tăgadă că încă din timpurile lui Moise și ale lui Josua popoarele orientale își săpau în piatră și în cărămidă legile și observațiile. Pentateucul ne spune că în pustiu poporul evreu era lipsit de hrană și de veșminte; este greu de crezut că se găseau oameni destul de îndemînatici pentru a grava o carte mare, cînd nu erau nici croitori, nici cizmari. Dar cum a fost păstrată oare această lucrare uriașă săpată pe mortar?

8° — Care e cel mai bun fel de a dezlega nedumeririle învățaților care află în Pentateuc numele unor orașe ce nu erau încă înălțate pe vremea aceea, precepte pentru regii urîți de moarte pe atunci de evrei și care au guvernat abia la 700 de ani după Moise, în sfîrșit, părți unde autorul, scriind tîrziu după Moise, se dă singur de gol cînd spune: „Patul lui Og care se mai poate vedea și astăzi la Ramatha... Canaaneanul era pe atunci în țară", etc., etc., etc.? . .

Sprijinindu-se pe greutăţile şi pe nepotrivirile pe care le întîlnesc în cronicile evreieşti, învăţaţii aceştia ar putea da destulă bătaie de cap unui licenţiat.

9° — Cartea *Genezei* este fizică sau alegorică? Dumnezeu i-a scos într-adevăr lui Adam o coastă pentru ca să facă femeie din ea? Şi de ce se spune mai înainte că el a creat bărbatul şi femeia? Cum a creat Dumnezeu lumina înaintea soarelui? Cum a despărţit el lumina de întuneric, cînd întunericul nu e altceva decît lipsa de lumină? Cum a făcut el ziua înainte ca soarele să fi fost creat? Cum a fost făurit firmamentul în mijlocul apelor, cînd nu există nici un fel de firmament, şi falsa noţiune de firmament nu este decît o închipuire a vechilor greci? Unii oameni socotesc că *Geneza* a fost scrisă doar atunci cînd evreii au ajuns să cunoască cîte ceva din filozofia greşită a altor popoare şi mi-ar veni foarte greu să aud spunîndu-se că Dumnezeu nu ştia mai multă fizică decît cronologie şi geografie.

10° — Ce să spun despre grădina Edenului, din care curgea un fluviu ce se despărţea în alte patru fluvii: Tigrul, Eufratul, Phisonul, despre care se crede că e Phasul, Gheonul, care curge în ţara Etiopiei, şi care prin urmare nu poate fi decît Nilul cu izvoare despărţite prin mii de leghe de izvoarele Eufratului? Mi se va spune din nou că Dumnezeu e un prost geograf.

11° — Aş dori din toată inima să mănînc din fructul ce atîrna în arborele ştiinţei şi mi se pare ciudată oprelişţea de a mînca din el; căci dîndu-i omului raţiunea, Dumnezeu trebuia să-l îndemne să înveţe. Voia oare să fie slujit doar de proşti? Aş dori să stau de vorbă şi cu şarpele, de vreme ce a arătat atîta înţelepciune; dar aş vrea să aflu ce limbă vorbea. Marele filozof care a fost împăratul Iulian, a pus această întrebare sfîntului Chiril, acesta nu a putut da un răspuns întrebării, dar i-a zis înţeleptului împărat: „Tu, însuţi eşti şarpele". Sfîntul Chiril nu era politicos;

băgaţi de seamă însă că nu a răspuns această obrăznicie teologică decît după moartea lui Iulian.

Geneza spune că şarpele mănîncă pămînt, ştiţi foarte bine că *Geneza* se înşală, pămîntul singur nehrănind pe nimeni. În ceea ce priveşte pe Dumnezeu, care venea în grădină să se plimbe pe îndetele în fiecare zi la prînz şi stătea de vorbă cu Adam, cu Eva şi cu şarpele, mi-ar fi fost foarte plăcut să fiu al patrulea. Dar cum vă socotesc mai potriviţi pentru tovărăşia pe care Iosif şi Maria au avut-o în staulul de la Bethleem, nu vă voi propune o călătorie în grădina Edenului, mai ales de cînd poarta lui este păzită de un heruvim înarmat pînă în dinţi. Este adevărat că, după rabini, *herubin* înseamnă bou. Fie-vă milă, spuneţi-mi măcar ce este un heruvim!

12° — Cum să lămuresc povestea îngerilor îndrăgostiţi de fiicele oamenilor, şi care au dat naştre la uriaşi? Nu mi se va răspunde oare că acest fapt neobişnuit este scos din fabulele păgîne? Dar cum evreii erau foarte dibaci şi au născocit totul în pustiu, nu este oare limpede că toate celelalte popoare şi-au împrumutat ştiinţa de la ei? Homer, Platon, Cicero, Virgiliu nu au ştiut nimic în afară de cele aflate de la evrei? Lucrul acesta nu e oare dovedit?

13° — Cum o să mă descurc cu potopul, cu cataractele cerului, care nu are nici un fel de cataracte, cu toate vieţuitoarele venite din Japonia, din Africa, din America şi din tărîmurile australe, închise într-o ladă mare, avînd de băut şi de mîncat vreme de un an, fără a mai ţine seama că pămîntul, încă prea umed, nu putea produce nimic pentru hrana lor? Cum a putut mica gospodărie a lui Noe să fie îndestulătoare pentru a da tuturor acestor vieţuitoare hrana potrivită? Ea nu era alcătuită decît din opt persoane.

14° — Cum să fac să se dea crezare poveştii cu turnul Babel? Fără îndoială că acest turn trebuie să fi fost mai înalt decît piramidele Egiptului, de vreme ce Dumnezeu a lăsat să se construiască pi-

ramidele. Oare turnul Babel ajungea pînă la Venus, sau cel puţin pînă la lună ?

15° — Cum să îndreptăţesc cele două minciuni ale lui Avram, părintele tuturor credincioşilor, care, la vîrsta de o sută treizeci de ani număraţi, a dat-o pe frumoasa Sara drept sora lui în Egipt şi la Gerara, pentru ca regii acelor ţări să se îndrăgostească de ea şi să-i facă daruri ? Ptiu, drace ! Ce urît e să-ţi vinzi nevasta !

16° — Daţi-mi temeiuri care să lămurească de ce, după ce Dumnezeu a poruncit lui Avram ca toţi urmaşii lui să fie circumcişi, aceştia nu au fost circumcişi sub Moise.

17° — Pot să aflu şi eu dacă cei trei îngeri cărora Sara le-a dat un viţel întreg de mîncare aveau trup, sau numai îşi împrumutau unul ? Şi cum se poate întîmpla ca sodomiţii să fi vrut să păcătuiască într-un anume fel cu cei doi îngeri trimişi de Dumnezeu la Sodoma ? Erau fără îndoială foarte frumoşi. Dar de ce Lot cel drept a oferit sodomiţilor pe cele două fiice ale sale în locul celor doi îngeri ? Ce mai muieri ! S-au culcat puţin cu tatăl lor. Vai ! Înţelepţi magistri, asemenea faptă nu e de cinste !

18° — Cei ce mă vor asculta mă vor crede oare cînd voi spune că femeia lui Lot a fost prefăcută într-o stană de sare ? Ce să răspund celor ce-mi vor spune că această poveste este poate o imitaţie grosolană după vechea fabulă a lui Euridice şi că statuia de sare nu putea ţine la ploaie ?

19° — Ce să spun cînd va trebui să îndreptăţesc binecuvîntările date lui Iacob cel drept, care-l înşelase pe Isaac, tatăl său, şi care l-a furat pe socrul său Laban ? Cum să lămuresc că Dumnezeu i s-a arătat la capătul de sus al unei scări ? Şi cum s-a luptat Iacob o noapte întreagă cu un înger ? etc., etc.

20° — Cum trebuie să înfăţişez şederea evreilor în Egipt şi fuga lor ? *Exodul* spune că evreii au stat

patru sute de ani în Egipt [1], dar numărînd cum trebuie, nu ies la socoteală decît două sute cinci ani. De ce fiica faraonului se scălda în Nil, unde nu se scaldă nimeni niciodată din pricina crocodililor? etc., etc.

21° — Moise s-a căsătorit cu fiica unui idolatru, cum de l-a ales Dumnezeu drept profet al său fără măcar să-l dojenească? Cum au făcut vrăjitorii faraonului aceleași minuni ca și Moise, afară de aceea de a umple țara de păduchi și de viermi? Cum au preschimbat ei în sînge toate apele care fuseseră preschimbate încă dinainte în sînge de către Moise? De ce Moise, condus de Dumnezeu însuși, și fiind în fruntea a șase sute treizeci de mii de luptători, a fugit împreună cu tot poporul său, în loc să se instăpînească pe Egipt, unde toți primii născuți fuseseră uciși chiar de către Dumnezeu? De cînd se pomenește despre el în timpurile istorice, Egiptul nu a fost niciodată în stare să strîngă măcar o armată de o sută de mii de oameni. De ce Moise fuge cu oștile sale de pe pămîntul Gesen, și în loc să meargă în linie dreaptă în țara Canaanului, străbate jumătate din Egipt și se urcă după aceea înapoi pînă în fața Memphisului, între Baal-Sefon și Marea Roșie? În sfîrșit, cum a putut faraonul să-l urmărească cu toată cavaleria sa, cînd, în a cincea plagă a Egiptului, Dumnezeu a nimicit toți caii și toate vitele din țară, și cînd, de altfel, Egiptul, întretăiat în fel și chip de atîtea canaluri, a avut întotdeauna foarte puțină cavalerie?

22° — Cum să împac cele ce se spun în *Exod* cu cuvintele sfîntului Stefan din *Faptele apostolilor* și cu spusele lui Ieremia și ale lui Amos? *Exodul* spune că i s-au făcut lui Iehova jertfe în pustiu timp de patruzeci de ani, Ieremia, Amos și sfîntul Stefan spun că în tot acest timp nu s-au adus nici prinosuri și nu s-a dat nici azimă. Exodul spune că s-a făcut un tabernacol pentru a

---

[1] Exodul, XII, 40, spune patru sute treizeci de ani. (n.a.)

păstra arcul alianței; iar sfîntul Ștefan, în *Fapte*, spune că tabernacolul era pentru Moloh și pentru Remfan.

23° — Nu sînt chimist destul de bun ca să mă pot descurca în chip fericit cu vițelul de aur despre care *Exodul* spune că a fost făcut într-o singură zi, și pe care Moise l-a prefăcut în cenușă. Sînt faptele acestea minuni, sînt ele oare cu putință pentru îndemînarea omenească?

24° — Tot o minune este oare și faptul că cel ce conduce un popor prin pustiu poruncește să fie sugrumați douăzeci și trei de mii de oameni din acest popor de către un singur trib din cele douăsprezece și că douăzeci și trei de mii de oameni se lasă uciși fără să se apere?

25° — Trebuie să socotesc tot ca o minune, sau ca un act de dreptate obișnuită, și faptul că au fost uciși douăzeci și patru de mii de evrei numai pentru că unul dintre ei s-a culcat cu o madianită, cînd însuși Moise a luat de nevastă o madianită? Și acești evrei, care ne sînt arătați atît de cruzi, nu erau oare oameni mult prea cumsecade dacă se lăsau sugrumați din pricina unor fete? Și fiindcă veni vorba de fete, cum să mă țin să nu rîd, cînd voi spune că Moise a găsit în tabăra madianită treizeci și două de mii de fecioare și șaizeci și una de mii de măgari? După cum se vede, nu erau cîte doi măgari pentru fiecare fecioară.

26° — Cum voi lămuri opreliștea de a mînca iepure „pentru că rumegă și nu are piciorul despicat", cînd iepurii au piciorul despicat și nu rumegă? Am mai văzut că această preafrumoasă carte face din Dumnezeu un prost geograf, un rău cronolog, un prost fizician; ea nu-l face nici naturalist mai bun. Ce temeiuri pot găsi pentru alte legi nu mai puțin înțelepte, ca de pildă cea a apelor geloziei și cea a pedepsei cu moartea pentru un bărbat care s-a culcat cu femeia sa în timpul regulelor ei? etc., etc. Voi putea îndreptăți oare aceste legi sălbatice și vrednice de rîs despre care se spune că au fost date de Dumnezeu însuși?

27° — Ce voi răspunde celor ce se vor mira că a fost nevoie de o minune pentru a trece Iordanul, care, în locul cel mai larg, n-are mai mult de patruzeci și cinci de picioare, putînd fi trecut fără nici o greutate cu cea mai mică plută, și care avea atît de multe vaduri, dovadă cele patruzeci și două de mii de efraimiți uciși de frații lor la unul dintre ele ?

28° — Ce voi răspunde celor ce mă vor întreba cum au căzut zidurile Ierihonului numai la sunetul trîmbițelor, și de ce celelalte orașe nu s-au prăbușit la fel ?

29° — Cum să trec cu vederea fapta curtezanei Rahab, care a trădat Ierihonul, patria sa ? Și de ce era trebuincioasă această trădare, cînd era destul să suni din trîmbiță ca să cucerești orașul ? Și cum să pătrund în înțelepciunea decretelor divine, care au vrut ca divinul nostru Mîntuitor Isus Cristos să se nască din această curtezană Rahab și din incestul pe care Thamar l-a înfăptuit cu socrul ei Iuda, precum și din adulterul lui David cu Bethsabe, atît de neînțelese sînt căile domnului.

30° — Ce încuviințare pot să dau faptelor lui Josua care a spînzurat treizeci și unu de mici regi, cărora le-a răpit statele, adică satele ?

31° — Cum să vorbesc despre bătălia lui Josua contra amoreenilor la Bethorom, pe drumul Gabaonului ? Dumnezeu poruncește să cadă pietre mari din cer, de la Bethoron pînă la Azeca ; de la Bethoron pînă la Azeca sînt cinci leghe ; astfel amoreenii au fost uciși de stîncile ce cădeau din cer pe o întindere de cinci leghe. Scriptura spune că întîmplarea a avut loc la amiază ; de ce a mai poruncit Josua soarelui și lunei să se oprească pentru a da răgazul să se ducă pînă la capăt înfrîngerea unei oști neînsemnate, nimicită încă dinainte ? De ce să se oprească luna la amiază ? Cum au rămas soarele și luna o zi întreagă în același loc ? Ce comentator îmi va ajuta să lămuresc acest adevăr neobișnuit ?

32° — Ce să spun despre Jeft care şi-a jertfit fiica şi a ucis patruzeci şi două de mii de evrei din tribul lui Efraim, care nu puteau să pronunţe *schiboleth* ?

33° — Trebuie să mărturisesc sau să neg că legea evreilor nu prevede nicăieri nici vreo pedeapsă, nici vreo răsplată după moarte ? Cum se poate că nici Moise, nici Josua nu au vorbit despre nemurirea sufletului ? Această dogmă, cunoscută încă de vechii egipteni, caldeeni, perşi şi greci, a ajuns puţin la modă între evrei numai după Alexandru, şi saduceenii o condamnă şi astăzi, pentru că nu se găseşte în *Pentateuc*.

34° — Cum va trebui să înfăţişez povestea levitului care, venind pe măgarul său la Gabaa, oraş al benjamiţilor, a ajuns obiectul pasiunii sodomice a tuturor gabaoniţilor, care au vrut să-l necinstească ? El le dădu pe soţia sa, şi gabaoniţii au dormit cu ea toată noaptea : femeia a murit a doua zi. Dacă sodomiţii ar fi primit pe cele două fiice ale lui Lot în locul celor doi îngeri, oare ar fi murit şi ele ?

35° — Am nevoie de luminile învăţăturii voastre pentru a înţelege versetul 19 din primul capitol al *Judecătorilor :* „Domnul îl însoţi pe Iuda, şi el se făcu stăpîn peste munţi ; dar nu putu să înfrîngă pe locuitorii din vale, pentru că aveau o sumedenie de care înarmate cu coase". Eu, cu mintea mea slabă, nu pot înţelege cum Domnul cerului şi al pămîntului, care a schimbat de atîtea ori cursul firii şi a înlăturat legile veşnice în folosul poporului său evreu, nu a putut să le vină de hac locuitorilor unei văi pentru că aveau care. Să fie oare adevărat, cum cred unii învăţaţi, că evreii socoteau pe atunci pe dumnezeul lor drept o divinitate locală şi proteguitoare, care uneori era mai puternică decît zeii potrivnici, dar altă dată mai puţin puternică ? Şi lucrul acesta nu este oare dovedit şi prin răspunsul lui Jeft : „Voi stăpîniţi pe drept ceea ce dumnezeul vostru Camos v-a dat ;

lăsați-ne prin urmare și pe noi să luăm ceea ce dumnezeul nostru Adonai ne-a făgăduit".

36° — Mai adaug că e greu de crezut să fi fost atîtea care înarmate cu coase într-o țară de munte, unde Scriptura spune de atîtea ori că marii dregători călăreau pe măgari.

37° — Povestea lui Aod îmi dă și mai multă bătaie de cap. Aproape pe toți evreii îi văd subjugați deși se bucură de ajutorul dumnezeului lor care le-a făgăduit cu jurămînt că le va da întreaga țară dintre Nil, Mare și Eufrat. Erau supuși de optsprezece ani unui mic rege, pe nume Eglon, cînd Dumnezeu ridică în sprijinul lui pe Aod, fiul lui Gera, care se folosea de mîna stîngă la fel ca de dreapta. Aod, fiul lui Gera, făcîndu-și un jungher cu două tăișuri, îl ascunse sub pulpana hainei, la fel cum au făcut-o mai tîrziu Jacques Clément și Ravaillac. El ceru micului rege să-l primească în ascuns ; îi spuse că are să-i împărtășească o taină de cea mai mare însemnătate din partea lui Dumnezeu. Eglon se ridică în picioare în semn de cinstire și Aod îi împlîntă cu mîna stîngă jungherul în vintre. Dumnezeu sprijini pe de-a-ntregul această faptă, care, după morala tuturor popoarelor de pe fața pămîntului, pare puțin cam aspră. Învățați-mă care omucidere e mai divină, cea a sfîntului Aod, ori cea a sfîntului David, care l-a omorît pe Uriah după ce îl încornorase, sau cea a preafericitului Solomon, care avînd șapte sute de femei și trei sute de țiitoare l-a ucis pe fratele său Adonias, numai pentru că îi cerea pe una dintre ele etc., etc.

38° — Vă rog să-mi spuneți prin ce fel de mijloc a prins Samson trei sute de vulpi, le-a legat unele de altele de coadă și le-a pus făclii în dos pentru a da astfel foc lanurilor filistenilor. Vulpile nu trăiesc decît în țările acoperite de păduri. Nu se aflau nici un fel de păduri pe acele meleaguri și pare destul de greu să prinzi trei sute de vulpi vii și să le legi una de alta de coadă. Se spune apoi că el a ucis o mie de filisteni cu o falcă mare

de măgar, și că din unul din dinții acestei fălci a țîșnit un izvor. Cînd e vorba de fălci de măgar, îmi sînteți datori unele lămuriri.

39° — Vă cer aceleași lămuriri și asupra bunului Tobie, care dormea cu ochii deschiși și a fost orbit de o murdărie de rîndunică ; asupra îngerului coborît anume din ceea ce se numește empireu pentru a merge să caute, împreună cu Tobie fiul, banii datorați de evreul Gabel lui Tobie tatăl ; asupra soției lui Tobie fiul, care a avut șapte bărbați cărora diavolul le-a frînt grumazul ; ca și asupra mijlocului de a face pe orbi să vadă cu ajutorul fierei de pește. Aceste povești sînt foarte ciudate și nimic nu merită mai multă prețuire decît ele, bineînțeles după romanele spaniolești : ele nu pot fi asemuite decît cu poveștile despre Iudita și Estera. Voi izbuti oare să lămuresc bine acea parte din scrierea sfîntă care spune că frumoasa Iudita se trăgea din Simeon, fiul lui Ruben, cu toate că Simeon era fratele lui Ruben, după aceeași scriere sfîntă ce nu poate minți ?

Îmi place foarte mult Estera și socotesc că pretinsul rege Assuerus a făcut cum nu se poate mai bine însurîndu-se cu o evreică și dormind cu ea vreme de șase luni fără să știe cine este ; și cum toate celelalte sînt pe aceeași măsură, ajutați-mă, preaînțelepții mei magiștrii, să le pricep.

40° — Am nevoie de ajutorul vostru în povestea *Regilor*, cel puțin tot atît de mult ca și în cea a *Judecătorilor*, ca și în cea a lui Tobie și a cîinelui său, ca și în cea a Esterei, a Iuditei și a lui Ruth etc., etc. Cînd Saul a fost înălțat rege, evreii erau robii filistenilor. Învingătorii lor nu le îngăduiau să aibă nici săbii, nici lănci ; ba erau chiar siliți să se ducă la filisteni ca să-și ascută brăzdarele plugurilor și securile. Totuși Saul dă o luptă cu filistenii și îi înfrînge : și în această luptă se află în fruntea a trei sute de mii de soldați, într-o țară atît de mică, încît nu poate hrăni nici treizeci de mii de suflete ; căci pe atunci țara sfîntă nu avea decît cel mult o treime din întinderea ei de acum :

şi acest pămînt sterp nu dă astăzi hrană la mai mult de douăzeci de mii de locuitori. Prisosul norodului era silit să meargă să-şi cîştige traiul făcînd meseria de mijlocitor, la Balk, la Damasc, la Tyr, la Babilon.

41° — Nu ştiu cum să îndreptăţesc fapta lui Saul, care l-a spintecat în bucăţi pe regele Agag, după ce l-a prins şi l-a prădat.

Nu ştiu dacă regele nostru Filip, prinzînd un rege maur şi căzînd la învoială dreaptă cu el, ar fi bine văzut dacă l-ar spinteca totuşi în bucăţi.

42° — Îi datorăm mare cinste lui David, adevărat om după voia lui Dumnezeu ; dar cred că îmi lipseşte ştiinţa trebuitoare pentru a îndreptăţi, cu ajutorul legilor obişnuite, purtarea lui David, care se înhăitează cu o ceată de patru sute de oameni ce nu duc o viaţă prea cumsecade şi, datori vînduţi, care, cum spune Scriptura, se duce să prade casa lui Nabal, omul regelui, luîndu-i peste o săptămînă văduva de nevastă, care se închină lui Achis, duşman al regelui său, trecînd apoi prin foc şi sabie ţinuturile aliaţilor lui Achis, fără a ţine seama nici de sex, nici de vîrstă ; care, de îndată ce ajunge pe tron, îşi ia noi ţiitoare ; şi care, fiind totuşi neîndestulat cu ele o răpeşte pe Bethsabee şi îi ucide bărbatul batjocorit. Mai întîmpin unele greutăţi cînd trebuie să-mi închipui că Dumnezeu se naşte apoi în Iudeea din această femeie adulteră şi ucigaşă, socotită printre strămoşii Fiinţei eterne. V-am mai vorbit despre acest articol de credinţă ce pricinuieşte multă suferinţă sufletelor credincioase.

43° — Bogăţiile lui David şi ale lui Solomon, ce se ridicau la mai mult de cinci miliarde de ducaţi aur, par greu de împăcat cu sărăcia ţării şi cu starea în care se găseau evreii sub Saul, cînd nu aveau nici cu ce să-şi ascută brăzdarele şi securile. Coloneii noştri de cavalerie ar da din umeri, dacă le-aş spune că Solomon avea patru sute de mii de cai într-o ţară mică, unde nu s-au găsit şi nu se găsesc nici astăzi decît asini, cum am mai avut cinstea să vă arăt.

44° — Dacă va trebui să povestesc istoria cruzimilor îngrozitoare a aproape tuturor regilor lui Iuda și ai lui Israel, mi-e teamă că mai degrabă îi voi scîrbi pe cei slabi de înger în loc să-i lămuresc. Toți aceşti regi se ucid cam prea des unul pe altul. Aceasta, dacă nu mă înșel, este o politică proastă.

45° — Îl văd pe poporul evreu aproape întotdeauna în robie, sub fenicieni, sub babilonieni, sub perşi, sub sirieni, sub romani ; și îmi va fi poate greu să împac atîta suferință cu măreţele făgăduieli ale profeţilor lui.

46° — Ştiu că toate popoarele orientale au avut profeţi, dar nu ştiu cum să-i înţeleg pe cei ai evreilor. Ce trebuie să pricep prin viziunea lui Ezechiel, fiul lui Buzi, în apropierea fluviului Chobar ; prin cele patru vieţuitoare, care aveau fiecare patru feţe, patru aripi şi picioare de viţel ; prin roata care avea patru feţe ; prin firmamentul de deasupra capetelor vieţuitoarelor ? Cum pot lămuri porunca dată de Dumnezeu lui Ezechiel de a mînca o oca de pergament, de a se lăsa legat, de a rămîne culcat pe partea stîngă timp de trei sute douăzeci de zile, şi pe partea dreaptă timp de patruzeci de zile, de a mînca pîine unsă cu scîrna trupului său ? Nu pot să pătrund înţelesul ascuns al spuselor lui *Ezechiel* în capitolul 16 : „Cînd sînul vostru s-a rotunjit şi v-a crescut păr, m-am întins peste voi, v-am dat haine, încălţăminte, brîie, podoabe, cercei în urechi, dar pe urmă voi v-aţi zidit un b... şi v-aţi preacurvit în pieţele publice“, iar în capitolul 23 profetul zice : „Că Ooliba a poftit cu furie să se culce cu bărbaţi care au membrul viril asemenea asinilor şi răspîndesc sămînţa precum caii“. Înţelepţii mei magiştrii, spuneţi-mi dacă sînteţi demni de nurii Oolibei.

47° — Datoria mea va fi să lămuresc marea profeţie a lui Isaia privind pe Domnul nostru Isus Cristos ; care se află, după cum ştiţi, în capitolul 7. Razin, regele Siriei, şi Phacée, domnitor din Izrael, împresurînd Ierusalimul, Achaz, domnitorul acestui

oraş, cere sfatul profetului Isaia asupra asediului ; Isaia îi răspunde : „Dumnezeu îţi va da un semn ; o fată sau o femeie va rămîne grea şi va da naştere unui prunc pe nume Emanuel. Pruncul va mînca unt şi miere înainte de a ajunge la vîrsta la care să poată deosebi binele de rău. Şi înainte de a fi el în stare să respingă răul şi să aleagă binele, ţara va fi mîntuită de doi regi... şi Dumnezeu va fluiera muştelor care se află la capătul fluviilor Egiptului, şi albinelor din ţara Assur... şi în aceea zi Domnul va lua cu chirie un brici de la cei care sînt dincolo de fluviu şi va rade capul şi părul de pe sexul regelui Asiriei şi toată barba sa.

Apoi, în capitolul 8 profetul, pentru a îndeplini profeţia, se culcă cu profeteasa ; ea dă naştere unui prunc ; şi Domnul spune lui Isaia : „O să numeşti pruncul Maher-Salai, *grăbiţi-vă să luaţi pieile, alergaţi repede la pradă :* şi înainte ca pruncul să ştie să-şi strige pe nume tatăl şi mama, puterea Damascului va fi răsturnată". Nu pot, fără ajutorul vostru, să desluşesc bine această profeţie.

48° — Cum trebuie să înţeleg istoria lui Ionas, trimis la Ninive pentru a propovădui pocăinţa ? Ninive nu era o cetate izraelită şi se pare că Ionas ar fi trebuit să propovăduiască legea iudaică înainte de a îndemna pe locuitorii săi la pocăinţă. Profetul, în loc de a da ascultare Domnului, fuge la Tharsis; izbucneşte o vijelie, marinarii îl aruncă pe Ionas în apă pentru a potoli furtuna. Dumnezeu trimite un peşte mare care-l înghite pe Ionas ; acesta rămîne trei zile şi trei nopţi în burta peştelui. Dumnezeu porunceşte peştelui să-l dea înapoi pe Ionas, peştele îl ascultă ; Ionas coboară pe mal la Joppe. Dumnezeu îi porunceşte să se ducă la Ninive şi să spună că în patruzeci de zile puterea ei va fi răsturnată dacă nu se pocăieşte. De la Joppe la Ninive sînt peste patru sute de mile. Toate aceste istorii nu cer oare cunoştinţe neobişnuite, care mie unuia îmi lipsesc ? Aş dori foarte mult să-i ruşinez pe învăţaţii care spun că această istorie este scoasă din fabula ve-

chiului Hercule. Acest Hercule a fost închis timp de trei zile în burta unei balene ; dar el a făcut față cum se cuvine unui minunat ospăț, căci a mîncat ficatul balenei la frigare. Ionas n-a dovedit tot atîta îndemînare.

49° — Învățați-mă arta de a face pe înțeles primele versuri din profesul Osia. Dumnezeu îi poruncește deschis să ia o t... de nevastă și să facă cu ea copii de t...

Profetul ascultă întocmai ; el o alege pe cumătra Gomer, fiica cumătrului Debelaim ; a păstrat-o trei ani și i-a făcut trei copii, ceea ce este fără îndoială o ispravă. Mai apoi Dumnezeu vrea o nouă ispravă și îi poruncește să se culce cu o altă muiere care să fie măritată și să-i fi pus și pînă atunci coarne bărbatului ei. Vrednicul Osia, ascultător ca întotdeauna, nu întîmpină prea multă greutate să găsească o preafrumoasă cu toate aceste însușiri ; și nu trebuie să cheltuiască mai mult decît cincisprezece drahme și o baniță de orz. Vă rog să binevoiți a mă învăța ce preț avea pe vremea aceea o drahmă la poporul evreu și cît dați voi astăzi fetelor din porunca Domnului.

50° — Am și mai mare nevoie de preaînțeleptele voastre învățăminte asupra *Noului Testament* ; mi-e teamă că nu voi ști ce să spun cînd va trebui să potrivesc una cu alta cele două spițe ale neamului lui Iosif. Căci mi se va spune că Matei dă ca tată a lui Iosif pe Iacob, iar Luca îl face fiul lui Heli și că lucrul acesta nu este cu putință decît numai dacă se schimbă *he* în *ia* și *li* în *cob*. Voi fi întrebat de ce unul numără cincizeci și șase de generații, iar celălalt nu numără decît patruzeci și două, și de ce aceste generații sînt toate deosebite, și voi mai fi întrebat de ce, în cele patruzeci și două făgăduite, nu se găsesc decît patruzeci și una ; și, în fine, de ce această spiță este a neamului lui Iosif, care nu era tatăl lui Isus. Mi-e teamă că nu voi răspunde decît prostii, la fel cum au pățit-o toți înaintașii mei. Sînteți de părerea sfîntului Ambrozie că înge-

rul a făcut Mariei un copil prin ureche, Maria per aurem impregnata est ; sau de părerea reverendului P. Sanchez, care spune că Fecioara a răspîndit sămînţă în împreunarea ei cu Duhul Sfînt ? Chestiunea e cam ciudată ; înţeleptul Sanchez nu se îndoieşte că Duhul Sfînt şi Sfînta Fecioară au răspîndit amîndoi sămînţă în acelaşi timp : căci el socoteşte întîlnirea a două seminţe în acelaşi timp ca fiind neapărat trebuincioasă pentru generare. Se vede prea uşor că Sanchez cunoaşte mai bine Teologia decît fizica şi că îndeletnicirea de a face copii nu intră în obiceiurile iezuiţilor.

51° — Dacă voi face cunoscut, după Luca, că August a poruncit o numărătoare a întregului pămînt pe cînd Maria era însărcinată, că Cyrenius sau Quirinius, guvernatorul Siriei, a făcut cunoscută această numărătoare, şi că Iosif şi Maria s-au dus la Bethleem să se înscrie ; şi dacă mi se va rîde în nas ; dacă cei ce cunosc antichitatea îmi vor spune că nu s-a făcut niciodată o numărătoare a imperiului roman ; că Quintilius Varus şi nu Cyrenius era pe acea vreme guvernator al Siriei ; că Cyrenius nu a domnit în Siria decît la zece ani după naşterea lui Isus, eu voi fi fără doar şi poate foarte încurcat, dar nu mă îndoiesc că voi veţi înlătura această mică nedumerire. Căci dacă s-ar găsi o singură minciună într-o carte sfîntă, această carte ar mai fi ea sfîntă ?

52° — Cînd voi propovădui, după Matei, că familia s-a dus în Egipt, mi se va răspunde că nu este adevărat şi că ea a rămas în Iudeea, potrivit celorlalţi evanghelişti ; iar dacă voi spune că familia a rămas în Iudeea, mi se va răspunde că ea a fost în Egipt. Nu e mai potrivit să zic că poţi fi în două locuri deodată, aşa cum i s-a întîmplat sfîntului François Xavier şi multor altor sfinţi ?

53° — Astronomii vor putea să-şi rîdă de steaua celor trei regi care i-a dus pînă într-un staul. Dar voi sînteţi mari cititori în stele ; voi izbutiţi să lămuriţi această minune. Spuneţi-mi, mai ales, cît aur au dăruit regii ; căci sînteţi învăţaţi să scoateţi aur

mult de la regi și de la popoare. Iar în ceea ce îl privește pe cel de-al patrulea rege, Irod, de ce se temea el că Isus, născut în staul, va ajunge împăratul iudeilor ? Irod nu era rege decît din mila romanilor ; aceasta era doar treaba lui August. Uciderea pruncilor e oarecum ciudată. Mă supără și faptul că nici un istoric roman nu a pomenit despre aceste lucruri. Un vechi martirolog foarte vrednic de crezut (cum sînt de altfel toți) numără paisprezece mii de copii martirizați. Dacă vreți să mai adaug cîteva mii, nu aveți decît să-mi spuneți.

54° — Vă rog să-mi împărtășiți și mie cum l-a luat diavolul pe Dumnezeu și l-a urcat pe o colină în Galileea, de unde se zăreau toate împărățiile pămîntului. Diavolul, care făgăduiește toate aceste împărății lui Dumnezeu dacă se va închina diavolului, va putea scîrbi pe mulți oameni cumsecade, pentru care vă rog un cuvînt de recomandare.

55° — Vă rog să-mi spuneți, cînd vă veți duce la nuntă, în ce fel Dumnezeu, care se ducea și el la nuntă, a preschimbat apa în vin pentru niște oameni beți dinainte.

56° — Cînd mîncați smochine la masa voastră, la sfîrșitul lui iulie, vă rog stăruitor să-mi spuneți de ce Dumnezeu, fiindu-i foame, căuta smochine la începutul lui martie, cînd nu era încă vremea smochinelor ?

57° — După ce voi fi primit deslușirile voastre asupra tuturor acestor minuni, va trebui să spun că Dumnezeu a fost osîndit să fie spînzurat pentru păcatul originar. Dar dacă mi se va răspunde că niciodată nu a fost vorba de vreun păcat originar, nici în *Vechiul Testament*, nici în cel *Nou* ; că se spune numai că lui Adam i s-a hărăzit să moară în ziua în care va fi mîncat din arborele științei, dar că el nu a murit din această pricină ; și că Augustin, episcopul din Hipponia, mai înainte manichean, este întîiul care a întemeiat sistemul păcatului originar, vă mărturisesc că, neavînd ca auditor oameni din Hipponia, aș putea să ajung de rîsul copiilor vor-

bind prea multe fără să spun nimic. Într-adevăr, cînd unii căutători de gîlceavă au venit să-mi arate că nu este cu putinţă ca Dumnezeu să fi fost supus chinurilor pentru un măr mîncat cu patru mii de ani înainte de moartea sa ; că nu este cu putinţă ca răscumpărînd neamul omenesc totuşi să nu-l fi răscumpărat, lăsîndu-l cu totul în ghearele diavolului, afară de cîţiva aleşi, eu nu am răspuns la toate acestea decît cu vorbe lipsite de noimă şi a trebuit să mă ascund de ruşine.

58° — Împărtăşiţi-mi luminile voastre asupra predicii pe care a făcut-o Domnul nostru în sfîntul Luca, la capitolul XXI. Isus spune că „va veni înconjurat de nori, cu putere şi măreţie mare, înainte ca generaţia căreia îi vorbeşte să fi ieşit dintre cei vii". N-a făcut nimic din toate acestea, nu a venit înconjurat de nori ; iar dacă a sosit prin cine ştie ce ceţuri, noi n-am aflat nimic ; spuneţi-mi deci tot ce cunoaşteţi în legătură cu acestea. Apostolul Pavel spune de asemenea învăţăceilor săi tesalonicieni „că vor merge, împreună cu el, înconjuraţi de nori, în întîmpinarea lui Isus Cristos". De ce n-au pornit în această călătorie ? E oare mai greu să mergi în nori decît în al treilea cer ? Vă cer iertare, dar îmi plac mai mult *Norii* lui Aristofan decît cei ai lui Pavel.

59° — Să spun împreună cu Luca, că Isus s-a înălţat la cer din micul sat Bethania ? Să dau să se înţeleagă, împreună cu Matei, că învăţăceii l-au văzut pentru ultima dată în Galileea ? Să cred pe cuvînt pe un mare învăţat care spune că Isus avea un picior în Galileea, iar pe celălalt în Bethania ? Această părere îmi pare cea mai vrednică de crezare, dar aştept hotărîrea dumneavoastră în legătură cu ea.

60° — Voi fi întrebat apoi dacă Petru a fost sau nu la Roma ; voi răspunde fără îndoială că el a fost papă douăzeci şi cinci de ani ; şi dovada de netăgăduit pe care o voi aduce este că avem o epistolă de la acest om cumsecade, care nu ştia nici scrie, nici citi, şi că această epistolă este datată din Babilon ;

nu se poate da nici un răspuns la această dovadă, dar aş dori ceva şi mai convingător.

61° — Învăţaţi-mă de ce Simbolul Credinţei, numit şi Simbolul Apostolilor, nu a fost alcătuit decît pe vremea lui Ieronim şi a lui Rufin, la patru sute de ani după apostoli ? Spuneţi-mi de ce primii părinţi ai bisericii nu pomenesc niciodată decît de evangheliile numite astăzi apocrife ? Nu este oare aceasta o dovadă că cele patru evanghelii canonice nu erau încă scrise ?

62° — Nu sînteţi necăjiţi ca şi mine că primii creştini au făurit atîtea versuri proaste pe care le-au pus pe socoteala sibilelor, că ei au plăsmuit scrisori ale sfîntului Pavel către Seneca, scrisori ale lui Isus, scrisori ale Mariei, scrisori ale lui Pilat ; şi că şi-au întemeiat astfel secta lor printr-o sută de crime de fals care ar fi pedepsite de toate tribunalele de pe pămînt? Aceste înşelătorii sînt astăzi recunoscute de toţi învăţaţii. Nu putem face altceva decît să le numim pioase. Dar nu e oare trist ca adevărul vostru să nu fie întemeiat decît pe neadevăruri ?

63° — Spuneţi-mi de ce, deşi Isus nu a înfiinţat cele şapte taine, noi le avem totuşi ? De ce Isus nespunînd că el e *Trin*, că are două naturi, cu două voinţe şi o persoană, noi îl facem *Trin,* cu o persoană şi două naturi ? De ce avînd două voinţe nu a avut-o şi pe aceea de a ne învăţa dogmele religiei creştine ?

Şi de ce, deşi a spus că printre învăţăceii săi nu vor fi nici unii cei dintîi, nici alţii cei de pe urmă, domnul arhiepiscop de Toledo are o rentă de un milion de ducaţi, în timp ce partea hărăzită mie e curată batjocură ?

64° — Ştiu foarte bine că biserica e infailibilă ; dar care biserică e infailibilă, biserica greacă, sau biserica latină, sau cea a Angliei, sau cea a Danemarcei şi a Suediei, sau cea a minunatului oraş Neuchâtel, sau cea a primitivilor numiţi quakeri, sau cea a anabaptiştilor, sau cea a moravilor ? Şi

biserica turcească are însuşirile ei bune, dar se spune că biserica chineză este mult mai veche.

65° — Papa este el oare infailibil cînd se culcă cu ţiitoarea sa sau cu propria sa fiică şi cînd aduce la masă o sticlă cu vin otrăvit pentru cardinalul Adriano di Corneto ? [1]

Cînd două sinoade se anatemizează unul pe celălalt, cum s-a întîmplat de douăzeci de ori, care sinod este cel infailibil ?

66° — În fine, nu ar fi oare mai bine să nu te rătăceşti pe aceste căi încurcate şi să propovăduieşti numai virtutea ? Cînd Dumnezeu ne va judeca, mă îndoiesc foarte cum că ne va întreba dacă graţia este versatilă sau concomitentă ; ori căsătoria semnul vizibil al unui lucru invizibil ; dacă credem că sînt zece cete de îngeri sau numai nouă ; dacă papa este deasupra sinodului sau sinodul deasupra papii. Ar fi oare un păcat în ochii săi că îţi înalţi rugăciunile în spaniolă, cînd nu ştii latineşte ? Am fi noi oare vrednici de mînia sa veşnică pentru că am mîncat într-o anumită zi carne proastă la preţul de doisprezece maravedi, şi am fi oare răsplătiţi în vecii vecilor dacă am mînca împreună cu voi, preaînţelepţi magiştri, calcani, sole, nisetri, în valoare de o sută de piaştri ? Nici voi nu credeţi lucrul acesta în adîncul sufletului vostru ; voi înşivă socotiţi că Dumnezeu ne va judeca după faptele noastre şi nu după părerile lui Toma sau ale lui Bonaventura.

Nu le-aş fi de folos oamenilor dacă nu i-aş învăţa altceva decît morala ? Această morală este atît de curată, de sfîntă, de universală, atît de limpede, atît de veche, încît pare că vine de la Dumnezeu însuşi, la fel ca lumina, socotită de noi drept prima sa operă. N-a dăruit el oare oamenilor iubirea de sine pentru a veghea la păstrarea fiinţei lor ; bunăvoinţa, binefacerea, virtutea pentru a ve-

[1] Autorul pare să fi vrut să vorbească despre papa Alexandru al VI-lea. (Nota ediţiei franceze — Hachette, Paris 1960).

ghea asupra iubirii de sine ; nevoile mutuale pentru a alcătui societatea ; plăcerea pentru a ne bucura de ea ; durerea care ne vestește să ne bucurăm cu măsură ; pasiunile ce ne duc la fapte mari, și înțelepciunea care pune o frînă acestor pasiuni ?

N-a inspirat el, în sfîrșit, tuturor oamenilor uniți în societate ideea unei Ființe supreme, pentru ca slava datorată acestei Ființe să fie legătura cea mai puternică a societății ? Sălbaticii care rătăcesc prin codri nu au nevoie de această cunoștință ; datoriile față de societatea pe care nu o cunosc nu-i privesc în nici un fel ; dar de îndată ce oamenii se adună laolaltă, Dumnezeu se dezvăluie rațiunii lor : ei au nevoie de justiție, ei cinstesc în Dumnezeu principiul oricărei justiții. Dumnezeu, care nu are ce face cu slăvirile lor deșarte, le primește ca fiind trebuitoare pentru ei, iar nu pentru el. Și tot așa cum le dăruiește geniul artelor, fără de care orice popor piere, le dă și spiritul religiei, cea dintîi dintre științe și cea mai naturală, știință dumnezeiască, al cărei principiu e temeinic, cu toate că din el se scot zilnic păreri îndoielnice. Îmi îngăduiți să propovăduiesc aceste adevăruri nobililor spanioli ?

67° — Dar dacă doriți să le ascund, dacă îmi porunciți să vestesc minunile sfîntului Jacques în Galicia, ale fericitei Notre Dame d'Atocha și ale Mariei de Agreda, care în clipele ei de extaz își arăta dosul unor băiețandri, spuneți-mi, cum trebuie să mă descurc cu potrivnicii care se vor încumeta să se îndoiască : va trebui să cer să fie supuși, drept pildă, torturii obișnuite și celei neobișnuite ? Cînd voi întîlni fete evreice, trebuie să mă culc cu ele înainte de a le arde ; iar cînd vor fi aruncate în flăcări n-am dreptul să iau și eu o pulpă sau o bucă pentru ospățul meu cu fete catolice ?

Aștept cinstea răspunsului vostru

Domenico Zapata

y verdadero, y honrado, y caricativo.

Zapata, neprimind nici un fel de răspuns, îl vesti pe Dumnezeu pur şi simplu şi propovădui oamenilor pe tatăl lor, răsplătitor, pedepsitor şi iertător. El despărţi adevărul de minciună şi deosebi religia de fanatism; el învăţă pe oameni virtutea şi trăi potrivit învăţăturii sale. Fu blînd, binefăcător, neîngîmfat; şi fu ars pe rug la Valadolid, în anul Domnului 1631. Rugaţi-vă lui Dumnezeu pentru sufletul fratelui Zapata!

În romîneşte de VERA CĂLIN

DIDEROT

(1713–1784)

Istoria filozofiei şi istoria literaturii îl revendică amîndouă pe Diderot. Gîndirea lui filozofică constituie un apogeu al materialismului mecanicist din secolul al XVIII-lea. Diderot n-a posedat arta de a-şi difuza şi ilustra ideile ca Voltaire, dar l-a întrecut pe acesta în originalitate, în adîncimea ca şi în consecvenţa gîndirii — căci materialismul lui Voltaire încearcă să se împace cu deismul.

Denis Diderot, fiu de meseriaş din Langres, a ocupat un loc central în cultura secolului ; a fost sufletul „Enciclopediei", magnifica lucrare care a sintetizat într-o viziune materialistă cunoştinţele timpului. S-a aflat în centrul mişcării filozofice, social-politice şi literare din jurul „Enciclopediei", a fost un pionier în domeniul criticii literare şi plastice. Şi-a împărtăşit ideile materialiste folosind orice prilej, comentînd descoperirile geografice sau ştiinţifice ale vremii în „Scrisoare despre orbi spre folosul celor care văd" (1749), ori în „Supliment la călătoria lui Bougainville" (1773). A pătruns cu îndrăzneala creatoare a geniului în cele mai variate domenii ale ştiinţei şi filozofiei, lăsînd pretutindeni dîre adînci, dovedind o uimitoare capacitate de a scruta dezvoltarea viitoare a domeniului respectiv. Cu acelaşi curaj a atacat instituţiile şi moravurile feudale. A plătit cu închisoare îndrăzneala sa în gîndirea filozofică şi politică.

În gîndirea asupra artei ca şi beletristica propriu-zisă, Diderot e mereu original. Dintre scrierile literare, piesele şi dramele burgheze păstrează doar un interes istoric. Dar „Călugăriţa" e unul dintre romanele de seamă ale secolului al

XVIII-lea, iar „Jacques fatalistul" trăiește prin vervă și fantezie. Capodopera literară a lui Diderot este dialogul „Nepotul lui Rameau" care pune în scenă o figură de parazit inteligent și cinic.

Satira lui Diderot se află la marginea comicului. Prea pasionat și impulsiv pentru a-și impune disciplina ironiei, Diderot folosește mai ales gluma grasă și paradoxul îndrăzneț. Din astfel de paradoxuri a alcătuit „Nepotul lui Rameau". Semnificația critică a textului se descifrează din afirmațiile personajului, căci parazitul de profesie denunță un sistem social bazat pe parazitism și minciună.

NEPOTUL LUI RAMEAU

Nepotul lui Rameau

Fie vreme bună, fie vreme rea, spre orele cinci seara am obiceiul să mă plimb la Palais-Royal[1]. Acela care e văzut mereu singur, stînd gînditor pe banca lui d'Argenson[2], sînt eu. Vorbesc cu mine însumi despre politică, despre dragoste, despre arta literară sau despre filozofie; îi dau frîu liber minții, în toată nestăvilirea ei; o las în voie, să urmărească primul gînd, cuminte sau zănatic, care-mi trece prin cap, așa cum îi vedeam făcînd pe tinerii noștri dezmățați care urmăresc prin aleea Foy vreo curtezană cu aer ușuratic, cu fața surîzătoare, cu ochii vii, cu nasul în vînt, părăsind-o apoi ca să urmărească alta, legîndu-se de toate și nerămînînd cu nici una. Gîndurile sînt fetișcanele mele desfrînate.

Dacă vremea e rece sau din cale afară de ploioasă, mă adăpostesc la cafeneaua „Regenței". Acolo, îmi place să mă uit cum se joacă șah. Nicăieri în lume șahul nu se joacă mai bine decît la Paris și nicăieri

[1] Palais-Royal, ca și Champs-Elysées, ca și Cours (la Reine) despre care va fi vorba mai departe în text, erau, pe timpul acela, locurile de plimbare preferate ale celor avuți și ale desfrînaților epocii. (n.t.)

[2] Banca lui d'Argenson era așezată în fața palatului familiei d'Argenson, ai cărei membri au ocupat slujbe importante în timpul monarhiei franceze. Unul dintre ei, René-Louis (1694—1757) a fost economist, precursor al liberalismului burghez și ministru de externe sub Ludovic al XV-lea. (n.t.)

în Paris nu se joacă mai bine decît la cafeneaua „Regenței" ; la Rey[1] se întrec chibzuitul Légal, subtilul Philidor și vigurosul Mayot ; se pot vedea mutările cele mai uimitoare și se pot auzi cuvintele cele mai neghioabe ; căci dacă poți fi totodată și om inteligent și mare jucător de șah, așa cum este Légal, poți de asemenea să fii un mare șahist și în același timp un neghiob ca Foubert și Mayot[2].

Eram acolo, într-o după-amiază, privind cu nesaț, abia vorbind, și ascultînd cît puteam mai puțin, cînd s-a apropiat de mine unul dintre cele mai ciudate personaje din țara aceasta în care Dumnezeu a lăsat destule. Omul despre care vorbesc e un amestec de trufie și de josnicie, de bun-simț și de sminteală ; pesemne că noțiunile de cinstit și necinstit îi sînt învălmășite în cap într-un mod cu totul neobișnuit, fiindcă omul acesta nu se fălește de loc cînd arată însușirile bune pe care i le-a hărăzit natura, și nici nu se rușinează cînd le dă la iveală pe cele rele. Altminteri, e înzestrat cu o sănătate de fier, cu o imaginație înflăcărată și cu niște plămîni neobișnuit de zdraveni. Dacă îl întîlnești vreodată și nu te țintuiește locului ciudățenia lui, atunci trebuie sau să-ți vîri degetele în urechi, sau s-o iei la goană. Doamne, ce mai plămîni grozavi are ! Și cu nimic pe lume nu se aseamănă mai puțin omul acesta decît cu propria lui ființă. Uneori e slab și jigărit ca un bolnav înainte de a-și da sufletul ; atunci i s-ar putea număra dinții prin pielea străvezie a obrazului, s-ar putea crede că n-a mîncat de cine știe cînd, sau c-a ieșit de la Trappe[3]. În luna următoare e gras și dolofan

---

[1] Patronul faimoasei cafenele a „Regenței", fondată în 1718, frecventată și de Diderot unde, pînă aproape în zilele noastre, s-au întîlnit amatorii de șah din întreaga lume. (n.t.)

[2] Dintre șahiștii enumerați mai sus, cel mai cunoscut e compozitorul Philidor ; e pomenit în articolul ȘAH din Enciclopedie. (n.t.)

[3] Mănăstire din Normandia meridională (depart. Orne) fondată în secolul al XII-lea de către Sire de Rotrou. Diderot îi folosește aici numele ca simbol al locului unde oamenii sînt supuși la posturi aspre. (n.t.)

de parcă nu s-ar mai fi clintit de la masa vreunui financiar, sau ar fi fost închis în vreo mănăstire de a bernardinilor[1]. Astăzi, îmbrăcat în rufe soioase, cu pantalonii sfîşiaţi, acoperit de zdrenţe, aproape desculţ, păşeşte cu fruntea în pămînt, ferindu-se, încît te simţi îndemnat să-l chemi ca să-i dai ceva de pomană. Iar a doua zi, pudrat, încălţat, frizat, îmbrăcat pe cinste, merge cu fruntea sus, te priveşte drept în faţă, încît l-ai lua aproape drept un om cumsecade. Trăieşte de pe o zi pe alta, e trist sau vesel, după împrejurări. Dimineaţa, cînd se trezeşte, prima lui grijă este unde va prînzi; după prînz se gîndeşte unde va cina. Şi noaptea îi aduce griji; fie că ajunge pe jos în podul unde locuieşte, dacă nu cumva gazda, plictisită să tot aştepte plata chiriei, nu i-a încuiat uşa în nas; fie că se abate în vreo crîşmă pe la marginea oraşului unde aşteaptă zorile între un codru de pîine şi o stacană de bere. Cînd n-are gologani în buzunare, cum i se întîmplă cîteodată, îşi găseşte scăparea fie la vreun birjar care-i e prieten, fie la vizitiul vreunui monsenior, care îi dă voie să se culce pe paie, lîngă cai. Iar dimineaţa, o parte din saltea i se mai găseşte încă prinsă în păr. Dacă e vremea bună, umblă toată noaptea, de colo-colo, prin promenada de la Cours sau prin Champs-Elysées. O dată cu zorile el reapare în oraş, îmbrăcat din ajun pentru a doua zi şi uneori de-a doua zi pentru întreaga săptămînă.

Asemenea originali mie nu-mi plac; alţii şi-i fac cunoştinţe apropiate, ba chiar prieteni. Eu stau de vorbă cu ei la un an o dată, cînd îi întîlnesc, pentru că firea lor se deosebeşte de a celorlalţi oameni şi pentru că ei rup monotonia plictisitoare pe care au adus-o educaţia, convenienţele sociale şi cerinţele noastre de zi cu zi. Dacă vre-

---

[1] Călugări catolici; Diderot se referă la traiul îmbelşugat şi lipsit de griji pe care aceştia îl duceau în mănăstirile aparţinînd ordinului lor. (n.t.)

unul dintre ei se ivește într-un grup e ca o picătură de drojdie care dospește și redă fiecăruia o părticică din individualitatea sa firească. Îl vezi zgîlțîind, tulburînd, făcîndu-te să aprobi sau să dezaprobi, scoțînd la iveală adevărul, arătîndu-i pe oamenii de treabă, demascînd lichelele; și abia atunci omul cu judecata sănătoasă ascultă și-și deslușește lumea.

Pe acela despre care vorbesc îl cunoșteam de mult. Venea adeseori într-o casă unde era primit pentru talentul său. Gazdele aveau o singură fată; omul nostru jura în fața tatălui și a mamei că se va însura cu fiica lor. Ei ridicau din umeri, îi rîdeau în nas și-l făceau nebun; și am trăit clipa în care spusele lui se îndepliniră. Mie avea obiceiul să-mi ceară cu împrumut cîțiva gologani pe care i-i dădeam. Se vîrîse, nu știu cum, prin cîteva case cinstite, unde era primit la masă cu condiția să nu vorbească decît atunci cînd i se dă voie. El tăcea și mînca, furios; era o minunăție întreagă să-l vezi așa, silit la tăcere. Dacă îl rodea pofta să calce înțelegerea și dacă deschidea gura, toți cei din jurul lui strigau: „Rameau!" Atunci ochii îi sticleau de furie și el reîncepea să mănînce cu și mai multă turbare.

Erați curioși să știți numele acestuia și vi l-am spus: este nepotul vestitului muzician[1] care ne-a scăpat de cîntarea plană[2] a lui Lulli[3], psalmodiată într-una, de peste un secol; e nepotul vestitului autor al atîtor viziuni de neînțeles și adevăruri

---

[1] Jean Philippe Rameau (1684—1764) — muzician francez, autor al unor lucrări de teorie a muzicii (printre care Tratatul de armonie redusă la principiile ei naturale și Noul sistem de muzică teoretică) a numeroase balete și opere, printre care Castor și Pollux, Indiile galante etc., a multor bucăți pentru clavecin, violă, flaut. (n.t.)

[2] Cînt liturgic (cantus choralis, cantus planis) al bisericii catolice, datînd de la începuturile creștinismului, cunoscut și sub numele de cîntare gregoriană, căci elementele sale au fost revăzute și clasate pe vremea papei Grigore (anul 600). (n.r.)

[3] Jean-Baptiste Lulli (1633—1687) — muzician, fondatorul operei clasice franceze. S-a născut la Florența. (n.t.)

apocaliptice cu privire la teoria muzicii, din care nici el și nici altcineva pe lume n-a priceput niciodată nimic ; e nepotul muzicianului de la care ne-au rămas cîteva opere, cu armonie în ele, cîteva frînturi de cînturi, idei dezlînate, zgomote năprasnice, zboruri, triumfuri, lăncii, glorii, șoapte, victorii pe nerăsuflate, arii ce vor dăinui în vecii vecilor ; e nepotul aceluia care, după ce l-a înmormîntat pe Lulli florentinul, va fi îngropat la rîndul său de virtuoșii italieni ; e nepotul muzicianului care, presimțind lucrul acesta, devenise posomorît, trist, artăgos, fiindcă nimeni nu poate fi mai necăjit — nici chiar o femeie frumoasă care se trezește cu o bubuliță pe nas — decît un autor amenințat să trăiască după ce i s-a uitat numele, ca de pildă Marivaux și Crébillon-fiul [1].

. . . .

EU

Dacă nu-ți place calea pe care ți-o arăt, atunci ai curajul de a fi cerșetor.

EL

E nespus de greu să fii cerșetor, cînd există atîția neghiobi înstăriți, pe socoteala cărora se poate trăi. Și apoi sila de sine însuși este de nesuferit.

EU

Oare dumneata cunoști simțimîntul acesta ?

EL

Dacă îl cunosc ! De cîte ori mi-am spus : Cum, Rameau, sînt zece mii de mese bune în Paris, cu

---

[1] Pierre Carlet Marivaux (1688—1763) — autor a peste treizeci de comedii și al unor romane în care critică prejudecățile aristocrației franceze, fără a ajunge însă la ascuțimea satirei. Cît despre Crébillon-fiul, Diderot se referă la romancierul francez Claude Crébillon (1707—1777) autor al Sofalei, al Rătăcirilor dragostei și al altor lucrări frivole și licențioase. Își spunea fiul spre a se deosebi de tatăl său, poetul tragic Prosper Crébillon (1674—1762). (n.t.)

cîte cincisprezece sau douăzeci de tacîmuri fiecare, şi printre toate aceste tacîmuri nu e nici unul pentru tine ! Există pungi pline de aur, care se varsă în dreapta şi-n stînga, şi nici un gologan nu pică peste tine ! O mie de deştepţi mărunţi şi fără talent, fără merite ; o mie de creaturi lipsite de farmec ; o mie de intriganţi josnici sînt îmbrăcaţi ca lumea şi tu să umbli gol ! Şi tu să fii atît de neghiob ? Oare nu ştii să linguşeşti, ca oricare altul ? N-ai putea să minţi, să juri, să-ţi calci jurămintele, să făgăduieşti, să-ţi ţii sau nu cuvîntul, ca oricare altul ? Oare tu n-ai putea să stai în patru labe, ca oricare altul ? N-ai putea să ajuţi aventurile amoroase ale doamnei şi să duci bileţele dulci domnului, ca oricare altul ? N-ai putea să-l încurajezi pe tinerelul acela să-i vorbească domnişoarei şi s-o convingi pe domnişoară să-l asculte, ca oricare altul ? Oare n-ai putea tu s-o faci să înţeleagă pe fiica vreunuia dintre burghezii noştri că este prost îmbrăcată, să-i arăţi că nişte cercei frumoşi, un pic de roşu, cîteva dantele sau o rochie à la polonaise, i-ar veni de minune ? N-ai putea tu s-o convingi că piciorușele ei nu sînt făcute să umble pe jos ? Că există un tînăr domn, frumos şi bogat, cu veşmîntul gătit în fireturi de aur, cu echipaj superb, cu şase lachei vînjoşi ? N-ai putea tu să-i spui că tînărul acela a văzut-o trecînd, a găsit-o încîntătoare, şi de atunci nu mai bea, nu mai mănîncă, nu mai doarme, şi-are să moară ?

— Dar ce-o să spună tăticu ?

— Bine, bine, tăticu ! la început o să se supere niţel.

— Şi mămica, ea care-mi spune într-una să fiu fată cuminte, şi mă învaţă că nu există nimic pe lumea asta, în afară de cinste !

— Vorbe învechite, care n-au nici o noimă.

— Şi duhovnicul meu ?

— N-o să-l mai vezi, sau dacă ţii atît de mult la toana de-a te duce să-i povesteşti distracţiile du-

mitale, o să te coste cîteva livre de zahăr şi de cafea.

— Nici nu ştii cît e de neîngăduitor : o dată, n-a vrut să-mi ierte păcatele, fiindcă am cîntat *Vino în chilia mea.*

— Asta din pricină că nu i-ai dat nimic ; dar cînd ai să apari în dantele...

— Va să zică voi avea dantele ?

— Nici vorbă, tot felul de dantele... şi cu paftale bătute în diamante...

— Va să zică voi avea paftale frumoase, cu diamante ?

— Sigur.

— La fel ca ale marchizei care vine uneori să-şi cumpere mănuşi din dugheana noastră ?

— Întocmai... Cînd vei apărea într-o trăsură frumoasă, cu cai suri-rotaţi, cu doi lachei zdraveni, cu un negru mic şi cu alergătorul dinainte ; cînd vei apare fardată, cu benghiuri, cu trenă lungă.

— La bal ?

— La bal, la Operă, la Comedie... (Inima îi tresaltă de pe acum, de bucurie... Tu te joci cu o hîrtiuţă, pe care o ţii între degete.)

— Ce ai acolo ?

— Nimic.

— Ba mi se pare că ai ceva.

— Am un bilet.

— Pentru cine ?

— Pentru dumneata, dacă ai fi cît de cît curioasă.

— Curioasă ? sînt foarte curioasă, haide... (ea citeşte) O întîlnire ! E cu neputinţă.

— Poate cînd te duci la biserică...

— Mama merge totdeauna cu mine ; dar dacă ar veni el aici mai de dimineaţă, eu mă trezesc prima şi sînt la tejghea înaintea celorlalţi...

El vine şi place ; iar într-o bună zi, pe înserat, micuţa dispare, şi mie mi se numără cei două mii de scuzi care mi se cuvin... Şi ce ! Adică să ai asemenea talente şi să n-ai o bucată de pîine ? Nu ţi-e ruşine, nenorocitule ? Îmi aminteam o serie de se-

cături care nu-mi ajungeau nici pînă la călcîie măcar și erau, totuși, tixiți de bani. Eu purtam un surtuc de lînă grosolan, în timp ce ei se înveleau în catifele ; se sprijineau în bastoane cu măciulie de aur, și cu ciocul încovrigat, aveau Aristotelul și Platonul[1] la deget. Și cine erau, mă rog ? Niște nefericiți de muzicanți proști ; iar astăzi sînt un fel de seniori. Atunci, simțeam cum prind curaj, îmi simțeam sufletul înălțat, mintea ascuțită și capabilă de orice ; dar, după cîte se pare, stările astea nu durează cine știe cît, și pînă în clipa de față n-am izbutit să mă căpătuiesc. Orice s-ar spune, iată despre ce discut adeseori, de unul singur ; îmi poți parafraza vorbele după cum ai chef, numai să pricepi, pînă la urmă, că și eu cunosc sila de mine-însumi, sau zbuciumul acesta al conștiinței care se naște din zădărnicia darurilor pe care ni le-a împărțit cerul ; e cel mai cumplit dintre toate. Aproape că ar fi mai bine ca omul să nu se mai fi născut.

Îl ascultam, și pe măsură ce juca scena pezevenghiului și a tinerei fete seduse, îmi simțeam sufletul frămîntat de două imbolduri potrivnice : nu știam dacă să-mi dau drumul rîsului sau să las să-mi izbucnească mînia. Sufeream ; de douăzeci de ori un hohot de rîs mi-a stăvilit mînia ; de douăzeci de ori mînia, stîrnită în fundul inimii mele, s-a sfîrșit printr-un hohot de rîs. Mă uimise atîta agerime a minții și atîta josnicie, mă uimiseră ideile, rînd pe rînd juste și false, perversitatea atît de deplină a sentimentelor, mîrșăvenia desăvîrșită și sinceritatea atît de neobișnuită. El îmi observă frămîntarea și mă întrebă : „Ce ai ?“

. . . .

EU

Mă gîndeam că tot ce mi-ai spus are mai multă aparență de adevăr decît trăinicie ; dar să lăsăm

[1] E vorba de inele, pe ale căror pietre erau gravate figurile acestor filozofi antici. (n.t.)

asta ; şi spui că ai dat lecţii de acompaniament şi de compoziţie ?

EL

Da

EU

Şi nu cunoşteai de loc nici una, nici alta ?

EL

Nu, pe cinstea mea ; ba încă în privinţa asta stăteau alţii mai rău decît mine : cei care îşi închipuiau că ştiu ceva. Eu, cel puţin, nu terfeleam nici mintea şi nici mîinile copiilor. Cînd treceau de la mine la un profesor bun nu erau nevoiţi să se dezveţe de nimic, fiindcă nu-i învăţasem nimic şi cu asta le economiseam şi timpul şi banii.

EU

Dar cum făceai ?

EL

Aşa cum fac toţi. Soseam şi mă trînteam pe un scaun. „Ce vreme păcătoasă ! Cît e de obositor să umbli !" Apoi flecăream cîteva noutăţi : Doamna Lemierre [1] trebuia să joace un rol de vestală într-o operă nouă ; dar e însărcinată pentru a doua oară : nu ştiu cine o va înlocui. Domnişoara Arnould [2] l-a părăsit pe micul ei conte ; se spune că e în vorbă cu Bertin [3]. Cu toate astea micuţul conte a găsit porţelanul domnului de Montamy [4]. La ultimul concert al

---

[1] Faimoasă cîntăreaţă din acele timpuri. (n.t.)

[2] Madeleine-Sophie Arnould — celebră cîntăreaţă de operă (1740—1802). (n.t.)

[3] Bertin d'Antilly — demnitar din acea vreme. (n.r.)

[4] Arclais de Montamy (mort în 1765) de ale cărei cercetări asupra culorilor pentru pictura pe porţelan Diderot s-a interesat îndeaproape. Contele de Lauraguais a publicat şi el în 1766 o lucrare privind porţelanurile. (n.t.)

amatorilor era o italiancă despre care pot spune că avea o voce de înger. E cineva Preville ăsta, trebuie să-l vedeţi în Mercur galant[1]; partea cu ghicitoarea e de nepreţuit; biata Dumesnil[2] nu mai ştie nici ce face, nici ce spune... „Hai, domnişoară, luaţi-vă cartea."

Şi pe cînd domnişoara, care nu se grăbeşte de loc, îşi caută cartea pe care a rătăcit-o, pe cînd e chemată o cameristă, pe cînd se bombăneşte, eu vorbesc mai departe: „La Clairon[3] e cu adevărat de neînţeles. Se vorbeşte despre un măritiş cum nu se poate mai caraghios: acel al domnişoarei... cum o cheamă? fetişcana aceea pe care... o întreţinea, căreia i-a făcut vreo doi-trei copii; aceea care fusese întreţinută de atîţia alţii."

— Vai, Rameau, vorbeşti prostii! e cu neputinţă.

— Nu vorbesc de loc prostii; se spune chiar că s-a şi măritat. Se aude că ar fi murit Voltaire; cu atît mai bine.

— De ce cu atît mai bine?

— Fiindcă iar o să ne facă vreo năzbîtie; de obicei moare cu două săptămîni înainte de a le face...

Ce să-ţi mai spun? Dădeam drumul la cîteva bîrfeli aduse de prin casele pe unde fusesem, pentru că noi toţi sîntem mari răspînditori de ştiri. Făceam pe nebunul, ei mă ascultau, rîdeau şi strigau: „Vai, cît e de încîntător". În răstimp cartea domnişoarei fusese găsită sub un jilţ unde o tîrîse, o morfolise şi o sfîşiase vreun dog tinerel sau vreo pisicuţă. Domnişoara se aşeza la clavecin şi mai întîi făcea ea singură zgomot, acolo, apoi

[1] Mercur galant sau Comedia fără titlu de Bourdault, deşi scrisă în secolul al XVII-lea (1683) a fost reluată în 1753. Actorul Preville (Pierre-Louis-Dubus, (1721—1799) juca în ea cinci roluri diferite. (n.t.)

[2] E vorba de actriţa Dumesnil Marie-Françoise-Marchant (1714—1803). (n.t.)

[3] Faimoasă actriţă din acele timpuri. (n.t.)

mă apropiam și eu, după ce-i făceam maică-si un semn de aprobare.

Mama: Merge binișor; n-ar fi nevoie decît să vrea; dar nu vrea; ne place mai mult să ne pierdem vremea pălăvrăgind, ocupîndu-ne de cîrpe, alergînd, sau făcînd mai știu eu ce. Dumneata nici n-apuci să pleci că ea și închide cartea, ca să n-o mai deschidă decît cînd vii din nou; și n-o dojenești de loc.

Fiindcă totuși trebuia să facem ceva, îi luam mîinile domnișoarei și i le așezam altfel; mă supăram, strigam: Sol, sol, sol, e un sol, domnișoară.

Mama: Nu mai ai ureche de loc, domnișoară? Eu, care nu sînt la clavecin și nici nu-ți văd cartea, tot simt că trebuie un sol. Tare îți mai necăjești profesorul; nu pricep cum poate fi atît de răbdător; nu reții nimic din ce-ți spune, nu faci măcar un pas înainte...

Atunci eu param puțin loviturile, și clătinînd din cap spuneam: „Iertați-mă, doamnă, iertați-mă; ar putea merge mult mai bine dacă domnișoara ar vrea, dacă ar studia puțin, dar și așa merge binișor".

Mama: Dacă aș fi în locul dumitale, aș ține-o un an la aceeași bucată.

— Oh! cît despre asta, n-aveți nici o grijă, n-o să treacă mai departe pînă n-o depăși toate dificultățile, și n-o să dureze atît de mult cît crede doamna.

— Domnule Rameau, o măgulești. Ești prea bun. Ce-ai spus acum e singurul lucru pe care-l va reține din lecție și mi-l va repeta cînd va avea prilejul...

Ora trecea, școlărița îmi dădea bănuții cu o mișcare grațioasă a mîinii și cu o reverență pe care o învățase de la profesorul de dans; iar eu îi puneam în buzunar, în timp ce mama spunea: „Foarte bine, domnișoară; dacă Javillier[1] ar fi pe-aici, te-ar aplauda..." Mai flecăream apoi o

[1] Javillier, Jacques-Letarig — faimos dansator al Operei, maestru de dans la curtea regelui Franței. (n.t.)

clipă, după cum se cuvine; apoi dispăream, și iată ceea ce se numea o lecție de acompaniament.

. . . .

EU

Și la ce folosește un asemenea talent?

EL

Nu ghicești?

EU

Nu; sînt cam mărginit.

EL

Închipuiește-ți că a început stada și că nu sînt încă sigur de victorie; atunci mă ridic și, dînd drumul glasului meu ca un tunet, zic: „E așa cum spune domnișoara... asta înseamnă să judeci! N-aș da-o nici pe-o sută din înțelepții noștri. Ceea ce spune e genial". Dar nu trebuie să aprobi întotdeauna în același fel; ar fi monoton, ar suna fals, ar deveni insipid. Ca să scapi de asemenea lucru, e nevoie de chibzuială și de inventivitate; trebuie să știi să-ți pregătești și să plasezi la timp tonurile majore și definitive, să prinzi prilejul și momentul potrivit. Cînd, de pildă, sentimentele sînt împărțite, cînd discuția a ajuns la punctul culminant, cînd nu se mai înțeleg și vorbesc toți o dată, trebuie să te așezi undeva, deoparte, în colțul camerei cel mai depărtat de cîmpul de luptă, să-ți pregătești explozia printr-o tăcere îndelungată, și să pici în mijlocul conversațiilor pe neașteptate, ca o bombă Comminges[1]; în arta asta sînt neîntrecut. Dar sînt și mai uimitor în contrarea ei: îmi am tonulețele mele pe care le întovărășesc cu zîmbete și cu nenumărate mutre aprobatoare; atunci, nasul, gura, fruntea, ochii îmi intră în joc; am o

[1] Bombă de asediu, numită astfel după numele inventatorului ei, de Comminges. (n.t.)

ușurință de-a mă ploconi, un fel al meu de a-mi muia spinarea, de-a ridica sau de-a coborî din umeri, un fel de a-mi întinde degetele, de a-mi înclina capul, de-a închide ochii și de-a rămîne uluit, ca și cum aș asculta coborîndu-se din ceruri o voce îngerească și divină ; asta măgulește. Nu știu dacă îți dai seama de puterea unei asemenea atitudini ; n-am inventat-o eu, dar nu mă întrece nimeni în executarea ei. Ia privește, privește.

EU

E într-adevăr nemaipomenită.

EL

Crezi că există o minte de femeie, cît de cît înfumurată, care să-i reziste ?

EU

Nu ; sînt nevoit să recunosc că ai dus cît se poate mai departe talentul de-a face pe nebunul și de a te înjosi.

EL

N-au decît să facă orice, toți, oricîți or fi, și n-au să mă întreacă niciodată : Palissot, de pildă, cel mai tare dintre ei, n-o să fie niciodată decît un învățăcel pe lîngă mine. Dar dacă simți o oarecare plăcere să-ți rîzi în sinea ta de neghiobia celor pe care îi amețești, pînă la urmă el nu mai face nici două parale : și apoi după ce-l joci de cîteva ori, ești silit să te repeți : fiindcă inteligența și arta își au și ele limitele lor ; numai lui Dumnezeu și cîtorva rare genii le merge bine, pe măsură ce merg mai departe. Poate că unul dintre ăștia e Bouret[1] : face niște isprăvi care îmi dau pînă și mie, da, mie însumi, idei grozave. *Cățelușul, cartea marii fericiri, făcliile* pe drumul Versailles-ului,

---

[1] Financiar bogat, cu mare trecere la curtea Franței. La moartea lui Ludovic al XV-lea a dat faliment și după aceea s-a sinucis, ajuns în neagră mizerie. (n.t.)

sînt fapte care mă copleşesc şi mă umilesc ; ăsta ar fi în stare să te scîrbească de meserie.

EU

Nu înţeleg despre ce căţeluş vorbeşti.

EL

Pe ce lume trăieşti ? Chiar serios nu ştii cum a făcut raritatea asta de om ca să scape de-un căţeluş al lui şi să-l deprindă cu ministrul justiţiei, căruia îi plăcea javra ?

EU

Mărturisesc că nu ştiu.

EL

Cu atît mai bine. E unul din cele mai frumoase lucruri din cîte se pot imagina ; a uimit toată Europa, şi n-a existat măcar un curtean să nu-l pizmuiască. Dumneata, care ai o minte ageră, cum ai fi făcut ? Ţine seama de faptul că ciudăţenia veşmîntului ministerial speria căţeluşul şi că javra îl iubea pe Bouret ; mai ţine seama că acesta n-avea decît opt zile la îndemînă ca să înlăture piedicile. Trebuie să cunoşti toate datele problemei, doar aşa ai să înţelegi cum trebuie meritul dezlegării ei. Hai, spune !

EU

Ce să spun, mărturisesc că, în asemenea fapte, cele mai uşoare piedici mă stingheresc.

EL

Atunci ascultă (şi spunîndu-mi asta mă bătu uşurel pe umăr, fiindcă e prietenos de felul lui), ascultă şi admiră. Bouret îşi face o mască, asemănătoare cu obrazul ministrului ; împrumută, cu ajutorul unui valet, uriaşa robă ; îşi pune masca pe faţă ; îmbracă roba. Îşi cheamă cîinele, îl mîngîie,

îi dă pişcoturi ; apoi schimbîndu-şi pe neaşteptate găteala, nu mai e ministrul justiţiei, ci Bouret, care îşi cheamă cîinele şi-l biciuieşte. În mai puţin de două sau trei exerciţii de felul ăsta, făcute de dimineaţă pînă seara, cîinele se deprinde să fugă de Bouret fermierul-general şi să alerge după Bouret ministrul de justiţie. Dar sînt prea bun ; eşti un profan care n-ar merita să cunoască minunile ce se înfăptuiesc sub ochii lui.

EU

Totuşi, te rog să-mi vorbeşti şi despre carte, şi despre făclii [1].

EL

Nu, nu. Întreabă-l pe mutu' ! Poate-o să-ţi spună el ; şi foloseşte împrejurarea care ne-a adus faţă-n faţă, ca să afli lucruri neştiute de nimeni pe lume.

EU

Adevărat.

EL

Să împrumuţi roba şi peruca ministrului — de perucă uitasem să-ţi spun — să împrumuţi roba şi peruca ministrului justiţiei ! Să-ţi faci o mască după chipul şi asemănarea lui ! Masca asta mai ales mă înnebuneşte. Iată pentru ce se bucură Bouret de cel mai înalt respect ; iată pentru ce are milioane. Sînt unii, decoraţi cu crucea Sfîntului Ludovic, care n-au nici cu ce să-şi cumpere pîine ; aşa că la ce bun să alergi după cruci şi să-ţi frîngi spinarea, cînd te poţi întoarce spre un trai lipsit

---

[1] În timpul unei vizite pe domeniile Bouret, regele Franţei primi un in-folio, intitulat : *Adevărata fericire*. Deschizîndu-l, văzu scris pe fiecare filă : „Regele a venit la Bouret". Cît despre isprava cu făcliile, se spunea că în timpul unei călătorii a regelui, pentru a-şi linguşi stăpînul, Bouret îi aşeză în cale, din douăzeci în douăzeci de paşi, cîte un om purtînd o torţă aprinsă. (n.t.)

de pericole, totdeauna răsplătit cum se cuvine? Asta se cheamă a lucra în stil mare. Cei modeşti îţi taie avîntul, fac să-ţi fie milă de tine însuţi, şi te plictisesc. Masca! Masca! Mi-aş fi dat un deget, numai să-mi fi trăsnit mie prin cap ceva asemănător.

EU

Dar dumneata, cu înflăcărarea pentru minunăţiile astea şi cu rodnicia genială pe care o ai, oare n-ai inventat nimic?

EL

Ba să mă ierţi; ia de pildă poziţia admirativă a spinării, despre care ţi-am vorbit; o socotesc invenţia mea, deşi poate fi contestată de unii invidioşi. Sînt convins că a fost folosită şi mai înainte; dar cine şi-a dat seama cît e de bună, ca să-ţi poţi rîde pe ascuns de vreun neobrăzat pe care te prefaci că-l admiri? Am apoi peste o sută de metode ca să izbuteşti să seduci o fată, sub nasul maică-si, fără ca bătrîna să bage măcar de seamă, ba chiar făcînd-o complice. De-abia îmi începusem cariera, cînd m-au şi dezgustat toate metodele vulgare folosite pentru strecurarea bileţelelor dulci; am acum zece mijloace ca să fac să-mi fie smulse, şi printre mijloacele astea, îndrăznesc să mă laud că sînt unele noi. Am talent mai ales cînd e vorba să încurajez vreun bărbat sfios; i-am dus la izbîndă pe unii care erau şi proşti, şi pociţi. Dacă toate astea ar fi scrise, cred că mi s-ar recunoaşte puţin geniu.

EU

Ţi-ar face o cinste neobişnuită.

EL

Cred şi eu.

• • • • • • • • • • • • • • •

EU

Dacă ocrotitul n-ar fi josnic prin el însuşi, atunci ocrotitorul n-ar avea putinţa să-l înjosească.

EL

Dar şi dacă personajele n-ar fi ridicole prin ele înseie, nu s-ar rîde pe seama lor. Ce vină am eu dacă se înhăitează cu toţi nemernicii şi sînt trădaţi sau ocărîţi ? Cînd te hotărăşti să ai de-a face cu oameni de teapa noastră şi cînd ai mintea sănătoasă, trebuie să te aştepţi la nu ştiu cîte mîrşăvenii. Cînd ne ia cineva, nu ne ştie oare cum sîntem, nu ne cunoaşte sufletele interesate, josnice şi perfide ? Dacă ne cunoaşte, atunci nu-i rău de loc. Se subînţelege că între noi există un pact după care ni se va face bine şi că, mai devreme sau mai tîrziu, noi vom răsplăti prin rău binele ce ni s-a făcut. Un asemenea pact nu există oare între om şi maimuţă sau papagalul său ? Brun [1] ţipă cît poate mai tare că Palissot, comeseanul şi prietenul său, a făcut cuplete împotriva lui. Palissot a fost nevoit să scrie cuplete şi Brun n-are dreptate. Poinsinet ţipă cît poate că Palissot a pus pe seama lui cuplete făcute împotriva lui Brun. Palissot a fost nevoit să pună pe seama lui Poinsinet cupletele făcute împotriva lui Brun, iar Poinsinet n-are dreptate. Micul abate Rey ţipă cît îl ţine gura că prietenul său Palissot i-a suflat amanta cu care îi făcuse cunoştinţă ; trebuia sau să nu-i prezinte un Palissot amantei sale, sau să se decidă s-o piardă ; Palissot şi-a făcut datoria, iar micul abate Rey n-are dreptate. Librarul David ţipă cît poate că asociatul său Palissot s-a culcat sau a vrut să se culce cu nevastă-sa ; nevasta librarului David ţipă şi ea cît poate că Palissot a dat să înţeleagă cui a vrut că s-a culcat cu ea ; dacă Palissot s-a culcat sau nu cu nevasta librarului, nu-i de loc lesne de hotărît, fiindcă femeia a trebuit să nege

[1] Publicist din acea vreme. (n.t.)

adevărul, iar Palissot a putut lăsa să se creadă ceea ce n-a fost. Oricum ar fi însă, Palissot n-a făcut decît să-și joace rolul, iar David și nevastă-sa nu au dreptate. Helvetius [1] țipă cît îl ține gura că Palissot îl înfățișează pe scenă ca pe un om necinstit, tocmai pe el căruia îi mai datorează încă niște bani împrumutați ca să-și îngrijească sănătatea vătămată, să se hrănească și să se îmbrace. La ce ar fi putut să se aștepte din partea unui om mînjit cu tot felul de infamii, din partea unui om care și-a făcut prietenul să-și lepede religia, numai ca să petreacă el [2] ? La ce ar fi putut să se aștepte din partea unui om care își însușește bunurile asociaților săi, n-are nici credință, nici lege, nici simțire, aleargă după noroc *per fas et nefas* [3], își numără zilele după ticăloșiile săvîrșite, ba încă se mai înfățișează el însuși pe scenă drept unul dintre cei mai periculoși pungași, nerușinare cum n-a mai fost alta în trecut și nici că va mai fi o a doua în viitor [4] ? Nu. Așadar nu Palissot, ci Helvetius n-are dreptate. Dacă duci un tînăr provincial la menajeria din Versailles, și dacă lui, din prostie, îi dă prin minte să-și vîre mîna printre gratii în cușca tigrului sau a panterei, dacă tînărul își lasă mîna în gura fiarei sîngeroase, cine e de vină ? Toate astea sînt cuprinse în pactul despre care îți vorbeam ; n-are decît s-o pățească cine nu le cunoaște sau le uită. Cîte n-aș putea să justific

---

[1] Filozof materialist francez (1715—1771) — unul din ideologii de frunte ai burgheziei revoluționare franceze din secolul al XVIII-lea, a criticat cu curaj orînduirea feudală și ideologia feudală religioasă. Pasajul se referă la faptul că Palissot l-a înfățișat în *Filozofii*, încercînd să-l denigreze, ca și pe ceilalți enciclopediști de altfel. (n.t)

[2] Se povestea cum Palissot l-a înșelat pe Poinsinet, făgăduindu-i că dacă va trece la protestantism va deveni profesorul unui prinț protestant. În privința lui Poinsinet, și alte documente ale timpului arată cum adeseori a căzut victimă farselor sinistre făcute de Fréron-tatăl etc. (n.t.)

[3] Prin mijloace îngăduite și neîngăduite (în limba latină în original). (n.t.)

[4] Se referă la lucrarea lui Palissot *Omul primejdios*, comedie în trei acte și în versuri. (n.t.)

prin pactul acesta universal și sfințit de către oameni care sînt învinuiți de răutate, pe cîtă vreme acuzatorii ar trebui să-și vadă propria lor neghiobie. Da, contesă dolofană, dumneata ești vinovată cînd îți aduni în casă ceea ce oamenii de rangul dumitale numesc ființe ordinare, dumneata ești de vină cînd ființele astea ordinare îți fac mîrșăvii, te împing și pe dumneata să le faci, și-ți atrag ura oamenilor de treabă. Oamenii de treabă fac ceea ce li se cade să facă, ființele ordinare fac și ele ceea ce li se cade lor să facă, iar dumneata greșești primindu-i în casă. Dacă Bertinhus trăia în pace, liniștit, împreună cu amanta lui, dacă fiind oameni de treabă și-ar fi făcut prieteni de treabă, dacă ar fi chemat în jurul lor oameni talentați și cunoscuți prin virtutea lor, dacă și-ar fi rezervat numai pentru o mînă de oameni luminați și aleși orele de distracție în care s-ar fi smuls din plăcerea de a fi amîndoi, de a se iubi și de a și-o spune unul altuia în liniștea singurătății, crezi că s-ar mai fi scornit vreun lucru bun sau rău ? Ce-au pățit ? Ceea ce meritau, nimic altceva ; și-au primit pedeapsa pentru nesocotința lor ; noi sîntem aceia pe care Soarta i-a hărăzit din vecii vecilor să-i pedepsească pe Bertin-ii zilelor noastre, iar nepoții ce ne vor semăna sînt hărăziți să-i pedepsească pe Monsauge-ii și pe Bertin-ii viitorului. Dar pe cîtă vreme noi executăm decretele juste ale sorții asupra neghiobiei, voi, care ne zugrăviți așa cum sîntem, executați dreptele ei decrete asupra noastră. Ce ai gîndi oare despre noi dacă am pretinde, în ciuda tuturor moravurilor noastre rușinoase, să ne bucurăm de respectul oamenilor ? Ai gîndi că sîntem țicniți, nu-i așa ? Și cei ce se așteaptă la purtări cinstite din partea unor oameni vicioși din născare, mîrșavi și josnici din fire, aceia sînt oare înțelepți ? Toate își au răsplata dreaptă în lumea asta. Există doi procurori generali : unul e la îndemîna voastră și pedepsește delictele împotriva societății ; celălalt e natura. Ea cunoaște toate viciile

care scapă legile. Desfrînează-te cu femeile şi te vei îmbolnăvi de dropică ; ţine-te de chefuri şi-ai să-ţi strici bojocii ; deschide-ţi uşa pentru secături, trăieşte cu ele, şi vei fi trădat, batjocorit, dispreţuit. Nimic mai simplu decît să te supui fără cîrtire dreptăţii acestor judecăţi, şi să-ţi spui în sinea ta : aşa mi se cade ; nimic mai simplu decît să te tragi de urechi şi să te îndrepţi, sau să rămîi cum eşti, dar în condiţiile sus-zise.

În romîneşte de GELLU NAUM

CHAMFORT

(1741—1794)

Există în literatura franceză — mai ales în cea din veacurile XVII și XVIII — un gen caracteristic, ai cărui reprezentanți au primit denumirea de „moraliști". Genul cuprinde considerații asupra naturii și psihologiei umane, făcută sub formă de maxime, anecdote sau de portrete morale, așa-numitele „caractere". Privite mai atent, aceste considerații asupra omului în genere se referă la o anumită societate și la o anumită clasă. În literatura secolului al XVIII-lea, lucrul e evident și pentru Caracterele lui La Bruyère, și pentru Maximele lui La Rochefoucauld. E și mai evident pentru anecdotele și aforismele lui Chamfort, cel mai strălucit reprezentant al genului în secolul al XVIII-lea.

Nicolas Sébastien Roch, care avea să adopte pseudonimul de Chamfort, a fost un copil găsit. Cu această origine foarte umilă a pătruns prin talent în societatea elegantă, a dobîndit protectori în înalta aristocrație. Dar a rămas și s-a simțit în afara acestei lumi pe care a privit-o lucid, notînd în însemnări de cîteva fraze detalii care, laolaltă, întregesc un diagnostic fără cruțare. O clasă și o societate își trăiau apusul. Dezagregarea morală, blazarea, bătrînețea sentimentului și gîndului se regăsesc pretutindeni. Entuziasmul, activitatea sînt de neconceput ; goana după plăcerea clipei înlocuiește dragostea, înțeleasă și practicată ca „un schimb între două fantezii și un contact între două epiderme".

Cu asemenea modele, considerațiile despre om ale lui Chamfort sînt amare. Dar forța lor critică e enormă. Partizan al filozofiei materialiste a se-

colului, Chamfort a sperat şi a chemat transformările social-politice — deşi în timpul revoluţiei s-a situat printre moderaţii speriaţi de intransigenţa iacobinilor. El rămîne în istoria literară nu prin tragediile sale, pe atunci faimoase, azi cu desăvîrşire uitate, ci prin cele cîteva sute de maxime şi anecdote. Concentrarea acestor texte e admirabilă. Consideraţiile generale sînt făcute adesea într-o singură frază decupată cu graţie. Anecdotele devin adesea schiţe, narînd şi mimînd o întîmplare. Satira lui Chamfort e o artă a sobrietăţii.

MAXIME ŞI ANECDOTE

Domnul... originar din Provence, care are idei destul de nostime, îmi spune, vorbind despre regi şi chiar despre miniştri, că dacă maşinăria e bine montată, alegerea unora sau altora e indiferentă. Ei sînt — spune dînsul — ca nişte cîini care trag ca să învîrtească frigarea ; e destul să-şi mişte labele pentru ca totul să meargă bine. Cîinele poate fi frumos, poate fi inteligent, poate fi un bun copoi, ori nimic din toate astea, căluşeii se învîrtesc şi petrecerea va fi întotdeauna mai mult sau mai puţin bună.

Se organizase o procesiune cu moaştele sfintei Genoveva, pentru a obţine încetarea ploilor. De-abia porni procesiunea la drum şi începu să plouă. La care episcopul de Castres spuse în glumă: „Sfînta se înşală, crede că i se cere ploaie".

Judecînd după tonul care domneşte de zece ani în literatură — spunea M... — celebritatea literară îmi pare un fel de defăimare. Nu are încă urmări atît de rele ca punerea la stîlpul infamiei, dar, fără îndoială, se va ajunge şi acolo.

Se aminteau cîteva apucături de lăcomie ale mai multor suverani. „Ce vreţi să facă — spuse cu

îngăduinţă domnul de Brequiny — ce vreţi să facă bieţii regi ? Trebuie să mănînce şi ei, nu ?"

Domnul de R. sfîrşise de citit într-o societate trei sau patru epigrame împotriva a tot atîtea persoane, dintre care nici una nu mai era în viaţă. Lumea îşi îndreptă privirile spre domnul de... ca pentru a-l întreba dacă nu are şi el cîteva epigrame cu care să desfete adunarea. „Eu ! spuse acesta cu nevinovăţie — ai mei trăiesc cu toţii, aşa că nu vă pot spune nimic."

Multe femei se ridică în lume deasupra rangului lor, oferă mese marilor seniori, înaltelor doamne, primesc prinţi, prinţese, datorînd această consideraţie galanteriei. Ele sînt, într-un anumit fel, femei uşoare, acceptate ca atare de către oamenii cinstiţi, şi la care se merge, oarecum în virtutea unei convenţii tacite, fără ca faptul acesta să însemne ceva sau să aibă cea mai mică urmare. Astfel au fost, în zilele noastre, doamna Brisard, doamna Caze şi atîtea altele.

Abatele Delille trebuia să citească nişte versuri la Academie cu prilejul primirii unuia dintre prietenii săi. Această împrejurare îl făcea să spună : „Aş dori să nu se ştie dinainte, dar mi-e tare teamă că o să mă destăinuiesc tuturor".

Doamna Beauzée avea relaţii intime cu un profesor de limba germană. Domnul Beauzée o surprinse într-o zi cînd se întorcea de la Academie. Germanul spuse femeii : „Ţi-am spus doar că era timpul să plec. Domnul Beauzée, pedant ca întotdeauna, observă : „Să fi plecat, domnule".

Domnul Dubreuil, în timpul bolii de care s-a stins, spunea prietenului său domnul Pehméja : „Prietene, de ce atîta lume în camera mea ? N-ar trebui să fii decît tu ; boala mea e molipsitoare".

Pechméja fu întrebat ce avere are. „O rentă de o mie cinci sute de lire". „E foarte puţin". „Oh! reluă Pehméja — Dubreuil e bogat".

Doamna contesă de Tessé spunea după moartea domnului Dubreuil: „Era prea neînduplecat, prea nu voia să primească daruri şi mă apuca un acces de febră de cîte ori mă gîndeam să i le fac". „Şi eu — îi răspunse doamna de Champagne, care încredinţase treizeci şi şase de mii de lire lui Dubreuil: iată de ce am preferat să capăt imediat o boală gravă, în locul scurtelor accese de febră despre care îmi vorbiţi".

Abatele Maruy, fiind sărac, dăduse lecţii de latină unui bătrîn consilier al Camerei, care voia să priceapă *Institutele* lui Iustinian. După cîţiva ani îl reîntîlneşte pe consilier şi acesta se miră că-l vede într-o casă de oameni cu vază. „Ah, părinte! şi dumneavoastră sînteţi aici? îi spuse el în treacăt. Prin ce întîmplare vă aflaţi în această casă?" — „Mă aflu aşa cum vă aflaţi şi dumneavoastră". — „Ah! nu e acelaşi lucru. Vă merge prin urmare mai bine? Aţi izbutit să aveţi succes în meseria dumneavoastră de preot?" — „Sînt marele vicar al domnului de Lombez". — „Ei, drăcie! asta nu-i de lepădat: şi cu cît se plăteşte asta?" — „O mie de franci". — „Nu e cine ştie ce"; şi îşi reluă tonul grăbit şi lipsit de respect. — „Dar mai am o stăreţie de o mie de scuzi". — „O mie de scuzi! Bună afacere" (cu un aer plin de consideraţie). — „Iar pe stăpînul acestei case l-am întîlnit la domnul cardinal de Rohan!" — „Ei, comedie! Sînteţi primit în casa cardinalului de Rohan!" — „Desigur, cardinalul mi-a făcut rost de o abaţie". — „O abaţie! ah, domnule abate, dacă aşa stau lucrurile, faceţi-mi cinstea de a veni să luaţi masa la mine".

Într-o seară, domnul de Popelinière se descălţă în faţa admiratorilor săi spre a-şi încălzi picioa-

rele ; un căţeluş i le lingea. Între timp, oaspeţii vorbeau despre prietenie, despre prieteni. „Un prieten ? spuse domnul de Popelinière, arătîndu-le cîinele : iată-l !"

Niciodată Bossuet nu a putut să-l înveţe pe principele moştenitor să scrie o scrisoare. Prinţul era foarte trîndav. Se spune că scrisorile sale către contesa de Roure sfîrşeau toate cu cuvintele : „Regele mă cheamă la consiliu". În ziua în care contesa fu exilată, unul dintre curteni îl întrebă dacă nu e foarte întristat. „Fără îndoială — spuse principele — dar am scăpat de chinul de a mai scrie scrisorica".

Domnul... băgînd de seamă că domnul Barthe era gelos pe soţia sa, îi spuse : „Dumneata, gelos ? Cum de nu vezi că gelozia dumitale nu e decît o înfumurare ? E o mare cinste pe care ţi-o faci singur. Să te lămuresc. Nu oricine poate fi încornorat : nu ştii că pentru a fi încornorat trebuie să poţi ţine o casă, trebuie să fii politicos, prietenos, cinstit ? Începe prin a dobîndi toate aceste însuşiri frumoase şi apoi oamenii cumsecade vor şti ce au de făcut pentru dumneata. Aşa cum eşti, cine ar putea să te încornoreze ? Un fitecine ! Cînd va fi cazul să te înspăimînţi, o să te felicit pentru succesul dumitale".

Doamna de Créqui îmi spunea despre baronul de Breteuil : „Pe naiba, baronul ăsta nu-i un dobitoc, e un prost !"

Un om de duh îmi spuse într-una din zile : „Guvernul Franţei este o monarhie absolută temperată prin cîntece".

Abatele Delille, intrînd în cabinetul domnului Turgot, îl văzu citind un manuscris : erau *Lunile* de domnul Roucher. Bănuind despre ce e vorba, spuse în glumă :

Miros de rîme se răspîndea de jur împrejur.
„Sînteţi prea parfumat — i-a răspuns domnul Turgot — pentru a simţi mirosurile".

Doamna d'Esparbès trăia cu Ludovic al XV-lea. Într-una din zile regele îi spuse : — „Te-ai culcat cu toţi supuşii mei". — „Vai, sire !" — „Ai fost cu ducele de Choiseul". — „E atît de puternic !" — „Cu mareşalul de Richelieu !" — „Are atît spirit !" — „Cu Monville". — „Are picioare atît de frumoase !" — „Mă rog (să zicem), dar ducele de Aumont, care nu are nimic din toate astea ?" — „Vai, sire, ţine atît de mult la maiestatea voastră !"

Doamna de Maintenon şi doamna de Caylus se plimbau în jurul havuzului din Marly. Prin apa foarte străvezie se zăreau crapii înotînd încet. Păreau tot atît de trişti, pe cît erau de slabi. Doamna de Caylus atrase atenţia doamnei de Maintenon asupra acestui lucru. Aceasta răspunse : „Sînt la fel ca mine, duc dorul mocirlei lor".

Collé încredinţase o sumă mare de bani, o parte fără dobîndă şi o alta cu zece la sută, unui om de finanţe, care, după scurgerea celui de-al doilea an, nu-i dăduse încă nici un ban. — „Domnule — îi spuse Collé, cu prilejul unei vizite — cînd îmi plasez averea într-o rentă viageră, o fac pentru a fi plătit cît timp mai sînt încă în viaţă".

Un ambasador englez la Neapole dăduse o serbare încîntătoare, dar pentru care nu cheltuise prea mult. Lucrul se află şi serbarea, socotită la început drept foarte reuşită, începu să fie defăimată. Ambasadorul se răzbună ca un adevărat englez şi ca un om pentru care guineele nu preţuiesc prea mare lucru.
Anunţă un alt festin. Lumea bănui că îşi va lua revanşa şi că serbarea va fi superbă. Dădură năvală cu toţii. Îmbulzeală mare. Nici un fel de pregătiri. În cele din urmă se aduse un reşou cu spirt.

Lumea se aştepta la cine ştie ce minune. — „Domnilor — spuse ambasadorul — pe dumneavoastră vă interesează cheltuielile, nu plăcerea unei serbări. Uitaţi-vă bine (şi îşi deschise haina arătînd căptuşeala) e un tablou de Dominicano, preţuieşte cinci mii de guinee ; dar asta nu e încă totul : priviţi ! (şi scoase zece bilete — sînt de cîte o mie de guinee fiecare, plătibile la vedere la banca din Amsterdam). Le făcu sul şi le aruncă în reşoul aprins. Nu mă îndoiesc, domnilor, că serbarea mea vă mulţumeşte pe deplin şi că veţi pleca încîntaţi de mine. Adio, domnilor, banchetul s-a sfîrşit".

Un om foarte sărac, care scrisese o carte împotriva guvernului, spuse : — „Ce dracu ! Bastilia nu soseşte de loc şi scadenţa datoriilor mele se apropie grabnic".

Cînd episcopul de Lyon, Montazet, s-a dus să-şi ia scaunul în primire, o bătrînă călugăriţă din... sora cardinalului de Tencin, îl felicită pentru succesul său la femei şi printre altele pentru copilul pe care-l avusese cu doamna de Mazarin. Prelatul negă totul, adăugînd : — „Doamnă, ştiţi că nici pe dumneavoastră calomnia nu v-a cruţat ; povestea mea cu doamna de Mazarin e tot atît de adevărată ca aceea ce vi se pune în socoteală cu domnul cardinal". — „În acest caz — spuse liniştită călugăriţa — copilul e al dumneavoastră".

În ziua cutremurului de la Lisabona, regele şi regina Portugaliei se aflau la Belem, unde veniseră să asiste la o luptă de tauri ; această întîmplare îi salvă : şi lucru adevărat, care mi-a fost confirmat de mai mulţi francezi ce se găseau în acel timp în Portugalia, regele nu a aflat niciodată cît de mare fusese dezastrul. La început i s-a vorbit de cîteva case prăbuşite, apoi de cîteva biserici ; şi nemaiîntorcîndu-se la Lisabona, se poate spune că el e singurul om din Europa care nu a cunoscut

adevărul despre nenorocirea întîmplată la numai o leghe de dînsul.

Domnul L..., om de litere, era învinuit că nu mai dă nimic publicului. — „Ce vreți să se tipărească — spuse dînsul — într-o țară în care almanahul de la Liége este interzis din cînd în cînd?"

Domnul... spunea despre domnul de la Reynière, la care toată lumea se ducea pentru mesele sale, găsindu-l foarte plicticos: „Lumea îl consumă, dar nu-l mistuie."

Domnul de F... știa că soția sa avusese mai mulți amanți, totuși se bucurase întotdeauna de drepturile sale de soț. Într-o seară se hotărî să le folosească din nou. Soția îl respinse. — „Cum — îi spuse ea — nu știi că am o legătură cu M...?" — „Ce motiv mai e și ăsta — spuse domnul de F... — doar mi-ai respectat drepturile și cînd erai cu L..., S..., N..., D..., T..." — „Oh! nu e același lucru, pentru ei nu am simțit niciodată nimic. A fost numai o fantezie. Dar cu M... e vorba de un sentiment adevărat: e pe viață și pînă dincolo de mormînt". — „Oh! n-am știut, să nu mai vorbim despre asta". Și într-adevăr, n-a mai pomenit nimic. Cînd domnul de R... află cele întîmplate, exclamă: „Mulțumescu-ți ție, Doamne, pentru taina căsătoriei care poate prilejui asemenea bunăvoință!"

„Dușmanii mei nu au nici o putere asupra mea — spuse M...: ei nu mă pot lipsi nici de putința de a gîndi bine, nici de aceea de acționa cum se cuvine".

Lumea își mai amintește îngîmfarea nespus de caraghioasă a arhiepiscopului de Reims, Le Tellier-Louvois, în legătură cu rangul și nașterea sa. Se știe cît era de vestită această îngîmfare în întreaga Franță în timpul său. Iată unul dintre pri-

lejurile în care ea s-a vădit pe de-a-ntregul și în modul cel mai comic. Ducele de A..., care lipsise de la curte de mai mulți ani, se întorcea din guvernămîntul său, Berry, și se ducea la Versailles. Trăsura sa se răsturnă și se frînse. Era un frig înțepător. I se spuse ducelui că trebuia cel puțin două ore pentru a repara vehiculul. Ducele zări un schimb de cai și întrebă pentru cine e pregătit ; era pentru episcopul de Reims, care mergea și el la Versailles. Ducele își trimise oamenii înainte, neoprind decît pe unul singur căruia îi dădu poruncă să nu apară fără ordinul său. Episcopul sosi. În timp ce se înhămau caii, ducele însărcină pe una dintre slugile episcopului să ceară un loc pentru un om de treabă, căruia i se răsturnase trăsura și e nevoie să aștepte două ore pînă va fi reparată. Servitorul se duce și își îndeplinește însărcinarea. — „Ce fel de om e ? E un bărbat cumsecade ?" — „Așa cred, monseniore ; are o înfățișare foarte cinstită". — „Ce numești tu cinstită ? E bine îmbrăcat ?" — „Simplu, dar bine, monseniore". — „Are servitorime ?" — „Îmi închipui că da, monseniore". — „Du-te și află !" Servitorul pleacă și se întoarce. — „Monseniore, și-a trimis oamenii înaintea lui la Versailles". — „Ah ! e ceva. Dar încă nu totul. Întreabă-l dacă e nobil". Lacheul pleacă și se întoarce. — „Da, monseniore, e nobil". — „Foarte bine, să vie, o să vedem noi despre ce e vorba". Ducele sosește, salută. Episcopul face un semn din cap și se dă foarte puțin la o parte, ca să facă un locșor în trăsură. Zărește o cruce a sfîntului Ludovic. — „Domnule — spuse el ducelui — sînt mîhnit că v-am făcut să așteptați ; dar nu puteam să ofer un loc în trăsura mea unui oarecine ; cred că sînteți de aceeași părere cu mine. Știu că sînteți gentilom. După cîte văd, ați fost în armată ?" — „Da, monseniore". — „Și vă duceți la Versailles ?" — „Da, monseniore". — „La birourile curții, probabil ?" — „Nu ; nu am nimic de făcut la birouri. Mă duc să mulțumesc..." — „Cui ? Domnului de Louvois ?" — „Nu, monseniore, rege-

lui". — „Regelui?! (Aici episcopul se dă înapoi și mai face puțin loc.) Regele v-a făcut deci recent vreo favoare?" — „Nu, monseniore, e o poveste lungă". — „Povestiți-o, totuși!" — „Acum doi ani, mi-am măritat fiica cu un om nu prea bogat (episcopul reia o parte din locul pe care îl cedase în trăsură), dar cu un nume ilustru (episcopul cedează din nou locul). Ducele continuă: Maiestatea sa a binevoit să se intereseze de această căsătorie... (episcopul face mult loc) și chiar a făgăduit ginerelui meu primul guvernămînt vacant". — „Cum adică? E vorba, fără îndoială, de un guvernămînt neînsemnat! Al cărui oraș?" — „Nu e un oraș, monseniore, e o provincie". — „Guvernămîntul unei provincii, domnule! strigă episcopul, retrăgîndu-se în colțul trăsurii; al unei provincii!" — „Da, și va fi una vacantă". — „Care anume?" — „A mea, Berry, pe care vreau s-o trec ginerelui meu". — „Cum, domnule... dumneavoastră sînteți guvernatorul provinciei?... Sînteți deci ducele de... — și vrea să coboare din trăsură... Dar, domnule duce, de ce nu ați spus nimic pînă acum? E de necrezut! În ce situație mă puneți! Vă cer iertare că v-am făcut să așteptați... Ticălosul de lacheu care nu mi-a spus... Totuși, sînt destul de fericit că v-am crezut pe cuvînt că sînteți gentilom: atîția oameni susțin că sînt fără să fie! Și-apoi, Hozier ăsta e un nemernic! Ah! domnule duce, cît sînt de zăpăcit (nu mai știu unde mi-e capul)!" — „Reveniți-vă, monseniore, iertați-l pe lacheul dumneavoastră, el s-a mulțumit să vă spună că sînt un om cumsecade, iertați-l pe Hozier, care v-a pus în situația să primiți în trăsura dumneavoastră un bătrîn militar, fără titluri, și iertați-mă și pe mine că nu am început prin a-mi scoate dovezile de nobilitate ca să mă pot urca în trăsura dumneavoastră".

În Peru, numai nobilii au voie să studieze. Ai noștri gîndesc altfel.

•

Ludovic al XIV-lea vru să trimită în Spania un portret al ducelui de Bourgogne și-l chemă pe Coypel să-l facă. Dorind să aibă și el unul, îl însărcină pe Coypel să facă o copie. Cele două tablouri fură expuse în același timp în galerie : era cu neputință să le deosebești. Ludovic al XIV-lea, prevăzînd că se va găsi în încurcătură, îl luă pe Coypel deoparte și îi spuse : „Nu ar fi cuviincios să mă înșel în această împrejurare. Spune-mi în care parte se află tabloul original ?" Coypel îl arătă, iar Ludovic al XIV-lea, trecînd din nou prin galerie, spuse : — „Copia și originalul sînt atît de asemănătoare, încît ai putea să le confunzi ; cu toate acestea, cu puțină atenție se poate observa că acesta de aici e originalul."

M... spunea despre un prost care nu poate fi influențat : „E ca un urcior fără toartă".

Defunctul prinț Conti, fiind foarte ocărît de Ludovic al XIV-lea, povesti neplăcuta întîmplare prietenului său lordul Tyrconnel și îi ceru sfatul. Acesta se gîndi puțin, apoi îi spuse cu naivitate : „Monseniore, nu ar fi cu neputință să te răzbuni, dacă ai avea bani și considerație".

În romînește de VERA CĂLIN

PAUL LOUIS COURIER

(1772—1825)

Paul Louis Courier e astăzi puţin cunoscut, deşi a avut o mare faimă după 1815, în vremea cînd Bourbonii încercau să restaureze feudalismul în Franţa. Totuşi, puţinele pagini scrise de Courier au însemnat un moment în evoluţia unei specii literare care, în proza franceză, a adunat nume ilustre : pamfletul. Au scris pamflete Pascal şi Voltaire. Pamfletele lui Paul Louis Courier se războiesc cu instituţiile feudale, în spiritul şi de pe poziţiile voltairiene.

Ofiţer al lui Napoleon — dar spiritul critic l-a împiedicat să se lase captivat de mirajul napoleonian — Courier a fost un savant elenist. Această îndeletnicire i-a prilejuit, de altfel, şi primul său pamflet — o răsunătoare polemică cu un bibliotecar italian. Principalele sale pamflete le-a îndreptat contra Restauraţiei, fie împrumutînd — cu prefăcută naivitate — tonul unui ţăran în conflict cu seniorul, fie răfuindu-se direct cu feudalismul reînviat. Tîrît în procese, a plătit frazele lui usturătoare cu închisoarea.

PAMFLETE

PAMFLETUL PAMFLETELOR

(1824)

În timp ce eram interogat la prefectura de poliţie asupra numelui, prenumelui şi îndeletnicirilor mele, cum aţi putut vedea în gazetele din vremea aceea, un individ, ce se afla acolo fără vreun rost vădit, mă opri cu familiaritate şi mă întrebă, în taină, dacă nu care cumva sînt autorul unor anumite broşuri. Am dezminţit cu tărie. „Ah, domnule — îmi spuse el — sînteţi un mare geniu, n-aveţi pereche în lume". Aceste cuvinte, prieteni, îmi amintiră de un fapt istoric puţin cunoscut, pe care doresc să vi-l povestesc sub formă de episod, digresiune, paranteză, cum vreţi să-l numiţi ; mi-e totuna.

Prînzeam la camaradul meu Duroc [1], care locuia pe atunci, dar de scurtă vreme — luaţi notă — la parterul unei case vechi, foarte urîtă după mine, situată între curte şi grădină. Eram mai mulţi la masă, veseli, pregătiţi s-o cinstim cum se cuvine, cînd deodată soseşte, fără să se fi anunţat, camaradul nostru Bonaparte, noul proprietar al casei celei vechi, care locuia la primul etaj. Venea ca vecin. Această simplitate ne uimi pînă într-atîta, încît nici unul dintre meseni nu mai ştiu ce să facă. Ne ridicarăm de pe scaun şi fiecare se în-

[1] Duroc, Géraud-Cristophe-Michel (1772—1813), general în armata napoleoniană. (n.r.)

treba : „Ce s-o fi întîmplat ?" Eroul ne îmbie să ne reluăm locul. Nu era camaradul căruia să-i spui : Hai, şezi şi ia masa cu noi. Asta mergea înainte de cumpărarea casei celei vechi. Se uita la noi, neştiind ce să ne spună, plimbîndu-se încoace şi-n-colo :

— Ce mîncaţi ? Anghinare ?

— Da, domnule general.

— Dumneata, Rapp, le mănînci cu untdelemn ?

— Da, domnule general.

— Iar dumneata, Savary, cu sos ? Eu le mănînc cu sare.

— Ah, domnule general — răspunse cel ce se mai numea încă Savary [1] — sînteţi un om mare, n-aveţi pereche în lume.

Iată, prieteni, un fapt istoric pe care anume vi-l povestesc, ca să vă arăt că o singură dată am fost şi eu tratat aidoma lui Bonaparte şi pentru aceleaşi motive. Nu degeaba era linguşit consulul. Şi cînd afabilul domn, cu ale sale mieroase cuvinte, începu să mă laude atît de peste măsură, încît eram cît pe ce să-mi pierd cumpătul, spunîndu-mi că sînt un ins fără seamă pe lume, incomparabil, inimitabil, el urmărea un scop bine definit — cum m-au dumerit după aceea oamenii care îl cunosc — şi voia ceva de la mine, chibzuind că o să-i plătesc laudele. Nu ştiu dacă a ieşit mulţumit. După nenumărate fraze, nenumărate întrebări, cărora le-am răspuns cît puteam mai bine :

— Domnule — îmi zise el pe picior de plecare — domnule, ascultaţi-mi sfatul, folosiţi marele dumneavoastră geniu pentru a scrie altceva decît pamflete.

Am cugetat adînc la toate acestea şi-mi amintesc că, înaintea lui, domnul de Broë, om elocinte, paznic zelos al moralei publice, mi-a dat aceeaşi povaţă, în termeni mai puţini măgulitori, la curtea

---

[1] Înnobilat, generalul Savary căpătă titlul de duce de Rovigo. (n.r.)

cu juri. *Pamfletar odios...* A fost o piruetă oratorică din cele mai frumoase cînd, întorcîndu-se spre mine, care, pre cinstea mea de țăran, nu mă gîndeam la nimica, mă apostrofă astfel : „*Pamfletar odios*" etc., etc. Lovitură de trăsnet, ba nu, de măciucă, avînd în vedere stilul oratorului, cu care mă culcă la pămînt în mod iremediabil. Acest cuvînt ce asmuți asupra mea judecători, jurați, întreaga curte (pînă și avocatul meu părea că se clatină), îmi hotărî soarta. Din clipa în care omul regelui mă numi pamfletar, fui, din aceeași clipă, condamnat în mintea „domnilor" [1] și nu mai știui ce să răspund. Începeam să cred, în adîncul sufletului meu, că într-adevăr făcusem ceea ce se cheamă un pamflet. Pas de tăgăduiește. Eram, așadar — după propria-mi judecată — pamfletar și, văzînd groaza pe care o astfel de denumire o inspiră întregului auditoriu, mă rușinai cum nu se mai poate.

Ieșind de-acolo, mă întîlnii pe scara cea mare cu domnul Arthus Bertrand, librarul, unul din jurații mei, care se ducea la masă, după ce mai adineauri mă declarase vinovat. Îl salutai. Se opri pentru că e omul cel mai cuviincios din lume, și, făcînd cîțiva pași cu el, îl rugai să binevoiască a-mi spune ce a găsit imputabil în acel *Simplu discurs* pe care-l condamnase.

— Nu l-am citit — mi-a spus el — dar e un pamflet, și asta-mi ajunge.

L-am întrebat ce înseamnă pamflet și sensul acestui cuvînt, care, fără să fie nou pentru mine, cerea totuși o explicație.

— Poate fi — îmi răspunse el — o scriere în puține pagini, ca a dumitale, o coală sau două numai.

— Dacă ar avea trei coli, ar mai fi pamflet ?

— Poate că da — mi-a răspuns. După accepția comună, și la propriu vorbind, pamfletul nu are

---

[1] Titlu ce se dădea membrilor unei instanțe supreme, ai unui tribunal. (n.r.)

decît o singură coală ; două sau mai multe fac o broşură.

— Dar zece coli ? Cincisprezece coli ? Douăzeci de coli ?

— Fac un volum — spuse el — o operă.

La care eu :

— Domnule, am încredere în dumneavoastră ; lucrurile astea, se vede cît de colo, le ştiţi mai bine decît mine. Dar, din păcate, tare mi-e teamă că, într-adevăr, am scris un pamflet, cum spune procurorul regelui. Pe onoarea şi conştiinţa dumneavoastră, domnule Arthus Bertrand, scrierea mea de o coală şi jumătate este pamflet sau broşură ?

— Pamflet — îmi spuse el — pamflet, nu încape îndoială.

— Care va să zică, sînt un pamfletar ?

— N-ar trebui să vă răspund, din stimă, din menajament, din compătimire pentru nenorocirea dumneavoastră. Totuşi, ăsta-i adevărul. De altfel — adăugă el — dacă vă căiţi, Dumnezeu vă va ierta (atît e de mare mila sa) pe lumea cealaltă. Duceţi-vă, dragă domnule, şi nu mai cădeţi în păcat. Duceţi-vă la Sfînta Pelaghia [1].

Uite aşa mă mîngîia dumnealui.

— Domnule — i-am zis — vă implor, încă o întrebare.

— Şi două — mi-a răspuns — şi mai multe, cîte vreţi, pînă la orele patru şi jumătate, care-or să bată acuşi.

— Bine, iată întrebarea. Dacă în loc de pamfletul asupra subscripţiei pentru domeniul Chambord, aş fi făcut un volum, o operă, l-aţi fi condamnat ?

— Depinde.

— Vreau să spun : l-aţi fi citit mai întîi, ca să vedeţi dacă este de condamnat ?

— Da, l-aş fi citit.

— Dar pamfletul meu nu-l citiţi ?

---

[1] Închisoare din Paris, de tristă celebritate în veacul al XIX-lea, în care erau închişi mai cu seamă scriitorii condamnaţi pentru delicte de presă. (n.t.)

— Nu, pentru că pamfletul nu poate fi ceva bun. Cine zice pamflet, zice o scriere plină de otravă.

— De otravă ?

— Da, și din cele mai detestabile, altminteri nici nu s-ar citi.

— Dar dacă n-ar avea otravă ?

— Vedeți dumneavoastră, așa e lumea. Din tot ceea ce se tipărește, cel mai mult îi place otrava. De-o pildă, pamfletul dumneavoastră. Nu-l cunosc ; nu știu, nici nu vreau să știu ce cuprinde, de citit însă se citește : conține otravă. A spus-o domnul procuror al regelui și nu pun la îndoială cuvintele sale. Otrava, iată ce urmărește justiția în scrieri de-alde astea. Altminteri, presa e liberă ; tipăriți, publicați tot ce vreți, dar nu otravă. Oricît v-ați zbuciuma, domnilor, n-o să vă lăsăm să răspîndiți otrava. Asemenea lucruri nu merg cu o poliție vajnică, iar guvernul nu stă cu mîinile în sîn ; va ști să vă împiedice.

„Doamne — mi-am șoptit în sinea mea — doamne, păzește-ne de diavol și de limbajul figurat ! Medicii erau să mă omoare vrînd să-mi *împrospăteze sîngele.* Ăsta mă bagă la închisoare de teamă să nu scriu *otravă !* Alții lasă ogoarele să se *hodinească,* și noi ducem lipsă de grîu pe piață. Isuse, mîntuitorule, ferește-ne de metaforă !"

După această scurtă orație mintală, am reluat :

— Într-adevăr, domnule, otrava nu face o para chioară și e minunat că i se stăvilește răspîndirea. Mă mir însă că lumii, după cît spuneți, îi place așa de mult. Neîndoios că, o dată cu această otravă, mai găsește ceva în pamfletele astea...

— Da. Prostii, calambururi, glume răutăcioase. Cum mai poți pune, domnule dragă, bun simț într-o bicisnică coală ? Ce fel de idei poți dezvolta ? În operele bine chibzuite, abia în volumul al șaselea întrezărești unde vrea să ajungă autorul.

— Adevărat, într-o coală nu încape mare lucru.

— Nimic de valoare — îmi spuse el — de aceea nici n-o citesc.

— Cum așa, nu citiți pastoralele monseniorului episcop de Troyes [1] pentru postul paștilor și al crăciunului ?

— Asta e altă chestie.

— Nici pastoralele lui Toulouse asupra supremației papale [2] ?

— Asta e cu totul altceva.

— Așadar, după propria dumneavoastră părere, cîteodată o broșură, o simplă coală...

— Ptiu ! nu-mi vorbiți de asta, e o rușine a literaturii, un stigmat al veacului și al națiunii că se găsesc autori, tipografi și cititori ai unor asemenea obrăznicii.

— Domnule — i-am spus — *Provincialele* lui Pascal...

— O, ce carte minunată, divină, capodopera limbii noastre !

— Ei bine, această capodoperă divină reprezintă totuși pamflete, coli tipărite...

— Aș ! În privința asta eu am principiile mele, ideile mele. Pe cît stimez de mult lucrările mari, făcute să dureze și să trăiască în viitorime, pe atît disprețuiesc și resping aceste mici scrieri trecătoare, aceste fițuici ce trec din mînă în mînă și care grăiesc contemporanilor despre fapte, despre întîmplări din zilele noastre. Nu pot suferi pamfletele.

— Totuși vă plac *Provincialele*, mici răvașe, cum erau denumite atunci cînd treceau din mînă în mînă...

— Zău așa — continuă el, fără să mă asculte — mă mir de dumneavoastră, domnule, care păreți a fi de neam, om cu educație, născut a fi cineva în țara asta. Și, la urma urmei, cine v-a oprit a deveni baron, ca oricare jandarm, ați deține un rang, ați fi cineva. Nu, nu mă dumeresc, un om ca dum-

---

[1] E.-Antoine de Boulogne, prelat cunoscut pentru elocința sa. (n.r.)

[2] Episcopul de Toulouse : aluzie la o pastorală din 1823, prin care cerea, printre altele, restabilirea consiliilor. Această pastorală a fost interzisă din ordinul regelui. (n.r.)

neavoastră să se înjosească, să se coboare pînă-ntr-atît, încît să scrie pamflete! Nu roșiți?

— Blaise — îi răspunsei — Blaise Pascal nu era nici temnicer, nici jandarm, nici funcționar de-al domnului Franchet[1]...

— Sst! Tăcere! Vorbiți mai încet, poate să ne audă...

— Cine? Abatele Franchet? E pe-aici, prin apropiere?

— Domnule, e pretutindeni. Dar iată, e patru și jumătate. Am onoarea...

— Și eu.

Mă părăsi, luînd-o repede la picior.

Astea toate, dragi prieteni, merită atenție. Trei oameni atît de onorabili, domnul Arthus Bertrand, domnul de la poliție și domnul de Broë, personaj eminent în știință, în dregătorie; iată trei oameni cumsecade, dușmani ai pamfletului. O să întîlniți în societatea cea mai aleasă mulți care sînt gata oricînd să-și trădeze prietenul, să le seducă fiica sau nevasta, s-o ofere pe a lor pentru a obține un post bun, care mint cu primul prilej, trădează, n-au pic de credință, dar care socotesc că e foarte dezonorant să spui adevărul într-o scriere de cincisprezece sau șaisprezece pagini. Căci răul stă în această puținătate. Șaisprezece pagini! Ești pamfletar, deci, păzea! Căci te paște Sfînta Pelaghia. Scrie o mie șase sute, și vei fi prezentat regelui. Din păcate, nu-s în stare. Cînd, în 1815, primarul comunei noastre, același de azi, a tăbărît noaptea, cu jandarmii săi, și a ridicat din patul lor tîrînd la închisoare pe niște bieți oameni care nu aveau nici în clin, nici în mînecă cu revoluția, și a căror neveste și copii s-au prăpădit, faptele puteau să umple volume întregi, dar n-am știut scoate din ele decît o coală, pînă-ntr-atîta îmi lipsește elocința. Am luat-o și de-a-ndoaselea. Dacă, în loc să-mi declin numele și să încep, așa cum am făcut: „Domnii mei, eu din

[1] Franchet-d'Esperay, șef al poliției. Fiind membru al congregației, Courier îi spune, în ironie, abate. (n.r.)

Touraine[1]", începeam așa: „*Creștini, după nemaipomenitele atentate ale unei revoluții infernale...*", după tipicul abatelui de Lamennais, atunci mi-ar fi fost ușor să continui și să duc la bun sfîrșit volumul, fără să-l supăr pe procurorul regelui. Dar am scris șaisprezece pagini, într-un stil aproape ca acesta în care vă grăiesc și am devenit un pamfletar primejdios; de atunci, tîrșit cu de-alde astea, cînd ne-am pomenit cu subscripția pentru domnul Chambord, cuminte ar fi fost să-mi țin gura, căci nu era un subiect ce s-ar fi putut trata într-o coală, nici într-o sută chiar. Din ea nu puteai scoate nici pamflet, nici broșură, nici carte, căci ar fi fost greu să se mai adauge ceva la lingușeli și primejdios de-a te pune împotrivă, cum s-a și adeverit. Pentru vina de a fi vrut și eu să-mi exprim, în puține cuvinte, opinia despre toate astea, răspicat, deci pamfletărește, două luni închisoare la Sfînta Pelaghia. Pe urmă, cînd ni s-a interzis să dansăm, mi-am spus și eu părerea cum m-a tăiat capul. Mi-am spus-o cu toată seriozitatea, luați seama, dar din pricina bisericii, interesată în această chestiune, și neputînd scrie pe larg, am căzut din nou în păcatul pamfletului. Acuzat, urmărit, cu chiu, cu vai obținură nevinovatele mele cuvinte și sfioasa mea pledoarie iertare: m-am ales cu blamul judecătorilor doar. În tot ce se tipărește există otravă, mai mult sau mai puțin diluată, mai mult sau mai puțin dăunătoare, mortală, după cît e lucrarea de întinsă. Un bob de acetat de morfină într-un hîrdău se pierde, nu se simte; într-o ceașcă provoacă vărsături; într-o linguriță ucide! Iată pamfletul.

În ăst timp, bunul meu prieten sir John Bickerstaff[2], gentilom de țară, îmi trimite o scrisoare, pe care am să v-o traduc îndată. Unic în felul lui, filozof, învățat ca puțini alții, mare partizan al refor-

---

[1] Vezi începutul *Jalbei adresate celor două camere.* (n.r.)

[2] Personaj născocit de Courier; cunoscutul scriitor satiric englez *Jonathan Swift* (1667—1745) s-a folosit de pseudonimul Isaac Bickerstaff în pamfletele sale îndreptate împotriva astrologilor obscurantiști. (n.r.)

mei nu numai parlamentare, ci și universale, el năzuiește să schimbe toate guvernele Europei, din care pînă și cel mai bun i se pare că nu valorează nimic. Posedă în țara sa o avere bunicică. Pămîntul lui nu se întinde decît pe zece leghe, în lung și în lat, venitul nu-i trece de două sau trei milioane cel mult; dar se mulțumește și cu atît, și trăia într-o dulce mediocritate, cînd miniștrii, văzîndu-l cît e de priceput, de simplu în firea sa, așa cum sînt savanții — cum era și Newton [1] — l-au convins să intre în parlament. Nici n-a apucat să se așeze bine și numai că începe să tune și să fulgere împotriva risipei de la curte, a corupției, a sinecurelor. S-a crezut că vrea și el partea sa, așa că miniștrii i-au oferit un post pe care l-a acceptat și o sumă pe care a vîrît-o în buzunar, proporțională cu averea sa, potrivit obiceiului guvernanților de a da mult celor ce au mult. Cu punga bine garnisită, iată-l că se întoarce la moșie, convoacă țăranii, plugarii și toți fermierii comitatului și le grăiește: „Am avut norocul să iau înapoi o parte din banii ce vi se smulg pentru întreținerea pungașilor și a trîntorilor de la curte. Iată-i, vreau să vi-i restitui. Să începem cu cei mai săraci. Tu, Petru, cît ai dat anul ăsta?" „Atîta!" „Poftim!" „Tu, Pavele, și voi, Isaac și Ion, cît?" Și le numără banii la fiecare. Isprăvind treaba, se întoarce la Londra, unde, luîndu-și în primire noul post, își propune să elibereze mai întîi pe toți cei deținuți pentru delicte de vorbire, cîrtiri împotriva stăpînirii, a miniștrilor, a elvețienilor, și ar fi făcut-o, căci funcția sa îi dădea posibilitatea, dacă nu-l revocau la mare iuțeală.

De atunci s-a apucat să călătorească, și iată ce-mi scrie din Roma: „Lasă-i să-și rupă gura, lasă-i să te bîrfească, să te condamne, să te zvîrle la gherlă, lasă-i să te spînzure, dar dumneata continuă a obști ceea ce gîndești. Nu e un drept, ci o datorie, o strașnică obligație a fiștecărui om frămîntat de un gînd

[1] Newton, Isaac (1642—1727), celebru matematician, fizician, astronom și filozof englez, descoperitorul legilor gravitației universale. (n.r.)

să-l exprime fățiș, să-l dea în vileag, spre binele general. Adevărul aparține tuturor. Ceea ce crezi că este util, vrednic de a fi cunoscut de toată lumea nu poate fi trecut sub tăcere. Jenner [1], care a descoperit vaccinul, ar fi fost un ticălos sadea dacă-l tăinuia, fie chiar numai o oră. Și cum nu există om care să nu-și socoată ideile utile, nu se poate închipui că ar exista cineva care să refuze a le comunica și altora și a le răspîndi prin toate mijloacele ce le are la îndemînă. A vorbi e bine ; a scrie e și mai bine ; a tipări e cel mai bine. Un gînd elaborat concis și limpede, cu dovezi, documente, exemplificări, o dată tipărit, este un pamflet, este fapta cea mai bună, cea mai curajoasă uneori, pe care omul o poate dărui lumii. Dacă ideea ta e bună, ea folosește ; greșită, va fi corectată, și tot poate fi folositoare. Dar dacă se comit abuzuri ? Fleacuri ! Cei ce-au scornit cuvîntul ăsta sînt cei care abuzează într-adevăr de presă, tipărind tot ceea ce vor, înșelînd, bîrfind și împiedicînd să li se răspundă. Cînd țipă împotriva pamfletelor, a ziarelor și a broșurilor, au motivele lor bine întemeiate. Le am și eu pe ale mele și aș dori să se meargă și mai departe : adicătelea oricine să dea la lumină ce gîndește și ce știe ! Și iezuiții țipau împotriva lui Pascal și l-ar fi poreclit, desigur, pamfletar, dacă ar fi existat pe atunci cuvîntul. Îi ziceau *talpa-iadului*, ceea ce-i același lucru în stil fariseu. Asta se cheamă un om care spune adevărul și este crezut. La început ei au replicat pamfletelor lui cu altele, dar fără succes, apoi cu mandate de arestare, ceea ce le-a izbutit mai bine. Acesta este răspunsul pe care, în mod obișnuit, oamenii de la putere și iezuiții îl dădeau pamfletelor.

Dacă ar fi să te iei după dînșii, ce făcea Pascal nu era mare lucru, așa că disprețuiau micile răvașe, zicînd despre ele că sînt niște sărmane glume, bune cel mult să amuze o clipă prin clevetirile și

[1] Jenner, Edward (1749—1823), medic englez, descoperitorul vaccinului antivariolic. (n.r.)

conținutul lor scandalos; scrieri fără nici o valoare, fără fond, fără miez sau substanță, cum se spune azi, citite dimineața, pînă seara uitate — pe scurt, nedemne pentru un om ca el, pentru un savant! Autorul se dezonora irosindu-și astfel vremea și talentul, scriind broșuri, nu cărți, luînd totul în zeflemea, în loc să mediteze cu gravitate. Acesta era reproșul ce-l făceau — vechi și îndătinat motiv de ceartă, căutat cu lumînarea de cei ce nu au niciodată galeria de partea lor. Ce s-a întîmplat? Zeflemeaua, batjocura fină a lui Pascal au izbutit ceea ce nu izbutiseră oprelіștile, edictele. I-au gonit pe iezuiți de pretutindeni. Foițele astea atît de ușurele au strivit cogeamite instituție. Un pamfletar, jucîndu-se, doboară colosul temut de regi și de popoare. Tagma, o dată prăbușită, nu se va mai ridica niciodată, oricît ajutor i s-ar da, iar Pascal rămîne mare în memoria semenilor nu prin operele sale savante, nu prin *ruleta* [1] sa, prin experiențele sale, ci prin pamflete, prin micile sale răvașe.

Nu *Tusculanele* [2] au făcut faima lui Cicero, ci discursurile sale, adevărate pamflete. Au apărut în foi volante, nu înfășurate în jurul unei nuielușe, cum se obișnuia pe atunci; cele mai multe și mai frumoase nici n-au fost rostite. Ce este *Caton* dacă nu un pamflet împotriva lui Cezar, care a răspuns așa cum știa el să facă, ca un om de spirit ce era, vrednic de a fi ascultat, chiar și după Cicero? Mai apoi un altul [3], om fioros, care nu avea nici pana, nici spada lui Cezar, fiind scărmănat într-o foaie publică, drept răspuns a poruncit să fie ucis pamfletarul roman. Surghiunul, persecuția, iată răsplata obișnuită a celor care se încumetă să exprime ceea

---

[1] Blaise Pascal, ilustrul matematician, fizician și filozof francez (1623—1682) este, printre altele, și inventatorul ruletei. (n.r.)

[2] Unul dintre tratatele filozofice ale lui Cicero. (n.r.)

[3] Autorul se referă la *Marc Antoniu* (83—30 î.e.n.), general roman, care, în calitate de triumvir, a poruncit uciderea lui Cicero (autorul cunoscutelor *Filipice*, îndreptate împotriva sa. (n.r.)

ce fiecare gîndeşte. La fel, înaintea lui, murit-au marele pamfletar al Greciei, Demostene [1], ale cărui *Filipice* au rămas un model al genului. Dacă le-ar fi rostit într-o adunare unde nu ar fi fost auzite bine şi numai de puţini oameni, ele n-ar fi avut decît un mic răsunet. Însă scrise erau citite, şi aceste pamflete, după însăşi mărturia Macedoneanului, îi dădeau mai mult de furcă decît războaiele Atenei, care, zdrobită în cele din urmă, pierdu şi pe Demostene şi libertatea.

Fericiţi sînt, în zilele noastre, America şi Franklin [2], căruia i-a fost dat să-şi vadă ţara independentă şi care, cu faimosul său *Bun simţ* [3], o broşură de două coli, a contribuit mai dihai ca oricine s-o elibereze. Niciodată carte sau volum gros n-au făcut mai mult pentru omenire. Căci, la primele începuturi ale insurecţiei americane, toate acele state, oraşe şi tîrguri aveau sentimente împărţite, unele ţinînd cu Anglia, credincioase puterii legitime ; altele se temeau că nu vor putea scăpa de sub vechea tutelă şi că riscă să piardă totul încercînd imposibilul ; multe vorbeau de o înţelegere, dispuse să se mulţumească cu o ponderată libertate, cu o constituţie, chiar dacă aceasta ar fi fost nu după mult modificată, desfiinţată ; puţini cutezau să nădăjduiască într-un rezultat fericit, avînd în vedere discordanţa atîtor tendinţe. În acele împrejurări s-a văzut ce forţă are cuvîntul scris într-o ţară în care toată lumea citeşte. Forţă nouă, deosebită de cea de la tribună. Dintr-un discurs, cîteva cuvinte doar

[1] Orator şi om de stat atenian (384—322 î.e.n.) ; sub numele de *Filipice* sînt cunoscute cele două discursuri îndreptate împotriva lui Filip al II-lea, regele Macedoniei, care ameninţa libertatea cetăţilor greceşti. (n.r.)

[2] Franklin Benjamin (1706—1790), filozof, fizician şi om de stat american, care a jucat un rol de seamă în perioada războiului de independenţă al Americii de Nord. (n.r.)

[3] *Common Sense,* broşură ce cuprinde o serie de articole în favoarea independenţei americane şi care a fost tipărită în 1776 ; aparţine de fapt lui Thomas Paine (1737—1809), scriitor şi om politic englez, care a jucat un rol de seamă în timpul războiului de independenţă a coloniilor americane. (n.r.)

sînt culese întîmplător de niscai ascultători; presa însă vorbeşte unui întreg popor, tuturor popoarelor în acelaşi timp dacă s-au obişnuit să citească. Din ceea ce este tipărit nimic nu se pierde. Franklin a fost un savant. Cine putea bănui asta dacă el nu-şi aşternea pe hîrtie ştiinţa? Grăiţi oamenilor despre problemele lor, despre problema la ordinea zilei, căutaţi să vă audă cît mai multă lume dacă vreţi să cuceriţi un nume. Faceţi pamflete ca Pascal, ca Franklin, ca Cicero, ca Demostene. În toate timpurile pamfletele au schimbat faţa lumii. La englezi au sădit acele principii de toleranţă pe care Penn[1] le-a dus cu el în America; iar aceasta îi datorează lui Franklin libertatea sa şi o păstrează prin aceleaşi mijloace cu care a cucerit-o: pamflete, ziare, publicitate.

Nici o înşelăciune nu e cruţată, fie chiar oficială: nici o panglicărie oratorică nu se înghite; publicul nu poate fi amăgit, neexistînd nimeni care să-şi permită a minţi cu autoritate şi a închide gura contrazicătorului. Presa nu pricinuieşte nici un rău, însă cîte rele nu împiedică ea... Îţi revine dumitale datoria de a spune toate astea, după ce vei fi făcut, acolo la dumneata, numărătoarea tuturor abuzurilor. Puţine cărţi apar, volume groase de loc, şi totuşi aici toată lumea citeşte.

Foile tipărite, circulînd zilnic şi în număr mare, instruiesc pe oamenii de toate vîrstele. Căci aproape toată lumea scrie la ziar, însă nu în mod uşuratic; fără fraze usturătoare, fără învîrtituri de stil meşteşugite, expresia limpede şi directă ajunge acestor oameni. Fie că e vorba de o reformă de stat, de o primejdie, de o coaliţie a puterilor Europei împotriva libertăţii, sau despre terenul cel mai bun pentru însămînţatul guliei, stilul nu diferă; se cheamă că un lucru e exprimat bine dacă e înţeles de toată lumea, şi cu atît mai bine cînd e scurt şi cuprinză-

---

[1] Penn, William (1644—1718), politician englez, fondatorul Pensylvaniei, colonie engleză din America de Nord; elaborează constituţia acestei provincii, prin care se garanta libertatea credinţei. (n.r.)

tor, însuşire nu de rînd — ştii şi dumneata — şi nici uşoară, de a putea concentra în cuvinte puţine tîlcuri multe. Vai, cît de rar întîlneşti în cărţi o pagină cu miez şi cît de puţini oameni sînt în stare să scrie zece fără a spune prostii ! Scrisoarea cea mai scurtă a lui Pascal era mai anevoie de compus decît întreaga *Enciclopedie*. Americanii noştri, fără să-şi bată prea mult capul cu lucruri de astea, dar cu acelaşi bun simţ al lui Franklin care-i călăuzeşte, concişi în tot ce scriu, economicoşi la cuvinte, fac cît mai puţine cărţi şi nu-şi oglindesc ideile decît în pamflete, în ziare, care, corectîndu-se unele pe altele, duc orice inventivitate creatoare, orice gînd nou la desăvîrşire. Un om, dacă îi trece ceva prin minte sau descoperă ceva interesant pentru naţie, nu scrie o bucoavnă voluminoasă, cu numele său imprimat cu litere grase : *de domnul... de la Academie*, ci un articol de ziar, cel mult o broşură. Notează în treacăt acest lucru, greşit înţeles de cei care se ocupă la dumneavoastră cu scrisul : nu există idee utilă care să nu poată fi expusă într-o coală şi dezvoltată cît e necesar ; cine mult se extinde adesea la nepricepere tinde, sau nu are răgazul, cum spune cel de mai sus, să mediteze şi să elaboreze scurt [1].

Astfel, în America, fără a se şti ce este un scriitor sau un autor, se scrie, se tipăreşte, se citeşte tot atîta, dacă nu mai mult ca oriunde, şi numai lucruri utile, fiindcă acolo există într-adevăr probleme obşteşti de care publicul se ocupă în deplină cunoştinţă, asupra cărora cetăţenii consultaţi chibzuiesc şi îşi dau părerea. Poporul, ca şi cum ar fi adunat la un sfat permanent, culege opiniile, deliberează neîntrerupt asupra fiecărei chestiuni de interes general şi îşi formează hotărîrile din părerea ce oglindeşte unanimitatea, fără nici o excepţie. Acesta e bunul simţ al lui Franklin. Iată de ce

[1] La finele celei de a XVI-a *Provinciale*, Pascal spune : „Pe asta am scris-o ceva mai lungă, fiindcă n-am avut timp s-o fac mai scurtă". (n.r.)

poporul nu face greşeli şi îşi rîde de cabinete, şi poate că şi de iatacuri [1].

Asemenea idei în ţara dumneavoastră de iatacuri nu cred să aibă succes la cucoane. Forma aceasta de guvernare nu se împacă de loc cu pamfletele şi nici cu adevărul naiv. Degeaba te-ai osteni vorbind despre bunul simţ şi invocînd opinia publică domnişoarei de Pisseleu [2], domnişoarei Poisson [3], doamnei du B...[4], doamnei du C...[5]. Întîi ar izbucni în rîs graţioasele doamne îndreptăţite la dumneavoastră să conducă statul, pe urmă porunci-vor să fie întemniţat bunul simţ, şi Franklin, şi opinia publică. Francezi fermecători ! Sub domnia frumuseţii, a graţiei, sînteţi azi mai mult ca oricînd un popor curtean. Revoluţia a făcut ca Versailles-ul să se dizolve în naţiune ; Parisul a devenit anticamera apartamentului regal. În Franţa, toată lumea bună face curte. E arta voastră, arta de a place, cu care aţi creat şcoală ; e geniul naţiei voastre. Englezul navighează, grecul se bate pentru libertate, francezul face reverenţe, serveşte sau e gata să servească ; i s-ar trage moartea dacă n-ar servi. Sînteţi cel mai sclav dintre popoare.

Datorită acestui spirit de lacheu, îi e teamă oricui de la dumneavoastră să nu fie considerat pamfletar. Stăpînilor nu le place să vorbim publicului,

---

[1] Aprecierile lui Paul-Louis Courier privitoare la Statele Unite ale Americii reprezintă, evident, o idealizare a stărilor de lucruri în acea ţară, chiar dacă ţinem seama că regimul politic american era pe atunci mult mai democratic decît cel al Americii imperialiste de azi. Prezentarea în culori trandafirii a regimului social american de către Courier se explică, pe de o parte, prin faptul că scriitorul francez n-a cunoscut, de fapt, America decît din auzite, iar, pe de altă parte, prin nevoia pe care a simţit-o de a evidenţia, prin contrast, putregaiul politic al Franţei din vremea lui. (n.r.)

[2] Anne de Pisseleu, ducesă d'Etampes (1508—1585), favorită a lui Francisc I. (n.r.)

[3] Marchiza de Pompadour. (n.r.)

[4] Jeanne Béçu, contesă du Barry (1743—1793), favorită a lui Ludovic al XV-lea. (n.r.)

[5] Doamna du Chayla, favorită a lui Ludovic al XVIII-lea. (n.r.)

oricare ar fi obiectul; prostia făcută de Rovigo[1] consta în faptul că, dorind un post, în loc de jalbă întocmeşte un pamflet, în care degeaba spune: *Aşa cum am servit, voi servi şi de aici înainte*, căci nici n-a fost ascultat măcar, şi acuma e pe drumuri. Vicontele pamfletar[2] a găsit o slujbă, dar prin ce mijloace? Cei care i-au dat-o şi-l ţin acolo nu vor să-l aibă aproape de dînşii. Marea clică a purtătorilor de livrea are nevoie de oameni discreţi, ca în orice serviciu, şi nu există valet mai prost decît acela care reflectează: gîndiţi-vă ce ar ieşi dacă ar mai şi tipări, şi încă broşuri! Cînd domnul de Broë v-a denumit pamfletar, era ca şi cum v-ar fi spus: „Nenorocitule, care niciodată n-ai să capeţi nici post, nici leafă, în nici o anticameră nu vei avea acces; nici un hatîr cît o să trăieşti, nici un ciubuc, nici un surîs oficial sau vreo privire augustă". Iată de ce cuvîntul acela l-a făcut să se înfioare şi să se depărteze de dumneavoastră.

În Franţa sînteţi, toţi, oameni cinstiţi, ce năzuiesc a conduce poporul prin morală şi religie. Pentru a-l conduce se ştie că nu trebuie să i se spună adevărul. Căci adevărul e poporan, e de gloată, dacă se poate zice astfel, şi duhneşte a golan, el fiind antipodul eleganţei, iar tonul său e diametral opus celui al înaltei societăţi. De aceea autorul veridic al unei tipărituri de o coală sau al unei broşuri, citite într-o oarecare măsură, ridică spontan împotrivă-i pe toţi cei ce refuză, la dumneavoastră, să se amestece cu vulgul, adică pe toată lumea. Fiecare îl dezaprobă, îl reneagă. Dacă se mai găsesc totuşi pamfletari, prin îngăduinţa cerului, asta înseamnă că e nevoie de scandal. Dar vai celui care iscă scandalul, care spune poporului adevărul în

---

[1] Savary, duce de Rovigo, întors în Franţa după 1819, a fost obiectul atacurilor regaliste din pricina zelului pe care-l depusese în asasinarea ducelui d'Enghien. În 1823 a publicat o broşură în care încerca să-şi demonstreze nevinovăţia. (n.r.)

[2] Aluzie la Chateaubriand, ministru al Afacerilor Externe din 1822. (n.r.)

privința unei chestiuni importante și de interes obștesc. În Franța el va fi urgisit, excomunicat, închis prin favoare la Sfînta Pelaghia ; mai bine nu s-ar fi născut.

Persecuția ! Iată ce îi chezășuiește cuvintele. Nici un adevăr nu prinde fără martiraj, afară de cel al lui Euclid[1]. Nu poți convinge decît suferind pentru ideile tale. Niciodată F..., de pe urma omeliilor sale, nu va scoate altceva decît niscai sinecure și un rădvan. Așadar, podgorene Paul-Louis, tu care vrei să rămîi singurul om din popor în țara ta, cutează mai departe a fi pamfletar și mărturisește-o în gura mare. Scrie, fă pamflet după pamflet, atîta vreme cît n-o să-ți lipsească materialul. Suie-te pe acoperiș, propovăduiește noroadelor *Evanghelia* și vei fi ascultat, dacă vor vedea că ești persecutat. Fără domnul de Broë n-ai fi nimic ; ai nevoie de ajutorul lui. Datoria ta e să vorbești, a lui, să arate, prin rechizitoriul său, adevărul cuvintelor tale. Învoindu-vă și împlinindu-vă astfel unul pe celălalt, ca Socrate și Anytus[2], vei putea converti omenirea".

Iată scrisoarea pe care am primit-o de la bunul meu prieten sir John, care altfel gîndește despre pamfletele mele și mă sfătuiește cu totul altcum decît domnul Arthus Bertrand. Pentru acesta nu există ceva mai mîrșav, pentru celălalt, ceva mai frumos. Ce deosebire ! Și băgați de seamă : francezul, ușuratic, nu face caz decît de volumele grele, englezul, mătăhălos, vrea ca totul să fie pus în foi volante. Ce contrast bizar, ce ciudățenie a naturii ! Dacă aș fi convins că dincolo de ocean lucrurile se petrec așa cum spune el, aș pleca acolo. Dar aud că și acolo, ca și în Europa, există excelențe și, ceea ce-i și mai rău, eroi. Să nu plecăm, prieteni, să nu ne ducem încă acolo. Poate că vom avea aici, cu ajutorul lui Dumnezeu, pînă la urmă, tot atîta

[1] Matematician grec (306—283 î.e.n.), ale cărui *Elemente* constituie pînă în zilele noastre baza geometriei plane. (n.r.)

[2] Unul din conducătorii democrației ateniene și principalul acuzator al lui Socrate. (n.r.)

libertate ca şi aiurea, orice-ar spune sir John. Vrednic om! Mă tem însă că-şi face iluzii socotindu-mă făcut să-l imit pe Socrate pînă la capăt. *Nu, depărtează de la mine paharul acesta!* Cucuta e amară, şi omenirea se converteşte de la sine şi fără să mă amestec eu, bicisnicul! Ar însemna să fiu ca musca la arat, iar ţăranul se lipseşte bucuros de bîzîitul meu. Omenirea merge înainte, scumpi prieteni, şi nu se opreşte niciodată în loc. Dacă paşii ei ni se par înceţi, e fiindcă nu trăim decît o clipă. Dar cît drum a străbătut de cinci sau şase veacuri încoace! La ora asta, în plin avînt, nimic n-o mai poate opri!

În romîneşte de C. BRUNEA-FOX

CLAUDE TILLIER

(1801—1844)

Vreme de un secol, numele lui Claude Tillier a rămas uitat. Astăzi încă e destul de puţin cunoscut. Dar literatura progresistă franceză îl revendică printre înaintaşii ei pe modestul gazetar şi prozator provincial.

De obîrşie foarte umilă — era fiul unui lăcătuş — Claude Tillier a avut o existenţă grea. Autodidact, a trecut prin meserii felurite. Neavînd mijloacele să-şi răscumpere cu bani libertatea — după obiceiul timpului — a fost înrolat ca soldat şi a luat parte la campania militară purtată în 1821 de monarhia franceză, din însărcinarea Sfintei Alianţe, împotriva revoluţiei spaniole. Astfel s-a întărit ura lui Tillier împotriva absolutismului, aristocraţiei şi a clerului, ură prezentă mereu în scrisul lui. A fost învăţător, apoi gazetar. În ultimii ani ai vieţii a publicat două cărţi : Belle-plante şi Cornélius" (1841) şi „Unchiul meu Benjamin" (1843).

„Unchiul meu Benjamin" e o povestire scrisă în maniera literaturii satirico-filozofice din secolul al XVIII-lea — perioadă în care se şi petrece acţiunea. Dar influenţa nu devine pastişe. Există o certă originalitate în scrisul lui Tillier şi personajul principal al cărţii prevesteşte pe unul dintre eroii lui Anatole France, pe înţeleptul şi beţivul abate Coignard.

Medicul Benjamin, filozof şi chefliu, se războieşte cu aristocraţia timpului, îi zeflemiseşte cu orice prilej orgoliul şi moravurile. E un prilej pentru Tillier să-şi afirme cu vervă ideile democratice şi anti-clericale. Construit în felul romanului picaresc, fără intrigă unitară, „Unchiul meu Benjamin" e una dintre bunele cărţi de literatură satirică din secolul trecut.

Cum și-a petrecut unchiul meu noaptea în rugăciuni pentru ca sora lui să nască cu bine

Timpul meu, iubiţi cititori, e de mare preţ şi bănuiesc că nici al vostru nu e mai puţin scump ; mă voi împotrivi deci ispitei de a vă povesti această cină de neuitat ; îi cunoaşteţi acum îndestul pe comeseni ca să vă puteţi închipui cum s-a putut petrece ospăţul. Unchiul meu părăsi la miezul nopţii palatul prinţului, mergînd trei paşi înainte şi doi înapoi, aşa cum unii hagii de odinioară se legau prin jurămînt să străbată tot drumul pînă la Ierusalim. Ajungînd acasă, văzu lumina aprinsă în odaia lui Machecourt, şi, bănuind că acesta mîzgălea cine ştie ce năzbîtie, intră cu gîndul să-i poftească noapte bună. Bunică-mea era pe atunci grea ; moaşa, speriată de apariţia unchiului meu, pe care nimeni nu-l aştepta la acel ceas întîrziat din noapte, veni să-i vestească oficial evenimentul ce urma să se întîmple. Prin ceţurile care-i învăluiau mintea, Benjamin îşi aminti că în primul an de căsătorie viaţa surorii lui fusese primejduită din pricina unei naşteri grele ; iată-l aşadar că începe pe dată să se văicărească de ţi se rupea inima.

— Vai ! izbucni el cu un glas ce putea să scoale din somn toată uliţa Morilor — iubita mea surioară o să se prăpădească, vai ! o să...

— Doamnă Lalande — strigă bunică-mea din fundul patului — dă-l afară pe beţivanul ăsta păcătos.

— Duceți-vă, domnule Rathery — spuse doamna Lalande — nu-i nici cea mai mică primejdie, într-o oră sora dumneavoastră va scăpa.

Dar Benjamin striga fără contenire:

— Vai! biata mea surioară, draga de ea, o să se prăpădească!

Machecourt, văzînd că dojenile moașei nu au nici o urmare, crezu că trebuie să intervină și el.

— Da, Benjamin, iubitule, scumpul meu frate, totul merge bine, fă-mi plăcerea și du-te de te culcă, te implor.

Așa cuvîntă bunicul.

— Iar tu, iubitule, scumpul meu frate — îi răspunse unchiul meu — te rog fă-mi plăcerea și du-te...

Bunică-mea, înțelegînd că nu poate conta pe un gest sever al lui Machecourt față de Benjamin, se hotărî să se descotorosească singură de el.

Unchiul meu se lăsă împins pe ușă afară, cu blîndețea unei oi. Se resemnă de îndată: se hotărî să se culce lîngă Page care sforăia grozav pe o masă a prințului. Trecînd prin piața bisericii, îi veni în minte să se roage lui Dumnezeu pentru ca sora lui preaiubită să-și aducă cu bine fătul pe lume; dar afară se lăsase ger și era un frig de vreo cinci sau șase grade. Netinînd seama de nimic, Benjamin căzu în genunchi pe treptele intrării principale, își împreună mîinile așa cum văzuse că face și iubita lui surioară, și începu să bolborosească cîteva frînturi de rugăciune. Cînd să dea drumul celui de-al doilea *Ave*, îl cuprinse somnul și începu să sforăie după pilda prietenului său Page. A doua zi în zori, pe la ceasurile cinci, cînd paraclisierul veni să tragă clopotele pentru rugăciunea de dimineață, zări o mogîldeață în genunchi, aducînd a om. În simplitatea lui, își închipui la început că e vorba de vreun sfînt ieșit din firidă ca să îndeplinească cine știe ce canoane și se pregătea să-l îndrume la loc în biserică, dar, apropiindu-se mai mult, recu-

noscu, la lumina felinarului, pe unchiul meu, cu un strat de polei gros de un deget pe spinare și cu țurțur de gheață, lung de o jumătate de cot, atîrnîndu-i de vîrful nasului.

— Hei, oh! domnule Rathery! strigă el în urechea lui Benjamin.

Dar cum acesta nu răspundea nimic, îl lăsă în plata Domnului și se duse liniștit să tragă clopotele. După ce-și termină cu bine treaba, se reîntoarse la domnul Rathery. Gîndindu-se că poate nu e mort, îl aruncă pe umăr ca pe un sac și porni să-l ducă acasă la sora lui. Bunică-mea născuse de peste două ceasuri; vecinele care adăstaseră noaptea lîngă dînsa se apucară să dea îngrijiri lui Benjamin. Îl culcară pe o saltea în fața căminului, îl înveliră în prosoape fierbinți și în cuverturi calde; îi puseră la picioare o cărămidă înfierbîntată; de atîta zel aproape să-l vîre în cuptor. Unchiul meu se dezgheță încetul cu încetul; din chica lui, pînă atunci tot atît de țeapănă ca sabia pe care o purta la brîu, începură să cadă picuri pe perna de la căpătîi, încheieturile i se înmuiară, darul vorbei îi reveni și primul lucru fu să ceară un pahar de vin fiert. Îi încălziră de îndată o balercă; după ce dădu peste cap cam o jumătate din ea, începu să asude de parcă s-ar fi prefăcut cu totul în apă. Sorbi ce mai rămase și adormi din nou. Pe la ceasurile opt de dimineață se trezi ca și cînd nimic nu i s-ar fi întîmplat. Dacă domnul părinte ar fi făcut procesul verbal al acestei întîmplări, fără îndoială că unchiul meu ar fi fost trecut în rîndul sfinților. Ar fi ajuns desigur patronul cîrciumarilor; și, fără să-l lingușesc cîtuși de puțin, cu chica și veșmintele sale roșii i-ar fi stat de minune ca emblemă la poarta vreunui han.

Trecuse o săptămînă și mai bine de la fericita naștere, și bunica mea se gîndea de pe acum să o dea dracului de leuzie. Carantina la care o obligau canoanele bisericii îi pricinuia mari supărări — ei

în special și întregii familii în general. Mai întîi și întîi, cînd vreo întîmplare ceva mai bătătoare la ochi, vreo gîlceavă mai acătării de pildă, tulbura apele liniștite ale mahalalei, nu putea merge să trăncănească despre cele întîmplate cu vecinii din ulița Morilor, ceea ce era pentru ea cea mai crudă pedeapsă; apoi era silită să-l trimită pe Gaspard, cu șorțul de bucătărie prins în cingătoare, la piață sau la măcelar. Iar Gaspard pierdea la măcelărie banii de rasol sau aducea ceafă în loc de pulpă, ori dacă era trimis să aducă o varză pentru fiertură, ciorba scădea toată, pînă să se întoarcă Gaspard. Benjamin rîdea, Machecourt făcea spume de furie, iar bunică-mea îi ardea lui Gaspard o sfîntă de bătaie.

— Dar de ce naiba — îi spuse într-o zi bunicul meu, supărat că din pricina lipsei lui Gaspard e silit să mănînce căpățînă de vițel fără arpagic — de ce naiba nu-ți faci treaba singură?

— De ce! De ce! răspunse bunică-mea — pentru că nu mă pot duce la biserică fără să plătesc doamnei Lalande datoria.

— Și de ce dracu, scumpa mea surioară — spuse Benjamin — n-ai așteptat cu născutul pînă să faci rost de bani?

— Mai bine întreabă-l pe tontul tău de cumnat de ce de șase luni nu mi-a adus nici măcar un biet firfiric de șase franci?

— Așadar — spuse Benjamin — dacă nu ai căpăta șase luni bani, ai sta șase luni încheiate închisă în odaie ca într-un spital?

— Da — îi răspunse bunică-mea — pentru că dacă aș ieși fără să dau pe la biserică, părintele ar vorbi despre mine la predică și lumea m-ar arăta cu degetul pe stradă.

— Atunci somează-l pe domnul preot să ți-o dea pe slujnica lui ca ajutor la bucătărie; fiindcă Dumnezeu e prea drept și nu poate dori ca Machecourt să mănînce căpățînă de vițel fără arpagic, numai pentru că tu i-ai făcut un al șaptelea copil.

Din fericire moneda de şase franci aşteptată cu atîta nerăbdare sosi, însoţită de încă cîteva, şi bunică-mea se putu duce la sfînta slujbă.

Întorcîndu-se acasă cu doamna Lalande îl găsi pe unchiul meu lungit în fotoliul de piele al lui Machecourt, cu călcîile sprijinite de stinghia căminului şi cu o strachină plină de vin fiert în faţă ; căci trebuie să vă spun că de cînd se însănătoşise, Benjamin, plin de recunoştinţă pentru vinul cald care-i scăpase viaţa, dădea în fiecare dimineaţă peste cap o raţie care ar fi fost prea de ajuns pentru doi ofiţeri de marină. Ca să justifice suplimentul băut cu toptanul, spunea că temperatura lui era încă şi acum sub zero.

— Benjamin — îi spuse bunică-mea — vreau să-ţi cer un serviciu.

— Un serviciu ! răspunse Benjamin — şi ce trebuie să fac ca să-ţi fiu pe plac, scumpă surioară ?

— Sînt sigură că ai şi ghicit, Benjamin, trebuie să fii naşul ultimului meu născut.

Benjamin, care nu ghicise nimic, ci, dimpotrivă, fusese luat pe nepusă masă, dădu din cap scoţînd un puternic : *Dar...*

— Cum — îi spuse bunică-mea, aruncîndu-i o privire plină de scîntei — nu cumva ai de gînd să zici că nu ?

— Nu, scumpă surioară, chiar dimpotrivă, dar...

— Dar ce ? Începi să mă scoţi din sărite cu *dar*-ul tău.

— Păi, să vezi, n-am fost niciodată naş, şi nu ştiu ce trebuie să facă un naş.

— Grozavă greutate, o să ţi se explice ; o să-l rog pe vărul Guillaumont să-ţi dea cîteva lecţii.

— Nu mă îndoiesc nici de talentul, nici de zelul vărului Guillaumont ; dar dacă trebuie să iau lecţii de năşie, mi-e teamă că acest studiu nu e pe măsura minţii mele ; poate ar fi mai bine să-ţi iei un naş gata învăţat ; Gaspard de pildă, el face parte din corul bisericii, s-ar potrivi de minune.

— Lasă-ne în pace, domnule Rathery — spuse doamna Lalande — trebuie să primești invitația surorii dumitale ; e o datorie de familie de care nu ai cum să scapi.

— Văd eu despre ce e vorba, doamnă Lalande — spuse Benjamin ; cu toate că nu sînt bogat, mi-a ieșit faima că fac lucrurile cum trebuie, și deci v-ar plăcea să aveți de-a face mai degrabă cu mine decît cu Gaspard, nu-i așa ?

— Vai ! Benjamin, vai ! domnule Rathery — izbucniră în același timp și bunică-mea, și doamna Lalande.

— Uite, scumpa mea surioară — urmă Benjamin — ca să-ți vorbesc deschis, nici nu mă sinchisesc de faptul că sînt sau nu naș, vreau să mă port cu nepotul meu ca și cînd l-aș fi ținut eu însumi deasupra cristelniței ; o să ascult cu plăcere urările pe care mi le va face în fiecare an de ziua mea, și chiar de ar fi ca Millot-Rataut, făgăduiesc că îl voi găsi încîntător. Îi voi îngădui să mă îmbrățișeze la fiecare An nou și îi voi dărui un țăndărică cu arc sau o pereche de chiloți, cum o să-ți placă mai mult. Aș fi chiar măgulit dacă l-ai boteza Benjamin ; dar să mă duc și să mă proțăpesc ca cel mai mare nătărău în fața christelniței cu o lumînare în mînă, pe legea mea, scumpă surioară, nu-mi cere așa ceva, se împotrivește demnitatea mea de om ; mi-ar fi teamă să nu-mi rîdă Djhiarcos în nas. Și, de altfel, cum aș putea oare să afirm că scandalagiul ăsta mic se va lepăda de Satana și de faptele lui ? Ce îmi dovedește mie că se va lepăda de faptele lui Satana ? Dacă răspunderea nașului nu este decît o formă, cum cred unii, la ce folosește un naș, la ce bun o nașă, la ce bun două chezășii în loc de una singură, și de ce să-mi las eu întărită semnătura de un altul ? Dacă, dimpotrivă, răspunderea e serioasă, de ce să-mi iau un asemenea risc ? Sufletul nostru fiind ceea ce avem noi mai de preț, n-ai fi nebun să-l dai amanet pentru sufletul altuia ? Și, la urma urmei, de ce te grăbești așa de mult să-l botezi pe dolofanul tău ? O fi vreo strachină cu

ficat de gîscă sau vreo şuncă de Maienţa care se strică dacă nu o sărezi numaidecît ? Aşteaptă şi tu să aibă douăzeci şi cinci de ani ; cel puţin va putea răspunde el însuşi, şi atunci, dacă va avea nevoie de un chezaş, voi şti eu ce am de făcut. Pînă la optsprezece ani, fiul tău nu va putea intra în armată ; pînă la douăzeci şi unu nu-şi va putea lua angajamente civile ; pînă la douăzeci şi cinci de ani nu se va putea căsători fără consimţămîntul tău şi al lui Machecourt, şi vrei ca la nouă zile să aibă destul discernămînt ca să-şi aleagă o religie. Haidade ! Vezi singură că toate astea nu au nici un rost.

— Oh ! scumpa mea doamnă — izbucni moaşa, înspăimîntată de logica eterodoxă a unchiului meu — fratele dumitale e un osîndit. Fereşte-te să-l ai de naş, i-ar aduce numai nenorocire copilului !

— Doamnă Lalande — spuse Benjamin pe un ton aspru — un curs de moşit nu e un curs de logică. Ar fi o netrebnicie să discut cu dumneata ; mă voi mulţumi să te întreb dacă sfîntul Ion boteza în Iordan, în schimbul unui sesterţ şi al unei pungi cu curmale uscate, neofiţi aduşi din Ierusalim în braţele doicii lor ?

— Pe legea mea ! spuse doamna Lalande, încurcată de această obiecţie — prefer să o cred decît să mă duc să văd eu însămi.

— Cum, doamnă, preferi să crezi decît să te duci să vezi chiar dumneata ! aşa vorbeşte oare o moaşă care-şi cunoaşte religia ? Ei bine ! dacă mă iei pe acest ton, mă voi simţi onorat să-ţi pun următoarea dilemă...

— Lasă-ne în pace cu dilemele tale — îl întrerupse bunică-mea — parcă doamna Lalande ştie ce este o dilemă ?

— Cum, doamnă — făcu moaşa supărată de observaţia bunicii mele — cum să nu ştiu ce este o dilemă ! Soţia unui chirurg să nu ştie ce este o dilemă ! Continuaţi, domnule Rathery, vă ascult.

— Nu are nci un rost — replică sec bunică-mea — am hotărît că Benjamin va fi naş şi aşa rămîne ; nu există nici o dilemă pe lume care să-l scape.

— Voi cere ajutorul lui Machecourt ! strigă Benjamin.

— Machecourt te-a osîndit dinainte ; s-a dus azi dimineață la Corvol s-o roage pe domnișoara Minxit să fie nașă.

— Așadar — strigă unchiul meu — dispuneți de mine fără consimțămîntul meu, nici măcar nu aveți buna-credință de a mă anunța ! Credeți că sînt o păpușă împăiată, o firimitură de turtă dulce ? Cum o să arate cele cinci picioare și nouă degete ale mele lîngă cele cinci picioare și trei degete ale domnișoarei Minxit, care, cu talia sa trasă printr-un inel, va avea aerul unui stîlp încununat cu panglici ! Știți oare că gîndul de a merge alături de ea la biserică mă chinuie de șase luni și că din pricina acestei corvezi ce mă înspăimîntă era aproape să renunț la avantajul de a-i deveni soț ?

— Vezi bine, doamnă Lalande — spuse bunică-mea — ce poznaș e Benjamin : o iubește cu pasiune pe domnișoara Minxit, dar în același timp își bate joc de ea.

— Hm ! făcu moașa.

Benjamin, care uitase de doamna Lalande, băgă de seamă că făcuse un *lapsus linguae* ; pentru a scăpa de învinuirile surorii lui, se grăbi să declare că va consimți la tot ce i se va cere, și spălă putina înainte ca moașa să fi plecat.

Botezul urma să aibă loc dumineca următoare ; cu acest prilej bunică-mea se puse pe cheltuieli ; îi îngădui lui Machecourt să invite la un prînz solemn pe toți amicii săi, precum și pe cei ai unchiului meu. În ceea ce îl privește pe Benjamin, el era în măsură să facă față cheltuielilor pe care le aduce cu sine rolul de naș : tocmai atunci primise din partea guvernului o gratificație de o sută de franci pentru zelul cu care a propagat inocularea în țară și reabilitarea cartofului atacat în același timp și de agronomi și de medici.

O călătorie la Corvol

Servitorul veni să-l anunţe pe unchiul meu că la uşă se afla o bătrînă ce dorea să-i vorbească.

— Pofteşte-o înăuntru — spuse Benjamin — şi dă-i ceva ca să mai prindă puteri.

— Da — răspunse servitorul — numai că bătrîna nu are de loc poftă de mîncare ; are o voce dogită şi varsă nişte lacrimi mari cît degetul meu cel mic.

— Plînge ! strigă unchiul meu, şi de ce — netotule, nu mi-ai spus-o de la început ?

Şi se grăbi să iasă.

Bătrîna care voia să-l vadă pe unchiul meu vărsa într-adevăr lacrimi uriaşe şi le ştergea cu o bucată veche de stambă roşie.

— Ce ai, bătrînico ? îi spuse Benjamin cu un ton politicos pe care nu-l folosea cu toată lumea — şi cu ce îţi pot fi de folos ?

— Trebuie — spuse bătrîna — să veniţi la Sembert să-l vedeţi pe fiul meu bolnav.

— Sembert ! satul ăla de pe culmea munţilor. Le Duc ? Dar pînă acolo e jumătatea drumului spre cer ! Oricum, voi trece pe la dumneata mîine spre seară.

— Dacă nu veniţi astăzi — spuse bătrîna — mîine va sosi preotul cu crucea lui neagră, şi poate că şi acum e prea tîrziu, deoarece fiul meu s-a îmbolnăvit de dalac.

— Iată un lucru supărător pentru fiul dumitale şi pentru mine ; dar pentru a mulţumi pe toată lumea, n-ai putea să te adresezi confratelui meu Arnout ?

— Am fost la el ; însă cum cunoaşte mizeria în care ne zbatem şi ştie că vizitele lui nu vor fi plătite, n-a vrut să se deranjeze.

— Cum ! Nu aveţi cu ce să vă plătiţi doctorul ? Asta e altceva, lucrul mă priveşte direct. Numai o clipă, să golesc paharul lăsat pe masă şi te urmez. Dar să ştii că o să avem nevoie de chinină : uite

niște mărunțiș, du-te la Pétrier și cumpără cîteva uncii ; spune-i că n-am avut timp să scriu rețeta.

După un sfert de oră unchiul meu se cățăra alături de bătrînă pe pantele necultivate și sălbatice care-și au rădăcinile în mahalaua Bethléem și se termină în vastul platou unde este cocoțat cătunul Sembert.

Între timp, oaspeții domnului Minxit plecau într-o căruță trasă de patru cai. Locuitorii mahalalei Beuvron se așezaseră cu lumînările în mînă în pragul porților, și într-adevăr era un fenomen mai curios decît o eclipsă. Arthus cînta : *De îndată ce lumina* ; Guillerant, *Malborough pleacă la război* ; iar poetul Millot, care fusese legat de o loitră a trăsurii pentru că nu părea prea solid, își intona splendidul său *Cîntec de Crăciun*. Domnul Minxit se întrecuse pe sine cu somptuoasa lui primire ; oferise comesenilor o cină memorabilă, despre care se mai vorbește încă și astăzi la Corvol. Din nenorocire, și-a risipit atît de mult băutura, încît chiar la al doilea rînd de mîncăruri oaspeții nu mai erau în stare să-și ridice paharul la gură. Benjamin sosi tocmai atunci : era frînt de oboseală și într-o stare de spirit îngrozitoare, căci bolnavul i se prăpădise, iar el căzuse de două ori pe drum. Dar nu existau nici necazuri, nici supărări care să poată rezista în fața unei fețe de masă foarte albe, împodobită cu sticle : se așeză deci ca și cînd nimic nu s-ar fi întîmplat.

— Prietenii tăi — îi spuse domnul Minxit — sînt niște ageamii ; pentru niște portărei, fabricanți și profesori i-ai fi putut socoti mai solizi ; nu voi avea satisfacția să le ofer șampanie. Uite-l pe Machecourt cum nu te mai recunoaște și pe Guillard cum îi întinde lui Arthus tabachera în locul paharului.

— Ce vrei — răspunse Benjamin — nu toată lumea are rezistența dumitale, domnule Minxit.

— Da — răspunse Minxit măgulit — dar ce-o să ne facem cu toate aceste găini plouate ? Nu am paturi unde să-i culc pe toți și nici nu sînt în stare să se întoarcă în seara asta la Clamecy.

— Nu zău ! Uite în ce încurcătură ai intrat ; pune să se întindă niște paie pe jos în hambarul dumitale, și cum adoarme cîte unul, culcă-l pe acest așternut ; ca să nu răcească, acoperă-i cu rogojina aia mare cu care ferești de îngheț răsadurile dumitale de napi.

— Pe legea mea, ai dreptate — spuse dl. Minxit.

Chemă doi muzicanți comandați de sergent și planul unchiului meu fu executat în întregime. Nu peste mult timp Millot adormi, sergentul îl luă pe umăr și-l cără ca pe o cutie de orologiu. Transportul lui Rapin, a lui Parlanta și al celorlalți nu întîmpină dificultăți serioase ; dar cînd veni rîndul lui Arthus, fu găsit atît de greu, încît trebui să fie lăsat să doarmă pe locul unde se găsea. Cît îl privește pe unchiul meu, el își bău ultima sticlă de șampanie ; apoi se îndreptă la rîndul său spre hambar, spunîndu-le gazdelor bună seara.

A doua zi dimineața, cînd oaspeții domnului Minxit se treziră, semănau cu niște căpățîni de zahăr scoase din cutii și toate slugile din gospodărie au fost mobilizate ca să-i curețe de paie. După ce s-au ospătat cu al doilea rînd de mîncăruri pe care le lăsaseră neatinse în ajun, chefliii plecară în trapul întins al celor patru cai ai lor.

Ar fi ajuns foarte bine la Clamecy dacă nu s-ar fi întîmplat un mic incident pe drum : trăsura, mînată de bici, se răsturnă într-una din miile de gropi pline cu apă cu care drumul era semănat pe atunci și căzură cu toții claie peste grămadă în noroi. Poetul Millot, fără noroc ca întotdeauna, avu stîngăcia să ajungă sub Arthus.

Benjamin, din fericire pentru hainele lui, rămăsese la Corvol, domnul Minxit avea în ziua aceea la masă pe toți notabilii din împrejurimi, și, între alții, doi gentilomi. Unul dintre acești iluștri convivi era domnul de Pont-Cassé, mușchetar roșu ; celălalt era un mușchetar de aceeași culoare, prieten al domnului de Pont-Cassé, și acesta îl invitase să petreacă cîteva săptămîni în ceea ce mai rămăsese din castelul său. Domnul de Pont-Cassé, pe care l-am

prezentat cititorilor noştri, n-ar fi găsit supărător să-şi repare avariile averii cu cea a domnului Minxit, şi dădea tîrcoale Arabelei, deşi spunea adesea prietenului său că fata asta nu e decît o gînganie. Datorită purtării lui ţanţoşe şi eleganţei lui afectate Arabela căzuse în cursă ; îl găsea mult mai frumos cu penele sale decolorate şi mult mai amabil cu sporovăiala lui de curte, decît pe unchiul meu cu spiritul lui fără pretenţii şi cu hainele lui roşii. Domnul Minxit, fiind nu numai om de spirit, ci şi de bun simţ, nu era de loc de aceeaşi părere ; chiar dacă domnul de Pont-Cassé ar fi fost colonel, tot nu i-ar fi dat fata. Îl invitase pe Benjamin la masă pentru ca Arabela să poată face între cei doi adoratori o comparaţie pe care n-o socotea favorabilă muşchetarului şi, de asemenea, pentru că nădăjduia că unchiul meu va umbri strălucirea înşelătoare a celor doi gentilomi şi îi va umili.

Aşteptînd masa, Benjamin dădu o raită prin sat. Plecînd de la domnul Minxit, zări doi ofiţeri, care stăteau în mijlocul uliţii şi nu s-ar fi deranjat nici măcar pentru diligenţa poştei, ceea ce îi umplea de mirare pe ţărani. Unchiul meu nu era omul care să se preocupe de atîta lucru ; totuşi trecînd pe lîngă ei, auzi foarte distinct pe unul dintre boiernaşi spunîndu-i tovarăşului său : „Iată-l pe caraghiosul care vrea s-o ia de nevastă pe domnişoara Minxit.“ Unchiul meu avu o clipă pornirea să-i întrebe de ce îl găseau chiar aşa de caraghios, dar deşi de cele mai multe ori nu prea îşi bătea capul cu ce se cade şi ce nu, se gîndi că nu prea ar fi cuviincios să se dea în spectacol în faţa locuitorilor din Corvol. Se făcu deci că n-a auzit nimic şi intră la prietenul său, notarul satului.

— Tocmai am întîlnit pe stradă — îi spuse el — doi homari cu panaş care aproape m-au insultat ; ai putea să-mi spui cărei familii de crustacei aparţin aceşti netoţi ?

— Ah ! ce dracu' — făcu notarul aproape speriat — nu te întrece cu gluma ; unul dintre ei, domnul de Pont-Cassé, e cel mai primejdios duel-

giu din epoca noastră, și pînă acum nici unul din cei care au ieșit cu el pe teren nu s-a întors sănătos și nevătămat.

— O să vedem noi — spuse unchiul meu.

Cum clopotnița cetățuii bătuse ora două, îl luă pe prietenul său notarul de braț și se duse cu el la domnul Minxit ; societatea era adunată în salon și nu-i mai aștepta decît pe ei ca să se așeze la masă.

Cei doi boiernași, crezîndu-se cu bădăranii aceștia într-o țară învinsă, puseră de îndată stăpînire pe conversație. Domnul de Pont-Cassé nu contenea să-și mîngîie mustața, să vorbească despre curte, despre duelurile și vitejiile sale amoroase. Arabela, care nu auzise niciodată lucruri atît de minunate, îi asculta povestirile cu mare plăcere. Unchiul meu băgă îndată de seamă cum stau lucrurie, dar fiindcă domnișoara Minxit îi era indiferentă, socotea că toate astea nu-l privesc în nici un fel. Domnul de Pont-Cassé, supărat că Benjamin nu-l lua îndestul în seamă, îi adresă unele aluzii aproape obraznice ; dar unchiul meu, sigur de puterea sa, nu catadicsea să-i dea atenție și nu se preocupa decît de paharul și de farfuria lui. Domnul Minxit se scandaliză de pofta de mîncare cu totul lipsită de griji a campionului său.

— Cum, nu înțelegi ce vrea să spună domnul de Pont-Cassé ! strigă el ; la ce te gîndești, Benjamin ?

— La cină, domnule Minxit, și te sfătuiesc să faci ca mine ; doar pentru asta ne-ai invitat, cred.

Domnul de Pont-Cassé era prea orgolios ca să creadă că ar putea fi cruțat ; luînd tăcerea unchiului meu drept mărturisirea inferiorității sale, trecu la atacuri mai directe.

— V-am auzit vorbind de Rathery — îi spuse el lui Benjamin ; am cunoscut, adică mai bine zis am zărit, căci asemenea oameni nu-i cunoști, un Rathery printre rîndașii de cai ai regelui ; vă este din întîmplare rudă ?

Unchiul meu ciuli urechile ca un cal şfichiuit de bici.

— Domnule de Pont-Cassé — răspunse el — nici un Rathery n-a fost vreodată servitor al curţii, sub nici un fel de livrea. Cei din familia Rathery au un suflet mîndru, domnule ; ei nu vor să mănînce decît pîinea pe care o cîştigă, şi ei sînt cei ce plătesc, alături de alte cîteva milioane, simbriile servitorilor de toate culorile pe care ne place să-i denumim curteni !

O tăcere solemnă se făcu în adunare şi fiecare îl aplauda pe unchiul meu cu privirile.

— Domnule Minxit — adăugă el — dacă sînteţi aşa de bun, serviţi-mi o bucată din acest pateu ; e minunat şi aş pune rămăşag că iepurele din care a fost făcut nu era gentilom.

— Domnule — spuse prietenul domnului de Pont-Cassé — ce vrei să spui cu iepurele dumitale ?

— Că un gentilom — răspunse cu răceală unchiul meu — nu ar fi bun într-un pateu ; iată tot ce voiam să spun.

— Domnilor — interveni domnul Minxit — bineînţeles că discuţiile dumneavoastră nu trebuie să întreacă marginile glumei.

— Fireşte — spuse domnul de Pont-Cassé; deşi, privite îndeaproape, aluziile domnului de Rathery ar fi cu totul de natură să ofenseze doi ofiţeri ai regelui, care nu au onoarea de a face parte, ca dînsul, dintre oamenii de rînd ; totuşi judecînd după haina lui roşie şi după spada lui lungă l-am socotit la început drept unul de-ai noştri. Mai tresar încă şi acum ca un om care era să ia un şarpe drept ţipar cînd mă gîndesc că a fost cît pe aici să fraternizez cu dînsul. Numai chica mare care i se zbate pe umeri mi-a deschis ochii.

— Domnule de Pont-Cassé — strigă domnul Minxit — nu voi îngădui...

— Lasă, bunul meu domn Minxit — făcu unchiul meu ; obrăznicia este arma celor care nu ştiu să mînuiască nuiaua flexibilă a glumei. În ce mă pri-

veşte, nu am să-mi reproşez nici o greşeală faţă de domnul Pont-Cassé, pentru că nu i-am dată încă atenţie.

— Minunat — spuse domnul Minxit.

Muşchetarul, care se mîndrea că e un glumeţ dintre cei mai plăcuţi, şi care ştia că în luptele cu spiritul, ca şi în cele cu spada, norocul e trecător, nu-şi pierdu cumpătul pentru atîta lucru.

— Domnule Rathery — urmă el — domnule chirurg Rathery, ştii oare că între cele două profesiuni ale noastre este mai multă analogie decît crezi ; aş paria pe roibul meu roşcat în schimbul hainei dumitale roşii că ai ucis mai multă lume în acest an decît mine în ultima mea campanie.

— Ai cîştiga, domnule de Pont-Cassé — răspunse rece unchiul meu — căci anul acesta am avut nenorocul să pierd un bolnav ; a murit ieri de dalac.

— Bravo, Benjamin ! Ura, pentru popor ! strigă domnul Minxit, nemaiputîndu-şi stăpîni bucuria. Vedeţi, domnul meu, că nu toţi oamenii de spirit sînt de la curte.

— Sînteţi mai mult decît oricare altul dovada acestui lucru, domnule Minxit — răspunse muşchetarul ascunzîndu-şi umilinţa sub un obraz senin.

În acest răstimp toţi comesenii, în afară de cei doi gentilomi, întindeau paharele spre Benjamin şi le ciocneau din inimă cu al lui.

— În sănătatea lui Benjamin Rathery, răzbunătorul poporului dispreţuit şi insultat ! strigă domnul Minxit.

Cina se prelungi mult în noapte. Unchiul meu băgă de seamă că domnişoara Minxit dispăruse cîtva timp după plecarea domnului de Pont-Cassé ; dar era prea preocupat de aplauzele ce i se aduceau pentru a mai da atenţie logodnicei sale. Pe la orele zece, îşi luă rămas bun de la domnul Minxit. Acesta îl însoţi pînă la capătul satului şi-l făcu să promită că nunta va avea loc într-o săptămînă. Cînd Benjamin ajunse în faţa morii Trucy auzi un zgomot de

voci ce venea spre el și crezu că poate recunoaște glasul Arabelei și cel al ilustrului ei adorator.

Benjamin, din considerație pentru domnișoara Minxit, nu voi să o surprindă la o asemenea oră în cîmp cu un mușchetar. Se ascunse sub ramurile unui nuc mare și așteptă ca cei doi îndrăgostiți să-l depășească pentru a-și putea continua drumul. Fără îndoială, nu se gîndea de loc să descopere micile taine ale Arabelei ; dar vîntul le purta spre el și le auzi fără să vrea.

— Știu — spunea domnul de Pont-Cassé — un mijloc ca să-l facem s-o șteargă : îi voi trimite o provocare.

— Îl cunosc — răspunse Arabela — e un om cu un orgoliu nemăsurat de mare și va primi chiar dacă ar fi sigur că va fi ucis pe loc.

— Cu atît mai bine ! În acest caz te voi scăpa de el pentru totdeauna.

— Da, dar mai întîi de toate nu vreau să fiu complice la un omor ; apoi, tatăl meu îl iubește pe acest om poate mai mult decît pe mine însămi, singura lui fiică ; nu voi consimți niciodată să-l ucizi pe cel mai bun prieten al tatălui meu.

— Ești încîntătoare, Arabela, cu scrupulele dumitale ; cîți n-am omorît eu, doar pentru un cuvînt ce mă rîcîia la ureche ! Și bădăranul acesta cu spiritul lui îndrăcit m-a jignit cumplit ; pentru nimic în lume n-aș vrea să se afle la curte ce s-a spus în astă-seară la masa tatălui dumitale. Totuși, ca să nu te supăr, mă voi mulțumi să-l ologesc. Dacă i-aș tăia nervul tibio-rotulian, de pildă, ar fi un beteșug care te va autoriza îndestul să nu-l mai vrei drept soț.

— Dar dacă dumneata însuți, Hector, dacă dumneata te-ai prăpădi ? zicea domnișoara Minxit cu glasul ei cel mai drăgăstos.

— Eu, care am pus în umbră pe cei mai dibaci trăgători ai armatei : pe viteazul Bellerive, pe teribilul Desrivieres, pe temutul Châteaufort, eu să fiu ucis de spada unui chirurg ! Mă insulți, frumoasă

Arabelă, cînd îţi trece prin minte o asemenea îndoială. Nu ştii oare că sînt tot atît de sigur pe loviturile mele de spadă cît eşti dumneata de sigură pe împunsăturile dumitale de ac ? Indică-mi dumneata însăţi locul în care vrei să fie lovit şi voi fi încîntat să-ţi fac această plăcere.

Vocile se îndepărtară ; unchiul meu îşi părăsi ascunzătoarea şi o porni liniştit pe drumul spre Clamecy cumpănind în sinea lui ce hotărîre să ia.

În romîneşte de VERA CĂLIN

ALEXANDRE DUMAS

(1803—1870)

Pentru oricare dintre milioanele de cititori pe care scrierile lui Alexandre Dumas-tatăl îi numără în zilele noastre, e evident că numele fertilului părinte al muşchetarilor n-ar putea lipsi dintr-o antologie a rîsului. Invenţia comică îl caracterizează pe Dumas aproape tot atît de mult ca şi puterea nesecată a imaginaţiei. O regăsim în fiecare roman. Cine nu-şi aminteşte de păţaniile vanitosului Porthos, de personaje ca Chicot, bufonul îndrăzneţ şi ingenios, ori de călugărul Gorenflot ?

Dar cele mai numeroase pagini comice le întîlnim în memorialistica lui Dumas — în impresiile de călătorie şi în voluminoasele memorii neduse la capăt (1852—1854). Scriitorul a fost un om de o vitalitate excepţională. În răstimpul unei existenţe, nu foarte lungi, a scris o operă prodigioasă ca întindere. Cu toate acuzaţiile că a folosit colaboratori anonimi, sutele de volume pe care le-a semnat poartă pecetea aceleiaşi arte de povestitor. Heine l-a comparat cu Şeherezada.

Trebuie subliniat că Dumas n-a fost un indiferent politic. Fiul unui general republican care a intrat în conflict cu Napoleon, el a evoluat spre stînga, deşi nu totdeauna consecvent. A luat parte activă la revoluţia din 1830. După exemplul lui Hugo, pe care-l venera, a fost ostil dictaturii prinţului aventurier Ludovic Bonaparte.

Paginile de amintiri narează fapte felurite din această existență atît de plină. O fac cu verva cunoscută și cu unele din scăderile la fel de cunoscute — superficialitatea, prolixitatea care-l împingeau adesea pe Dumas să scrie zece pagini cu substanța uneia singure. Dar personajul autobiografic pe care-l schițează cucerește prin omenia și dragostea lui de viață.

A doua zi după această întrevedere și după refuz — căci Carol al X-lea nu încuviință jucarea piesei *Marion Delorme,* pensia lui Victor Hugo, de două mii patru sute de franci, fu mărită la șase mii de livre, drept despăgubire.

Toată lumea știe că poetul refuză, nu vom spune cu dispreț, dar cu demnitate, mărirea pensiei sale.

S-a făcut, de atunci, mult zgomot în jurul acestui refuz. Există puritani, care încasează astăzi un salariu de senator, dar care reproșaseră poetului faptul că și-a păstrat pensia inițială de două mii patru sute de franci, după interzicerea piesei *Marion Delorme* de către Carol al X-lea.

Mila Domnului cu ei! căci aceștia se află astăzi în anticamerele Eliseului, iar întîiul poet al Franței și, prin urmare, al lumii, se află la Guernesey [1]!

Îi cer iertare lui Lamartine că îndrăznesc să-l fac pe Hugo primul poet al Franței și al lumii: Hugo e exilat; Lamartine e prea generos să nu-i cedeze locul. Dacă și Lamartine ar fi fost exilat ca Hugo — și pentru gloria lui îmi pare rău că nu este! — aș fi spus: „Cei dintîi doi poeți ai Franței; cei dintîi doi poeți ai lumii!"

[1] Locul de exil al poetului (1856); în urma decretului de expulzare din decembrie 1851, V. Hugo este silit să părăsească Franța. (n.r.)

Hugo, întorcîndu-se de la Saint-Cloud, găsi acasă la el pe Taylor, care-l aștepta. Vestea adusă, ca și cea a pajului doamnei Malbrouck, nu era prea bună. Taylor era deznădăjduit.

— Cartoanele noastre sînt goale! repeta el într-una.

Notați că în cartoanele ei Comedia Franceză avea zece piese de dl. Viennet [1], patru sau cinci de dl. Delrieu, două sau trei de dl. Lemercier [2], fără a mai pune la socoteală *Pertinax* al d-lui Arnault [3], *Julien* al d-lui de Jouy [4] etc. etc.

Și asta numea Taylor a nu avea nimic în cartoane!

— Contam pe *Marion Delorme* pentru la iarnă — spuse dînsul; s-a dus iarna noastră pe gîrlă!...

Hugo îl lăsă să se văicărească în voie.

— Cînd zici că voiai să joci *Marion Delorme?*

— Păi, în ianuarie sau în februarie.

— Aha, în cazul acesta e bine, avem un răgaz... ei bine...

Hugo chibzui.

— Sîntem acum în 7 august, vino la 1 octombrie.

Taylor reveni la 1 octombrie.

Hugo luă un manuscris și i-l dădu.

Era *Hernani.*

Hugo începuse această a doua lucrare la 17 septembrie și o terminase în ziua de 25 a aceleiași luni.

Pentru a o duce la capăt avusese nevoie de un răstimp cu trei zile mai scurt decît pentru *Marion Delorme.*

Să ne grăbim să o spunem că planurile acestor două piese erau gata terminate în capul poetului.

De această dată, nu mai era nimic de temut din partea cenzurii: dacă nu pentru altceva, dar măcar

---

[1] Guillaume Viennet (1777—1868) poet francez, autor de tragedii. (n.r.)

[2] Poet francez liric și dramatic (1771—1840). (n.r.)

[3] Baculard d'Arnault (1718—1805) poet și autor dramatic francez. (n.r.)

[4] Jouy (Victor Joseph) (1764—1846) autor dramatic francez (n.r.)

din pudoare, cenzura n-ar fi îndrăznit să oprească *Hernani.*

Cred că am spus *pudoarea* cenzurei !

Oh ! pe legea mea, cu atît mai rău ! cuvîntul e acum așternut pe hîrtie, n-are decît să rămînă !

Piesa luă în mod natural locul surorii ei mai mari ; fu citită oficial, primită cu aplauze, aclamații, strigăte — Hugo citește foarte bine, mai ales propriile sale lucrări — distribuită și pusă în repetiție.

Consemnez aici că Hugo citește foarte bine, nu pentru că aș crede că felul său de a citi ar fi putut avea vreo influență asupra gradului de entuziasm al recepției, dar pentru că, neauzindu-l niciodată de la tribună, n-am putut, după opiniile foarte variate asupra talentului său de orator pe care le-am văzut exprimate în fața mea, să-mi fac o idee asupra chipului în care vorbește în public. Ceea ce știu este că discursurile sale mi s-au părut întotdeauna adevărate capodopere de limbă și de logică.

O dată cu repetițiile începură și necazurile.

Domnișoara Mars [1] juca rolul donei Sol ; Juanny, pe Ruy Gomez ; Michelet, pe Carol Quintul și Firmin, pe Hernani.

Am spus că literatura noastră nu prea era pe gustul domnișoarei Mars ; trebuie să adaug însă, sau mai degrabă să repet, că, cum domnișoara Mars era la teatru cel mai cinstit om din lume, o dată ce prima reprezentație începea, o dată ce focul aplauzelor sau al fluierăturilor saluta drapelul — fie chiar străin — sub faldurile căruia lupta, ea s-ar fi lăsat mai degrabă ucisă, decît să dea înapoi măcar un pas ; ar fi îndurat mai degrabă o moarte de martir decît să renege, nu voi spune credința — școala noastră nu era credința ei — dar jurămîntul pe care-l făcuse.

Numai că, pentru a ajunge pînă acolo, trebuia să treci prin focul a cincizeci sau șaizeci de repetiții și, în cursul acestor repetiții, numărul de obser-

---

[1] Celebră actriță din acel timp (1779—1847). (n.r.)

vații hazardate, de grimase, de înțepături la adresa autorilor era incalculabil.

E de la sine înțeles că aceste simple înțepături pentru trup deveneau adesea lovituri de pumnal pentru inimă.

Am suferit cu domnișoara Mars în timpul repetițiilor lui *Henric al treilea*[1]; am avut cu ea discuții, neînțelegeri, certuri chiar; ieșiri pe care, cu toată puținătatea mea, nu mi le-aș fi înăbușit, orice ar fi urmat.

Aceleași lucruri trebuia să se întîmple, și i s-au întîmplat chiar și lui Hugo.

Dar Hugo și cu mine avem două firi cu totul deosebite; el e rece, calm, politicos, cu o puternică ținere de minte a binelui și a răului; eu mă revărs în afară pe de-a-ntregul, sînt viu, exuberant, zeflemisitor, uitînd răul, uneori și binele.

Din acestea rezultau, între domnișoara Mars și Hugo, dialoguri cu totul diferite de cele avute de mine cu dînsa.

Notați că în general în teatru dialogul dintre actori și autori are loc peste rampă, adică de la avanscenă la orchestră; așa încît cei patruzeci sau treizeci de artiști, muzicanți, regizori, figuranți, lampagii și pompieri care asistă la repetiție nu pierd nici un cuvințel.

Acest auditoriu, care, după cum se poate înțelege foarte ușor, e totdeauna dispus să primească cu plăcere deosebită episoadele destinate să-l distreze de plictiseala faptului principal, repetiția, nu contribuie cu puțin la iritarea interlocutorilor, și în consecință, la infiltrarea unei anumite tensiuni în conversațiile ce se înfiripă între incinta orchestrei și scenă.

Lucrurile se petreceau cam așa.

În plină repetiție, d-ra Mars se oprea dintr-o dată.

---

[1] E vorba de drama istorică „Henric al III-lea și curtea sa", scrisă de Al. Dumas. (n.r.)

— Iartă-mă, dragul meu — îi spunea ea lui Firmin, lui Michelot sau lui Juanny — am de spus o vorbă autorului.

Actorul căruia i se adresa făcea un semn de aprobare, și rămînea mut și nemișcat pe locul său.

D-ra Mars înainta cîțiva pași pînă la rampă, își umbrea ochii cu mîna și, cu toate că știa foarte bine în ce parte a orchestrei se află autorul, se făcea că-l caută.

Aceasta era mica ei comedie.

— D-l Hugo? D-l Hugo e acolo?

— Iată-mă, doamnă — răspundea Hugo, ridicîndu-se.

— Ah! Foarte bine! Mulțumesc... spune-mi, te rog, domnule Hugo...

— Doamnă?

— Urmează să spun aceste versuri:

> Ești, leul meu, superb și generos!

— Da, doamnă; Hernani vă spune:

> Vai! te iubesc totuși cu dragoste adîncă!
> Nu plînge... Să pierim mai bine!
> De ce nu sînt stăpînul lumii, ți-aș da-o
> întreagă!
> Sînt nefericit!

Iar dumneavoastră îi răspundeți:

> Ești, leul meu, superb și generos!

— Și vă place cum sună, domnule Hugo?

— Ce anume?

— Ești, *„leul meu!"*...

— Am scris așa, doamnă; am socotit deci că e bine.

— Și țineți neapărat la *leul* dumneavoastră?

— Țin și nu țin, doamnă; găsiți-mi altceva mai bun și-l voi pune în locul lui.

— Nu eu trebuie să caut: nu eu sînt autorul.

— Ei bine, doamnă, dacă e așa, să lăsăm pur și simplu cum e scris.

— Totuşi îmi pare foarte caraghios să-l numesc pe domnul Firmin *leul meu !*

— Oh, pentru că jucînd rolul donei Sol, dumneavoastră vreţi să rămîneţi mai departe domnişoara Mars ; dacă aţi fi într-adevăr pupila lui Ruy Gomez de Sylva, adică o nobilă castiliană din secolul al şaisprezecelea, nu aţi vedea în Hernani pe domnul Firmin ; aţi vedea pe una dintre acele teribile căpetenii de bandă care îl făceau să tremure pe Carol Quintul pînă şi în capitala sa ; în acest caz aţi înţelege că o asemenea femeie poate numi un astfel de om *leul ei*, şi lucrul vi s-ar părea mai puţin curios !

— E în perfectă ordine ! Pentru că ţineţi la *leul* dumneavoastră, să nu mai vorbim despre el. Rostul meu aici este să spun ceea ce e scris ; în manuscris stă „leul meu !", voi spune : „leul meu !" ; din parte-mi... Doamne sfinte ! La urma urmei, ce-mi pasă ! Să continuăm, Firmin !

Eşti, leul meu, superb şi generos !

Şi repetiţia continua.

Dar a doua zi, în acelaşi loc, domnişoara Mars se oprea la fel ca în ajun ; la fel ca în ajun ea se apropia de rampă ; la fel ca în ajun, îşi umbrea ochii cu mîna ; la fel ca în ajun se făcea că-l caută pe autor.

— Domnul Hugo ? spunea ea cu vocea ei aspră, cu vocea ei însăşi, cu vocea domnişoarei Mars, nu cu cea a Celimenei [1]. Domnul Hugo e acolo ?

— Iată-mă, doamnă — răspundea Hugo cu placiditatea sa obişnuită.

— Ah ! foarte bine ! Sînt foarte mulţumită că sînteţi aici.

— Doamnă, am avut onoarea să vă prezint omagiile mele înaintea repetiţiei.

— Da, aşa e... Ei bine, v-aţi mai gîndit ?

— La ce să mă fi gîndit, doamnă ?

---

[1] Eroină din piesa „Mizantropul" de Molière. De altfel d-ra Mars a fost o interpretă celebră a pieselor lui Molière. (n.r.)

— La ce v-am spus ieri.
— Ieri, mi-aţi făcut onoarea de a-mi spune multe lucruri.
— Da, aveţi dreptate... vreau să vorbesc de acel faimos emistih.
— Care anume ?
— Ei ! Doamne sfinte, ştiţi foarte bine care.
— Vă jur că nu, doamnă ; îmi faceţi atîtea observaţii bune şi juste, încît le confund pe unele cu celelalte.
— Vorbesc de emistihul cu *leul*...
— A ! Da : *eşti, leul meu !* Mi-aduc aminte...
— Ei bine, aţi găsit un alt emistih ?
— Mărturisesc că nici nu l-am căutat.
— Socotiţi deci că acest emistih nu e primejdios ?
— Ce numiţi dumneavoastră primejdios ?
— Numesc primejdios ceea ce poate fi fluierat.
— N-am avut niciodată pretenţia să nu fiu fluierat.
— Fie ; dar trebuie să fii fluierat cît mai puţin cu putinţă.
— Credeţi deci că emistihul *leului* va fi fluierat ?
— Sînt absolut sigură !
— Atunci, asta se va întîmpla numai pentru că nu-l rostiţi cu talentul dumneavoastră obişnuit.
— Îl voi rosti cum voi putea mai bine... totuşi aş prefera...
— Ce ?
— Să spun altceva.
— Ce ?
— Orice altceva, orice !
— Ce ?
— Să spun — şi domnişoara Mars avea aerul de a căuta cuvîntul pe care de trei zile îi venea să-l spună — să spun, de pildă... he... he... he...

Eşti, *monseniore*, superb şi generos !

Oare *monseniore* nu intră în cadenţa versului la fel ca *leul meu ?*
— Ba da, doamnă, numai că *leul meu* înnobilează versul, pe cînd *monseniore* îl face plat. Prefer să

fiu fluierat pentru un vers bun, decît aplaudat pentru unul rău.

— Ei bine, bine, să nu ne supărăm pentru atîta. Frumosul dumitale vers va fi spus fără nici o schimbare ! Ei hai, Firmin, hai, prietene, să continuăm...

Ești, leul meu, superb și generos !

Se înțelege că, în seara primei reprezentații, domnișoara Mars în loc să spună „ești, leul meu", spune : „ești, monseniore !"

Versul nu a fost nici aplaudat, nici fluierat : nici nu merita o asemenea atenție.

Puțin mai departe, Ruy Gomez, după ce surprinsese pe Hernani și pe dona Sol unul în brațele celuilalt, vestindu-se sosirea regelui, îl pune pe Hernani să se ascundă într-o cameră a cărei ușă era mascată printr-un tablou.

Începe faimoasa scenă cunoscută sub numele de scena portretelor, scenă care are șaptezeci și șase de versuri, scenă care are loc între Don Carlos și Ruy Gomez, scenă pe care dona Sol o ascultă mută și nemișcată ca o statuie, scenă la care ea nu ia parte decît în clipa în care regele vrea să-l aresteze pe duce, cînd, smulgîndu-și vălul și aruncîndu-l între duce și ostaș, ea strigă :

Rege don Carlos, ești
Un rege rău !...

Această lungă tăcere și această lungă imobilitate au șocat întotdeauna pe domnișoara Mars. Teatrul francez, obișnuit cu tradițiile comediei lui Molière sau cu cele ale tragediei lui Corneille, era cum nu se poate mai rebel punerii în scenă a dramei moderne și, în general, nu înțelegea nici ardoarea mișcării, nici poezia imobilității.

Astfel fiind, biata dona Sol nu știa ce să facă cu propria ei persoană în răstimpul acestor șaptezeci și șase de versuri.

Într-una din zile ea se hotărî la o explicație cu autorul.

Cunoaşteţi felul ei de a întrerupe repetiţia şi de a înainta pînă la marginea rampei.

Autorul stă în picioare în orchestră ; domnişoara Mars e în faţa rampei.

— Sînteţi acolo, domnule Hugo ?

— Da, doamnă.

— Aha ! Bine !... Făceţi-mi, vă rog, un serviciu.

— Cu cea mai mare plăcere... Care anume ?

— Acela de a-mi spune ce să fac eu aici.

— Unde ?

— Aici, pe scenă, în timp ce domnul Michelot şi domnul Juanny stau de vorbă.

— Să ascultaţi, doamnă.

— Aha, să ascult... Înţeleg ; dar îmi pare că ascult cam prea mult.

— Nu ştiţi că scena era mult mai lungă şi că am scurtat-o pînă acum cu vreo douăzeci de versuri ?

— Ei bine, nu puteţi s-o mai scurtaţi cu încă vreo douăzeci ?...

— Cu neputinţă, doamnă !

— Sau măcar să faceţi să particip şi eu cumva la ea ?

— Dar participaţi în mod firesc, prin însăşi prezenţa dumneavoastră. E vorba de bărbatul pe care-l iubiţi ; se hotărăşte viaţa sau moartea lui ; mi se pare că situaţia e destul de grea pentru ca să-i aşteptaţi sfîrşitul cu nerăbdare, dar în tăcere.

— Totuna e... e prea lung !

— Nu găsesc, doamnă.

— Fie şi aşa ! S-o lăsăm deci baltă... publicul se va întreba însă : „Ce face acolo domnişoara Mars, cu braţele încrucişate ? Nu merita să-i dai un rol pentru ca s-o ţii în picioare cu un văl pe ochi, mută, timp de o întreagă jumătate de act !"

— Publicul îşi va spune că sub braţele, nu ale domnişoarei Mars, ci ale donei Sol, inima ei bate ; că sub văl obrazul, nu al domnişoarei Mars, ci al donei Sol, se îmbujorează de speranţă sau păleşte de groază ; că în timp ce tace, nu domnişoara Mars, ci dona Sol, iubita lui Hernani, adună în inima ei

furtuna ce izbucnește prin aceste cuvinte nu tocmai respectuoase, ale unei supuse către Domnul ei :

Rege Don Carlos, ești
Un rege rău !...

și, credeți-mă, doamnă, pentru public e de ajuns.

— Fie ! Treaba dumitale ! Nici nu pricep de ce mă frămînt atîta ; dacă o să se fluiere în timpul scenei, nu eu voi fi cea fluierată, de vreme ce nu scot nici un cuvînt... Ei haide, Michelot ; haide, Juanny, să continuăm !

Rege Don Carlos, ești
Un rege rău !...

Iată, sînteți mulțumit acum, domnule Hugo ?

— Foarte mulțumit, doamnă.

Și, cu seninătatea sa de netulburat, Hugo saluta și se așeza la loc.

A doua zi, domnișoara Mars întrerupea repetiția în același loc, se apropia de rampă, își ducea mîna la ochi și, cu aceeași voce ca în ajun, întreba :

— Domnul Hugo e acolo ?

— Iată-mă, doamnă !

— Ei bine, mi-ați găsit ceva de spus și mie ?

— Unde anume ?

— Știți dumneavoastră foarte bine... în faimoasa scenă în care acești domni rostesc o sută cincizeci de versuri, iar eu mă uit la ei și tac... știu că sînt încîntători la vedere ; dar o sută cincizeci de versuri e prea mult !

— Mai întîi, doamnă, scena nu are o sută cincizeci de versuri ; nu are decît șaptezeci și șase, le-am numărat ; apoi nici nu v-am promis că o să vă fac să spuneți ceva, ci, dimpotrivă, am încercat să vă dovedesc că tăcerea și imobilitatea dumneavoastră, din care ieșiți printr-o izbucnire teribilă, este una din frumusețile acestei scene.

— Frumusețea scenei ! Frumusețea scenei !... mi-e tare teamă că publicul nu va fi de părerea dumneavoastră.

— Vom vedea.

— Se prea poate, dar va fi cam prea tîrziu cînd veți vedea... așadar, țineți cu hotărîre să nu spun nici un cuvînt în tot timpul scenei ?

— Țin.

— Mi-e totuna ; mă voi duce în fund și voi lăsa pe acești domni să vorbească de treburile lor în partea din față a scenei.

— Veți merge în fund, dacă doriți, doamnă, dar cum treburile despre care ei vorbesc vă privesc tot atît de mult pe dumneavoastră cît și pe dînșii, veți face un lucru fără rost... Dacă doriți, doamnă, să continuăm repetiția.

Și repetiția continua.

Dar în fiecare zi se ivea cîte o întrerupere de felul celor pe care le-am arătat. Aceasta enerva foarte mult pe Hugo, care, încă de la debutul său în dramă, socotea că lucrul cel mai greu este să concepi piesa și cel mai plictisitor să o scrii, și care observa că toate acestea sînt însă o bucurie inefabilă față de repetiții.

În fine, într-una din zile își pierdu răbdarea.

După terminarea repetiției, se urcă pe scenă și, apropiindu-se de domnișoara Mars, spuse :

— Doamnă, aș dori să-mi acordați onoarea de a vă spune cîteva cuvinte.

— Mie ? răspunse domnișoara Mars, mirată de solemnitatea începutului.

— Domniei voastre.

— Și unde doriți să mi le spuneți ?

— Unde doriți dumneavoastră.

— Poftiți, atunci.

Și domnișoara Mars, pășind înainte, îl conduse pe Hugo în ceea ce pe atunci era cunoscut sub numele de micul foaier, situat, după cîte țin minte, pe locul unde se află astăzi loja directorului.

Louise Despréaux ședea singură, într-un colț.

Louise Despréaux era una din antipatiile domnișoarei Mars, pe care o proteja doamna Menjaud.

Văzîndu-i pe domnişoara Mars şi pe Hugo, ea se ridică şi plecă discret. Este adevărat totuşi că o bănuiesc pe fetişcană, foarte curioasă la cei optsprezece ani ai ei, că şi-a lipit urechea şi obrazul blond şi trandafiriu de uşă.

Domnişoara Mars se opri, sprijinindu-şi mîna, în care ţinea rolul, pe cămin.

— Ei bine, ce aveţi să-mi spuneţi ?

— Doream să vă spun, doamnă, că acum cîteva clipe am luat o hotărîre.

— Ce hotărîre, domnule ?

— Aceea de a vă retrage rolul !

— Rolul meu !... Care rol ?

— Acela pe care mi-aţi făcut onoarea de a-l solicita în drama mea.

— Cum, rolul donei Sol — strigă domnişoara Mars, zăpăcită la culme — rolul acesta ? !

Şi arătă sulul de hîrtie pe care-l ţinea în mînă, încreţindu-şi sprîncenele negre, deasupra unor ochi care luau în anumite clipe o expresie de o duritate de necrezut.

Hugo se înclină.

— Da — spuse el — rolul donei Sol, cel pe care îl ţineţi în mînă.

— Ah, ia te uită — spuse domnişoara Mars, lovind marmura căminului cu rolul şi parchetul cu piciorul ei — este pentru prima oară că mi se întîmplă aşa ceva, ca un autor să-mi ia rolul !

— Ei bine, doamnă, cred că e bine ca exemplul să fie dat, şi eu îl dau.

— Dar, la urma urmei, de ce mi-l luaţi ?

— Pentru că observ un lucru, doamnă : şi anume că atunci cînd îmi faceţi onoarea de a-mi adresa cuvîntul, păreţi să ignoraţi complet cu cine aveţi de-a face.

— Cum adică, domnule ?

— Da, sînteţi o femeie de mare talent, o ştiu... dar mai e un lucru de care, o repet, se pare că nu vă

daţi seama, şi în acest caz, eu sînt silit să vă atrag atenţia : anume că şi eu, doamnă, şi eu sînt un mare talent : ţineţi seama că v-am spus-o şi vă rog să mă trataţi în consecinţă.

— Credeţi aşadar că joc prost rolul dumneavoastră ?

— Ştiu că jucaţi admirabil, doamnă ; dar ştiu de asemenea că, de la începutul repetiţiilor, sînteţi foarte nepoliticoasă cu mine, ceea ce este nedemn atît pentru domnişoara Mars, cît şi pentru domnul Victor Hugo.

— Oh ! murmură domnişoara Mars, muşcîndu-şi buzele palide — meritaţi, într-adevăr, să vă dau înapoi rolul.

Hugo întinse mîna.

— Sînt gata să-l primesc, doamnă.

— Şi dacă nu-l joc eu, cine o să-l joace ?

— Ah ! Doamne sfinte, doamnă, prima persoană ce-mi va ieşi în cale... iată, de exemplu, domnişoara Despréaux, ea nu are talentul dumneavoastră, fără îndoială ; dar e tînără, e frumoasă ; din cele trei condiţii cerute de rol, ea împlineşte două ; şi apoi, domnişoara Despréaux va avea pentru mine ceea ce vă reproşez că nu aveţi dumneavoastră, consideraţia pe care o merit.

Şi Hugo rămase cu braţul întins şi mîna deschisă, aşteptînd ca domnişoara Mars să-i dea rolul înapoi.

— Domnişoara Despréaux ! Domnişoara Despréaux ! murmură domnişoara Mars. Ah ! nu mai spuneţi, ce glumă bună !... Îi faceţi curte, după cît se pare, domnişoarei Despréaux ?

— Eu ? N-am schimbat cu ea nici două vorbe în viaţa mea !

— Îmi retrageţi deci rolul în mod pozitiv, oficial?

— Oficial, pozitiv, vă retrag rolul.

— Ei bine, îl păstrez şi îl voi juca cum nu vi-l va juca nimeni alta la Paris, vă asigur !

— Fie, păstraţi rolul ; dar nu uitaţi ceea ce v-am spus în legătură cu consideraţia pe care şi-o datorează între ei oameni de talia noastră.

Şi Hugo o salută pe domnişoara Mars, lăsînd-o complet uluită de o asemenea înaltă demnitate cu care nu o obişnuiseră în nici un fel autorii imperiului, prosternaţi în faţa talentului ei, şi mai ales stînjeniţi de convingerea că fără dînsa piesele lor nu făceau nici două parale.

Din această zi, domnişoara Mars fu rece, dar politicoasă cu Hugo, şi, aşa cum a promis-o, în seara primei reprezentaţii îşi jucă admirabil rolul.

În româneşte de VERA CALIN

HENRI MURGER

(1822—1861)

Cartea lui Henri Murger, „Scene din viaţa de boem" (1848), s-a bucurat de la publicare de o faimă pe care a sporit-o mai tîrziu şi opera lui Puccini. Analizată mai îndeaproape, faima aceasta nu rezistă întru totul. I se poate reproşa lui Murger că a înfăţişat viaţa artiştilor săraci cu un pitoresc facil, împletind umorul cu un sentimentalism cam ieftin. E drept că şi în prefaţa romanului său şi într-unele dialoguri cu cititorul, Murger a stăruit asupra aspectelor întunecate, a arătat că pentru cei mai mulţi artişti „viaţa de boem" e o fundătură. Şi după diferitele păţanii amuzante ale celor patru boemi — scriitorul Rodolphe, compozitorul Schaunard, pictorul Marcel şi „filozoful" Colline — romanul se încheie cu moartea lui Mimi, roasă de boală şi mizerie. Totuşi, s-a păstrat din carte mai mult un pitoresc convenţional care reduce existenţa boemei la vesele prînzuri neplătite şi la farse făcute proprietarilor. În ciclul său „Jacques Vingtras", Jules Vallès a dat indirect o replică romanului lui Murger, plăsmuind o imagine mai exactă a vieţii de intelectual mizer.

Dar dincolo de facilitate, există în carte dispreţ faţă de platitudinea burgheză, există voioşie, încredere care nu se lasă biruită de adversităţi şi o vervă care-i asigură şi astăzi cititori.

„Scene din viaţa de boem" e cea mai cunoscută operă a lui Murger. În scurta lui existenţă, el s-a dovedit şi un poet sensibil. A lăsat şi încercări dramatice.

SCENE DIN VIAŢA DE BOEM

II

Un trimis al providenţei

Schaunard şi Marcel, care încă din zori se puseseră cu curaj la treabă, se opriră deodată din muncă.

— Măi să fie al dracului! Grozav mă taie la ramazan — spuse Schaunard; şi adăugă neglijent: Nu se mănîncă astăzi?

Marcel fu foarte mirat de această întrebare, mai nepotrivită decît oricînd.

— De cînd mîncăm în fiecare zi? Nu ştii că ieri a fost joi?

Şi îşi completă răspunsul arătînd cu sprijinitoarea pe care îşi rezema braţul această poruncă a bisericii:

Vinerea să nu te atingi de carne,
Nici de alte lucruri asemănătoare.

Schaunard nu găsi ce să răspundă şi se apucă din nou să lucreze la tabloul său, înfăţişînd un cîmp cu un arbore roşu şi cu un arbore albastru care îşi dădeau, cu ramurile, o strîngere caldă de mînă. Aluzie transparentă la frumuseţea prieteniei şi care într-adevăr nu avea nici un alt cusur în afară de adînca ei filozofie.

În această clipă portarul bătu la uşă. Aducea o scrisoare pentru Marcel.

— Îmi datoraţi trei bănuţi — spuse dînsul.

— Eşti sigur? replică artistul. Ei bine, o să-ţi rămînem datori.

Şi-i trînti uşa în nas.

Marcel luă scrisoarea şi rupse plicul. De la primele cuvinte începu să sară ca un acrobat prin atelier şi să intoneze cît îl ţinea gura celebra romanţă de mai jos, care indica la dînsul apogeul încîntării :

Patru tineri din vecini
Sufereau ca nişte cîini.
Î-au luat atunci pe sus
Şi la spital i-au dus.
Dus! dus! dus! dus!

— Ei bine, da — spuse Schaunard, continuînd :

I-au pus într-un pat mare,
Doi la cap, doi la picioare.

— Se ştie, se ştie!

Marcel reluă :

Acolo o soră mică
Ică! ică! ică!

— Dacă n-ai de gînd să te opreşti — spuse Schaunard, simţind cum îl apucă nebunia — o să-ţi cînt imediat *allegro* din simfonia mea asupra influenţei albastrului în artă.

Zicînd acestea se şi apropie de pian.

Ameninţarea avu efectul unei picături de apă rece căzută într-un lichid în clocot.

Marcel se calmă dintr-o dată, ca prin minune.

— Ia te uită! spuse el dîndu-i scrisoarea prietenului său. Citeşte şi tu.

Era o invitaţie la masă a unui deputat, protector luminat al artelor şi în special al lui Marcel care-i pictase casa de la ţară.

— E pentru astăzi — spuse Schaunard; din nenorocire biletul nu e valabil pentru două persoane. Dar de fapt, dacă stau să mă gîndesc bine, deputatul tău e guvernamental; nu trebuie, nu poţi să accepţi, principiile tale îţi interzic să mănînci o pîine muiată în sudoarea poporului.

— Ei aş ! spuse Marcel — deputatul meu e de centru stînga ; chiar mai deunăzi a votat împotriva guvernului. De altfel trebuie să-mi fac rost de o comandă, şi mi-a şi promis că mă va prezenta în lume ; şi apoi, la urma urmei, mă-nţelegi, n-are decît să fie vineri, eu mă simt apucat de o poftă de mîncare ugolină, şi vreau să mă înfrupt pe săturate, asta-i.

— Mai sînt şi alte greutăţi — reluă Schaunard — fiind, orice s-ar spune, puţin invidios de norocul căzut pe capul prietenului său. Nu poţi să te duci să iei masa în oraş în bluză roşie şi cu şapcă de hamal.

— O să împrumut hainele lui Rodolphe sau ale lui Colline.

— Tînăr necopt la minte ce eşti ! Uiţi că am trecut de douăzeci ale lunii şi că în această epocă hainele celor doi domni amintiţi de tine sînt de mult *„indisponibilizate"* şi *„supraindisponibilizate"* ?

— Pînă la ora cinci voi găsi eu pe undeva măcar o haină neagră — spuse Marcel.

— Mie mi-au trebuit trei săptămîni încheiate ca să găsesc una pentru nunta vărului meu ; şi era la începutul lui ianuarie.

— Ei bine, o să mă duc aşa cum sînt — reluă Marcel, străbătînd camera cu paşi mari. Nu se poate ca o păcătoasă chestiune de etichetă să-mi încurce primul pas în lume.

— Stai să vezi — îl întrerupse Schaunard căruia îi făcea multă plăcere să-şi necăjească prietenul — dar ghetele ?

Marcel ieşi într-o stare de agitaţie cu neputinţă de descris. După două ceasuri se întoarse cu un guler tare.

— Iată tot ce am putut să găsesc — spuse el cu jale.

— Nu făcea să-ţi pierzi vremea pentru atîta lucru — răspunse Schaunard — avem aici hîrtie din care poţi să-ţi faci o duzină de gulere.

— E cu neputinţă — spuse Marcel, smulgîndu-şi părul din cap — trebuie să avem ceva haine, ce dracu' !

Şi începu o lungă percheziţie prin toate cotloanele celor două camere.

După o oră de scotocit, obţinu un costum compus astfel :

Un pantalon cadrilat.

O pălărie gri.

O cravată roşie.

O mănuşă odinioară albă.

O mănuşă neagră.

— Asta face două mănuşi negre la nevoie — spuse Schaunard. Dar cînd o să fii îmbrăcat, o să semeni cu un curcubeu. La urma urmei, eşti colorist !

Între timp, Marcel încerca încălţările.

Fatalitate ! Erau amîndouă pentru acelaşi picior !

Artistul, desperat, zări atunci într-un colţ un bocanc vechi în care se aruncau băşicile uzate. Puse mîna pe el.

— De la *Garrick* la *Sylabe* — spuse ironic tovarăşul său : acesta este ascuţit, celălalt e pătrat.

— Nu se va băga de seamă, îi voi lustrui bine de tot.

— E o idee, nu-ţi mai lipseşte decît haina neagră de rigoare.

— Oh ! spuse Marcel, muşcîndu-şi pumnii — aş da zece ani din viaţă şi pe deasupra şi mîna dreaptă ca să am una, nu vezi !

Auziră din nou o bătaie la uşă. Marcel deschise.

— Domnul Schaunard ? întrebă un străin rămînînd în prag.

— Eu sînt — răspunse pictorul, rugîndu-l să intre.

— Domnule — spuse necunoscutul, posesor al uneia dintre acele figuri oneste care sînt privilegiul provincialului — vărul meu mi-a vorbit mult de talentul dumneavoastră în arta portretului ; şi fiind pe punctul de a face o călătorie în colonii, unde sînt delegat de rafinorii din oraşul Nantes, aş dori să las o amintire familiei mele. Pentru aceasta am venit la dumneavoastră.

— O, sfîntă Providență... — murmură Schaunard — Marcel, dă un scaun domnului...

— Domnul Blancheron — reluă străinul : Blancheron din Nantes, delegat al industriei de zahăr, fost primar la V..., căpitan în garda națională, autor al unei broșuri despre problema zahărului.

— Sînt foarte onorat de a fi ales de dumneavoastră — spuse artistul înclinîndu-se în fața delegatului rafinorilor. Cum doriți să fie portretul ?

— Miniatură, ca acesta — reluă domnul Blancheron, arătînd un portret în ulei ; căci pentru delegat, ca pentru mulți alții, ceea ce nu e zugrăveală, e miniatură, nu există cale de mijloc.

Această ignoranță îi dădu lui Schaunard măsura naivității omului cu care avea de-a face ; mai ales după ce oaspetele adăugă că dorește ca portretul să fie pictat cu culori fine.

— Nu întrebuințez niciodată altfel de culori — spuse Schaunard. Ce mărime doriți să aibă portretul dumneavoastră ?

— La fel ca ăsta — răspunse domnul Blancheron arătînd o pînză de douăzeci. Dar cît o să mă coste ?

— Cincizeci sau șaizeci de franci ; cincizeci fără mîini, șaizeci cu mîini.

— Ei drăcia dracului, vărul meu mi-a vorbit de treizeci de franci !

— Depinde de sezon — spuse pictorul ; culorile sînt mult mai scumpe în unele epoci.

— Ia te uită, e la fel ca la zahăr ?

— Absolut la fel.

— Fie, deci, cincizeci de franci — spuse domnul Blancheron.

— Nu cred că faceți bine, pentru încă zece franci o să aveți și mîinile, în care voi pune broșura dumneavoastră asupra problemei zahărului, ceea ce va fi cît se poate de măgulitor.

— Pe legea mea că ai dreptate !

„Al naibii ! își spuse Schaunard — dacă mai continuă așa, o să explodez și o să-l nimicesc cu una dintre țăndările mele".

— Ai băgat de seamă? îi strecură Marcel la ureche.

— Ce?

— Are o haină neagră.

— Înţeleg şi îţi urmez gîndul întocmai. Lasă-mă pe mine, mă descurc eu.

— Ei bine, domnule — spuse delegatul — cînd începem? Nu putem întîrzia, plec în curînd.

— Şi eu trebuie să fac o mică călătorie; poimîine plec din Paris. Deci, dacă doriţi, începem chiar acum. O şedinţă bună va duce treaba noastră cu paşi mari înainte.

— Dar se înserează, nu se poate picta la lumînare — spuse domnul Blancheron.

— Atelierul meu este amenajat astfel, încît să se poată lucra la orice oră... — răspunse pictorul. Dacă vreţi să vă scoateţi hainele şi să vă aşezaţi pentru pozat, începem.

— Să-mi scot hainele! De ce să mi le scot?

— Nu mi-aţi spus că portretul este destinat familiei dumneavoastră?

— Fără îndoială.

— Ei bine, aşa fiind, trebuie să fiţi reprezentat în costumul dumneavoastră de interior, în halat. E obişnuit, de altfel.

— Dar nu am halat.

— Am în schimb eu. Cazul e prevăzut — zise Schaunard, prezentînd modelului o zdreanţă înflorată cu pete de pictură, care îl făcu pe onestul provincial să ezite.

— Această îmbrăcăminte este foarte ciudată — spuse dînsul.

— Şi foarte preţioasă — răspunse pictorul. Un vizir turc a dăruit-o lui Horace Vernet[1], care mi-a dat-o mie. Sînt elevul lui.

— Sînteţi elevul lui Vernet? spuse Blancheron.

— Da, domnule, şi mă mîndresc cu asta. „Oroare! murmură dînsul în sinea lui — îmi reneg zeii".

---

[1] Pictor francez, născut la Paris (1789—1863) care a pictat mai ales scene de bătălie, pline de mişcare. (n.r.)

— Ai cu ce să te mîndreşti, tinere — reluă delegatul, îmbrăcînd halatul cu o atît de nobilă origine.

— Pune hainele domnului în cuier — spuse Schaunard prietenului său, făcîndu-i cu ochiul un semn plin de înţeles.

— Uită-te la el — murmură Marcel, aruncîndu-se asupra prăzii şi arătîndu-l pe Blancheron — ce cumsecade e ! N-ai putea să păstrezi o bucăţică dintr-însul ?

— O să încerc, dar nu e vorba de asta, îmbracă-te repede şi şterge-o ! Să fii înapoi la zece, o să-l ţin eu pînă atunci. Nu uita să-mi aduci şi mie ceva în buzunar.

— O să-ţi aduc un ananas — spuse Marcel, plecînd zorit.

Se îmbrăcă în grabă. Haina i se potrivea ca o mănuşă. Apoi ieşi pe a doua uşă a atelierului.

Schaunard se apucă de treabă. Între timp înserarea se lăsase de-a binelea. Blancheron auzi bătînd ceasurile şase şi îşi aduse aminte că n-a mîncat. Făcu această observaţie pictorului.

— Şi eu sînt în aceeaşi situaţie ; dar, pentru a vă fi de folos, mă voi lipsi în astă-seară. Eram totuşi invitat într-o casă din cartierul Saint-Germain — spuse Schaunard — dar nu ne putem deranja, o întrerupere ar compromite asemănarea.

Se puse pe lucru.

— Şi apoi — zise el deodată — putem cina şi fără să ne obosim. Jos este un restaurant excelent care ne poate trimite tot ce vrem.

Şi Schaunard aşteptă efectul trioului său de plurale.

— Sînt de acord cu dumneavoastră — spuse domnul Blancheron — şi sînt sigur că-mi veţi face onoarea să-mi ţineţi tovărăşie la masă.

Schaunard se înclină.

„Nu zău — îşi spuse pictorul — e un om foarte cumsecade, un adevărat trimis al Providenţei !"

— Vreţi să faceţi dumneavoastră comanda ? îl întrebă el pe amfitrionul său.

— M-aş simţi foarte obligat dacă v-aţi lua dumneavoastră această sarcină — răspunse politicos Blancheron.

— O să te căieşti, Nicolas ! fredonă pictorul, coborînd scările cîte patru deodată.

Intră în restaurant, se aşeză în faţa tejghelei şi redactă un meniu a cărui lectură îl făcu să pălească pe Vatel [1]-ul din dugheană.

— Şi cu Bordeaux-ul de rigoare.

— Cine o să plătească ?

— Probabil că nu eu — spuse Schaunard — ci un unchi al meu pe care îl veţi vedea sus, un rafinat în ale mîncării, unul dintre cei mai pricepuţi. Aşadar, daţi-vă toată osteneala, vrem să fim serviţi într-o jumătate de oră, şi în vase de porţelan, aveţi grijă...

. . . .

La ora opt, domnul Blancheron simţi nevoia să spună unui prieten tot ce avea pe suflet în legătură cu ideile sale despre industria zahărului şi îi recită lui Schaunard broşura pe care o scrisese.

Acesta îl acompanie la pian.

La ora zece, domnul Blancheron şi amicul său dansau galopul şi se tutuiau. La ora unsprezece îşi jurară să nu se mai despartă niciodată şi făcură fiecare cîte un testament lăsîndu-şi reciproc averile.

La miezul nopţii, Marcel se întoarse acasă şi-i găsi pe unul în braţele celuilalt ; plîngeau de ţi se rupea inima. În atelier apa ajunsese la o înălţime de jumătate de deget. Marcel se izbi de masă şi văzu splendidele resturi ale superbului festin. Privi sticlele : erau cu desăvîrşire goale.

Vru să-l trezească pe Schaunard, dar acesta îl ameninţă cu moartea dacă va încerca să i-l răpească pe domnul Blancheron, din care îşi făcuse căpătîi.

— Ingratul ! spuse Marcel, scoţînd din buzunar un pumn de alune. Şi eu care i-am adus cina !

În romîneşte de VERA CĂLIN

---

[1] Vatel, bucătar celebru, din secolul XVII. (n.r.)

GUSTAVE FLAUBERT

(1821—1880)

Este unul dintre cele cîteva nume de primă mărime ale realismului critic francez din secolul XIX. Născut la Rouen în 1821, a fost fiu şi frate de medici. Mai tîrziu, Sainte Beuve avea să facă o apropiere între mediul în care s-a dezvoltat scriitorul şi precizia analizei şi observaţiei sale.

A studiat dreptul la Paris, dar şi-a găsit repede vocaţia literară. Cu o conştiinţă şi o pasiune uimitoare şi-a consacrat întreaga existenţă operei. In afară de cîteva călătorii în Orientul Mijlociu şi în Africa — ultima a făcut-o pentru a cerceta locurile unde fusese aşezată Cartagina — a trăit mai toată vremea în casa lui de la Croiset, cizelîndu-şi romanele frază cu frază. Opera lui relativ restrînsă l-a costat cîteva decenii de muncă aprigă. Se documenta minuţios, consulta volume întregi pentru un detaliu de medicină (Doamna Bovary) sau istorie (Salammbô). Astfel au fost scrise „Doamna Bovary" (1857), „Salammbô" (1862), „Educaţia sentimentală" (1869), „Ispitirea sfîntului Anton" (1874) şi cele „Trei povestiri" (1877).

Există în personalitatea lui Flaubert şi laturi romantice care apar în oarecare măsură în proza lui istorică. Dar domină în scrisul său puterea observaţiei concretizată în tipuri al căror relief şi profunzime a făcut să se creeze — pornind de la ele — noţiuni largi. Aşa cum un tip ca Oblomov caracterizează oblomovismul, în legătură cu un personaj ca Emma Bovary s-a vorbit de bovarism, pornindu-se de la iluziile micii burghezii nemulţumite de viaţa ei mediocră, legănîndu-se cu gîndul că e menită unei existenţe superioare.

Tot în romanul „Doamna Bovary", în figura farmacistului Homais e satirizată suficiența și platitudinea burgheză, mediocritatea triumfătoare.

Fără a fi orientat spre atitudinea umoristică, fără a stăpîni cu deosebire mijloacele comicului, Flaubert folosește accente comice în special cînd se răfuiește cu dușmanul întregii lui vieți, cu mediocritatea burgheză în moravuri și în gîndire. Astfel și-a început opera — printre primele lui scrieri se numără „Dicționarul ideilor comune" — astfel și-a încheiat-o. Cînd a fost răpus de apoplexie în 1880, a lăsat neterminat ultimul său roman „Bouvard et Pécuchet". Doi foști funcționari au posibilitatea să se retragă la țară. Acolo năzuiesc să cerceteze diferite domenii ale activității și științei umane, dar le reduc pe toate la gîndirea lor stăpînită de prejudecăți și neînstare să se ridice peste banalitate.

BOUVARD ŞI PÉCUCHET

BOUVARD ŞI PÉCUCHET

Era o căldură de 33 de grade, aşa încît pe bulevardul Bourbon nu se zărea nici ţipenie de om.

Ceva mai jos curgea în linie dreaptă apa de culoarea cernelii, a canalului Saint-Martin, prins între cele două ecluze. Pe mijlocul apei plutea un vas încărcat cu lemne, iar pe mal se înşiruiau două rînduri de butoaie.

Dincolo de canal, între casele risipite printre şantiere, cerul vast şi limpede se desfăcea în plăcuţe de peruzea, şi, sub reverberaţia soarelui, faţadele albe, acoperişurile de ardezie, cheiurile de granit îţi ardeau ochii. Un zvon nelămurit străbătea de departe în atmosfera fierbinte; totul părea amorţit de toropeala duminicii şi de tristeţea zilelor de vară.

Se iviră doi oameni.

Unul venea dinspre Bastilia, celălalt dinspre Jardin des Plantes. Cel mai înalt, îmbrăcat în haine de pînză, mergea cu pălăria dată pe ceafă, cu jiletca descheiată, ţinîndu-şi cravata în mînă. Cel mai scund, cu trupul pierdut într-o redingotă cafenie, îşi ţinea capul plecat sub o şapcă cu cozorocul ascuţit.

Cînd ajunseră la mijlocul bulevardului, cei doi se aşezară în aceeaşi clipită, pe aceeaşi bancă.

Ca să-şi şteargă frunţile de sudoare, îşi scoaseră unul pălăria, celălalt şapca, punîndu-le lîngă ei; cel mai scund văzu scris pe pălăria vecinului său: Bouvard; în timp ce celălalt putu deosebi fără greutate pe fundul şepcii insului în redingotă cuvîntul Pécuchet.

— Ia te uită — spuse el — amîndoi am avut aceeaşi idee, să ne înscriem numele pe pălărie!

— Doamne sfinte, da, pe a mea, la mine la birou, ar putea s-o ia cineva!

— Şi la mine, fiindcă şi eu sînt funcţionar.

Atunci se priviră unul pe celălalt.

Înfăţişarea plăcută a lui Bouvard cuceri de îndată pe Pécuchet.

Ochii săi albaştri, întotdeauna larg deschişi, surîzători îi umpleau de lumină obrazul îmbujorat. Pantalonii cădeau în creţuri peste pantofii din piele de castor şi se lipeau de pîntece, umflînd cămaşa la centură; părul blond, uşor buclat, îi dădeau ceva de copil.

Din vîrful buzelor scotea fără întrerupere un fel de fluierat.

Pe Bouvard îl izbi aerul serios al lui Pécuchet.

S-ar fi zis că purta o perucă, atît de neted şi de negru era părul care-i înconjura craniul lunguieţ. Obrazul părea în întregime numai profil, din pricina nasului coborît foarte jos. Picioarele, în pantaloni de stofă uşoară, rotunzi ca nişte burlane, nu erau pe potriva bustului, şi avea o voce puternică, spartă.

Exclamă:

— Ce bine ar fi la ţară!

Dar cartierele de la marginea oraşului erau, după Bouvard, ucigătoare, din pricina larmei birturilor de periferie. Pécuchet era de aceeaşi părere. Capitala începea totuşi să-l obosească. Ca şi pe Bouvard.

Privirile celor doi rătăceau de la grămezile de pietre pentru construcţii, la apa hidoasă care purta la vale un mănunchi de paie, la coşul unei uzine înălţîndu-se în zare; se simţea în aer o duhoare de

canal. Se întoarseră înspre partea cealaltă. Zidul clădirii Grenier d'Abondance le apăru în faţă.

Hotărît lucru (şi Pécuchet nu-şi ascundea mirarea) pe stradă era mai cald decît acasă !

Bouvard îl îndemnă să-şi scoată redingota. Lui unuia puţin îi păsa de ce zice lumea !

Deodată, un beţiv trecu pe două cărări, de pe o parte pe alta a bulevardului, şi începură o conversaţie politică despre muncitori. Aveau aceleaşi păreri, deşi Bouvard era poate întrucîtva mai liberal.

Pe caldarîm, într-un vîrtej de praf, răsună un zgomot de fiare vechi : erau trei caleşti închiriate, care se îndreptau spre Bercy, plimbînd o mireasă cu buchetul ei, cîţiva burghezi cu cravată albă, doamne înfundate pînă la subsuori în jupoane, două sau trei fetiţe, un licean. Vederea acestei nunţi îi făcu pe Bouvard şi pe Pécuchet să vorbească despre femei, pe care le declarară frivole, arţăgoase, încăpăţînate. Totuşi, ele se dovedeau adesea mai bune decît bărbaţii, alteori însă mult mai rele. Pe scurt, era mai bine să-ţi duci viaţa fără ele ; de altfel, Pécuchet rămăsese celibatar.

— Eu sînt văduv — spuse Bouvard — fără copii !

— Poate că eşti mai fericit aşa ? Dar şi singurătatea e foarte tristă, în cele din urmă.

Pe chei apăru apoi o prostituată cu un soldat. Palidă, cu părul negru, ciupită de vărsat, femeia se sprijinea de braţul militarului, tîrşîind papucii şi legănîndu-şi şoldurile.

Cînd prostituata se îndepărtă, Bouvard îşi îngădui o observaţie obscenă. Pécuchet se făcu stacojiu şi, fără îndoială, pentru a nu fi nevoit să răspundă, îi arătă cu privirea un preot care se apropia.

Faţa bisericească coborî încet pe strada cu ulmi tineri şi firavi, de-a lungul trotuarului, şi Bouvard, de îndată ce nu-i mai zări tricornul, declară că i se luase o piatră de pe inimă, căci nu-i putea suferi pe iezuiţi. Pécuchet, fără să le ia partea, arătă totuşi oarecare respect faţă de religie.

Între timp se lăsa înserarea și în casele din față se deschideau obloanele. Trecătorii deveniră mai numeroși. Bătu ora șapte.

Vorbele celor doi curgeau nesecat, observațiile și anecdotele, și vederile filozofice sprijineau considerațiile individuale. Ponegriră corpul de poduri și șosele, regia tutunului, comerțul, teatrele, marina noastră și întreg neamul omenesc, ca niște oameni loviți de grele necazuri și decepții. Fiecare, ascultîndu-l pe celălalt, își reamintea întîmplări uitate. Și cu toate că depășiseră vîrsta emoțiilor naive, încercau o plăcere proaspătă, un fel de voioșie, asemănătoare cu farmecul pe care-l au primele sentimente de tandrețe.

De douăzeci de ori se sculaseră, așezîndu-se apoi din nou, și străbătuseră întreg bulevardul, de la ecluza din susul apei pînă la ecluza de jos, de fiecare dată vrînd să se despartă, dar neavînd puterea să o facă, reținuți de un fel de fascinație.

În cele din urmă se despărțiră totuși, și își mai strîngeau încă mîinile, cînd Bouvard spuse deodată :

— Pe legea mea ! Ce-ar fi dacă am mînca împreună ?

— Și eu mă gîndeam la același lucru — răspunse Pécuchet — dar n-am îndrăznit să-ți propun.

Și se lăsă condus într-un mic restaurant din fața primăriei, unde te poți simți bine.

Bouvard comandă meniul.

Pécuchet se temea de mîncărurile picante, ca și cînd acestea ar fi putut să-i incendieze corpul. Teama lui constitui obiectul unei discuții medicale. Urmă apoi preamărirea binefacerilor științei : cîte lucruri mai sînt de cunoscut, cîte cercetări... dacă ai avea timp ! Dar, vai ! Munca pentru pîinea zilnică îl absorbea cu totul ; își ridicară brațele de uimire și erau cît pe ce să se îmbrățișeze peste masă, aflînd că amîndoi erau copiști, Bouvard la o întreprindere de comerț, Pécuchet la Ministerul Marinei ; ceea ce nu-l împiedica să-și consacre studiului cîteva clipe în fiecare seară. Reușise să

identifice unele greşeli în lucrarea domnului Thiers[1] şi vorbi cu cel mai mare respect despre un oarecare profesor Dumochel.

Bouvard îl uimea cu alte lucruri. Lanţul său de ceas, făcut din păr, îndemînarea cu care pregătea sosul de muştar vădea pe craidonul bătrîn, plin de experienţă. Stătea la masă cu şervetul la gît, adus pînă la subsuoară, debitînd chestiuni care-l făceau pe Pècuchet să rîdă. Era un rîs caracteristic, o singură notă foarte joasă, întotdeauna aceeaşi, scoasă la intervale lungi. Rîsul lui Bouvard era nestăpînit, sonor, îi dezvelea dinţii, îi zguduia umerii şi consumatorii care plecau se uitau în urma lor, auzindu-l.

După ce terminară masa se duseră să ia cafeaua într-un alt restaurant. Pécuchet privi becurile de gaz şi oftă adînc, protestînd împotriva luxului fără frîu, apoi dădu la o parte ziarele, cu un gest dispreţuitor. Bouvard era mai îngăduitor cu ele. Iubea pe toţi scriitorii şi în tinereţe avusese înclinaţii de actor.

Vru să facă demonstraţii de echilibristică cu un tac de biliard, aşa cum îi reuşeau lui Barberou, unul dintre prietenii săi. De fiecare dată bilele cădeau şi, rostogolindu-se pe podea, printre picioarele clienţilor, se duceau pînă departe. Picolul trebuia să le caute fără întrerupere, de-a buşilea, pe sub bănci, şi sfîrşi prin a se plînge. Pécuchet se luă cu el la gîlceavă ; cafegiul, apărut de îndată, nici nu-i ascultă scuzele, ba chiar îi făcu şicane în legătură cu consumaţia.

Propuse apoi să încheie în linişte seara, la el acasă, locuinţa sa fiind aşezată foarte aproape, pe strada Saint-Martin.

Cum intrară înăuntru, se vîrî într-un fel de camizol de stambă şi făcu onorurile apartamentului său.

---

[1] Fără îndoială, e vorba de „Istoria Revoluţiei franceze" în 10 volume, apărută între 1823 şi 1830. (nota ediţiei franceze.— Clubul prietenilor cărţii progresiste — Paris 1957.)

Un birou de brad, aşezat chiar în mijloc, încurca locul cu colţurile sale; iar de jur împrejur, pe etajere de scîndură, pe trei scaune, pe un fotoliu vechi şi prin unghere se găseau, claie peste grămadă, mai multe volume din Enciclopedia Roret [1], *Manualul magnetizatorului,* un Fénelon, alte cărţi vechi, împreună cu mormane de hîrţoage, două nuci de cocos, felurite medalii, un fes şi scoici aduse din portul Le Hâvre de către Dumochel. Un strat de praf acoperea pereţii, altădată vopsiţi în galben. Peria de ghete zăcea pe marginea patului, iar cearşafurile atîrnau pînă pe jos. Pe tavan se zărea o pată mare neagră, pricinuită de fumul lămpii.

Bouvard, fără îndoială din cauza aerului îmbîcsit, ceru îngăduinţa de a deschide fereastra.

— Vîntul ar lua hîrtiile! strigă Pécuchet, care, pe deasupra, se temea de curent.

Bouvard îi spuse:

— În locul dumitale, mi-aş scoate flanela!

— Cum!?

Şi Pécuchet lăsă capul în jos, înspăimîntat la gîndul de a nu mai avea pe el flaneluţa care-i apăra sănătatea.

— Însoţeşte-mă puţin — reluă Bouvard — aerul de afară o să te învioreze.

În fine, Pécuchet îşi şterse ghetele, bombănind:

— M-ai vrăjit, pe cinstea mea!

Şi cu toată distanţa, îl însoţi pînă la dînsul, în colţul străzii Béthune, în faţa podului de la Tournelle.

Camera lui Bouvard, bine ceruită, cu perdele de percal şi mobile de mahon, avea un balcon cu vederea spre rîu. Cele două podoabe mai de seamă erau o etajeră, în mijlocul scrinului, pentru sticlele

---

[1] Roret, celebru librar francez (1797—1860) care a publicat, începînd din 1825, o enciclopedie tehnologică, un fel de manuale larg răspîndite în acele vremuri; *Manualul magnetizatorului*, e de Montacardère şi va servi la experienţele de spiritism pe care le vom vedea mai departe, în capitolul VIII al acestei cărţi. (nota ediţiei franceze — Clubul prietenilor cărţii progresiste — Paris 1957.)

de lichior, iar în lungul oglinzii, dagherotipuri înfăţişînd prieteni ; un portret în ulei ocupa alcovul.

— Unchiul meu ! spuse Bouvard.

Şi lumînarea pe care o ţinea în mînă lumină chipul unui domn.

Favoriţii roşii îi lăţeau faţa, deasupra căreia se vedea un smoc de păr cîrlionţat. Cravata lată şi gulerul înalt al cămăşii, vesta de catifea şi hainele negre îi înfundau gîtul între umeri. Pe jabou fuseseră desenate cîteva diamante. Ochii erau oblici şi unchiul surîdea malitios.

Pécuchet nu se putu împiedica să spună :

— L-ai lua mai degrabă drept tatăl dumitale !

— E naşul meu — răspunse Bouvard în treacăt, adăugînd că avea ca nume de botez François Denys Bartholomée. Cele ale lui Pécuchet erau Juste-Romain-Cyrille — şi aveau aceeaşi vîrstă : patruzeci şi şapte de ani. Această coincidenţă le făcu plăcere, dar îi miră, fiecare socotindu-l pe celălalt mult mai puţin tînăr. Admirară apoi Providenţa, ale cărei combinaţii sînt cîteodată minunate.

— Căci, la urma urmei, dacă nu am fi ieşit adineauri la plimbare, am fi putut muri fără să ne cunoaştem !

Şi dîndu-şi reciproc adresa patronilor la care lucrau, îşi urară unul altuia noapte bună.

— Şi nu te duce la dame ! strigă Bouvard pe scară.

Pécuchet coborî scările fără să dea răspuns acestei glume puţin cam deocheate.

A doua zi, în curtea domnilor „Fraţii Descambos" : ţesături de Alsacia, din strada Hautefeuille 92, se auzi o voce strigînd :

— Bouvard ! Domnule Bouvard !

Acesta îşi scoase capul pe geam şi-l recunoscu pe Pècuchet, care spuse şi mai tare :

— Nu sînt bolnav ! Am scos-o !

— Ce-ai scos ?

— Uite ! spuse Pécuchet, arătîndu-şi pieptul.

Întîmplările zilei, zăpuşeala odăii şi osteneala digestiei îl împiedicaseră atît de mult să doarmă,

încît, nemaiputînd răbda, își aruncase flanela cît colo. Dimineața își aduse aminte de îndrăzneala lui, din fericire fără urmări, și se duse de îndată să-i dea de știre lui Bouvard care, cu acest prilej, fusese ridicat în stima sa la o prodigioasă înălțime.

Era fiul unui mic negustoraș și nu-și cunoscuse mama, trecută în lumea celor drepți pe cînd dînsul era încă foarte tînăr. La vîrsta de cincisprezece ani, a fost scos de la gazdă și dat la un aprod. Pe neașteptate veniră jandarmii și patronul fu trimis la pușcărie : o întîmplare groaznică care-l mai înspăimînta și acuma. A încercat apoi mai multe meserii : ucenic într-o farmacie, meditator, contabil pe un pachebot de pe Sena superioară. În fine, un șef de secție, cucerit de scrisul său, îl angajă copist ; dar conștiința prea șubredei sale învățături, osteneala minții pe care aceasta o aducea cu sine, îi stricau buna dispoziție ; trăia complet singur, fără părinți, fără metresă. Distracția sa, duminica, era să inspecteze lucrările publice.

Cele mai vechi amintiri ale lui Bouvard îl duceau pe malurile Loire-ei, în curtea unei ferme. Un bărbat, unchiul său, îl aduse la Paris pentru a învăța comerțul. La majorat, primi cîteva mii de franci. Atunci și-a luat nevastă și a deschis o cofetărie micuță. După șase luni, soția se făcu nevăzută, luînd cu ea întreg conținutul casei cu bani. Prietenii, traiul bun și mai ales lenea, i-au desăvîrșit repede ruina. Avu însă inspirația să utilizeze scrisul său frumos ; și, de doisprezece ani, lucra în același loc, la „Frații Descambos" : țesături, strada Hautefeuille, numărul 92. În ceea ce-l privește pe unchiul său, care odinioară îi trimisese ca amintire faimosul portret, Bouvard nici nu mai știa pe unde trăiește și nu mai aștepta nimic de la dînsul. Un venit de o mie cinci sute de livre și leafa sa de copist îi îngăduiau să ațipească în fiecare seară într-o cafenea.

Așa fiind, întîlnirea lor avea importanța unei aventuri. S-au legat de îndată unul de celălalt prin mii de fire tainice. Cum în alt fel poți să explici

simpatiile ? De ce cutare particularitate, cutare imperfecțiune, indiferentă sau odioasă la cîte o persoană, devine încîntătoare la alta. Ceea ce se cheamă îndrăgostire la prima vedere este adevărat pentru toate pasiunile. Se tutuiau înainte de a se fi scurs o săptămînă.

Veneau adesea la birourile lor, să se vadă. De îndată ce unul dintre ei își făcea apariția, celălalt închidea sertarul și plecau împreună pe străzi. Bouvard mergea cu pași mari, în timp ce Pécuchet și-i înmulțea pe ai lui, iar cu redingota ce-l lovea peste călcîie părea că alunecă pe rotile. Și gusturile fiecăruia se întregeau de minune. Bouvard fuma pipă, îi plăcea brînza și își sorbea cu regularitate filigeana de cafea. Pécuchet priza tutun, nu mînca la desert decît dulciuri și înmuia o bucată de zahăr în cafea. Unul era încrezător, zăpăcit, generos ; celălalt discret, meditativ, econom.

Pentru a-i face plăcere, Bouvard voi să-i prezinte lui Pècuchet pe Barberou. Barberou era un bătrîn comis-voiajor, în prezent funcționar la bursă, băiat foarte de treabă, patriot, avînd slăbiciuni pentru femei și afectînd un fel de a vorbi mahalagesc. Pécuchet îl găsi antipatic și îl conduse pe Bouvard la Dumouchel. Acest autor (căci publicase o mică mnemotehnică) care dădea lecții de literatură într-un pension avea opinii ortodoxe și o ținută serioasă. Pe Bouvard îl plictisi.

Nici unul nu-și ascunse părerea față de celălalt. Fiecare de partea sa o recunoscu drept adevărată. Obiceiurile lor se schimbară și părăsindu-și pensiunea lor burgheză, începură să mănînce împreună în fiecare zi.

Făceau reflexii asupra pieselor de teatru despre care se vorbea, asupra guvernului, asupra scumpirii alimentelor, asupra fraudelor din comerț. Din cînd în cînd povestea Colierului[1] sau procesul lui

[1] Aluzie la istoria colierului reginei, care a implicat scandalos pe Maria Antoaneta în 1784—1786. (nota ediției franceze — Clubul prietenilor cărții progresiste — Paris 1957.)

Fualdès[1] reveneau în discuţiile lor ; apoi, analizau cauzele Revoluţiei.

Hoinăreau ore întregi prin dughenele de vechituri. Vizitară Conservatorul de arte şi meserii, Saint-Denis, Gobelins, Domul Invalizilor şi toate colecţiile publice.

Cînd li se cereau actele de identitate, se făceau că le-au pierdut, dîndu-se drept străini — doi englezi.

În galeriile Muzeului, trecură uluiţi prin faţa patrupedelor împăiate, plăcut impresionaţi în faţa fluturilor, indiferenţi în faţa metalelor ; fosilele îi făcură să viseze, conchiliologia[2] îi plictisi. Prin ferestre priviră la serele calde şi îi trecură fiori la gîndul că toate aceste frunzişuri distilează otrăvuri. Ceea ce le stîrni admiraţia cu privire la cedru era faptul că fusese adus într-o pălărie.

La Luvru îşi dădură osteneala să se entuziasmeze în faţa pînzelor lui Rafael. La Marea Bibliotecă ar fi vrut să cunoască numărul exact al volumelor.

Odată, intrară la Collège de France, la cursul de limba arabă şi profesorul se miră văzîndu-i pe aceşti doi necunoscuţi cum încercau să ia note. Mulţumită lui Barberou, reuşiră să pătrundă în culisele unui mic teatru. Dumouchel le procură bilete pentru o şedinţă a Academiei. Se informau despre noile descoperiri, citeau prospecte şi, prin această curiozitate, inteligenţa lor se dezvoltă. Pe fundalul unui orizont zi de zi mai depărtat, observau în fiecare zi lucruri în acelaşi timp nedesluşite şi minunate.

Admirînd o mobilă veche, le părea rău că nu au trăit în epoca în care fusese folosită, cu toate că nu ştiau nimic despre acea epocă. După sonoritatea numelor îşi imaginau ţări cu atît mai frumoase,

[1] Fualdès, magistrat francez asasinat în 1817 într-un local din Rodez. Crima a pasionat opinia publică la începutul Restauraţiei şi a constituit subiectul unor cîntece de jale celebre şi chiar al unor piese de teatru. (Nota ediţiei franceze — Clubul prietenilor cărţii progresiste — Paris 1957.)

[2] Ştiinţa care tratează despre scoici şi cochilii. (n.r.)

cu cît nu puteau preciza nimic despre ele. Lucrări cu titluri pentru ei de neînțeles li se părea că cuprind ceva misterios.

Avînd mai multe idei, avură mai multe suferințe. Cînd întîlneau diligența poștii pe străzi, le venea să plece cu ea. Cheiul Fleurs îi făcea să ofteze cu gîndul la sat.

Într-o duminică, o porniră din zori la drum, și trecînd prin Meudon, Bellevue, Suresnes, Auteuil rătăciră toată ziulica printre vii, smulseră maci de la marginea cîmpurilor, dormiră pe iarbă, băură lapte, mîncară sub salcîmii cîrciumilor de la margini de oraș, și se întoarseră pe înnoptate, plini de praf, frînți, încîntați. Reînnoiră adesea aceste plimbări. A doua zi erau însă întotdeauna atît de triști, încît în cele din urmă hotărîră să se lipsească de ele.

Monotonia biroului ajunse pentru dînșii de neîndurat. Veșnic cuțitașul de răzuit și rășina de tuia, veșnic aceeași călimară, aceleași tocuri și aceiași tovarăși ! Socotindu-i stupizi, le vorbeau din ce în ce mai puțin. Din pricina aceasta fură siliți să îndure tachinării. Întîrziau în fiecare zi și primeau mustrări.

Uneori se simțeau aproape fericiți ; dar cu cît stima lor unul față de celălalt creștea, cu atît meseria pe care o făceau îi umilea mai mult. Își întăreau reciproc dezgustul, se exaltau, se influențau unul pe altul. Pécuchet se molipsi de purtarea repezită a lui Bouvard, Bouvard luă ceva din firea posacă a lui Pécuchet.

— Îmi vine să mă fac saltimbanc în piața publică ! spunea unul dintre ei.

— Mai bine culegător de zdrențe ! striga celălalt.

Ce situație îngrozitoare ! Și nici un mijloc de a ieși din ea ! Nici măcar o nădejde !

Într-o după-masă, (era la 20 ianuarie 1839) Bouvard, fiind la biroul său primi o scrisoare adusă de factor.

Își ridică brațele, capul i se aplecă încetișor și căzu leșinat pe ghișeu. Funcționarii alergară, i se

scoase cravata. Trimiseră după un doctor. Bouvard deschise ochii ; apoi la întrebările care i se puneau :

— Ah !... este că... este că... puţin aer îmi va face bine. Nu ! Lăsaţi-mă ! Daţi-mi voie !

Şi în pofida corpolenţei, alergă într-un suflet pînă la Ministerul Marinei, simţind că îşi pierde minţile, silindu-se să se calmeze.

Îl chemă pe Pécuchet.

Pécuchet apăru.

— Unchiul meu a murit ! Îl moştenesc !

— Nu se poate !

Bouvard îi arătă rîndurile următoare :

BIROUL DE NOTARIAT
TARDIVEL

Savigny-en-Septaine, 14 ianuarie 1839

„Domnule,

Vă rog a vă prezenta la biroul meu pentru a lua cunoştinţă de testamentul tatălui dv. natural, domnul François Denys Bartholomée Bouvard, fost comerciant în oraşul Nantes, decedat în această localitate în ziua de 10, luna curentă. Testamentul conţine o dispoziţie foarte importantă în favoarea dv.

Primiţi, vă rog, domnule, asigurarea deosebitei mele stime.

TARDIVEL, notar".

Pécuchet simţi nevoia să se aşeze pe o piatră din curte. Apoi îi dădu hîrtia înapoi, spunînd încet :

— Numai să... să nu fie... vreo farsă !

— Crezi că ar putea fi o farsă ? reluă Bouvard cu vocea gîtuită, semănînd cu horcăitul unui muribund.

Dar timbrul poştal, numele biroului în caractere tipografice, semnătura notarului, totul dovedea autenticitatea ştirii ; şi se priviră cu un tremur în colţul buzelor. Lacrimi curgeau din ochii lor holbaţi.

Le lipsea spaţiul. Se duseră pînă la Arcul de Triumf, se întoarseră pe malul apei, trecură de Notre Dame. Bouvard era stacojiu. Îi dădu lui Pécuchet cîţiva pumni în spate, şi timp de cinci minute vorbi cu totul fără şir.

Rîseră silit, fără voia lor. Moştenirea trebuia fără îndoială să fie de...

— Ah ! ar fi prea frumos ! Să nu mai vorbim de ea !

Vorbiră din nou. Nimic nu-i împiedica să ceară imediat lămuriri. Pentru a le căpăta, Bouvard scrise notarului. Notarul trimise copia testamentului, care se termina astfel :

„În consecinţă, dau lui Fançois Denys Bartholomée Bouvard, fiul meu natural recunoscut, partea din bunurile mele asupra căreia pot dispune potrivit legii".

Omul acesta cumsecade avusese un copil în tinereţe, dar îl ţinuse departe cu grijă, făcîndu-l să treacă în ochii lumii drept nepot, iar nepotul îi spusese întotdeauna unchiule, deşi ştia foarte bine despre ce este vorba. Pe la 40 de ani, domnul Bouvard se căsători, apoi rămase văduv. Cei doi fii legitimi, purtîndu-se potrivnic vederilor sale, începu să aibă remuşcări pentru părăsirea în care îl lăsase de atîţia ani pe celălalt copil al său. L-ar fi adus chiar acasă la dînsul, dacă nu ar fi fost menajera. Datorită manevrelor familiei, aceasta îl părăsi şi, în singurătatea lui, simţind că i se apropie sfîrşitul, voi să repare nedreptatea ce o făcuse, lăsînd odraslei din prima dragoste tot ce putea din averea sa. Aceasta se ridica la o jumătate de milion, ceea ce însemna pentru copist două sute cincizeci de mii de franci. Cel mai mare dintre fraţi, domnul Étienne, declarase că va respecta testamentul.

Bouvard căzu într-un fel de năuceală. El repeta cu o voce stinsă, surîzînd cu un zîmbet paşnic de beţiv :

— O rentă de cincisprezece mii de livre !

Nici Pécuchet, care avea totuși capul mai bine prins de umeri, nu-și putea veni în fire.

Deodată fură zguduiți de o scrisoare a lui Tardivel. Celălalt fiu, domnul Alexandre, făcea cunoscută intenția sa de a pune totul la punct în fața justiției, și chiar de a ataca legatul, dacă îi stătea în putință, pretinzînd punerea prealabilă a peceților, inventar, numirea unui sechestru etc. Bouvard se-mbolnăvi de fiere. Cum se însănătoși, plecă la Savigny, de unde se înapoie însă fără nici un fel de concluzie, părîndu-i rău de banii cheltuiți.

Urmară nopțile de nesomn, treceri de la mînie la speranță, de la exaltare la tristețe. În fine, după șase luni, domnul Alexandre potolindu-se, Bouvard intră în posesia moștenirii.

Primul său strigăt fu :

— Ne vom retrage la țară !

Și acest cuvînt, prin care-și lega prietenul de fericirea sa proprie, fu găsit cu totul natural de Pécuchet. Căci prietenia dintre acești doi oameni era absolută și profundă.

Dar cum nu voia pentru nimic în lume să trăiască pe socoteala lui Bouvard, se hotărî să nu plece din capitală înainte de a fi fost pensionat. Încă doi ani ; nu are d-a face ! Rămase inflexibil și lucrul fu hotărît.

Pentru a ști unde să se stabilească, trecură în revistă toate provinciile. Nordul era fertil, dar prea rece ; sudul avea un climat fermecător, dar era incomod din cauza țînțarilor, iar centrul, dacă e să spunem adevărul, nu avea nimic interesant. Bretania le-ar fi plăcut, dar fără bigotismul fățarnic al locuitorilor ei. Cît privește regiunile din est, nici vorbă nu putea fi să te gîndești la ele, din cauza dialectului lor germanic. Dar mai existau și alte ținuturi. Unde erau, de pildă, Forsse ? Bugey, Roumois ? Hărțile geografice nu spuneau nimic despre ele. De altfel casa putea fi oriunde, faptul important era că vor avea una.

Se și vedeau în cămașă, pe lîngă un răzor, curățind trandafirii și săpînd, prășind, lucrînd pămîn-

tul, mutînd lalelele dintr-un ghiveci într-altul. Se vor trezi la cîntecul ciocîrliei, vor merge cu coşul să culeagă mere, vor privi cum se bate untul, cum se treieră grîul, cum se tund oile, cum se îngrijesc stupii de albine ; mugetul vacilor îi va desfăta şi se vor îmbăta de mireasma fînului cosit. La dracu' cu hîrţoagele! Gata cu şefii! Nici măcar o scadenţă la care să mai ai ceva de plătit! Căci vor avea un domiciliu al lor! Vor mînca găini din curtea lor cu orătănii, legume din grădina lor şi vor cina cu tîrligi în picioare!

— Vom face tot ce ne va trece prin cap, tot ce ne va plăcea! O să ne lăsăm barbă!

Îşi cumpărară instrumente horticole, apoi o grămadă de lucruri „care poate vor fi folositoare", cum ar fi o ladă pentru unelte (întotdeauna e nevoie de una într-o gospodărie), apoi cîntare, un lanţ de măsurat terenul, o cadă de baie pentru împrejurarea că ar cădea bolnavi, un termometru, ba chiar şi un barometru „sistem Gay-Lussac" pentru experienţe de fizică, dacă le-ar veni cumva poftă de aşa ceva. De asemenea n-ar fi rău (căci nu poţi lucra întotdeauna pe afară) să ai şi cîteva lucrări bune de literatură, şi deci le căutară, foarte încurcaţi cîteodată, neştiind dacă cutare carte era într-adevăr „un volum vrednic de a sta într-o bibliotecă". Bouvard tranşă chestiunea :

— Eh! Şi ce-o să fie dacă o să ne lipsim de bibliotecă ?

— De altfel, o am pe-a mea — răspundea Pécuchet.

Se organizau încă dinainte. Bouvard îşi va aduce mobilele. Pécuchet masa mare neagră ; vor lua cu ei perdelele şi cîteva vase de bucătărie.

Jurară să păstreze taină asupra tuturor acestor lucruri, dar feţele le străluceau. Colegii lor îi găseau ciudaţi. Bouvard, care scria aproape culcat pe pupitrul său, cu coatele în afară, spre a izbuti mai bine să-şi rotunjească literele, scotea un fel de fluierat, clipind cu un aer şiret din pleoapele sale

grele. Pécuchet, cocoțat pe un taburet mare de paie, avea și acum grijă de picioarele literelor sale prelungi, dar își umfla nările, își mușca buzele, ca și cînd i-ar fi fost teamă să nu-i scape secretul.

După optsprezece luni de cercetări, nu găsiră nimic. Făcură mai multe călătorii[1] în împrejurimile Parisului, de la Amiens pînă la Evreux, și de la Fontainbleau pînă la Le Hâvre. Doreau o cîmpie care să fie într-adevăr cîmpie, fără să țină însă morțiș la o așezare pitorească, dar un orizont prea strîmt îi întrista.

Fugeau de vecinătatea locuințelor, temîndu-se totuși de singurătate.

Cîteodată se hotărau, apoi fiindu-le frică să nu se căiască mai tîrziu, își schimbau părerea, locul părîndu-li-se nesănătos sau expus vînturilor dinspre mare, prea aproape de o manufactură, ori greu de ajuns pînă la el.

Barberou îi salvă.

Le cunoștea visul, și într-o bună zi veni să le spună că i se vorbise de un domeniu, la Chavignolles, între Caen și Falaise. Domeniul consta dintr-o fermă de treizeci și opt de hectare cu un

---

[1] Flaubert însuși a făcut mai multe călătorii pentru a descoperi regiunea care se potrivea mai bine personajelor sale. Există o asemănare între ezitările lor și cele din *Doi greieri*, nuvelă de B. Maurice, din care s-a inspirat Flaubert. Andreas și Robert caută în *Micile afișe* o casă de închiriat: „E prea scump. E prea la nord — o țară de lupi — e prea aproape... E prea departe de Paris". Se gîndesc să se instaleze pe malurile Loirei: „Vom vedea cum trec vasele cu aburi. Ne va înăbuși fumul". „Vom crește iepuri de casă." „Iepuri: devastează totul."

În „Dicționarul ideilor acceptate", Flaubert notează: „Vas cu vapori": „e plăcut să-l vezi cum trece. dar fumul lor strică totul". „Iepurii: devastează totul".

Alegerea reședinței lui Bouvard și a lui Pécuchet a constituit o problemă pentru Flaubert și *Corespondența* se face ecoul ei. „Îi voi plasa pe Bouvard și pe Pécuchet între Valiée de l'Orne și Vallé d'Auge, pe un platou stupid" (Cor. v. p. 333). În cele din urmă alese pentru dînșii cîmpia, după ce el însuși le căutase așezarea între Rambouillet și Mantes, la Houdan, în august 1873 și în iunie 1874 (cf. Correspondance IV, p. 221 și VII, p. 51, 55 și 155) (nota ediției franceze — Clubul prietenilor cărții progresiste — Paris 1957.)

fel de castel și o grădină aducînd un venit sigur.

Se duseră în Calvados și fură entuziasmați. Numai că pentru fermă și pentru casă (una nu se vindea fără cealaltă) se cereau o sută patruzeci și trei de mii de franci. Bouvard nu voia să dea decît o sută douăzeci de mii.

Pécuchet îi combătu încăpățînarea, îl rugă să cedeze, în fine, declară că va completa el surplusul. Acesta reprezenta toată averea lui provenind din patrimoniul mamei sale și din propriile economii. Nu a suflat niciodată vreun cuvînt despre avutul său, rezervîndu-l pentru o mare ocazie.

Totul a fost achitat spre sfîrșitul anului 1840, cu șase luni înainte de pensionarea sa.

Bouvard nu mai era copist. La început își continuase funcția, neavînd încredere în viitor, dar își dăduse demisia de îndată ce fu sigur de moștenire. Totuși revenea cu plăcere la Descambos, și în ajunul plecării sale oferi un punci întregului birou.

Pécuchet, dimpotrivă, se purtă morocănos cu colegii și în ultima zi plecă trîntind ușa cu brutalitate.

Trebuia să mai supravegheze împachetatul, să facă o mulțime de comisioane, de cumpărături și să-și ia rămas bun de la Dumonchel.

Profesorul îi propuse un schimb de scrisori, prin care să-l țină la curent cu literatura ; și după noi felicitări, îi ură sănătate.

Barberou se arătă mai simțitor cînd Bouvard veni să-și ia rămas bun. Părăsi anume o partidă de domino, făgădui că va veni să-l viziteze la noul său domiciliu, comandă două rachiuri de anason și îl sărută.

Bouvard, întors acasă, ieși în balcon și trăgînd aerul în piept, adînc, spuse : „În sfîrșit !" Luminile cheiului tremurau în apă, zgomotul îndepărtat al omnibuzelor se potolea. Își aminti zilele fericite petrecute în acest mare oraș, mesele la restaurant, serile la teatru, bîrfelile portăresei, toate obiceiurile sale ; și simți în suflet un fior, o tristețe pe care nu îndrăznea să și-o mărturisească.

Pécuchet se plimbă prin cameră pînă la orele două dimineaţa. Nu va mai reveni niciodată aici ; cu atît mai bine ! Şi totuşi, pentru a lăsa ceva în urmă-i, îşi gravă numele pe ipsosul căminului.

Cea mai mare parte dintre bagaje fuseseră expediate încă din ajun. Uneltele de grădinărie, paturile, saltelele, mesele, scaunele, o maşină de gătit, cada de baie şi trei butoaie de Bourgogne vor merge pe Sena pînă la Le Hâvre, iar de acolo vor fi expediate la Caen, de unde Bouvard, care le va aştepta, le va duce la Chavignolles.

Dar portretul tatălui său, fotoliile, dulăpiorul pentru lichioruri, cărţile vechi, pendula, toate obiectele preţioase fură puse într-un camion pentru mutări care urma să treacă prin Nonancourt, Verneuil şi Falaise. Pécuchet vru să-l însoţească.

Se aşeză lîngă conducător, pe bancheta din faţă şi, învelit în redingota lui cea mai veche, cu fular, cu mînecuţele şi papucii îmblăniţi pe care-i purta la birou, părăsi capitala duminică, 20 martie, în zorii zilei.

Mişcarea şi noutatea peisajului îl ocupară în primele ore de călătorie. Apoi caii o luară mai încet, ceea ce pricinui gîlceavă cu căruţaşul şi cu surugiul. Aceştia alegeau hanuri mizerabile, şi cu toate că ei răspundeau de totul, Pécuchet, dintr-un exces de prudenţă, dormea cu ei sub acelaşi acoperiş.

A doua zi, plecau o dată cu zorile ; şi drumul se prelungea, mereu acelaşi, întinzîndu-se pînă la linia orizontului. Metri de pietriş se urmau unii pe alţii, şanţurile erau pline de apă, cîmpia se întindea pe mari suprafeţe de un verde monoton şi rece, norii alergau pe cer, din cînd în cînd ploua. A treia zi se porni vijelia. Coviltirul camionului, rău legat, se zbătea în vînt ca pînza unei corăbii. Pécuchet îşi pleca sub caschetă capul, şi de fiecare dată, cînd îşi deschidea tabacherea, trebuia să se întoarcă cu totul ca să-şi apere ochii. La zdruncinături, auzea cum se clatină în spate întregul său bagaj şi nu contenea cu sfaturile. Băgînd de seamă însă că nu foloseau la nimic, îşi schimbă tactica :

începu să o facă pe băiatul cumsecade, fu prietenos ; la urcuşurile grele împingea roata împreună cu ceilalţi, ajunse chiar să le plătească cafeaua cu coniac, după prînz. De atunci călătoriră mai iute şi atît de bine, încît în apropierea localităţii Gauburge [1] li se rupse osia şi căruţa înţepeni, aplecată într-o parte. Pécuchet o cercetă imediat pe dinăuntru ; ceştile de porţelan zăceau în ţăndări. Îşi ridică braţele, scrîşnind din dinţi şi blestemînd pe aceşti doi imbecili ; din pricina surugiului care se îmbătă, fu pierdută şi ziua următoare ; dar nu avu puterea să se plîngă, paharul amărăciunilor se umpluse.

Bouvard nu părăsi Parisul decît a treia zi, pentru a lua încă o dată masa cu Barberou. Ajunse la curtea Mesageriilor în ultima clipă, apoi se trezi în faţa catedralei din Rouen ; greşise diligenţa.

Seara, toate locurile pentru Caen erau reţinute ; neştiind ce să facă, se duse la teatrul Artelor, şi zîmbea vecinilor, spunîndu-le că s-a retras din comerţ şi că este noul proprietar al unui domeniu din împrejurimi. Cînd debarcă vineri la Caen, bagajele sale nu sosiseră încă. Le primi duminică şi le expedie cu o căruţă, prevenindu-l pe stăpîn că va sosi şi el peste cîteva ore.

La Falaise, într-a noua zi a călătoriei sale, Pécuchet luă un cal de schimb şi pînă la apusul soarelui merseră bine. Dincolo de Brettevile, părăsind drumul mare, o luară pe un drum lăturalnic, crezînd în fiecare clipă că văd acoperişurile caselor din Chavignolles. Dar făgaşurile se ştergeau ; ele dispărură deodată şi se găsiră în mijlocul arăturilor. Se lăsa noaptea. Ce era de făcut ? În cele din urmă, Pécuchet părăsi căruţa şi, bălăcindu-se în noroi, o porni înainte. Cînd se apropia de ferme, cîinii lătrau. Striga din toate puterile ca să întrebe pe unde-i drumul. Nimeni nu-i răspundea. I se făcea teamă şi voia să se reîntoarcă pe cîmp.

[1] Probabil Saint-Gauburge, localitate din Orne, situată între Verneuil şi Argentan. (nota ediţiei franceze — Clubul prietenilor cărţii progresiste — Paris 1957).

Deodată lucire două lanterne. Zări o brişcă şi alergă să o ajungă. În brişcă era Bouvard.

Dar unde putea fi camionul de transport? Timp de o oră strigară prin întuneric. În fine îl găsiră şi ajunseră la Chavignolles.

Un foc mare de mărăcini şi de conuri de pin ardea în sufragerie. Erau puse două tacîmuri. Mobilele sosite cu căruţa umpleau vestibulul. Nimic nu lipsea. Se aşezară la masă.

Li se pregătise o supă de ceapă, un pui, slănină şi ouă tari. Bătrîna care gătea venea din cînd în cînd să-i întrebe dacă le place mîncarea. Ei răspundeau: „Oh! foarte bun! foarte bun!" Şi pîinea mare, greu de tăiat, smîntîna, nucile, toate îi desfătau. Pardoseala era găurită, pe pereţi se prelingea apa. Cu toate acestea, îşi roteau în jur privirile pline de satisfacţie, mîncînd la masa mică, pe care ardea o lumînare. Obrajii le erau arşi de vînt. Se întindeau, se sprijineau pe speteaza scaunului, care trosnea, şi îşi ziceau într-una:

— Iată-ne deci aici! Ce fericire! Mi se pare că visez!

Cu toate că era miezul nopţii, Pécuchet avu ideea să dea o raită prin grădină. Bouvard nu se împotrivi să-l însoţească. Luară lumînarea şi, apărînd-o cu un ziar vechi, se plimbară de-a lungul răzoarelor. Se bucurau numind legumele cu glas tare:

— Ia te uită, morcovi! Ah! verze!

Apoi inspectară spalierele. Pécuchet încercă să descopere mugurii. Se întîmpla ca un păianjen să fugă deodată pe perete, şi cele două umbre ale trupurilor lor se profilau mărite, repetîndu-le gesturile. De pe firele de iarbă picura roua. Noaptea era cu desăvîrşire neagră, şi totul stătea nemişcat, cufundat într-o mare linişte, într-o mare blîndeţe. În depărtare se auzi cîntatul unui cocoş.

Camerele lor aveau între ele o mică uşă mascată de tapiţerie. Lovind-o cu un scrin, îi săriseră cuiele. O găsiră larg deschisă. Fu o surpriză.

După ce se dezbrăcară și se culcară, mai vorbiră cîtva timp, apoi adormiră, Bouvard pe spate, cu gura deschisă, cu capul descoperit; Pécuchet pe partea dreaptă, cu genunchii strînși pînă la pîntece, împopoţonat cu o scufiță de lînă, și amîndoi sforăiau sub clarul de lună, care pătrundea prin ferestre.

În romînește de VERA CĂLIN

JULES VALLÈS

(1833 — 1885)

Revoluţionar prin scris şi faptă, unul din conducătorii primei revoluţii proletare — Comuna din Paris — gazetar şi romancier de o vigoare neobişnuită, Jules Vallès e o personalitate încă prea puţin cunoscută ; a fost ignorat sau tăgăduit cu înverşunare de reprezentanţii culturali ai regimului cu care a luptat.

Viaţa lui o cunoaştem din opera sa principală, trilogia „Jacques Vingtras" (1879—1886). Fiul unui mărunt profesor de provincie, Vallès a cunoscut din copilărie existenţa mizeră, presărată cu umilinţe şi s-a războit de timpuriu cu o înăbuşitoare atmosferă mic-burgheză. A cunoscut apoi viaţa de intelectual flămînd, în goană după cele mai felurite şi mizerabil plătite ocupaţii. A trăit şi a descris adevărata boemă. Orientîndu-se către mişcarea revoluţionară — încă de la şaptesprezece ani luase parte la un complot împotriva lui Ludovic Bonaparte — Vallès a refuzat să exploateze numele de gazetar pe care şi-l făcuse, a ales calea nobilă şi spinoasă de tribun popular. Dacă poziţia lui se resimte de un anumit individualism al luptătorului izolat — obişnuia să se denumească singur drept un „franc-tiror" — ea se distinge prin curaj şi consecvenţă. Pînă la sfîrşitul vieţii, înainte, în timpul şi după Comună, în exil la Londra sau reîntors în Franţa, Vallès s-a bătut pentru cauza revoluţionară, scriindu-şi an cu an admirabilele articole din „Strigătul poporului".

Vallès zîmbeşte adesea în „Jacques Vingtras" sau chiar în portretele şi schiţele din „Refracta-

rii" (1866) ori „Strada din Londra". Dar rîsul lui nu poate avea seninătatea spectatorului, e mereu colorat de amărăciune sau indignare. Chiar în paginile de mare vigoare comică, cum sînt cele din „Bacalaureatul", care povestesc peregrinarea prin profesiunile cele mai bizare, nu putem uita că dincolo de situațiile hazlii un intelectual flămînd se zbate mereu să găsească de lucru.

JACQUES VINGTRAS

BACALAUREATUL

Pensionarul Entêtard

Da, trebuie să cîştig existenţa lui Legrand şi a mea. Am îndatoriri de familie. Parc-aş avea copii.

Mă duc la Firmin, cel cu biroul de plasare pe care l-am cunoscut cîndva cu Matoussaint. La început nu mă cunoaşte : a început să-mi mijească mustaţa.

Îi spun că aş vrea să intru în învăţămînt.

— Bine, dar nu-i timpul acuma. Deocamdată nu poţi să găseşti nimic.

Trebuie să găsesc. Legrand n-are ce mînca ; nici eu n-am.

Firmin mă sfătuieşte într-una să nu mai caut ceva în învăţămînt la o vreme atît de proastă a anului.

Nu ştie că Legrand *a iubit* şi că din cauza asta suferim amîndoi. Tot untul a rămas în mîinile cunoştinţei şi nici măcar de pîine n-avem.

— Bine, dacă vrei numaidecît, o să încercăm să-ţi găsim ceva.

Răsfoieşte prin registru.

— Vrei să te duci la Arpajon ?

— Nu, aş vrea să rămîn la Paris.

— Toţi vreţi numai la Paris ; la Paris !...

Şi răsfoieşte iar.

— Dragul meu, la Paris n-am nimic, nimic decît un loc, dar fără leafă, numai cu casă și masă, pe strada Chopinette, la Ugolino [1], îi spunem Ugolino pentru că la el mori de foame.

Nu pot să mă tocmesc numai cu casă și masă — asta pentru mine înseamnă viață, dar pentru Legrand moarte.

Doamna Firmin intră în vorbă:

— Ia vezi, Firmin, poate găsești un loc cu *șuierătoare*...

— Dar poate că domnul Vingtras nu vrea un loc cu șuierătoare...

Nu înțeleg despre ce vorbesc. De frică însă să nu încurc lucrurile spun că, dimpotrivă, îmi plac astfel de locuri.

— E tocmai ce voiam eu, un loc cu șuierătoare. Oi vedea eu ce este! Deocamdată Legrand trebuie să mănînce; n-aș vrea să găsesc într-o bună zi cadavrul lui țeapăn în patul meu; n-aș mai putea să dorm noaptea.

— Bine — spune Firmin; poftim o scrisoare către domnul Entêtard, pe strada Vanneau. Ai *prînzul la pupitru* și cincisprezece franci pe lună.

Prînzul la pupitru și cincisprezece franci pe lună, asta înseamnă cincizeci de bani pe zi! O! doamne! și luna asta are treizeci și una de zile.

Iau scrisoarea și mă duc în strada Vanneau.

Institutul Entêtard

O poartă imensă cu două canaturi.

La stînga, căsuța portarului.

Intru. Portăreasa tocmai gătește niște ciorbă de burtă.

---

[1] Personaj din Infernul lui Dante, care, închis într-un turn de către adversarii săi politici, a murit de foame împreună cu feciorii lui. (n.r.)

— Domnul Entêtard ?

Se uită la mine bănuitoare şi nu se grăbeşte să-mi răspundă. În sfîrşit, i se pare că ştie cine sînt şi întreabă :

— Mi se pare c-ai mai venit o dată. Nu eşti dumneata cu izmenele ?

— Nu, nu...

— Ba da, te ţin minte foarte bine...

— Nu, doamnă, vă rog să mă credeţi.

— Atunci, cu salamul...

Încerc să-i lămuresc scopul pentru care am venit.

— Eu răspîndesc învăţătura...

— Da, da, las' că ştiu eu...

Şi dă din cap, cu înţeles.

Nu-i chip să pătrund. Cu neputinţă !

Încep să dau tîrcoale casei, desperat. Mă uit să văd dacă n-aş putea să sar peste zid.

Tot umblînd aşa încoace şi încolo, văd că vine un om gros şi gras care intră înăuntru şi după cîteva clipe portăreasa cea cu ciorba de burtă iese din casă şi se duce.

Grasul acesta trebuie să fie portarul. Poate că cu el am să mă înţeleg mai bine decît cu nevastă-sa.

Mă duc la el şi-i spun repede ce vreau, începînd de data asta cu numele celui de la biroul de plasare.

— Am venit...

Îmi taie vorba deodată :

— Dumneata eşti cu salamul ?

— Nu, sînt trimis de un birou de plasare ca profesor. Mi s-a spus că o să am *prînzul la pupitru* şi cincisprezece franci pe lună.

— O fi adevărat ce-mi spui ?

Îl rog să creadă că e purul adevăr.

— Bine, uite, du-te în fundul curţii la dreapta. Ai să găseşti acolo pe domnul Entêtard sau pe nevastă-sa. Vorbeşte cu ei.

O iau prin curte. Ce linişte e pe-aici !

Parcă zăresc o formă omenească care o ia la fugă

cînd mă apropii. Mi se pare că a spus :

— Ăsta e cel cu dulceața.

Bat la ușa pe care mi-a arătat-o portarul.

Mă duc de-a dreptul — fie ce-o fi.

Am impresia că un ochi se uită prin gaura cheii, un ochi mare și rotund, ca al unei figuri de porțelan.

— A ! Ștrengarule, tu ești !

Și ușa se deschide ștrengarului...

Mă reped înăuntru și, abia intrat, strig din toate puterile numele Firmin.

— Domnul Firmin !...

Strig așa cum se strigă numărul unei birji la ușa unui bal ! Îl strig fără să vorbesc cu nimeni îndeosebi, cu capul pe spate și închizînd ochii ca să dovedesc că nu sînt spion și că nu vin nici pentru izmene, nici pentru salam, nici pentru dulceață.

Strig mereu și strîng și mai tare din ochi, ca și cum mi-ar fi intrat săpun în ei :

— Domnul Firmin, domnul Firmin !

Cineva mă ia de mînă și simt că mă duce într-o săliță.

— Nu mai striga așa !

N-am făcut asta cu gînd rău.

Iată-mă în sfîrșit în fața domnului Entêtard, care se uită la scrisoarea lui Firmin și după aceea îmi spune :

— Domnule, cunoști condițiile ? Cincisprezece franci pe lună, prînzul la pupitru și șuierătoarea o aduci dumneata.

Dau din cap, hotărît să nu mă mir de nimic.

Domnul Entêtard mă întreabă :

— A ! încă ceva ! Ești mîndru ?

Mă gîndesc că îi plac firile mîndre, arzătoare.

— Da, sînt mîndru.

Încerc să-mi pun un fulger în privire. Ridic capul, deși gulerul meu de carton mă stînjenește grozav.

— Dacă ești mîndru, nu-i nimic de făcut. Aici nu ne trebuie oameni mîndri.

Mă gîndesc cu grijă la Legrand, în clipa asta îi pun în joc viața.

— Da, vorba vine, mîndria e de multe feluri... În glasul meu e strigătul de ajutor al celui care se îneacă.

— Bine, văd eu că nu ești, sau în sfîrșit, nu ești mai mult decît trebuie. Vino mîine dimineață la șapte ; să nu uiți șuierătoarea...

O șuierătoare mai mare, mai mică ? Nu știu. Cumpăr și eu ce găsesc, una de lemn galben căreia i se duce culoarea cînd o pun în gură.

Vin a doua zi la șapte dimineața.

— Sună și pe urmă șuieră de trei ori — mi-a spus ieri portarul.

Sun și șuier. Parc-aș fi un căpitan de bandiți.

Mi se deschide. Am venit mai devreme decît trebuia.

— Nu-i nimic — zice portarul — acuși mă îmbrac. Șezi.

E în cămașă. Îmi spune :

— Uite, așa cum mă vezi, sînt de zece ani portarul Institutului. Nouă ani, pîn' a nu veni domnul Entêtard, ținea altul prăvălia. Cîștiga o groază de bani !... Domnul Entêtard nu se pricepe cum s-o întoarcă, și-a pierdut mușteriii, s-a înglodat în datorii și acum treburile merg alandala. S-a încurcat rău de tot, a cumpărat și niște izmene pe datorie ca să le vîndă mai departe, s-a apucat să-și hrănească elevii cu niște salam nemțesc care le-a aprins măruntaiele. N-a plătit încă izmenele și nici salamul. N-a plătit și n-are să plătească nimănui ! Datorează în toate părțile, cui vrei și cui nu vrei, negustorului de izmene, cîrnățarului cu salamul, lăptarului și negustorului de fîn.

— De fîn ?

— Da, fîn pentru cal, avem trăsură și cal, nu știi ? Dimineața mergem cu trăsura să luăm elevii și seara îi ducem acasă. Eu sînt portar și vizitiu.

Va să zică dumneata ai să fii profesor şi bonă la copii, dimineaţa şi seara.

Într-adevăr dimineaţa şi seara sînt bonă şi în timpul zilei profesor.

La amiază prînzesc la pupitru, asta înseamnă că mănînc în clasă.

În prima zi mirarea mea a fost adîncă, fără margini. Mi-au adus nişte marmeladă pe o farfurioară şi o felie de pîine.

Primul fel dulceaţă ?

Şi primul şi ultimul. Marmeladă, şi alături nimic.

A doua zi, cartofi prăjiţi.

A treia zi, nuci !

A patra zi, un ou !

Oul m-a mai întremat — mi se dă un ou o dată la cinci zile ca să nu mor.

Din fericire, bucata de pîine e mare — dar Entêtard nu prea plăteşte întotdeauna la brutărie şi brutarul îi dă pîine veche, cu gîndaci.

Institutul are numai elevi semiexterni care îşi aduc prînzul de acasă şi mănîncă şi ei în clasă la amiază — mincare de carne care miroase frumos.

Eu îmi înfulec bucata de pîine cu un pic de marmeladă care-mi năclăieşte barba, sau cu un ou care-mi drege vocea. Ar fi foarte bine dacă aş vrea să fiu tenor ; dar nu vreau să fiu tenor.

Chiar cred că mi-i mai foame decît dacă n-aş mînca nimic.

După o săptămînă ajung de nerecunoscut. Adevărat că am avut albumina din ou — şi se spune că albumina e foarte hrănitoare. Dar albumina unui singur ou o dată la patru zile e prea puţin pentru mine.

Seara, Legrand şi cu mine cheltuim patruzeci şi cinci de bani pentru cină. Am vîndut unui cămătar leafa mea pe-o lună şi-mi dă patruzeci şi cinci de bani ca să-i dau înapoi cincizeci de bani la sfîrşitul lunii.

M-a trimis la el Turquet, proprietarul meu, negustor de peşte prăjit. Aş fi vrut să am deodată

cei treisprezece franci și cincizeci de bani. Aș fi putut să-mi fac oarecare provizii ; costă mai puțin cînd cumperi cu toptanul ; cu de-amănuntul te ruinezi. Dar dacă se întîmplă să mor...

Cel care îmi împrumută bani nu-și riscă fondurile decît cu țîrîita. Sînt silit astfel să trec pe la casă în fiecare seară. În zilele de ouă arăt mai bine la față și omul e liniștit... dar în zilele de marmeladă, îl prinde grija...

Așadar mă duc cu trăsura să iau copiii și să-i aduc iarăși acasă.

Pînă acum am stricat o șuierătoare.

Rolul meu e să șuier prin curți ca să dau de veste părinților.

Șuier. Copiii ies din casă.

Mama s-a grăbit cu toaleta țîncului... Doar nu numai pe ăsta îl are ! A uitat să-l pună să-și facă nevoile... Uneori mă strigă de la geam :

— Ștergeți-i, vă rog, nasul...

Scot batista și apuc de nas pe copilaș, avînd grijă să nu-l lovesc...

De obicei, copiii sînt mulțumiți de mine. Unii chiar așteaptă să le suflu nasul și își întind cu nevinovăție nasurile ; multora le place chiar mai mult cum îi șterg eu decît cum îi șterge mama.

Dar oameni nedrepți se găsesc întotdeauna... Numai ce-i auzi pe unii părinți că strigă :

— Nu așa tare ! Ai să-i smulgi nasul...

Nici nu mă gîndesc să-l smulg, ce să fac cu el ?

În afară de cîteva ingratitudini de felul acesta, pot să spun că li-s drag copiilor, foarte drag.

Mi se arată chiar o încredere care nu se arată oricui.

Mulți copii sînt mici — mici de tot — și au pantaloni crăpați la spate, cum erau și ai mei pe vremuri.

— Domnule, vreți să-i băgați cămășuța înăuntru ?

Am intrat iar în învățămînt, am o carieră frumoasă în fața mea, deci trebuie să fac tot ce trebuie și să mă fac iubit acuma, la început !

Şi bag cămăşuţa înăuntru.

Mamele sînt mulţumite. Mişcările mele sînt tocmai aşa cum trebuie, cu un pic de cochetărie chiar, aşa cum o femeie potriveşte uşurel un cîrlionţ sau o fundă. Se cunoaşte cînd am pus eu mîna.

Am căpătat chiar un renume în privinţa asta.

— Ştii ce bine se pricepe domnul Vingtras ? Straşnic ! Îi prinde uşurel de nas şi-i şterge de minune... Nu-l întrece nimeni !

Uneori trăsura Institutului e oprită în drum.

Deunăzi numai ce vedem că un om se repede şi ţine în loc calul ; era cel cu izmenele. Altul s-a năpusit asupra trăsurii : acesta era Salamul. Salamul mînios şi zbuciumat care îşi umfla pieptul şi zbiera că n-are ce să mănînce... Izmenele ziceau că li-i frig.

Amîndoi au tăbărît pe mine, parcă eu aş fi comandat salam şi izmene.

Scena asta a ţinut mult.

Parc-ar fi fost o tîlhărie la drumul mare. S-a adunat lumea... Noroc că a venit poliţia.

Am fost nevoit să-mi ascund părerile mele politice, să-mi aplec steagul şi să cer ajutor — eu republicanul — unui sergent de stradă al imperiului... Mai bine aş fi şters paisprezece nasuri de copii pe o scenă de teatru şi aş fi răsucit zece cămăşuţe în culise. Dar nu poţi să faci întotdeauna ce-ţi place.

Nu mă întrece nimeni !

Lucru ciudat şi de care-s mulţumit ca filozof : nu-s mîndru de loc că nu mă întrece nimeni ; mi-am păstrat chiar toată modestia. Îmi fac liniştit datoria prin curţi, cu şuierătoarea, cu batista... şi dau şi eu o mînă de ajutor fără să mă mîndresc cu asta şi fără să fac pe grozavul ca atîţia alţii, care se laudă într-una şi nu fac nici o treabă.

Sfîrşitul lunii

E sfîrşitul lunii. Deseară trebuie să iau cincisprezece franci.

Sănătoasă bucurie să capeţi un ban bine cîştigat — zic bine cîştigat, pentru că aceşti cincisprezece franci înseamnă munca a doi oameni — o muncă de bărbat şi o muncă de femeie; învăţătura pe care o dau şi cămăşuţele pe care le bag în pantaloni.

Azi dimineaţă am lucrat chiar cu un zel şi mai mare.

Nici un năsuc, nici o cămăşuţă n-ar putea să se ridice şi să mă învinuiască că n-am lucrat bine! Te simţi tare atunci cînd eşti cu cugetul împăcat.

Zadarnic însă aştept să mă cheme domnul Entêtard; iată că e timpul să mă urc în trăsură şi el nici gînd să se arate.

Plec fără să-mi fi luat leafa

Întoarcerea acasă e cumplită.

Cămătarul m-aşteaptă; şi Turquet! O! desigur că lucrează împreună!

Le spun că e o mică întîrziere... că iau banii mîine...

— Da, trebuie să ne mulţumim cu vorbe dacă nu-s bani — mormăie cămătarul.

Joi, cinci după-amiază

Domnul Entêtard nu s-a arătat!

Încă un semn: astăzi era ziua mea de ou şi am căpătat marmeladă. E a treia marmeladă în săptămîna asta. Vor să mă facă să slăbesc.

Mă tot uit pe geamurile clasei... Ceasurile trec, trec. Entêtard nu vine.

Ce mă fac cu cămătarul?

Nu îndrăznesc să mă duc acasă, o iau pe cheiuri, de-a lungul Senei. Cînd ajung la mine, e miezul nopții. Cred că s-or fi culcat cu toții... Poate că Legrand o fi murit...

S-au culcat. Legrand e încă în viață ; numai Dumnezeu însă — care îi vede capul cum iese pe fereastra din tavan — numai Dumnezeu știe cît a suferit. Îmi vorbește de chinurile lui.

— Ceasurile mi se păreau secole !

Era rîndul meu *de pat* dar am vrut să fiu *de scară,* pentru ca să mă trezească în zorii zilei bona care ne gîdilă la tălpi cînd trece pe la ușă.

6 dimineața

Cerul e palid, de-abia s-a făcut ziuă. Am să ies și am să mă scobor pe nesimțite, ca să nu dau ochii cu Turquet și cu cămătarul. Deseară o să am banii, dar acuma, dimineața, ce să le spun ?

Vineri

Ce zi a fost și astăzi !

L-am găsit pe Entêtard. M-am dus repede la el. Nici nu m-a lăsat să încep.

— Nu, nu acuma, sînt foarte grăbit.

— Atunci deseară ?

— Da, da, deseară, deseară !

Și a plecat.

S-a făcut șase seara. Entêtard nu-i nicăieri.

Mă cheamă vizitiul.

Ce-i de făcut ?

Mai bine să nu-i dau un pretext ca să amine plata lefii. Duc pe copii acasă și mă întorc.

Am dus copiii. Mă întorc la Institut. S-au aprins felinarele.

Unde-i Entêtard? Încep să strig.

Strig așa cum, în cărțile părintelui Schmidt, părinții strigă pe copilul care s-a rătăcit prin pădure.

Ecoul îmi răspunde Têtard, numai Têtard. Entêtard însă nu s-aude pe nicăieri.

Nevastă-sa totuși trebuie să fie acasă.

Văd lumina prin crăpăturile obloanelor. Bat în obloane... Nu-mi deschide nimeni.

O dată, de două ori!

Sparg ușa. N-am ce face. Trebuie să-mi dea ce-mi datorează.

La poliție

Iată-mă la comisariatul de poliție, învinuit că am intrat cu forța la doamna Entêtard și am alergat după ea în dormitor, unde a fugit ca să scape de mine.

A încuiat în urma ei o ușă, încă una. Le-am spart pe amîndouă strigînd: Cincisprezece franci, cincisprezece franci!

Tot fugind în fața mea, își scotea hainele de pe ea, nu știu de ce.

Cînd au alergat oamenii la țipetele ei, nu mai avea pe dînsa decît un jupon și un tricou subțire.

Iată-ne deci la comisariat.

Vine și Entêtard...

Pare copleșit și intră repede în biroul comisarului. Nu l-au lăsat să treacă pe lîngă mine; probabil ca să nu se iște o scenă neplăcută.

Ajutorul de comisar a intrat și el, dar peste cîteva clipe iese, vine și s-așază numai pe o bucă lîngă

mine, pe bancă, şi-mi spune încet, binevoitor şi cu înţeles :

— Ai avere ?

— ! ! !

— Dacă ai avea avere, lucrurile s-ar putea aranja...

— Deci, nu se vor aranja ?...

Un glas prin uşă :

— Să vină Vingtras.

Intru.

Comisarul îmi face semn să stau jos şi începe :

— Ai fost arestat în urma plîngerii doamnei Entêtard care, ca să scape de urmărirea dumitale, a trebuit să fugă din odaie în odaie pînă cînd a izbutit să te încuie într-o cămăruţă. Acolo te-a găsit poliţia.

— Domnule comisar...

Comisarul n-a isprăvit. Mai are de spus ceva :

— Sînt oameni care, mînaţi de patimă, se reped la femei cinstite ; dar de obicei le aleg pe cele drăguţe. Doamna Entêtard e urîtă... urîtă...

Fac un semn care arată că sînt şi eu cu totul de aceeaşi părere.

— Da, spui asta acum — zice comisarul clătinînd din cap... Dar mai este ceva de lămurit. Lumea te-a auzit strigînd : „Cincisprezece franci, cincisprezece franci !" Voiai să spui că oferi cincisprezece franci sau că ceri cincisprezece franci ! Trebuie să vedem aici numai faptele. Dacă doamna Entêtard avea obiceiul să-ţi dea cincisprezece franci pentru serviciile amoroase pe care i le aduceai, atunci ar fi mai bine pentru dumneata ; ar însemna că trăieşti din prostituţie şi atît ; acuzaţia n-ar mai fi atît de gravă.

Să trăiesc din prostituţie ! — aşa cum mi s-a spus şi în strada Parcheminerie ! — ar fi fost mai bine, aşa spune şi comisarul.

A ! nu !

Atunci nu mă mai cheamă Vingtras, ci Lesurque [1]. Cer să fiu reabilitat.

Încep să arăt adevărata faţă a lucrurilor, vorbesc de şuirătoare, de batistă, de cămăşuţe, de marmeladă !

Comisarul îşi dă seama, cînd îi arăt cum răsucesc cămăşuţele, că am apucături cochete şi nu desfrînate.

Zîmbeşte.

Îi spun tot. Flutur izmenele, spintec salamul : arăt cu cifre că trebuia să iau leafa alaltăieri. Pot să aduc mărturii precise. Domnul Firmin de la biroul de plasare e martor că m-am tocmit cu cincisprezece franci pe lună.

De asta strigam : cincisprezece franci ! cincisprezece franci ! Nu ca să plătesc servicii amoroase, nici ca să cer plata unor servicii de acest fel pe care le făcusem.

— Aş fi luat mai scump — adaug eu zîmbind.

— E un preţ bun ! Dar oricum, asta e o chestiune asupra căreia cele două părţi cad la învoială împreună.

Comisarul se mai gîndeşte puţin şi spune :

— Cred că eşti nevinovat. Cu nuci, cu cartofi prăjiţi şi cu marmeladă, simţurile dumitale cred că mai mult se potolesc decît se aţîţă. E drept că la patru zile o dată aveai un ou, dar dacă ce spui e adevărat, dacă poţi să dovedeşti că de trei zile nu căpătaseşi ou, nici un medic nu va spune că a fost atentat la pudoare.

— Chiar aşa şi este, domnule comisar !

— Atunci să încheiem aici chestiunea. Te sfătuiesc numai să le laşi lor cei cincisprezece franci.

— Dar nu sînt singur, domnule comisar !

— Drace, eşti căsătorit ?

— Nu, dar ţin un orfan.

---

[1] Eroul unei celebre erori judiciare. Acuzat că l-a asasinat pe curierul de Lyon, a fost condamnat la moarte şi executat în 1796. Procesul a fost reluat şi s-a dovedit că Lesurque a fost nevinovat. (n.r.)

Îl fac pe Legrand orfan; am crezut că l-oi înduioşa pe comisar. Dar a trebuit să las banii; Entêtard m-ar da în judecată dacă nu i-aş lăsa.

M-am ales deci cu o lună de marmeladă, de cămăşuţe băgate în pantaloni, de copii şterşi la nas; şi pe lîngă asta, deseară cămătarul are să mă facă hoţ, mîine Turquet are să mă dea afară; şi mîine au să fie două zile de cînd Legrand n-a mîncat nimic!

Dacă moare, n-am să pot nici măcar să-l îngrop!

Aşa mi-am început eu cariera în învăţămînt!

Legrand nu poate îndura lovitura pe care am căpătat-o şi se roagă de ai lui — într-o scrisoare care miroase a peşte prăjit — să-i întindă braţele. Are de gînd să se arunce în braţele lor pe vreo cîteva săptămîni.

Braţele se deschid şi slobod banii de drum.

Legrand pleacă, puţintel cam hîit şi oleacă nebun de bucurie la gîndul că va putea să-şi întindă picioarele, noaptea. Straşnic lucru, să poţi să-ţi întinzi picioarele!

Pleacă şi-mi lasă mărinimos nişte bani ca să plătesc peştele prăjit.

Plătesc şi pornesc din nou, Paturot[1] costeliv, în căutarea unui nou rost în societate.

. . . .

. . . .

Ciugulind la întîmplare

La bibliotecă m-am împrietenit cu cîţiva care lucrează la un mare dicţionar în curs de apariţie.

Sînt mai mulţi care trăiesc de pe urma acestui dicţionar. Ca nişte naufragiaţi pe o plută — luîn-

---

[1] Eroul romanului *Jérôme Paturot în căutarea unui rost în societate* de Louis Reybaud (1843). (n.r.)

du-se la hartă din pricina merindelor — cu priviri sălbatice, înnebuniți de foame. O priveliște groaznică !

Un contramaistru cu o mutră grosolană e însărcinat cu împărțirea lucrului. Ceilalți au față de el atitudinea unor sălbatici în fața idolilor și îi ling botinele pingelite.

De vreo două-trei ori s-au bucurat degeaba. Li s-a părut că zăresc — nu o pînză în zare, ci rechinul morții care era cît pe ce să mănînce pe unul din cei care lucrează.

Unul mai puțin ! Asta însemna mai multe cuvinte pentru ceilalți după înmormîntare — un sfert de literă pe care aveau să și-o împartă supraviețuitorii — o rație care sporea partea fiecăruia, o picătură de sînge de sorbit, o ciozvîrtă de carne de înfulecat... Speranțe zadarnice ! Trebuie să fi îndurat multe ca să te cobori pînă la dicționar și cînd ajungi să faci o treabă ca asta înseamnă că n-ai de loc poftă să mori. Cel pe care credeau că îl vor duce la cimitir a scăpat. Toți sînt mînioși pe el.

I-am întrebat dacă n-ar mai fi niscai firimituri și pentru mine ; cuvintele grele, scîrboase.

Vai de capul meu ! S-au uitat la mine ca la un hoț, ca la un trădător !

A trebuit să le spun repede că am vorbit doar în *glumă*. M-au crezut și nu prea ; ori de cîte ori intru în birou, stîrnesc priviri pe furiș și șoapte primejdioase.

Nici gînd să pot scoate vreun ban de-aici. Pluta e plină ; parcă-s gata să tragă la sorți pe care să-l mănînce întîi.

Mi-am adus însă aminte de asta odată, cînd am auzit pe cineva pomenind de numele unui lexicograf celebru, care lucrează la alt dicționar, poreclit Concurența.

Un tovarăș de cartier care cunoaște pe fiul lexicografului a vorbit cu el. Cererea mea este luată în seamă

Mi-a trimis vorbă să mă duc la el. De data asta am noroc ; mai dau cîteodată și de oameni de

treabă. E un om tare cumsecade, foarte politicos, neprefăcut. Îmi spune :

— Am tocmai nevoie de cineva, dar nu sînt bogat. Am să-ţi plătesc puţin, ba chiar n-am să-ţi plătesc nici un ban. Am să-ţi fac rost de mîncare şi de locuinţă. Cunosc un birtaş şi un hotelier. În schimbul acestui credit de care am să răspund eu, ai să vii aici la nouă dimineaţa şi ai să pleci la şase seara — cu o pauză de un ceas la prînz. Fiul meu are să-ţi arate ce ai de lucru. Principalul l-am făcut eu, de cincisprezece ani tot lucrez. Cu ceea ce ştii, ai să poţi să-mi fii de ajutor şi ai să ai cu ce trăi... Altceva nu mai ai ?

— Am patru sute patruzeci de franci pe an.

— E ceva şi asta... e chiar mult ! Eu n-am patru sute patruzeci de franci pe an ! Şi am cincizeci şi cinci de ani. Cu curajul ai să ieşi la liman şi n-ai să-ţi sfîrşeşti zilele la spital... Dacă vrei, poţi să începi să lucrezi chiar de astăzi.

O bucată de vreme a mers bine ; pe urmă, într-o bună zi, între lexicograf şi editor s-au ivit certuri — bietul lexicograf a fost învins, a trebuit să-şi îngusteze bugetul şi să se lipsească de serviciile mele.

Cît am fost la el am mîncat pe datorie într-un restaurant, un prînz de cincizeci de bani şi masa de seară un franc şi douăzeci şi cinci de centime ; şi tot pe datorie aveam o odaie de doisprezece franci pe lună — urîtă şi tristă !

Dar, oricum, am început s-o mai urnesc.

Toţi cei care lucrează la dicţionare se cunosc între ei. Sînt mai multe asociaţii de felul ăsta. O casă de editură din strada Éperon, care are tocmai nevoie de un lexicograf ieftin, îmi oferă de lucru.

Îmi plăteşte un ban rîndul — zece bani, zece rînduri — un franc suta şi pe lîngă asta trebuie să mai pun ici şi colo şi cîte un citat din vreun scriitor celebru. Sensurile deosebite ale cuvintelor trebuie sprijinite prin exemple.

N-ajungi să faci mai mult de doi franci şi cincizeci pe zi, citind şi scormonind scriitori celebri! Dar ca să cauţi exemple prin cărţi, asta cere timp cam mult!

Am găsit un mijloc ca să meargă treaba mai repede.

E cam necinstit şi-mi dau seama că tulbur izvorul literaturilor! Schimb firea limbii... poate că o sută de ani are să sufere din pricina asta... dar cine are să observe?

Iată ce fac.

Cînd trebuie să dau un exemplu îl inventez pur şi simplu şi pun în paranteză (Fléchier), (Bossuet), (Massillon), sau alt mare predicator, de unde o fi, din Cambrai, din Meaux, din Pontoise.

Mai ales pe Bossuet, vulturul de la Meaux, îl imit cel mai bine şi mai des.

Dar dacă nu-mi vine sub condei ceva foarte puhav, foarte găunos, foarte solemn şi bine rotunjit, mă dau c-un secol înapoi şi pun citatele mele pe socoteala oamenilor Renaşterii sau ai evului mediu.

În felul acesta cîştig cu şaptezeci şi cinci de bani mai mult pe zi.

Şaptezeci şi cinci de bani! O masă!

Odată, la cafeneaua Voltaire, unde se duc universitarii şi unde mă duc şi eu din cînd în cînd, s-a iscat o discuţie întreagă din pricina citatelor mele.

Un profesor ţinea în mînă ultima fascicolă din dicţionarul la care lucrez şi eu şi se uita tocmai la un cuvînt *tratat* de mine.

Citeşte o frază din Charron, îşi freacă mîinile şi îşi linge buzele.

— Ei, ce oameni erau pe vremea aceea!

Un coleg de-al lui se extaziază şi el, dar dă citatului alt înţeles.

— Charron n-a vrut să spuie asta, domnule Vessoneau...

— Ba da, acesta e felul lui de a gîndi. Îl recunosc imediat în fraza asta.

— Dumneata n-ai citit pe Charron cum l-am citit eu, dragă Pierran...

Eu îmi beam nepăsător cafeaua.

Discuția s-a isprăvit cu o epigramă amară, luată şi ea tot din fascicola lexicografului.

— Ştii că ţi s-ar potrivi foarte bine vorba asta a lui Chamfort, uite asta care e citată aici, în josul paginii.

Vorba asta e tot a mea. În timpul din urmă am avut nevoie grozavă de bani şi am băgat în lexicon Charron şi Chamfort cu ghiotura.

Scot cam şaptezeci de franci pe lună.

În prima lună am luat toţi banii. Ca să ajung la o cifră rotundă îmi lipseau cîteva rînduri şi am făcut încă treizeci de bani cu nişte Marmontel.

Nici ăsta nu-i rău!

La sfîrşitul lunii a doua, cînd să iau banii, văd că nu capăt nimic.

I-am ameninţat că-i dau în judecată... am făcut tărăboi...

Mi-au plătit numai jumătate — şi mi-au dat drumul. Am luat jumătate şi am plecat, nu însă fără să bombănesc — ceea ce i-a supărat pe patroni. Spun acum în toate părţile că nu sînt om de înţeles.

— Păcat, cunoaşte aşa de bine clasicii!

Poet satiric

— Dumneata eşti poet, nu?

Aşa mă întrebă într-o dimineaţă doamna Gaux, librăreasa.

Sînt mai degrabă *bard*. Cînt patria, adică ceea ce cîntă de obicei barzii — uitaţi-vă în dicţionar şi veţi vedea. Dar, în sfîrşit, fie şi poet din partea mea! Şi răspund doamnei Gaux în aşa fel, încît s-o conving că ştiu să mînuiesc lira — să ciupesc coardele unei lăute.

— Bun ! Atunci să știi că ți-am găsit ceva de lucru.

Îmi iau repede o mutră inspirată.

— Uite despre ce e vorba — zice ea. Este un domn care are pică pe un portărel și ar vrea să se răzbune pe portărelul acela și să-i facă o poezie. Te pricepi ?

Aha ! Mi se cere ceva în stilul lui Arhiloh ! Trebuie să iau în mînă biciul satirei !

— Am să-l iau ! răspund eu doamnei Gaux care nu înțelege bine și mă pune să-i mai spun o dată și să-i explic.

— Bun ! Te duci la spitalul Dubois și întrebi de domnul Poirier. Îi spui că vii din partea mea ca *să-l scuipi pe portărel.* Așa a zis : Caut pe cineva care să-l scuipe pe portărel.

Mă duc la spital.

— Domnul Poirier ?

— Ce vreți cu el ?

Nu îndrăznesc să spun de ce am venit. Încep să discut. Nu mi se deschide. În sfîrșit mă hotărăsc să cer o bucățică de hîrtie. Îl rog pe portar :

— Vreți să-i duceți cîteva cuvinte din partea mea ?

— Da.

Scriu :

„Domnule Poirier,

Eu sînt persoana pe care o trimite doamna
Gaux și care trebuie să s...e pe portărel."

— Aveți un plic ?

— Nu — răspunde reprezentantul spitalului.

Îndoi în patru hîrtia și i-o dau.

Pe geam îl văd că o deschide și o citește. Oare ce-o fi gîndind ?

Să s...e pe portărel !

Mai bine scriam cuvîntul în întregime. Pe față, deschis. Pe cînd așa, cine știe ce bănuieli mai stîrnesc !

Portarul se întoarce uitîndu-se ciudat la mine.

— Domnul Poirier vă așteaptă. Camera 12, coridorul 3.

Intru în coridorul 3. Ajung la camera 12.

Bat în ușă.

— Intră.

Domnul Poirier nu arată bine la față. Șade, galben și slab, într-un fotoliu. Totuși și-a păstrat voia bună.

— A ! din partea doamnei Gaux ! Vii ca *să muști ?*

Îi tai vorba.

Vin *să scuip.* Oi fi nimerit cumva în altă parte ?

Îi spun domnului Poirier ce știu și el îmi răspunde :

— Să scuipi ! Să muști ! Fă cum vrei, numai să-l batjocorești bine pe Mussy și să-l faci să crape de ciudă !... Da, domnule, să crape ! Dacă crezi că nu poți să scrii o poezie ca să-l faci pe Mussy să crape de ciudă, atunci mai bine s-o lăsăm baltă.

Nu prea mă încumet, drept să spun.

Domnul Poirier se uită la mine cu neîncredere, se scarpină în bărbie și-mi spune :

— Pari cam blajin dumneata !

Hait ! Lucrul meu se duce pe gîrlă ! Dacă par blajin, sînt pierdut. Îmi iau o mutră sumbră, rînjesc și mă-ncrunt.

Domnul Poirier se mai liniștește și mă roagă să mă așez.

— În orice caz, să încercăm — zice el ; să vedem ce iese. Iată despre ce e vorba. Fii atent. Era o dată un portărel cu nevastă-sa ; amîndoi erau cei mai ticăloși oameni din tot ținutul ; el numai de-o șchioapă, ea, strîmbă și hîită ca un rac de scos dopuri. Aveau un cîine cu coada bîrligată. Ăsta-i subiectul. Îi chema Mussy. Așa că dă-i drumul ! Trebuie numaidecît să crape de ciudă... și bărbatul, și femeia, și cîinele...

Care va să zică trebuie să-i fac să crape !

Mă duc mai întîi la bibliotecă să consult satiricii, și să mă pregătesc. Mă aleg numai cu niște dureri

de cap cumplite. În sfîrşit, după o noapte de lucru, dau la iveală cinci cuplete nenorocite. Oare ce-are să spuie domnul Poirier !

Îi scriu.

Îmi răspunde :

> „Tocmai m-am însănătoşit şi eu. Mîine ies de la Dubois. Am poftit pe nişte veri de-ai mei din Nivernais să asculte ce-ai scris. Ne întîlnim la prînz la Fayot. La desert dai drumul cîntecului".

A doua zi, dejun pantagruelic. Pateu de ficat, pui fript, vin de Bourgogne, lichior, desert, ţigări de foi !

Şi acuma cumpletistul are cuvîntul.

Mă ridic, tuşesc, mă fîstîcesc, tuşesc iar.

— Bea un pahar de vin !

Beau două ! Şi, roş la faţă, cam afumat, încep.

Succes straşnic.

— Domnule Vingtras ! *Au să crape sigur !*

Şi, nemaiputînd de bucurie, sărind în sus de entuziasm, domnul Poirier mă duce într-un colţ, se scotoceşte prin buzunare şi-mi dă *optzeci de franci !*

— Am să-ţi mai dau şi alţii — îmi spuse el. Poţi să iei în tărbacă notarii ? Aş vrea să-l fac şi pe notar să crape de ciudă.

A căzut norocul pe capul meu. Am o piaţă de desfacere în departamentul din centru. Comenzi peste comenzi. Mi se scrie din provincie. Croiesc pe măsură ; ridiculizez după fotografie !

Semăn epigrama şi vrajba în familii. Cîştig foarte bine.

Dar toate trec pe lume. După vreo două luni sînt secătuit.

Rolul meu de poet satiric s-a isprăvit ! Mor ca viespea al cărei ghimpe se rupe în rana pe care a făcut-o, mor cu o bucată care mi-a fost plătită cu zece franci ! Aici am ajuns : să împung, să scuip, şi să muşc pentru zece franci ! Pentru ultima bucată

am căpătat chiar şi mai puţin, şapte franci cincizeci.

E cîntecul lebedei! N-am să mai cîştig nici un ban cu genul satiric, nu mai am sare, nici măcar cît pentru o farfurie de supă.

Diogerne

Mă duc uneori într-un restaurant cu preţ fix din strada Rambulteau, la două fără cinci. Mă duc la ceasul acesta fiindcă la două prînzul se sfîrşeşte şi începe cina.

Prînzul costă cincizeci de bani.

Cu cincizeci de bani aï o mîncare de carne, pîine şi un dulce. La ceasul acesta, masa, care e şi prînz şi cină, e foarte folositoare.

Am dreptul să stau cît îmi place, citesc ziarele şi mă gîndesc.

Restaurantul e la etajul întîi. Intrarea e printr-un gang întunecos, dar sala e mare, luminoasă, cu oglinzi al căror cadru e învelit în muselină albă.

Ferestrele dau în stradă. Strada e plină de lucrători.

Îmi face plăcere să-mi odihnesc ochii pe mulţimea aceasta de plebei. Sînt simpli, fără mofturi, cu mişcări largi, cu izbucniri de veselie sinceră. Nu-s sclifosiţi şi încordaţi ca oamenii printre care îmi plimb existenţa mea zadarnică.

Ori de cîte ori am prilejul, vin în cartierul acesta zgomotos al halelor şi mă scufund în vîltoarea poporului.

Pentru asta trebuie să am cincizeci de bani de dejun şi zece bani pentru chelner. Mai trebuie de asemenea să nu fiu prea caraghios îmbrăcat şi să nu par prea jerpelit. Poţi să ai o bluză murdară — munca pătează hainele — însă o haină neagră ponosită sare în ochi imediat în cartierele acestea

populare. Toţi cred că eşti aşa din pricină că ai vreun viciu.

Tocmai ispräveam de mîncat cu nasul în ziar.

A intrat patronul. E cu unul pe care îl cunosc.

Cînta *Vinaţ de douăzeci de bani*, pe vremea cînd stăteam la hotel Lisabonne şi ne duceam la Montrouge — în maghernița aceea unde şedeam pe bănci de lemn şi beam vin cu paharul mare.

Patronul şi cu el sînt prieteni. Au venit aici să soarbă — departe de fierbințeala plitei — o sticlă de Bordeaux rece.

Ciocnesc mereu şi vorbesc de cîntece şi cuplete.

La un moment dat au nevoie să ceară părerea cuiva.

Patronul spune :

— Uite, să-l întrebăm pe dumnealui.

De mine e vorba şi către mine se întoarce.

— Luați un pahar de vin cu noi ? Şi să ne spuneți care din noi are dreptate.

Invitaţia e făcută cu voie bună şi o primesc.

— Iată despre ce e vorba. Eu îi spun lui Rogier, aici de faţă, că trebuie să zică *Diogerne* şi nu *Diogene*, nu *gene, gerne !* Şi acum te întreb pe dumneata — spune bucătarul înfundîndu-şi în cap tichia albă : dumneata eşti om învăţat. Spune !

Drace !

Dacă spun că n-are dreptate, are să mă mai lase oare să vin la dejun la două fără cinci, cînd pe afişul de pe perete e scris că de la două încolo masa costă optzeci de bani ?

Stau la gînduri.

Bucătarul repetă lovind în masă :

— Eu zic că refrenul e aşa :

S-avem lanterne
Ca DiogeRne.

Celălalt se uită la mine. Eu spun :

— Da, se zice DiogeRne !

Cei care nu ştiu ce înseamnă o masă care este şi prînz şi cină n-au decît să arunce în mine cu pietre! Dar cei care ştiu, să mă ierte!

. . . .

N-am putut să stărui în făţărnicia mea. Îndată ce a ieşit patronul, m-am dus la Rogier şi rugîndu-l cu privirea şi cu glasul să mă ierte, i-am spus, plecînd capul:

— Am minţit. Se zice Diogene!

— Fără *r*?

— Fără *r*.

Îmi las braţele s-atîrne în jos şi stau în faţa judecătorului meu cu o înfăţişare de statuie sfărîmată.

— Bine, dar atunci de ce?...

Îmi deschid în faţa lui inima şi stomacul. Îi spun ce e cu masa care e şi prînz şi cină.

Zîmbeşte şi mai cere o sticlă.

— Mai bei un pahar, nu?

— Nu, mulţumesc.

— Ţi-i teamă că n-ai să-l poţi plăti?

— Da.

Rogier stă o clipă pe gînduri.

Îi spun toată povestea cu Mussy, cupletele cu notarii.

— Da' romanţe? Ştii să faci romanţe?

— N-am încercat niciodată.

— Poţi să pui să vorbească un nor, un cal, o zînă?

— De! Ştiu eu?

— Ori mai degrabă ceva uşor? Ce ţi-ar plăcea mai mult să cînţi, oală de flori sau oală de noapte?

— Oala de flori, dar şi oala de noapte — adaug eu repede, fiindcă nu ştiu ce gusturi are şi mă gîndesc că-i bine să le păstrez pe amîndouă.

Am dat chix însă cu amîndouă genurile.

— N-ai haz — mi-a spus într-o dimineaţă Rogier.

Din milă mi-a dat să fac cîteva colecţii de calambururi.

— N-ai nevoie să le inventezi singur, aşa n-ai să izbuteşti niciodată, caută prin cărţi, n-are nici o importanţă.

Mă duc la bibliotecă să copiez colecţii vechi de vorbe de duh.

Capăt pentru asta cinci franci — nici un ban mai mult! — O *sută de calambururi cinci bani — poftiţi vă rog.*

Mai bine aş striga asta la o baracă de bîlci, în costum de paiaţă. Aş cîştiga mai mult.

În romîneşte de AL. PHILIPPIDE

ALPHONSE DAUDET

(1840—1897)

Daudet a început să scrie în al şaselea deceniu al secolului trecut, în timpul domniei lui Napoleon al III-lea. După un volum de versuri, şi-a găsit în curînd drumul propriu — proza de notaţie realistă. Ca şi alţi prozatori ai vremii, a descris atmosfera de afaceri şi corupţie din timpul celui de-al doilea imperiu, atmosferă pe care a cunoscut-o bine, căci a fost secretarul ducelui de Morny, fratele vitreg şi ministrul lui Napoleon al III-lea.

Fie că narează întîmplările propriei sale vieţi prin intermediul unui personaj (ca în „Piciul") (1868), fie că descrie destinul tragic al unui copil din flori (Jack, 1876), sau al unui om onest, înşelat de asociatul şi de soţia lui, („Fromont cel tînăr şi Risler cel bătrîn"), există în scrisul lui Daudet o căldură, o generozitate care-i dau farmecul propriu. Scriitorul nu e niciodată indiferent, rîde sau suferă alături de personaje. Din păcate, această generozitate contrastează cu poziţiile politice şi morale retrograde care îngrădesc sau alterează realismul operei lui Daudet. Unele opere, cum e „Sepho", devin o predică în favoarea familiei burgheze care-şi vede odraslele ameninţate de boemi şi demimondene.

Rîsul şi tristeţea alternează mereu în scrisul lui Daudet. Dar în cele trei romane care constituie ciclul Tartarin — Tartarin din Tarascon (1872) — Tartarin în Alpi (1885) — Port-Tarascon (1890) stăpîneşte doar rîsul. Ele au făcut nemuritor un tip de meridional, naiv în fond, dar victima propriei sale imaginaţii, care-l împinge la lăudăroşii enorme şi apoi la diverse aventuri,

pentru a-şi susţine faima. Burghezul iubitor de siestă, care-şi preţuieşte mai presus de toate ciocolata de dimineaţă, paşnicul vînător de şepci din Tarascon ajunge să vîneze lei în Sahara, să escaladeze Alpii şi să întemeieze state în insule exotice ; e pretutindeni prada uşoară a diverşi escroci. Deşi satira e fără profunzime, veselia cu care Daudet povesteşte păţaniile lui Tartarin se comunică lesne cititorului.

MINUNATELE ISPRĂVI ALE LUI TARTARIN DIN TARASCON

Întîiul episod

LA TARASCON

I

Grădina cu baobab

Vizita cea dintîi la Tartarin din Tarascon a fost în viața mea ceva de pomină ; or fi de atunci vreo cincisprezece ani, dar mi-a rămas în minte de parcă a fost ieri. Inimosul Tartarin locuia pe-atunci la marginea tîrgului în cea de a treia casă, pe mîna stîngă, cum mergi spre Avignon. O vilă mică și drăguță în stil tarasconez, cu grădină în față, balcon în spate, ziduri ca neaua, obloane verzi, iar în pragul porții o droaie de prichindei savoiarzi jucînd țintar ori pirotind la soare cu capul pe cutiile de văcsuit.

Pe dinafară, casa părea o nimica toată.

Nici nu ți-ar fi trecut prin gînd că te afli în fața locuinței unui erou. Dar dacă pășeau pragul, mare comedie !...

Din beci pînă în pod, toată clădirea avea o înfățișare eroică, chiar și grădina !...

Ehei, grădină ca a lui Tartarin nu mai găseai alta în Europa ! Nici un arbore de prin părțile noastre, nici o floare din Franța ; numai și numai plante exotice : gomieri, calebanieri, cotonieri, cocotieri, manghieri, bananieri, palmieri, un baobab, nopali, cactuși, smochini de Barbaria, încît te-ai fi crezut în inima Africii, la zece mii de poște de Tarascon. Toate astea, bineînțeles, nu erau de mărime naturală : astfel, cocotierii nu erau mai răsăriți decît

sfecla, iar baobabul (arbore uriaş — *arbos gigantea)* încăpea binişor într-un ghiveci de rozetă ; dar ce are a face ! Pentru Tarascon era ceva tare frumuşel, şi oamenii tîrgului, cărora li se făcea în toată duminica cinstea de a li se îngădui să privească baobabul lui Tartarin, plecau plini de admiraţie.

Închipuiţi-vă ce emoţie îmi fu dat să încerc în ziua aceea străbătînd astă grădină minunată !... Cînd pătrunsei în cabinetul eroului fu şi mai şi.

Acest cabinet, una din curiozităţile oraşului, se afla în fundul grădinii, în rînd cu baobabul, spre care da printr-un geamlîc.

Imaginaţi-vă o sală mare, căptuşită de sus pînă jos cu puşti şi săbii ; găseai acolo toate armele de pe faţa pămîntului : carabine, puşti cu ţeavă lungă, puşti cu patul scurt, cuţite corsicane, cuţite catalane, cuţite-revolver, cuţite-pumnal, cuţite malaeze, săgeţi caraibe, săgeţi de silex, boxuri, măciuci, ciomege hotentote, lazos mexicane şi cîte şi mai cîte.

Iar pe deasupra, un soare îngrozitor, sub razele căruia oţelul săbiilor şi paturile armelor de foc sclipeau de ţi se făcea părul măciucă... Îţi mai venea însă inima la loc, văzînd ordinea şi curăţenia care stăpînea peste toată această iataganerie. Toate erau aici rînduite, îngrijite, periate, etichetate ca într-o spiţerie ; ici-colo, cîte o tăbliţă paşnică pe care citeai :

Săgeţi otrăvite, nu le atingeţi !

Ori :

Arme încărcate, feriţi-vă !

Fără aceste tăbliţe, nici c-aş fi cutezat să intru.

În mijlocul cabinetului se găsea o măsuţă. Pe măsuţă, un clondir de rom, o pungă de tutun turcească, apoi „Călătoriile căpitanului Cook", romanele lui Cooper, ale lui Gustave Aimard, poveşti de vînătoare : vînători de urşi, vînători cu şoimi,

vînători de elefanţi etc. În sfîrşit, în faţa măsuţei sta pe scaun un om cam de patruzeci-patruzeci şi cinci de ani, mărunţel, pîntecos, bine legat, roşcovan, numai în cămaşă, cu izmene de flanelă, cu o barbă stufoasă şi scurtă şi ochi fulgerători ; într-o mînă ţinea o carte, cu cealaltă vîntura o pipă uriaşă cu capac de tinichea şi, cufundat în citirea nu mai ştiu cărei fioroase povestiri cu jupuitori de ţeste omeneşti, făcea, ţuguindu-şi buza de jos, o mutră înfricoşătoare ce da figurii lui cuminţi de mic rentier tarasconez acelaşi caracter de blîndă cruzime care stăpînea în toată gospodăria.

Omul ăsta era Tartarin, Tartarin din Tarascon, aprigul, uriaşul, neasemuitul Tartarin din Tarascon.

. . . .

. . . .

IV

PE VAPOR PLOUĂ

Eroul tarasconez aduce slavă umbrelor celor morţi. Adevărul despre Wilhelm Tell. Dezamăgire : Tartarin din Tarascon n-a existat niciodată. Té ! Bompard !"

Lăsase în urmă-i zăpada, pe Rigi-Kulm ; devale pe lac, dădu iar de ploaie măruntă, ca prin sită, de nedesluşit, o abureală prin care munţii se ştergeau treptat, tot mai depărtaţi, ca nişte nori.

Foenul[1] sufla, stîrnea valuri spumoase pe lac, unde pescăruşii, zburînd jos de tot, păreau că-s purtaţi de talazuri ; te-ai fi putut crede în mijlocul mării.

Iar Tartarin îşi amintea plecarea lui din Marsilia cu cincisprezece ani în urmă, cînd a pornit

[1] Vînt căldicel şi uscat ce bate de la sud-est în Elveţia. (n.r.)

la vînătoare de lei, cerul cela neprihănit, orbit de lumina ca beteala, marea aceea albastră, dar de un albastru ca sineala, încrețită de mistral, cu albe sclipiri de sare gemă, apoi trîmbițele de la forturi, toate clopotnițele în dangăt, beție, huzur, soare, farmec de călătorie nemaiîncercată !

Cîtă nepotrivire cu puntea asta neagră de umezeală, aproape pustie, pe care se desluşeau prin ceață, aşa ca printr-o hîrtie unsă cu ulei, cîțiva călători înfăşurați în pardesie lungi de ploaie, cu galoşi fără formă, şi omul din dosul bărcii, nemişcat, înfofolit în mantaua lui cu glugă, morocănos şi tainic, deasupra acestei pancarte în trei limbi :

„E oprit de a vorbi cu timonierul".

Recomandare de prisos, fiindcă nimeni nu vorbea pe bordul lui *Winkelried*, nici pe punte, şi nici în saloanele de clasa întîi şi a doua, ticsite de călători cu mutre de cimitir, dormind, citind, căscînd, stînd de-a valma cu bagajele de mînă, împrăştiate pe canapele. Aşa-ți închipui un convoi de deportați, a doua zi după o lovitură de stat.

Cînd şi cînd, mugetul răguşit al vaporului vestea apropierea vreunei stații. Un zgomot de paşi, de bagaje vînzolite, împînzea puntea. Țărmul răsărea din ceață, înainta, arătînd povîrnişuri de un verde întunecat, vile rebegite printre desişuri înecate, şiruri de plopi la marginea drumurilor pline de noroi, de-a lungul cărora se aliniau hoteluri luxoase cu slove de aur pe fațade : hotelurile Meyer, Müller, du Lac, şi capete plictisite ivindu-se în geamurile cu şiroaie de apă.

Cînd ajungeau la pontonul de debarcare, lumea cobora, urca, la fel de plină de noroi, făcută ciuciulete şi mută. Se stîrnea în micul port un vălmăşag de umbrele, de omnibuze, pierind ca nălucile. Apoi frămîntarea cea mare a roților umplea apa de spumă sub paletele lor, şi țărmul fugea, se mistuia în nedesluşitul peisaj cu pensiunile Meyer, Müller, du Lac, pe ale căror ferestre

deschise o clipă, se vedeau la toate etajele fluturînd batiste, brațe întinse care păreau că zic: „Îndurare, faceți-vă pomană, luați-ne... dacă ați ști..."

Uneori *Winkelfried* încrucișa pe drum un alt vapor cu numele în litere negre pe tamburul alb: *Germania... Wilhelm Tell...* Aceeași punte ca de cimitir, aceiași galoși sclipitori, aceeași traversare jalnică, fie că vasul fantomă mergea încoace ori în colo, aceleași priviri sfîșietoare schimbate de la un bord la celălalt.

Și cînd te gîndești că toți oamenii aceia călătoreau de plăcere, și că pensionarii hotelurilor du Lac, Meyer și Müller erau și ei întemnițați pentru plăcerea lor!

Aici, ca și pe Rigi-Kulm, ceea ce-l înăbușea mai cu seamă pe Tartarin, ceea ce-l îndurera de moarte, îl îngheța mai rău decît ploaia rece și cerul posomorît, era că nu putea vorbi. Jos, își regăsise multe cunoștințe, membrul de la Jockey-Club cu nepoată-sa (hm! hm!), academicianul Astier-Réhu și profesorul Schwanthaler, cei doi înverșunați dușmani osîndiți să trăiască alături vreme de o lună, legați de același itinerar al unei călătorii cu Circularul Cook, ba și alții: nici unul însă din acești partizani ai prunelor uscate nu voia să-l recunoască pe tarasconez, pe care totuși căciula îmblănită, sculele de fier, frînghiile încrucișate pe piept îl deosebeau, îl marcau într-un chip de neasemuit. Toți păreau rușinați de balul din ajun, de pornirea fără noimă în care-i îmbrîncise fierbințeala burduhănosului ăstuia.

Numai doamna Schwanthaler veni către dansatorul ei, îmbujorată la obraji și zîmbitoare ca o zînă mititică și durdulie, și prinzîndu-și jupa cu două degete, ca pentru a schița un pas de menuet: „Ball... tantz... forte fromos..." zicea doamna cea de treabă. Să fi fost redeșteptarea unei amintiri, ori ispita de a se mai roti după tact? Nu-l slăbea de fel, și Tartarin, ca să se descotorosească de stă-

ruințele ei, se urcă iar pe punte, mai bucuros să-l ude pînă la piele decît să se facă caraghios.

Și ploua, și ploua, iar cerul era o otreapă murdară. Ca să-l facă și mai posomorît, o ceată numeroasă din „Armata izbăvirii" care tocmai se urcase la Beckenried, vreo zece fete dolofane cu mutre aiurite, în rochii bleumarin și pălării Greenway, se adunau sub trei uriașe umbrele roșii și cîntau versete însoțite la acordeon de un bărbat, un soi de David-la-Gama, lălîu, numai oase, cu ochii rătăciți. Glasurile acelea ascuțite, discordante ca țipetele pescărușilor, se rostogoleau, se tîrau prin ploaie, prin fumul negru de la mașini pe care vîntul îl izbea în jos. De cînd era, Tartarin n-auzise ceva mai jalnic.

La Brunnen, ceața coborî, lăsînd buzunarele călătorilor doldora de cărțulii evlavioase ; și aproape numaidecît după ce acordeonul și imnurile acestor biete larve încetară, cerul se limpezi și se arătară cîteva petice de senin.

Acum, vaporul intra în lacul Uri întunecat și ghemuit între munți înalți și sălbatici, iar la dreapta, în poalele Seelisbergului, turiștii își arătau cîmpul Grűtli, unde Melchtal, Fűrst și Stauffacher se legaseră cu jurămînt să-și izbăvească patria.

Tartarin, tare mișcat, se descoperi cu evlavie, fără să bage de seamă uimirea celor din jur, ba își vîntură șapca de trei ori în aer, ca să aducă omagiu umbrelor de eroi. Cîțiva călători se înșelară și, politicoși, îi înapoiară salutul.

În sfîrșit, mașina scoase un muget răgușit, repetat din ecou în ecou, în spațiul cel strîmt. Firma care se agăța pe punte la fiecare stație nouă, așa cum se face la balurile publice spre a varia contradansul, vesti Tellsplatte.

Locul de sosire.

Capela e așezată la cinci minute de debarcader, în marginea lacului, chiar pe stînca unde Wilhelm Tell sărise în toiul furtunii din luntrea lui Gessler. În vreme ce se ținea de-a lungul lacului, după călătorii Circularului Cook, Tartarin simțea o emoție

plăcută să calce pe acel pămînt istoric, să-şi reamintească, să retrăiască principalele episoade ale marei drame pe care o cunoştea ca pe însăşi povestea vieţii sale.

De vreme îndelungată, Tell era omul lui. Cînd se juca preferans, la farmacia lui Bézuquet, şi fiecare scria într-un plic închis poetul, copacul, mirosul, eroul, femeia ce prefera, pe una din aceste hîrtii scria mereu aşa :

„Copacul preferat ? — baobabul.

Mirosul ? — iarba de puşcă.

Scriitorul ? — Fenimore Cooper.

Ce aş fi dorit să fiu ? — Wilhelm Tell".

Şi în farmacie toţi strigau într-un glas : „E Tartarin !"

Vă daţi seama cît era de fericit şi cum îi bătea inima cînd ajunse în faţa capelei comemorative, înălţată de recunoştinţa unui întreg popor. I se părea că Wilhelm Tell în persoană avea să-i deschidă uşa, murat încă de apa lacului, cu arcul şi cu săgeţile în mînă.

— Nu se intră... Am de lucru... Nu-i zi de vizite... — strigă dinăuntru un glas puternic, sporit de sonoritatea bolţilor.

— Domnul Astier-Réhu de la Academia Franceză !...

— Herr Doktor Professor Schwanthaler !...

— Tartarin din Tarascon !...

În arcul de deasupra portalului se ivi pictorul, cam pînă la brîu, cocoţat pe o schelă, în bluză de lucru şi cu paleta în mînă.

— Vine un *famulus* [1] al meu să vă deschidă, domnilor — zise el cu intonaţie respectuoasă.

„Eram sigur de asta, pe legea mea ! îşi zise Tartarin... — numai cît mi-a auzit numele."

Avu totuşi buna-cuviinţa de a păstra rîndul, şi, modest, intră cel din urmă.

---

[1] Slugă (în latineşte). În evul mediu, în înţelesul de ucenic. (n.r.)

Pictorul, un om voinic şi vesel, cu un păr auriu strălucitor ca al unui artist din vremea Renaşterii, îi primi pe musafiri pe scara de lemn ce ducea la etajul provizoriu instalat pentru zugrăvelile de sus ale capelei. Frescele, înfăţişînd principalele episoade ale vieţii lui Wilhelm Tell, erau terminate, afară de una, scena cu mărul din piaţa Altdorf. În clipa aceea lucra la ea şi tînărul său famulus — cum îi spunea el — cu păr ca de arhanghel, cu picioarele şi labele goale sub bluza medievală, îi poza pentru copilul lui Wilhelm Tell.

Toate personajele astea, arhaice, roşii, verzi, galbene, albastre, grămădite, mai mari decît natura, în ulicioare strîmte, sub portalurile de demult şi ticluite spre a fi văzute de departe, impresionau cam trist pe spectatori, dar lumea venise acolo ca să admire. Admirară. De altfel nimeni nu pricepea nimic.

— Socotesc asta de un mare curaj — zise ca un pontif Astier-Réhu, cu sacul de noapte în mînă.

Iar Schwanthaler, cu un scaun portativ la subsuoară, nevrînd să rămîie mai prejos, cită două versuri din Schiller, din care jumătate se opri în barba-i ca un fluviu. Se porniră apoi cucoanele pe exclamaţii, şi într-o clipă nu se mai auzi decît :

— Schön !... oh ! schön... [1]

— Yes... lovely... [2]

— Exquis, délicieux... [3]

Te-ai fi crezut într-o plăcintărie.

Deodată izbucni o voce spartă, care sfîşie ca o trîmbiţă liniştea pioasă :

— Rău sprijinit în umăr, v-o spun.. Arcul ăsta nu-i la locul lui...

Vă închipuiţi uimirea pictorului faţă de extraordinarul alpinist care, cu tîrnăcopul într-o mînă, cu pioletul pe umeri, riscînd să schilodească pe

---

[1] Frumos, oh, frumos... (în limba germană). (n.r.)
[2] Da... încîntător... (în limba engleză). (n.r.)
[3] Distins... delicios... (în limba franceză). (n.r.)

careva, ori de cîte ori se învîrtea, îi demonstra negru pe alb că mişcarea lui Wilhelm Tell nu-i justă.

— Mă pricep, încaltea... Vă rog să mă credeţi.

— Cine sînteţi dumneavoastră ?

— Cum, cine sînt ?... se răsti tarasconezul adînc jignit. Va să zică nu de hatîrul lui se dăduse uşa la o parte ; şi scoţînd pieptul înainte : Duceţi-vă şi întrebaţi de mine panterele din Zaccar şi leii Atlasului, poate că au să vă răspundă.

Toată lumea se trase înapoi cu groază.

— Dar să revenim — spuse pictorul — cum de nu-i justă mişcarea mea ?

— Ia uitaţi-vă la mine, *té !*

Repezindu-se înapoi cu două lovituri de călcîi care scoaseră fum din podele şi ducînd la umăr pioletul în chip de arc, Tartarin luă poziţie.

— Superb ! Are dreptate... Nu mai mişcaţi... Apoi către *famulus :* Repede carton şi cărbune !

Drept e că tarasconezul era de pictat, spătos, arcuind spinarea, capul aplecat sub căciula blănită, legată sub bărbie ca o cască, cu ochiul lui mijit şi plin de fulgere ţintind spre *famulus*-ul speriat.

O magie a închipuirii !... Se credea în piaţa Altdorf, înaintea copilului său, el care n-avusese niciodată o săgeată în gîtul arcului, alta la cingătoare spre a străpunge inima tiranului. Şi încredinţarea lui era atît de puternică, încît îi prinse şi pe cei din jur.

— E Wilhelm Tell !... zicea pictorul ghemuit pe un scaun fără spătar, privind schiţa cu înfrigurare. Ah, domnule, cum de nu v-am cunoscut mai demult ! Mi-aţi fi slujit de model...

— Nu, zău ! Găsiţi vreo asemănare ?... răspunse Tartarin măgulit, fără să-şi clintească poza.

Da, tocmai aşa îşi închipuia artistul pe erou.

— Şi capul ?...

— Oh, capul puţin importă !... Pictorul se da îndărăt, îşi privea schiţa : O mască bărbătească, energică, asta-i tot, deoarece despre Wilhelm Tell nu se ştie nimic, şi probabil că nici n-a existat.

Tartarin scăpă de mirare arcul din mînă.

— Mare drăcie !... nici n-a existat !... Ce tot spui dumneata ?

— Întrebaţi pe domnii ăştia.

Astier-Réhu, solemn, cu cele trei rînduri de bărbii peste cravata albă :

— E o legendă daneză.

— Isländische[1] !... afirmă Schwanthalter tot aşa de mareţ.

— Saxo Gramaticus povesteşte că un vajnic arcaş numit Tobe sau Paltanoke...

— Est ist in der Wilkinasage geschrieben...[2]

Amîndoi deodată :

fut condamné par le roi de Danemark, Harold aux dents bleues...	dass der isländische Konig Needing...[3]

Cu ochii încremeniţi, cu braţele întinse, fără să se privească, fără să se înţeleagă unul pe altul, vorbeau laolaltă, ca la catedră, pe acel ton doctoral, despotic, de profesor sigur de a nu fi niciodată contestat. Se înverşunau strigînd nume, date : Justinger de Berna !... Jean de Winterhur !...

Şi încet-încet, discuţia deveni generală, agitată, furioasă printre vizitatori. Vînturau scaune portative, umbrele de ploaie, geamantane, iar bietul artist se ducea de la unul la altul, predicînd împăciuirea, tremurînd să nu-i dărîme schela. După ce se domoli furtuna, dădu să ia iar schiţa şi să caute pe misteriosul alpinist, cel al cărui nume numai panterele din Zaccar şi leii Atlasului l-ar fi putut rosti. Alpinistul dispăruse.

El urcă acum cu paşi mari şi întărîtaţi o potecă printre mesteceni şi fagi spre hotelul Tellsplatte, unde curierul peruvienilor avea să rămînă peste

---

[1] Islandeză (în limba germană). (n.r.)

[2] Scrie în Wilkinasage (în limba germană). (n.r.)

[3] Fu osîndit de regele Danemarcei, Harold cel cu dinţi albaştri... (în limba franceză) că regele islandez Needing... (în limba germană). (n.r.)

noapte ; și sub imboldul dezamăgirii, vorbea cu glas tare, înfigea cu furie alpenștocul în cărarea plină de apă. Nici n-a existat Wilhelm Tell ! Wilhelm Tell, o legendă ! Și tocmai pictorul însărcinat să decoreze Tellsplatte să-i spuie asta cu liniște ! Era necăjit pe el, de parcă ar fi înfăptuit un sacrilegiu ; ura pe savanți, secolul ăsta de tăgadă, de dărîmări, de lipsă de evlavie, care nu mai respectă nimic, nici glorie, nici mărire, ursită afurisită !

Astfel, peste două sute-trei sute de ani, cînd se va pomeni de Tartarin, are să se găsească d-alde Astier-Réhu, niscaiva Schwanthaleri care să susțină că Tartarin n-a existat nicicînd, o legendă provensală ori barbarescă ! Se opri sugrumat de mîhnire și de urcușul pieptiș, și s-așeză pe o bancă de țară.

De acolo se vedea lacul printre rămurișuri, și zidurile albe ale capelei ca o criptă nouă. Un muget de vapor, însoțit de plescăitul apei, vestea iar sosirea altor noi vizitatori. Se strîngeau la marginea apei cu ghidul în mînă, înaintau cu gesturi chibzuite, cu brațe întinse care evocau legenda. Și-ntr-o clipă, printr-o bruscă răsturnare de gînduri, îi apăru tot comicul acestei trebi.

Vedea toată Elveția, cu istoria ei, trăind prin acest erou imaginar, ridicînd statui, capele, în cinstea lui, prin piețișoare de tîrguri și prin muzee de orașe, organizînd serbări patriotice, unde lumea da buzna, cu prapure în frunte, din toate cantoanele ; apoi banchete, toasturi, discursuri, urale, cîntece, lacrimi umflînd piepturile, toate astea pentru marele patriot despre care cu toții știau că nu a existat niciodată.

Dacă ar fi să ne gîndim la Tarascon, apoi iată o tarasconadă și mai și, ce nicicînd nu i-a trecut acolo cuiva prin minte.

Venindu-i iar buna dispoziție, Tartarin ajunse numai din cîteva salturi în șoseaua cea mare de la Fluelen, în marginea căreia hotelul își arăta marea-i fațadă cu obloane verzi. Așteptînd clopotul de cină, pensionarii umblau în lung și-n lat, prin fața unei cascade cu podoabe de scoici, pe șoseaua plină de

făgaşuri, unde se ţineau şir cupeuri, tărgi de cărat pămînt, printre băltoace în care se oglindea un asfinţit de aramă.

Tartarin întrebă despre omul pe care-l căuta. I se spuse că-i la masă. „Duceţi-mă la dînsul, *zou!*" Şi asta o spuse cu aşa autoritate, că cu toată sila respectuoasă ce-o arătă că trebuie să tulbure o persoană atît de însemnată, o servitoare îl conduse pe alpinist prin tot hotelul — unde trecerea lui stîrni oarecare uimire — la preţiosul curier care mînca deoparte, într-o săliţă ce da spre curte.

— Domnule — zise Tartarin, intrînd cu pioletul pe umăr — iertaţi-mă dacă...

Se poticni uluit, în timp ce curierul, lălîu, uscăţiv, cu şervetul sub bărbie, în norul plin de miresme al unui castron cu supă caldă, scăpă lingura din mînă.

— *Vé!* dom' Tartarin...

— *Té!* Bompard...

Era Bompard, fostul director al clubului, băiat de treabă, dar stăpînit de o imaginaţie năzdrăvană, ce nu-i da pas să grăiască măcar un cuvînt adevărat şi care-i adusese la Tarascon porecla de moftangiu. Să ţi se spuie moftangiu la Tarascon, vă daţi seama ce trebuie să însemne asta ! Poftim ghidul incomparabil, căţărătorul pe Alpi, pe Himalaia, pe munţii din lună !...

— Oh, acum am înţeles...! făcu Tartarin cam dezamăgit, dar oricum vesel că a dat de o figură de acasă şi de scumpul, desfătătorul accent de pe strada mare.

— D-altminterea, domnule Tartarin, iei cina cu mine, *qué ?*

Tartarin se grăbi să primească, nemaiputînd de plăcere să stea la o măsuţă intimă, două tacîmuri faţă-n faţă, fără urmă de compotiere gîlcevitoare, să poată ciocni, să vorbească mîncînd, şi să mănînce tot lucruri minunate, alese şi naturale, căci domnii curieri sînt admirabil trataţi de către hotelieri, serviţi de-a başca, cu vinurile cele mai bune şi mîncări extra.

Şi să te ţii : „încaltea, încaltelea, d-alminterea !"

— Va să zică, dragul meu, pe dumneata te auzeam azi-noapte colo sus, pe terasă ?...

— Ei, se-nţelege... Le puneam pe domnişoarele acelea să admire... Frumos, nu-i aşa, răsăritul ăla de soare în Alpi ?

— Superb ! zise Tartarin mai întîi aşa, într-o doară, ca să nu-l contrazică, dar înfierbîntat după un minut ; şi te-ai fi crucit auzind pe cei doi tarasconezi proslăvind cu entuziasm splendorile ce se descopăr pe Rigi. Ai fi zis că-s Joanne alternînd cu Baedeker.

Pe urmă, cu cît ospăţul înainta, conversaţia se făcea şi mai intimă, plină de confidenţe, de efuziuni, de proteste care le umezeau blînd ochii lor strălucitori şi vii de provensali, cu priviri care păstrau mereu, în emoţiile lor cele mai ieftine, un ascuţiş de farsă şi batjocură. Numai prin asta s-asemănau cei doi prieteni ; unul era costeliv, murat, tăbăcit, brăzdat de zbîrciturile acelea proprii actorilor care joacă roluri de moşnegi, pe cînd celălalt, mărunt, voinic, cu faţa netedă şi firea domoală.

Atîtea şi atîtea văzuse bietul Bompard de la plecarea sa de la Club ; imaginaţia aceea nestatornică ce nu-i da pas să stea locului îl mînase peste atîtea ţări şi mări, prin atîtea felurite întîmplări ! Şi-şi povestea aventurile, înşira toate prilejurile frumoase de a se îmbogăţi, care-i scăpaseră printre degete — cum a fost cazul cu ultima sa invenţie de a uşura bugetul de război de cheltuiala cu bocancii... Ştiţi cum ?... Ei, doamne ! foarte simplu : potcovind picioarele soldaţilor.

— Drace !... zise Tartarin înmărmurit.

Bompard o ţinea într-una, netulburat, cu acel aer de nebun liniştit pe care-l avea :

— Mare idee, nu-i aşa ? Ei, *bé*, numai că ministerul nu mi-a dat nici un răspuns... Of, bietul meu domn Tartarin, am trecut prin grele momente, am mîncat pîinea mizeriei pînă să intru în serviciul Companiei...

— Companie ?...

Bompard scobori glasul cu discreție :
— Ssst !... imediat, nu aici... Reluîndu-și apoi intonația firească : Și d-alminterea, ce mai faceți voi, ăia, de pe la Tarascon ?... Nu mi-ai spus ce fel de vînt te aduce prin munții noștri ?...

Fu rîndul lui Tartarin să se descarce. Fără mînie, dar cu acea melancolie a declinului, cu plictisul acela de care sînt atinși, îmbătrînind, marii artiști, femeile prea frumoase, toți cuceritorii de noroade și de inimi, el istorisi dezertarea compatrioților, complotul urzit spre a-i răpi președinția, și hotărîrea ce o luase să facă un act de eroism, o mare ascensiune, să înfigă steagul tarasconez mai sus decît a fost înfipt vreodată, să dovedească în sfîrșit alpiniștilor din Tarascon că el e mereu demn... mereu demn... Emoția îl sugrumă și trebui să tacă.

— Dumneata mă cunoști, Gonzague... Și nimic n-ar putea reda ceea ce punea el plin de efuziune, de alintare intimă, în acest prenume de trubadur al lui Bompard. Parcă i-ar fi strîns mîinile, parcă și l-ar fi apropiat mai mult de inimă... Dumneata mă cunoști, *qué !* Dumneata știi că nu m-am speriat cînd a fost vorba să pornesc la lei, și în vremea războiului, cînd am organizat împreună apărarea Clubului...

Bompard scutură din cap cu o mutră teribilă ; el se mai credea acolo.

— Ei bine, dragul meu, ceea ce leii, ceea ce tunurile Krupp n-au putut face, Alpii au reușit să facă... Mi-e frică.

— Nu spune asta, Tartarin !

— De ce, făcu eroul cu nespusă blîndețe... O spun fiindcă așa e.

Și domol, fără ifos, mărturisi impresia ce i-o făcuse desenul lui Doré, catastrofa aceea de pe Cervin ce-i sta mereu în fața ochilor. Se temea de asemenea de primejdii, și așa se face că auzind vorbindu-se de o călăuză extraordinară, în stare să le ocolească, venise să i se încredințeze lui.

Și cu tonul cel mai firesc, adăugă :

— Dumneata n-ai fost niciodată căluză, nu-i aşa, Gonzague ?

— *Hé !* ba da — răspunse Bompard, zîmbind... Numai că nu am făcut tot ce am povestit...

— Bineînţeles ! încuviinţă Tartarin.

Iar celălalt, printre dinţi :

— Să ieşim o clipă în şosea, o să vorbim mai în voie.

Venea noaptea, o boare căldicică, umedă rostogolea scame negre pe cer, unde asfinţitul lăsase o nedesluşită pulbere cenuşie. Erau pe la jumătatea drumului cum mergi spre Fluelen, încrucişînd umbre, umbre tăcute de turişti înfometaţi care se întorceau la hotel, ei înşişi nişte umbre care păşeau fără să scoată o vorbă pînă la tunelul cel lung, ce taie şoseaua cu ochiuri de apă în terasă dînd spre lac.

— Să ne oprim aici... — zise Bompard cu o voce găunoasă ce răsuna pe sub bolţi ca o lovitură de tun. Şi stînd pe parapet, contemplară vederea minunată a lacului, rostogoliri de brazi şi fagi întunecaţi, strînşi în planul din faţă ; în spate munţi mai înalţi, cu piscuri ca nişte talazuri, apoi iar alţii într-o nedesluşire albăstrie, ca nişte nori ; în mijloc, dîra albă, abia vizibilă a unui gheţar, înţepenit în văgăuni, ce mereu se lumina de nişte văpăi irizate, galbene, roşii, verzi. Muntele era luminat de focuri bengale.

Din Fluelen ţîşneau artificii, se risipeau în stele multicolore, şi lanterne veneţiene se depărtau, veneau pe lacul ale cărui luntre rămîneau invizibile, plimbînd lumea venită să petreacă.

Un adevărat decor de feerie în rama zidurilor de granit regulate şi reci ale tunelului.

— Ce nostimă ţară totuşi şi Elveţia asta ! izbucni Tartarin.

Bompard se porni pe rîs.

— A, da, Elveţia... Mai întîi că nici nu există o Elveţie !

În romîneşte de IOACHIM BOTEZ

GUY DE MAUPASSANT

(1850—1893)

Maupassant, maestrul nuvelei franceze din a doua jumătate a secolului trecut, nu este nici el în primul rînd un umorist. Satira lui e mai ales amară — ca şi cea a lui Flaubert.

Născut la Miromesnil în 1850, s-a format cu sprijinul lui Flaubert, prieten din copilărie al mamei sale. A învăţat de la Flaubert exigenţa artistică. După încercări şovăitoare, a scris la treizeci de ani prima lui nuvelă de seamă, „Boule de Suif" (Cocoloşul de seu). Apoi, timp de mai bine de un deceniu a publicat în presă un mare număr de nuvele, pe care le-a adunat în volume: „Domnişoara Fifi" (1882), „Casa Tellier" (1888), „Surorile Rondoli" (1884). Culegerile de nuvele au alternat cu mai multe romane: „O viaţă" (1881), „Pierre şi Jean" (1884) — prefaţa la acest roman cuprinde interesante consideraţii cu privire la însuşi genul romanului — „Tare ca moartea" (1889), „Inima noastră" (1890). O boală cumplită i-a întunecat conştiinţa şi l-a răpus la patruzeci şi trei de ani, în 1893.

Maupassant a făcut parte din grupul naturalist şi a participat la volumul colectiv „Serile de la Médan". Dar ca şi Zola, conducătorul şi teoreticianul naturalismului, Maupassant nu poate fi îngrădit în cadrul acestui curent. Există şi la el, ca şi la ceilalţi naturalişti, accentul pus pe rolul instinctului şi al eredităţii patologice. Dar domină în nuvele şi romane observaţia socială exercitată cu mare vigoare critică asupra unor tipuri foarte variate, de la micul funcţionar de minister şi pînă

la nobilii de provincie sau la vizitatorii saloanelor elegante din Paris. Arta de a concentra face ca Maupassant să triumfe în special în nuvelă. Mai multe dintre aceste nuvele folosesc mijloacele comicului atunci cînd descriu „Duminicile unui burghez din Paris" sau moravurile țăranilor avuți din Normandia — rapacitatea, viclenia, vorba lor în doi peri.

BĂIATUL CUMINTE AL DOAMNEI HUSSON

De-abia plecasem din Gisors, unde mă trezisem auzind numele orașului strigat de funcționarii gării, și somnul era tocmai pe cale să mă fure din nou, cînd o zguduitură teribilă mă azvîrli drept în brațele doamnei grase din fața mea.

Se rupsese una din roțile locomotivei, răsturnate acum de-a curmezișul căii ferate. Tenderul și vagonul de bagaje, sărite de asemenea de pe linie, zăceau și ele alături de muribundă, care horcăia, se văicărea, șuiera, gemea, scuipa asemenea cailor căzuți pe stradă, ce fornăie grăbit, cu pieptul fremătînd, cu nări ce aburesc, cu întregul trup scuturat de friguri, și care nu mai par în stare să facă nici cel mai mic efort pentru a se ridica în picioare ca s-o pornească din nou la drum.

N-au fost nici morți, nici răniți, doar cîțiva loviți, pentru că trenul nu-și luase încă viteză, și priveam deznădăjduiți marea jivină de fier schilodită, care nu ne mai putea trage și care ne stătea în drum poate pentru multă vreme, căci trebuia fără îndoială să așteptăm un tren de ajutor din Paris.

Era ora șase dimineața ; m-am hotărît deci de îndată să mă întorc la Gisors, pentru micul dejun.

Mergeam de-a lungul liniei, spunîndu-mi : „Gisors, Gisors, parcă am un cunoscut pe aici. Cine

poate fi ? Gisors ? Nu se poate să mă înşel, am un prieten în acest oraş". Un nume îmi ţîşni deodată în amintire : „Albert Marambot". Era un fost coleg de liceu, acum medic la Gisors şi pe care nu-l văzusem de cel puţin doisprezece ani. Mi-a scris adesea chemîndu-mă la el ; am promis întotdeauna, fără a-mi ţine vreodată făgăduiala. În fine, de data aceasta voi folosi prilejul ce mi se ivea în cale.

Îl întrebai pe primul trecător : „Ştiţi cumva unde locuieşte dl. doctor Marambot ?" Îmi răspunse fără nici o ezitare, cu accentul tărăgănat al normanzilor : „Strada Dauphine". Şi într-adevăr, pe poarta casei indicate, am zărit o placă mare de aramă pe care era gravat numele fostului meu coleg. Am sunat ; dar servitoarea, o fată cu părul gălbui, cu gesturi leneşe, repeta într-una, cu un aer stupid : „Nu-i a-aca-asă, nu-i a-aca-asă !"

Auzind un clinchet de furculiţe şi de pahare, strigai : „Hei, Marambot !" Se deschise o uşă şi în pragul ei apăru un bărbat gras, cu favoriţi, cu un aer nemulţumit, ţinînd un şervet în mînă.

Fără îndoială, nu l-aş fi recunoscut. I-ai fi dat cel puţin patruzeci şi cinci de ani şi, într-o clipită, toată viaţa de provincie, care îngreuiază, buhăieşte şi îmbătrîneşte, îmi apăru în faţa ochilor. Într-o străfulgerare, mai rapidă decît gestul de a-i întinde mîna, i-am cunoscut existenţa, felul de a fi, teoriile şi concepţiile lui despre lume. Ghiceam mesele prelungite care i-au rotunjit pîntecele, picotelile de după prînz, toropeala unei digestii grele, stropită cu coniac şi privirile vagi aruncate asupra bolnavilor, cu gîndul la găina friptă ce se rumenea pe foc. Îmi închipuiam conversaţiile sale despre bucătărie, cidru, rachiu şi vin, despre felul de a găti anumite sosuri numai privind obrajii bucălaţi şi roşii, buzele groase, ochii stinşi.

Îi spusei : „Nu mă recunoşti ? Sînt Raoul Aubertin". Îşi deschise larg braţele şi era cît pe-aci să mă înăbuşe, iar primele lui cuvinte au fost :

— Nu ai prînzit, sper ?

— Nu.

— Ce noroc ! Tocmai mă așezam la masă, și am un păstrăv, o minune !

Peste cinci minute luam dejunul în fața lui.

— Ai rămas holtei ?

— Pe legea mea că da !

— Și te amuzi aici ?

— În orice caz nu mă plictisesc. Am eu grijă de asta. Am bolnavi, am prieteni. Mănînc zdravăn, mă țin bine, îmi place să rîd și să glumesc. Așadar, merge.

— Viața nu-i prea monotonă în orășelul ăsta ?

— Nu, dragul meu, dacă știi cum s-o iei. La urma urmei, un oraș mic e la fel ca unul mare. Întîmplările și plăcerile sînt aici mai puțin variate, dar în schimb le dai o însemnătate mai mare ; relațiile sînt mai puțin numeroase, dar lumea se întîlnește mai des. Cînd cunoști toate ferestrele de pe o stradă, fiecare geam îți stîrnește mai mult interes decît un întreg bulevard la Paris.

Știi, un orășel e ceva foarte amuzant, foarte, foarte amuzant. Uite, de pildă, ăsta în care stau eu, Gisors, îl cunosc ca pe buzunarul meu, de la origine pînă astăzi. Nici nu-ți închipui ce nostimă istorie are.

— Ești din Gisors ?

— Eu ? Nu ! Sînt din Gournay, vecinul și rivalul său, Gournay e față de Gisors ceea ce era Lucullus față de Cicero. Aici totul se face pentru glorie, de aceea se spune : „Orgolioșii din Gisors". La Gournay, totul e închinat stomacului, și deci se spune : „Mîncăcioșii din Gournay". Gisors disprețuiește Gournay-ul, dar Gournay își rîde de Gisors. Tare mai sînt hazlii meleagurile astea ale noastre !

Băgai de seamă că mîncam ceva deosebit de bun : ouă moi, învelite într-un aspic aromatizat cu verdețuri și răcit puțin, numai cît să se închege.

Spusei, plescăind din limbă, pentru a-l măguli pe Marambot :

— Nu e rău de loc !

El zîmbi :

— Două lucruri sînt necesare, un aspic bun, care e greu de obţinut, şi ouă bune. Oh ! ouăle bune, cît sînt de rare, acelea cu gălbenuşul bătînd puţin în roşu, gustoase de tot ! Eu ţin două curţi de păsări : una pentru ouă, alta pentru orătănii. Îmi hrănesc ouătoarele într-un fel special. Am principiile mele. În ou, ca şi în carnea puiului de găină,a vitei sau a oii, în lapte, în orice, se regăseşte, şi trebuie să simţi sucul, chintesenţa hranei anterioare a animalului. Ce bine ar putea mînca oamenii dacă ar ţine seama mai mult de asta !

Rîdeam.

— Eşti deci gurmand ?

— Pe legea mea că sînt ! Numai netoţii nu sînt gurmanzi. Eşti gurmand aşa cum eşti artist, cum eşti instruit, cum eşti poet. Gustul, dragul meu, este un organ delicat, perfectibil şi vrednic de cinste, la fel cu ochiul şi cu urechea. Să fii lipsit de gust, înseamnă să fii lipsit de o facultate preţioasă, facultatea de a deosebi savoarea alimentelor, tot aşa cum unii nu sînt în stare să preţuiască frumuseţile unei cărţi sau ale unei opere de artă ; înseamnă să fii lipsit de un simţ esenţial, legat de superioritatea umană ; înseamnă să faci parte dintr-o mare clasă de infirmi, de oropsiţi şi de neghiobi care fac rasa noastră de rîs ; înseamnă să ai o gură proastă, aşa cum ai o minte proastă. Un om care nu deosebeşte o langustă de un homar, un hering, acest peşte admirabil care poartă în el toată savoarea, toate aromele mării, de o scrumbie albastră, sau de un merlan, şi o pară de o anumită specie de alta, poate fi asemuit cu cel ce l-ar confunda pe Balzac cu Eugène Sue, o simfonie de Beethoven cu un marş militar compus de şeful unei muzici de regiment, sau statuia lui Apolo de la Belvedere cu statuia generalului de Blanmont !

— Cine mai e şi ăsta, generalul de Blanmont ?

— Adevărat, iartă-mă, nu ai de unde să ştii. Se vede că nu eşti din Gisors. Dragul meu, ţi-am spus că locuitorii urbei mele sînt numiţi „orgolioşii din

Gisors" şi niciodată o poreclă nu a fost mai potrivită. Dar să mîncăm întîi, apoi ne vom plimba prin oraş şi-ţi voi povesti toată istoria lui.

Prietenul meu se oprea din cînd în cînd din vorbit, pentru a sorbi pe îndelete cîte o jumătate de pahar de vin pe care îl privea apoi cu duioşie, aşezîndu-l înapoi pe masă.

Cu şervetul legat de gît, cu obrajii îmbujoraţi, cu privirile aţîţate, cu favoriţii înconjurîndu-i fălcile în plină activitate, era amuzant să-l priveşti.

M-a silit să mănînc pînă la sufocare. Apoi, cum voiam să mă reîntorc la gară, mă înşfăcă de braţ şi mă purtă pe uliţe. Oraşul, cu un caracter provincial foarte atrăgător, e dominat de fortăreaţa sa, cel mai ciudat monument de arhitectură miliară din secolul al VII-lea care există în Franţa, şi domină, la rîndul lui, o vale prelungă şi verde în care vacile grele de Normandia pasc şi rumegă tăcute pe păşuni.

Doctorul îmi spuse : «Gisors, oraş cu patru mii de locuitori, la marginea departamentului Eure, menţionat încă în Comentariile lui Cezar : „Cezaris ostium, apoi Cezartium, Cezortium, Gisortium, Gisors. Nu te voi duce totuşi să vizitezi tabăra armatei romane, ale cărei urme se mai văd şi astăzi».

Am rîs, răspunzîndu-i :

— Dragul meu, mi se pare că suferi de o boală specială, pe care ar trebui s-o studiezi, mai ales tu care eşti medic, şi care se cheamă spiritul de familiuţă.

El se opri deodată, spunînd de-a dreptul :

— Spiritul de familiuţă, dragul meu, nu este nimic altceva decît patriotismul natural. Îmi iubesc casa, oraşul, şi prin extensiune, provincia, pentru că regăsesc încă în ea obiceiurile satului meu ; iar dacă iubesc graniţele, dacă le apăr, dacă mă supăr cînd vecinul mi le încalcă, o fac pentru că fapta lui îmi ameninţă căminul, pentru că frontiera, pe care nici măcar nu o cunosc, este drumul spre provincia mea. Cum vezi, sînt un normand, un adevărat normand ; ei bine, cu tot necazul meu impo-

triva nemților, nu-i detest, nu-i urăsc de moarte, așa cum îl urăsc pe englez. Englezul e adevăratul dușman, inamicul natural al normandului, pentru că a năvălit peste pămîntul locuit de strămoșii mei, l-a jefuit și pustiit de douăzeci de ori și pentru că ura față de acest popor viclean am moștenit-o o dată cu viața de la tatăl meu... Iată și statuia generalului.

— Care general ?

— Generalul de Blanmont ! Ne trebuia neapărat o statuie. Doar nu în zadar sîntem orgolioșii din Gisors ! Și atunci l-am descoperit pe generalul de Blanmont. Privește puțin vitrina librarului de alături.

Mă împinse spre vitrina unui librar, în care vreo cincisprezece volume galbene, roșii, albastre atrăgeau privirile.

Citind titlurile, mă apucă un rîs nebun ; ele sunau:

Gisors, originile și viitorul său, de dl. X, membru a mai multor societăți savante ;

Istoria orașului Gisors, de abatele A. ;

Gisors, de la Cezar pînă în zilele noastre, de dl. M, proprietar ;

Gisors și împrejurimile sale, de doctorul C.D. ;

Celebritățile orașului Gisors, de un cercetător.

— Dragul meu — reluă Marambot — nu trece nici un an, nici măcar un singur an, cred că înțelegi bine ce spun, fără să apară aici o nouă istorie a orașului Gisors ; avem pînă acum douăzeci și trei.

— Și celebritățile Gisors-ului ?

— Oh ! nu ți le voi înșira pe toate, îți voi vorbi numai de cele mai însemnate. L-am avut întîi și întîi pe generalul Blanmont, apoi pe baronul Davillier, celebrul ceramist explorator al Spaniei și al Balearelor, care a atras atenția colecționarilor asupra admirabilei faianțe hispano-arabe. În litere, avem un ziarist de mare merit, acum decedat, Charles Brainne, iar printre cei în viață, pe eminentul director al ziarului *Le Nouvelliste de Rouen,* Charles Lapierre și încă mulți alții, mulți alții...

Mergeam pe o stradă lungă, uşor înclinată, încălzită de la un capăt la celălalt de soarele de iunie, care-i gonise pe locuitori în adăpostul caselor.

Deodată, la capătul opus al uliţei se ivi un beţiv, care mergea pe două cărări.

Omul se apropia, cu capul plecat, cu braţele bălăbănind, cu picioarele moi, făcînd cîte trei, şase sau zece paşi rapizi deodată, cărora le urma întotdeauna un repaus. Cînd elanul său energic şi scurt îl arunca în mijlocul străzii, beţivul se oprea brusc şi se clătina cînd pe un picior, cînd pe celălalt, ezitînd între cădere şi o nouă criză de energie. Pleca apoi brusc într-o direcţie oarecare. Se izbea atunci de o casă de care părea că se lipeşte, ca şi cînd ar fi vrut să intre înăuntru, prin zid. Atunci se întorcea, printr-un fel de zguduitură, cu gura deschisă, cu ochii clipind în soare, apoi, cu o opintire, dezlipindu-şi spatele de zid, o pornea iarăşi înainte.

Un căţel cu părul gălbui, o javră jigărită, îl urma lătrînd, oprindu-se şi el cînd beţivul se oprea, pornind din nou la drum, o dată cu el.

— Ia te uită — spuse Marambot — uite-l pe băiatul cuminte al doamnei Husson !

Foarte surprins, întrebai :

— „Băiatul cuminte al doamnei Husson !“ Ce vrei să spui cu asta ?

Pe doctor îl apucă rîsul.

— Oh ! Aşa îi numim noi pe beţivii noştri. Asta vine de la o veche întîmplare, ajunsă acum legendă, cu toate că este perfect adevărată de la început pînă la sfîrşit.

— E nostimă povestea asta a ta ?

— Foarte nostimă.

— Dacă-i aşa, povesteşte-o !

— Cu cea mai mare plăcere. Mai demult trăia în acest oraş o doamnă bătrînă, foarte virtuoasă şi ocrotitoare a virtuţilor, doamna Husson. Îţi spun chiar numele adevărate şi nu nişte nume închipuite. Doamna Husson se ocupa mai ales de opere de binefacere, de ajutorarea celor săraci, şi de încurajarea

celor merituoşi. Mică, mergînd cu paşi mărunţi, împodobită cu o perucă de mătase neagră, ceremonioasă, politicoasă, în cei mai buni termeni cu bunul Dumnezeu, reprezentat prin abatele Malou, bătrîna avea o oroare profundă, o groază înnăscută faţă de viciu şi mai ales faţă de păcatul pe care biserica îl numeşte desfrîu. Copiii din flori o scoteau din fire, o exasperau pînă la pierderea cumpătului.

Era pe atunci epoca în care în împrejurimile Parisului fetele cuminţi erau încununate şi doamnei Husson îi veni ideea de a avea şi la Gisors o încununată.

Îşi mărturisi intenţia abatelui Malou, care alcătui de îndată o listă de candidate.

Dar doamna Husson era servită de o femeie la toate, bătrînă, pe nume Françoise, tot atît de neînduplecată ca şi stăpîna sa.

Cum plecă preotul, doamna Husson îşi chemă servitoarea şi îi spuse :

— Priveşte, Françoise, iată fetele pe care mi le propune domnul preot pentru premiul de virtute : vezi de află ce spune lumea despre ele.

Şi Françoise se apucă de treabă. Culese, una cîte una, toate bîrfelile, toate taclalele, toate vorbele, toate bănuielile. Ca să nu uite nimic, le scria pe toate, împreună cu cheltuielile, pe caietul de socoteli şi în fiecare dimineaţă doamna Husson, după ce îşi potrivea ochelarii pe nasul ei subţire, putea citi :

„Pîine . . . . . patru bani
Lapte . . . . . doi bani
Unt . . . . . . opt bani

Malvina Levesque s-a înhăitat anul trecut cu Mathurin Poilu.

O pulpă . . . . . . douăzeci şi cinci de bani
Sare . . . . . . un ban.

Rosalie Vatinel care a fost întîlnită în pădurea Ribaudet cu Césaire Piénoire de către doamna Onésime, spălătoreasă, la douăzeci iulie pe-nserat.

Ridichi . . . . . . un ban
Oțet . . . . . . doi bani
Sare de măcriș . . . doi bani.

Joséphine Durdent despre care nu se crede că a greșit, cu toate că-i în corespondență cu Oportun fiul ce e în serviciu la Rouen și i-a trimis o bonetă cadou cu diligența".

Nici una nu a scăpat cu fața curată din această cercetare migăloasă. Françoise întreba pe toată lumea, pe vecini, pe furnizori, pe învățători, pe călugărițele de la școală și ținea minte cele mai mici șoapte.

Cum nu există nici o fată pe lume pe care tațele să nu o clevetească, nu s-a putut găsi în toată regiunea nici măcar o singură junä la adăpostul vreunei bîrfeli.

Doamna Husson, care dorea însă ca premianta din Gisors, la fel ca soția lui Cezar, să nu dea prilej nici măcar unei umbre de bănuială, rămase împietrită de spaimă, deznădăjduită, văzînd caietul de socoteli al servitoarei sale.

Cercul cercetărilor fu lărgit pînă la satele din împrejurimi ; nu se găsi nimic.

Se ceru atunci sfatul primarului. Și protejatele acestuia căzură la examen. Cele ale doctorului Barbesol nu avură nici ele mai mult succes, cu toată precizia garanțiilor sale științifice.

Dar într-o dimineață, Françoise, întorcîndu-se de la cumpărături din oraș, spuse stăpînei sale :

— Să vedeți, doamnă, dacă vreți să premiați pe cineva, apoi nu există în regiune altul mai potrivit decît Isidore.

Doamna Husson rămase pe gînduri.

Îl cunoștea bine pe Isidore, fiul Virginiei, fructăreasa. Castitatea sa proverbială făcea de cîțiva ani bucuria Gisors-ului, servind drept temă foarte plăcută conversațiilor din oraș și drept prilej de distracție pentru fetele care se veseleau tachinîndu-l. În vîrstă de douăzeci de ani trecuți, înalt, stîngaci, încet și temător, își ajuta mama în negustoria

ei şi îşi petrecea zilele curăţind fructe sau legume, aşezat pe un scaun în faţa porţii.

Avea o teamă bolnăvicioasă de fuste şi îşi lăsa ochii în jos de îndată ce o clientă îl privea surîzînd, şi timiditatea lui binecunoscută îl făcea jucăria tuturor poznaşilor din regiune.

Vorbele îndrăzneţe, glumele mai fără perdea, aluziile necuviincioase îl făceau să roşească atît de repede, încît doctorul Barbesol îl poreclise termometrul pudorii. Ştie sau nu ştie ? se întrebau vecinii, răutăcioşi. Un simplu presentiment al unor mistere ignorate şi ruşinoase, sau indignarea faţă de josnicele contacte ordonate de dragoste îl emoţionau pînă într-atît pe fiul fructăresei Virginia ? Puştii neobrăzaţi din regiune alergau prin faţa prăvăliei, strigînd măscări pentru a-l vedea cum îşi pleacă ochii ; fetele se distrau trecînd încoace şi încolo prin faţa lui, şoptind ştrengării care-l făceau să se ascundă în casă. Unele mai îndrăzneţe îl provocau pe faţă ca să poată rîde, să se distreze, îi dădeau întîlniri, îi propuneau o mulţime de lucruri îngrozitoare.

Deci, doamna Husson căzu pe gînduri.

Desigur, Isidore era un caz de virtute cu totul excepţional, notoriu, inatacabil. Nimeni, nici chiar cei mai sceptici, nici chiar cei mai neîncrezători, n-ar fi putut, n-ar fi îndrăznit măcar să-l bănuiască pe Isidore de cea mai uşoară încălcare a vreunei legi a moralei, oricare ar fi fost ea. N-a fost zărit niciodată în vreo cafenea, n-a fost niciodată întîlnit pe străzi, pe înserat. Se culca la ceasurile opt şi se scula la patru. Era o perfecţiune, un mărgăritar.

Totuşi, doamna Husson pregeta. Ideea de a înlocui o premiantă cu un premiant o nelinişte puţin şi se hotărî să ceară sfat abatelui Malou.

Acesta răspunse :

— Ce vreţi să răsplătiţi, doamnă ? Virtutea, nu-i aşa ? Nimic altceva decît virtutea. Ce vă pasă dacă e masculină sau feminină ? Virtutea e eternă, nu are patrie, nici sex : e *Virtutea.*

Încurajată astfel, doamna Husson se duse la primar.

Primarul încuviință totul.

— Vom face o ceremonie frumoasă — spuse dînsul. Și dacă într-un alt an vom găsi o femeie tot atît de demnă ca Isidore, vom premia o femeie. Este chiar o pildă minunată pe care o dăm orașului Nanterre. Să nu fim exclusiviști, să prețuim orice merit așa cum se cuvine.

Isidore, încunoștiințat, roși foarte tare, dar păru mulțumit.

Premierea fu deci fixată pentru 15 august, sărbătoarea Fecioarei Maria și a împăratului Napoleon.

Municipalitatea hotărî să dea solemnității o mare strălucire. Se înălță o tribună pe Couronneaux, fermecătoare prelungire a meterezelor vechii fortărețe, unde te voi duce de îndată.

Printr-o transformare firească a opiniei publice, virtutea lui Isidore, batjocorită pînă atunci, a devenit deodată respectabilă și invidiată, căci îi aducea cinci sute de franci, în afară de livretul de la casa de economii, de un munte de considerație și de glorie cîtă vrei și nu vrei. Fetele își regretau acum ușurința, rîsetele, comportarea lor liberă ; iar Isidore, deși tot modest și timid, luase un fel de aer satisfăcut, care îi dădea pe față bucuria interioară.

În ajunul lui 15 august, toată strada Dauphine era pavoazată cu drapele. Ah ! am uitat să spun în urma cărei întîmplări a fost numită această uliță strada Dauphine.

Se pare că o prințesă, nu mai știu care, vizitînd Gisors-ul, a fost ținută atît de mult la paradă de către autorități, încît, în mijlocul unei plimbări triumfale prin oraș, ea opri deodată cortegiul în fața unei case de pe această stradă și strigă : „Vai ! ce casă frumoasă, grozav aș vrea să o vizitez ! Cine locuiește aici ?“ I se spuse numele proprietarului care fu căutat, găsit și adus, fîstîcit și plin de glorie, în fața prințesei.

Domnița coborî din trăsură, intră în casă, pretinse să-i fie arătată de sus pînă jos, și rămase chiar închisă cîteva clipe, singură, într-o cameră.

Cînd ieși din casă, poporul, măgulit de cinstea făcută unui cetățean din Gisors, urlă : „Trăiască domnița !" Iar un șugubăț compuse un cîntecel, și strada păstră numele alteței regale, căci :

Botezul avu loc laconic,
Fără zvon de clopot, ori glas de țîrcovnic :
Cu un strop de apă, fără să prea vrea,
Prințesa, grăbită,
Numele străzii izbuti să-l dea.

Dar să mă întorc la Isidore.

De-a lungul întregului parcurs al cortegiului au fost așternute flori, așa cum se face la procesiunile de ziua Domnului, iar garda națională fu pusă în stare de alarmă sub ordinele șefului ei, comandantul Desbarres, un bătrîn vînjos din armata lui Napoleon, care arăta cu mîndrie o cadră cu crucea de cavaler, dată de însuși împăratul.

Corpul pe care-l comanda era, de altfel, un corp de elită vestit în toată provincia și compania de grenadieri din Gisors era chemată la toate sărbătoririle memorabile pe o rază de cincisprezece pînă la douăzeci de leghe. Se povestește că regele Louis-Philippe, trecînd în revistă milițiile din Eure, se opri încîntat în fața companiei din Gisors, strigînd : „Oh, de unde sînt grenadierii aceștia atît de frumoși ?"

— Din Gisors — răspunse generalul.

— Trebuia să-mi dau singur seama — murmură regele.

Comandantul Desbarres sosi deci cu oamenii săi, cu muzica în frunte, să-l ia pe Isidore din prăvălioara mamei sale.

După o scurtă arie cîntată sub ferestrele lui, „Mărgăritarul" în persoană apăru în prag.

Era îmbrăcat din cap pînă în picioare în dril alb și purta o pălărie de pai cu un mic buchet de flori de portocal drept cocardă.

Chestiunea costumului o neliniştise mult de tot pe doamna Husson, care ezitase îndelung între tunica neagră a primei împărtăşanii şi costumul în întregime alb. Dar Françoise, sfătuitoarea sa, o hotărî pentru costumul alb, argumentîndu-i că premiatul va avea înfăţişarea unei lebede. În spatele lui Isidore apăru protectoarea lui, naşa sa, doamna Husson, triumfătoare. Ea îl luă de braţ, iar primarul trecu de cealaltă parte a Mărgăritarului. Tobele băteau. Comandantul Desbarres comandă: „Prezentaţi armele!" Cortegiul se puse în mişcare spre biserică în mijlocul unei mulţimi uriaşe, venite din toate comunele învecinate.

După o scurtă slujbă şi o cuvîntare emoţionantă a abatelui Malou, cortegiul plecă din nou spre Couronneaux, unde avea loc banchetul, sub un cort.

Înainte de masă, primarul luă cuvîntul. Iată discursul său, pe care-l redau textual. L-am învăţat pe de rost, pentru că e frumos:

„Tinere, o femeie de bine, iubită de săraci şi respectată de bogaţi, doamna Husson, căreia ţara întreagă îi mulţumeşte aici prin glasul meu, a avut gîndul, preafericitul şi binefăcătorul gînd, de a funda în oraşul nostru un premiu de virtute, care să fie o încurajare preţioasă oferită locuitorilor acestei frumoase regiuni a ţării.

Eşti, tinere, primul ales, primul încoronat al acestei dinastii a înţelepciunii şi castităţii. Numele tău va rămîne în fruntea listei celor mai merituoşi; şi va trebui ca viaţa ta, ţine bine seama de acest lucru, va trebui ca întreaga ta viaţă să răspundă acestui fericit început. Astăzi, în faţa acestei nobile femei care răsplăteşte purtarea ta, în faţa soldaţilor-cetăţeni ce prezintă armele în onoarea ta, în faţa populaţiei emoţionate, adunată pentru a te aclama, sau, mai degrabă, pentru a aclama în tine virtutea, îţi iei angajamentul solemn faţă de oraş, faţă de noi toţi, să dai pînă la moarte excelentul exemplu pe care l-ai dat în tinereţe.

Nu uita, tinere! Ești prima sămînță aruncată în cîmpul speranței, dă roadele pe care le așteptăm de la tine!"

Primarul făcu trei pași, deschise larg brațele și îl strînse la piept pe Isidore, care plîngea cu hohote.

Mărgăritarul plîngea fără să știe de ce, poate de emoție nedeslușită, poate de orgoliu, de înduioșare vagă și voioasă.

Primarul îi vîrî apoi într-o mînă o pungă de mătase din care se auzea clinchetul aurului, cinci sute de franci în monede de aur!... iar în cealaltă un libret al casei de economii. Și grăi cu o voce solemnă :

— Virtuții, cinste, glorie și bogăție!

Comandantul Desbarres urlă : „Bravo!", grenadierii vociferau, poporul aplauda.

La rîndul ei, doamna Husson își șterse și ea ochii.

În fine, toată lumea se așeză la masă.

Ospățul a fost nesfîrșit și magnific. Felurile de mîncare urmau unele după altele ; cidrul galben și vinul roșu se înfrățeau în pahare învecinate și se amestecau în stomac. Clinchetul farfuriilor, glasurile și muzica ce cînta în surdină se contopeau într-un zumzet continuu, profund, ce se răspîndea în văzduhul limpede, străbătut de rîndunici. Doamna Husson își potrivea din cînd în cînd peruca de mătase neagră ce alunecase pe o ureche și vorbea cu abatele Malou. Primarul, ațîțat, făcea politică cu comandantul Desbarres, iar Isidore mînca, Isidore bea, cum nu mîncase și nu băuse niciodată în viața lui! Lua o dată, și apoi încă o dată din toate, băgînd de seamă pentru întîia oară cît e de dulce să-ți simți stomacul cum se umple de lucruri bune, care îți fac întîi plăcere cînd trec prin gură. Își desfăcuse cu îndemînare cheotoarea pantalonului ce-l strîngea sub apăsarea crescîndă a pîntecului său revărsat și, tăcut, puțin neliniștit totuși de o pată de vin de pe haina sa de dril, se oprea din mestecat numai pentru a-și duce paharul la gură și a-l ține acolo cît mai mult cu putință, sorbindu-l pe îndelete.

Ora toasturilor sosi. Fură numeroase şi foarte aplaudate. Se lăsa înserarea : lumea şedea la masă de la prînz. Începuseră să se înalţe din vale aburi fini şi lăptoşi, uşorul veşmînt de noapte al pîraielor şi al fîneţelor, soarele dispărea la orizont ; vacile mugeau în depărtare, în ceaţa deasă a păşunilor. Se sfîrşise : lumea se întorcea la Gisors. Cortegiul mergea acum în neorînduială. Doamna Husson îl luase de braţ pe Isidore şi îi dădea sfaturi numeroase, stăruitoare, minunate.

Se opriră în faţa porţii fructăresei şi băiatul cuminte fu lăsat acasă, la mama lui.

Virginia nu se întorsese încă. Fusese invitată de familie să celebreze şi ea triumful lui Isidore şi prînzise la sora ei, după ce urmase cortegiul pînă la cortul banchetului. Deci Isidore se găsi singur în prăvălioara în care pătrundea bezna nopţii.

Se aşeză pe un scaun, aţîţat de vin şi de mîncare, şi privi în jurul lui. Morcovii, verzele, cepele răspîndeau în odaia închisă un iz puternic de zarzavat, o aromă aspră de grădină, cărora li se adăuga un miros dulce şi pătrunzător de fragi, şi parfumul uşor, îndepărtat, al unui coş cu piersici.

Băiatul cuminte luă o piersică şi muşcă din ea cu toată gura, deşi avea pîntecul rotund ca un dovleac. Apoi deodată, înnebunit de bucurie, se apucă să danseze şi ceva sună în buzunarul său.

Mirat, îşi înfundă mîinile în buzunare şi scoase punga cu cei cinci sute de franci pe care, în beţia sa, îi uitase. Cinci sute de franci ! Ce bogăţie ! Răsturnă monedele pe tejghea şi le înşirui cu o mişcare lentă şi mîngîietoare a mîinii larg deschise, pentru a-şi bucura ochii cu toate deodată. Erau douăzeci şi cinci, douăzeci şi cinci de piese rotunde de aur ! Toate de aur ! Străluceau pe lemn în întunericul adînc şi Isidore le numără o dată şi apoi încă o dată, punînd degetul pe fiecare din ele şi murmurînd : „Una, două, trei, patru, cinci, o sută ; şase, şapte, opt, nouă, zece, două sute" ; apoi le vîrî la loc în punga pe care o ascunse din nou în adîncul buzunarului.

Cine va şti şi va putea să povestească vreodată lupta îngrozitoare dată în sufletul băiatului cuminte, între bine şi rău, atacul tumultuos al lui Satan, vicleniile sale, tentaţiile cu care ispiti inima lui timidă şi neprihănită ? Ce sugestii, ce imagini, ce pofte nu folosi Vicleanul pentru a-l aţîţa şi a-l pierde pe acest ales ? El, băiatul cuminte al doamnei Husson, îşi însfăcă deodată pălăria, pălăria care mai avea micul buchet de flori de portocal, şi, plecînd prin străduţa din spatele casei, se afundă în noapte.

. . . .

Fructăreasa Virginia, anunţată că fiul ei se întorsese acasă, veni aproape numaidecît, dar găsi casa goală. Aşteptă la început fără să se mire ; apoi, după ce trecu un sfert de ceas, începu să întrebe. Vecinii din strada Dauphine îl văzuseră pe Isidore întorcîndu-se acasă, dar nu-l văzuseră plecînd. Îl căutară · nu-l găsiră nicăieri. Fructăreasa, îngrijorată, alergă într-un suflet la primărie ; primarul nu ştia nimic, în afară de faptul că-l lăsase pe Băiatul Cuminte în faţa casei. Doamna Husson tocmai se culcase cînd primi vestea că protejatul ei a dispărut. Îşi puse imediat peruca, se sculă şi se duse în persoană la Virginia. Femeia, al cărei suflet simplu cădea repede pradă emoţiilor, plîngea în hohote, înconjurată de verze, morcovi şi cepe.

Le era teamă de un accident. Dar care anume ? Comandantul Desbarres preveni jandarmeria, iar jandarmii făcură un rond prin oraş ; astfel, pe şoseaua dinspre Pontoise, fu găsit bucheţelul de flori de portocal. Florile fură aşezate pe o masă, în jurul căreia autorităţile ţinură sfat. Fără îndoială, Băiatul Cuminte a căzut victima unui şiretlic, unei maşinaţii, unei gelozii ; dar în ce fel ? Ce mijloc a fost folosit oare pentru a-l răpi pe acest nevinovat, şi în ce scop ? Obosite de căutarea fără rezultat, autorităţile se culcară. Singură Virginia mai veghea, cu ochii scăldaţi în lacrimi.

Dar a doua zi, pe înserat, cînd trecu, la întoarcere, diligenţa de la Paris, Gisors-ul află cu uimire că Băiatul Cuminte oprise trăsura la două sute de metri de localitate, se urcase în ea, îşi plătise locul cu un ludovic, primind restul ce i se cuvenea, apoi coborîse liniştit în inima marelui oraş.

Toată regiunea fu cuprinsă de emoţie. Primarul şi şeful poliţiei pariziene îşi trimiseră unul altuia corespondenţe, dar zadarnic : nu s-a putut descoperi nimic.

Zilele treceau una după alta ; se scurse o săptămînă.

Dar într-o bună dimineaţă, doctorul Barbesol, plecînd în zori de acasă, zări, în pragul unei porţi, un om îmbrăcat în haine cenuşii de pînză, dormind cu capul sprijinit de perete. Se apropie şi-l recunoscu pe Isidore. Vrînd să-l trezească, nu reuşi cu nici un mijloc. Ex-Băiatul Cuminte era cufundat într-un somn adînc de neînvins, neliniştitor, şi medicul, surprins, alergă să ceară ajutor ca să-l aducă pe june la farmacia Boncheval. Cînd fu ridicat, apăru o sticlă goală, ascunsă sub el, şi doctorul, mirosind-o, declară că fusese plină cu rachiu. Era un indiciu care lămurea ce îngrijiri trebuia date. Reuşiră, Isidore era beat, beat şi abrutizat de opt zile de beţie, beat şi atît de dezgustător, încît nici măcar unul care culegea zdrenţe din gunoaie n-ar fi pus mîna pe el. Frumosul său costum de dril alb ajunsese o cîrpă cenuşie, galbenă, unsuroasă, plină de noroi, ruptă şi murdară ; iar trupul său răspîndea tot felul de duhori de canal, de rigolă şi de viciu.

Fu spălat, dojenit, închis, şi nu ieşi de loc, timp de patru zile. Părea ruşinat şi ros de remuşcări.

Nu s-au mai găsit la el nici punga cu cei cinci sute de franci, nici libretul de la casa de economii şi nici măcar ceasul de argint, moştenire sfîntă lăsată de tatăl său, fructarul.

A cincea zi, Isidore îndrăzni să iasă pe strada Dauphine. Oamenii îl urmăreau cu priviri curioase, iar el mergea aproape lipit de case, cu ochii în pă-

mînt. Ieşind din oraş, o porni devale şi nu mai fu văzut ; dar după două ceasuri, apăru iarăşi, rînjind şi izbindu-se de pereţi. Era beat, beat-criţă.

Nimic nu mai putu să-l readucă pe calea cea bună.

Mama lui îl alungă şi el se făcu căruţaş, mînînd carele cu cărbuni ale casei Purgrisel, care mai există şi astăzi.

Renumele său de beţiv deveni atît de mare, se răspîndi atît de departe, încît chiar la Evreux se pomenea de „Băiatul Cuminte" al doamnei Husson, şi beţivilor din ţinut li se dă şi astăzi această poreclă.

O binefacere nu e niciodată zadarnică.

În romîneşte de VERA CĂLIN

SPOVEDANIA LUI THÉODULE SABOT

Nici n-apuca bine Sabot să intre în cabaretul din Martinville, că lumea se și pornea pe rîs. Cumătrul ăsta de Sabot să fi fost deci un fel de poznaș ? Iată unul care nu prea părea să se împace de fel cu popii, ca s-o spunem pe șleau ! Nu ! Nici un pic ! Zău așa ! Îi mînca cu păr cu tot, împielițatul !

Sabot (Théodule) meșter tîmplar, reprezenta partidul ideilor înaintate la Martinville. Era un bărbat înalt, slab, cu privirea cenușie și vicleană, cu părul lipit la tîmple, cu buze subțiri. Cînd spunea : „Sfîntul nostru părinte papa", într-un anumit fel numai de el știut, toată lumea se strîmba de rîs. Avea întotdeauna grijă să lucreze duminica, în timpul slujbei. Își tăia porcul în fiecare an în lunea săptămînii sfinte, ca să aibă caltaboși pînă la Paști, iar cînd trecea preotul, spunea întotdeauna, în chip de glumă : „Și ăsta e unul care bea din sîngele Domnului la tejghea".

Preotul, un om înalt și voinic, îi știa de frică din pricina vorbelor lui de duh, care-i aduceau prietenii și îi făceau pe unii să-i cînte în strună. Abatele Maritime era îndemînatic și iubitor de șiretlicuri. Lupta dintre ei dura de șapte ani, o luptă ascunsă, înverșunată, neîncetată. Sabot era consilier municipal. Se zicea că va ajunge primar, ceea

ce ar fi dus fără îndoială la înfrîngerea bisericii o dată pentru totdeauna.

Alegerile urmau să se ţină curînd. La Martinville, tabăra religioasă tremura. Dar, într-o bună dimineaţă, preotul plecă la Rouen, spunîndu-i servitoarei că se duce la arhiepiscop.

Se reîntoarse după două zile. Avea un aer fericit, triumfător. Şi toată lumea află a doua zi că stranele din biserică vor fi refăcute în întregime. Monseniorul dăduse în acest scop şase sute de franci din caseta sa particulară.

Toate vechile strane de brad urmau să fie distruse şi înlocuite cu strane noi, din miez de stejar. Era o lucrare foarte însemnată de tîmplărie, despre care se vorbi chiar în aceeaşi seară în toate casele.

Lui Théodule Sabot nu-i ardea de rîs.

A doua zi, cînd o porni prin sat, vecinii, prieteni sau duşmani, îl întrebau în glumă :

— Ce zici de chestia cu stranele bisericii ? Nu cumva tu o să le meremetiseşti ?

Sabot nu găsea nici un răspuns, dar turba de mînie, turba, nu alta.

Răutăcioşii adăugau :

— E o treabă foarte bună : se pot obţine două sute, dacă nu chiar trei sute la sută profit.

Peste două zile lumea ştia că reparaţia va fi încredinţată lui Célestin Chambrelan, tîmplarul din Percheville. Pe urmă, ştirea fu dezminţită, ca apoi să se spună că vor fi reparate şi toate băncile din biserică. Lucrul făcea pe puţin două mii de franci, care fură ceruţi ministerului. Emoţia fu mare.

Lui Théodule Sabot îi pierise somnul. Niciodată, de cînd lumea şi pămîntul, nici un tîmplar din regiune nu executase o astfel de comandă. În cele din urmă se răspîndi încă un zvon. Se şoptea că preotului îi pare foarte rău că trebuie să încredinţeze o asemenea treabă unui lucrător din altă comună, dar că potrivinicii lui Sabot nu voiau să i se dea lui lucrarea.

Théodule află. Pe înnoptat se duse la casa parohială. Servitoarea îi răspunse că preotul e la biserică. Se duse acolo.

Două mironosițe, fete bătrîne și înăcrite, împodobeau altarul pentru luna Mariei, sub îndrumarea preotului. Acesta, stînd în picioare în mijlocul corului și umflîndu-și pîntecul enorm, conducea munca celor două femei, care, urcate pe scaune, așezau buchete în jurul tabernacolului.

Sabot se simți stînjenit aici, ca și cum ar fi intrat la cel mai mare dușman, dar dorința de cîștig îi furnica prin vine. Se apropie cu șapca în mînă, fără a da vreo atenție mironosițelor înlemnite de mirare pe scaunele lor.

Îngînă cu greutate :

— Bună ziua, domnule preot.

Acesta răspunse, fără să-l privească, cu totul preocupat de altarul său :

— Bună ziua, domnule tîmplar.

Sabot, descumpănit, nu mai găsi nimic de spus. După cîteva clipe de tăcere, vorbi totuși :

— Vă pregătiți ?

Abatele Maritime răspunse :

— Da, ne apropiem de luna Mariei.

Sabot iarăși grăi : „Iote, iote !" apoi tăcu din nou. Îi venea acum să plece fără să mai spună nimic, dar o privire aruncată în interiorul bisericii îl reținu. Zări șaisprezece strane de refăcut, șase la dreapta și opt la stînga, ușa sacristiei ocupînd două locuri. Șaisprezece strane de stejar prețuiau aproape trei sute de franci și meșterindu-le cu migală, puteai cîștiga la manoperă, dacă nu erai neîndemînatic, cel puțin două sute de franci.

Așadar, bîlbîi :

— Vin pentru lucrare.

Preotul păru surprins.

— Ce lucrare ?

Sabot, zăpăcit, murmură :

— Lucrarea ce se face.

Preotul se întoarse spre el, privindu-l drept în ochi :

— Vrei poate să vorbeşti de reparaţiile din biserică ?

Tonul abatelui Maritime îl făcu pe Théodule Sabot să simtă un fior în şira spinării şi avu din nou dorinţa furioasă s-o ia din loc. Răspunse totuşi umil :

— Da, desigur, domnule preot.

Abatele îşi încrucişă braţele deasupra pîntecului său uriaş şi strigă, părînd înlemnit de uimire :

— Cum, dumneata... dumneata... dumneata, Sabot... vii să-mi ceri aşa ceva... dumneata... singurul necredincios din parohia mea... Ar fi un scandal public. Monseniorul m-ar dojeni sau chiar m-ar înlocui. Preotul respiră de cîteva ori, apoi urmă cu un glas mai liniştit : Înţeleg că îţi este neplăcut să vezi o lucrare atît de însemnată încredinţată unui tîmplar din parohia vecină. Dar nu pot să fac altfel, decît dacă... dar nu... e cu neputinţă... Nu vei consimţi în nici un caz, şi, fără asta niciodată !

Sabot privea acum şirurile de bănci aliniate pînă la uşa de ieşire. Dumnezeule, dacă ar fi reînnoite toate ?

— Ce trebuie să fac ? Oricum, spuneţi-mi !

Preotul răspunse cu hotărîre :

— Mi-ar trebui dovada neîndoielnică a bunei dumitale voinţe.

Sabot murmură :

— Eu nu zic că nu. Nu zic că nu, poate ne-am putea înţelege.

Preotul declară :

— Trebuie să te împărtăşeşti în mod public, la slujba mare de duminica viitoare.

Tîmplarul simţi cum păleşte şi, fără să răspundă, întrebă :

— Băncile, toate băncile vor fi reparate ?

Abatele răspunse, plin de siguranţă :

— Toate, dar mai tîrziu.

Sabot urmă :

— Nu zic că nu, nu zic că nu. Nu sînt potrivnic, încuviinţez religia, fără îndoială ; pe mine mă supără slujbele, dar într-o împrejurare ca asta nu mă încăpăţînez. Mironosiţele coborîseră de pe scaunele lor, se ascunseseră în spatele altarului şi ascultau, palide de emoţie.

Preotul, simţindu-se victorios, deveni deodată băiat de treabă.

— Să fie într-un ceas bun, să fie într-un ceas bun, iată o vorbă înţeleaptă şi de fel proastă, mă înţelegi ! O să vezi, o să vezi !

Sabot surîse încurcat şi întrebă :

— Nu s-ar putea amîna un pic împărtăşania asta ?

Dar preotul îşi reluă înfăţişarea severă :

— De vreme ce munca îţi va fi încredinţată, vreau să fiu sigur de convertirea dumitale.

Continuă apoi mai blînd :

— Vei veni să te spovedeşti mîine ; fiindcă va trebui să te cercetez cel puţin de două ori.

Sabot repetă :

— De două ori ?

— Da, de două ori.

Preotul surîdea :

— Înţelegi doar că ai nevoie de o curăţire generală, de o spălare desăvîrşită. Deci, pe mîine.

Tîmplarul, foarte emoţionat, întrebă :

— Şi unde o să se petreacă asta ?

— Cum unde ?... În confesional.

— În lada aia... aia din colţ ? Numai că... numai că... nu-mi place de loc în lada dumneavoastră.

— De ce nu ?

— Din pricină că... nu sînt învăţat cu d-astea. Şi apoi sînt cam tare de-o ureche.

Preotul se arătă binevoitor :

— Ei bine ! Vei veni la mine, în odaia mea. O vom face amîndoi, între patru ochi. Aşa eşti mulţumit ?

— Desigur, dacă e aşa, îmi place, dar lada dumitale, ba.

— Ei bine! Mîine după terminarea lucrului, la ora şase.

— Ne-am înţeles, ne-am înţeles, şi ne-am învoit întru totul; pe mîine, domnule preot! Al naibii să fie cine nu se ţine de cuvînt!

Şi întinse mîna mare şi aspră, în care preotul o lăsă să cadă cu zgomot pe a sa.

Sunetul plesniturii alergă pe sub bolţi şi se duse să se stingă departe, dincolo de tuburile orgii.

Théodule Sabot nu fu liniştit toată ziua următoare. Simţea ceva asemănător cu teama ce o ai cînd trebuie să-ţi scoţi un dinte. În fiecare clipă îi trecea prin minte: „Va trebui să mă spovedesc deseară". Şi sufletul său tulburat, suflet de ateu neconvins, îşi pierdea cumpătul în faţa fricii nedesluşite şi puternice, inspirată de misterul divin.

Se îndreptă spre casa parohială cum îşi sfîrşi lucrul. Preotul îl aştepta în grădină, citindu-şi breviarul de-a lungul unei mici alei. Părea încîntat şi îl primi cu un rîs pornit din toată inima.

— Ei bine, iată-te aici! Intră, intră, domnule Sabot, nu te mănîncă nimeni!

Şi Sabot intră primul. Bîlbîi:

— Dacă n-aveţi nimic împotrivă, aş fi de părere să terminăm cît mai repede mica noastră treabă.

Preotul răspunse:

— Voia dumitale. Am stiharul la mine. O clipă numai, şi te ascult.

Tîmplarul, atît de emoţionat încît nu mai putea lega nici două idei, îl privea cum se îmbracă cu haina albă în cute călcate. Preotul îi făcu semn:

— Îngenunchează pe pernă!

Sabot rămase în picioare, ruşinat că trebuie să îngenuncheze. Îngînă:

— Oare e nevoie şi de asta?

Dar abatele devenise maiestuos:

— Nu te poţi apropia de tribunalul penitenţei decît în genunchi.

Şi Sabot îngenunche.
Preotul spuse :
— Spune rugăciunea Sfintei Împărtăşanii !
Sabot întrebă :
— Ce să spun ?
— Rugăciunea Sfintei Împărtăşanii. Dacă n-o mai ştii, repetă întocmai cuvintele pe care le voi spune eu.
Şi preotul rosti rugăciunea, cu o voce domoală, scandînd cuvintele pe care tîmplarul le repeta, apoi spuse :
— Acum, spovedeşte-te !
Dar Sabot nu mai spuse nimic, neştiind de unde să înceapă.
Abatele Maritime îi veni în ajutor.
— Fiul meu, o să te întreb eu, pentru că îmi pare că nu prea ştii ce trebuie să faci. Vom lua una cîte una poruncile Domnului. Ascultă-mă şi nu te tulbura ! Vorbeşte foarte deschis şi să nu-ţi fie niciodată teamă că spui prea mult.

„Vei preamări un singur Dumnezeu
Şi-l vei iubi din toată puterea sufletului tău."

Ai iubit pe cineva sau ceva tot atît de mult ca pe Dumnezeu ? L-ai iubit din tot sufletul tău, din toată inima, cu toată căldura dragostei tale ?
Strădania minţii îl făcea pe Sabot să asude. Răspunse :
— Nu. Vai, nu, dom'le părinte ! Îl iubesc pe bunul Dumnezeu atît cît pot. Asta... da... îl iubesc destul de mult. Să spun că nu-mi iubesc de loc copiii, nu, nu pot. Să spun că dacă ar trebui să aleg între ei şi bunul Dumnezeu, asta n-o zic. Să zic că dacă ar trebui să pierd o sută de franci pentru dragostea lui Dumnezeu, asta n-o zic. Dar îl iubesc foarte mult, fără îndoială, îl iubesc mult de tot cu toate acestea.
Preotul, grav, rosti :
— Trebuie să-l iubeşti mai mult decît orice !
Şi Sabot, plin de bunăvoinţă, declară :

— O să fac tot ce-mi stă în putință, domnule preot.

Abatele Maritime reluă :

— Nu vei lua numele Domnului Dumnezeului tău în deșert. Ai înjurat vreodată ?

— Nu, vai ! nu ! Nu înjur niciodată, niciodată ! Uneori, într-o clipă de furie, mai zic și eu : „Paștele și dumnezeii ei de treabă !", dar altfel nu înjur de loc.

Preotul strigă :

— Dar asta înseamnă că înjuri !

Și grav :

— Să n-o mai faci ! Urmez :

„Vei sfinți ziua duminicii
Slujindu-l pe Domnul cu toată cucernicia."

Ce faci dumneata duminica ?

De astă dată Sabot se scărpină după ureche :

— Păi, îl slujesc pe Domnul cum pot eu mai bine. Îl slujesc acasă la mine. Lucrez duminica.

Preotul, mărinimos, îl întrerupse :

— Știu, te vei purta mai cuviincios de aici înainte. Trec peste cele trei porunci următoare, fiindcă sînt sigur că nu le-ai călcat pe primele două. Le vom vedea pe a șasea și pe a noua. Reiau :

„Să nu iei lucrul altuia.
Și nici să-l reții cu bună știință."

Ai înstrăinat vreodată, printr-un mijloc oarecare, bunul altuia ?

Théodule Sabot se mînie :

— Ah, asta nu ! Nici vorbă ! Eu sînt un om cinstit, părinte ! Să spun că niciodată n-oi fi socotit cîteva ceasuri mai mult mușteriilor mai barosani, asta n-o zic. Să spun că nu pun cîțiva bănuți mai mult pe notele de plată, numai cîțiva bănuți, asta n-o zic. Dar de furat, nu fur, pentru nimic în lume !

Preotul reluă cu severitate :

— Însușirea nedreaptă a unui singur bănuț e un furt. Să n-o mai faci !

„Nu vei pune mărturie mincinoasă
Şi nu vei minţi în nici un fel.“

Ai minţit ?

— Nu, pentru nimic în lume ! Nu sînt mincinos de fel. Asta-i însuşirea mea. Să spun că n-am înşirat niciodată vreo gogoaşă, nu zic. Să spun că niciodată n-am făcut pe cîte unul să creadă ceea ce nu era de loc adevărat, cînd era în interesul meu, asta n-o zic. Dar mincinos nu sînt !

Preotul zise simplu :

— Supraveghează-te !

Apoi rosti :

Faptele cărnii să nu le pofteşti
Decît numai în căsătorie.

— Ai dorit sau ai avut vreodată altă femeie decît pe a ta ?

Sabot strigă cu sinceritate :

— Despre aşa ceva nici vorbă, domnule preot, nici vorbă nu poate fi de aşa ceva ! S-o înşel pe sărmana mea nevastă ! Nu ! Nu ! Nici măcar cu vîrful degetului nu mă apropii de altcineva ; nici cu gîndul, nici cu fapta. Chiar aşa cum spun.

Tăcu cîteva clipe, apoi, mai pe şoptite, ca şi cînd ar fi fost cuprins de o îndoială :

— Cînd mă duc la oraş, să spun că nu trec niciodată pe la vreo casă, ştiţi dumneavoastră, o casă de toleranţă, numai aşa, ca să rîd şi să glumesc niţeluş, numai aşa, ca să mai schimb, să văd cum e, asta n-o zic... Dar plătesc, domnule preot, plătesc întotdeauna, şi dacă plătesc, nu te-am văzut, nu te-am cunoscut ; nu-i nici o încurcătură, asta-i !

Preotul nu insistă şi-i dădu absoluţiunea.

Théodule Sabot execută lucrările de reparaţie ale bisericii şi se împărtăşeşte în fiecare lună.

In romîneşte de VERA CĂLIN

ANATOLE FRANCE

(1844—1924)

Fiu de librar, Anatole Thibault, care a iscălit mai tîrziu sub vechiul nume al familei sale — France — a copilărit la Paris, unde s-a născut în 1844. Anii copilăriei avea să-i descrie mai tîrziu în cîteva cărţi : Cartea prietenului meu (1883), Pierre Nozière (1887), Micul Pierre (1918), În floarea vieţii (1922). A învăţat într-un institut catolic, ceea ce a contribuit — ca şi în cazul lui Voltaire — să facă din el un consecvent inamic al bisericii în general şi al catolicismului în special.

A început cu poezii şi articole de istorie literară, făcînd parte din grupul scriitorilor parnasieni. Faima i-a venit însă — destul de tîrziu — după ce a publicat mai multe volume de proză : romane [Crima lui Sylvestre Bonnard (1881), Thaïs (1890), Birtul la Regina Pédauque (1893)], nuvele [Balthasar (1889), Cutia de fildeş (1892)]. S-a afirmat atunci ironistul în stare să înfăţişeze cu aceeaşi luciditate lumea secolului al XVIII-lea sau cea contemporană. Cultura, echilibrul artei sale, supleţea şi puterea de pătrundere a ironiei, eleganţa transparentă a frazei au răspîndit departe proza lui France. Dar satira lui, deşi n-a cruţat nici una dintre instituţiile şi prejudecăţile vremii, a rămas în aceşti ani într-un scepticism surîzător, aşa cum a rămas şi scriitorul izolat printre cărţile sale de tumultul vieţii.

Afacerea Dreyfus a dărîmat fragila cetate. Eroarea judiciară care a dezvăluit foarte adînc corupţia justiţiei şi armatei burgheze a însemnat pentru France — ca şi pentru Zola — un moment de răscruce. Scriitorul a intrat în arenă, deşi işi

dădea seama că-l aşteaptă, ca şi pe eroul său Bergeret, injuriile şi calomnia. Cele patru volume de „Istorie contemporană", ale căror capitole au fost publicate toate în presa timpului, întregesc unul dintre cele mai vaste tablouri satirice pe care le cunoaşte literatura contemporană. Clerul catolic — Vaticanul avea să pună opera lui France la index — ofiţerii şovini, politicienii veroşi, aristocraţii ţepeni în corsetul lor de prejudecăţi şi stupiditate orgolioasă defilează prin paginile „Ulmului din parc" (1896), „Manechinului de răchită" (1897), „Inelului de ametist" (1899) şi „Domnului Bergeret la Paris" (1901). Alături de scrierile literare, France publică şi numeroase texte politice între care un admirabil elogiu la moartea lui Emile Zola. Cele mai multe dintre discursurile sale au fost rostite la adunări muncitoreşti, căci, începînd cu primii ani ai acestui secol, France s-a aflat sub influenţa din ce în ce mai marcată a mişcării socialiste. Un capitol din volumul „Pe piatra albă" (1905) descrie societatea socialistă a viitorului concepută, ce-i drept, utopic.

Opera acestor ani cunoaşte, pe lîngă fermecătoarele pagini autobiografice, şi „Insula Pinguinilor" (1908), parodie a istoriei franceze care, deşi se încheie cu un amar semn de întrebare, este scrisă cu o vigoare critică accentuată. „Revolta îngerilor" (1911) ironizează religia cu mijloacele mitului şi ale fantasticului.

Anatole France a murit în 1924, după ce a condamnat războiul imperialist, a salutat Revoluţia din Octombrie şi şi-a afirmat adeziunea la ideile comunismului.

INSULA PINGUINILOR

Cartea a șasea

TIMPURILE MODERNE

Scandalul cu cele optzeci de mii de căpițe de fîn

(Zeus, părinte ceresc, înlătură ceața din oaste,
Fă să răsară seninul și limpede ochii să vadă
Și la lumină măcar să pierim, dacă astfel ți-i voia)
(Iliada, XVII, v. 645 și urm.)

Capitolul I

Generalul Greatauk, duce de Skull

Puțină vreme după fuga amiralului, un evreu oarecare numit Pyrot, dornic să aibă legături cu aristocrația și să-și slujească patria, intră în armata pinguinilor. Ministrul de Război, care era pe atunci generalul Greatauk, duce de Skull, nu-l putea suferi, din pricina rîvnei lui, nasului lui coroiat, a

vanității, a gustului pentru studiu, a gurii buzate și a purtării lui exemplare. Ori de cîte ori se căuta autorul vreunei greșeli, Greatauk spunea :

— Pyrot trebuie să fie !

Într-o dimineață, generalul Panther, șeful statului-major, aduse la cunoștința lui Greatauk o chestiune gravă. Optzeci de mii de căpițe de fîn, destinate cavaleriei, dispăruseră fără urmă. Greatauk strigă, fără șovăire :

— Pyrot trebuie să le fi furat !

Apoi rămase cîtva timp îngîndurat și zise .

— Cu cît stau și mă gîndesc mai mult, cu atît sînt mai convins că Pyrot a furat cele optzeci de mii de căpițe de fîn. Aici e mîna lui. Le-a furat să le vîndă pe un preț de nimic marsuinilor, dușmanii noștri înverșunați. Trădare infamă !

— E sigur — răspunse Panther. Nu ne mai rămîne decît s-o dovedim.

În cursul aceleiași zile, trecînd prin fața unui cantonament de cavalerie, prințul de Boscénos auzi niște cavaleriști care cîntau, măturînd prin curte :

Mare porc e Boscénos,
cu satîrul să-l despici
în slănini cu stratul gros
și să-l dai pe la calici !

I se păru potrivnic oricărei discipline ca niște ostași să cînte refrenul acesta deopotrivă de popular și de revoluționar care țîșnea, în zilele de răzvrătire, din gîtlejul muncitorilor glumeți. Cu prilejul acesta, Boscénos deplînse decăderea morală a armatei și se gîndi, schițînd un surîs amar, că vechiul său camarad, Greatauk, comandantul acestei armate decăzute, o lăsa în chip josnic pradă răzbunărilor unui guvern antipatriotic. Și se jură că în curînd va pune dînsul lucrurile la locul lor.

— Licheaua asta de Greatauk n-o să rămînă multă vreme ministru — își zicea el.

Prințul de Boscénos era cel mai neîmpăcat vrăjmaș al democrației moderne, al libertății de gîn-

dire şi al regimului pe care pinguinii şi-l aleseseră singuri. Le purta evreilor o ură nepotolită şi statornică şi lucra, în public şi taină, zi şi noapte, la restaurarea stirpei Draconizilor. Regalismul său înflăcărat era înteţit şi mai mult de situaţia nenorocită a afacerilor lui particulare, care se înrăutăţeau din ceas în ceas. Boscénos nu vedea cum ar fi putut să pună capăt acestor strîmtorări băneşti decît prin intrarea moştenitorului lui Draco cel Mare în oraşul Alca.

Întors acasă, prinţul scoase din casa de fier un teanc de scrisori vechi, dintr-o corespondenţă particulară, foarte secretă, pe care o căpătase de la un slujbaş necredincios şi din care reieşea că vechiul său camarad Greatauk, duce de Skull, învîrtise nişte afaceri necurate în legătură cu aprovizionarea şi primise de la un industriaş, numit Maloury, o mită care nu era enormă şi care prin însăşi modicitatea ei înlătura orice scuză ministrului care o primise.

Prinţul reciti scrisorile cu o plăcere aprigă, le aşeză iar cu grijă în casa de fier şi porni în grabă spre Ministerul de Război. Era o fire hotărîtă. Aflînd că ministrul nu primeşte, trînti portarii la pămînt, răsturnă ordonanţele, călcă în picioare funcţionarii civili şi militari, sparse uşile şi pătrunse în cabinetul lui Greatauk, care-l privea uluit.

— Să vorbim puţin, dar bine — îi spuse el. Eşti o scîrnăvie. Dar asta tot n-ar fi nimic. Ţi-am cerut să-i mai tai din nas generalului Monchin, tartorul republicanilor, şi n-ai vrut. Ţi-am cerut să-i dai o comandă generalului Clapiers, care lucrează pentru Draconizi şi care m-a îndatorat pe mine personal, şi n-ai vrut. Ţi-am cerut să-l muţi pe generalul Tandem, comandantul portului Alca, care mi-a furat cincizeci de ludovici la bacara şi a poruncit să mi se pună cătuşele, cînd am fost trimis în faţa Înaltei Curţi, învinuit de complicitate cu amiralul

Chatillon, și n-ai vrut. Ți-am cerut să-mi încredințezi mie aprovizionarea cu ovăz și cu tărîțe și n-ai vrut. Ți-am cerut o misiune secretă în Marsuinia, și n-ai vrut. Și nu ți-a fost de ajuns să mă refuzi mereu : m-ai semnalat și colegilor tăi din guvern ca pe un individ primejdios, care trebuie pus sub supraveghere și, din pricina ta, trădătorule, sînt urmărit acum de poliție ! Nu-ți mai cer nimic și n-am să-ți spun decît atît : Șterge-o ! Te-am îndurat prea mult. De altfel, în locul tău vom impune spurcatei tale republici pe unul de-ai noștri. Știi că sînt om de cuvînt. Dacă în douăzeci și patru de ore nu-ți dai demisia, public în ziare dosarul Maloury.

Dar Greatauk îi răspunse, plin de calm și de seninătate :

— Potolește-te odată, nătărăule ! Sînt pe punctul de a trimite un evreu la ocnă. Îl dau pe Pyrot pe mîna justiției ca vinovat de furtul celor optzeci de mii de căpițe de fîn.

Prințul de Boscénos, a cărui mînie căzu ca un văl, zîmbi :

— Nu, zău ?...

— Ai să vezi.

— Felicitările mele, Greatauk ! Dar cum cu tine e bine să-și ia omul măsuri de prevedere, am să dau numaidecît în vileag vestea bună pe care mi-ai spus-o ! În toate ziarele din Alca se va putea citi, astă-seară, știrea arestării lui Pyrot...

Și șopti, îndepărtîndu-se :

— Și Pyrot ăsta ! Bănuiam eu că n-avea s-o sfîrșească bine.

După o clipă, generalul Panther se înfățișă dinaintea lui Greatauk.

— Domnule ministru, am terminat de cercetat afacerea cu cele optzeci de mii de căpițe de fîn. N-avem dovezi împotriva lui Pyrot.

— Găsiți ! răspunse Greatauk. Justiția o cere. Arestați-l imediat pe Pyrot !

Capitolul II

Pyrot

Întreaga Pinguinie află cu oroare de crima lui Pyrot. Totodată mulţi simţeau un fel de mulţumire ştiind că sustragerea aceasta frauduloasă, complicată cu trădare, aproape o nelegiuire, fusese săvîrşită de un evreu de rînd. Ca să putem înţelege sentimentul acesta, trebuie să cunoaştem starea opiniei publice faţă de evreii sus-puşi şi faţă de evreii de rînd. Aşa cum am mai avut prilejul s-o spunem în cursul acestei povestiri, tagma financiară, urîtă de toată lumea, bucurîndu-se de o putere suverană, era alcătuită din creştini şi din evrei. Evreii care făceau parte din tagma financiară şi asupra cărora se năpustea toată ura poporului erau evreii bogaţi. Aveau averi imense şi se spunea că aveau în mîinile lor mai mult de o cincime din avuţia pinguină. În afară de tagma aceasta de temut, mai erau o sumedenie de evrei mărunţi, cu o situaţie de mijloc, care nu erau mai iubiţi decît cei mari, dar mai puţin temuţi decît evreii bogaţi. În orice stat civilizat, bogăţia e sacră. În statele democrate, e singurul lucru sfînt. Or, statul pinguin era un stat democrat. Trei sau patru societăţi financiare exercitau o putere mai întinsă şi, îndeosebi, mai eficace şi mai continuă decît puterea miniştrilor republicii. Aceştia erau mici nobili pe care cercurile capitaliste îi conduceau din umbră, obligîndu-i, prin mijloace de intimidare sau de corupţie, să-i părtinească în paguba statului, iar dacă rămîneau cinstiţi, îi nimiceau prin calomniile presei. Cu tot secretul vistieriilor, ieşeau în vileag destule matrapazlîcuri care stîrneau indignarea ţării, dar burghezii pinguini, de la cei mai mari pînă la cei mai mici, zămisliţi şi născuţi în respectul banului, toţi cu avere, unii mai mare, alţii mai mică, simţeau puternic solidaritatea capitalului şi înţelegeau că mica bogăţie nu e garantată decît de siguranţa celei mari. De aceea aveau şi pentru mi-

liardele israelite ca și pentru miliardele creștine un respect religios și interesul precumpănind în sufletul lor ura, s-ar fi temut ca de moarte să se atingă și de un fir de păr din capul acestor evrei puternici, pe care îi urau. Față de cei mici, erau mai îndrăzneți și dacă vedeau vreunul la pămînt, îl călcau în picioare. Iată de ce întreaga națiune află cu o sălbatică satisfacție că trădătorul era un evreu, dar dintre cei mici. Puteai să te răzbuni pe el pentru toată seminția lui Israel, fără teamă că-ți vei pierde trecerea în ochii lumii.

Că Pyrot furase cele optzeci de mii de căpițe de fîn, nimeni — ca să zicem așa — nu șovăi o clipă să creadă. Cum habar n-avea de frauda asta, nimeni nu mai ședea la îndoială, căci îndoiala are nevoie de motive. Nu te îndoiești fără motive, cum crezi fără temeiuri. Nimeni nu se îndoia, pentru că matrapazlîcul era repetat pretutindeni și pentru că, în ochii publicului, repetarea din gură în gură înseamnă dovadă. Nimeni nu se îndoia, pentru că toată lumea dorea să-l știe vinovat pe Pyrot și pentru că toți credem ce dorim și pentru că, în sfîrșit, puțini sînt oamenii care au darul îndoielii. Un foarte mic număr de oameni îi poartă într-înșii sămînța, care nu se dezvoltă fără cultură. Îndoiala e ciudată, gingașă, filozofică, imorală, transcendentă, monstruoasă, plină de răutate, dăunătoare persoanelor și bunurilor, potrivnică civilizației statelor și prosperității imperiilor, funestă pentru omenire, nimicitoare de zei, nesuferită precum în cer, așa și pe pămînt. Mulțimea pinguinilor nu știe ce înseamnă îndoiala. Ea credea în vinovăția lui Pyrot și credința aceasta ajunse repede unul dintre principalele articole ale crezului ei național și unul dintre adevărurile esențiale ale simbolului său patriotic.

Pyrot fu judecat în taină și osîndit.

Generalul Panther plecă imediat să-i aducă la cunoștință ministrului Justiției rezultatele procesului :

— Din fericire — spuse dînsul — judecătorii veniseră convinși, căci dovezi nu existau.

— Dovezi ? mormăi Greatauk. Dovezi ?... Ce dovedesc toate astea ? Că nu e decît o probă sigură, de netăgăduit : mărturisirea vinovatului. Pyrot a mărturisit ?

— Nu, domnule general.

— Va mărturisi. Trebuie s-o facă. Panther, trebuie să-l convingi să treacă la mărturisiri. Spune-i că e în interesul lui. Spune-i că dacă va mărturisi, va obține tot felul de înlesniri, reducerea pedepsei și grațierea. Făgăduiește-i că dacă va mărturisi, i se va recunoaște nevinovăția și va fi decorat. Fă apel la bunele lui sentimente. Să mărturisească din patriotism, pentru drapel, din spirit de ordine, din respect pentru ierarhie, din porunca specială a ministrului de Război, așa, ostășește... Ia spune drept, Panther, nu cumva a și mărturisit ? Sînt și mărturisiri mute. Tăcerea e și ea o mărturisire.

— Dar, domnule general, nu tace de loc : țipă ca un dihor că e nevinovat !

— Panther, mărturisirile unui vinovat rezultă uneori din strășnicia tăgăduielilor lui. Negarea desperată e mărturie curată. Pyrot a mărturisit. Ne trebuie martori ai destăinuirilor lui, justiția o cere.

În Pinguinia apuseană se găsea un port maritim, numit Portul Golfului, alcătuit din trei golfulețe, folosite pe vremuri de vapoare, dar acum împotmolite de nisip și părăsite. Niște lagune acoperite cu putreziciuni se întindeau de-a lungul coastelor scunde, risipind o duhoare care te trăsnea. Și frigurile domneau peste tihna apelor. Acolo, pe marginea mării, se înălța un semeț turn pătrat, asemănător vechii Campanile din Veneția. Într-o parte, aproape de vîrf, la capătul unui lanț atîrnat de o bîrnă curmezișă, spînzura o carceră deschisă, în care, pe vremea Draconizilor, îi suiau inchizitorii pe monahii eretici. În carcera aceasta, goală de trei sute de ani, fu închis Pyrot și pus sub straja a șaizeci de temniceri, care, instalîndu-se în turn, nu-l scăpau

din vedere nici ziua, nici noaptea, în așteptarea mărturisirilor, ca să poată face, pe rînd, un raport către ministrul de Război, căci, scrupulos și prudent, Greatauk umbla după mărturisiri și supramărturisiri. Greatauk, reputat ca prostănac, era, în realitate, plin de înțelepciune și înzestrat cu un rar simț de prevedere.

Cu toate acestea, Pyrot, ars de soare, mîncat de țînțari, udat de ploi, bătut de grindină și de zăpezi, rebegit de frig, zgîlțîit năprasnic de furtună, obsedat de croncănitul sinistru al corbilor cocoțați pe colivia lui, își scria nevinovăția pe bucăți de cămașă cu o scobitoare muiată în sînge. Zdrențele acestea se pierdeau în mare sau cădeau în mîinile temnicerilor. Totuși, cîteva dintre ele ajunseră și sub ochii publicului. Dar protestele lui Pyrot nu impresionau pe nimeni, pentru că mărturisirile lui fuseseră date publicității.

Capitolul III

Contele de Maubec de la Dentdulynx

Moravurile evreilor de rînd nu erau totdeauna curate. De cele mai multe ori, ei nu-și interziceau nici unul din viciile civilizației creștine, dar păstrau, din vremuri patriarhale, respectul pentru legăturile de familie și devotamentul pentru interesele tribului. Frații, frații vitregi, unchii, unchii mari, verii buni și verii de gradul al doilea, nepoții și strănepoții, rudele după mamă și rudele după tată ale lui Pyrot, în număr de șapte sute, mai întîi copleșiți de lovitura care se abătuse asupra unuia dintre ai lor, se închiseră în casă, își puseră cenușă în cap și, binecuvîntînd mîna care-i lovea, ținură un

post sever timp de patruzeci de zile. Apoi făcură baie și se hotărîră să urmărească, fără răgaz, cu prețul tuturor ostenelilor, înfruntînd primejdiile, dovedirea unei nevinovății de care nu se îndoiau. Și cum s-ar fi îndoit ? Nevinovăția lui Pyrot li se revelase, cum i se revelase Pinguiniei creștine crima lui, căci lucrurile acestea, fiind ascunse, căpătau un caracter mistic și dobîndeau autoritatea adevărurilor religioase. Cei șapte sute de Pyroți porniră la lucru cu rîvnă și cu prudență și se apucară, în taină, de cercetări amănunțite. Erau pretutindeni, dar nu-i vedeai nicăieri. Ai fi zis că umblau nestingheriți pe sub pămînt, ca pilotul lui Ulise. Pătrunseră în birourile Ministerului de Război și, deghizați, intrară în legătură cu judecătorii, cu grefierii și cu martorii procesului. Atunci se văzu înțelepciunea lui Greatauk : martorii, judecătorii și grefierii nu știau nimic. Niște agenți ajunseră la Pyrot și-l descusură îngrijorați acolo, în colivia lui, în mugetele mării și în croncănitul aspru al corbilor. Zadarnic. Condamnatul nu știa nimic. Cei șapte sute de Pyroți nu puteau să nimicească dovezile acuzării, pentru că nu puteau să le cunoască și nu puteau să le cunoască pentru că nu existau. Vinovăția lui Pyrot era indestructibilă prin chiar inexistența ei. Greatauk, exprimîndu-se ca un adevărat artist, spuse într-o zi generalului Panther cu o îndreptățită mîndrie : „Procesul acesta este o capodoperă : e ticluit din nimic". Cei șapte sute de Pyroți își pierduseră orice nădejde de a mai lămuri vreodată acest neguros proces, cînd descoperiră pe neașteptate, dintr-o scrisoare furată, că cele optzeci de mii de căpițe de fîn nici nu existaseră vreodată. Un nobil dintre cei mai distinși, contele de Maubec, le vînduse statului, primise banii, dar nici nu fusese pomeneală de predare, deoarece dînsul, vlăstar al celor mai bogați moșieri ai vechii Pinguinii, moștenitorul Maubecilor de la Dentdulynx, odinioară stăpînitor a patru ducate, a șaizeci de co-

imitate, a șase sute douăsprezece marchizate, baronii și vidamii, nu mai avea nici un petic de pămînt și n-ar fi fost în stare să cosească măcar un polog de fîn pe moșiile lui. Iar ipoteza că el ar fi cumpărat fie și un fir de pai de la vreun proprietar sau de la vreun negustor era de nesusținut, căci toată lumea, cu excepția miniștrilor statului și a slujbașilor guvernului, știa că era mai ușor să scoți ulei dintr-o piatră, decît să scoți un ban de la Maubec.

Pornind o anchetă amănunțită cu privire la resursele financiare ale contelui de Maubec de la Dentdulynx, cei șapte sute de Pyroți constatară că principalele venituri ale nobilului proveneau de la o casă în care niște doamne darnice dădeau oricui două șunci pe un caltaboș. Îl denunțară public ca vinovat de furtul celor optzeci de mii de căpițe de fîn, pentru care fusese osîndit și închis un nevinovat.

Maubec făcea parte dintr-o familie vestită, înrudită cu Draconizii. Nimeni nu pune atît preț pe noblețea originii, cît pun democrațiile. Maubec servise în armata pinguină și pinguinii, de cînd erau toți ostași, își iubeau armata pînă la idolatrie. Pe cîmpurile de luptă, Maubec primise crucea, care este semnul onoarei la pinguini, semn pe care pun mai mult preț decît pe patul nevestelor. Toată Pinguinia trecu de partea lui Maubec și glasul poporului, care începuse să murmure, ceru pedepse aspre pentru cei șapte sute de Pyroți calomniatori.

Maubec era nobil și-i provocă la duel pe cei șapte sute de Pyroți, cu spada, cu sabia, cu pistolul, cu carabina și cu bîta.

„*Ovrei nespălați* — le scrise el într-o scrisoare de pomină — *l-ați răstignit pe dumnezeul meu și vreți acum și pielea mea. Vă previn că eu n-am să fiu fricos ca el și c-o să vă tai cele o mie patru sute de urechi. Primiți, vă rog, piciorul meu în cele șapte sute de dosuri ale voastre.*“

Şeful guvernului era, atunci, un sătean, numit Robien Mielleux, om blajin cu cei bogaţi şi puternici şi aspru cu sărmanii, prea puţin curajos şi preocupat numai de interesul lui. Printr-o declaraţie publică, luă pe chezăşia lui nevinovăţia şi cinstea lui Maubec şi-i trimise pe cei şapte sute de Pyroţi în judecata tribunalelor corecţionale, care-i condamnară pentru calomnie la muncă silnică, la amenzi enorme şi la toate daunele şi interesele pe care le pretindea nevinovata lor victimă.

S-ar fi zis că Pyrot urma să rămînă de-a pururi închis în colivia lui, pe care se cocoţau corbii. În vremea aceasta, toţi pinguinii voiau să cunoască şi să dovedească vinovăţia acestui evreu, dar nu toate dovezile pe care le aduceau erau bune, iar unele se băteau cap în cap. Ofiţerii statului-major se arătau zeloşi, iar unii făceau chiar boroboaţe. În timp ce Greatauk păstra o admirabilă tăcere, generalul Panther nu mai contenea cu explicaţiile şi dovedea în fiecare zi, prin ziare, vinovăţia condamnatului. Poate că ar fi fost mai bine să nu pomenească nimic. Vinovăţia era vădită şi evidenţa nu se demonstrează. Puzderia asta de consideraţii tulbura minţile oamenilor. Credinţa, pururi vie, ajungea mai puţin senină. Cu cît i se aduceau mulţimii mai multe dovezi, cu atît cerea mai multe.

Totuşi, primejdia excesului de dovezi n-ar fi fost mare, dacă nu s-ar fi găsit în Pinguinia, cum se găsesc pretutindeni şi în alte părţi, oameni cu mintea călită în libera cercetare a lucrurilor, în stare să studieze o problemă grea şi înclinaţi spre îndoiala filozofică. Erau puţini şi nu toţi erau dispuşi să ia cuvîntul. Publicul nu era de loc pregătit să-i asculte. N-aveau să întîlnească totuşi numai surzi. Evreii puternici, toţi miliardarii israeliţi din Alca, spuneau cînd li se vorbea despre Pyrot: „Nu-l cunoaştem pe omul acesta". Dar se gîndeau să-l scape. Păstrau prudenţa la care-i obliga averea lor şi doreau să-i vadă pe alţii mai puţin sfioşi. Dorinţa lor avea să se împlinească.

Colomban

Cîteva săptămîni după condamnarea celor șapte sute de Pyroți, un omuleț miop, încruntat, cu părul vîlvoi, ieși într-o dimineață din casă, cu o oală de pap, cu o scară și cu un teanc de foi și porni pe străzi, lipind pe ziduri afișele pe care scria cu litere mari: *„Pyrot e nevinovat. Vinovatul e Maubec"*. Nu era de meseria lui lipitor de afișe. Se numea Colomban [1]. Autor a o sută șaizeci de volume de sociologie pinguină, Colomban trecea printre cei mai harnici și mai prețuiți scriitori din Alca. După o matură chibzuință, încredințîndu-se de nevinovăția lui Pyrot, o dădea în vileag în modul care i se părea lui cel mai potrivit. Pusese fără piedici cîteva afișe pe străzile nu prea umblate. Dar ajungînd în cartierele cu populație deasă, de cîte ori se urca pe scară, curioșii îmbulziți sub el, muți de surpriză și de indignare, îi aruncau priviri amenințătoare, pe care el le suporta cu calmul pe care îl dau curajul și miopia. În timp ce, în urma lui, portarii și negustorii îi rupeau afișele, el își vedea de drum, tîrînd după el tot calabalîcul, urmat de o droaie de puștani, care, cu coșul sub braț și cu ghiozdanul în spate, n-aveau nici un zor să ajungă la școală. Și el își lipea mai departe afișele, cu sîrguință. Indignărilor mute li se adăugau acum protestele și murmurele. Dar Colomban nu catadicsea să vadă nici să audă nimic. Cum la capătul străzii Sfînta Orberoza tocmai lipea unul din acele pătrate de hîrtie pe care era tipărit: *„Pyrot e nevinovat. Vinovatul e Maubec"*, mulțimea, întărîtată, dădea semnele celei mai violente mînii. „Trădătorule, tîlharule, ticălosule, netrebnicule!" i-au strigat unii. O gospodină, deschizîndu-și fereastra, i-a răsturnat în cap o ladă cu

[1] E vorba despre scriitorul Emile Zola. (n.r.)

gunoi, un birjar i-a azvîrlit pălăria cu biciuşca tocmai de cealaltă parte a străzii, în uralele mulţimii răzbunate, un băiat de la o măcelărie l-a doborît din vîrful scării în canal, cu papul, cu bidineaua şi cu afişele lui cu tot şi pinguinii, mîndri, au simţit atunci măreţia patriei. Colomban s-a ridicat, năclăit de murdării, betegit la cot şi la picior, dar liniştit şi hotărît şi a bombănit, înălţînd din umeri :

— Vite încălţate !

Apoi se aşeză în canal în patru labe, să-şi caute ochelarii pe care-i pierduse în cădere. Lumea văzu atunci că hainele îi erau spintecate de la guler pînă la pulpane şi pantalonii ferfeniţă. Mînia mulţimii spori şi mai mult.

De cealaltă parte a străzii se întindea marea băcănie „Sfînta Orberoza". Cîţiva patrioţi luară din vitrină tot ce găsiră la îndemînă şi azvîrliră în Colomban : portocale, lămîi, borcane cu dulceaţă, tablete de ciocolată, sticle de lichior, cutii de sardele, pateuri de ficat de gîscă, şunci, păsări, bidoane de ulei şi saci cu fasole. Acoperit de resturi de mîncare, lovit şi sfîşiat, şchiop şi orb, o rupse la fugă, urmărit de băieţii de prăvălie, de ucenicii de la brutării, de hoinari, de burghezi şi de tot felul de haimanale, al căror număr creştea din clipă în clipă şi care urlau : „La apă cu el ! Moarte trădătorului !" Acest şuvoi de omenire necioplită se năpusti pe bulevarde şi se revărsă în strada Sfîntul Maël. Poliţia îşi făcea datoria. Din toate străzile alăturate veneau agenţi de poliţie care, cu mîna stîngă pe teaca săbiei, ajungeau în pas alergător în fruntea coloanei de urmăritori. Erau gata să-l apuce cu mîinile lor enorme, cînd Colomban scăpă deodată căzînd printr-o gură deschisă, în fundul unui canal.

Colomban îşi petrecu noaptea în canal, aşezat în beznă, pe malul apelor năclăite, printre şobolanii umezi şi ghiftuiţi. Se gîndea la misiunea lui. Inima, care parcă-i crescuse în piept, i se umplea de curaj şi de milă. Şi cînd zorii zilei strecurară o rază

palidă pe marginea răsuflătoarei, se ridică şi spuse, vorbindu-şi singur :

— Prevăd că lupta va fi crîncenă.

Întocmi pe loc un memoriu, în care arăta limpede că Pyrot nu putuse să-i fure Ministerului de Război optzeci de mii de căpiţe de fîn, care nu intraseră niciodată în posesiunea lui, întrucît Maubec nu le predase, măcar că încasase preţul. Colomban răspîndi manifestul pe străzile Alcei. Oamenii refuzau să-l citească şi-l rupeau cu mînie. Negustorii arătau pumnul distribuitorilor, care o luau iute din loc, urmăriţi cu măturoiul de gospodinele apucate de furii. Minţile se înfierbîntară şi fierberea ţinu toată ziua. Seara, cete de oameni fioroşi, îmbrăcaţi în zdrenţe, cutreierau străzile urlînd : „Moarte lui Colomban !" Patrioţii smulgeau din braţele vînzătorilor de ziare maldăre întregi de manifeste, pe care le ardeau în pieţele publice şi încingeau hore nebune în jurul acestor focuri, cu prostituate sumese pînă-n brîu.

Cei mai înflăcăraţi se duseră să spargă geamurile casei în care trăia Colomban din munca lui de mai bine de patruzeci de ani, în tihna unei linişti adînci.

Parlamentul se tulbură şi întrebă guvernul ce măsuri înţelegea să ia pentru stîrpirea odioaselor atentate săvîrşite de Colomban, împotriva cinstei armatei naţionale şi a securităţii Pinguiniei. Robin Mielleux veşteji cutezanţa pîngăritoare a lui Colomban şi anunţă în aplauzele legiuitorilor, că omul acesta va fi tîrît în faţa tribunalului, ca să dea seamă de ticălosul lui pamflet.

Ministrul de Război, chemat la tribună, îşi făcu apariţia, schimbat la faţă. Nu mai avea, ca altădată, mutra unei gîşte sacre a citadelelor Pinguiniei. Acum, zbîrlit, cu gîtul întins, cu gura ţuguiată, ca un cioc hrăpăreţ, părea vulturul simbolic încleştat de ficatul duşmanilor patriei.

În tăcerea augustă a adunării, ministrul rosti doar aceste cuvinte :

— Vă jur că Pyrot este un ticălos!

Această declarație a lui Greatauk, răspîndită în toată Pinguinia, avu darul să ușureze conștiința publică.

Capitolul V.

Cucernicii părinți Agaric și Cornemuse

Nedumerit și resemnat, Colomban îndura povara ocării obștești. Nu era zi în care să plece de acasă, fără să fie bătut cu pietre. De aceea, nici nu pleca. Cu o măreață încăpățînare, scria în biroul lui noi memorii pentru apărarea nevinovatului întemnițat. În timpul acesta, printre puținii cititori pe care-i găsi, unii, vreo doisprezece, fură izbiți de argumentele lui și începură să se îndoiască de vinovăția lui Pyrot. Se destăinuiră prietenilor, se străduiră să răspîndească în juru-le lumina care își făcea drum în mintea lor. Unul dintre ei era un prieten al lui Robin Mielleux, căruia îi mărturisi nedumeririle lui. Din momentul acela, Robin Mielleux refuză să-l mai primească. Un altul, ceru printr-o scrisoare deschisă explicații ministrului de Război. Un al treilea publică un pamflet violent. Este vorba de Kerdanic, cel mai temut dintre polemiști. Publicul rămase năuc. Se spunea că apărătorii trădătorului erau întreținuți cu bani de evreii bogați. Acești apărători fură înfierați cu numele de pirotini și patrioții jurară că-i vor extermina. Pe tot cuprinsul republicii nu existau decît o mie sau o mie două sute de pyrotini. Dar tuturor li se năzăreau numai pyrotini peste tot. Se temeau că dau peste ei la plimbare, la întruniri, în adunări în saloanele mondene, la masa familială, în patul conjugal. Jumătate din populație ajunsese suspectă celeilalte jumătăți. Vrajba aprinse întregul oraș.

Părintele Agaric, care conducea o mare şcoală de tineri nobili, urmărea evenimentele cu o atenţie plină de îngrijorare. Nenorocirile bisericii pinguine nu-l doborîseră. El rămăsese credincios prinţului Crucho şi tot mai păstra nădejdea readucerii moştenitorului Draconizilor pe tronul Pinguiniei. Socoti că evenimentele care se desfăşurau sau se pregăteau în ţară, starea de spirit — deopotrivă efect şi cauză a lor — şi tulburările — urmarea lor firească — îndreptate, conduse, îndrumate sau abătute din cale de înţelepciunea adîncă a unui călugăr, ar putea să zguduie republica şi să cîştige bunăvoinţa pinguinilor pentru înscăunarea prinţului Crucho, a cărui evlavie făgăduia credincioşilor tot felul de mîngîieri. Purtînd pe cap uriaşa lui pălărie neagră, cu margini aidoma aripilor Nopţii, o apucă, prin pădurea Conils, către uzina în care venerabilul său prieten, părintele Cornemuse, extrăgea licoarea întremătoare a Sfintei Orberoza. Întreprinderea preabunului călugăr, atît de crud lovită pe vremea amiralului Chatillon, se ridica iar din ruine. Trenurile de marfă străbăteau din nou pădurile, iar în hangare se puteau vedea, îmbrăcaţi în şorţuri albastre, sute de orfani care înfăşurau sticlele şi ferecau lăzile.

Agaric îl găsi pe venerabilul Cornemuse în faţa cuptoarelor, în mijlocul retortelor. Privirile furişe ale bătrînului îşi regăsiseră strălucirea rubinie şi luciul craniului său te ducea iarăşi cu gîndul la ceva gingaş şi preţios.

Agaric îl felicită mai întîi pe cuviosul distilator pentru activitatea care se înfiripa iar în laboratoarele şi atelierele sale.

— Treburile merg iarăşi strună, slavă domnului! răspunse bătrînul din Conils. Vai, cît decăzuseră, frate Agaric! Ai apucat să vezi şi dumneata paragina întreprinderii, ce să-ţi mai spun eu.

Agaric întoarse capul.

— Licoarea Sfintei Orberoza — urmă Cornemuse — triumfă iar. Cu toate acestea, întreprinderea mea

rămîne tot nesigură și la cheremul împrejurărilor. Legile care au ruinat-o și au pustiit-o n-au fost abrogate : sînt suspendate numai...

Și călugărul din Conils își înălță spre cer ochii lui de rubin.

Agaric îi puse mîna pe umăr :

— Vai, frate Cornemuse, ce priveliște ne înfățișează biata noastră Pinguinie ! Pretutindeni, aere de nesupunere, de neatîrnare, de libertate ! Vedem cum se ridică îngîmfații, fudulii, oamenii răzvrătirii. După ce au înfruntat legile dumnezeiești, iată-i că se ridică și împotriva legiuirilor omenești, într-atît e de adevărat că pentru a fi bun cetățean, trebuie să fii bun creștin. Colomban face pe împielițatul. Numeroși nelegiuiți urmează blestemata lui pildă. În turbarea lor, vor să rupă toate pripoanele, să zdrobească toate jugurile, să se scuture de legăturile cele mai sfinte, să scape de constrîngerile cele mai folositoare. Își lovesc patria, pentru ca ea să li se supună. Dar se vor prăbuși sub ura, sub ocara, sub revolta, sub furia, sub blestemele și scîrba obștească. Iată prăpastia în care au ajuns din pricina ateismului, a liberei cugetări, a liberei cercetări și a pretenției monstruoase de a judeca după capul lor, îngîmfîndu-se cu o părere proprie.

— Fără îndoială, fără îndoială — răspunse părintele Cornemuse, clătinînd din cap. Dar eu îți mărturisesc că grija distilării ierburilor tămăduitoare m-a abătut de la urmărirea treburilor publice. Știu doar că se vorbește mult despre un oarecare Pyrot. Unii susțin că e vinovat, alții afirmă că e nevinovat și nu cunosc motivele care-i împing și pe unii și pe alții să se amestece într-o afacere care nu-i privește.

Cuviosul Agaric întrebă cu aprindere

— Dumneata te îndoiești de crima lui Pyrot ?

— Nu pot sta la îndoială, preascumpe Agaric — răspunse călugărul din Conils. Ar fi potrivnic legilor țării mele, pe care trebuie să le respectăm, atîta vreme cît nu sînt potrivnice celor divine. Pyrot e

vinovat, pentru că e condamnat. A spune mai mult pentru sau contra vinovăţiei lui, ar însemna să substitui autoritatea mea celei judecătoreşti şi departe de mine gîndul ăsta. De altfel, e de prisos, întrucît Pyrot e condamnat. Dacă nu e condamnat pentru că e vinovat, e vinovat pentru că e condamnat. Şi-i totuna. Cred în vinovăţia lui cum trebuie să creadă orice bun cetăţean şi am să cred, atîta vreme cît justiţia îmi va porunci să cred, căci nu oricine are căderea să hotărască asupra nevinovăţiei unui condamnat, ci numai judecătorii. Justiţia omenească este totdeauna vrednică de respect, căci chiar erorile pe care le face sînt legate de natura ei mărginită şi supusă greşelii. Greşelile acestea se pot îndrepta. Dacă judecătorii nu le îndreaptă pe pămînt, le va îndrepta Dumnezeu în ceruri. De altfel, am o mare încredere în generalul Greatauk, care mi se pare, deşi n-are aerul, mai deştept decît toţi cei care-l atacă.

— Preaiubite Cornemuse — spuse cucernicul Agaric — afacerea Pyrot, ajunsă pînă unde vom şti noi s-o ducem, cu ajutorul lui Dumnezeu şi cu paralele trebuitoare, va izvodi multe lucruri bune. Ea va da în vileag metehnele republicii anticreştine şi-i va îndemna pe pinguini să restaureze tronul Draconizilor şi prerogativele Bisericii. Dar, pentru asta, va trebui ca poporul să-şi vadă leviţii în rîndul întîi al apărătorilor săi. Trebuie să pornim împotriva duşmanilor armatei şi a celor care ponegresc eroii şi toată lumea ne va urma !

— Toată lumea, ar fi prea mult — murmură călugărul din Conils, dînd din cap. Văd că pinguinii au chef de harţă. Dacă ne vom amesteca în cearta lor, se vor împăca pe spinarea noastră şi tot noi vom plăti cheltuielile războiului. Iată pentru ce, preascumpe Agaric, dacă vrei să asculţi povaţa mea, e bine să nu amesteci Biserica în tărăşenia asta.

— Ştii cît sînt de energic ; vei vedea că sînt şi chibzuit. Nu voi compromite nimic... Preaiubite Cor-

nemuse, nu vreau să iau decît de la dumneata banii de care avem nevoie să intrăm în luptă !

Multă vreme, Cornemuse refuză să suporte cheltuielile unei acţiuni pe care o socotea sortită înfrîngerii. Agaric fu, rînd pe rînd, patetic şi amenintător. În sfîrşit, cedînd rugăminţilor şi ameninţărilor, Cornemuse, tîrşîindu-şi paşii, cu capul plecat, ajunse în chilia lui severă, în care totul dovedea o sărăcie evanghelică. În peretele spoit cu var, sub o ramură de merişor sfinţit, era fixată o casă de fier. O deschise oftînd şi scoase un mic teanc de hîrtii. Cu braţul abia întins şi cu o mînă şovăitoare, le dădu cucernicului Agaric.

— Fii sigur, preaiubite Cornemuse — spuse cucernicul Agaric, vîrînd hîrtiile în buzunarul hainei vătuite — că afacerea Pyrot ne-a fost trimisă de Dumnezeu pentru gloria şi proslăvirea Bisericii Pinguiniei.

— Numai de-ai izbuti ! oftă călugărul din Conils.

Şi cînd rămase singur în laborator, îşi învălui cuptoarele şi vasele cu privirile ochilor lui fermecători, plini de o tristeţe negrăită.

Capitolul VI

Cei şapte sute de Pyroţi

Cei şapte sute de Pyroţi stîrneau în sufletul publicului o aversiune crescîndă. Zilnic erau snopiţi în bătaie cîte doi-trei Pyroţi pe străzile Alcei. Unul dintre ei fu bătut la spate în văzul lumii. Un altul azvîrlit în rîu ; al treilea fu uns cu catran, tăvălit prin pene şi plimbat pe bulevarde, prin mulţimea care se strîmba de rîs. Al patrulea s-a ales cu nasul tăiat de un căpitan de cavalerie. Pyroţii nu mai îndrăzneau să se arate la club, la tenis, la curse. La

Bursă se duceau pe furiș. În aceste împrejurări, prințul de Boscénos găsi cu cale să le înfrîneze cît mai grabnic îndrăzneala și să pună capăt neobrăzării lor. Întîlnindu-se, în acest scop, cu contele Cléna, cu domnul La Trumelle, cu vicontele Olive și cu domnul Bigourd, întemeie cu ei marea asociație a antipyroților, la care aderară sute de mii de cetățeni, ostașii pe companii, regimente, brigăzi, divizii și pe corpuri de armată, orașele, județele și provinciile.

Cam în vremea aceasta, ministrul de Război, ducîndu-se la șeful statului său major, văzu cu surprindere că marea încăpere în care lucra generalul Panther, odinioară cu pereții goi, avea acum pe fiecare zid, de la podea pînă la tavan, în rafturi adînci, un întreit și împătrit rînd de dosare de toate formatele și culorile, monstruoase arhive născute peste noapte, ajunse în cîteva zile la proporțiile unor arhive seculare.

— Ce-i asta? întrebă ministrul mirat.

— Dovezi împotriva lui Pyrot — răspunse cu o patriotică mulțumire generalul Panther. Nu aveam, cînd l-am condamnat. Dar de atunci am strîns cu vîrf și îndesat.

Ușa era deschisă. Greatauk văzu cum suia pe scară un lung șir de hamali, care veneau să-și descarce în sală legăturile grele de hîrțoage și zări ascensorul care urca încetinit, gemînd sub greutatea dosarelor.

— Dar astea ce-or mai fi? întrebă dînsul.

— Ne sosesc noi dovezi contra lui Pyrot — spuse Panther. Am cerut din toate circumscripțiile Pinguiniei, de la toate statele-majore și de la toate curțile din Europa. Am comandat dovezi în toate orașele din America și din Australia și la toate agențiile de comerț din Africa. Aștept baloturile din Bremen și un transport din Melbourne.

Și Panther întoarse spre ministru o privire liniștită și radioasă de erou. În vremea aceasta, Grea-

tauk, cu monoclul în ochi, privea uriaşul vraf de hîrtii mai mult îngrijorat decît mulţumit.

— E foarte bine — spuse el — e foarte bine, dar mă tem să nu-i răpim afacerii lui Pyrot frumoasa ei simplitate. Era clară. Asemenea cleştarului, valoarea ei stătea în limpezime. Zadarnic ai fi căutat cu lupa o prihană, o crăpătură, o pată, ori cel mai neînsemnat cusur. La ieşirea din mîinile mele, era o perlă şi dumneata faci din ea un munte. Ca să-ţi spun tot ce gîndesc, mă tem că vrînd să lucrezi prea bine, să nu fi făcut mai rău ! Dovezi ! Fără îndoială, e bine să ai dovezi, dar poate că e mai bine să nu ai. Ţi-am mai spus, Panther : numai o dovadă rămîne de neînlăturat : mărturisirile vinovatului. (Sau ale nevinovatului, n-are a face !) Aşa cum o ticluisem eu, afacerea Pyrot nu dădea prilej de critică. Nu avea nici un punct şubred. Sfrunta orice atac ! Era invulnerabilă, pentru că era invizibilă. Acum, prezintă atîtea prilejuri de discuţie ! Panther, te sfătuiesc să te serveşti cu cumpătare de dosarele dumitale. Ţi-aş rămîne mai ales îndatorat dacă ai fi mai reţinut în comunicările pe care le faci ziariştilor. Dumneata vorbeşti bine, dar vorbeşti prea mult. Ia spune-mi, Panther, printre documentele acestea există şi unele false ?

Panther zîmbi :

— Sînt unele ticluite.

— Chiar asta voiam să spun. Sînt şi unele ticluite. Cu atît mai bine. Sînt cele bune. Ca dovezi, actele false fac, în general, mai mult decît cele autentice, mai întîi pentru că au fost făcute anume pentru nevoile cauzei, la comandă şi pe măsură şi pentru că sînt, în sfîrşit, exacte şi juste. Sînt preferate celorlalte şi pentru că ne duc cu mintea într-o lume ideală, abătîndu-ne de la realitate, care, pe lumea aceasta, nu e niciodată pură... Totuşi, aş prefera, poate, Panther, să n-avem de loc dovezi.

Primul act al asociaţiei antipyroţilor fu o invitaţie adresată guvernului pentru traducerea imediată în

fața unei înalte curți, ca vinovați de înaltă trădare, a celor șapte sute de Pyroți și a complicilor lor. Prințul de Boscénos, în calitate de purtător de cuvînt al asociației, se înfățișă înaintea consiliului de miniștri întrunit ca să-l primească și-și exprimă dorința ca vigilența și dîrzenia guvernului să fie la înălțimea împrejurărilor. Strînse mîna fiecărui ministru în parte și, trecînd pe lîngă generalul Greatauk, îi șopti la ureche :

— Nu da înapoi, netrebnicule, sau public dosarul Maloury !

După cîteva zile, Camera și Senatul au votat în unanimitate un proiect de lege al guvernului, prin care asociația antipyroților a fost recunoscută ca societate de folos obștesc.

Asociația a trimis pe dată în Marsuinia, la castelul din Chitterlings, unde Crucho își mînca pîinea amară a exilului, o delegație însărcinată să asigure prințul de dragostea și devotamentul antipyroților.

Între timp, pyrotinii sporeau și ei la număr : ajunseseră acum zece mii. Pe bulevarde aveau cafenelele lor preferate. Patrioții le aveau și ei pe ale lor, mai mari și mai luxoase. În fiecare seară, zburau, de la o terasă la alta, halbele, farfurioarele, chibritelnițele, clondirele, scaunele și mesele. Oglinzile erau prefăcute în țăndări. Pe întuneric nu se mai știa de unde porneau loviturile și nepotrivirea numerică nu mai avea nici o însemnătate ! Brigăzile negre puneau capăt luptei, călcîndu-i în picioare pe încăierați, fără deosebire, sub bocancii lor cu ținte ascuțite.

Într-una din acele nopți de vitejie, cînd prințul de Boscénos ieșea însoțit de cîțiva patrioți dintr-o cîrciumă la modă, domnul de la Trumelle, arătîndu-i un omuleț cu barbă și cu ochelari, fără pălărie în cap, cu o singură mînecă la haină, și care se tîra cu greu pe trotuarul presărat cu sfărîmături, zise :

— Uite-l pe Colomban !

Prințul era puternic, dar blînd. Era plin de mansuetudine. Dar, la auzul numelui de Colomban, văzu

roşu. Se năpusti asupra omuleţului cu ochelari şi cu un pumn în nas îl doborî la pămînt.

Domnul de la Trumelle îşi dădu seama atunci că, înşelat de o asemănare nemeritată, îl luase drept Colomban pe domnul Bazile, un fost notar, secretarul asociaţiei antipyroţilor, patriot înflăcărat şi mărinimos. Prinţul de Boscénos era unul din acele suflete antice care nu se încovoaie niciodată. Totuşi, ştia să-şi recunoască greşelile.

— Domnule Bazile — spuse dînsul scoţîndu-şi pălăria — dacă v-am atins obrazul, mă veţi scuza şi mă veţi înţelege, mă veţi aproba, ba chiar mă veţi congratula şi mă veţi felicita, cînd veţi cunoaşte cauza acestui act. Vă luasem drept Colomban !

Domnul Bazile, apăsîndu-şi cu batista nările din care gîlgîia sîngele şi ridicîndu-şi cotul strălucitor din mîneca sfîşiată, răspunse sec :

— Nu, domnule, nu te felicit, nu te congratulez, nici nu te aprob, căci fapta dumitale e cel puţin de prisos ; este, aş putea spune, supranumerară. Astă-seară am mai fost luat şi de alţii, în trei rînduri, drept Colomban şi găsesc că am fost îndeajuns tratat cum merita el. Patrioţii i-au rupt coastele şi i-au stîlcit şalele pe spinarea mea şi socoteam, domnule, că mi-era de ajuns.

Abia terminase de vorbit, cînd se ivi o ceată de pyrotini. Induşi în eroare şi ei de asemănarea înşelătoare, crezură că patrioţii îl snopeau pe Colomban. Loviră cu bîtele lor cu măciucă de plumb şi cu vîna de bou pe prinţul de Boscénos şi pe însoţitorii lui, pe care-i lăsară ţepeni în piaţă şi înhăţîndu-l pe notarul Bazile, îl duseră în triumf de-a lungul bulevardelor, în ciuda protestărilor lui pline de indignare, în strigăte de : „Trăiască Colomban ! Trăiască Pyrot !" pînă ce brigada neagră, pornită pe urmele lor, îi asaltă, îi doborî la pămînt, îi tîrî în chip nedemn la post, unde notarul Bazile fu frămîntat, sub numele de Colomban, de tălpile groase, cu nenumărate cuie, ale agenţilor ordinii publice.

Capitolul VII

Bidault-Coquille și Maniflora. Socialiștii

Dar, în timp ce un val de mînie și de ură bîntuia Alca, Eugen Bidault-Coquille, cel mai sărac și cel mai fericit dintre astronomi, instalat într-un vechi foișor de foc din vremea Draconizilor iscodea cerul printr-o lunetă proastă și înregistra fotografic, pe plăci avariate, dîrele stelelor căzătoare. Geniul lui corecta erorile instrumentelor și dragostea lui pentru știință biruia dezmățul aparatelor. Cu o nestinsă înflăcărare, urmărea aeroliții, meteoriții și bolizii, toate sfărîmăturile aprinse, toate pulberile în vîlvătăi care străbat atmosfera terestră cu o viteză uluitoare, răsplătit fiind pentru vegherile lui studioase cu nepăsarea publicului, cu nerecunoștința statului și cu dușmănia societăților savante. Pierdut în spațiile cerești, habar n-avea de întîmplările ivite la suprafața pămîntului. Nu citea niciodată ziarele și, cum umbla prin oraș cu mintea preocupată de asteroizii din noiembrie, se pomenise în mai multe rînduri în bazinul vreunei grădini publice sau sub roțile vreunui autobuz.

Foarte înalt la trup și la gîndire, se respecta pe sine și pe alții, respect arătat printr-o politețe rece, printr-o redingotă neagră foarte strîmtă, și printr-un joben înalt, sub care părea mai descărnat și mai eteric. Masa o lua într-un mic restaurant părăsit de clienții mai puțin spiritualiști decît dînsul, unde, la vestiarul pustiu, singură geanta lui mai odihnea, legată cu o nuielușă de merișor. În birtul acesta îi căzu într-o seară sub ochi memoriul lui Colomban pentru apărarea lui Pyrot. Îl citi spărgînd alune seci și deodată, înflăcărat de uimire, de admirație, de groază și de milă, uita căderile de meteori și ploile de stele și nu-l mai văzu decît pe vinovatul acela bătut de vînturi în colivia lui pe care străjuiau corbii.

Imaginea aceasta nu-i mai ieşea din minte. De opt zile era urmărit de imaginea osînditului nevinovat, cînd, la ieşirea din birtul lui, văzu o droaie de cetăţeni intrînd într-o cîrciumă în care se ţinea o întrunire publică. Intră şi el. La întrunire se discuta în contradictoriu. Urlau, se ocărau şi se ciomăgeau unii pe alţii în sala aceea plină de fum. Pyroţii şi antipyroţii luau cuvîntul, rînd pe rînd, aclamaţi şi huiduiţi. Un entuziasm neguros şi confuz înflăcăra asistenţa. Cu îndrăzneala oamenilor sfioşi şi singuratici, Bidault-Coquille sări pe estradă şi vorbi trei sferturi de oră. Vorbi foarte repede, fără ordine, dar năvalnic şi cu toată convingerea unui matematician mistic. Fu aclamat. Cînd coborî de pe estradă, o femeie voinică, fără vîrstă, îmbrăcată în roşu de sus pînă jos, purtînd la imensa ei pălărie pene eroice, se năpusti asupra lui înflăcărată şi solemnă, îl sărută şi-i zise :

— Ce frumos eşti !

În simplitatea lui, el se gîndi că trebuie să fie un pic de adevăr în spusele femeii.

Nu mai trăia — îi declară dînsa — decît pentru apărarea lui Pyrot şi pentru slăvirea lui Colomban. Lui Bidault-Coquille i se păru sublimă şi o socoti şi el frumoasă. Era Maniflora, o bătrînă cocotă săracă, uitată, scoasă din circulaţie şi ajunsă deodată mare cetăţeană.

Din clipa aceea nu-l mai părăsi. Trăiră împreună ceasuri fără seamăn, prin cafenele proaste, prin camere mobilate, prin birouri de redacţie, prin săli de întruniri şi de conferinţe. Cum el era un idealist, stăruia s-o creadă încîntătoare, cu toate că-i dăduse din plin prilejul să vadă că nu-i mai rămîneau farmece de nici un fel, în nici un loc. Din frumuseţea ei apusă păstra numai siguranţa că place şi cerea dovezi de dragoste cu o semeaţă încredere în sine. Totuşi, trebuie să recunoaştem că afacerea Pyrot, rodnică în minunăţii, o îmbrăca pe Maniflora într-un fel de măreţie civică şi o preschimba, la întru-

nirile populare, într-un august simbol al dreptăţii şi adevărului.

Bidault-Coquille şi Maniflora nu trezeau nici cea mai uşoară ironie ori veselie în rîndurile antipyroţilor, ai apărătorilor lui Greatauk şi ai prietenilor spadei. Zeii, în mînia lor, nu le dăduseră oamenilor acestora darul preţios al surîsului. Ei învinovăţeau cu gravitate pe curtezană şi pe astronom de spionaj, de trădare, de uneltire contra patriei. Bidault-Coquille şi Maniflora creşteau văzînd cu ochii sub insulte, ocări şi calomnii.

De multe luni de zile, Pinguinia era împărţită în două tabere şi, lucru care poate părea ciudat la prima vedere, socialiştii nu intraseră încă în joc de nici o parte. Grupurile lor cuprindeau aproape toţi muncitorii manuali ai ţării, forţă împrăştiată, nelămurită, ruptă, zdrobită, dar grozavă. Afacerea Pyrot îi puse pe principalii conducători ai grupărilor într-o ciudată încurcătură: nu le venea să treacă nici de partea capitaliştilor, nici de partea militarilor. Principiile lor nu erau în joc, interesele lor nu erau implicate în această afacere. Totuşi, cei mai mulţi îşi dădeau seama cît era de greu să rămîi străin de luptele în care se aruncase întreaga Pinguinie.

Cei mai de seamă dintre ei se întruniră la sediul federaţiei, în strada Coada Diavolului colţ cu Sfîntul Maël, ca să vadă ce comportare s-ar cădea să aibă în împrejurările de faţă şi în cele ce vor urma.

Tovarăşul Phoenix luă cel dintîi cuvîntul:

— S-a săvîrşit o crimă — spuse el — cea mai odioasă şi cea mai laşă dintre crime, o crimă judiciară. Nişte judecători militari, constrînşi sau înşelaţi de şefii lor ierarhici, au osîndit un nevinovat la o pedeapsă infamantă şi crudă. Să nu spuneţi că victima nu e cineva dintre ai noştri, că face parte dintr-o tagmă care a fost şi care ne va fi veşnic duşmană. Partidul nostru este partidul dreptăţii sociale. De aceea, nu poate exista o nedreptate care să-l lase nepăsător.

Ce rușine ar fi pentru noi dacă am lăsa un radical, anume Kerdanic, un burghez de felul lui Colomban, și cîțiva republicani moderați să dea singuri în vileag crimele militarilor ! Dacă victima nu e dintre ai noștri, călăii ei sînt călăii fraților noștri și Greatauk, înainte de a lovi într-un militar, a dat poruncă să fie împușcați tovarășii noștri, greviștii.

Tovarăși, printr-o mare sforțare intelectuală, morală și materială, voi îl veți smulge pe Pyrot din chinurile lui și, săvîrșind această faptă mărinimoasă, nu vă veți abate de la sarcina eliberatoare și revoluționară pe care ați luat-o asupra voastră, căci Pyrot a ajuns simbolul celui asuprit și toate nedreptățile sociale se leagă între ele. Nimicind una, le clatini pe toate celelalte.

După ce termină Phoenix, vorbi tovarășul Sapor precum urmează :

— Sînteți povățuiți să vă părăsiți rostul vostru ca să faceți o treabă care nu vă privește. De ce să vă azvîrliți într-o încăierare în care, ori de ce parte ați trece, nu veți găsi decît dușmanii firești, neîmpăcați, de totdeauna ? Capitaliștii vi se par mai puțin odioși decît militarii ? Ce casă de bani o să salvați ? Sfîrleaza Băncii sau Fofeaza Răzbunării ? Ce neroadă și criminală mărinimie v-ar putea face să alergați în ajutorul celor șapte sute de Pyroți, pe care îi veți găsi pururi împotriva voastră în lupta socială ?

Vi se propune să interveniți în vrajba dușmanilor voștri și să restabiliți ordinea tulburată de nelegiuirile lor. Mărinimia împinsă atît de departe nu se mai cheamă mărinimie.

Tovarăși, există un grad în care ticăloșia ajunge mortală pentru o societate. Burghezia pinguină se sufocă în ticăloșia ei și vi se cere vouă s-o salvați, primenind văzduhul în jurul ei. Asta e curată bătaie de joc.

S-o lăsăm să crape și să-i privim cu scîrbă și cu bucurie ultimele zvîrcoliri, părîndu-ne doar rău că ea a stricat atît de adînc pămîntul pe care a clădit,

încît noi nu vom mai găsi decît o mocirlă otrăvită pentru așezarea temeliilor unei societăți noi.

Cînd Sapor își încheie discursul, tovarășul Lapersonne rosti și el aceste cîteva cuvinte :

— Phoenix ne cheamă în ajutorul lui Pyrot pentru motivul că Pyrot e nevinovat. Mi se pare că asta e o judecată tare șubredă. Dacă Pyrot e nevinovat, s-a purtat ca un bun militar și totdeauna și-a făcut în mod conștiincios meseria, care constă, mai ales, în a trage în popor. Nu e un motiv ca poporul să-i ia apărarea, înfruntînd toate pericolele. Cînd mi se va dovedi că Pyrot este vinovat și că a furat fînul armatei, voi trece de partea lui.

Luă apoi cuvîntul tovarășul Larrivée :

— Eu nu sînt de părerea prietenului meu Phoenix și nu sînt nici de părerea prietenului meu Sapor. Nu cred că partidul trebuie să îmbrățișeze o cauză, de îndată ce ni se spune că e o cauză dreaptă. Mă tem să nu fie la mijloc un supărător abuz de cuvinte și un primejdios echivoc. Căci dreptatea nu e totuna cu dreptatea revoluționară. Întrucît mă privește, eu am ales : sînt pentru dreptatea revoluționară. Și totuși, în cazul de față, veștejesc abținerea. Cînd soarta prielnică ne aduce un asemenea prilej, zic eu, ar trebui să fim niște nătîngi ca să nu tragem folos.

Cum ? Ni s-a oferit prilejul să-i dăm militarismului lovituri năprasnice, poate chiar mortale. Și voi vreți să stăm cu brațele încrucișate ? Vă pun în vedere, tovarăși : eu nu sînt fachir și n-am să fac niciodată parte din partidul fachirilor. Dacă se află aici fachiri, să nu se bizuie pe mine că am să le țin de urît. Contemplarea buricului e o politică fără rezultate, pe care eu n-am s-o fac niciodată.

Un partid ca al nostru trebuie să se afirme neîncetat, dovedindu-și existența printr-o acțiune continuă. Vom interveni și noi în afacerea Pyrot, dar vom interveni în mod revoluționar. Vom desfășura o acțiune violentă. Voi credeți, așadar, că violența e un procedeu învechit, o născocire depășită, pe care

trebuie s-o dăm la vechituri, alături de poştalioane, de tiparniţele de mînă şi de telegraful aerian ? Greşiţi ! Violenţa e o unealtă eficace. Trebuie să ştii numai cum să te slujeşti de ea. În ce va consta acţiunea noastră ? Am să vă spun îndată. Va consta în asmuţirea claselor conducătoare unele împotriva celorlalte. Vom căuta să încăierăm armata cu finanţele, guvernul cu magistratura, nobilimea şi clerul şi să-i împingem, dacă se va putea, să se nimicească unii pe alţii. Va trebui să întreţinem fierberea aceasta, care slăbeşte guvernul, cum îi istoveşte febra pe bolnavi.

Afacerea Pyrot, de-om şti să ne folosim puţintel de ea, va grăbi cu zece ani creşterea partidului socialist şi emanciparea proletariatului, prin dezarmare, prin greva generală şi prin revoluţie.

Conducătorii partidului arătîndu-şi astfel, fiecare, părerile lor deosebite, discuţia se prelungi cu aprindere. Vorbitorii, cum se întîmplă mai totdeauna în astfel de cazuri, repetară argumentele pe care le înfăţişaseră, expunîndu-le cu mai puţină ordine şi măsură ca prima oară. S-au hărţuit multă vreme şi nici unul nu şi-a schimbat părerile, care, în ultima analiză, se reduceau la două : părerea lui Sapor şi a lui Lapersonne, care îndemnau la abţinerea şi părerea lui Phoenix şi a lui Larrivée, care voiau să intervină. Aceste două convingeri potrivnice se contopeau în aceeaşi ură faţă de căpeteniile armatei şi de justiţia militară şi în aceeaşi credinţă în nevinovăţia lui Pyrot. Prin urmare, opinia publică nu se înşela cîtuşi de puţin, socotindu-i pe fruntaşii socialişti ca pe nişte pyrotini foarte dăunători.

Cît despre masele de jos, în numele cărora vorbeau ei şi pe care le reprezentau, în măsura în care graiul poate să reprezinte inexprimabilul, cît despre proletari, în sfîrşit, al căror cuget e greu de cunoscut, se pare că afacerea Pyrot nu-i interesa. Pentru ei, era prea literară, ticluită după gusturi prea clasice, cu un aer de mare burghezie şi de mare finanţă, care nu le era de loc pe plac.

Capitolul VIII

Procesul Colomban

Cînd începură dezbaterile în procesul Colomban, pyrotinii nu erau mai mulţi de treizeci de mii, dar îi aflai pretutindeni, chiar şi printre preoţi şi militari. Simpatia evreilor bogaţi era ceea ce le dăuna mai mult. Şi, dimpotrivă, datorau numărului lor mic preţioase avantaje şi, în primul rînd, faptul că numărau printre ei mai puţini imbecili decît adversarii lor, care aveau cu duiumul. Neavînd decît un număr infim de dizidenţi, se înţelegeau cu uşurinţă, acţionau în armonie, nu erau ispitiţi să se dezbine şi să-şi zădărnicească sforţările. Fiecare dintre ei simţea necesitatea acţiunilor bine făcute şi se comporta cu atît mai bine, cu cît era mai expus privirilor. În sfîrşit, totul le îngăduia să creadă că vor cîştiga noi adepţi, în vreme ce adversarii lor, care aveau din capul locului masele de partea lor, nu mai puteau decît să descrească.

Adus în faţa judecătorilor, în şedinţă publică, Colomban îşi dădu seama numaidecît că judecătorii lui nu erau curioşi. Cum deschidea gura, preşedintele îi poruncea să tacă, din motive superioare de stat. Pentru aceeaşi raţiune, care era raţiunea supremă, martorii pîrîtului nu fură audiaţi. Generalul Panther, şef de stat-major, apăru la bară, în mare ţinută şi decorat cu toate ordinele. El făcu următoarea depoziţie :

— Nemernicul Colomban pretinde că n-avem dovezi contra lui Pyrot. A minţit. Avem. Păstrez în arhivele mele şapte sute treizeci şi doi de metri pătraţi de dosare cu dovezi, care, avînd fiecare cîte cinci sute de kilograme, fac în total trei sute şaizeci şi şase de mii de kilograme.

Acest ofiţer superior făcu apoi, cu eleganţă şi uşurinţă, o expunere sumară a acestor dovezi.

— Avem de toate culorile şi de toate nuanţele — spuse dînsul, în esenţă ; avem de toate forma-

tele : *pot, couronne, écu, raisin, colombier, grand-aigle*[1] etc. Cel mai mic are mai puţin de un milimetru patrat ; cel mai mare are 70 de metri în lungime pe 0,90 lăţime.

În faţa acestei destăinuiri, auditoriul se cutremură de groază.

La rîndul lui, Greatauk se prezentă şi depuse şi el. Mai simplu şi, poate, mai măreţ, era îmbrăcat într-un veston vechi cenuşiu, şi îşi ţinea mîinile la spate.

— Las — spuse el cu calm şi cu glasul nu prea ridicat — las domnului Colomban întreaga răspundere pentru un act care a dus ţara noastră la doi paşi de pierzanie. Afacerea Pyrot e secretă şi trebuie să rămînă secretă. Dacă ar fi dată în vileag, nenorocirile cele mai crîncene, ca războaie, prădăciuni, pustiiri, pîrjoluri, măceluri şi molime s-ar abate imediat asupra Pinguiniei. M-aş socoti vinovat de înaltă trădare, dacă aş rosti un cuvînt mai mult.

Cîteva persoane, bine cunoscute pentru experienţa lor politică, printre care şi domnul Bigourd, socotiră depoziţia ministrului de Război mai iscusită şi cu mai mare valoare decît a şefului său de stat-major.

Mărturia colonelului Boisjoli produse o puternică impresie :

— La o serată a Ministerului de Război — spuse ofiţerul acesta — ataşatul militar al unei puteri vecine mi-a mărturisit că, vizitînd grajdurile suveranului său, admirase un fîn mătăsos şi înmiresmat, de un verde minunat, cel mai frumos fîn din cîte văzuse el vreodată ! De unde-l luase ? l-am întrebat eu. Nu mi-a răspuns, dar provenienţa lui nu mi se părea îndoielnică. Era fînul furat de Pyrot. Verdele, fineţea paiului, mireasma lui sînt calităţile fînului nostru naţional. Furajul puterii vecine bate în cenuşiu, are firul fărîmicios. Scîrţîie sub furcă şi miroase a praf. Oricine poate conchide.

[1] Formate de hîrtie, cu anumite dimensiuni. (n.r.)

Locotenent-colonelul Hastaing se urcă la bară și spuse, în mijlocul huiduielilor, că el nu-l crede vinovat pe Pyrot. Fu înhățat imediat de jandarmerie și azvîrlit în fundul unei temnițe, în care, hrănit cu vipere, cu broaște și cu sticlă pisată, rămase neclintit, atît în fața făgăduințelor, cît și a amenințărilor.

Aprodul strigă :

— Contele Pierre Maubec de la Dentdulynx.

Se făcu o mare tăcere și asistența văzu înaintînd spre bară un nobil chipeș, dar jerpelit. Mustățile lui amenințau cerul și ochii lui sălbatici aruncau fulgere.

Se apropie de Colomban și, aruncîndu-i o privire de negrăit dispreț, spuse :

— Depoziția mea ? Iat-o : Rahat !

La auzul acestor cuvinte, întreaga sală izbucni în aplauze entuziaste și sări în sus, mînată de una din acele înflăcărări care aprind inimile și împing sufletele la fapte extraordinare. Fără să mai adauge vreun cuvînt, contele Maubec de la Dentdulynx se retrase.

Părăsind tribunalul o dată cu el, întreaga asistență îl duse cu alai. Aplecată pînă la pămînt în fața lui, prințesa de Boscénos îi strîngea cu înflăcărare coapsele. El pășea absent și întunecat, sub ploaia de batiste și de flori. Cum nu era chip s-o smulgă pe vicontesa Olive, încleștată de gîtul lui, calmul erou porni cu ea fluturînd pe piept ca o năframă ușoară.

Cînd deschise iarăși ședința, pe care trebui s-o suspende, președintele chemă experții.

Vermillard, vestitul expert grafolog, înfățișă rezultatul cercetărilor lui.

— Studiind cu luare-aminte — spuse dînsul — hîrtiile ridicate de la Pyrot și, îndeosebi, registrele lui de cheltuieli și caietele cu evidența rufăriei dată la spălat, mi-am dat seama că sub o aparență banală, ele alcătuiesc o criptogramă de nepătruns, a cărei cheie am găsit-o totuși. Ticăloșia trădătorului se poate desprinde din fiece rînd. În sistemul

acesta de scriere, cuvintele: „Trei țapi și douăzeci de franci pentru Adela" înseamnă: „Am livrat unei puteri vecine treizeci de mii de căpițe de fîn". După documentele acestea, am putut stabili pînă și compoziția fînului livrat de ofițerul respectiv. Într-adevăr, cuvintele: cămașă, vestă, chiloți, batiste de buzunar, gulere, aperitiv, tutun și țigări de foi, înseamnă: trifoi, șovar de munte, lucernă, ovăz, neghină, șovar aromitor și timoftică de livezi. Toate acestea sînt plantele aromatice care alcătuiau fînul înmiresmat furnizat de contele Maubec cavaleriei pinguine. În felul acesta, Pyrot își consemna nelegiuirile într-un grai pe care-l socotea de nepătruns în vecii vecilor. Rămînem uluiți de atîta viclenie, împletită cu atîta inconștiență.

Colomban, recunoscut vinovat fără circumstanțe atenuante, fu condamnat la maximum de pedeapsă. Jurații semnară numaidecît actele de rigoare.

În piața tribunalului, pe marginea fluviului ale cărui maluri văzuseră douăsprezece veacuri dintr-o istorie plină de fapte mari, cincizeci de mii de persoane așteptau în mare frămîntare rezultatul procesului. În mulțime forfoteau demnitarii asociației antipyroților, printre care se remarcau prințul de Boscénos, contele Cléna, vicontele Olive și domnul de La Trumelle. Tot acolo se înghesuiau cucernicul părinte Agaric și profesorii școlii Sfîntul Maël, cu toți elevii lor. Călugărul Douillard și generalisimul Caragouel, îmbrățișați, alcătuiau un grup sublim. Pe Podul Vechi, se zăreau venind în fugă cumetrele din hale și de la spălătorii, cu frigări, cu lopeți, cu clește de foc, cu bătătoare și cu căldări de apă de Javel. Pe trepte, în fața porților de bronz, erau adunați toți apărătorii lui Pyrot, pe care-i avea Alca: profesori publiciști, muncitori, unii conservatori, alții radicali sau revoluționari și, ușor de recunoscut după ținuta neglijentă și înfățișarea lor sălbatică, tovarășii Phoenix, Larrivée, Lapersonne, Dagobert și Varambille.

Strîns în redingota lui funebră și cu pălăria de ceremonii în cap, Bidault-Coquille invoca matema-

ticile sentimentale în apărarea lui Colomban și a colonelului Hastaing. Pe treapta cea mai înaltă, strălucea, zîmbitoare și sălbatică, Maniflora, curtezană eroică, dornică să se facă vrednică și ea, ca Leena, de un monument glorios, sau ca Epiharis, de laudele istoriei.

Cei șapte sute de Pyroți, deghizați în vînzători de limonadă, în vînzători de ziare, în cerșetori care adună mucuri de țigări și-n antipyroți, dădeau și ei tîrcoale în jurul uriașei clădiri.

Cînd apăru Colomban, se stîrni un strigăt atît de năprasnic, iar văzduhul și apele se cutremurară într-atît, încît păsările se prăbușiră din copaci, iar peștii ieșiră cu pîntecele în sus la suprafața fluviului. Din toate părțile se auzeau răcnete :

— La apă cu Colomban ! La apă cu el !

Țîșniră și cîteva strigăte :

— Dreptate și adevăr !

Se auzi și o voce strigînd din răsputeri :

— Jos armata !

Strigătul acesta fu semnalul unei încăierări îngrozitoare. Luptătorii cădeau cu miile și trupurile lor îngrămădite alcătuiau movile urlătoare și mișcătoare, pe care alți luptători se încăierau. Femeile, înflăcărate, despletite, palide, cu dinții gata să muște și cu unghiile gata să zgîrie, se năpusteau asupra cîte unui bărbat cu o frenezie care dădea chipului lor, în lumina vie a pieței publice, o expresie îmbietoare, care nu putuse fi surprinsă pînă atunci decît în umbra perdelelor și în puful pernelor. Se duceau să-l înșface pe Colomban, să-l muște, să-l sugrume, să-l sfîrtece, să-l facă fărîme și să se lupte pentru rămășițele lui, cînd iată că Maniflora, voinică și fecioreinică în haina ei roșie, se ridică, senină și năprasnică, în calea acestor furii, care se dădură îndărăt, înspăimîntate. Colomban părea salvat. Partizanii lui reușiseră să-i croiască o potecă prin Piața Tribunalului și să-l urce într-o trăsură care aștepta la capătul Podului Vechi. Calul o și pornise la trap, dar prințul de Boscénos, contele Cléna și domnul de La Trumelle aruncară birjarul

jos de pe capră, apoi, împingînd calul de-a-ndăratelea și pornind birja cu roțile cele mari înaintea celor mici, o împinseră pînă la parapetul podului de unde o prăvăliră în apă, în aplauzele mulțimii în delir. Cu un clipocit răsunător, apa țîșni într-un snop de picături, apoi nu se mai văzu decît un mic vîrtej la suprafața scînteietoare a fluviului.

Aproape imediat, tovarășii Dagobert și Varambille, ajutați de șapte sute de Pyroți deghizați, îl aruncară pe prințul de Boscénos cu capul în jos într-o albie mare de spălat rufe, în care se afundă lamentabil.

Noaptea coborî, senină, peste Piața Tribunalului, revărsîndu-și pacea și tăcerea peste sfărîmăturile groaznice cu care era presărată. În vremea aceasta, la vreo trei kilometri mai devale, sub un pod, Colomban ședea pe vine, ud leoarcă, lîngă o bătrînă mîrțoagă schilodită și filozofa despre ignoranța și nedreptatea mulțimilor.

— Chestiunea e mai anevoioasă decît mă așteptam — spunea dînsul. Prevăd noi greutăți.

Se sculă, se apropie de nefericitul dobitoc și-i spuse :

— Tu ce le făcuseși, sărmane prieten ? S-au purtat atît de crud cu tine din pricina mea...

Îmbrățișă nefericitul animal și-l sărută pe steluța albă de pe frunte. Apoi îl trase de frîu și, șontîc-șontîc, și el și calul o luară prin orașul adormit, pînă acasă, unde somnul îi făcu pe amîndoi să uite de oameni.

Capitolul IX

Părintele Douillard

În nețărmurita lor bunătate, din îndemnul părintelui comun al credincioșilor, episcopii, canonicii, preoții, vicarii, abații și stareții de la mănăstirile

și schiturile Pinguiniei hotărîră să oficieze o slujbă solemnă în catedrala din Alca, pentru ca milostivirea dumnezeiască să se îndure și să pună capăt tulburărilor care sfîșiau unul dintre cele mai nobile ținuturi ale creștinătății și să-i ierte Pinguiniei pocăite fărădelegile ei față de Dumnezeu și de slujitorii credinței.

Ceremonia avu loc la 15 iunie. Generalisimul Caraquel se afla într-o strană rezervată, înconjurat de statul său major. Asistența era numeroasă și strălucitoare. După expresia domnului Bigourd, ea alcătuia în același timp o mulțime și o elită. În rîndul întîi, putea fi observat domnul de La Berthoseille, șambelan al măriei sale Crucho-Vodă. Lîngă amvonul în care trebuia să se urce cucernicul părinte Douillard din ordinul Sfîntul Francisc, stăteau în picioare, într-o atitudine de reculegere, cu mîinile încrucișate pe toiege, marii demnitari ai asociației antipyroților, vicontele Olive, domnul de La Trumelle, contele Cléna, ducele d'Ampoule și prințul de Boscénos. Părintele Agaric, împreună cu profesorii și cu elevii școlii Sfîntul Maël stăteau în absidă. Traversa crucii și latura dreaptă, din fund, erau rezervate ofițerilor și soldaților în uniformă, ca fiind locul cel mai de cinste, întrucît în partea aceea și-a plecat capul domnul nostru Isus Cristos, cînd a murit pe cruce.

Doamnele din aristocrație și, printre dînsele, contesa Cléna, vicontesa Olive, prințesa de Boscénos luaseră loc în tribune. În mărețul naos și în piața din fața catedralei se îmbulzeau douăzeci de mii de călugări din toate ordinele și treizeci de mii de laici.

După slujba de pocăință și de înduplecare a vrerii dumnezeiești, cucernicul părinte Douillard se sui în amvon. La început, fusese însărcinat cucernicul părinte Agaric cu ținerea predicii dar, cu toate meritele lui, fiind socotit în ceea ce privește zelul și doctrina mai prejos de împrejurări, i-a fost preferat părintele Douillard, elocventul capucin, care de

șase luni de zile cutreiera, predicînd împotriva dușmanilor lui Dumnezeu și ai autorității.

Cucernicul părinte Douillard, luînd ca text *Deposuit potentes de sede*[1], a arătat că atotputernicia temporală îl are pe Dumnezeu ca început și ca sfîrșit, și că se pierde și se nimicește singură cînd se abate de la calea pe care i-a croit-o pronia cerească și de la țelul pe care i l-a statornicit.

Aplicînd aceste sfinte canoane la cîrmuirea Pinguiniei, zugrăvi un tablou înfricoșător al nenorocirilor pe care stăpînii acestor țări nu știuseră nici să le preîntîmpine, nici să le împiedice.

— Fraților, pe primul făuritor al atîtor nenorociri și ocări — spuse cucernicia sa — îl cunoașteți prea bine. E un monstru al cărui nume îi vestește în chip providențial destinul, căci provine din grecescul pyros, care înseamnă foc. Înțelepciunea dumnezeiască, uneori vădită și în filologie, ne prevenea prin etimologia aceasta că un evreu avea să aprindă pîrjolul pe meleagurile care-l primiseră.

Cucernicia sa înfățișă patria persecutată de persecutorii bisericii și, referindu-se la calvarul ei, strigă :

— O, durere ! O, slavă ! Cei care l-au răstignit pe Dumnezeul meu mă răstignesc și pe mine !

La aceste vorbe, un lung freamăt străbătu auditoriul.

Marele orator stîrni și mai multă indignare cînd pomeni despre îngîmfatul Colomban cel azvîrlit în fluviu, atît de negru de nelegiuiri, încît fluviul, cu tot noianul lui de apă, n-ar fi putut să-l spele. Adună toate umilirile, toate primejdiile Pinguiniei, ca să facă din ele o vină președintelui republicii și primului său ministru.

— Acest ministru — spuse cuvioșia sa — săvîrșind un act de mișelie degradantă prin faptul că nu i-a nimicit pe cei șapte sute de Pyroți împreună cu aliații și cu apărătorii lor, așa precum Saul i-a nimicit pe filistini, în Gabaon, s-a făcut nevrednic de

---

[1] În latinește : A alungat pe puternici de pe tron. (n.r.)

a mai păstra puterea pe care i-o încredințase Dumnezeu și orice cetățean poate, de acum încolo, și trebuie să veștejească autoritatea lui cea vrednică de dispreț. Cerul îi va vedea cu ochi buni pe acești defăimători. *Deposuit potentes de sede.* Dumnezeu va detrona căpeteniile fricoase și va pune în locul lor bărbați puternici, care vor veni în numele lui. Vă previn, domnilor, vă previn, ofițeri, subofițeri și ostași care mă ascultați, te previn, generalisime al armatei pinguine, că ceasul a sunat. Dacă nu vei da ascultare poruncilor lui Dumnezeu, dacă nu-i vei detrona, în numele lui, pe cei cu nevrednicie aflați la putere, dacă nu vei alcătui în Pinguinia un guvern religios, puternic, Dumnezeu tot va nimici ce-a osîndit și tot își va mîntui poporul, scăpîndu-l în lipsa dumitale, printr-un umil meșteșugar sau printr-un simplu caporal. Ceasul va să treacă în curînd. Grăbește-te !

Entuziasmați de acest îndemn înflăcărat, cei șaizeci de mii de asistenți se ridicară, fremătînd. Țîșniră strigătele : „La arme ! La arme ! Moarte Pyroților ! Trăiască Crucho !" Și toți, călugări, femei, soldați, nobili, burghezi, servitorime, sub brațul supraomenesc înălțat în amvonul adevărului, ca să-i binecuvînteze, cîntînd imnul *Să salvăm Pinguinia !* se năpustiră năvalnic afară din catedrală și porniră pe cheiul fluviului, spre Camera deputaților.

Rămas singur în naosul pustiu al catedralei, înțeleptul Cornemuse îngăimă cu o voce dogită, ridicîndu-și brațul spre cer :

— *Agnosco fortunam ecclesiae pinguicanae !* [1] îmi dau prea bine seama unde au să ne ducă toate astea.

Asaltul dat de mulțimea sfîntă împotriva palatului legislativ fu respins. Puternic atacați de brigăzile negre și de străjile Alcei, asaltatorii fugeau în dezordine, cînd socialiștii, care dăduseră fuga din mahalale, avînd în fruntea lor pe Phoenix, Dagobert, Lapersonne și Varambille, se năpustiră asupra lor, desăvîrșindu-le înfrîngerea. Domnii de La Trumelle

[1] În latinește : Prevăd soarta bisericii pinguine. (n.r.)

și d'Ampoule fură tîrîți la poliție. După ce luptase vitejește, prințul de Boscénos căzu cu capul spart pe caldarîmul însîngerat.

În entuziasmul victoriei, socialiștii, amestecați cu nenumărați coropcari, cutreierară toată noaptea bulevardele, purtînd-o pe Maniflora în triumf și spărgînd oglinzile cafenelelor și felinarele în strigăte de „Jos Crucho! Trăiască sociala!" Antipyroții treceau și ei, la rîndul lor, răsturnînd chioșcurile de ziare și placardele cu afișe.

Iată spectacole pe care recea judecată nu le aprobă, spectacole menite să stîrnească mîhnirea unor edili preocupați de buna pază a drumurilor și a străzilor. Dar și mai trist pentru oamenii inimoși era înfățișarea acelor fățarnici, care, de teama loviturilor, rămîneau la o distanță egală față de cele două tabere, și, cu tot egoismul și lașitatea de care dăduseră dovadă, țineau totuși să fie admirați pentru mărinimia simțămintelor și noblețea sufletului. Își frecau ochii cu ceapă, își schimonoseau gura ca un bot de pește, își suflau nasul pe ton de contrabas, vorbeau din adîncul pîntecului și spuneau, gemînd: „O, pinguinilor, terminați odată cu luptele astea fratricide! Nu mai sfîșiați sînul maicii voastre!", ca și cum oamenii ar putea trăi în societate fără vrajbă și certuri și ca și cum dezbinările civile n-ar fi condiția necesară a vieții naționale și a progresului moravurilor — ticăloși ipocriți care propuneau compromisuri între cei drepți și cei nedrepți, jignindu-i astfel pe cei drepți în drepturile lor și pe cei nedrepți în curajul lor. Unul dintre aceștia, bogatul și puternicul Machimel, un mișel fără pereche, se înălța peste oraș ca un colos de durere. Lacrimile îi alcătuiau la picioare heleșteie întregi cu pește și suspinele lui răsturnau bărcile pescarilor.

În cursul acestor nopți zbuciumate, acolo, în vîrful vechiului său foișor de foc, sub bolta senină, Bidault-Coquille se mîndrea în cugetul lui, în vreme ce stelele căzătoare se înregistrau pe plăcile fotografice. El lupta pentru dreptate. Iubea și era iubit cu o dragoste sublimă. Ocara și ponegririle îl ridi-

cau în nori. Caricatura lui se putea vedea la chioşcurile de ziare, alături de caricaturile lui Colomban, Kerdanic şi ale colonelului Hastaing. Antipyroţii destăinuiseră prin ziare că Bidault-Coquille primise cincizeci de mii de franci de la marii capitalişti evrei. Reporterii fiţuicilor militariste luau interviuri învăţaţilor oficiali cu privire la valoarea ştiinţifică a lui Bidault-Coquille căruia îi tăgăduiau orice cunoaştere a astrelor, îi contestau observaţiile cele mai temeinice, negau descoperirile lui cele mai neîndoielnice, îi condamnau ipotezele cele mai ingenioase şi mai rodnice. Sub măgulitoarele lovituri ale urii şi ale invidiei, el nu mai putea de bucurie.

Privea la picioarele lui neţărmurirea neagră, străpunsă de un noian de lumini, fără să se gîndească la tot ce poate cuprinde noaptea unui oraş mare : somnul atîtor trudiţi, crude insomnii, vise deşarte, plăceri mereu întinate şi nenorociri de toate felurile.

— În această enormă cetate — îşi spunea el — dreptul şi nedreptul se războiesc.

Şi substituind realităţii multiple şi vulgare o simplă şi magnifică poezie, îşi reprezenta afacerea Pyrot sub aspectul unei lupte între îngerii buni şi cei răi. Aştepta biruinţa veşnică a fiilor luminii şi se felicita că e şi el un vlăstar al luminii care dobora la pămînt pe copiii nopţii.

Capitolul X

Consilierul Chaussepied

Orbiţi pînă atunci de frică, nechibzuiţi şi nătîngi, în faţa bandelor capucinului Douillard şi ale partizanilor prinţului Crucho, republicanii deschiseră ochii şi înţeleseră, în sfîrşit, adevăratul tîlc al afa-

cerii Pyrot. Deputații care de doi ani de zile îngălbeneau de frică la auzul urletelor mulțimii de patrioți nu căpătaseră mai mult curaj, dar își schimbară felul lașității și începură să învinuiască guvernul Robin Mielleux pentru dezordinile înlesnite de ei înșiși, prin îngăduința lor, cu toate că, în atîtea rînduri, îi felicitaseră, tremurînd, pe cei ce le săvîrșiseră. Ei imputau guvernului că primejduise existența republicii prin slăbiciunea lui, care era deopotrivă și a lor, și prin unele îngăduințe pe care i le impuseseră chiar ei. Unii dintre deputați începuseră să stea în cumpănă, neștiind dacă interesul lor nu era să creadă mai degrabă în nevinovăția decît în vinovăția lui Pyrot și, din acea clipă, căzură în prada unor crîncene îngrijorări, la gîndul că nenorocitul acela ar fi putut să fie condamnat pe nedrept și să ispășească, în colivia lui aeriană, nelegiuirile altuia. „Nici nu mai dorm din pricina asta" — mărturisea, în taină, cîtorva membri ai majorității, ministrul Guillaumette, care năzuia să ia locul șefului său.

Acești legiuitori mărinimoși răsturnară guvernul și președintele republicii puse în locul lui Robin Mielleux un republican din naștere, cu barba căruntă, numit La Trinité care, ca mai toți pinguinii, nu pricepea o iotă din toată afacerea Pyrot, dar găsea că, într-adevăr, prea se amestecă în ea mulți călugări.

Înainte de a părăsi ministerul, generalul Greatauk dădu ultimele îndrumări lui Panther, șeful statului-major.

— Eu plec și dumneata rămîi — îi spuse el, strîngîndu-i mîna. Afacerea Pyrot e fiica mea. Ți-o încredințez. E vrednică de dragostea și de grija dumitale. E frumoasă. Nu uita că frumusețea ei caută umbra, se complace în taină și ține să rămînă acoperită de văluri. Cruță-i sfiala feciorelnică. Și așa, prea multe priviri indiscrete i-au pîngărit farmecele... Panther, dumneata ai dorit să ai probe și le-ai obținut. Ai multe. Ai chiar prea multe. Prevăd că

se vor face unele intervenţii stingheritoare şi se vor ivi curiozităţi periculoase. În locul dumitale, eu aş nimici toate dosarele acestea. Ascultă-mă pe mine : dovada cea mai bună e să n-ai dovezi. Aceasta e singura care nu se mai discută.

Dar, vai ! generalul Panther nu pricepu înţelepciunea acestor sfaturi. Viitorul avea să dea cu prisosinţă dreptate spiritului de prevedere al lui Greatauk. Cum îşi luă postul în primire, La Trinité îi ceru dosarul afacerii Pyrot. Péniche, ministrul de Război, refuză să i-l dea, în numele interesului superior al apărării naţionale, destăinuindu-i că dosarul acesta alcătuia, el singur, sub paza generalului Panther, cele mai vaste arhive din lume. La Trinité studie procesul cum putu şi, fără să-l pătrundă adînc, bănui că se ascund în el unele nereguli. Din clipa aceea, potrivit drepturilor şi prerogativelor sale, porunci să fie revizuit. Péniche, ministrul de Război, îl acuză că insultă armata şi că trădează patria şi-i azvîrli portofoliul în nas. Fu înlocuit cu altul, care făcu şi el la fel, căruia îi urmă un al treilea, care imită aceste exemple şi următorii, pînă la şaptezeci, se purtară şi ei ca predecesorii lor şi venerabilul La Trinité gemu, troienit sub portofoliile miniştrilor de Război. Cel de-al şaptezeci şi unulea ministru de Război, van Julep, rămase în funcţie. Nu pentru că ar fi fost de păreri potrivnice cu ale altor nobili colegi, ci pentru că primise din partea lor sarcina să-l trădeze din plin pe preşedintele Consiliului de Miniştri, să-l umple de ocară şi de ruşine şi să întoarcă revizuirea în favoarea lui Greatauk, spre mulţumirea antipyroţilor, în folosul călugărilor şi pentru reinscăunarea lui Crucho.

Generalul van Julep, un om înzestrat cu înalte virtuţi militare, nu avea o minte atît de iscusită, ca să poată folosi procedeele subtile şi metodele iscusite ale lui Greatauk. El socotea, ca şi generalul Panther, că trebuie dovezi concrete împotriva lui Pyrot, că niciodată nu vor avea prea multe, că niciodată nu

vor avea destule. Își destăinui părerile în fața șefului statului-major, care nici nu aștepta altceva.

— Panther — îi spuse dînsul — se apropie vremea cînd ne vor trebui probe abundente și supraabundente.

— Am înțeles, domnule general — răspunse Panther. Am să-mi completez dosarele.

După șase luni, dovezile contra lui Pyrot ticseau două etaje ale Ministerului de Război. Podeaua se nărui sub greutatea dosarelor și probleme prăvălite striviră sub avalanșa lor doi șefi de serviciu, paisprezece șefi de birou și șaizeci de impiegați, care lucrau la parter, pentru modificarea jambierelor vînătorilor de munte. Zidurile vastei clădiri trebuiră să fie sprijinite cu proptele. Trecătorii vedeau, năuciți, bîrnele uriașe și stîlpii monstruoși, care, proptiți oblic de falnica fațadă, acum dislocată și șubredă, astupau strada, opreau circulația trăsurilor și a pietonilor și ofereau autobuzelor un obstacol de care se zdrobeau cu pasageri cu tot.

Judecătorii care-l condamnaseră pe Pyrot nu erau propriu-zis judecători, ci militari. Judecătorii care-l condamnaseră pe Colomban erau judecători, dar judecători mărunți, îmbrăcați în bodroanțe ca niște măturători de paraclis, niște prăpădiți de judecători, famelici judecătorași. Mai presus de ei se aflau judecătorii cei mari, care purtau, peste roba lor roșie, etola de hermină. Aceștia, vestiți pentru știința și pentru doctrina lor, alcătuiau o curte al cărui nume înfricoșător îi arăta puterea. Se numea Curtea de Casație pentru a lăsa să se înțeleagă că ea e ciocanul suspendat deasupra judecăților și hotărîrilor tuturor celorlalte jurisdicții.

Unul dintre acești judecători roșii ai curții supreme, numit Chaussepied, ducea, pe atunci, într-un cartier din Alca, o viață modestă și tihnită. Sufletul îi era curat, inima cinstită, cugetul drept. După ce termina cu studierea dosarelor, cînta la vioară sau cultiva zambile. Duminica, lua masa la niște vecine, domnișoarele Helbivore. Bătrînețea îi era senină și

viguroasă și prietenii îl lăudau pentru blîndețea firii lui.

De vreo cîteva luni, se arăta totuși mînios și cu toane și, dacă deschidea un ziar, chipul său trandafiriu și plinuț se încrețea amarnic și se îmbujora de mînie. Pricina era Pyrot. Consilierul Chaussepied nu putea să priceapă că un ofițer săvîrșise o faptă atît de neagră, predînd optzeci de mii de căpițe de fîn militar unei națiuni vecine și dușmane și îi venea și mai greu să înțeleagă că un asemenea scelerat să fi găsit apărători voluntari în Pinguinia. Gîndul că în patria lui exista un Pyrot, un colonel Hastaing, un Colomban, un Kerdanic ori un Phoenix, îi strica toată plăcerea pe care i-o dădea zambilele, vioara, cerul și pămîntul, întreaga fire și mesele lui la domnișoarele Helbivore.

Or, procesul lui Pyrot fiind adus de ministrul de Justiție în fața curții supreme, sarcina cercetării lui și a descoperirii viciilor, în cazul cînd ar fi existat, îi revenise consilierului Chaussepied. Deși om integru și cinstit, cît poate să fie un om, și călit de o îndelungată obișnuință în exercitarea magistraturii lui fără ură și părtinire, se aștepta să găsească în documentele care aveau să i se înfățișeze dovezile unei vinovății sigure și a unei perversități vădite. După îndelungate greutăți și după refuzurile repetate ale generalului van Julep, consilierul Chaussepied obținu, în cele din urmă, trimiterea dosarelor. Inventariate și parafate, dosarele erau în număr de paisprezece milioane șase sute douăzeci și șase de mii trei sute douăsprezece. Studiindu-le, judecătorul fu mai întîi surprins, apoi mirat, uluit și, dacă se poate spune, miraculat. În dosare găsea reclamele unor magazine de noutăți, ziare, reviste de modă, pungi de băcănie, vechi corespondențe comerciale, caiete școlărești, pînză de împachetat, carton, sticlat pentru frecatul parchetului, cărți de joc, schițe, șase mii de exemplare din *Cheia visurilor*, dar nici un document măcar în care să fi fost vorba de Pyrot.

Capitolul XI

Încheiere

Procesul fu casat și Pyrot coborît din colivie. Dar antipyroții nu se dădură bătuți. Judecătorii militari îl judecară din nou pe Pyrot. În acest nou proces, Greatauk se dovedi mai presus de sine însuși. Obținu a doua condamnare și o obținu declarînd că dovezile comunicate curții supreme nu făceau două parale. Ministerul de Război avînd grija să nu le dea pe cele bune, care trebuie să rămînă secrete. După părerea cunoscătorilor, niciodată nu dăduse dovadă Greatauk de atîta iscusință. După audiere, cum străbătea, prin mijlocul curioșilor, cu pasul liniștit și cu mîinile la spate, vestibulul tribunalului, o femeie îmbrăcată în roșu, cu fața acoperită cu un văl negru, se năpusti asupra lui și, ridicînd un cuțit de bucătărie, strigă :

— Mori, ticălosule !

Era Maniflora. Mai înainte ca cei de față să fi înțeles ce se petrecea, generalul o apucă de încheietura mîinii și, cu o blîndețe prefăcută, o strînse cu atîta putere, încît cuțitul îi căzu din mîna îndurerată.

Atunci el îl ridică de jos și i-l dădu Maniflorei.

— Doamnă — îi spuse dînsul, înclinîndu-se — v-a scăpat din mîini un obiect de bucătărie !

Nu putu împiedica ducerea eroinei la poliție, dar interveni ca să i se dea drumul imediat și folosi, mai tîrziu, toată trecerea de care se bucura, pentru stingerea oricărei urmări.

A doua condamnare a lui Pyrot fu ultima biruință a lui Greatauk.

Consilierul Chaussepied, căruia pe vremuri îi erau atît de dragi ostașii și care prețuia atît de mult justiția militară, înfuriat acum pe judecătorii militari, le casa toate sentințele, cum ar sparge o mai-

mută nişte alune[1]. Îl reabilită pe Pyrot a doua oară. L-ar fi reabilitat, dacă ar fi fost nevoie, de cinci sute de ori.

Furioşi că fuseseră laşi şi că se lăsaseră înşelaţi şi batjocoriţi, republicanii se întoarseră împotriva călugărilor şi a preoţilor. Deputaţii întocmiră o serie de legi prin care călugării erau expulzaţi şi spoliaţi şi prin care li se desfiinţau privilegiile. Se întîmplă ceea ce prevăzuse părintele Cornemuse. Preabunul călugăr fu izgonit din pădurea Conils. Agenţii fiscului îi confiscară alambicurile şi retortele şi lichidatorii îşi împărţiră sticle cu licoarea Stintei Orberoza. Cuviosul distilator pierdu, cu prilejul acesta, cele trei milioane cinci sute de mii de franci venit anual, cît îi aduceau micile lui produse. Părintele Agaric porni pe drumul surghiunului, părăsindu-şi şcoala în mîinile unor laici care o lăsară să se ducă de rîpă. Despărţită de statul care o nutrea, Biserica Pinguiniei se veşteji ca o floare tăiată.

Biruitori, apărătorii nevinovatului se sfîşiară între ei, copleşindu-se unii pe alţii cu insulte şi calomnii. Vijeliosul Kerdanic se năpusti asupra lui Phoenix, gata să-l sfîşie. Evreii capitalişti şi cei şapte sute de Pyroţi se depărtară cu dispreţ de socialişti, după ajutorul cărora se milogiseră cîndva cu atîta umilinţă.

— Nu vă mai cunoaştem — spuneau ei. Nu ne mai bateţi capul cu dreptatea voastră socială. Dreptatea socială este apărarea bogăţiilor.

Numit deputat şi ajuns conducătorul noii majorităţi, tovarăşul Larrivée fu înălţat de Cameră şi de opinia publică la Preşedinţia Consiliului. El se arăta ca un energic apărător al tribunalelor militare care-l condamnaseră pe Pyrot. Cum foştii săi tovarăşi socialiştii cereau ceva mai multă dreptate şi libertate pentru slujbaşii statului, ca şi pentru muncitorii manuali, el le combătu propunerile într-un discurs elocvent.

---

[1] Joc de cuvinte, verbul *casser* însemnînd, totodată, *a casa* (o sentinţă etc.) şi *a sparge*. (n.t.)

— Libertatea — spuse dînsul — nu înseamnă îngăduință între ordine și dezordine, eu am ales : revoluția înseamnă neputință, progresul n-are dușman mai de temut decît violența. Prin violență nu obții nimic. Domnilor, cei care, ca mine, vor reforme, trebuie să se străduiască, înainte de orice, să potolească fierberea asta care slăbește guvernele, așa cum febra istovește bolnavul. E vremea să le redăm liniștea oamenilor de treabă.

Discursul fu acoperit de aplauze. Guvernul republicii rămase supus controlului marilor societăți financiare, armata destinată exclusiv apărării capitalului, și flota furnizării de comenzi pentru metalurgiști. Bogătașii refuzînd să plătească partea cuvenită din impozite, plătiră săracii pentru ei, ca și pînă atunci.

În timpul acesta, din vîrful vechiului său foișor de foc, sub soborul aștrilor nopții, Bidault-Coquille contempla cu tristețe orașul adormit. Maniflora îl părăsise. Mistuită de nevoia unor noi jertfe și a unor noi acte de devotament, plecase în tovărășia unui tînăr bulgar, ca să ducă la Sofia dreptatea și răzbunarea. Nu-i părea rău, dîndu-și seama, acum, după încheierea procesului, că era mai puțin frumoasă la chip și la cuget decît și-o închipuise la început. Impresiile lui se modificaseră în același sens cu privire la multe alte forme și gînduri. Și, ceea ce i se părea mai dureros, se socotea chiar și el mai puțin mare și mai puțin frumos la chip și la cuget decît crezuse.

Și se gîndea :

„Te credeai sublim, cînd nu aveai decît candoare și bunăvoință. Cu ce te fuduleai, tu, Bidault-Coquille ? Cu faptul că știuseși printre cei dintîi că Pyrot era nevinovat și Greatauk un ticălos. Dar trei sferturi dintre cei care-l apărau pe Greatauk împotriva celor șapte sute de Pyroți o știau mai bine decît tine. Nu despre asta era vorba. De ce te arătai tu atît de mîndru ? Că îndrăzniseși să spui ce gîndești ? Asta e curaj cetățenesc și curajul acesta, ca și curajul militar, e pur și simplu o urmare a ne-

chibzuinţei. Ai fost nechibzuit. Bine ai făcut, dar n-ai de ce să te lauzi peste măsură. Nechibzuinţa ta era neînsemnată ; te expuneai la primejdii mărunte. Nu-ţi puneai capul în joc. Pinguinii şi-au pierdut acea mîndrie crudă şi sîngeroasă, care dădea odinioară revoluţiilor lor o măreţie tragică. Aici se văd urmările fatale ale slăbirii credinţelor şi caracterelor. Trebuie oare să te privească lumea ca pe o minte superioară, pentru că ai dat dovadă într-o anumită privinţă de ceva mai multă prevedere decît oamenii de rînd ? Mă tem, dimpotrivă, Bidault-Coquille, că tu n-ai dat dovadă decît de o mare neînţelegere a condiţiilor de dezvoltare intelectuală şi morală a popoarelor. Îţi închipuiai că nedreptăţile sociale sînt înşirate ca perlele pe o aţă, şi că-i de ajuns să rupi doar una ca să se împrăştie tot şiragul. E o părere foarte naivă. Te mîngîiai cu gîndul că vei statornici dreptatea dintr-o dată, în ţara ta şi în tot universul. Ai fost un om de treabă, un spiritualist cinstit, însă lipsit de o filozofie a practicii. Dar ia cercetează-te puţin şi vei recunoaşte atunci că ai avut totuşi şi tu răutatea ta şi că, în naivitatea ta, nu erai lipsit de şiretenie. Credeai c-o să faci o mare ispravă morală. Îţi ziceai : „Iată-mă drept şi curajos o dată pentru totdeauna. Mă voi putea lăsa după aceea pe seama preţuirii publice şi a laudei istoricilor". Iar acum, cînd ţi-ai pierdut iluziile, acum, cînd ştii cît e de greu să îndrepţi nedreptăţile, cînd ştii că e o treabă care trebuie reluată mereu de la început, tu te întorci la asteroidele tale. Şi ai dreptate. Dar întoarce-te cu modestie, Bidault-Coquille !

În româneşte de AUREL TITA

ÎN FLOAREA VIEȚII

I

NU DĂM DE AJUNS

În ziua ceea, Fontanet și cu mine, amîndoi elevi în clasa a treia, dirijată de domnul Brard, plecați din liceu la sunarea clopotului de patru și jumătate, ca de obicei, scoboram pe strada Cherche-Midi, urmați de madam Tourtour, legată de familia Fontanet, și de către Justina, pe care tată-meu o poreclise Catastrofa, din pricină că dezlănțuia regulat în jurul ei furia focului, aerului și apelor, toate lucrurile scăpîndu-i din mînă și apucînd care încotro. Ne întorceam acasă și aveam de făcut împreună un drum destul de lung. Fontanet locuia in josul străzii Saints-Pères. Era într-o seară de decembrie. Începuse să înnopteze, trotuarul era umed și becurile fumurii ardeau într-o ceață roșcată. Drumul se înviora de miile de zgomote ale orașului, întrerupte neîncetat de țipetele și rîsetele Justinei, agățată cu broboada sau cu buzunarele de la șorț de trecători.

— Nu dăm de ajuns — îi zisei pe neașteptate lui Fontanet.

Scosei la iveală acest gînd al meu, cu accentul unei convingeri cinstite și ca o urmare a unei cugetări serioase. Credeam că scot din adîncurile conștiinței un adevăr atît de rar, încît nu m-am putut opri să nu-l împărtășesc cu Fontanet. Totuși, e mai probabil că repetam o vorbă pe care o mai auzisem

sau citisem undeva. Pe vremea ceea eram gata să iau gîndurile altora drept ale mele. De atunci m-am îndreptat şi acum ştiu cît le sînt semenilor mei de dator, atît celor vechi cît şi celor de azi, concetăţenilor mei cît şi popoarelor străine, și mai ales grecilor, cărora le sînt totul dator, cărora aş voi să le fiu dator şi mai mult, căci aceea ce ştim mai just despre univers şi om ne vine de la ei. Dar nu-i vorba de asta !

Auzind rostindu-mă astfel, că nu dăm îndeajuns, Fontanet, care era foarte scund la vîrsta lui, îşi ridică pieziş către mine capul lui ascuţit de vulpe cu o căutătură cercetătoare. Fontanet era întotdeauna gata să pipăie orice idee, ca să tragă din ea ceva cîştig pentru sine. Folosul acestuia nu-i era limpede deocamdată ; aştepta lămuriri.

Cu o curiozitate şi mai mare, zisei din nou :

— Nu dăm îndeajuns !

Şi m-am explicat :

— Nu dăm de ajuns de pomană. Nu e bine. Ar trebui ca fiecare să dea semenilor lui tot ce are de prisos.

— E posibil — răspunse Fontanet după ce s-a gîndit o clipă.

Încurajat de această singură vorbă, îi propusei scumpului meu coleg să înjghebăm amîndoi o tovărăşie de binefaceri. Îl ştiam întreprinzător, inventiv, şi eram sigur că împreună am putea face lucruri mari.

După o scurtă ciorovăire, căzurăm la învoială.

— Cîţi bani ai avea tu pentru săraci ? m-a întrebat Fontanet.

Răspunsei că, pentru întemeiere, aveam doi franci şi patruzeci şi cinci şi dacă şi Fontanet ar pune tot atît, am putea începe pomenile numaidecît.

Se întîmplă că Fontanet, singurul copil al unei văduve foarte bogate şi care primise de ziua lui un poney cu tot ce trebuia : şa şi căpăstru, avea numai patruzeci de centime. Dar cum bine spunea,

nu era nevoie de la început să aducem fiecare același capital. Mai tîrziu, el va da mai mult.

Gîndindu-mă mai bine, băgai de seamă că neajunsul întreprinderii noastre stătea chiar în ușurința ei. Nimic nu era mai simplu decît să dai celui dintîi orb, ieșit înainte, doi franci și optzeci și cinci. În ce mă privește, dacă trebuie să ajung la mărturisiri, nu mă simțeam destul de răsplătit pentru dărnicia mea cu privirea cățelului care face frumos lîngă cerșetor, cu farfurioara în gură. Doream o altă chirie pentru binefacerea mea. La doisprezece ani eram cam fariseu. Cer iertare. De atunci încoace m-am pocăit, poate că și prea mult.

Lăsîndu-l pe Fontanet la poarta casei, m-am atîrnat de brațul Justinei, la care țineam, și plin de proiectele mele de milostenie, am întrebat-o :

— Ce crezi tu ? Dăm de ajuns ? Spune.

Văzui din tăcerea ei că nu m-a înțeles, și nu m-am mirat ; ea nu mă asculta niciodată și mă înțelegea foarte rar. Încolo, ne potriveam cum nu se poate mai bine. Îi dădui explicații. Scuturîndu-i din toate puterile brațul ei sănătos și plin, ca să mă asculte bine, strigai la ea :

— Justino, crezi tu că dăm de pomană săracilor destul ? Eu nu cred.

— Ba le dăm cerșetorilor prea mult — răspunse. Niște trîntori. Numai săracii care nu cerșesc sînt de plîns. Li-i rușine și sînt mulți, se ascund. Decît să-ntindă mîna, mai bine suferă.

Pricepui, mă hotărîi. M-am legat să caut dimpreună cu Fontanet pe săracii care se ascund.

Chiar în aceeași seară, printr-o neașteptată lovitură a norocului, căpătai de la bunicu-meu, om sărac însă darnic, o piesă de cinci franci. Și a doua zi, de dimineață, la ora domnului Brard, înștiințai pe Fontanet prin semne, că de-acum aveam la îndemînă o sumă de șapte franci și optzeci și cinci de centime pentru săracii rușinoși. Domnul Brard m-a învinuit că nu sînt atent și mi-a pus notă proastă la conduită. O ! ce surîs amar îmi trecu

atunci pe buze, cu ce priviri dispreţuitoare mă uitam la netrebnicul meu de dascăl, pe cînd el adăuga în catalogul înnegrit de greşelile mele de pîn-atunci o nouă notă rea la purtare. Căci, de ce aş ascunde? În judecata domnului Brard, ticăloşiile mele erau nenumărate.

La recreaţia de prînz, Fontanet trosni din degete de bucurie şi mă făcu să ghicesc că într-o zi sau alta, mătuşi-sa, foarte bogată, îi va da de două sau trei ori mai mult şi că, pînă una alta, să-i încredinţez lui cei şapte franci şi optzeci şi cinci ai mei. După părerea lui, depunerea trebuia făcută pentru contabilitatea instituţiei.

Şi ne puserăm de gînd să începem a căuta chiar din seara zilei, după ieşirea de la liceu, un sărac ruşinos. Împrejurările ne veneau într-ajutor. Madam Tourtour, suferind de o umflătură, nu ieşea din casă, iar Justina, Justina mea, ne lua de la şcoală pe amîndoi, pe Fontanet şi pe mine. Şi Justina, ai cărei obraji stacojii păreau întotdeauna că plesnesc de rumeneală, Justina, care avea de furcă mereu cu catastrofele ce năvăleau peste dînsa neîncetat, ni se arăta nepricepută să ne supravegheze şi lipsită de orice autoritate. Şi nu erau de prisos toate mijloacele noastre ca să descoperim în gloata cetăţenilor pe unul din acei săraci ruşinoşi care se chinuiesc şi suferă în tăcere. Dar crezurăm că tot am pus mîna pe unul. Îmbrăcat în nişte nădragi murdari, se tîra şchiopătînd.

Eram numai ochi.

— Ăsta e unul — şoptii la urechea lui Fontanet.

— Desigur — răspunse el.

Dar în colţul străzii Vavin, omul a intrat într-o cîrciumă cu zăbrele încolăcite într-o coardă de vie, de fier bătut. Îl văzurăm apucînd de pe tejgheaua de zinc, scînteietoare la lumină, un pahar de vin şi dîndu-l pe gît.

— Cred că e un beţiv — zisei.

— Poftim! era la mintea omului — răspunse Fontanet, silindu-mă să-i admir isteţimea.

Că ne-am înşelat o dată, nu ne-a dezamăgit; am stăruit în cercetările noastre, însoţiţi de Justina care ne urma gîfîind prin miile de ocoluri ale alergăturii noastre ciudate. La răspîntia Croix-Rouge zărirăm o ţărancă tînără cu un coş de braţ, încercînd să citească firmele şi părea că se află la mare strîmtoare. Mă gîndii că am găsit ceea ce căutam şi mă apropiai de ea cu mare politeţe, scoţînd pălăria.

— Pot să vă fiu de vreun folos?

Ea răspunse cu o privire întărîtată. Repetai propunerea mea. Pesemne, i se puseseră serios în vedere în satul ei primejdiile care ameninţă o fată la Paris şi că i se dăduse o idee exagerată despre stricăciunile timpurii din oraşe. Eram destul de mare la vîrsta mea, dar nu păream aşa de înspăimîntător. Frica trebuie să-i fi tulburat atît de mult vederea, încît mi-o fi împrumutat şi mustăţi: m-a obrăznicit şi m-am pomenit că-mi cîrpeşte şi o palmă. Nevinovăţia m-a împiedicat să simt îndată ceea ce era măgulitor în palma trasă. Fontanet, care mă urmărea de aproape, scoase un cloncănit de bucurie. S-a băgat şi Justina, ocărînd pe fata de la ţară, numind-o femeie şi muiere şi ameninţînd-o cu bătaia. Apoi se întoarse spre mine:

— Învăţare de minte, să mai necăjeşti fetele — domnule Pierre. Eşti nesăbuit, eşti un om de nimic.

— Asta nu s-ar fi întîmplat — zise Fontanet — dacă m-ai fi lăsat pe mine să vorbesc cu ea. Dar tu ţii să faci tot ce vrei fără să ceri sfat de la nimeni.

Imputarea lui nu era adevărată; dovadă toţi martorii vieţii mele.

Ajunserăm la părerea că a căuta un sărac ascuns era o treabă grea şi nesigură; înflăcărarea noastră crescu şi mai mult. Intram în strada Saints-Pères şi nu mai era timp de pierdut. Ne luarăm după un om vădit nefericit: cocoşat de griji, cu genunchi la pantaloni, cu pălăria jegoasă, cu nasul încovoiat pe gură, totul ne arăta un sărac ruşinos.

Mă duceam drept la el, dar Fontanet mă trase repede de braț.

— Bagă de seamă. E decorat.

Într-adevăr, o panglică roșie era petrecută prin cheotoarea redingotei. După acest amănunt recunoșteam că departe de a fi un om sărac, domnul din fața noastră făcea parte din rîndul oamenilor celor mai însemnați. Poate că nu era tocmai așa, dar noi eram crescuți în respectul onorurilor obligatorii.

După cîțiva pași, iată că Fontanet, care nu o slăbea, se puse să strige :

— Uite-l, uite-l ! arătîndu-mi un bătrîn nu prea îmbrăcat cu îngrijire și care, mergînd în drumul lui, se tot scotocea fără a găsi ce căuta, căci nu-și mai scotea mîinile de prin buzunare. Ce căuta ? Gologani, tutun ? Nu se putea ști, dar pentru Fontanet nu încăpea îndoială că e vorba de un sărac rușinos. Nu se poate hotărî să cerșească, dar stăruie să caute în buzunarele-i goale bunurile care nu mai sînt în ele.

— Vorbește cu el — zise Fontanet.

— Vorbește tu — răspunsei. Spuseși adineaori că eu nu știu să vorbesc. Apoi, banii sînt la tine, trebuie să-i dai tu.

Asta-l decise. Oprindu-se deodată dinaintea omului care-și scotocea buzunarele, și tăindu-i drumul pe trotuarul îngust, Fontanet scoase șapca și-i zise :

— Domnule...

După acest început, deși îndrăzneț din fire și chiar obraznic, Fontanet rămase mut. De aproape, bătrînul părea procopsit : i se vedea acul de cravată și lanțul ceasornicului de aur. Îi sării într-ajutor lui Fontanet, și scoțîndu-mi șapca și eu :

— Domnule... — șoptii politicos, cu vocea pe jumătate. Dar pierzîndu-mi curajul, nu mai scosei nici un cuvînt.

Văzîndu-ne așa de încurcați, bătrînul ne numi părintește micii lui prieteni, întrebîndu-ne cu ce ar putea să ne ajute.

Fontanet avea la nevoie mijloace de scăpare neașteptate.

— Domnule — zise el cu fățărnicie — n-ați putea să ne arătați care-i strada Tournon ?

— Strada Tournon... Dragii mei, e la spatele vostru. Prima pe stînga, pe urmă a doua tot pe stînga și a treia...

Cam șovăia și pe măsură ce vorbea se scormonea în buzunarele jiletcii, ca și cum ar fi căutat în ele răspîntiile nedeslușite ale drumului de făcut. Fontanet se uita la el cu seriozitatea vicleană a botului lui de vulpe ; eu îmi mușcam buzele ; deodată izbucnii într-un hohot de rîs, colegul meu și el, și o luarăm la fugă, nu însă destul de repede, căci auzeam pe bătrînul uimit, făcîndu-ne derbedei și stricați.

Justina, fără să priceapă nimic din fuga noastră pripită și temîndu-se să nu ne piardă cumva, poate că pentru totdeauna, și chiar întrebîndu-se cum ar îndrăzni să se arate mamei fără mine, o croi și ea la goană după noi pe ulița plină de piedici și întunecată, lovindu-se în dreapta și stînga de oameni și de lucruri și căzînd peste un cărucior de prăvălie.

Cînd dete de noi, eram la cuptorul de prăjit din colțul Universității. Din punga săracilor rușinoși Fontanet luă de zece bani castane coapte. Justina, supărată, ne ținu de rău. Îi deterăm o castană. Ființa omenească e slabă ; a mîncat-o bombănind.

Sosirăm acasă cu întîrziere și cam terfeliți, cu Justina mînjită de noroi.

— Vai, în ce hal ești, fetițo — îi zise mama.

Justina alergă la bucătărie și, ca să cîștige timpul pierdut, turnă în mașina de gătit o găleată de cărbuni întreagă. Plîngea. Lumina focului îi înflăcăra obrajii și-i aprindea lacrimile ca pe acelea pe care le vărsa, pe cînd ardea Troia, fiica lui Priam, prea mult iubită de Apollon :

Ad coelum tendens ardentia lumina, frustra. [1]

---

[1] Zadarnic la cer înălțîndu-și ochii aprinși (în limba latină). (n.r.)

Deznădăjduiam să mai găsesc un sărac, ascuns de ruşine. Dar după cîteva zile, Fontanet, la recreaţia de prînz, îi povesti lui La Chesnais planurile şi amăgirile noastre cu atîta vicleşug, încît să ies eu cel caraghios, şi-l întrebă pe colegul nostru dacă nu cumva cunoaşte el un om sărac căruia-i e ruşine să cerşească. Colegul se bucura între noi de cea mai înaltă preţuire.

Răspunse că maică-sa ajutase pe un sărac de acest fel.

— A murit, dar a rămas o văduvă cu doi copii. Mama le dă hainele mele purtate. Văduva Bargouiller — mai spuse La Chesnais — locuieşte în pasajul Dragon.

El dete şi numărul casei, pe care l-am uitat. Hotărîrăm, Fontanet şi cu mine, să-i ducem văduvei suma închinată nefericirii tăinuite, sau măcar ce mai rămînea din ea, căci la îndemnurile lui Fontanet, ciupeam zilnic cîte ceva din ea, pentru prăjituri şi ciocolată. Fontanet mă ademenea cu atît mai tare să mă dau la atari cheltuieli, cu cît el făgăduia să aducă în curînd la casieria noastră nişte sume uriaşe.

Miercurea, zi de vacanţă, mama mă lăsa să mă plimb după amiază singur cu Fontanet, întrucît avea în el o încredere oarbă. Într-o privinţă părerea ei nu era neîndreptăţită : Fontanet nu făcea niciodată prostii, dar împingea bucuros pe alţii să le facă. Mama nu putea să pătrundă isteţimea lui Fontanet, care i se arăta întotdeauna altul decît era şi cheltuia toată făţărnicia trebuincioasă ca să cîştige o bună părere despre el. Ne-am folosit de această încredere ca să ne ducem împreună la văduva Bargouiller. Strada Rennes încă nu era croită şi trebuia să intri în pasajul Dragon pe o ulicioară şi pe sub o boltă unde se încovoia dragonul, un balaur înfiorător, în fiinţă şi azi. E o lucrare de stil Ludovic al XV-lea, foarte reuşită. Dragonul a fost vopsit cu verde. Ar fi mai frumos în culoarea cenuşie

a pietrei în care a fost cioplit[1]. În vremea de demult, de care vorbesc, era spoit cu un roşu aprins, care-l făcea şi mai îngrozitor. Căscătura gurii lui de văpaie ţi se părea că scoate un zgomot înfricoşător, căci apropiindu-te de el, se auzea un urlet, faţă de care bătaia maiurilor de piuă, care înspăimîntase atît de tare pe Sancho Pança, ar fi un vuit dulce. Tărăboiul asurzitor venea, drept vorbind, de la nişte sute de ciocane care loveau laolaltă fierul pe nicovăi. Pasajul, locuit de ciclopi lăcătuşi, e acoperit cu zăbrele zbîrlite, vopsite cu roşu, ca şi balaurul de pe boltă. Mergeam prin larma de fier : întîmplarea făgăduia să fie destul de minunată. În sfîrşit, la capătul pasajului şi la numărul dat, împingem o uşă şi intrăm într-o beznă lipicioasă, simţim un miros de mucegai şi ne lovim de putini vechi, de scări de scînduri putrede. Corul ciocanelor care ne scoseseră din fire se mai aude înăbuşit şi sîntem mai liniştiţi. În puţin timp ochii ni se deprind cu întunericul şi descoperim scara de suire învîrtită scurt, în golul căreia spînzura o funie groasă, unsuroasă. După o bîjbîire pe vreo douăzeci de trepte, mîinile noastre dau de o uşă ; negăsind unde să sunăm, zgîriai uşor cu unghiile. Fontanet bătu mai tare.

— Cine-i acolo ? întrebă un glas noduros.

— Oameni buni.

— Ce căutaţi ?

— Pe doamna Bargouiller.

Se apropie încet nişte paşi, scrîşneşte broasca, se deschide uşa. Se arată doamna Bargouiller aprinsă la faţă, pieptănată cu colac, cu pieptul lăbărţat, într-un capot cu flori.

Odaia pardosită cu cărămizi pătrate era şi bucătărie şi dormitor. Un pat mare, unul mic, un dulap, cîteva scaune împletite întocmeau tot mobilierul. Unul din scaune era în trei picioare. Crătiţi şi poze

---

[1] Dar iată că un amator de antichităţile şi curiozităţile Parisului mă împiedică să visez, spunîndu-mi că dragonul e de ipsos şi-i mai puţin vechi decît pare. (n.a.)

de sfinţi atîrnau pe pereţi. Clondire şi pahare murdare împodobeau soba.

Cu vocea îndulcită, văduva ne întrebă ce dorim.

— Sînteţi sărmană, nu-i aşa, doamnă ? zise Fontanet.

— Din nefericire, da ! oftează văduva.

Ne pofti să stăm jos. Fontanet, mult mai măruntel decît mine, i se păru mai de luat în seamă, căci îl pofti să stea pe un scaun cu perini, iar pe mine, pe scaunul fără picior. Ne povesti, gemînd, suferinţele sale ; pricina — văduvia. Soţul avusese un loc de încredere la Bercy. Dar a murit după o boală lungă şi totul a fost vîndut. Ea era de meserie plăpumăreasă, dar şi-a pierdut toată clientela. A vorbit mult de cei doi copii ai ei, Alisa şi Firmin, foarte drăguţi, dar crescuţi cu mari greutăţi. Neavînd ce face, tocmai s-au dus să caute cîte ceva de lucru.

Cu un fel simpatic de a lucra, pe care l-am admirat, Fontanet îi dete ajutorul bănesc, fără să mă pomenească, căci el îmi cunoştea modestia. Văduva îi zise domnule viconte şi-i mulţumi cu lacrimi, aducînd laude lui dumnezeu că i-a trimis un înger să o ajute.

Ne-a întrebat dacă n-am avea pe acasă, din întîmplare, rufărie şi încălţăminte veche, ducînd lipsă de ele. Ne-a cerut tot ce nu ne-ar face trebuinţă : orişice ar fi bine venit.

A vrut să ştie cine ne-a trimis la ea şi aflînd că i-am luat adresa de la fiul doamnei La Chesnais, tăcu, ceea ce m-a făcut să bănuiesc că nu mai e în prea bune legături cu binefăcătoarea ei.

A ţinut să ne afle cu de-amănuntul numele şi starea părinţilor, şi ne-a pus de mai multe ori să-i dăm adresele noastre, ca şi cum ar fi vrut să le înveţe pe dinafară. Ne-am ridicat şi am plecat.

În pragul uşii ne aduse aminte nevoia ce-o are de îmbrăcăminte şi rufărie, atît pentru dînsa cît şi pentru Alisa şi Firmin, ne pofti cu cea mai mare stăruinţă să venim din nou, ne făgădui să pună o vorbă bună la dumnezeu în rugăciunile ei, pentru

noi, şi ne sfătui să nu cădem pe scară pe întuneric.

Ieşii din locuinţa ei puturoasă cu inima seacă şi fără nici un pic de milă pentru văduva Bargouiller. Dar faţa lui Fontanet arăta, dimpotrivă, o rîvnă pioasă atît de adîncă, bucuriile aspre ale facerii de bine, înflăcărarea unui suflet milostiv, încît cumpănindu-mă cu el, îmi fu ruşine de mine.

— Nu dăm de ajuns ! suspina prietenul meu. De cîtă plăcere ne lipsim !

Şi botu-i ascuţit licărea de o bucurie sfîntă.

Vorba lui, ţinuta lui, aerul lui sfielnic m-au prins şi mă sileam să încerc şi eu aceleaşi frumoase simţăminte.

— A ce miroşi, dragă Pierre ? m-a întrebat mama.

Nasul ei simţitor descoperea de obicei în ce tovărăşie fuseseră cei pe care-i iubea, cînd nu era ea de faţă. Dar încrederea ei în Fontanet înlătura orice îndoială. Nu stărui.

Fără să îndrăgesc pe văduva Bargouiller, mă hotărîi totuşi să nu întrerup binefacerile mele. Nu era uşor. Într-o săptămînă putui să strîng de-abia douăzeci şi cinci de centime, slabă mîngîiere pentru o mamă cu doi copii. Fontanet nu căpătase nimic de la mătuşă-sa. Chinuit de dorinţa egoistă de a da şi aducîndu-mi aminte că văduva cerea apăsat rufărie, îmi aruncai ochii la dulapul în care mama îmi întocmea vraful de izmene şi cămăşi, şi fusei ispitit să iau cîteva din ele ca să-mi satur pofta de a face bine. Miercurea următoare, ispita nu mi-o mai putui stăpîni. N-aş putea spune că găseam firească fapta mea de îndrăzneală. Aveam pe atunci păreri mai severe decît azi în privinţa dreptului de proprietate, păreri moştenite. Socoteam că rufăria nu era a mea, de vreme ce nu o plătisem eu. Azi, treaba asta nu mi se mai pare atît de simplă. Începutul şi fiinţa proprietăţii mi se arată cu totul altele decît grosului contemporanilor mei. În depărtarea timpului la care mă duce povestirea, eram nu se poate mai puţin proudhonian şi deosebeam bunul altuia de al meu cu multă limpezime. Deci, după mine, după principiile, după morala mea, mă rog, eu nu puteam să

fac ce vream cu țoalele mele. Cugetul îmi interzicea acest lucru cu desăvîrșire. Nu dădui ascultare conștiinței, mă strecurai în odaie, dădui repede ușile dulapului de perete (era, îmi aduc aminte, un dulap mic englezesc, foarte simplu, de acaju, care mi se părea groaznic și care trebuia să fi fost fermecător ; dar nimeni nu cuteza atunci să spună că e frumos). Pe neales, aproape la întîmplare, trăsei o seamă de catrafuse și mă burdușii cu ele pe sub haină și o ștersei numaidecît cu Fontanet. Dacă vreți să știți, luai în sîn, pe cît mi-aduc aminte, vreo două-trei cămăși de noapte, o flanelă de lînă, sau poate de bumbac, și șase scufii de noapte — niște tichii de acelea cu ciucure, hidoase, numite „căști cu fitil", firmă de dormitor a burghezului liniștit. Fără îndoială, făcusem alegerea la repezeală, dar cînd spun c-am făcut-o la întîmplare, sulemenesc adevărul. Căciulile astea de bumbac de noapte mă îngrozeau ; cheltuindu-le pe ale mele în pomeni, îmi pricinuiau o bucurie îndoită, și am luat în prada mea cît mai multe, cu gîndul foarte hotărît să mă scap de ele.

Și azi boneta de bumbac mi-ar părea ceva nemaipomenit de scîrbos, dacă nu m-aș gîndi că Jeanneton, cum se povestește, încoronase cu ea pe regele cel mititel din Yvetot, dar asta nu intră în ce am de spus. Fontanet, care cu opt zile mai-nainte vorbise de marea plăcere a binefacerii, nici nu se mai gîndea la văduva Bargouiller. N-a voit să mă întovărășească la ea. Își pusese de gînd să tragă la țintă, într-o baracă nouă de tragere la semn, de pe bulevardul Observatoriului. Îi spusei că am în sîn rufe vechi, pentru copiii bietei văduve. El m-a sfătuit să duc pachetul îndărăt acasă, sau, mai simplu, să-l arunc într-o gură de canal. Tot ce am cîștigat de la el a fost să mă aștepte în fața pasajului Dragon, în vreme ce, îmbrăcînd pe cei goi, împlineam una din cele șapte porunci ale milosteniei. Văduva era mai roșie și mai aprinsă la față decît rîndul trecut, iar colacul din cap, ca un cuib de vipere, mai răsculat. Îmi ceru știri despre micul viconte

(cum îi zicea ea lui Fontanet) și aflînd că el nu vine, păru foarte supărată.

— Cît e de drăguț — zise. Se vede numaidecît boierul.

Alisa și Firmin erau duși tot după lucru. Văduva nu primi cu o recunoștință prea mare lucrurile aduse pentru copiii ei. M-a rugat, amenințîndu-mă chiar, să nu afle familia cui i-am dat rufele ; cele mai groaznice nenorociri vor cădea pe capul meu dacă nu voi păzi această taină. Văzînd că nu-i făgăduiesc nimic, a schimbat-o ; gemea, plîngea, lua pe dumnezeu martor al suferințelor și virtuților ei ; apoi, turnînd pe fundul unui păhărel o băutură roșie, îmi dete să beau.

— Ia nițică vișinată — îți face bine, drăguțule.

N-am voit să iau ; ea stărui. Se frămîntau toate viperele încolăcite în părul ei. Înspăimîntat, băui. Mi-a cerut să-i dau, dacă pot, ceva parale, ca să plătească o datorie la brutărie. Încurcat, îi răspunsei că n-am. După spusa poetului tragic, „respiram o retragere iute".

La capătul pasajului am regăsit pe Fontanet, care dedesubtul dragonului roșu tocmai sfîrșea de mîncat, în zgomotul ciocanelor, o prăjitură cu prune, cumpărată de la cofetăria din colț. De-abia voind să audă ce am vorbit cu văduva Bargouiller, mi-a declarat că dezaprobă purtarea mea, și nu voia să afle nimic din această treabă neghioabă. Ne duserăm să dăm la semn cu pistolul. Mă încredințase că trage bine la țintă. De unde ! Trăgea și nimerea numai din guriță.

Eram îngîndurat. Suind scara acasă, neliniștea îmi sporea cu fiecare treaptă călcată. Mă judecam cu asprime și mă așteptam, pe bună dreptate, că greșelile îmi vor fi descoperite. Justina îmi deschise. Ochii-i albaștri erau fierți în lacrimi ; obrajii-i roșii ca racul stăteau să crape. Se uita la mine, tăcută și cu spaimă.

Am găsit pe mama foarte liniștită.

— Miroși a rachiu — îmi zise. De unde vii ? Cui i-ai dus rufele pe care le-ai luat cu tine ?

— Unei văduve sărace, care stă în curte la Dragon, madam Bargouiller.
— O știu — zise mama.
Și întorcîndu-se către tata :
— Plăpumăreasa care mi-a furat lîna din saltea, gonită de peste tot că e bețivă.
Necăjit că mă păcălisem, i-am luat cam cu acreală apărarea, cum că e o femeie foarte cinstită și dreptcredincioasă.
Adăugai că are de crescut doi copii.
— Bine, bine — îmi răspunse tata ; îi deplîng. Dar ia spune-mi, Pierre, tu de ce n-ai vorbit cu părinții tăi cînd te-ai hotărît să dai de pomană ? Nimic nu-i mai greu decît să dai. Și pot să spun că treaba asta, a milosteniei personale, mă tulbură mult. În ce te privește, ai fost cam îndrăzneț că ai crezut, la vîrsta ta, că poți să faci de capul tău, fără să întrebi pe nimeni, un lucru care cere multă deprindere și gîndire. Prietenul meu, domnul Amedeu Hennequin, osîndește milostenia atît personală cît și obștească, și totuși e un suflet duios. E comunist și spune că nu putem ajunge la nimic în ceea ce privește sprijinul datorat altora fără o revoluție socială. Îmi vine să cred că o revoluție socială, fără o revoluție morală, nu e de ajuns...
Mama întrerupse această cuvîntare, care i se părea, firește, nelalocul ei.
— Ascultă, Pierre — zise mama — de ce nu ți-ai cerut voie să iei rufele alea ? Nu ți-ai cerut-o, pentru că bănuiai că nu ți-aș fi dat-o. Lucrurile luate nu erau ale tale. Părerile domnului Amedeu Hennequin și ale domnului Proudhon încă nu s-au înfăptuit. Ți-ai însușit un bun care nu era al tău. Nu vreau să te învinovățesc, cu toate că ai făcut-o mai mult din mîndrie decît de milă, și mai ales cu ușurătate. Fontanet n-ar fi făcut asemenea prostie. Sînt foarte sigură că el nu te-a întovărășit la femeia aia cînd i-ai dus cămășile și scufiile de noapte.
Nu m-am putut împiedica să nu mormăi auzind aceste laude, pe care le socoteam nepotrivite. Știam că Fontanet nu era mai breaz decît mine, și dacă

astăzi nu mai știu același lucru, este că m-am deprins să mă îndoiesc de orice.

— Să-ți mai spun ceva — mai zise mama, cu mai multă tărie decît pusese pînă atunci în mustrarea ei. Trebuie să cunoști una din urmările nesocotinței tale. Descoperirea jafului din dulapul tău a făcut-o, la cîteva minute după plecarea ta, Justina. Justina e o fată foarte cinstită ; dar în slujba ei se teme întotdeauna, nu cumva să dea loc la bănuială. Frica de a nu fi învinuită de furtul rufelor tale i-a pricinuit o îngrozitoare criză de nervi. Își pierduse mințile. M-am muncit să o liniștesc și să-i spun că nu am bănuit-o. Țipa că vin jandarmii să o ia și că va fi dusă la închisoare pentru o faptă pe care nu o făcuse.

Cuvintele mamei mă mișcară adînc. Văzusem la teatrul Comte piesa „Coțofana hoață sau Servitoarea din Palaiseau". Înțelegeam cîtă groază sfîșiase inima scumpei mele Justina.

Alergai la bucătărie, unde am găsit-o scufundată în cea mai neagră deznădejde. Am sărutat-o cu toată însuflețirea și i-am cerut iertare de marea durere pricinuită fără voie în năucirea mea.

— Vai, domnule Pierre ! răspunse suspinînd — dacă ai fi avut minte mai multă, n-ai fi făcut așa ceva.

Justina avea dreptate. N-aș fi făcut așa ceva, dacă aș fi avut mai multă minte.

II

NEFERICIRILE FETEI TROGLODIȚILOR

Justina nu mai avea patima de nimicire din primele timpuri a văsăriei pe care o spăla și a bronzurilor primite de doctorul Nozière de la bolnavii lecuiți și recunoscători. Bucătăria răsuna mai rar

de zgomotul farfuriilor prăbuşite şi de ţipetele frenetice ale fetei cînd îşi toca buricele degetelor la tăiatul bucăţilor de rasol. Nici coşul nu se mai aprindea şi nici apa nu se mai vărsa atît de des din robinete ; lămpile nu mai cădeau din tavan de la sine, şi dacă tata o mai găsea bogată în catastrofe, dacă învinuia puterea demonică de nimicire a bietei făpturi şi se plîngea că-i tulbură mereu tihna trebuincioasă cărturarului studios, era că nefiind în stare, după obişnuinţa celor mai mulţi oameni, să-şi schimbe judecăţile după noi experienţe, ţinea la părerile înrădăcinate şi la ideile moştenite. Mama, mai dreaptă şi mai cuminte, recunoştea că după harababura primelor zile, începea în înţelegerea Justinei, o aliniere şi o mai potrivită rînduială.

Justina făcuse pace cu statuia lui Spartacus de la ceasornicul de pe cămin. Nu-l mai izbea cu coada fulgului de praf, năpîrlit, şi viteazul de bronz nu o mai ameninţa să cadă şi să o strivească. Dar, cu încăpăţînare, nu voia să creadă că îl cheamă Spartacus. În deşert mă osteneam să-i dovedesc, cu istoria şi dicţionarul, făcînd pe umanistul, ca un pedant neghiob şi cicălitor în vîrstă de treisprezece ani. La spusele mele, ea răspundea cu un zîmbet liniştit :

— Nu ! Nu ! conaşule, nu-l cheamă cum zici dumneata. În ruptul capului, nu.

— Şi de ce ?

— Ştiu că ţi-ar plăcea mult să-ţi spui de ce.

— Păi atunci, cum îl cheamă, Justino, dacă nu-l cheamă Spartacus ?

— Nu-l cheamă de loc : dumneata l-ai poreclit aşa pe maimuţoiul ăsta.

— Află, Justino, că în fruntea unei cete de robi, Spartacus a bătut patru armate pretoriene şi trei consulare, şi că în cele din urmă Senatul, trimiţînd împotriva lui legiunile lui Crasus şi Pompei, silit să primească lupta, el şi-a ucis calul...

Justina mă întrerupse :

— Aoleu ! mă duc să amestec lintea de pe foc. Nimic nu se lipește de oală ca lintea.

O apucasem de șorț.

— Justino, statuia lui Spartacus e minunea domnului Foyatier, un prieten al tatii, bătrîn. În copilărie era cioban și păzind turmele, scobea în lemn cu briceagul animale mici...

— Ca frate-meu Florian — zise Justina. Nu era mai înalt ca o cizmă și păscînd vitele, făcea capcane pentru păsări și tot felul de drăcovenii. De mic era foarte priceput. Dar trebuie să văz de linte.

Justina dete fuga la bucătărie, de unde venea un miros iute de ars.

Justina avea un ibovnic și-l iubea. Simțisem. Cum ? Din nerăbdarea îngrijorată cu care pîndea pe postaș ? Din bucuria care-i licărea în ochi și-i înfrumuseța chipul cînd primea o scrisoare și de felul cum și-o strecura în sîn ? Din scăpărarea întregii ei făpturi ? Din toanele-i ciudate și schimbătoare ? Din izbucnirea bucuriilor ei sau a lacrimilor ei deodată ? N-aș putea să spun. Dar totul într-însa o trăda.

Voia ei bună s-a întunecat deodată. Fata își pierdu rumeneala. Ochii-i căpătară cearcăne negre. Slăbea. Nu mai puteai scoate de la ea un cuvînt. Buzele-i subțiate și strînse păreau să oprească plîngeri și mustrări. Seara întindea niște cărți jegoase pe masa din bucătărie, le cerceta ca pe niște preziceri ; apoi le amesteca mînioasă. Pe nesimțite, căzu într-o deznădejde cumplită. Nu se mai uita la cratițele ei, uita să bea și să mănînce. Mișcările îngreuiate încetineau și dacă mai spărgea cîte o farfurie, nu era ca mai-nainte dintr-un fel de furie sălbatică, ci din pricina unei lînceziri care-i reteza brațele și-i înmuia degetele. Am bănuit că suferințele-i veneau din dragoste și că Justina își pieduse iubitul pe drum. Nu încăpea îndoială. În magazinul doamnei Letort văzusem o gravură, *Femeia părăsită,* o tînără îmbrăcată în catifea neagră, stînd pe o

bancă de piatră, într-o pădure desfrunzită de toamnă. În bucătărie, nemişcată pe scaunul ei împletit, Justina semăna cu femeia părăsită, cu toate că mult mai puţin frumoasă. Aceeaşi durere şi posomorîre pe faţa ei, aceeaşi căutătură risipită în gol, aceeași oboseală a braţelor, căzute fără simţire, cu palmele pe genunchi. Starea ei nu mă lăsa nepăsător. Cunoscîndu-i pricina mîhnirii, aş fi dorit să mi se spovedească şi să vrea să-i aduc o mîngîiere, dar fără nădejdea că se va putea. Ştiam că n-ar putea să mi se încredinţeze, atît pentru că-i venea greu să stea de vorbă despre asemenea lucruri cu un băiat, cît şi pentru că nu mă judeca în stare să pot pricepe ceva. În ce mă priveşte, părerea îi era gata făcută. Aşa că o plîngeam în tăcere.

Într-o dimineaţă, ea rămase mult, peste un ceas, singură cu mama, în camera zugrăvită cu boboci de trandafiri. Am văzut-o ieșind de acolo înlăcrimată, însă și înseninată, și nu m-am îndoit atunci că și-a mărturisit stăpîne-si mîhnirea și că și-a primit mîngîierea. Nemaitemîndu-mă să fiu indiscret, i-am spus mamei :

— Justina a fost părăsită de logodnicul ei. E foarte trist.

Mama s-a uitat la mine mirată.

— Ţi-a spus ea ?

— Nu, mamă, știu eu.

I-am spus cum am dovedit, numai cu priceperea mea, taina Justinei, dar că m-am ţinut să nu-i vorbesc nimic.

— E foarte frumos să fii discret — răspunse draga de mama — dar ar fi fost și mai frumos să nu încerci să surprinzi niște taine pe care de fapt nu trebuia să le cunoști.

Mama vorbea cu asprime, dar mi s-a părut că, fără voie, îi plăcea isteţimea fiului ei.

În romîneşte de TUDOR ARGHEZI

III

Părintele Lantaigne, directorul seminarului din xxx scrise cardinalului-arhiepiscop din xxx scrisoarea următoare :

Monseniore,

Atunci cînd, la 17 ale acestei luni, am avut cinstea să fiu primit de Eminenţa Voastră, mi-a fost teamă să nu abuzez de bunătatea voastră părintească şi de bunăvoinţa voastră episcopală dacă v-aş fi expus, cu destulă amploare, chestiunea despre care venisem să vorbesc. Cum însă această chestiune este de competenţa jurisdicţiei Eminenţei Voastre şi interesează conducerea acestei eparhii care se numără printre cele mai vechi şi mai frumoase provincii ale Galiei creştine, îmi fac o datorie să supun judecăţii vigilente a Eminenţei Voastre nişte fapte pe care Eminenţa Voastră e chemată să le judece cu plenitudinea autorităţii sale şi cu belşugul luminilor sale.

Aducînd aceste fapte la cunoştinţa Eminenţei Voastre, îndeplinesc o datorie pe care aş numi-o grea pentru inima mea, dacă n-aş şti că îndeplinirea oricărei datorii este pentru suflet un izvor nesecat de mîngîiere şi că nu e destul să dai ascultare lui Dumnezeu, dacă nu-i dai ascultare cu bucurie spontană.

Faptele pe care trebuie să le cunoaşteţi, Monseniore, se referă la părintele Guitrel, profesor de re-

torică la seminar. Le voi înfățișa cît mai pe scurt și cît mai exact cu putință.

Aceste fapte se referă :

1) La doctrină ;

2) La moravurile părintelui Guitrel.

Voi expune mai întîi faptele privitoare la doctrina părintelui Guitrel.

Citind caietele după care își face cursul de retorică religioasă, am descoperit unele păreri care nu sînt conforme cu tradiția bisericii.

1) Părintele Guitrel, deși condamnă, în ce privește concluziile lor, comentariile Sfintei Scripturi făcute de necredincioși și de așa-zișii reformați, totuși nu le condamnă în principiul și în originea lor, ceea ce înseamnă din partea sa o foarte mare greșeală. Căci este evident că, o dată ce păstrarea Scripturii a fost încredințată bisericii, numai biserica este în stare să interpreteze cărțile pe care numai ea le păstrează.

2) Ademenit de exemplul recent al unui călugăr care umbla după aplauzele mirenilor, părintele Guitrel are pretenția să explice întîmplările din Evanghelie cu ajutorul așa-zisei culori locale și cu ajutorul falsei psihologii de care au făcut atîta caz germanii, și el nu-și dă seama că, umblînd astfel pe căile necredincioșilor, el merge pe marginea prăpastiei în care aceștia au căzut. Aș împovăra atenția mărinimoasă a Eminenței Sale Monseniorul Cardinal-arhiepiscop, dacă aș pune sub ochii săi venerabili pasajele în care părintele Guitrel studiază, cu o penibilă puerilitate, după povestirile călătorilor, „transporturile cu barca pe lacul Tiberiadei", precum și pasajele în care descrie cu o intolerabilă lipsă de cuviință ceea ce numește el „stările sufletești", și „crizele psihice" ale domnului nostru Isus Cristos.

Aceste inovații necugetate, care n-ar sta bine nici unui călugăr modern, nu se pot tolera la un preot care are drept misiune să învețe pe elevii seminarului. Iată de ce am fost mai mult mîhnit decît mirat atunci cînd am aflat că un elev inteligent, pe care

a trebuit chiar să-l dau afară din pricina minţii sale pervertite, îl califica pe părintele profesor de retorică drept preot „fin de siècle" [1].

3) Părintele Guitrel caută întotdeauna, cu o îngăduinţă reprobabilă, să se sprijine pe autoritatea şovăitoare a lui Clemens din Alexandria, care nu figurează printre mucenici. Prin asta, profesorul de retorică îşi dovedeşte slăbiciunea spiritului său ademenit de exemplul aşa-zişilor spiritualişti care îşi închipuie că găsesc în Stromate [2] o interpretare cu totul alegorică a tainelor celor mai trainice ale credinţei creştine ; şi, fără să ajungă la o rătăcire propriu-zisă, părintele Guitrel se arată, în acest loc, inconsecvent şi uşuratic.

4) Şi deoarece depravarea gustului este una din urmările slăbiciunii doctrinale, deoarece un spirit căruia nu-i place o hrană substanţială se hrăneşte cu alimente uşoare, părintele Guitrel caută pentru elevii săi modele de elocinţă chiar şi în conferinţele lui Lacordaire şi în omiliile lui Gratry.

Voi arăta, în al doilea rînd, faptele relative la moravurile părintelui Guitrel :

1) Părintele Guitrel face vizite domnului prefect Worms-Clavelin, în taină şi cu sîrguinţă totodată, fapt prin care se abate de la rezerva pe care o faţă bisericească de rang inferior trebuie să şi-o impună întotdeauna faţă de autorităţile publice, rezervă din care nu este cazul să se iasă în împrejurările actuale şi faţă de un funcţionar izraelit. Iar prin grija pe care o are să intre la prefectură pe o uşă dosnică, părintele Guitrel pare a-şi da singur seama de falsitatea unei situaţii pe care totuşi o prelungeşte.

Se ştie, de altfel, foarte bine că părintele Guitrel deţine pe lîngă doamna Worms-Clavelin o slujbă mai mult mercantilă decît religioasă. Acestei

---

[1] Textual : sfîrşit de secol. Expresie care, pe la sfîrşitul veacului al XIX-lea, slujea ca să arate ceea ce este ultramodern şi îndrăzneţ în artă şi literatură, cu o nuanţă de blazare şi de decadenţă. (n.r.)

[2] Lucrare a lui Clemens din Alexandria. (n.t.)

doamne îi plac antichitățile și, cu toate că e izraelită, nu disprețuiește obiectele care aparțin cultului, atunci cînd aceste obiecte au calități de artă sau de vechime. Din nefericire, sînt dovezi că părintele Guitrel procură, pe un preț de nimic, doamnei Worms-Clavelin, felurite mobile vechi de prin case de preoți provinciali, aflate în păstrarea unor epitropi ignorați. În acest chip, tapiserii, odăjdii, chivoturi, potire sînt smulse din tezaurele bisericilor voastre de la țară, Monseniore, și duse la prefectură, ca să împodobească apartamentele particulare ale domnului și doamnei Worms-Clavelin. Și toată lumea știe că doamna Worms-Clavelin a acoperit cu minunatele și venerabilele odăjdii de la Saint-Porchaire mobilele acelea care se cheamă, în chip obișnuit, pufuri. Nu vreau să spun că părintele Guitrel a tras vreun folos material și direct din aceste traficuri ; dar pentru ca inima dumneavoastră paternă să se întristeze, Monseniore, e destul faptul că un preot al eparhiei a contribuit la despuierea bisericilor de aceste comori care sînt o dovadă, chiar pentru necredincioși, că arta creștină este superioară artei profane.

2) Părintele Guitrel, fără să protesteze, lasă să se răspîndească zvonul că ridicarea sa în scaunul episcopal vacant din Tourcoing este dorită de domnul președinte de consiliu și ministru al Justiției și al Cultelor. Acest zvon este jignitor pentru ministrul care, deși e liber-cugetător și francmason, are prea multă grijă de interesele bisericii al cărei apărător civil este, pentru a pune în scaunul preafericitului Sfînt Loup. un preot ca părintele Guitrel. Mi-e teamă însă că dacă cercetăm originea acestei cabale, vom găsi chiar în părintele Guitrel pe primul și principalul ei uneltitor.

3) După ce odinioară și-a petrecut timpul liber traducînd în versuri franceze Bucolicele poetului latin Calpurnius, pe care cunoscătorii îl consideră drept un searbăd declamator, părintele Guitrel, cu o nepăsare pe care vreau s-o cred cu totul involuntară, a lăsat să circule pe ascuns această lucrare

din tinereţe. O copie a Bucolicelor a fost trimisă ziarului radical şi liber-cugetător, „Farul", care a publicat cîteva extrase unde se găseşte acest vers pe care, cu ruşine în suflet, îl pun sub ochii părinteşti ai Eminenţei Voastre :

„Cerul nostru e un sîn iubit".

Acest citat era însoţit în „Farul" de cele mai jignitoare comentarii despre caracterul şi gustul literar al părintelui Guitrel. Şi redactorul, al cărui spirit rău este prea bine cunoscut de Eminenţa Voastră, se slujea de acest vers nefericit, ca să învinuiască pe toţi profesorii seminarului şi chiar pe toţi preoţii eparhiei că au gînduri libidinoase şi intenţii indecente. Iată de ce, fără a cerceta dacă părintele Guitrel avea, ca umanist, vreun motiv să-l traducă pe Calpurnius, eu văd, cu părere de rău, în divulgarea lucrării sale cauza unui scandal, care sînt sigur că pentru inima dumneavoastră mărinimoasă a fost, Monseniore, mai amar decît fierea.

4) Părintele Guitrel obişnuieşte să se ducă în fiecare zi pe la cinci după-amiază la cofetăria doamnei Magloire din piaţa Saint-Exupère. Acolo, aplecîndu-se peste bufet, vitrine şi mese, cercetează cu un adînc interes şi cu o stăruitoare sîrguinţă, bunătăţile adunate pe farfurii şi tăvi. Apoi, oprindu-se la locul unde sînt adunate prăjiturile acelea care mi s-a spus că poartă numele de ecleruri şi savarine, atinge cu vîrful degetului cînd una, cînd alta din aceste prăjituri şi pune să i se învelească aceste ispite ale gurii într-o bucată de hîrtie. Departe de mine gîndul de a-l acuza de senzualitate din pricina acestei alegeri minuţioase şi ridicole a cîtorva creme şi aluaturi dulci. Dar avînd în vedere faptul că părintele Guitrel se duce la doamna Maglorie la ceasul cînd cofetăria e plină de persoane elegante de ambele sexe, şi dacă avem în vedere că părintele se expune aici la glumele oamenilor de lume, ne putem întreba dacă profe-

sorul de retorică de la seminar nu lasă cumva la cofetărie o parte din demnitatea sa. Într-adevăr, faptul că el alege două prăjituri n-a scăpat atenției răuvoitoare a cîtorva observatori, și lumea spune, pe drept sau pe nedrept, că părintele Guitrel ia o prăjitură pentru dînsul și cealaltă pentru servitoarea sfinției sale. Desigur că părintele poate, fără umbră de reproș, să împartă bunătățile cu persoana pe care o are în serviciu, mai cu seamă dacă această persoană a ajuns la vîrsta canonică. Dar răutatea publică interpretează aceste familiarități și aceste intimități în felul cel mai supărător și nici n-aș îndrăzni să repet Eminenței Voastre ceea ce se spune în oraș despre relațiile dintre părintele Guitrel și servitoarea sfinției sale. Nu vreau să știu de aceste acuzații. Totuși, cred că Eminența Voastră va socoti că părintele Guitrel nu poate fi scuzat de faptul că a dat prin reaua sa purtare o aparență de adevăr calomniei. Am expus faptele. Nu-mi mai rămîne decît să trag concluziile.

Am onoarea de a propune Eminenței Voastre să revoce pe părintele Guitrel (Joachim) din postul său de profesor de retorică religioasă al seminarului din xxx, conform puterii dumneavoastră spirituale recunoscute de către stat (decretul din 17 martie 1808).

Binevoiți, Monseniore, să păstrați părinteasca dumneavoastră bunătate față de acela care, însărcinat cu direcția Seminarului domniei-voastre, nu are altă dorință mai mare decît să vă dovedească întregul său devotament și adîncul respect cu care are onoarea să fie,

Monseniore,
al Eminenței Voastre prea umil și supus slujitor,

LANTAIGNE".

Părintele Lantaigne, după ce scrise această scrisoare, o pecetlui cu pecetea lui.

În romînește de AL. PHILIPPIDE

JULES RENARD

(1864–1910)

n opera lui Jules Renard, satira renunță adesea la comic pentru a se apropia de denunțul direct. Deși a făcut parte din aceeași generație ca și Courteline sau Tristan Bernard — cu acesta din urmă a fost bun prieten — Renard nu rîde din toată inima. Tonul lui obișnuit este sarcasmul.

A avut o copilărie foarte tristă, pe care a răzbunat-o, descriind-o în „Morcoveață" (Poil de Carotte) (1894). În conflict permanent cu mamă-sa, mică burgheză meschină și cicălitoare, Renard s-a format ca un revoltat individualist, dar cu spiritul critic mereu treaz. Apropierea lui de socialism a fost firească și s-a produs, ca pentru mulți alți scriitori ai timpului, la sfîrșitul secolului al XIX-lea, în timpul afacerii Dreyfus. Cînd Zola a fost condamnat pentru curajosul său manifest „Acuz", Jules Renard a scris în jurnalul său intim o pagină admirabilă, o înflăcărată profesie de credință.

În afară de „Morcoveață" — cartea copilăriei vitregite de afecțiune, Renard ne-a lăsat alte cîteva volume de proză : „Istorii naturale" (1896) în care dragostea de viață prezentă peste tot e mărturisită cu gingășie, dar uneori cu un exces de metafore, sau „Parazitul" (1891). A mai scris și piese de orientare realistă : „Pîinea căsniciei" (1895), „Plăcerile rupturii" (1895). Tot atît de interesant — poate mai interesant decît opera beletristică — este jurnalul lui Renard, scris pînă în ultimele zile de viață. Prin sinceritatea și diversitatea observațiilor, prin bogăția de fapte consemnate cu privire la lumea politică și literară a vremii, jurnalul este un izvor important de documentare pentru istoria literară și o scriere artistică de valoare.

DIN SCRISORILE LUI MORCOVEAŢĂ CĂTRE DOMNUL LEPIC ŞI UNELE RĂSPUNDERI ALE DOMNULUI LEPIC CĂTRE MORCOVEAŢĂ

Morcoveaţă, către domnul Lepic

Internatul Saint-Marc

Dragă tăticule,

M-am tot ţinut de pescuit în timpul vacanţei şi asta mi-a pus sîngele în mişcare. Nişte buboaie cît toate zilele îmi ies pe pulpe. Stau la pat. Zac pe spate şi doamna infirmieră îmi pune prişniţe. Atîta vreme cît piroanele astea afurisite nu sparg, mă doare. După aia, nici nu mă mai gîndesc la ele. Numai că se înmulţesc ca puii de găină. Unul trece, alte trei răsar. Nădăjduiesc însă să ies la liman.

Fiul tău iubitor.

Răspunsul domnului Lepic

Dragul meu Morcoveaţă,

Dat fiind că te pregăteşti pentru prima ta împărtăşanie şi înveţi catehismul, trebuie să ştii că omenirea nu te-a aşteptat pe tine pentru ca să aibă buboaie sau piroane, cum le spui tu. Lui Isus Cristos i-au bătut piroane [1] şi în picioare, şi în mîini. Dar el nu se văicărea, deşi ale lui erau adevărate.

Curaj !

Tatăl tău care te iubeşte.

---

[1] Joc de cuvinte intraductibil. În limba franceză „clou" înseamnă deopotrivă : furuncul şi piron. (n.t.)

Morcoveață, către domnul Lepic

Dragă tăticule,

Te anunț bucuros că mi-a ieșit o măsea. Deși n-am încă vîrsta, cred că-i o măsea timpurie de minte. Sper că n-o să fie singura și că te voi mulțumi întotdeauna prin sîrguința și buna mea purtare.

Fiul tău iubitor.

Răspunsul domnului Lepic

Dragul meu Morcoveață,

Tocmai acum, cînd ție ți-a ieșit o măsea, una de-a mea a început să se clatine. Abia ieri dimineață mi-a căzut. Așa că dacă tu ai o măsea mai mult, tatăl tău are una mai puțin. Precum vezi, nu s-a schimbat nimic, numărul măselelor în familie e același.

Tatăl tău care te iubește.

Morcoveață, către domnul Lepic

Dragă tăticule,

Închipuiește-ți că ieri a fost ziua domnului Jacques, profesorul nostru de latină. Toți băieții au hotărît ca eu să-l felicit în numele întregii clase. Mîndru de această cinste, mi-am pregătit cuvîntarea, presărînd ici-colo și cîte un citat latinesc. Fără falsă modestie, eram mulțumit de ea. Am scris-o apoi pe curat, pe o coală mare ministerială și, în ziua cuvenită, îndemnat de colegii mei care murmurau: „Du-te, hai, du-te odată!", am prins momentul cînd domnul Jacques nu se uita la noi și m-am apropiat de catedră. Dar abia am apucat să desfac foaia și să spun cu glas tare:

că domnul Jacques s-a ridicat furios în picioare și-a început să zbiere :

— Marș la locul tău, numaidecît !

Bănuiești că n-am mai stat pe gînduri și am șters-o la iuțeală în bancă, în timp ce băieții se piteau, vîrînd nasul în carte, iar domnul Jacques îmi poruncea furios :

— Tradu lecția !

Tăticule dragă, ce spui tu de treaba asta ?

Răspunsul domnului Lepic

Dragul meu Morcoveață,

Cînd o să ajungi deputat, atunci ai să vezi lucruri și mai și. Fiecare cu-ale lui. Dacă l-au pus pe profesorul ăsta al tău la catedră, e pesemne ca să vorbească el și să asculte alții, și nu să vorbești tu ca să asculte el.

Morcoveață, către domnul Lepic

Dragă tăticule,

Am dus adineauri domnului Legris, profesorul nostru de istorie și geografie, iepurele pe care l-ai trimis tu. Într-adevăr, mi s-a părut că darul ăsta i-a făcut plăcere. Îți mulțumește călduros. Cum intrasem în casă cu umbrela șiroind de apă, mi-a luat-o chiar el din mînă ca s-o scoată în vestibul. Apoi am vorbit împreună verzi și uscate. Mi-a spus că dacă vreau, la sfîrșitul anului, o să pot lua premiul întîi la istorie și geografie. Mă crezi oare că tot timpul convorbirii noastre am rămas în picioare și că domnul Legris, care altfel s-a arătat foarte prietenos, ți-o repet, nu mi-a oferit măcar un scaun ?

Să fie o scăpare din vedere, sau nepoliteţe ? Nu ştiu, şi-aş fi curios, dragă tăticule, să aflu care-i părerea ta.

Răspunsul domnului Lepic

Dragul meu Morcoveaţă,

Mereu mi te plîngi de cîte ceva. Ba că domnul Jacques te trimite să stai jos, ba că domnul Legris te lasă să stai în picioare. Poate eşti încă prea tînăr ca să pretinzi atenţii. Şi dacă domnul Legris nu ţi-a oferit un scaun, iartă-l : de bună seamă că, văzîndu-te aşa mic, o fi crezut că stai jos.

Morcoveaţă, către domnul Lepic

Dragă tăticule,

Aud că trebuie să pleci la Paris. Mă bucur de bucuria pe care ai s-o ai vizitînd capitala, pe care aş voi să o cunosc şi eu şi unde, cu gîndul, voi fi alături de tine. Ştiu că învăţătura nu-mi îngăduie această călătorie, dar mă folosesc de acest prilej şi te întreb dacă n-ai putea să-mi cumperi vreo două cărţi. Cele pe care le am eu le-am învăţat pe dinafară. Alege orice. E totuna. Totuşi, mi-aş dori mai cu seamă *Henriada,* de François-Marie-Arouet de Voltaire, şi *Noua Heloisă,* de Jean-Jacques Rousseau. Dacă mi le-aduci (cărţile costă o nimica toată la Paris), îţi jur că pedagogul n-o să mi le confişte niciodată.

Răspunsul domnului Lepic

Dragul meu Morcoveaţă,

Scriitorii de care-mi vorbeşti erau şi ei oameni ca tine şi ca mine. Ce-au făcut ei, poţi să faci şi tu. Scrie cărţi, că după aia ai să le citeşti.

Domnul Lepic către Morcoveață

Dragul meu Morcoveață,

Sînt tare uimit de scrisoarea ta de azi dimineață. Zadarnic o tot recitesc. Nu mai scrii așa ca altădată și vorbești de niște lucruri ciudate, care nu-mi par nici de nasul tău, nici de-al meu.

De obicei ne povestești ce ți s-a mai întîmplat, ne scrii al cîtelea ești în clasă la învățătură, despre însușirile și cusururile fiecărui profesor, numele noilor tăi colegi, starea rufăriei, dacă dormi și dacă mănînci bine.

Asta, de altfel, e ceea ce vreau să știu și eu. Azi însă nu mai pricep nimic. De unde pînă unde, mă rog, bîiguiala aia despre primăvară, cînd acuma sîntem în toiul iernii ? Ce vrei să spui ? Ai nevoie cumva de un fular ? Scrisoarea ta n-are nici dată și nu se poate ști dacă mi-o adresezi mie sau cîinelui. Pînă și scrisul mi se pare schimbat, iar felul cum îți sînt așezate rîndurile și puzderia asta de majuscule mă buimăcește. Pe scurt, bănuiesc că vrei să-ți bați joc de cineva. Presupun că de tine însuți. Asta nu-i o crimă, dar țin să te fac atent.

Răspunsul lui Morcoveață

Dragă tăticule,

Un cuvînt la repezeală ca să te lămuresc cu ultima mea scrisoare. Tu n-ai băgat de seamă : era scrisă în *versuri*.

. . . .

Scena I

DOAMNA LEPIC

Încotro ?

MORCOVEAŢĂ

(Şi-a pus cravata cea nouă şi şi-a lustruit pantofii cu scuipat.)

Mă duc cu tăticu' la plimbare.

DOAMNA LEPIC

Nu-ţi dau voie să pleci, auzi ? Că altfel...

(Mîna-i dreaptă se trage îndărăt, ca şi cum ar vrea să-şi ia avînt.)

MORCOVEAŢĂ *(încet)*

Am înţeles.

Scena a II-a

MORCOVEAŢĂ

(Dus pe gînduri, lîngă ceasornic.)

La urma urmei, ce vreau eu ? Să n-o iau după ceafă ! Mama e mai darnică în privinţa asta decît tata. Mi-am făcut socoteala. Cu atît mai rău pentru el.

Scena a III-a

DOMNUL LEPIC

(Ţine mult la Morcoveaţă, dar cum e mereu pe drumuri, chemat de afaceri, nu are niciodată timp de el.)

Hai să mergem.

MORCOVEAŢĂ

Eu nu merg, tăticule.

DOMNUL LEPIC

Cum nu mergi ? Nu vrei ?

MORCOVEAŢĂ

O, eu vreau, dar nu pot.

DOMNUL LEPIC

Lămureşte-mă, ce s-a întîmplat ?

MORCOVEAŢĂ

Nimic, rămîn acasă.

DOMNUL LEPIC

Mda, sigur, iar ţi s-a năzărit ceva. Ce dihanie mai eşti şi tu ? ! Nu mai ştie omul cum să te ia. Ba vrei, ba nu vrei. Rămîi acasă, băieţaş, şi bîzîie cît pofteşti.

Scena a IV-a

DOAMNA LEPIC

(Ca să audă ce se vorbeşte, ea are întotdeauna prevederea de-a trage cu urechea pe la uşi.)

Sărăcuţul de el ! *(Prefăcîndu-se că-l mîngîie, îi vîră mîna în păr şi-l trage vîrtos.)* Ia te uită cît mai pătimeşte pentru că taică-său... *(Aici se uită chiorîş la domnul Lepic.)*... vrea să-l care după el. Mama ta nu te-ar chinui cu atîta cruzime. *(Domnul Lepic-tatăl şi doamna Lepic-mama îşi întorc spatele unul altuia.)*

MORCOVEAȚĂ

(Ghemuit într-un dulap, cu două degete vîrîte în gură și cu unul în nas.)

Nu oricine poate fi orfan.

. . . .

MUSCA

VÎNĂTOAREA CONTINUĂ și Morcoveață, care ridică pocăit din umeri, convins că e un mare prost, merge iară în urma lui taică-său, plin de zel, căznindu-se să pună piciorul stîng în al domnului Lepic și întinzînd pasul de parcă l-ar fugări un căpcăun. Se odihnește doar cît rupe vreo mură, vreo pară pădureață, ori niște porumbe din cele care fac gura pungă, albesc buzele și potolesc setea. De altfel, într-unul din buzunarele tolbei duce plosca cu rachiu. Hai o înghițitură, hai alta — dă gata aproape tot rachiul, de unul singur, fiindcă domnul Lepic, îmbătat de vînătoare, uită să mai ceară.

— Nu tragi o dușcă, tăticule ?

Vîntul n-aduce decît un mormăit de refuz. Morcoveață golește plosca făcîndu-i de petrecanie și ultimului strop, cu care abia îl îmbiase pe taică-su și, amețit, întinde iar pasul după el. Pe neașteptate se oprește în loc, vîră un deget în ureche, scuturîndu-l de zor, îl trage afară, apoi parcă ascultă și strigă domnului Lepic :

— Știi, tăticule, cred că mi-a intrat o muscă în ureche.

DOMNUL LEPIC

Scoate-o, băiete !

MORCOVEAȚĂ

S-a băgat prea la fund și nu pot s-o ating. Aud doar cum bîzîie.

DOMNUL LEPIC

Atunci las-o să moară.

MORCOVEAȚĂ

Și dacă plodește, tăticule, dacă-și face cuib ?

DOMNUL LEPIC

Încearcă s-o strivești cu colțul batistei.

MORCOVEAȚĂ

Ce-ar fi să torn nițel rachiu, s-o înec ? Îmi dai voie ?

— Toarnă ce vrei — strigă domnul Lepic — dar lasă-mă-n pace !

Morcoveață lipește buza ploștii de ureche și-o golește pentru a doua oară, să fie la adăpost, dacă domnului Lepic i-ar trece prin minte să-și ceară partea.

Și îndată strigă voios, alergînd să-l ajungă din urmă :

— Știi, tăticule, nu mai aud musca. Cu siguranță că a dat ortul popii. Atîta doar c-a băut tot rachiul.

În romînește de M. GAFTON și M. MORARIU

PRĂJITURA STRICATĂ

Doamna Bornet rupse telegrama de-a lungul liniei zimţate şi citi :

„Nu ne aşteptaţi. Indispuşi. Salutări. Lafoy."

— Ce păcat ! oftă ea. Nu, zău — întreabă-te şi tu : grozav motiv ! Şi eu care am pus totul la punct !

— Chestii de astea nu ni se pot întîmpla decît nouă — spuse domnul Bornet.

Doamna Bornet reflectă :

— Ştii ce-mi dă în gînd ? Există totuşi un mijloc să ieşim din încurcătură. Mîine vine familia Nolot. Prăjitura nu se strică de la o zi la alta. O s-o folosim.

Dar a doua zi, chiar în clipa cînd să aprindă lumînările, doamna Bornet primi o altă telegramă :

„Azi imposibil. Scuze. Nolot."

— Parcă-i un făcut — zise domnul Bornet.

Doamna Bornet, copleşită, cu buzele sărăcite de sînge, nu înţelegea această înverşunare a sorţii împotriva ei şi îşi deschise gura cît putu mai mare, pentru a nu zăgăzui ieşirea cuvintelor jignitoare.

— Şi să-ţi spună de-abia la ora nouă ! Ce mitocani !

— Mai bine mai tîrziu decît niciodată. Oricum, caută de te liniștește, mielușeaua mea, nu cumva să dai ortul popii !

— Oh ! Chiar și ai de ce rîde. Frumoasă chestie, n-am ce zice. De data asta prăjitura e pierdută de-a binelea.

— O s-o mîncăm mîine la prînz.

— Nu cumva crezi că o să te îndop cu prăjituri în fiecare zi !...

— Nici prin cap nu-mi trece, dar cum n-avem altă ieșire, ce să facem, ne resemnăm.

— Fie, să ne aruncăm bruma de avere pe gîrlă, fără nici un rost — spuse doamna Bornet.

Înciudată în calitatea ei de stăpînă a casei, ea petrecu o noapte albă, cu junghiuri la rinichi, în timp ce consortul dormea legitim și — cine știe — visa poate dulciuri cu vanilie.

— Se linge pe buze încă de pe acum — gîndea doamna.

Zis și făcut. La prînz servitoarea aduse cu multă băgare de seamă prăjitura la masă. Domnul și doamna Bornet o contemplară. Căzuse. Crema luase o culoare gălbuie și se scurgea prin numeroase crăpături, iar pișcoturile se cufundau încetul cu încetul în ea. Ieri semănînd cu cine știe ce mîndru castel, acum nu mai aducea cu nici o clădire, cel puțin dintre acelea ce nu sînt încă prăbușite. Domnul Bornet păstră aceste observații pentru sine însuși, iar doamna se apucă să taie felii. Silindu-se să le facă cît mai egale, îi spuse soțului :

— Tragi cu ochiul la cea mai mare, mîncăule !

Cuțitul dispăru sub valurile de cremă ce se prăbușeau, scîrții pe farfurie, răspunzînd supărător în dinți, dar doamna nu reuși de loc să fixeze limitele, să traseze cărări uscate, căci feliile se revărsau în permanență una peste cealaltă. Exasperată, doamna Bornet luă farfuria, răsturnînd în cea a soțului jumătate din prăjitură și zise :

— Poftim, ia și înfulecă.

Domnul Bornet își umplu o lingură de supă, suflă în cremă, atît i se păru de rece, și nu luă decît o

îmbucătură. Dar limba, stînjenită, refuză să o mestece. Domnul Bornet se strîmbă, apoi zîmbi :

— Cred că are puţin iz.

— Ei asta-i acum — spuse doamna. Cîte mofturi mai faci ! Pe legea mea ! Nu ştiu, zău, cum să-ţi mai intru în voie cu mîncarea. Doamne Sfinte, cît sînt de nenorocită !

— Încearcă şi tu — zise simplu domnul Bornet.

— N-am nevoie să încerc. Ştiu dinainte că nu are nici un gust.

— Încearcă totuşi. Înghite numai o linguriţă, una singură.

— Înghit şi două dacă vrei — zise doamna Bornet.

Şi într-adevăr, le mîncă pe amîndouă, una după alta, zicînd :

— Ei, ce are ? Ce găseşti tu la prăjitura asta ? E puţin stătută, atîta tot.

Dar nu mai continuă să mănînce. Descurajată, cît p-aci să-i dea lacrimile, cînd domnului Bornet îi veni o inspiraţie.

— Ascultă ! De mai multă vreme nu i-ai mai dat nimic portarului şi am băgat de seamă că de la Anul nou atenţia lui faţă de noi scade. Hai să renunţăm. Îi dăm lui prăjitura. Noi avem o viaţă întreagă înainte ca să mîncăm altele, nu-i aşa ?

— Cel puţin pune partea ta înapoi — zise doamna Bornet.

Îl chemară pe portar.

După complimentele obişnuite :

— Pot să-ţi ofer prăjitura asta ? spuse domnul Bornet, întinzîndu-i farfuria.

— Sînteţi mult prea bun, domnule — răspunse portarul — dar poate vă trebuie dumneavoastră ?

— Da' de unde — spuse domnul Bornet. Mi-a ajuns pînă aici. Îşi apăsă nodul beregatei şi scoase limba.

Portarul, cu ochii aţintiţi asupra prăjiturii, cu nările umflate, ezită şi întrebă deodată :

— Prăjitura e cu ouă ?

— Cum să nu fie — spuse domnul Bornet — nu poţi face o prăjitură bună fără ouă.

— Atunci n-am făcut nimica, nu-mi plac ouăle.

— Ce tot îndrugi, frate — spuse doamna Bornet. Are cel mult un gălbenuş pentru ca să lege aluatul.

— Vai, doamnă, numai cît aud un cotcodăcit de găină şi-mi vine rău de la stomac.

— Îţi spun eu — zise domnul — e minunată. Ai să te ospătezi.

Ca dovadă, îşi vîrî degetul în prăjitură, apoi îl linse cu curaj.

— Se prea poate — spuse portarul ; nu mă pricep. Oricum, n-o iau. Mi-ar veni să vărs. Nu vă supăraţi. Vă mulţumesc foarte mult.

— Poate pentru soţia dumneavoastră ?

— Nevastă-mea e la fel ca mine. Îi vine şi ei să verse. Poate că scîrba asta e şi ea puţin de vină că ne-am luat.

— Nici pentru fermecătorii dumitale copii ?

— Puştii mei, doamnă ? Pe cel mai mare l-au apucat durerile de dinţi. Şi-i pierde prin toate ungherele. Dulciurile nu fac pentru el nici doi bani. Iar mezinul, bietul de el, nu-i încă învăţat cu bunătăţile.

— Destul — spuse doamna Bornet glacial. Lasă-l în pace. Nu-l putem sili. Nici nu avem dreptul. Ne pare rău, prietene !

— Da, destul — zise domnul Bornet, cu un ton de parcă ar fi gonit un cerşetor.

Cei doi se simţeau umiliţi. Portarul le observă nemulţumirea. Cuprins de scrupule delicate, nu vru să lase în urma lui o impresie rea, şi spuse politicos :

— Dumneavoastră, domnule, care sînteţi un savant, n-aveţi cumva printre cărţile dumneavoastră vreuna cu scrisori gata scrise, imprimate, cu urări de sărbători, pentru Sfînta Honorina de pildă ? Iată ce mi-ar face plăcere şi mi-ar fi şi foarte folositor. O s-o aduc înapoi.

Nici măcar nu i se răspunse. Portarul se îndepărtă de-a îndărătelea, zăpăcit, sigur că-i supărase, legîndu-se în sinea lui să-i facă, prin amabilitățile legate de funcția lui de portar, să le treacă supărarea.

— Imbecilul! spuse domnul Bornet. Oameni lihniți de foame. Deunăzi, ăla mic al lor sugea o foaie de salată.

— La urma urmei, asta nu-i decît orgoliu — spuse doamna Bornet. Grozav îi mai venea să o primească.

Doamna nu-și putea reveni și bătea febril cu degetele pe micile tobe ale tîmplelor. Cu coatele sprijinite pe masă, domnul își consulta mîneca hainei. Într-adevăr, prăjitura era atît de greu de plasat, încît nu puteau face altceva decît să se dezintereseze de ea.

— Tare proști mai sîntem — spuse în fine doamna.

Și apăsă cu putere pe para soneriei.

— Louise — vorbi aspru doamna Bornet — ia și mănîncă asta. Brînza să ți-o păstrezi pentru mîine.

Louise luă prăjitura.

— Sper că-i dăm desert cu vîrf și îndesat.

— O s-o înfulece cît ai zice pește.

— Depinde — spuse domnul. Nu mi-aș băga mîna în foc. Fata asta se rafinează pe zi ce trece. Prinde obiceiuri pariziene. Poartă diamante de sticlă în urechi.

— Știu. De cînd dintr-o nesocotită generozitate am dus-o la circ, s-a apucat să jongleze cu farfuriile. Dar nu-și va aduce distincția pînă la a-și persecuta propriul stomac.

— Dacă mă întrebi pe mine, eu unul nu am nici o încredere. Poate să înfulece prăjitura, dar poate să nici nu se atingă de ea.

— Aș vrea s-o văd și pe asta.

Așteptară puțin; apoi, pentru un motiv sau altul, așa ca dintr-o doară, doamna Bornet trecu prin bucătărie. Se întoarse scrîșnind din dinți.

— Ghicește, dacă ești în stare, unde-i prăjitura noastră.

Domnul Bornet se ridică, înălţîndu-se ca un semn de întrebare, oscilant.

— Ghicește, și îţi dau o avere.

— Spune, mor de nerăbdare.

— La lada cu gunoi !

— Asta-i prea de tot !

— Mai jertfește-te și altă dată pentru nerușinatele astea ! Ajută-le să iasă din noroi și iată recunoștința : „Doamnă, n-am venit aici ca să mănînc prăjiturile dumneavoastră mucegăite !" Dar mă jur pe Dumnezeul meu că această neobrăzare a costat-o scump.

Dispreţuind cuvîntul omenesc, doamna Bornet își îndepărtă cele cinci degete de la mîna dreaptă și cele trei degete de la mîna stîngă.

— Înţeleg foarte bine — spuse domnul Bornet, cu faţa ca plumbul — că i-ai dat papucii.

— Lua-o-ar naiba !

Unul în faţa celuilalt, se aţîţau la răzbunare. Ea trăgînd o tiflă își simţi urechile arzînd, fruntea înfierbîntată, obrajii în flăcări, iar el se întuneca din ce în ce mai mult, ca o fereastră în care bate soarele cînd storul se lasă încetul cu încetul și își lăţește umbra.

În romînește de VERA CĂLIN

GEORGES COURTELINE

(1858—1928)

Georges Moineaux, care a scris sub numele Courteline, s-a născut în 1858 la Paris. Era fiul unui umorist, cunoscut pentru „Tribunalele comice", schițe din viața justiției. Georges a debutat scoțînd o revistă umoristică, dar primele lui scrieri semnificative au apărut după ce și-a făcut serviciul militar. Volumele pe care le-a publicat — „Veseliile escadronului" (1886), „Trenul de 8 și 47" (1888) — au stimulat în Franța și în alte țări numeroase alte scrieri antimilitariste. Mai tîrziu, cariera de funcționar ministerial i-a oferit lui Georges Courteline un alt cîmp de observație satirică, fructificată mai ales în „Domnii birocrați" (1893). Existența scriitorului s-a scurs liniștită și modestă. Pe lîngă schițe și romane, a scris teatru, comedii, scenete. A rămas faimoasă nuvela „Boubourouche" — dramatizată apoi — în care un bărbat de o credulitate nemărginită e mereu înșelat de o amantă certăreață și-și cere pînă la urmă scuze. Personajul descinde din Molière.

Ales în 1926 membru al Academiei Goncourt, Courteline a murit cu doi ani mai tîrziu.

Cu aparențe minore, denotînd uneori o pasiune excesivă pentru gluma facilă și calambur, scrisul lui Courteline are virtuți satirice neobișnuite. Observația comică minuțioasă e comunicată adesea cu procedeele viu colorate ale grotescului. Lucid, dar fără a depăși un individualism iritat, Courteline trece în revistă instituțiile sociale ale vremii și pe reprezentanții ei marțiali și imbecili — ofițerii și subofițerii, judecătorii, comisarii. Bunul plac domnește în armată ca și în justiția burgheză, transformă victima în vino-

vat, îl terorizează pe recrutul speriat. Alt obiectiv principal al satirei e mentalitatea și existența micului burghez, cu mintea mobilată de prejudecăți și banalități, cu menajul lui transformat într-un veșnic cîmp de bătălie. Severitatea cu care Courteline descrie femeile din mica burghezie merge pînă la misoginie, dar tipurile de tirane casnice sînt localizate social. Populată de tipuri bine desenate, cu eficiență comică, opera lui Courteline, deși limitată la înțelegerea socială, e satiră realistă care îngăduie apropierea de modelul ei ilustru, Molière.

O DURERE DE GÎT

Era o dimineață atît de rece, încît Lapérine simți cum îi îngheață vîrful nasului, numai scoțîndu-l de sub plapumă. Rămase așadar o clipă nemișcat, cu ochii deschiși, chircit, cu bărbia atingînd aproape genunchii. În întuneric, camarazii săi se îmbrăcau tăcuți. Sacii cu periile de țesălat, desprinși din cuie sub greutatea trupurilor lor, cădeau pe podele, picioarele de fier ale paturilor răsunau sub izbiturile galenților cu vîrfuri întoarse în sus.

Sculat cel dintîi, căprarul își începu micul turneu de fiecare dimineață, grăbindu-și oamenii, trecînd de la un pat la celălalt, părînd, așa cum era îmbrăcat într-o cămașă albă și lungă, o pată palidă de lumină ieșită la plimbare în noapte.

Cînd ajunse la patul lui Lapérine, se opri, întinse mîna, pipăi pătura și strigă deodată, scuturîndu-l cu putere :

— Măi, ăla care ești aici, spune-mi de-a dreptul, nu te rușina, azi n-ai de gînd să faci ochi ?

Și cum omul nu mișca de fel :

— Haide odată, în picioare ! La corvoadă ! Ce, o faci pe surdul ?

Lapérine, într-adevăr, părea că nu aude nimic. Cumpănea între teama de a dormi la noapte la carceră și plăcerea de a rămîne „țintuit în pat" pe un asemenea ger. În fine, slăbiciunea învinse.

Era laş în faţa frigului, cum e o pisică în faţa unei găleţi cu apă.

Se întoarse pe partea cealaltă.

— Hai, lasă-mă în pace! Nu mă scol, 's bolnav!

— Care bolnav! protestă căprarul. Ce ţi se năzare la ora asta?

Lapérine dădu din umeri sub pătură:

— Nu mă bate la cap, mi s-a strîmtat pielea şi mă strînge.

Căprarul tăcu, contemplă o clipă masa inertă a lui Lapérine, apoi plecă cu pasul său liniştit:

— Ce puturos!

Încetul cu încetul, camera se goli; oamenii plecau unul după altul la grajd, cu raniţele strînse sub braţ, numai în cămăşi sau în tricouri, cu tot frigul groaznic de dimineaţă, care acum pătrundea prin uşa deschisă, îngheţînd apa murdară din lighean şi fundul umed al gamelelor lăsate pe masă, în ajun. Într-o clipă, nu mai fu nimeni. Se lăsă o linişte adîncă. Dar uşa se izbi din nou, un val de ger pătrunse în cameră, şi vocea subofiţerului de serviciu răsună sfîşiind tăcerea:

— Nici un bolnav?

Lapérine se ridică uşor şi spuse cu o voce pe care se silea să o facă cît mai slabă:

— Lapérine, cavalerist, compania a 2-a.

Subofiţerul îl înscrise şi dispăru alergînd. Lapérine auzi prin peretele subţire cum îşi strigă mai departe formula „Nici un bolnav?". Avea acum linişte două ore. Îşi trase pătura peste urechi şi adormi din nou în somnul dulce al celor drepţi.

Nu se trezi decît destul de tîrziu.

Deschise ochii, privi, văzu podeaua camerei măturată şi mulţimea de paturi făcute. Corvoada de dimineaţă se terminase şi oamenii erau la instrucţie. Un singur trompet, scutit de serviciu, îşi lustruia cu o piele de căprioară garda săbiei. Lapérine simţi o uşoară teamă. Se ridică:

— A trecut vizita?

— Nu — făcu camaradul — nu încă.

— Cît e ceasul?

— Opt şi jumătate.

— Bine, nu mai întîrzie ea mult... O să trebuie să mă scol, a dracului belea !

Trompetul nu răspunse. Îşi examina sabia îndeaproape, trecîndu-şi degetul roşu de tripoli printre împletiturile mînerului. Liniştit, îl întrebă :

— Eşti bolnav ? Ce ai ?

— Am că n-oi scăpa de fel de ălea patru zile de arest.

În fond îl tulburau nelinişti. Perspectiva unui redutabil : „Nu e bolnav", urmat imediat de cele patru zile de arest tradiţionale, începea să-l facă visător şi să-i strice puţintel bucuria de a fi chiulit de la corvoada aşternutului de paie, a ţesălatului şi a instrucţiei. Nopţile petrecute pe scîndura goală a carcerei numai în pantaloni de pînză de sac şi bluză, pe un frig de 25° nu avea de fapt nimic prea seducător în ele. Se gîndi o clipă tăcut, instalat în patul său, cu genunchii aduşi la gură. Rosti apoi cu voce tare, ca şi cînd şi-ar fi urmat ideea :

— Şi, colac peste pupăză, sînt friguros ca o sobă de copt castane.

Dar deodată nepăsarea învinse.

„Ah ! La urma urmei, amin ! O să-i spun doctorului că mă doare gîtul. Dacă se prinde, foarte bine ; dacă nu se prinde, cu atît mai rău. Doar trebuie să mă eliberez curînd, ce dracu' ! De altfel, durerea de gît nici nu se poate vedea, nu-i aşa ?"

II

Lapérine ajunse ultimul la infirmeria regimentului. Vizita începuse. Împinse canatul uşii şi, fără zgomot, se alinie şi el în şirul bolnavilor a căror lungă coadă ascundea peretele gol al odăiţei. Îşi potrivise un chip ca după împrejurare : faţa gal-

benă, nerasă, înfundată în gulerul ridicat al mantalei ; părul ciufulit și cam lung, răvășit ; șapca (capela) înfundată pînă peste ochi ca o bonetă de noapte ; aspectul său febril, sleit, cu umerii apăsați de oboseala insomniilor neîntrerupte, îi dădeau o fizionomie de bolnav de o verosimilitate uimitoare. Intrarea lui făcu senzație.

Așezat într-o rînă pe scaun, în fața mesei de lemn alb pătată de cerneluri, cu carnetul de infirmerie deschis, medicul consulta. Lîngă el, un individ, uscat ca o prăjină, explica cu voce plîngăreață, vorbind de jupuieli pe coapse, de carne vie, de dureri pătrunzătoare.

Medicul îl întrerupse :

— Am înțeles, destulă vorbărie ! Lasă-ți pantalonii !

Omul ascultă, își scoase izmenele, își ridică cămașa și-și arătă fesele goale. Se lăsă un minut de tăcere, medicul examina. Deodată își luă tocul între dinți, apropie fața și atinse ușor una dintre răni cu vîrful degetului :

— Te doare cînd te ating ?

Cavaleristul, stînd mereu aplecat, răspunse :

— Da, domnule doctor, mă arde ca un foc.

— Mai las-o ! spuse celălalt. Nu-i chiar așa de grav, ce naiba !...

Își reluă tocul.

— Îmbracă-te !

Omul se îndreptă, cu obrazul stacojiu. Aplecat pe caiet, medicul scria.

— Scutit de călărie două zile. O baie de șezut cu apă sărată și pudră de amidon.

Apoi strigă :

— Chantavoine !

Unul dintre bolnavi se desprinse din coadă și se apropie, șchiopătînd, de masă.

— Ce ți s-a întîmplat ? întrebă doctorul.

— Domnule doctor, mă doare piciorul ; de două zile nu mai pot...

— Scoate-ți ciorapul !

Chantavoine lăsă să-i cadă galentul, își puse piciorul pe un scaun și desfăcu legăturile care-i fixau fluierul piciorului și glezna. Din nou, doctorul examină aplecîndu-se.

— Ei bine — făcu el — eu unul nu văd nimic !

— O, ba da, domnule doctor ! încercă Chantavoine să spună.

Acest cuvînt îl aduse pe doctor într-o stare de mînie zgomotoasă.

— Ce „ba da, domnule doctor“ ?, Ce „ba da, domnule doctor“ ? Ce vrei să-mi dovedești cu „ba da, domnule doctor“ ? Ce, crezi că sînt orb ? Crezi cumva că am nevoie de părerea ta ?

— Domnule...

— Destul, fir-ai să fii ! N-ai nici pe dracu' ! Hai, șterge-o !

Era palid de furie. Își zvîrli tocul în cerneală și pe caietul de infirmerie, în dreptul numelui Chantavoine, scrise grăbit, cu un scris furios și mare : „Nu e bolnav, patru zile de arest“.

Omul cu durerea de gît se gîndi :

„Am sfeclit-o !“

Cinci sau șase infirmi mai defilară încă. În fine, îi veni și lui rîndul. Auzindu-și numele, se apropie, descompus, frînt în două. De cînd intrase se lovea cu cotul de perete pentru ca să i se urce pulsul.

Spuse :

— Domnule doctor, mă doare tare rău gîtul. Nu mai pot să mănînc ; mă doare și cînd înghit scuipatul !

— Vino mai încoace ! spuse doctorul.

Omul se apropie.

— Am febră — încercă el să mai adauge cu glasul slab — sînt două nopți de cînd nu mai dorm.

Doctorul îi apucă încheietura mîinii, căută artera, păru că se reculege un minut.

Deodată puse mîna pe o paletă de fildeș, pe care o avea la îndemînă.

— Deschide gura !

Lapérine căscă gura cît putu mai mult, oferindu-și gîtul spre examinare.

— Ei, da ! conchise în fine medicul — e o mică inflamație.

Lapérine, cu limba încă apăsată de greutatea paletei, crezu că se înăbușă de uimire. Știu, totuși, să se stăpînească, și așteptă cu răbdare sfîrșitul consultației.

Medicul reluă :

— O să-l facem să vomite. Adu-mi emeticul, Gilbert !

Infirmierul alergă spre dulapul cu medicamente și, timp de un minut ce păru fără sfîrșit, dispăru cu pintenı cu tot între cele două canaturi ale mobilei. Se auzi cum scotocește zgomotos, răsturnînd o armată întreagă de sticle. Un miros dulceag, grețos, se răspîndi, ieșind din fundul dulapului, unde fiolele destupate se amestecau cu mormane de flori de tei. În cele din urmă, Gilbert reapăru, ținînd într-o mînă un flacon plin cu un fel de praf albicios și în cealaltă o crăticioară de plumb. Doctorul luă fiola, aruncă în crăticioară puțină pudră, măsurată de el însuși cu o grijă minuțioasă, turnă apă, amestecă o clipă și întinse totul bolnavului :

— Înghite !

Lapérine se execută.

— N-o să pățești nimic — spuse doctorul ; te scutesc de serviciu două zile și vino poimîine din nou, dacă nu-ți merge mai bine.

III

A treia zi, Lapérine, care constatase că e minunat să chiulești timp de două zile și să scapi de toate plictiselile meseriei, să rămîi în pat dimineața și să-ți petreci după-amiaza în fața sobei prăjind biscuiți, se prezentă la vizită.

— Ei ? făcu medicul militar.

— Sfinte Doamne, domnule doctor ! răspunse Lapérine. N-aş putea spune că mă doare, totuşi nu-mi merge prea grozav. Dacă aţi vrea să-mi mai daţi o dată un vomitiv...

— E în ordine. Întinde-ţi botul !

Comedia de acum trei zile reîncepu. Lapérine deschise din nou o gură de crap ; din nou medicul militar recunoscu o inflamaţie în gîtul lui Lapérine şi, din nou, Lapérine făcu sforţări să nu leşine de rîs în nasul medicului militar. Doctorul îi badijonă cerul gurii cu praf de alaun — o amărăciune care lui Lapérine i se păru dulce, avînd în vedere cele două zile de scutire de serviciu în care era învelită, precum şi invitaţia doctorului de a se prezenta din nou, dacă acest remediu energic ar rămîne şi el fără efect.

Deci alte două zile omul cu durerea de gît putu să guste dulceaţa vieţii de proprietar.

Ducea o existenţă încîntătoare. Se scula cînd voia, se spăla cu apă călduţă, îşi ceruia cizmele sau îşi peria dolmanul urlînd cîntece patriotice învechite cu voce falsă şi cu conştiinţa liniştită. Făcea glume pe socoteala băieţilor, îi privea rînjind tăcut cum se pregătesc pentru trecerea în revistă de sîmbăta viitoare şi răspundea sunetelor trompetei : „Da, da, băiatule, sună, sună, nu te lăsa ! O să te minunezi tu cît de repede o să alerg !“ Restul timpului fluiera, aţîţa focul, bătea toba pe geamuri, se ghiftuia paşnic cu tartine prăjite în prealabil pe vîrful cuţitului la gura sobei. De altfel, împins de un sentiment natural de pudoare, îşi pusese un şal în jurul gîtului.

Încă de trei ori Lapérine se prezentă la vizită şi de fiecare dată fu recunoscut bolnav. Astfel, succesiv, i se badijonă gîtlejul cu nitrat de argint, apoi i se pictă gîtul cu tinctură de iod. Deveni respingător şi ridicol la vedere, astfel încît camarazii, dezgustaţi, îl poftiră să nu mai şadă la masa comună şi să mănînce din gamelă pe patul său. Plăcerea de a nu se mai scula la sunetul trompetei îl

făcu să accepte fără prea multă supărare această mică umilință, tot așa cum îl făcuse mai înainte să îndure ocările fără sfîrșit ale subofițerului de planton.

Se întîmplă totuși un lucru natural și anume că într-o bună zi Lapérine, din pricina introducerii a tot felul de porcării în gît, căpătă chiar o durere adevărată : se trezi cu o extincție a vocii și cu un fel de senzație de sugrumare.

Simțea în gîtlej un fel de îngroșare neplăcută ce împiedica trecerea salivei. Își spuse : „Ia te uită, asta vine tocmai la timp !" Și se duse la vizită. Din nefericire, în dimineața aceea doctorul nu era în toate apele sale și, recunoscîndu-l pe Lapérine, începu să spumege de furie.

— Cum, iar tu ? Nu cumva îți bați joc de mine ? O durere de gît care ține 15 zile ! Cine a mai auzit așa ceva ! Pe legea mea că înțeleg ce cauți : ai vrea să te abonezi la stat degeaba ; îți închipui că o să-i dai mereu așa înainte și că o să-ți faci toată armata numai în cameră sau la cantină ! Așteaptă numai, nătărăule, îți dau eu ție abonament !

Lapérine protestă :

— Dar, domnule doctor...

— Ține-ți gura, fir-ai să fii, vrei sau nu vrei să-ți ții gura ? Spune-mi, te rog, dacă ești bun !

Lapérine nu insistă.

— Apropie-te — reluă medicul... mai mare... mai mare, deschide odată gura cum trebuie, pentru numele lui dumnezeu !

Și, înșfăcîndu-i bărbia, îi desfăcu fălcile. O simplă aruncătură de ochi îi fu destul.

— E chiar așa cum am bănuit, nu mai are absolut nimic. Ei bine, băiatule, e perfect. O să speli putina de îndată la țesălat și, altă dată, ah, găinarule ! Chiulangiule ! Am să-ți arăt eu cu cine ai de-a face !

Nenorocitul de Lapérine încercă, dar, vai ! zadarnic, să mai spună un ultim cuvînt. O aruncătură de ochi a medicului îl făcu să intre în neant și părăsi infirmeria cu capul plecat.

Seara dormi la carceră, și cum noaptea se lăsă un frig îndrăcit, ieși de acolo cu o anghină purulentă, care necesită transportul de urgență la spitalul militar.

IV

Lapérine fiind vecinul meu de cameră, am socotit de datoria mea să-i fac în prima duminică o vizită. Mă dusei deci la spital, situat la celălalt capăt al orașului.

Era un monument sinistru, cu pietre înnegrite de vreme, cu cupolă grea care îi dădea înfățișare de biserică. Dincolo de ferestrele înalte și înguste, apăreau cearșafurile albe ale paturilor, înverzite puțin de sticla geamlîcului, plafonul afumat al sălilor și bonetele de bumbac ale bolnavilor convalescenți. Intrai sub boltă și-l întrebai pe portar :

— Lapérine, cavalerist la 51 Vînători ?

Omul întoarse capul :

— A murit chiar azi.

Am rămas trăsnit.

— Cum, a murit ?

Omul răspunse :

— Doamne, Isuse Cristoase, da, bietul om n-a avut noroc ! A fost dus în salonul contagioșilor și a luat o febră tifoidă. L-a curățat în trei zile.

În romînește de VERA CĂLIN

ZI-I SĂ-ŢI ZIC !

I

Ajuns plutonier-major datorită vechimii, se învăţase pînă într-atîta să le trîntească oamenilor un „zi-i să-ţi zic", încît această nenorocită împreunare de cuvinte „zi-i să-ţi zic" ajunsese pentru el un tic şi o poreclă.

Zicea :

— Zi-i să-ţi zic... măi, ăla de colo... vezi că la noapte o să dormi la zi-i să-ţi zic.

Sau încă :

— Zi-i să-ţi zic, ăl de ai pintenii ciupiţi şi eşti murdar ca un... zi-i să-ţi zic... pieptene ; o să ai opt zile de... zi-i să-ţi zic.

Nu scotea patru cuvinte în şir, fără să intercaleze un „zi-i să-ţi zic" între al doilea şi al treilea.

Soldaţii nu-i mai spuneau decît „zi-i să-ţi zic".

Era o brută în toată puterea şi infamia cuvîntului, o brută laşă, idioată şi feroce, care nu avea altă bucurie şi altă ambiţie decît să aibă în fiecare zi mai mulţi oameni pedepsiţi decît avusese în ajun. Niciodată nu era mai fericit decît atunci cînd putea să vadă, la apelul consemnaţilor, cum se aliniază în faţa corpului de gardă o droaie nesfîrşită de prizonieri în bluze albe, cu papucii de lemn în picioare, cu capela pe o ureche. La asemenea prilejuri, îşi freca mîinile, glumea, rînjea :

— Eh ! eh ! pehlivanilor, avem ceva pentru zi-i să-ţi zic în seara asta ! Aşteptaţi puţin, scîrnăvii ce sînteţi, o să scot eu din voi oameni...

Se bucura cînd îi întreba pe recruţii nou sosiţi cum îi cheamă, cu singurul scop de a le spune :

— Aha ! care va să zică aşa te cheamă ? Ei bine ! mie-mi zice Flick şi la capătul numelui meu stau atîrnate opt zile.

Cîteodată, chema pe cîte unul, strigîndu-l de la un capăt la celălalt al curţii :

— Măi ăla ! cel de colo... zi-i să-ţi zic... Lantibout ?

Cel chemat venea în pas alergător.

— Domnule comandant ?

La care Flik zicea, fără să se tulbure :

— Cum ai spus ?

— Am spus „domnule comandant".

— Aha ! Care va să zică ai spus „Domnule comandant" ? Ei bine, trei zile de zi-i să-ţi zic, pentru că ai spus „domnule comandant". Eu sînt *adjutant*, băiatule !

„Contraapelul" era partea sa cea mai tare. Nu trecea nici o săptămînă să nu intre la ceasurile două de dimineaţă în camera cufundată în tăcere, cu gluga trasă peste frunte, însoţit de un soldat de gardă, cu felinarul în mînă. Înainta tăcut, cu paşi de lup, ridica fără zgomot săculeţele agăţate la capul paturilor, scoţînd din ele, una după alta, măturica, ţesala, buretele şi peria mare, iar cînd descoperea pe vreuna din ele ceea ce căuta, şi anume pata de grăsime a unei lumînări, îl zguduia pe omul din pat :

— Hei... zi-i să-ţi zic !

Omul deschidea ochii, se ridica, privea înspăimîntat pe adjutantul care striga, încrucişîndu-şi braţele :

— Ia spune, omul lui Dumnezeu, crezi că d-aia vi se dau perii de ţesălat, ca să faci tu sfeşnice din ele ? Hai, scoală-te, nu mai sta ! Te duci imediat la zi-i să-ţi zic !

Nenorocitul, încă năuc de somn, își scotea picioarele de sub pătură, își trăgea în tăcere pantalonii de pînză de sac și se ducea să-și termine visul la carceră.

Flick complica pedepsele reglementare. Era un artist în felul său, care făcea arpegii și înflorituri. Astfel, în timpul iernii risipea zilele de carceră mai din plin și cu mai multă plăcere ca oricînd, din pricina gerului ce înfrumuseța în mod firesc soarta prizonierului, care își petrecea toată noaptea pe dușumea.

Nimeni, de altfel, nu intra în „dulap" fără să fi trecut mai înainte prin mîinile sale. Flick, ținînd să se convingă bine că nici unul dintre pehlivani nu-i trage chiulul, se așeza în pragul arestului, și acolo, pe măsură ce aceștia intrau, îi pipăia cu propriile sale mîini, asigurîndu-se că sub bluza lungă nu aveau nici dolman, nici vestă, și că sub pantalonul de pînză de sac nu era ascuns cu îndemînare pantalonul gros de călărie, care i-ar fi apărat de frig.

Cînd înhăța pe cîte unul, rîdea fericit.

— Ah ! ah ! Un chiulangiu ! Opt zile în plus.

Vara, era altă poveste.

De două, de trei sau de patru ori pe zi, trompetul suna alarma ; la care pedepsiții, știind despre ce e vorba, se grăbeau să-și tragă pe ei pantalonul de călărie și dolmanul și să-și smulgă pușca de pe rastel. Flick, în curte, îi aștepta. Îi așeza în șir, cu fața la perete, în arșița groaznică a soarelui de iulie, și executa cu ei, timp de o oră și jumătate, mînuiri de armă, descompunînd fiecare mișcare.

Comanda :

— Pe umăr !... arm' ! Un timp, trei mișcări ! Unu !

Se ducea apoi să stea la umbră, își răsucea o țigară, o aprindea, o fuma și aștepta să-i scuipe chiștocul pentru a lansa comanda : „Doi !", urmată de comanda : „Trei !", după alt sfert de oră, timp în care consemnații stăteau nemișcați sub sulițele soarelui care le ardea carnea umerilor prin stofa dolmanului, și a cărui reverberație pe tencuiala zidului îi orbea.

Unii dintre ei au murit sau au înnebunit, loviți de o insolație subită.

Toate acestea sînt adevărate pînă în cel mai mic amănunt.

Am eu alte griji pe cap, decît să inventez după pofta inimii tot felul de gogorițe și de basme... De altfel, nici nu povestesc decît ceea ce am văzut eu însumi cu ochii mei, și, deci, purul adevăr.

II

Flick nu era caraghios decît într-un singur caz; numai într-unul singur, dar atunci era caraghios în toată puterea cuvîntului: și anume cu prilejul hărțuielilor sale zilnice cu numitul Fricot, flancat de numitul Laplote, doi mușterii de neînchipuit cărora regimentul 51 Vînători le-a păstrat o amintire neștearsă.

Erau aceștia doi găligani din Bellevois, amîndoi lungi, subțiri, deșelați, grozav de murdari, pușlamale pînă-n adîncul sufletului. Soldați din același contingent, s-au mirosit de îndată unul pe celălalt, și cu strîngerea de mînă pe care și-au dat-o fără măcar să se cunoască, de îndată ce și-au văzut mutrele, au pecetluit un pact de veșnică prietenie și de încredere nelimitată în șmecheria lor de aceeași teapă.

Prima probă pe care au dat-o a fost aceea de a se azvîrli, amîndoi deodată, asupra unui camarad care-i tratase de „ageamii" și de a-i administra o sfîntă de bătaie comună, care l-a băgat pe acesta direct în infirmeria regimentului, iar pe ei doi la arest, ca unii ce sărbătoriseră prea brutal ivirea lor în escadron.

Viitorul a corespuns întocmai acestui strălucit început. Lucrul se va înțelege poate mai bine cînd voi spune că cei doi frați de cruce au părăsit re-

gimentul *fără să se fi culcat măcar o singură dată în patul lor.*

Condamnaţi la cele mai grele munci prin însăşi situaţia lor de prizonieri perpetui, ei îşi petreceau zile întregi în curtea regimentului, împingînd veşnic înaintea lor o roabă pe care aveau grijă să o lase întotdeauna goală, oprindu-se la fiecare trei paşi, pentru a contempla, cu un aer calm de rentieri, pe camarazii lor care „dădeau din mîini" şi tot aşa mai departe, pînă în clipa în care adjutantul Flick le cădea în spinare, stacojiu de furios ce era, cu pumnii strînşi, urlînd: „Ce tot căscaţi acolo ochii ca nişte nătărăi? De-o săptămînă v-am spus să ridicaţi grămada aia de pietre din faţa camerei de gardă! Nici prin gînd nu vă trece să faceţi ceva, derbedeilor! O faceţi pe artiştii! Hai, daţi drumul la picior, şi mai repede!"

Cei doi o porneau atunci, liniştit, fără să se grăbească, fluierînd uşor un cîntecel, mereu precedaţi de roaba lor şi urmaţi de adjutantul Flick, care putea fi auzit de la un capăt la celălalt al regimentului cum striga pînă îi pierea vocea:

— Aţi fi voi daţi naibii, da' tot nu scăpaţi de cinci ani de gherlă!

Şi, de fapt, ar fi dat orice pe lume ca să-i poată prinde în flagrant delict de insultă a superiorului sau de nesupunere, ceea ce i-ar fi procurat dulcea bucurie de a-i vedea plecînd, umăr la umăr, la companiile de disciplină.

Din nefericire, treaba asta nu era prea uşoară cu puşlamalele acestea, ale dracului de şirete, şi pe care, de altfel, ofiţerii le protejau pe ascuns, amuzaţi de glumele lor.

Din cînd în cînd, adjutantul Flick, căutîndu-i pe cei doi „măscărici", constata că dispăruseră. Cei doi „măscărici", făcîndu-li-se lehamite să tot împingă roabe goale, îşi vîrîseră pur şi simplu şepcile în buzunar, îşi lăsaseră pantalonii de pînză de sac peste cizme şi o porniseră haihui să ia puţin aer.

Escapada ţinea şase zile, la capătul cărora derbedeii reveneau, mîndri ca nişte păuni, exact cu

cinci minute înaintea împlinirii termenului de dezertare. Li se ardeau alte cincisprezece zile de arest, adăugate la celelalte.

Dar ceea ce îl aducea pe adjutantul Flick în culmea exasperării era scena tutunului, a tutunului pe care cei doi soldați, în ciuda tuturor opreliștilor și măsurilor, găseau întotdeauna mijlocul de a-l introduce în celula lor, nimeni nu știe prin ce minune. Invariabil, în fiecare seară, cu o clipă înainte de punerea la răcoare, Flick îi aducea în camera de gardă, îi punea să se dezbrace pînă rămîneau goi pușcă, le întorcea pe dos buzunarele, le scotocea ghetele, căptușelile și nu-i vîra sub cheie decît după ce inspecta în modul cel mai minuțios toate colțurile și ascunzișurile închisorii, unde, tot atît de invariabil, îi găsea după cinci minute fumînd fiecare cîte o țigară.

Atunci înnebunea de-a binelea.

— Dumnezeul mamei voastre — urla el ca un apucat — iar fumați !

Dar cei doi răspundeau fără să se tulbure cîtuși de puțin și fără măcar să se obosească să-și scuipe chiștoacele :

— Cine fumează, noi ?!

— Da, fumați !

— Nu-i adevărat.

— Nu-i adevărat...

— Nu.

— Asta-i culmea culmilor ! Cum, neobrăzaților, cum nu fumați, cînd îmi suflați tot fumul în obraz ? Dați-mi tot tutunul pe care îl aveți asupra voastră, că de nu, vă trimit legați la Consiliul de război !

Foarte liniștiți, Laplote și Fricot se uitau unul la altul.

— Tu ai ceva tutun ?

— N-am nimic.

Apoi în cor :

— Nu avem tutun, domnule comandant.

Niciodată Flick nu a putut să scoată mai mult de la ei, nici măcar în ziua în care, renunțînd să mai prelungească lupta, le-a propus să-i arate as-

cunzătoarea în schimbul ridicării nenumăratelor zile de arest pe care le mai aveau pe răboj.

Totuşi, jurase să-i facă să crape la corvoadă, aşa încît nu cruţa nimic pentru a ajunge la acest deznodămînt.

Într-o noapte, se sculă la ora trei, luă cheile din dulapul camerei de gardă şi intră cu felinarul în mînă în închisoare, unde cei doi sforăiau, lipiţi unul de altul, pentru a domoli astfel, cît era cu putinţă, muşcăturile gerului, şi :

— Hei, amîndoi derbedeii, sus !

Laplote şi Fricot deschiseră fiecare cîte un ochi, şi, fără să se deranjeze :

— Ce tot sporovăieşte ăsta ?

— Spun să vă sculaţi, şi cît mai repede !

— Da' de ce trebuie să ne sculăm ?

— Ca să spargeţi gheaţa din jgheab. Şi gata cu vorbăria ! Sus !

Întemniţaţii se puseră pe rîs :

— Să ne sculăm la ora trei dimineaţa ? Vrei să-ţi baţi joc de căpăţîna noastră ?

— Nu vreţi să vă sculaţi ? făcu subofiţerul.

Fricot dădu dispreţuitor din umeri.

— Azvîrle-l afară pe uşă, Laplote, nu vezi că ne bate la cap !

Flick, înnebunit de furie, fu cît p-aci să se arunce cu pumnii asupra lor, apoi se calmă brusc. Un caz pentru Consiliul de război, acest vis pe care-l nutrea de atîtea zile şi nopţi, se ivise deodată sub forma refuzului de a da ascultare. Atunci, cu o voce mieroasă, scandînd cuvintele :

— Laplote, Fricot, fiţi atenţi la cele ce vă spun : refuzaţi cu tot dinadinsul să vă sculaţi ?

— Aiurea ! răspunseră cei doi.

— Refuzaţi în mod formal, ne-am înţeles care va să zică, bine !

— Refuzăm în mod formal, şi nu ne mai bate la cap !

Flick îşi reţinu bătăile inimii ; cei doi „măscărici“ erau acum înhăţaţi, nu mai rămînea decît să li se constate refuzul cu martori.

— Brigadier de gardă ! strigă el.

Brigadierul veni în goană și, în prezența sa :

— Pentru ultima dată, Fricot și Laplote, refuzați să vă sculați ?

Atunci Fricot și Laplote se ridicară, spunînd cu o blîndețe prefăcută, în timp ce fețele lor exprimau o uimire profundă :

— Noi, domnule comandant ?! Cum poate fi vorba să nu ne sculăm ? Dimpotrivă, ne sculăm în cea mai mare grabă ; brigadierul poate să mărturisească. Doamne, nu prea pare să fie cald în dimineața asta !

Șase luni mai tîrziu, sfîrșindu-li-se vacanța, pehlivanii părăseau tabăra, pentru totdeauna de această dată, urmăriți pînă în stradă de expresia „șleahtă de derbedei" rostită de subofițer.

Acesta este vodevilul, iată acum drama :

III

Într-una din zile, oamenii, ajunși la capătul răbdărilor, se hotărîră să-l omoare pe adjutant. Complotul a fost organizat cu o spontaneitate care era un indice teribil al *summum*-ului de exasperare în care ferocitatea stupidă a subofițerului îi aruncase pe acești nenorociți. A fost de ajuns ca unul dintre ei — pe legea mea că-l mai văd încă : era un băiat înalt, foarte blond, unul Vachette, cam pușlama de altfel — a fost de ajuns, zic, ca omul acesta, întorcîndu-se de la plutonul de pedeapsă să spună, aruncîndu-și sabia pe pat : „Lua-l-ar dracu' să-l ia ! Destul cu „zi-i să-i zic", trebuie să-i găurim dovleacul, cine-i de-o părere cu mine ?", pentru ca de îndată toată lumea să fie de părerea lui.

Nu s-a ivit nici o singură dezertare, nici măcar printre soldații foarte tineri și nici printre cei mai vechi pentru care chestiunea cu „zi-i să-i zic" prea

se lungea, iar cînd fu cerută părerea brigadierului de cameră, acesta se mărgini să spună încurcat :

— Oh ! cît despre mine, eu nu mă bag. Ar fi mai bine să stați potoliți, dar, la urma urmei, treaba voastră, vă privește !

Și uciderea fu hotărîtă chiar pentru aceeași zi.

Existau atunci, în cazarmă, lucrări de construcții. Seara, după stingere, Vachette, însoțit de trei dintre camarazii săi, coborîră fără zgomot în curte, luară de colțuri o uriașă piatră șlefuită, de pe un maldăr de pietre, o urcară pînă în cameră, o așezară în echilibru pe marginea ferestrei și se puseră pe așteptat.

Pe la miezul nopții, adjutantul, care locuia în cazarmă, se sculă ca de obicei să-și facă rondul de noapte. Intră în camera de gardă unde aprinse un felinar, luă cu el un soldat și își începu inspecția prin imensele curți tăcute și goale, prin grajdurile întotdeauna pline de izbiturile copitelor și de zornăitul lanțurilor de-a lungul zidurilor străpunse de ferestrele înalte pe care se sfărîmau razele lunei.

Brusc, ciuli urechile și se opri locului, ca să audă mai bine. Simți deodată o comoție îngrozitoare : un obiect enorm căzu la picioare, trecîndu-i la două degete de nas și de ochi.

Se aplecă :

— Ia te uită, o piatră !

Apoi, deodată, înțelegînd totul :

— Oh ! Dumnezeul mamei lor, porcii ăștia au vrut să mă ucidă !

În acest timp, la fereastră, Vachette își contempla opera.

— Am avut mare ghinion, nu l-au nimerit. Cu toate acestea, aproape că-i venise ceasul. Ah ! Atenție ! Uite-l că urcă !

Într-adevăr, adjutantul, vînăt de furie, se aruncă cu capul înainte pe scări. Într-o clipă fu în ușa camerei...

— Cine e... ?

Dar numai atît a mai putut spune. Un urlet imens se ridică :

— Omorîţi-l ! Omorîţi-l !

Cu desăvîrşire goi, de teamă ca matricola să nu-i trădeze, oamenii se înghesuiau, urlau, învîrtind deasupra capetelor paturile de puşcă şi lamele săbiilor, a căror lucire Flick o văzu la lumina felinarului.

O luă la fugă grăbit.

Nimeni n-a aflat ce s-a întîmplat mai pe urmă.

Se ştie numai că adjutantul, întors acasă, răspunse „nimic nou" la întrebările soţiei sale şi se culcă lîngă ea, părînd că adoarme.

A doua zi, Vachette şi consorţii se pregătiră sufleteşte pentru o anchetă, dar şi de data asta nu fu „nimic nou", şi aşijderea în zilele următoare.

Dar, începînd de atunci, plutonul de pedeapsă fu mai rar, consemnaţii primiră dreptul de a veni cu bluze de grajd şi cu pantaloni de pînză de sac, iar exerciţiile se făceau la umbră. Acestea toate fără să se poată şti ce a precumpănit în sufletul adjutantului Flick — conştiinţa sau laşitatea.

In romîneşte de VERA CĂLIN

CÎT COSTĂ O PALMĂ

PREŞEDINTELE

(Lui La Brige, care îşi face depoziţia) Da, înţeleg, ţi-a ars o scatoalcă. Unde anume ?

LA BRIGE

Păi... în plin obraz.

PREŞEDINTELE (dînd din umeri)

Osteneşte-te să înţelegi ce ţi se spune. Eu te întreb unde şi nu în ce loc.

LA BRIGE

Ah ! iertaţi-mă... La cafeneaua Suediei. Era marţi seara. Domnul Bout, cu care făcusem cunoştinţă cu cîteva zile înainte dîndu-i nişte chibrituri, mi-a propus să jucăm un pichet. Am acceptat, am tras locurile...

PREŞEDINTELE

Scuteşte-ne de toate aceste amănunte ! Tribunalul are altă treabă decît să asculte nerozii.

LA BRIGE

Just. Ne-am aşezat deci să jucăm pichet şi am cîştigat şase partide, una după alta. La începutul celei de a şaptea, am anunţat nouăzeci : „Ai un noroc porcesc, mi-a spus nepăsător domnul Bout ; or, eu n-am îndurat niciodată obrăzniciile cuiva. Cînd ţi-oi cîrpi una !“ Şi după cele zise, bruta mi-a şi ars scatoalca...

Martorul a folosit un termen pe care nu pot să-l las să treacă neobservat ; el a spus „brută" ! (cu dezgust) : Nu știu în ce mediu a fost crescut domnul La Brige și prefer să nu o știu. Dar clientul meu a fost injuriat în mod public ; dacă el nu obține chiar în această clipă retracțiunea la care are dreptul, voi depune, în numele său, o plîngere împotriva d-lui La Brige și voi cere 500 de franci daune-interese.

LA BRIGE (înspăimîntat)

500 de franci... Retrag cuvîntul „brută". Așadar, acest om bine crescut mi-a tras o palmă, care s-a auzit, fără îndoială, pînă la Vaugirard.

PREȘEDINTELE

Asta e totul ?

LA BRIGE

Dumnezeule, ce să mai zic ? Da, asta-i totul !

PREȘEDINTELE (cu voce șoptită)

Nu e prea grav... domnule substitut ?

SUBSTITUTUL

Mă bizui întru totul pe înțelepciunea tribunalului.

PREȘEDINTELE

Maestre, aveți cuvîntul !

(Avocatul d-lui Bout se ridică. El dovedește că, așa cum doi cu doi fac patru, clientul său este omul cel mai blînd și mai inofensiv din lume, că nu numai că n-a dat vreo palmă, dar că, dimpotrivă, el e cel care a primit-o. În schimb, furnizează asupra lui La Brige informații deplorabile. La Brige își petrece viața la cafenea, joacă fără întrerupere cărți și, ciudat lucru, *cîștigă întotdeauna !!!* Oratorului i se pare de altfel că La Brige a fost judecat în 1877 de Curtea cu Juri pentru răpirea unei minore. In-

dignarea auditorului, care murmură contra lui La Brige: stupoarea lui La Brige, care sare în picioare şi strigă: „Asta e o infamie!“)

PREŞEDINTELE

Taci! Dacă mai întrerupi pledoaria, te evacuez din sală! (Avocatul termină. El conchide pur şi simplu cerînd anchetarea domnului Bout, care este condamnat la o amendă de 16 franci.)

LA BRIGE

Cît?

PREŞEDINTELE

16 franci.

LA BRIGE

16 franci! 16 franci... Iată o secătură care m-a lovit fără pricină, m-a dezonorat în faţa întregii lumi şi care scapă cu o amendă de 16 franci!

PREŞEDINTELE

Oh! N-ai de gînd să taci odată?

LA BRIGE (care se montează)

În Anglia...

PREŞEDINTELE

Anglia nu are nimic de-a face cu toate acestea; lăsaţi-ne în pace, s-a judecat!

LA BRIGE (care se înfurie)

Frumoasă judecată, n-am ce zice!

PREŞEDINTELE

Poftiţi?

LA BRIGE (printre dinţi)

Nişte mitocani, toţi ăştia; nişte mitocani; da, da, mitocani, asta-i părerea mea!

(Îşi ia pălăria şi vrea să plece.)

PREŞEDINTELE

Gardian! Pune mîna pe el!

(La Brige este înhăţat de guler şi adus pe banca acuzaţilor.)

PREŞEDINTELE

Îţi menţii cuvintele?

LA BRIGE

Da, desigur. Deoarece o grosolănie, în proporţie cu o scatoalcă nu trebuie să coste mai mult de 2,75 franci, aş fi nerod să mă rezum la platitudini. Prefer să-mi dau banii pe gîrlă!

SUBSTITUTUL

(cu o blîndeţe surîzătoare)

Cer aplicarea pedepsei.

PREŞEDINTELE

Perfect!

(îşi consultă pe cei doi asesori, apoi pronunţă :)

Tribunalul, deliberînd în conformitate cu legea:

Avînd în vedere că astăzi, La Brige a calificat drept „mitocani" pe magistraţii care îşi exercitau funcţiunea în şedinţă publică, în a 12-a cameră corecţională, de pe lîngă Tribunalul de primă instanţă din Paris;

Avînd în vedere că această afirmaţie, făcută cu bună ştiinţă, cu voce tare şi inteligibilă, apoi menţinută, constituie un atentat grav la caracterul şi la demnitatea acestor persoane;

Că acest fapt constituie delictul de ultraj adus magistraţilor în exerciţiul funcţiei lor, prevăzut şi pedepsit de lege;

Pentru aceste motive:

Făcînd aplicarea articolului 222 din Codul Penal cu următorul conţinut: „În cazul cînd judecătorii au fost ultragiaţi prin cuvinte în cursul exerciţiului funcţiei lor, acela care i-a ultragiat va fi pedepsit cu închisoare de la o lună la doi ani. Dacă ultrajul

a avut loc în timpul unei ședințe, pedeapsa va fi de la doi la cinci ani" ;

(cu o voce răsunătoare)

Condamnă pe La Brige la doi ani închisoare !

LA BRIGE (năucit)

Dacă aș fi știut că o palmă costă atît de scump cînd o încasezi și atît de ieftin cînd o dai, aș fi știut eu ce-i de făcut !

În romînește de VERA CĂLIN

SCORPIA DOMESTICITĂ

După o seară petrecută la Vaudeville, unde o trupă americană prezentase „Scorpia domesticită", începurăm să discutăm despre răutatea femeilor. Bobo se dovedi deosebit de priceput în arta de a îmblînzi frumoasele fiare sălbatice și de a pune la punct doamnele care au nevoie de așa ceva.

Aflarăm mai întîi cît de mare e neobișnuitul dar de a fi nesuferită — dar nesuferită întotdeauna, fără nici o întrerupere — primit de soția lui Bobo de la Providență. Nesuferită în toate împrejurările vieții, oricare ar fi fost ele... Femeia aceasta era dintre cele care, cu cotul înfundat în pernă și lampa aprinsă pe noptieră, îl așteaptă pînă la ceasurile două sau trei din noapte pe soțul întîrziat la cafenea, unde a băut zdravăn și nevinovat nesfîrșiți țapi de bere cu cîțiva prieteni, îi întîmpină reîntoarcerea plină de teamă cu un „bună seara", spus cu gura închisă, iar apoi timp de opt zile rămîn mute, cu privirea de panteră înconjurată de hăitași și cu obrazul vînăt de reproșuri. Și cît necaz vîra într-însa !... Doamne Dumnezeule ! Memoria ei era ca o pușculiță în care îngrămădea cu viclenie miliarde de mici neplăceri, de nimicuri lipsite de importanță, vechi de secole, și pe care, triumfătoare și șireată, le scotea pe toate la iveală într-o bună zi : „Îți amintești cînd mi-ai făcut cutare ? Îți amintești cînd mi-ai zis cutare ?" În timp ce

Bobo, năucit, îngîna: „Cine? Cînd? Ce tot îndrugi? Nu-mi aduc aminte de nimic!"

Bietul Bobo!

Ne lămuri:

— Grozav de tare în înțepături, nu se temea niciodată de scandal și îmi spunea fără nici o remușcare că sînt un întreținut, cu voce tare și inteligibilă, așa ca toți să o poată auzi, iar eu să mă bucur la vecini de un nume dintre cele mai proaste, faptă ce i-a reușit. O dată sau de două ori, scos din fire, m-am făcut că-mi înșfac pălăria și-mi iau valea, dar în aceeași clipă ea sărea la fereastră, deschizînd-o larg și înștiințîndu-mă că va ajunge înaintea mea în stradă, lucru pe care, fără îndoială, l-ar fi făcut fără nici cea mai mică ezitare, fiind o femeie gata să plătească cu propria-i piele plăcerea de a-mi strica viața, vîrînd o remușcare în ea. Ah! ce otravă... Întotdeauna cu virtuțile, și totuși, econoamă, gospodină, sobră!...

Apoi, ridicînd mîinile spre cer:

— Și mincinoasă de îngheață apele!!!

Conchise:

— O fiară care trebuie ucisă, nu altceva; una dintre acele creaturi care scot oamenii din minți, făcîndu-i să se ia de cap cu amîndouă mîinile și să și-l scuture ca pe o baniță cu arginți, gemînd: „Ce viață!"

Ne amuzam sincer.

Era un ingenuu cumsecade, cu un obraz vesel de Silen,[1] îmbujorat de reflexul numeroșilor țapi băuți pe terasele tuturor berăriilor.

Căzînd o clipă pe gînduri, Bobo reluă:

— Nu, nimeni nu poate să-și facă măcar o cît de slabă idee de gradul de îndrăcire și de răutate pe care-l atinge. Uite un singur exemplu, dintr-o mie. Într-o seară, cînd ne dusesem la un spectacol și ne întorceam acasă pe jos pe bulevarde, am avut un mic diferend cu privire la așa-zisa asemănare a domnișoarei Simon-Girard cu o bătrînă doamnă

[1] Zeu frigian, părinte al satirilor. (n.r.)

cocoșată care ia masa cu noi în fiecare duminică. Era o părere atît de extravagantă, încît nici nu m-am obosit să o discut și nici măcar n-am dat din umeri, cum ar fi făcut oricare dintre dv. pentru a încheia discuția... Foarte bine! Ce face atunci soția mea, domnilor?

„— Aha! deci așa ți-e vorba? face ea. Ei bine! O să vezi tu!"

Și spunînd acestea, îmi lasă brațul și, să nu-ți vină să crezi, se lungește pe jos de-a latul șoselei.

Noi exclamăm:

— Ce tot îndrugi?!

— Spun — continuă Bobo — că s-a întins pe spate cît era de lungă, în noroi, arătînd lui Dumnezeu și oamenilor o față fals resemnată, cu surîs dulceag și plîngăreț de victimă martirizată, pînă într-atît de exasperant, încît îți venea să o strivești sub o avalanșă de pietre! Vă puteți închipui situația în care mă aflam. Oamenii alergau din toate părțile, privind fără să înțeleagă, cu căutături întunecate pe care le simțeam îndreptate, pline de neîncredere, spre mine. O imploram, înnebunit:

„— Adela, te rog, ridică-te! Ne faci de rîsul lumii!"

Dar ea, implacabilă și senină, își întorcea cu blîndețe cînd la dreapta cînd la stînga obrazul ei cu buze fine, date cu roșu, manifestînd o încăpățînare turbată. În cele din urmă (căci de la Bastilia pînă la Madeleine enormele autobuze, înșirate unul după altul, își opriseră pe loc cercul limpede al luminilor) am fost silit să împreun degetele mari și să convin cu mîna dreaptă pe inimă că între bătrîna doamnă cocoșată și domnișoara Simon-Girard asemănarea este atît de mare, încît, întîlnindu-le pe stradă, nici nu le-aș putea deosebi una de alta!... Da, iată ce am fost silit să mărturisesc, adăugînd chiar că pentru a mă îndoi măcar o clipă de un lucru atît de evident, trebuia într-adevăr să fi avut mințile rătăcite. În rîsetele batjocoritoare ale mulțimii, am proclamat, alb de furie, toate aceste monstruozități; dar, odată ajunși acasă, am avut,

doamna și cu mine, o mică convorbire, eu scăpîndu-i doamnei o palmă.

Cînd zic o palmă, greșesc. Era mai puțin decît la o învestitură ; de-abia atingerea ușoară a unei palme, lansate cu moliciune și de prea departe. N-are a face. La început, stupefiată :

„— Oh !" țipă doamna.

Apoi, cu voce pătrunzătoare :

„— Săriți ! Criminalul ! Mă omoară ! Mă ucide !"

În mai puțin timp decît îmi trebuie ca să vă povestesc acestea, toată casa, revoluționată, fu în picioare ; și nu numai casa, ci și strada, plină de freamăte confuze, amestecate cu scîrțîitul neplăcut al ferestrelor ce se deschideau. Era un scandal în toată puterea cuvîntului, îngrozitorul scandal căruia nimic nu-i lipsește, nici loviturile surde în plafon, nici strigătele de protest ale vecinilor, care, aplecați peste balustradă, strigă, trezind ecoul sonor al scării : „Portar !... Portar !... Portar !..." Dar nepricopsita mea nu obosea de loc. Urla îngrozitor, avînd numai, din cînd în cînd, mici clipe de acalmie înnăbușită în timpul cărora răutatea sa își strîngea noi forțe. În același timp, ținîndu-se cu mîna de obraz, obrazul pe care nici măcar nu-l atinsesem cum trebuie ! se izbea de pereții odăii, care o trimiteau unul altuia ca pe o sfîrlează olandeză. Simțeam că nici o forță omenească nu va fi în stare s-o reducă la tăcere pe această ființă îngrozitoare și, scos din minți, voiam să-mi asigur liniștea cu orice preț, cînd, deodată, o idee genială mă străfulgeră.

Ieșii, mă dusei la bucătărie și mă întorsei peste o clipă cu o găleată plină-ochi.

„— Da sau nu, te hotărăști odată să taci, Adela ?" o întrebai eu.

Adela își dublă zbieretele.

„— Nu vrei ? Pricepi despre ce e vorba ?"

Ea :

„— Asasinul ! Asasinul ! Mă ucide !"

N-am mai ezitat nici o clipă.

„— Foarte bine !"

Şi deodată am aruncat cu amîndouă mîinile şi cu toată puterea tot conţinutul găleţii în cameră. Tromba de apă se desfăşură ca un evantai de-a curmezişul dormitorului, apoi căzu, făcînd : puf !...

„— Oh !" exclamă Adela.

A fost ultimul strigăt al fiarei.

Cînd văzu cum se scurge apa în jurul ei, mobilele sale de mătase şi de bumbac udate, patul de pe care curgea o pînză de apă, ciucurii garniturii de cămin transformaţi în stalactite, pisica fugind îngrozită, în mijlocul dezastrului, cu o coadă pe care inundaţia o lungise cu o jumătate de metru : ah ! dragii mei ! ah, dragii mei... Nici măcar o clipă n-a trebuit, şi ea se şi aruncă în genunchi, cu o cîrpă într-o mînă, cu un burete în cealaltă, ştergînd cu buretele aici, frecînd dincolo, mult prea ocupată, v-o jur, să-şi salveze micile ei bunuri, pentru a se mai putea gîndi la altceva.

Gospodina îmblînzise scorpia.

S-a muncit mai bine de un ceas, după care :

„— Acum — i-am spus — apucă-te şi schimbă şi rufele de pat. Şi, îţi jur pe ce am mai sfînt, că dacă ai nenorocul să mai sufli o vorbuliţă (o vorbuliţă, numai una singură, mă înţelegi ?), îţi jur că dau foc şifonierului cu oglindă !"

În romîneşte de VERA CĂLIN

PESCARUL CEL ISTEȚ

(În zori. Pe malul apei)

Domnul POMMADE (pregătindu-și undița)

Fir-ar a dracului de treabă ! În dimineața asta vîntul bate din nord. Dacă n-aș lucra cum lucrez, pescuitul meu ar fi ca vai de lume. Din fericire... (Își aruncă undița. Dopul se cufundă imediat. Domnul Pomadă trage cu putere și scoate o mreană mică) Una la mînă ! (Dă drumul peștelui și îl azvîrle în apă. Treaba odată făcută, aruncă undița din nou. Același joc ca mai înainte și reapariția aceleiași mrene) Două la mînă ! (Mreana, eliberată din nou, este aruncată din nou în apă, apoi iarăși pescuită) Trei la mînă ! (Același joc). Patru la mînă ! (Mereu același joc) Cinci la mînă ! (Sosește domnul Garrigou împăunat cu un prostovol. Dichis de pescar dat dracului. Cinci undițe, fiecare de altă lungime. Ține un minciog sub braț și o găleată plină cu apă în mînă. Își lasă sculele jos, se așază crăcănat pe iarbă și deschide o cutie cu cîrlige).

Domnul POMMADE (care l-a privit cum se pregătește, cu o mirare din ce în ce mai mare)

Hei, domnul de colo ! (Dl. Garrigou își ridică nasul) Nu cumva ai de gînd să te atingi de brațul meu ?

Domnul GARRIGOU

Ce braț ?

Domnul POMMADE

Braţul ăsta, al gîrlei mele. (Domnul Garrigou dă din umeri şi se pregăteşte să arunce undiţa)

PESCARUL CEL ISCUSIT

Mii de draci ! (Se aruncă asupra domnului Garrigou) Vrei să-mi faci plăcerea să speli putina, şi cît mai repede !

Domnul GARRIGOU

Ce-ţi veni, nene ? Ce te-a apucat ? Da' turbat mai eşti !

Domnul POMMADE

Ţi-am spus să-ţi iei valea !

Domnul GARRIGOU

Şi pentru ce, mă rog, să plec ? Apa e a oricui dacă nu mă înşel.

Domnul POMMADE

Apa, poate, dar nu şi peştele.

(Mirare din partea domnului Garrigou)

Nu zic peştele din gîrlă, bineînţeles ; vorbesc despre peştele din braţul meu... un braţ al Marnei, pe care l-am închiriat de la Municipalitate şi pe care l-am închis cu o leasă la fiecare capăt, pentru ca peştele meu să nu poată fugi. Ei, dar ştii că-mi placi ; ai un aer ca şi cînd nu mă crezi cînd îţi spun că peştele e al meu. (Înfuriindu-se puţin.) Un peşte pe care eu însumi l-am cumpărat de la precupeaţă, pe care l-am adus eu însumi într-o stropitoare şi pe care l-am pus tot eu însumi în apa braţului meu, pentru a avea plăcerea să-l pescuiesc după pofta inimii, ei bine, un astfel de peşte nu-i al meu şi numai al meu ? Un peşte pe care-l hrănesc cu propriile mele mîini, cu cea mai bună ciulama de viermişori, cu cele mai bune cocoloaşe de spurcăciune, cu cele mai bune coji de şvaiţer mucegăit, nu e al meu un asemenea peşte ? Un peşte

pe care-l pescuiesc și-l răspescuiesc de trei ani pînă la treizeci sau patruzeci de ori pe zi, încît în cele din urmă a ajuns să mă cunoască și să se lase pescuit el însuși, din voia lui, nu e al meu un asemenea pește ? Trebuie să fii cel mai netrebnic om din lume ca să te încumeți să spui că peștele ăsta nu-i al meu !

Domnul GARRIGOU

Ah, ce tot sporovăiești ?...

Domnul POMMADE

Nu ești încă convins ? Ei bine, ia te uită numai ! (Se apropie de apă, își face mîinile pîlnie în fața gurii și strigă cu o voce răsunătoare) Théodore ! (Mreana se ivește de îndată și-i face un semn amical cu capul)

Domnul POMMADE (triumfător)

E sau nu al meu peștele ăsta ? (disprețuitor) De altfel, sînt un nătărău că-mi fac atîta sînge rău, n-ai decît să-l pescuiești, dacă vrei, *pe acest pește care nu-i al meu !* Da, asta e, pescuiește-l, pescuiește-l numai nițel, ca să vezi și dumneata !

Domnul GARRIGOU

Îl pescuiesc, dacă așa am eu chef.

Domnul POMMADE

Ei bine, pescuiește-l !

Domnul GARRIGOU, întărîtat, aruncă undița. (Același joc ca mai sus. Dopul se afundă. Domnul Garrigou trage cu putere și scoate mreana. Dar aceasta, văzînd cu cine are de-a face, sare repede de pe cîrlig și reintră în elementul ei natural, manifestînd un profund dezgust)

Domnul POMMADE

Ai văzut ? Te-ai lămurit acuma ?

Domnul GARRIGOU (năucit)

Dar, dar, dar...

Domnul POMMADE

Nu-i nici un dar ; lasă-ne-n pace ! Pe Théodore şi pe mine ! Ne scîrbeşti pe amîndoi, cu figura dumitale de ocnaş ! Cară-te, mi-am răcit gura destul ! Şi bagă bine de seamă : dacă te-ncumeţi vreodată să pui mîna pe braţul meu, o să-ţi dau un picior undeva !

În romîneşte de VERA CĂLIN

ROMAIN ROLLAND

(1866—1944)

Nici în opera lui Rolland nu domină umorul. Dimpotrivă, în afară de un volum din Jean Cristophe — Bîlciul din piață — în care tonul general e sarcasmul, în afară de pagini izolate din celelalte scrieri în proză, temperatura afectivă a scriitorului, care a știut să-și unifice cu atîta noblețe gîndul și acțiunea, e prea ridicată pentru a lăsa loc pentru comic. Dar o carte a lui Rolland face necesară prezența lui într-o antologie de proză satirică. E „Colas Breugnon", scrisă în anul cînd a izbucnit primul război mondial, publicată abia în 1918.

„Colas Breugnon" e situată la jumătatea creației lui Rolland și, în oarecare măsură, la o răscruce. Scriitorul ajunsese aproape de cincizeci de ani — s-a născut în 1866 — scrisese principalele sale piese, „Lupii", „14 Iulie", cărțile despre Beethoven, Tolstoi, Michel Angelo, studiile de muzicologie, încheiase vastul roman „Jean Cristophe". Prin toate aceste pagini străbătea un umanism generos, încă neclarificat politic (1911—1912). Lupta activă împotriva războiului — începută în 1914, continuată în anii următori cu disprețul calomniei și primejdiilor — urma să aducă și clarificarea. Rolland avea să-și exprime de la început atașamentul pentru revoluția socialistă și pentru statul sovietic. Avea să se afle mereu în fruntea a numeroase acțiuni antifasciste și antirăzboinice. Noua atitudine e consemnată în articole și apeluri — unele sînt cuprinse în culegerea „Cincisprezece ani de luptă" — iar literar în celălalt mare roman, „Inima vrăjită".

„Colas Breugnon" mărturisește prin mijloacele umorului încrederea lui Rolland în forța, înțelepciunea, în capacitatea de a rezista și a învinge a poporului. Personajul care dă numele romanului are vitalitate caracteristică, înfruntă viața cu un umor sagace, știe să zîmbească și să rîdă din toată inima Aluziile contemporane din cartea aceasta, care se petrece cu trei secole în urmă, sînt clare. Rolland a ales oamenii și locurile din regiunea sa natală, din Bourgogne. Întreaga povestire, faptele, replicile au buchetul și tăria vinului pe care-l prețuiește atîta Breugnon. De aceea, după aproape jumătate de secol, cartea își păstrează prospețimea.

III

POPA DIN BRÈVES

Întîi aprilie

Îndată ce drumurile fură curățate de acești oaspeți nepoftiți, mă hotărîi s-o pornesc fără întîrziere, să-l văd pe iubitul meu Chamaille, acasă în satul lui. Nu-i vorbă, nu eram prea îngrijorat de soarta lui. Știa el, voinicul, să-și apere pielea ! Dar ce-are a face ! Tot ești mai liniștit cînd vezi cu ochii tăi un prieten îndepărtat... Și afară de asta, simțeam nevoia să-mi mai dezmorțesc picioarele.

Plecai, deci, fără să spun nimănui nimic și o luai fluierînd de-a lungul gîrlei care șerpuiește la picioarele colinelor împădurite. O ploicică blagoslovită picura deasupra frunzelor proaspete stropi mărunți ca niște mărgele — lacrimile primăverii — se potolea din cînd în cînd, ca să pornească din nou, încetișor. Într-un desiș, o veveriță îndrăgostită începuse să schiaune. Pe cîmp, gîștele gîgîiau în voia lor. Mierlele își dăduseră drumul gîtlejurilor, și micul pitpalac își cînta numele : „pit-palac" !

Pe drum, îmi veni în gînd să mă opresc puțin în Dornecy, ca să iau cu mine pe celălalt prieten al nostru, Paillard, notarul. Noi sîntem ca grațiile, nu ne șade bine decît atunci cînd sîntem tustrei laolaltă. L-am găsit lucrînd, însemnînd ce vreme e afară, ce visase peste noapte și ce credea despre politică. Alături de el stătea deschisă, lîngă *De legibus,* cartea cu *Profeții* a domnului Nostradamus.

Cînd șezi toată viața zăvorît în casă, mintea se răzbună și își ia zborul spre cîmpiile visurilor, spre stufișurile aducerilor-aminte și, pentru că nu poți cîrmi roata lumii cu cuvîntul, citești în stele ce-o să se întîmple cu pămîntul. Toate sînt mai dinainte rînduite și de ce ți-e scris nu poți să scapi ; dar eu mărturisesc, în ce mă privește, că n-am izbutit niciodată să citesc viitorul în *Centurii*[1], decît după ce-a trecut...

Scumpul meu Paillard nu mai putea de bucurie, văzîndu-mă. Toată casa răsuna, din temelii pînă-n tavan, de izbucnirea veseliei noastre. Mare plăcere îmi pricinui și mie revederea cu omulețul meu, care a cam început să prindă burtă : are fața ciupită de vărsat, obrajii bucălați, nasul stacojiu, ochii încrețiți pe la colțuri, dar vioi și șireți ; e mereu bosumflat, bombănind împotriva vremii și împotriva oamenilor, dar glumeț din firea lui, totdeauna batjocoritor și mult mai ghidușar decît mine. Nimeni nu-i mai fericit decît el, cînd îți trîntește, foarte încruntat, o poznă de toată frumusețea. Apoi face să-l vezi la masă, cu sticla dinainte, serios nevoie-mare, chemînd în ajutor pe Comus și pe Momus și cîntîndu-și stihurile. Nespus de mulțumit că mă are lîngă el, îmi ținea mîinile în mîinile lui mari și greoaie, dar viclene ca și stăpînul lor, și foarte pricepute la mînuirea uneltelor, la pilit, la tăiat, la cioplit și la legat. Toate lucrurile din casă sînt făcute de el ; nu sînt foarte frumoase, dar toate au ieșit de sub degetele lui și, frumoase sau urîte, ele oglindesc chipul stăpînului lor.

Ca să nu-și piardă obiceiul, începu să se plîngă, ba de una, ba de alta, iar eu, ca să-l necăjesc, le găseam pe toate după pofta inimii : și pe una, și pe alta. El e doftorul „Rău-de-tot", iar eu sînt moș „Oricum-e-bine". Acesta e jocul nostru obișnuit. Începu să clevetească împotriva oamenilor cu care avea de-a face. E drept că nici ei nu se prea gră-

[1] Cartea cu preziceri a faimosului astrolog Nostradamus (1503—1566). (n.r.)

besc să-şi plătească datoriile. Unele sînt vechi de vreo treizeci şi cinci de ani şi, cu toate că-i stau pe suflet, nici el nu se prea pripeşte să le adune. Iar datornicii, cînd îşi aduc aminte, cîteodată, să plătească, o fac aşa, ca din întîmplare, şi nu cu bani peşin, ci cu un coş de ouă sau cu o pereche de pui. Aşa-i obiceiul pămîntului. Oamenii s-ar simţi jigniţi dacă ar fi poftiţi să-şi plătească datoria. El îi ceartă într-una, dar pînă la urmă îi lasă în pace ; şi cred că dacă ar fi în locul lor, tot ca ei ar face.

Din fericire, ce avea îi ajungea. O avere rotunjoară, care făcea pui. Nevoi, aproape de loc. Un flăcău tomnatic care nu umbla după fuste, iar cît priveşte plăcerile pîntecului, firea a rînduit bine lucrurile la noi, căci hrana noastră cea de toate zilele prisoseşte pe întinderea cîmpului. Viile, livezile, heleşteiele, coteţele sînt, din iarnă pînă-n vară, cea mai îmbelşugată cămară. Toţi banii lui Paillard al nostru se duc pe hîrţoagele lui, pe care ni le arată cu mîndrie, dar de departe (dobitocul nu le împrumută nimănui), după cum îl costă mult şi patima lui de-a se uita la lună (dezmăţatul !) cu ocheanele pe care le-a primit de curînd din Olanda. Şi-a rostuit în pod, sub acoperiş, o platformă mişcătoare de unde urmăreşte cu luare-aminte mersul stelelor, şi se străduieşte să buchisească (fără să înţeleagă mare lucru) abecedarul ursitei noastre. Nu crede în el, dar i-ar plăcea să creadă. Iată un lucru pe care îl înţeleg. E tot atît de plăcut să priveşti de la fereastră fugărindu-se focurile cerului, cum ai privi trecînd jupîniţele pe stradă : le pui în seamă o mulţime de întîmplări şi de peripeţii. O poveste care, adevărată sau născocită, te face să petreci.

Stăturăm multă vreme de vorbă despre minunea de miercurea trecută, despre sabia aceea de foc, înălţată în mijlocul întunericului nopţii. Şi fiecare din noi lămurea semnul în felul lui ; bineînţeles că fiecare susţinea morţiş că tălmăcirea lui e cea dreaptă. Dar, la urma urmelor, ne dumerirăm că nici unul, nici celălalt nu văzusem nimic. Tocmai

în seara aceea, astrologul meu trăsese un pui de somn în fața ocheanului. În clipa cînd bagi de seamă că n-ai fost singurul păcălit, începi să te împaci cu soarta. Ceea ce și făcurăm, rîzînd.

Apoi ieșirăm la drum, hotărîți să nu-i spunem popii nimic. O luarăm de-a lungul cîmpului, cercetînd vlăstarele verzi, coardele trandafirii ale stufișurilor, cuiburile păsărilor, în timp ce pe deasupra ogoarelor un uliu se învîrtea roată în înaltul cerului. Ne-am adus aminte de frumoasa poznă pe care i-am făcut-o odată lui Chamaille. Vreme de cîteva luni de zile, ne trecuseră toate nădușelile, pe Paillard și pe mine, ca să învățăm un mierloi, închis în colivie, să fluiere un cîntec hughenot. În cele din urmă, îi dădurăm drumul în grădina popii. Simțindu-se în largul său, mierloiul a ajuns dascălul celorlalți frați de-ai lui din sat, învățîndu-i același cîntec. Iar părintele, pe care corul mierloilor eretici îl tulbura tocmai cînd își citea rugăciunile, își făcea cruce și blestema, închipuindu-și că dracul însuși se furișase în grădină. Ca să-l gonească se închina și, fierbînd de mînie, ascuns după perdele, cu pușca în mînă, îl pîndea pe necuratul. Nu s-a lăsat însă prostit pînă la urmă, căci după ce l-a ucis pe diavol, s-a apucat și l-a mîncat.

Din vorbă în vorbă, am ajuns.

Satul pare că doarme. Casele, cu ușile date de perete, stau și cască în marginea drumului, spre soarele de primăvară, în nasul trecătorilor. Nici un obraz omenesc nu se zărește nicăieri, decît numai pe malul unui șanț, dosul unui broscoi de copil, care ia aer și se bălăcește în apă. Dar pe măsură ce Paillard și cu mine înaintăm la braț, îndreptîndu-ne spre mijlocul satului, pe drumul presărat cu paie și cu urme de baligă, se aude din ce în ce mai lămurit un fel de bîzîit prelung de albine supărate.

În clipa cînd intrarăm în piața bisericii, aflarăm aici o mulțime de oameni, care dădeau din mîini, vorbind în gura mare și strigînd. În mijlocul lor,

pe pragul porţii pe jumătate deschise a grădinii parohiale, Chamaille, roşu de mînie, zbiera din toate puterile, ridicînd pumnii ameninţători spre enoriaşii lui. Încercarăm să înţelegem ceva, dar în amestecul acela asurzitor de glasuri, nu se desluşea decît ici şi colo :

„Omizi şi viermi... Cărăbuşi şi şoareci de cîmp... *Cum spirito tuo...*"

Chamaille, părintele, ţipa :

— Nu ! N-am să merg !

Poporul nu se lăsa :

— La naiba ! Eşti popa nostru, sau nu eşti ? Răspunde : da sau nu ? Apoi, dacă eşti (că n-ai ce face !) trebuie să ne slujeşti...

Popa, de colo :

— Tîlharilor ! Eu slujesc pe Dumnezeu, nu pe voi !

Gălăgia creştea, de ţi-era mai mare dragul. Chamaille, ca să isprăvească o dată cu gîlceava, trînti poarta în nasul credincioşilor, iar printre zăbrelele gardului se putea vedea cum ridica spre cer amîndouă mîinile : cu una, din obişnuinţă, răspîndea asupra poporului, duhovniceşte, o ploaie de binecuvîntări, iar cu cealaltă chema trăsnetele blestemului ceresc asupra pămîntului... Pîntecele lui rotund şi faţa lui pătrată se mai zăriră o dată la fereastra casei şi popa Chamaille, neputînd să biruiască huiduielile, răspunse dînd cu tifla. Apoi lăsă obloanele şi nu se mai arătă nimeni. Gălăgioşii obosiră, piaţa se goli de lume, iar noi, strecurîndu-ne pe la spatele ultimilor gură-cască, ajunserăm în sfîrşit lîngă gardul casei şi începurăm să batem.

Am bătut mult şi bine. Dobitocul, încăpăţînat, nu voia să deschidă.

— Ei, părinte !

Degeaba îl strigam (ne prefăceam glasurile, ca să mai rîdem) :

— Jupîn Chamaille, eşti acasă ?

— Dracul să vă ia ! Nu sînt acasă !

Şi pentru că stăruiam, se răsti la noi :

— Ia spălaţi putina ! Dacă nu plecaţi numaide-

cît din poartă, porci de cîine ce sînteţi, o să vă botez, de-o să ţineţi minte !

Era cît pe-aci să ne verse în cap o doniţă cu apă. Atunci am strigat :

— Popo, botează-ne cel puţin cu vin !

La auzul acestor cuvinte, ca prin minune, furtuna s-a potolit. Roşie ca soarele, faţa înveselită a lui Chamaille se aplecă spre noi :

— Ei, comedie ca asta ! Breugnon, Paillard, voi sînteţi ? Era să fac una bună. Poznaşilor, de ce nu spuneaţi de la început ?

Omul nostru începu să coboare scările, cîte patru deodată.

— Intraţi ! Intraţi ! Fiţi binecuvîntaţi ! Veniţi încoace, să vă strîng în braţe. Aşa. Nu vă închipuiţi, dragii mei, ce mulţumit sînt că mai văd o faţă omenească, după toate maimuţele alea ! Aţi văzut ce horă încinseseră ? Dar, dinspre partea mea, pot să dănţuiască oricît vor vrea. Nu mă urnesc din loc. Hai, urcaţi-vă sus, să bem şi noi cîte un pahar. Vă veţi fi încălzit pe drum. Auzi, să mă poftească să ies cu sfintele daruri ! E vreme a ploaie şi-o să ne udăm leoarcă amîndoi, bunul Dumnezeu şi cu mine ! Adică, cum ? Ne-am băgat în slujba lor ? Ce sînt eu, argat ? Sau slujitorul lui Dumnezeu ? Spînzuraţii ! Eu sînt dator să mă îngrijesc de sufletele lor, nu de arătură !

— Ce tot cînţi acolo ? îl întrebarăm noi. Pe cine naiba te-ai supărat ?

— Hai, urcaţi-vă, urcaţi-vă ! zise el. O să stăm mai bine sus. Dar mai întîi ar trebui să bem ceva. Nu mai pot, mă înăbuş ! Ei, ce ziceţi de vinul ăsta ? Nu-i din cel mai rău, nu-i aşa ? Închipuiţi-vă, dragii mei, că dobitocii ăştia vor să mă facă să ţin slujbe în fiecare zi, de la paşti... Adică de ce nu de la bobotează pînă la tăierea capului sfîntului Ioan ? Şi toate astea pentru cărăbuşi !

— Cărăbuşi ?! spuserăm noi. Poate-or fi gărgăuni ? Baţi cîmpii, părinte !

— Nu bat cîmpii de loc! strigă el, fierbînd de mînie. Ei, asta le întrece pe toate! Mă lupt aici cu toţi smintiţii şi cînd colo, tot eu sînt cel nebun!

— Atunci lămureşte-ne, ca un om în toate minţile.

— O să mă faceţi să-mi ies din fire — urmă el, ştergîndu-se de năduşeală, furios. Cum o să mă liniştesc, cînd în fiecare zi sfîntă, eu şi cu Dumnezeu, Dumnezeu şi cu mine, sîntem sîcîiţi din toate părţile, să ne supunem la toate toanele lor! Trebuie să aflaţi (uf! mă înăbuş!) că păgînii aceştia, cărora le pasă de viaţa veşnică tot atît de mult ca de-o cireaşă putredă, şi care nu-şi spală sufletul de păcate cum nu se spală pe picioare, cer de la preotul lor, cînd ploaie, cînd timp frumos, după trebuinţă. N-aş avea altă treabă decît să poruncesc soarelui şi lunei: „Puţină căldură; puţină udătură; destul, nu mai e nevoie; acum oleacă de soare călduţ, dulce, ocrotitor; apoi un vîntuleţ uşor, fără îngheţ; încă o stropeală, doamne, pentru vie; ei, ajunge, ne-ai udat destul! Nu ne mai trebuie decît o undă de arşiţă bună...". Dacă ai sta să-i asculţi pe ţopîrlanii ăştia, Dumnezeu n-ar avea altceva de făcut, sub sfîrcul de bici al rugăciunii, decît ceea ce face măgarul grădinarului, care trage la roată, ca să scoată apă. Ba mai mult decît atît (asta-i culmea!) nici măcar nu se înţeleg între ei: unul cere ploaie tocmai atunci cînd altul are nevoie de soare. Şi vezi de cheamă toţi sfinţii în ajutor! Sînt în cer vreo treizeci şi nouă, care fac să ningă şi să plouă. În fruntea lor, cu lancea în mînă, e sfîntul Medardus, marele pişarnic. De partea cealaltă nu sînt decît doi: sfinţii Raimond şi Dje, marii gonitori de ploi. Lor le vine în ajutor: sfîntul Blaise, împrăştie-vînt, Cristof mănîncă-grindină, Valerian înghite-furtună, Aurelian sfarmă-trăsnet şi sfîntul Clair, limpede-cer. Toată bolta cerească e în vrăjmăşie. Toate mărimile raiului îşi dau ghionţi. Uite, pînă şi sfînta Elena, sfînta Suzana şi sfînta Scolastica s-au luat de păr. Bunul Dumnezeu nu mai ştie pe care sfînt

să-l împace. Şi dacă bunul Dumnezeu n-o scoate la capăt, ce să facă smeritul lui preot? Bietul popă! În sfîrşit, nu-i treaba mea. Rostul meu pe lume e să adun rugăciunile oamenilor şi să le trimit mai departe. Stăpînul din cer hotărăşte asupra lor. Iată pentru ce n-aş avea nimic de spus (deşi închinăciunile acestea, între noi fie vorba, mă scîrbesc: blîndul nostru domn Isus Cristos degeaba s-a lăsat răstignit?), n-aş avea nimic de spus, dacă cel puţin aceşti tîlhari n-ar încerca să mă amestece şi pe mine în certurile cerului. Dar (parcă ar fi turbaţi) vor să se slujească de harul meu şi de cruce ca de-un talisman împotriva tuturor jivinelor care le pustiesc ogoarele. Într-o zi, a fost vorba despre şobolani, rozători ai grăunţelor din hambare. Am scos prapurii şi am rostit rugăciuni sfîntului Nicaise. Era o zi geroasă de decembrie, cu zăpadă pînă în brîu; m-au apucat nişte dureri de şale! Pe urmă, omizile. Rugăciuni pentru sfînta Gertruda. Iar am scos prapurii. Era în martie, sufla vîntul şi cădea o ploaie de gheaţă, cu zloată. M-a ajuns răguşeala, şi de-atunci tuşesc într-una. Acum, au venit la rînd cărăbuşii! Iar să scot prapurii! Cică să fac înconjurul livezilor (şi afară arde soarele ca focul, vin nori grei, pîntecoşi, ameninţă furtuna şi m-aş întoarce înfierbîntat şi aş da într-o răceală!), să fac înconjurul livezilor, cîntînd versetul: *„Ibi ceciderunt* aţîţătorii de nedreptate, *atque expulsi sunt,* fiindcă n-au putut stare". Dar tocmai eu aş fi azvîrlit afară, frumuşel. *„Ibi cecidit* Chamaille Baptist, zis Dulcis, preot"...

Nu, nu. Foarte mulţumesc. Nu sînt grăbit. Pînă şi cele mai bune glume ajung în cele din urmă să te plictisească. Adică, mă rog dumneavoastră, e treaba mea să le curăţ pomii de omizi? Dacă nu pot trăi din pricina cărăbuşilor, n-au decît să se descărăbuşească singuri, puturoşii! Ajută-te şi Dumnezeu te va ajuta. E uşor să stai cu braţele încrucişate şi să spui preotului: „Fă aşa! Fă altminteri!" Eu nu fac decît ce-i place lui Dumnezeu şi ce-mi place mie: beau. Să bem... Cît despre ăi de-afară,

pot să mă împresoare ca pe o cetate dacă vor. Nici că-mi pasă, dragii mei prieteni, și vă jur că pînă n-or ridica asediul, nu mă ridic nici eu din jeț. Să bem !

Și începu să bea, istovit de-atîta gîfîială și de atîta cuvîntare. Iar noi, urmîndu-i pilda, ridicarăm paharele în dreptul gurii, privind pieziș spre cer și spre soarta noastră, care mi se păreau la fel de trandafirii. Cîteva clipe a fost liniște. Numai Paillard plescăia din limbă. Iar părintele, turnînd vinul pe gît, făcea : „gîl-gîl". Părintele bea vinul dintr-o singură înghițitură. Paillard cîte un pic, cîte un pic. Părintele, cînd da drumul valului pe jgheab, făcea : „hîn !" și ridica ochii spre bolta cerului. Paillard se uita la pahar, pe deasupra și pe dedesubt, la umbră și în soare, îl mirosea, îl sorbea, îl bea cu ochii, cu nasul și cu cerul gurii. Cît despre mine, mă încîntau deopotrivă și băutura și băutorii : bucuria mea sporea cu a lor și cu aceea de a-i privi. Să privești și să chefuiești sînt două lucruri minunate și se potrivesc laolaltă. Dar goleam și eu paharul tot atît de repede, și cu tot atîta sîrguință. Și toți trei țineam pasul ; nici unul nu rămînea în urmă ! Cu toate acestea, cine ar crede ? Cînd am ajuns la capătul drumului, cel care a atins întîiul stîlpul sosirii, cu o înghițitură, fu domnul notar.

După ce roua pivniții ne-a înviorat gîtlejurile și a mlădiat duhul dobitocesc din noi, sufletele ni se luminară, ca și obrajii. Sprijiniți cu coatele pe marginea ferestrei, priveam pe cîmp, înduioșați, farmecul primăverii tinere, soarele vesel jucîndu-se în mănunchiul de plopi înfrunziți, valea Yonnului șerpuitor, pitulat printre fînețe ca un cățel care zburdă, apa de unde venea pînă la noi zvonul bătătoarelor, al spălătoarelor și măcăitul rațelor. Iar popa Chamaille, înseninat, ne spunea, ciupindu-ne de braț :

— Ce bine-i de trăit în țara asta ! Cerul să fie binecuvîntat că ne-a făcut să ne naștem aici. Se poate închipui ceva mai vesel, mai drăguț, mai în-

duioşător, mai răcoritor, mai îmbelşugat, mai dulce şi mai plăcut ? Îţi dau lacrimile ! Îţi vine să le mănînci pe toate !

Noi încuviinţam, dînd din cap, cînd deodată reîncepu :

— Dar pentru ce naiba i-o fi venit în gînd celui de sus să prăsească dobitoacele acestea pe aici ? A avut dreptate, desigur, atotputernicul ştie ce face, n-am ce spune... dar mărturisesc că aş fi dorit mai bine să cadă în greşeală şi să trimită pe enoriaşii mei la naiba sau în altă parte, la incaşi sau în ţara turcească, unde o vrea, numai pe aici să nu-mi mai stea.

Noi spuneam :

— Părinte Chamaille, aşa sînt pretutindeni. Ăştia nu-s mai răi decît alţii. La ce să-i schimbi ?

— Aşadar — reluă părintele — ei n-au fost plămădiţi ca să fie mîntuiţi de mine, ci ca să fiu eu mîntuit, prin suferinţele pe care le îndur, aci pe pămînt. Mărturisiţi însă, cumetrilor, că nu-i pe lume meserie mai grea decît aceea de preot la ţară. Te trec toate sudorile, căznindu-te să bagi în căpăţîna noduroasă a acestor sărmani năuci sfintele adevăruri veşnice. Degeaba îi hrăneşti cu fructele evangheliei şi zadarnic le dai copilaşilor să sugă laptele cărţilor de rugăciune : abia l-au înghiţit, şi-l dau afară pe nas. Pentru gîturile lor groase, e nevoie de mîncăruri mai vîrtoase. După ce au rumegat cîtăva vreme un *ave* şi după ce au plimbat dintr-un colţ al gurii în celălalt un pomelnic-două ; după ce au cîntat, ca să se audă zbierînd, o vecernie sau o pavecerniţă, nici unul din cuvintele sfinte nu trece de tinda gurii lor însetate. Inima şi stomacul lor rămîn deopotrivă de goale. Ei se dovedesc, ca şi mai înainte, nişte adevăraţi pagîni. Zadarnic, de atîtea veacuri, am fugărit duhurile şi zînele, de pe cîmpii, din rîuri şi din păduri. Zadarnic am suflat, să ne spargem bojocii, în toate faclele drăceşti, pentru ca singura lumină a lui Dumnezeu cel adevărat să strălucească în bezna tot mai adîncă a lumii, fiindcă strigoii pămîntului, eresurile

josnice, pornirile lucrurilor neînsuflețite n-au putut să fie stîrpite. Bătrînele trunchiuri de stejar, negricioasele ouă-de-trăsnet poartă în ele aceeași sămînță diavolească. Și cît ne-am străduit să le zdrobim, să le tăiem, să le ardem, să le smulgem din rădăcină ! Ar trebui să scormonim întreg pămîntul Galiei, mama noastră, să dărîmăm fiecare movilă și să răsturnăm fiecare piatră, pentru a izbuti să-i smulgem din carne toți dracii care s-au încuibat în ea. Și nici așa n-am scoate-o la capăt ! Blestemata aceasta de fire îți alunecă printre degete : îi retezi labele, îi cresc aripi. În locul fiecărui zeu pe care-l omori, renasc alți zece. Pretutindeni e cîte un zeu, pretutindeni se ascunde un diavol, pentru zăpăciții ăștia, care cred în vîrcolaci, în calul alb fără cap, în găina neagră, în balaurul cu cap de om, în spiriduși și în rațele vrăjitoare. Ia spuneți-mi, rogu-vă, ce trebuie să spună, în mijlocul acestor dihănii schiloade, scăpate din corabia lui Noe, blîndul fiu al Mariei și al cucernicului dulgher ?

Jupîn Paillard răspunse :

— Cumetre, vezi numai paiul din ochiul altuia. Enoriașii tăi sînt niște smintiți, fără îndoială. Dar tu parcă ești mai breaz ? N-ai ce spune, părinte, faci și tu ca și ei. Nici sfinții tăi nu prețuiesc mai mult decît pricolicii și zînele lor. Nu vă ajunge un Dumnezeu făcut din trei bucăți (sau trei care nu fac decît unul) și o zeiță-mamă, ci ați găzduit în Panteonul vostru o mulțime de zeișori în fuste și în nădragi, ca să înlocuiți pe cei pe care i-ați izgonit și să umpleți din nou firidele goale. Dar zeii aceștia, pe Dumnezeu cel adevărat, nu sînt mai buni decît cei vechi. Nimeni nu știe de unde vin. Ies de pretutindeni, ca melcii, toți pociți, scîrboși, schilozi, nespălați, plini de răni, roși de păduchi, cocoșați, oameni de nimic. Unul arată un ciot care sîngerează sau un buboi lucios, pe coaste ; altul poartă cu drăgălășenie un satîr înfipt în ceafă ; altul se plimbă cu scăfîrlia subsuoară ; celălalt își duce semeț, între degete, pielea de pe el, ca pe o cămașă. Și ca să nu căutăm mai departe, ce să

zicem, părinte, de sfîntul care ocroteşte biserica ta, de Simion Stîlpnicul, care vreme de patruzeci de ani a stat într-un picior ca un cocostîrc, cocoţat în vîrful unui stîlp ?

Părintele sări cît de colo, strigînd :

— Pînă aici ! Pe ceilalţi sfinţi nu sînt pus să-i păzesc. Treacă-meargă ! Dar, păgînule, ăsta-i sfîntul meu şi sîntem oaspeţii lui. Iubite prietene, fii bine crescut.

— Să-l lăsăm atunci pe bîtlanul nostru (eu sînt oaspetele tău) şi să-l lăsăm să stea mai departe într-un picior. Dar, ia spune-mi, ce crezi despre abatele din Corbigny care cică are acasă într-o sticlă lapte de-al Maicii Domnului, sau despre domnul de Sermizelles, care, îmbolnăvindu-se de cufureală, şi-a făcut un clistir cu apă sfinţită şi praf de moaşte ?

— Cred — răspunse Chamaille — că tu însuţi, deşi îţi place să batjocoreşti pe alţii, dacă ai fi suferit de şezut, poate tot aşa ai fi făcut. Cît despre abatele din Corbigny, ce să spun ? Călugării ăştia dacă ar putea s-ar aşeza la tejghea şi, ca să ne ia muşteriii, ar vinde lapte de îngeri, smîntînă de arhangheli şi unt de serafimi. Să nu-mi vorbeşti despre ei ! Călugărul şi popa sînt ca şi cîinele cu pisica.

— Va să zică nici tu nu crezi în moaşte, părinte ?

— În ale lor nu cred ; cred numai în ale mele. Am la mine un os mic din spata sfintei Diatrina, care limpezeşte udul şi curăţă pielea de pecingine. Am bregmatisul pătrat al sfintei Etupa, care goneşte spiriduşii din burta mieilor. Te poftesc să nu rîzi ! Mi se pare că mă cam iei peste picior ! Nu crezi în nimic ? Am aici hrisoavele, pe pergament cu peceţi (trebuie să fii orb ca să te mai îndoieşti, mă duc să le caut), o să vezi că toate cîte le spun sînt adevărate.

— Stai jos şi lasă hrisoavele în pace ! Nici tu nu crezi în ele mai mult decît mine, te cunosc după nas. Oricum ar fi şi de oriunde ar veni, un os nu-i altceva decît un os, iar cel care se închină la el,

un păgîn. Fiecare lucru la locul lui: morţii la cimitir. Eu cred numai în ceea ce e viu, cred că afară e lumină, cred că beau şi că judec (şi judec foarte bine), cred că de două ori doi fac patru, cred că pămîntul e un corp nemişcat şi azvîrlit în spaţiu care se învîrteşte, cred de asemenea în cărţile în care ştiinţa omului şi cunoştinţele lui, cîştigate de-a lungul vremilor, s-au strecurat picătură cu picătură şi, mai presus de toate, cred în puterea mea de judecată. Şi (nu mai încape îndoială) cred în cuvîntul cel sfînt. Nici un om înţelept şi chibzuit n-are să se îndoiască. Eşti mulţumit, popo?

— Nu sînt mulţumit, nu! izbucni părintele, care se supărase de-a binelea. Ce eşti tu, calvin, eretic, hughenot, unul din acei care îngînă biblia, închipuindu-şi că sînt mai grozavi decît mama noastră biserica şi care spun (păcătoşii!) că n-au nevoie de preoţi?

La rîndul lui, se supără şi prietenul meu Paillard, strigînd că el nu-i protestant, că e bun francez, catolic de vază, dar om cu judecata limpede, care nu-i ciung, nici de mînă, nici de minte, care vede ziua fără ochelari, care spune prostului prost, iar lui Chamaille trei proşti într-unul, sau unul în trei (cum îi place), şi care, ca să cinstească pe Dumnezeu, mai întîi mintea lui şi-o cinsteşte, căci e lumina cea mai curată din tot ce străluceşte.

Apoi s-au mai liniştit şi au început să bea, mormăind şi burzuluindu-se, cu coatele pe masă, întorcîndu-şi spatele. Eu unul nu mai puteam de rîs. Deodată băgară de seamă că eu nu spusesem nimic pînă atunci şi, în aceeaşi clipă, îmi dădui şi eu seama de acelaşi lucru. Nu făcusem altceva decît să-i privesc şi să-i ascult, petrecînd pe socoteala dovezilor pe care le aducea fiecare, clipind din ochi şi încreţind din sprîncene, îngînîndu-le vorbele, bătînd fără zgomot din buze, ca un iepure care ar mesteca o foaie de varză. Dar cei doi cuvîntători înverşunaţi mă poftiră să spun de partea cui mă alătur. Răspunsei:

— De partea amîndurora şi încă a cîtorva. Parcă nu se mai ceartă şi alţii, numai voi? Cu cît sînt mai mulţi nebuni laolaltă, cu atît rîzi mai bine; şi cu cît rîzi mai bine, cu atît eşti mai înţelept. Cumetrilor, cînd vrei să ştii cîtă avere ai, scrii ţifrele pe hîrtie, una sub alta, şi pe urmă le aduni. Pentru ce n-am pune aiurelile voastre una lîngă alta? Toate laolaltă, cine ştie? poate că alcătuiesc adevărul adevărat. Dacă ceri adevărului să fie numai al tău, îţi dă cu tifla. Lumea, dragii mei, are mai multe tălmăciri, iar fiecare din ele nu lămureşte decît o parte din întregul întrebărilor. Iată pentru ce eu primesc pe toţi zeii voştri păgîni, creştini, şi pe Dumnezeul judecăţii pe deasupra!

Auzind aceste cuvinte, amîndoi săriră asupra mea, mînioşi, strigîndu-mi că m-am dat cu Piron[1] şi făcîndu-mă necredincios.

— Necredincios? Ce v-a apucat şi ce aveţi cu mine? Dumnezeul sau zeii voştri, legea sau legile voastre vor să mă cerceteze la mine acasă? Să poftească. Îi primesc bucuros. Eu primesc pe oricine, că sînt de felul meu primitor. Bunul Dumnezeu îmi place, iar sfinţii şi mai mult. Îi iubesc, îi cinstesc şi le zîmbesc prieteneşte, iar ei (fiindcă sînt oameni de treabă) nu se dau în lături să se aşeze puţin la taifas cu mine. Vă spun drept, un singur Dumnezeu nu-mi ajunge. Ce să fac? Sînt lacom... iar voi vreţi să mă puneţi la post. Eu am sfinţii şi sfintele mele, zînele şi duhurile mele, din văzduh, din pămînt, din copaci şi din ape. Cred în judecata minţii, dar cred şi în nebunii, care văd uneori adevărul; apoi mai cred şi în vrăjitori. Îmi place şi mie să mă gîndesc că pămîntul, atîrnat în văzduh, se leagănă în mijlocul norilor şi aş vrea să pot pipăi, să desfac şi să aşez la loc toată maşinăria frumoasă a marelui ceasornic al lumii. Aceasta nu înseamnează însă că nu-mi place să ascult cum cîntă greierii cerului, stelele cu ochi

[1] Filozof grec din veacul al IV-lea î.e.n.; el tăgăduia omului putinţa de a cunoaşte adevărul şi afirma zădărnicia oricărei sforţări de a înţelege fenomenele naturii. (n.r.)

rotunzi şi să pîndesc în lumina lunei pe omul cu legătura de vreascuri... Daţi din umeri? Voi sînteţi pentru o rînduială statornică. Ei, are şi rînduiala preţul ei, dar n-o capeţi degeaba, trebuie s-o plăteşti. Rînduiala nu înseamnează să faci ceea ce-ţi place, ci să faci ce n-ai vrea să faci. Înseamnează să-ţi scoţi un ochi, ca să vezi mai bine cu celălalt. Înseamnează să dobori pădurea ca să-ţi croieşti drum prin ea. E foarte lesne... Dar cît e de urît! Sînt un gal bătrîn şi zic: prea multe căpetenii, prea multe legi; toţi sînt fraţi şi fiecare se gîndeşte numai la el. Crezi ce vrei şi lasă-mă, dacă vreau, să cred şi eu sau să nu cred. Cinsteşte-mi judecata, şi mai cu seamă, prietene, nu te atinge de zei. Ei clocotesc şi plouă de pretutindeni, de jos şi de sus, pe deasupra capului şi pe sub picioarele noastre; lumea e plină de ei, ca o scroafă borţoasă. Îi preţuiesc pe toţi, şi vă dau voie să-mi mai aduceţi şi alţii. Dar vă poftesc să nu-mi luaţi înapoi pe nici unul, sau să mă siliţi să-i iau la goană. Afară numai dacă vreunul din ei, hoţomanul! nu m-o trage prea tare pe sfoară.

Paillard şi cu popa mă întrebară atunci, ca şi cum li s-ar fi făcut milă de mine, dacă nu pierd cumva drumul cel drept, în mijlocul unei asemenea învălmăşeli.

— Nu-l pierd de fel — zisei. Cunosc toate cărările şi mă plimb de-a lungul lor în toată voia. Cînd o pornesc singur prin pădure de la Chamoux la Vêzelay, crezi că am nevoie s-o iau numaidecît pe şosea? Mă duc şi vin, cu ochii închişi, pe potecile hoţilor de vînat, şi, dacă rămîn mai la urmă, cel puţin mă întorc acasă cu tolba plină. Toate sînt la locul lor, bine orînduite şi aşezate cu rost; bunul Dumnezeu în altarul bisericii, sfinţii în stranele lor, zînele în pădure, şi judecata minţii mele, aici, sub frunte. Toţi se înţeleg foarte bine. Fiecare îşi are perechea, menirea şi adăpostul lui. Nu sînt supuşi nici unui tiran, ci, ca şi domnii din Berna, cu a lor „confederaţie", alcătuiesc „cantoane" legate între ele. Sînt unii mai tari, alţii mai slabi. Dar să nu te

încrezi ! Cîteodată au nevoie tocmai de cei slabi împotriva celor tari. Fără îndoială că Dumnezeu e mai puternic decît zînele ; și totuși, Dumnezeu le cruță, fiindcă nici bunul Dumnezeu nu-i mai puternic decît toți ceilalți laolaltă. Și cel mai tare găsește pe un altul mai tare, care îl mănîncă. Fiecare căpcăun dă peste un alt căpcăun. Da, da, n-o să-mi scoateți din cap că *pe cel mai mare dintre dumnezei* nu l-a văzut încă nimeni. Stă foarte departe, în înaltul cerului, în adîncul văzduhului, sus, sus de tot. Întocmai ca măritul nostru rege. Noi avem de-a face (și încă prea des) numai cu slujitorii și cu trimișii lui. Dar el rămîne acolo, în Luvrul lui. Bunul Dumnezeu de astăzi, la care se roagă toată lumea, e cum s-ar zice domnul de Concini. Nu mă înghionti, părinte ! Hai să spunem, ca să nu te superi, că e blîndul nostru duce, domnul de Nivernois, cerul să-i ajute ! Îl cinstesc și îl iubesc. Dar, în fața stăpînului de la Luvru, stă și el smirnă și bine face. Amin !

— Amin ! mă îngînă Paillard. Dar nu-i tocmai așa. *„Pînă la Dumnezeu, te mănîncă sfinții !"* De cînd a murit regele Henric al nostru și regatul a încăput pe mîna femeilor, prinții se joacă cu furca și cu fuiorul. *„Jucăria prinților numai pe ei îi bucură !"* Tîlharii ăștia pescuiesc în heleșteul cel mare și golesc vistieria de aur. Iar biruințele viitorului se odihnesc în lăzile Arsenalului, unde stă de pază umbra domnului de Sully [1]. Ah ! o să sosească odată răzbunătorul, care o să-i facă să-și scuipe limba, cu aurul pe care l-au mîncat cu tot !

În privința aceasta începurăm să spunem mai multe decît s-ar cuveni să însemn aici. Cîntecul acesta îl cîntam toți la fel. Ba chiar l-am cîntat în diferite feluri, cînd a fost vorba de prinții în fuste, de fariseii în pantaloni, de popii cu burtă și de călugării leneși. Trebuie să adaug că părintele Chamaille știa să scornească despre ei cele mai frumoase și mai colorate cîntări. Și terțetul nostru a

[1] Primul ministru al regelui Henric al IV-lea. (n.r.)

mers înainte, păstrînd măsura, cu toţi trei într-un glas, trecînd de la cei mieroşi la cei fieroşi, de la falsii cucernici la cei care sînt prea mult ; pomenind pe toţi fanaticii, pe hughenoţi, pe făţarnici, pe netoţi, pe toţi dobitocii, care vor să te facă să-l iubeşti pe Dumnezeu, vîrîndu-ţi-l pe gît cu ciomagul şi cu sabia. Bunul Dumnezeu nu-i cirezar, să ne gonească de la spate cu harapnicul ! Cine vrea să fie afurisit, n-are decît, dar pentru ce să-l arzi de viu ? Pentru Dumnezeu, lăsaţi-ne în pace ! Fiecare să trăiască în Franţa cum îi place şi să-l lase să trăiască şi pe aproapele lui. Cel mai păcătos dintre noi e şi el om : Dumnezeu a pătimit pentru noi toţi. Şi, mai la urma urmelor, binele şi răul sînt două dobitoace nefericite, se aseamănă între ele ca două picături de apă. Nici asprimea, nici fudulia n-au nici un rost.

Obosiţi de atîta vorbă, am început să cîntăm, pe trei voci, un cîntec în cinstea lui Bachus, singurul zeu al cărui nume nu-l luăm în deşert nici eu, nici Paillard, nici popa. Chamaille striga sus şi tare că Bachus preţuieşte mai mult decît toţi ceilalţi, pe care călugării jegoşi ai lui Luther şi ai lui Calvin îi pomenesc în rugăciunile lor. Bachus e un Dumnezeu, la care poţi să te închini cu smerenie, un Dumnezeu de spiţă bună, franţuzească... Ce zic ? de obîrşie creştină, fraţilor, căci Isus Cristos e înfăţişat în unele chipuri vechi, ca un mic Bachus, care calcă ciorchinii în picioare. Să bem, deci, în cinstea Mîntuitorului, scumpul nostru Bachus-creştin, în cinstea zîmbitorului Isus, al cărui sînge roşu şi strălucitor curge sub colnicele noastre şi îmbălsămează viile, graiul şi sufletele noastre, turnînd cugetul lui blînd, omenesc, darnic şi surîzător deasupra Franţei noastre, cea dreaptă şi înţeleaptă !

Ajungînd la această parte a cuvîntărilor noastre, în vreme ce ciocneam paharele în cinstea veselei înţelepciuni franţuzeşti, care rîde de orice întrece măsura (*„Înţeleptul stă totdeauna la mijloc...“* şi de aceea se aşază cîteodată pe pămînt), se auzi un

zgomot asurzitor de uşi trîntite, de paşi greoi pe scară în mijlocul căruia icnea cîte un „Doamne-sfinte", cîte o „Maică preacurată" şi cîte un *ave*, laolaltă cu alte suspine înăbuşite... Era doamna Heloiza a Popii. Sau, mai pe scurt, *popicăreasa.*) Gîfîia din greu, ştergîndu-şi faţa cu un colţ al şorţului şi striga :

— Ajutor ! ajutor ! Săriţi, domnule părinte...

— Ei, gîsco, ce s-a întîmplat ? o întrebă acesta, nerăbdător.

— Vin ! Vin încoace ! Sînt ei !

— Cine ? Cărăbuşii ăia, omizile, care au pornit cu alaiul la cîmp ? Ţi-am spus să nu-mi mai vorbeşti de aceşti păgîni !

— Vă ameninţă, părinte !

— Puţin îmi pasă ! Cu ce mă ameninţă ? N-au decît să se plîngă episcopului. Sînt gata.

— Ah, domnule părinte, dacă ar fi numai atît !

— Dar ce s-a mai întîmplat, spune !

— S-au strîns cu toţii acasă la Pic-Lunganul şi fac tot felul de strîmbături, vrăjitorii, descîntece cum le zice : *„Şobolani şi cărăbuşi, să fugiţi din cîmp acuşi, drept la popa să vă vadă, prin cămară şi-n livadă !"*

Auzind acestea, Chamaille s-a repezit :

— A, blestemaţii ! În livada mea, cărăbuşii lor ! În cămara mea, şobolanii... Vor să mă omoare ! Nu ştiu ce să mai născocească ? Ah, Dumnezeule, sfinte Simeoane, veniţi în ajutorul slujitorului vostru...

Am încercat să-l liniştim, rîzînd.

— Rîdeţi, rîdeţi ! ne strigă el. Dacă aţi fi în locul meu, deştepţilor, n-aţi mai rîde ! Aş rîde şi eu de altul. Uşor vă vine ! Dar aş vrea să vă văd ce-aţi spune dacă ar trebui să vă pregătiţi masa, pivniţa şi patul, ca să primiţi pe necuratul. Cărăbuşii lor... îmi vine să turbez ! Şobolanii lor... să-i mănînce fripţi ! O să-mi iau lumea în cap !

— Ei şi ? zisei eu. Nu eşti tu popa lor ? De ce ţi-e frică ? Risipeşte-le descîntecele. Tu ştii de o sută

de ori mai mult decît enoriașii tăi. Nu ești mai învățat decît ei?

— Hm! Hm! Nu mai știu nimic. Pic-Lunganul e foarte șiret. Ah, fraților! Ce încurcătură! Ah, tîlharii! Eram atît de liniștit, mă simțeam atît de bine! Să nu te încrezi în fericire... Numai Dumnezeu e mare... Ce să fac? M-au prins, mă au la mînă... Heloizo, draga mea, fugi, du-te și spune-le să se oprească! Vin, vin acum, n-am ce face... Ah, ticăloșii! O să-mi vină și mie o dată apa la moară... Dar, pînă una-alta... *(Fiat voluntas*[1]*)* e rîndul meu să joc cum îmi cîntă ei. Treacă de la mine acest pahar... O să-l beau... Am mai înghițit eu și altele!

S-a ridicat să plece. L-am întrebat:

— Unde te duci?

— La război, împotriva cărăbușilor! a răspuns el.

În romînește de AL. HODOȘ

---

[1] Facă-se voia (în limba latină). (n.r.)

TRISTAN BERNARD

(1866 — 1947)

O vreme, acum cîteva decenii, multe din glumele în circulație în Franța erau atribuite dramaturgului și romancierului Tristan Bernard. O asemenea reputație de om de spirit e cu două tăișuri. Ea consacră adesea spiritul așa-numit bulevardier, facil, făcut din rețete, pierind tot atît de ușor ca și zîmbetul pe care l-a provocat, îngrădit de concepția și morala burgheză.

Dar Tristan Bernard a meritat mai mult decît o astfel de faimă. Chiar cînd e mai superficială, gluma nu devine la el exploatarea obscenității, are adesea miez, sprijinindu-se pe o remarcabilă putere de observație satirică. Scrisul lui se întinde pe o perioadă mergînd de la sfîrșitul secolului trecut — a fost contemporanul și prietenul lui Jules Renard și Georges Courteline — pînă la jumătatea secolului nostru. A trăit în ultimii ani și oroarea lagărelor hitleriste. A fost cunoscut în special ca autor de comedii — „Cafeneaua cea mică" (1914) ori „Școala șarlatanilor" (1926). În aceasta din urmă reia vechea temă molierască a șarlatanismului în medicină, dar o înfățișează în cadrele moderne ale marilor întreprinderi senatoriale. A scris și bune pagini de proză, în care observația comică pătrunde adesea mai adînc. „Fiul rătăcitor din Vésinet" diagnostichează spiritual, cu blîndețe aparentă, disproporția dintre aspirațiile romanțioase ale unui tînăr burghez și mediocritatea adevăratei sale mentalități. Personajul principal, după ce a încercat o evadare livrescă din familia lui de negustori, își croiește o existență aidoma cu cea de care a fugit, și pînă la urmă se reîntoarce pocăit în familie.

În schițe, Tristan Bernard folosește adesea grotescul și comicul absurd, dar și observația satirică („Amanți și hoți") (1901).

AMANŢI ŞI HOŢI

NICOLAS GLAIVE SAU NOTELE UNUI CANDIDAT

25 martie. — Iată scrisoarea pe care am găsit-o astăzi dimineaţă în cutia mea poştală :

„Domnului Nicolas Glaive,
fabricant de sfîrleze artistice, Paris.

Un grup de alegători independenţi din circumscripţia Montsouris-Sud, cunoscînd trecutul dv. plin de integritate şi onoare, ca şi republicanismul dv. luminat şi loial, a decis să vă ofere candidatura la viitoarele alegeri legislative. Nu ignoraţi că circumscripţia noastră este, pe drept cuvînt, plictisită de violenţele de limbaj şi de excentricităţile deputatului nostru, radicalul Triquet. Pe de altă parte, trebuie împiedicat succesul candidatului moderat şi reacţionar, dl. Ajax de Télamon.

Între cele două opinii extreme există o majoritate considerabilă care poate fi unită în jurul dv.

Voi avea onoarea, domnule, de a vă face o vizită pentru a primi răspunsul dv. care va fi, nu mă îndoiesc, favorabil. Sper să vă pot vedea mîine dimineaţă, între orele nouă şi unsprezece.

Henri Prenant
Director
al biroului Raulbert-Prenant
fondat în 1822".

Satisfăcut, în fond, că cineva binevoieşte să se gîndească la mine în legătură cu un mandat destul de invidiat şi că mi se furnizează în fine date precise asupra opiniilor mele politice, n-am pregetat nici o clipă şi m-am hotărît să accept propunerea d-lui Prenant. Deputat la patruzeci şi opt de ani, voi putea spune, cu un aer neglijent, după ce voi fi luat masa, cunoscuţilor întîlniţi pe stradă :

— Mă duc la Cameră.

În acelaşi timp, voi nimici, iertîndu-i, pe doi indivizi : un sergent de stradă din cartier şi pe secretarul comisarului, care, într-o anumită zi, au fost obraznici cu mine. În fine, voi călători gratuit pe linia Chaville, la ora apariţiei ziarului de seară.

— Biletul dv., domnule ?

— Deputat.

26 martie. — Am primit azi-dimineaţă vizita lui Prenant. Prima mea impresie, care e cea bună, m-a făcut să ghicesc în el tipul combativ. De altfel, singur mi-a atras atenţia asupra acestui lucru.

— Sînt un războinic — mi-a afirmat el de cum l-am văzut.

E un om mic de stat, vioi, rotofei, cu mustaţa şi cu barba negre. Cunoaşte — spune dînsul — cartierul Montsouris-Sud cum îşi cunoaşte propriul buzunar. Emite păreri asupra politicii generale, ce mi se par pline de un bun simţ profetic.

Am discutat cifre.

— Este o alegere care vă va costa scump — îmi spune dînsul. Nu e cazul să vă ascund acest lucru.

La început am fost oarecum neliniştit ; dar cifra de şapte pînă la opt mii de franci, enunţată în clipa următoare, mi s-a părut rezonabilă.

Prenant şi-a luat apoi rămas bun, strîngîndu-mi mîna.

29 martie. — Campania electorală fiind deschisă, pentru a-mi impune minţii numele celor ce trebuiau să mă voteze şi a-mi asigura locul a trebuit să pregătesc şi să mă îngrijesc de afişarea primelor banderole.

Azi după-masă, nevastă-mea și cu mine am ieșit să le vedem. Mergeam cu un aer timid, aproape roșind, ca și cînd tocmai aș fi fost surprins îndeplinind o faptă bună sau una rea. La început, am zărit numeroase banderole ale lui Triquet și ale lui Télamon. În fine, pe o banderolă portocalie și mai lată decît celelalte, mi-am văzut tipărit numele, cu litere atît de mari, încît l-am putut recunoaște numai cu greu : *Nicolas Glaive, industriaș. Candidat republican.* Am numărat șapte astfel de banderole. Trebuie să fie mult mai multe pe străzile pe unde n-am putut ajunge, căci mi se spusese că se vor pune astăzi două mii cinci sute.

30 martie. — Am redactat în astă-seară, în tovărășia lui Prenant, cuvîntul meu către alegători. M-am pronunțat net și categoric asupra privilegiului Băncii Franței, asupra electivității judecătorilor, asupra prețului gazului. M-am declarat dușman al compromisurilor supărătoare, partizan al unei politici de moderație și de progres. Mi-am exprimat dorința de a vedea Franța unită în interior și respectată în afară. Am adresat un apel viguros tuturor oamenilor de bine. Asupra chestiunii protecționismului și a liberului schimb am rămas puțin nebulos, după cum m-a sfătuit Prenant și, de asemenea, de ce n-aș mărturisi-o, potrivit convingerilor mele celor mai intime.

Conferința a durat pînă la ora zece seara. Cînd Prenant m-a părăsit, luîndu-mi manuscrisul pentru tipografie, am căutat în Larousse sensul exact al unor cuvinte din profesiunea mea de credință, pentru a fi în stare să răspund oarecum mai precis celor ce mă vor chestiona în întrunirile publice.

2 aprilie. — Astă-seară mă întorc acasă de la o întrunire organizată de comitetul meu în sala de festivități a restaurantului „Batracianul". Costul sălii : trei sute de franci, inclusiv lumina. La intrare s-a făcut un control sever, pentru a nu lăsa să intre

decît alegătorii care aveau cartea de identitate asupra lor. Au intrat cincizeci și două de persoane, pe care le-am numărat în timpul discursului președintelui (un profesor de ortografie fonetică).

— Vedeți aici — îmi spune Prenant — crema alegătorilor influenți din Montsouris-Sud. Feriți-vă — adăugă el pe șoptite — se află printre ei oameni favorabili lui Triquet, și recunosc și cîteva figuri de reacționari, veniți anume să vă prindă cu ocaua mică.

Mi-am expus programul cu o anumită emoție. (După cîte mi s-a spus, am avut un mare succes.)

Apoi, unul dintre cei prezenți se ridică și mă întrebă dacă voi vota în favoarea menținerii tratatului din 1845 cu Suedia. La un semn al lui Prenant, am declarat că sînt un partizan energic al acestui tratat. Este un lucru cu atît mai meritoriu, afirmă interlocutorul meu, cu cît acest tratat nu ființează decît în închipuirea mea.

Prenant înfieră pe poznașii care se strecoară prin mulțime tulburînd adunările oamenilor serioși. Tulburătorul ordinii este îndreptat spre ușă. Mi se votează în unanimitate o moțiune prin care sînt călduros aprobat.

Douăzeci de alegători, pe care i-am observat printre cei mai entuziaști, se oferă din proprie inițiativă să vină să bea țapii de bere respectivi la cafeneaua de alături.

3 aprilie. — Iată ce am citit în două ziare :

„Ieri seară, opt sute de alegători, întruniți în sala „Batracianul", după ce au ascultat declarațiile net republicane ale cetățeanului Nicolas Glaive, i-au aclamat în unanimitate candidatura".

4 aprilie. — După Prenant, care a cinat cu mine în seara asta, cei doi adversari ai mei duc o campanie de „îndrăzneală nerușinată". Triquet are doi oameni ai lui care „agită bărbierii". Ei intră pe rînd, sub cuvînt că se bărbieresc, se tund sau se spală pe cap, la toți frizerii din cartier, îndoctri-

nînd pe patron, pe calfe şi pe clienţi. Prenant l-a văzut cu ochii lui chiar azi-dimineaţă pe unul dintre ei ieşind de la un bărbier, ras proaspăt, bine pomădat, cu o tăietură de toată frumuseţea pe obraz. Ei bine ! acest om a intrat sub o poartă, s-a frecat energic cu batista pe cap, zbîrlindu-şi părul. Apoi a intrat, pentru a fi din nou pieptănat, la un alt frizer.

Între timp, nici Ajax de Télamon nu a rămas inactiv. El alege în fiecare zi, din cartier, o altă femeie la toate, pe care o plăteşte cu mărinimie şi o copleşeşte cu tot felul de atenţii ; cu gîndul ca această femeie va merge să colporteze elogii dintre cele mai documentate despre dînsul, îi oferă spectacolul celor mai edificatoare virtuţi domestice ; în prezenţa acestei simbriaşe, se arată de o drăgălăşenie fără egal faţă de doamna de Télamon şi îşi mîngîie cu duioşie copiii blonzi, cu păr buclat, care nu sînt, după cît se pare, decît nepoţii săi. Tot sub ochii femeii la toate, vin la dînsul tot felul de indivizi care-i oferă sume considerabile pentru afaceri suspecte, pe care el le respinge cu o nobilă indignare.

Mai mult încă, Télamon a postat la toate porţile din cartier cerşetori plătiţi, cărora le împarte pomeni bogate, nu fără o discretă ostentaţie.

— Dar, de fapt — îmi spune Prenant, rezemîndu-se cu coatele de masă — de ce nu aţi opri un cal scăpat din frîu ? Am putea alege o oră potrivită, de exemplu momentul cînd se întorc lucrătorii de la muncă. Am putea găsi un vizitiu amabil, cu un cal nu prea grozav.

Îl întrerup pe Prenant. Prefer un alt mod de propagandă, afirmarea ideilor mele de progres, de pildă, sau ralierea generală a cîrciumarilor.

5 aprilie. — Circulara mea a fost reprodusă pe un mare afiş. Treizeci şi cinci de alegători : toţi furnizorii mei, doi dintre salariaţii mei care locuiesc în cartier, Prenant şi tovarăşii săi o sprijină prin adeziunea lor. Am cheltuit pînă acum şase mii

opt sute de franci, dar cea mai mare parte dintre cheltuieli a fost făcută, mi se spune.

6 aprilie. — Ziarele speciale ale arondismentului sînt destul de blînde cu mine. În numărul 7 al *Alegătorului din Circumscripția a douăzeci și doua,* fondat cu 8 ani în urmă, și care nu-l menajează deloc pe Télamont, mi se spune: bravul domn Glaive. Ziarul *Le Gaulois rose* de Montsouris-Sud, care-l atacă pe Triquet, nu a scris încă nimic despre dînsul.

7 aprilie. — Ah! ce schimbare, după aceste zile de relativă liniște! Azi-dimineață, cînd a venit la mine, Prenant părea îngrijorat.

— Se pregătește în contra dv. o campanie îngrozitoare de defăimare.

Ce se putea spune împotriva mea? Zidul vieții mele particulare nu are nevoie de cioburi de sticlă pe marginea lui de sus. E voie să-l escaladezi și să privești înăuntru. Prenant s-a mai calmat, dar, părăsindu-mă, dădea mereu din cap.

La ora șase, năvăli în biroul meu, răvășit. Se înfipse în fața mea.

— E adevărat că anul trecut ați fost la Boniface-les-Bains?

Am răspuns, mirat de accentul său:

— Da, am fost într-adevăr la Boniface-les-Bains anul trecut, cam pe vremea...

— Ei bine, am făcut-o fiartă! gemu Prenant, prăbușindu-se într-un fotoliu.

Reluă pe un ton amar, dar aproape vesel, ca într-un început de nebunie:

— Ei bine, sîntem pierduți!

Îl implorai să se explice; se ridică în picioare dintr-o săritură.

— Sînteți acuzat — îmi spuse el cu o voce surdă — că ați fost surprins la Boniface-les-Bains trișînd la joc!

Apoi, căzu din nou în fotoliul său de suferință.

Această acuzaţie uluitoare mă sufocă, dar îmi revenii destul de repede.

— Ce glumă mai e şi asta ? Am intrat o singură dată în sala de joc, împins de curiozitate, şi nu am pus în viaţa mea mîna pe o carte.

Prenant murmură cu glas schimbat :

— Au martori, da, au oameni de-ai lor, cineva foarte bine văzut în lumea bună, un anume Saint-Théophile.

— Nu-l cunosc, n-am auzit niciodată de el — replicai eu, consternat.

— Au chiar — spuse Prenant cu un aer justiţiar — o dovadă scrisă.

— O dovadă scrisă ?

— Au dovadă scrisă că aţi fost la Boniface-les-Bains anul trecut.

— Dar nici prin cap nu-mi trece să neg...

— Să nu negaţi ! tresări Prenant. De fapt, nu, nu puteţi nega. Ah ! În ce încurcătură am intrat !

Îmi reveneam puţin cîte puţin din stupefacţie. Dar de-abia mi-am recîştigat sîngele rece, că l-am şi pierdut din nou într-un acces de furie de mai mare dragul :

— Îi voi da în judecată pe aceşti nemernici !

— Să-i daţi în judecată ! Ce mai e şi asta — spuse Prenant — vă ia gura pe dinainte şi vorbiţi fără să vă gîndiţi la ce spuneţi, iertată-mi fie expresia ! O să mergeţi în justiţia corecţională, unde proba nu este admisă. Acolo veţi obţine condamnarea calomniatorilor dv., dar va fi o osîndire fără rezultat. Efectul moral al acuzaţiei nu va fi înlăturat. Veţi găsi poate vreo chichiţă de procedură ca să-i aduceţi în faţa Curţii cu Juri.

Să admitem pentru o clipă că aţi găsit această chichiţă. Adversarii dv. vor aduce martori în apărare care vă vor acuza pe dv. înşivă, reclamantul. Cum să dovedeşti că sînt martori falsi ?

Dv. ce veţi putea aduce pentru a-i culca la pămînt pe calomniatori ? Crupieri, geranţi de case de joc ! Frumoase referinţe în ochii Curţii ! Cîţiva din-

tre prietenii dumneavoastră vor veni să vă ateste onorabilitatea. Poţi trece drept un cetăţean onorabil şi totuşi să trişezi la joc, fără ca nimeni să o bănuiască.

Fiecăruia dintre martorii dumneavoastră, avocatul învinuiţilor îi va pune această întrebare, sumeţindu-şi mînecile lungi :

„— Ne poate spune martorul dacă ştie că domnul Glaive a fost anul trecut la Boniface-les-Bains ?"

Şi, la fiecare din răspunsurile : „Habar n-am", sau „Parcă-mi amintesc că a fost", avocatul se va întoarce triumfător înspre juraţi. Căci, oricare ar fi răspunsul martorului, avocatul priveşte întotdeauna triumfător pe domnii din juriu, desfăcîndu-şi braţele şi răsfirîndu-şi degetele cît mai larg...

Prenant a continuat timp de o oră pe această temă şi m-a părăsit cu un aer de adîncă mîhnire.

8 aprilie. — Zi de aşteptare enervantă şi de nehotărîre. Astăzi nu l-am văzut pe Prenant. Ce-o fi făcînd ? Ce-o să se întîmple ? Nu i-am spus nimic soţiei mele, pe care îngrijorarea ce mi se citeşte pe faţă începe s-o neliniştească.

9 aprilie. — Spre prînz, a venit în fine Prenant. Pare mai calm ; şi teribil de misterios. Cum tocmai era cineva în biroul meu, Prenant mi-a cerut o convorbire secretă.

Nu-şi pierduse vremea degeaba. S-a convins că Saint-Théophile este o simplă canalie, căreia adversarii noştri i-au promis trei mii de franci ca să depună mărturie împotriva mea. Saint-Théophile caută trei mii de franci ca să plece în America. Dacă i s-ar oferi patru mii de franci şi ar fi îmbarcat imediat ? Cît despre redactorul *Alegătorului din Circumscripţia a 22-a,* care se pregătea să lanseze calomnia, acestuia îi puteai astupa gura cu cincisprezece ludovici.

Ceea ce e îngrozitor pentru mine este că Prenant, însuşi prietenul meu Prenant, nu pare cu desăvîrşire încredinţat de nevinovăţia mea. Aşa fiind, am ezitat să termin pe această cale afacerea şi am insistat să fac un proces. Dar bravul Prenant păru atît de afectat, că am scos de îndată cinci bilete de cîte o mie. Îmi trebuie linişte cu orice preţ.

Pînă acum aveam conştiinţa mea ; voi avea, de acum înainte, şi canaliile de partea mea.

12 aprilie. — Vărul meu Charles, care a călătorit mult şi cunoaşte politica, are cea mai bună părere despre alegerea mea. Admirabil semn. Căci, în familie, Charles trece drept un sceptic. Astăzi a vorbit cu doi alegători, care au promis „să voteze". Ieri, l-a făcut marţ pe un vînzător de lămpi.

14 aprilie. — La ultimele alegeri Triquet a întrunit 3.500 de voturi, contra 3.050 ale lui Télamon. Iată pronosticul lui Prenant : eu, 2.400 ; Triquet, 2.400 ; Télamon, între 1.300 şi 1.400. Voi reuşi la al doilea tur de scrutin, graţie sprijinului voturilor lui Télamon.

— Veţi ocupa locul cel bun — afirmă Prenant. Manevraţi între două partide.

16 aprilie. — La întrunirile lui Triquet, toţi oamenii integrii supun dispreţului public acţiunile lui Télamon. În adunările lui Télamon, toţi cetăţenii cinstiţi înfierează purtarea lui Triquet. Bună afacere pentru mine certurile astea. Voi fi cel de-al treilea cîştigător.

18 aprilie. — Pînă acum alegerea mea nu m-a costat mai mult de 15.000 de franci, una peste alta, mai exact spus — 16.850 de franci. După Prenant, fiecare dintre adversarii mei a cheltuit, pe puţin, cîte 30.000 de franci.

19 aprilie. — Ziarele au publicat listele de candidaţi. Unele îl patronează pe Télamon, altele pe Triquet.

— Minunat semn, spune Prenant.

— Numai *Panteonul Negustoresc*, ziar ilustrat, îmi susține candidatura, publicîndu-mi chiar portretul și biografia. Mi-am cumpărat 2.000 de exemplare: o mie pentru principalii alegători, o mie pentru mine.

27 aprilie. — (marea zi). *Ora opt dimineața* — E vreme frumoasă.

— Excelent semn, spune Prenant.

— Mulți dintre alegătorii lui Triquet se vor duce la țară și nu vor vota. Vîntul este puțin rece. Încă un atú în favoarea noastră. Nu se va opri nimeni să citească afișele de ultima oră împotriva noastră, dacă cumva vor fi puse astăzi.

Ora douăsprezece — Prenant ia masa la mine acasă în mare grabă.

— Nu merge rău ; dar nu merge atît de bine, atît de bine, cît era de sperat. Am dat o raită pe la secții. Există un contingent puternic de alegători tineri, care constituie elementul necunoscut. Vom izbuti, fără îndoială. Dar nu va fi ușor.

Miezul nopții. — Am aflat, la ora opt, rezultatul scrutinului : Triquet — 3.190 de voturi ; Télamon — 2.815 ; Nicolas Glaive — 523. Prenant îmi declară că este un rezultat superb pentru o campanie improvizată și dusă în grabă, fără nici un ajutor și fără ziare speciale. Pe scurt, dacă nu aș fi fost acolo, nu s-ar fi produs balotaj. Prietenii, veniți să mă felicite, mă consolează. Vom organiza o mică serată, cam în silă. Este o petrecere de convalescenți.

28 aprilie. — În favoarea cui voi renunța ? Mă voi sfătui asupra acestui punct cu Prenant. Tovarășul meu, împreună cu care am dus lupta dreaptă, pare îngrijorat. M-a sfătuit, ieri, să-mi îndemn alegătorii să voteze cu Triquet, și, azi dimineață, să mă desistez pur și simplu.

29 aprilie. — Prenant îmi spune cu hotărîre să mă declar pentru Triquet : iată lucrul asupra că-

ruia ne-am înțeles. Îmi redactez afișul. Cele 500 de voturi ale mele vor merge la Triquet.

30 aprilie. — În țara noastră de oameni creduli și cumsecade, felul în care legendele se nasc și se răspîndesc este într-adevăr de mirare. Iată convorbirea pe care am auzit-o, cuvînt cu cuvînt, în compartimentul meu, pe drumul spre Chaville : un domn decorat spunea textual vecinului său :

— Cunoașteți dedesubturile balotajului din Montsouris-Sud ? Este o istorie foarte ciudată. Lui Triquet îi era teamă, de astă dată, să nu fie învins de reacționarul Télamon. Și-a zis : „Îl voi vîrî în încurcătură, punîndu-i în cale un candidat republican moderat, care-i va lua cîteva sute de voturi și va renunța în favoarea mea la balotaj". I-a dat cinci mii de franci lui Prenant, un agent electoral, pentru a-i face rost de un astfel de candidat. Prenant a găsit un comerciant, destul de decorativ, cu care a trebuit să împartă cei cinci mii de franci. Dar, după scrutin, Prenant a venit și i-a spus lui Triquet că omul său nu mai vrea să „marșeze". Triquet a trebuit să mai scoată alți trei mii de franci, pe care cei doi șmecheri și i-au împărțit.

Ar fi trebuit oare să-mi pierd vremea deschizînd ochii acestor oameni și să-i reduc la tăcere ? Am tăcut disprețuitor. Totuși, iată cum se scrie istoria !

În romînește de VERA CĂLIN

SCRISOARE DE DRAGOSTE

Ce prostie, în plină vacanţă, sub un cer senin, în faţa unei mări de-abia încreţite, ce mizerie pentru tînărul Adolphe să-şi facă atîta sînge rău, neştiind cum să se descurce !

Se gîndeşte oare la surioara lui bolnavă, care nu a putut părăsi Parisul, unde a rămas nevindecată încă de urmările unei bronşite ? Nu, căci această grijă l-a chinuit destul în ajun, ziua întreagă, l-a chinuit atît de mult, încît s-a obişnuit cu ea.

Se gîndeşte oare la datorii ? Nu, pentru că sfîrşitul lunii încă e foarte departe.

E necăjit pentru că bidiviul său şchioapătă ? Nu, deoarece dacă şchioapătă, nu va trebui să-l scoată la plimbare. Şi va fi scutit cîteva zile de plăcerea călăritului.

Atunci e necăjit, fără îndoială, pentru că şi-a adus aminte, de cum s-a trezit, că azi e marţi şi că trebuie să-i scrie iubitei.

Doamna Chernuzon e în Pirinei, cu soţul ei. Ea şi Adolphe nu-şi scriu decît o dată la trei zile, pentru ca să nu se ducă prea des la post-restant. El primise în ajun o scrisoare de opt pagini, care făceau cît şaisprezece, doamna Chernuzon avînd obiceiul să scrie în amîndouă sensurile, în latul, apoi în lungul paginii, printre rîndurile deja scrise, ceea ce făcea lectura scrisorilor ei destul

de penibilă pentru un cititor conştiincios. Adolphe luase obiceiul de a nu răspunde decît pe patru pagini ; totuşi şi acestea trebuiau umplute pînă la capăt.

Scria de preferinţă la Cazinou, pentru că găsea acolo hîrtie cu antet, pe care era înfăţişată o plajă plină de copii şi de femei frumoase, ce se scăldau în faţa unui hotel mult mai mare decît era el în realitate, împodobit cu drapele. Această vinietă, foarte artistică, ocupa o bună jumătate din prima pagină.

După ce luă masa, Adolphe se duse deci la Cazinou, trecînd prin străzile înguste ale micului orăşel normand. Mergea încet, pentru ca strada să fie mai puţin scurtă. Un cîine, ce zgîria solul, îl interesă. I se făcu milă de o fetiţă care plîngea ; căci ţinea mult să aibă sentimente frumoase, dacă nu-l zbuciumau prea tare.

Întîrzie mai mult decît o clipă în faţa mezelăriei pentru ca să examineze tocăturile de Tours, viţelul împănat şi feluritele cîrnăţării, şi pentru a-l face să plece, a trebuit ca mezelarul să iasă în pragul uşii surîzîndu-i ca de bun venit. Cîţiva paşi mai încolo, el făcu să se înfiripe nădejdi tot atît de vane în mintea unui foarte bătrîn negustor de jucării şi, printr-o nouă oprire în faţa unei alte dughene, înălţă castele himerice în sufletul, pînă atunci resemnat, al unei doamne chioare, care vindea caschete de baie.

Ajuns la Cazinou, se instală pe terasă, în faţa mării leneşe, a cărei răsuflare liniştită pătrundea pînă la el. Comandă o jumătate de porţie de îngheţată de cafea şi cele trebuincioase pentru scris. Implacabil, i se aduse tot ce trebuie ca să poţi scrie.

Aşteptă îngheţata, dorind să mănînce mai întîi, pentru a nu fi nevoit să-şi întrerupă mai pe urmă scrisoarea.

Dar o îngheţată, chiar în cel mai lînced dintre cazinouri, unde de-abia se mişcă picolii cei mai limfatici, nu se poate să nu fie adusă în cele din

urmă. Iar cînd a sosit, trebuie să o mănînci, căci altfel se topește. Și oricît de mici ar fi înghițiturile, oricît ar fi de rare, înghețata ajunge întotdeauna la capăt. Fu deci neapărat necesar să ia tocul în mînă și să scrie sub hotelul pavoazat:

„Sufletelul meu iubit".

Și după aceea?

Să confirme primirea scrisorii ei:

„Am primit scumpa ta scrisoare, micuța mea adorată".

Aceste repetiții nu sunau rău.

„Am citit-o și am răscitit-o, am sărutat-o de zece, de o sută, de o mie de ori".

Ar fi putut spune „de o mie de ori" chiar de la început, dar progresia era foarte utilă și, de altfel, mult mai elocventă.

Nimic nu mai rămînea de spus asupra scrisorii primite. Nu mai erau decît două rînduri pînă la capătul paginii. Ajunse pînă acolo încetișor cu cîțiva vehemenți: „Te ador!" spațiați prin puncte de suspensie.

Înainte de a întoarce pagina, căută sugativa. Nu era nici una. Chemă picolul și îi ceru sugativă.

O mică clipă de odihnă.

Odată pagina întoarsă, odată muchia ei îndoită cu îngrijire, se găsi în fața unei considerabile întinderi de hîrtie albă. Simți un fel de rău de mare și se sprijini pe speteaza fotoliului.

Ce să-i spună?

Cum își petrece timpul?

Nu avea nimic altceva de povestit decît o plimbare cu trăsura.

„Am fost ieri cu trăsura pînă la Baquerville. E o mică localitate destul de drăguță, care se află la opt kilometri cinci sute. Plimbarea este destul de plicticoasă. Hotărît, nu mă amuz fără tine."

Nu mai era nimic de spus despre întrebuințarea timpului, în ceea ce îl privește. Dar ea, ce făcea ea?

„Dar tu, sufleţelule, ce faci tu ? Te distrezi ? Vai, orice ai zice, sînt sigur că te distrezi departe de mine! Asta mă face foarte trist şi foarte posomorît."

Pusese mîna pe o mică scenă de gelozie, pe lamentaţii care, transcrise cu o pană veselă şi rapidă, îl duseră pînă la capătul paginii 2.

La începutul paginii 3, se găsi din nou în deznădejde. Şi, privind ceea ce scrisese pînă atunci, îşi reproşă că înghesuise rîndurile prea mult, deşi erau destul de rare.

Căută cîteva reflexii suplimentare asupra temei geloziei. „Vezi că, trebuie să mă înţelegi, gîndul că ai putea să iubeşti pe altul, mă face să-mi pierd mintea de-a binelea..." Din nenorocire, picolul, întrebîndu-l dacă mai are nevoie de cana cu apă la gheaţă, îl făcu să piardă firul acestei dezvoltări.

Îşi puse tocul jos şi se apucă să privească marea. Dar marea avea altceva de făcut decît să furnizeze idei celor ce întocmesc scrisori. Ea e destul de ocupată cu ea însăşi şi cu orele ei riguroase de flux şi de reflux.

„Şi pe deasupra — gîndi Adolphe — nici nu am nimic de făcut pînă la ora cinci. O să rămîn aici. Voi adăuga din cînd în cînd, fără să bag de seamă, cîte o mică frază şi voi reuşi astfel, fără să-mi dau seama, să umplu pînă la sfîrşit cele patru pagini."

În această clipă, la intrarea Cazinoului apăru Charles Tony cu magnifica sa şapcă de automobilist, pe care o punea de cîte ori juca biliard.

Această şapcă avea, de altfel, o raţiune de a fi : Charles Tony amîna de trei ani cumpărarea unui automobil, a cărui putere creştea în fiecare an cu cîţiva cai.

Adolphe şi Charles jucau în fiecare zi biliard. Fiecare dintre ei se socotea puţin mai tare decît celălalt. Rivalitatea îi pasiona mult mai mult chiar decît jocul de biliard, care nu-i plăcea nici unuia.

Adolphe, văzîndu-l pe tovarăşul său de plajă, regretă amar că nu-şi terminase scrisoarea. Tony se aşeză la masa lui.

— Scrii ?

— Da — spuse Adolphe. Dar mai am timp. Poşta nu se ridică pînă la ora cinci.

— Termină-ţi scrisoarea ! spuse Tony. Facem un biliard.

Într-adevăr, era mai bine să sfîrşească scrisoarea ca să fie liber de orice preocupare în timpul jocului.

Adolphe se aplecă cu desperare asupra hîrtiei, ca un elev sîrguincios. Dar nu mai găsea nimic. Nu se mai gîndea decît la partida din ajun, cînd îl învinsese pe Tony cu douăsprezece puncte. O să-l bată astăzi cu douăzeci de puncte... Cum tot nu se apucase să scrie, Tony se crezu autorizat să-i vorbească :

— Ai auzit de accidentul întîmplat azi-dimineaţă pe mal, în apropiere de Sourdeval ? Barca scufundată cu vizitatorii ce se plimbau ? Tînărul de douăzeci şi doi de ani căruia nu i s-a regăsit trupul ?

— Nu — spuse Adolphe — nu ştiu nimic...

Şi se apucă să scrie încîntat :

„Închipuieşte-ţi, micuţa mea iubită, că tot oraşul este îndurerat din pricina unui accident groaznic. La Sourdeval, foarte aproape de aici, s-a scufundat astăzi dimineaţă o barcă cu oameni ce se plimbau. Un tînăr nu a putut fi regăsit. Vezi şi tu ce groaznic este, biata mea prietenă ? Un tînăr de douăzeci şi doi de ani ! M-am gîndit de îndată la excursiile tale pe munte. Nu-ţi risca viaţa, sufleţelul meu iubit ! Ce m-aş face fără tine ?..."

Cîteva consideraţii asupra morţii îl duseră pînă în josul paginii a patra şi fu nevoit să adauge de-a lungul ei sărutări, sărutări înfocate, sărutări tandre, ca şi cînd inima lui s-ar fi revărsat peste marginile hîrtiei.

În romîneşte de VERA CĂLIN

GABRIEL CHEVALLIER

Chiar mai înainte de a fi transpus în film, romanul „Clochemerle", al lui Gabriel Chevallier, a cunoscut o răspîndire rapidă. Cartea a încercat să reînvie tonul și mijloacele comicului denumit „rabelaisian", după ilustrul părinte al lui Gargantua și să le folosească pentru o satiră a provinciei și a politicianismului burghez din Franța. Conflictul ivit în jurul unei vespasiene într-un orășel cu vii darnice, ajunge să pună în mișcare tot aparatul politic și să stimuleze intrigi diverse. E un prilej de critică socială și politică cu obiective variate, înfăptuită cu un comic verde, accentuat adesea pînă la bufon. Critica făcută de Chevallier nu are robustețea modelului său din secolul al XVI-lea, care vorbea cu siguranța unei lumi în ridicare, cu înțelepciunea umanistului, după cum umorul său nu se poate apropia nici de verva, nici de plinătatea aceluiași model. Totuși, galeria lui de personaje — preoții care se iartă unul pe altul prin telegrame de păcate lumești, oratorul politic care își reduce la tăcere interlocutorii prin elocința lui prea mirositoare, fetele bătrîne, păzitoare neînduplecate ale castității din jur — are putere comică și critică. Într-o vreme cînd faimosul „spirit francez" tinde să se risipească adesea în facilitate sau în divagație formală, e de notat o alcătuire satirică cu obiective ample, care se întoarce spre tonul și spiritul lui Rabelais.

„Clochemerle" e cea mai cunoscută carte a lui Chevallier. Dintre celelalte romane ale sale trebuie amintite paginile mai amare din „Sainte Colline".

CLOCHEMERLE

CÎŢIVA CETĂŢENI IMPORTANŢI DIN CLOCHEMERLE

O observaţie. Dacă trebuie să-i credem pe unii excelenţi istorici ai moravurilor, primele nume de familie apărute în Franţa spre sfîrşitul secolului al XI-lea şi-au avut originea într-o particularitate fizică sau morală a individului şi de cele mai multe ori au fost inspirate de profesia lui. Această teorie poate fi confirmată prin numele cetăţenilor din Clochemerle. În 1922, brutarul se numea Farinard, Futaine — croitorul, Frissure — măcelarul, Lardon — cîrnăţarul, Bafère — rotarul, Billebois — tîmplarul şi Boitavin — dogarul. Aceste nume sînt în acelaşi timp mărturia forţei tradiţiei lor în Clochemerle şi a faptului că meseriile s-au moştenit în aceeaşi familie, din tată în fiu, timp de mai multe veacuri. O statornicie atît de hotărîtă e legată de multă încăpăţinare, de o îndîrjită înclinaţie de a împinge pînă la capăt atît binele cît şi răul.

A doua observaţie. Aproape toţi clochemerlienii înstăriţi sînt grupaţi în partea de sus a tîrguşorului, dincolo de biserică. Pentru a-i numi pe oamenii din clasele de jos la Clochemerle se spune: „E din partea de jos a oraşului“, „Clochemerleni de jos“, ori, mai simplu, „Cei din vale“. Într-adevăr, în partea de sus a oraşului locuiesc Barthélemy, Piéchut, notarul Girodot, farmacistul Pol-

phard, doctorul Mouraille etc. Lucrul se lămureşte uşor dacă te gîndeşti bine. La Clochemerle s-a întîmplat la fel ca în toate marile oraşe în plină dezvoltare. Cei mai îndrăzneţi, cuceritori prin firea lor, au pornit atacul împotriva terenurilor libere unde locul pentru averile proaspete nu era măsurat, în timp ce fricoşii, hărăziţi stării pe loc, continuau să se înghesuie în aşezările trecutului, fără să-şi dea osteneala să le întindă hotarele. Deci, partea de sus a oraşului, între biserică şi cotitura cea mare a şoselei, este cartierul celor puternici, al celor tari.

A treia observaţie. În afară de negustori, meseriaşi şi funcţionari, în afară de jandarmeria călare condusă de caporalul Coudoine, şi de vreo treizeci de pierde-vară, folosiţi la muncile murdare, toţi locuitorii tîrgului sînt viticultori, cea mai mare parte dintre ei proprietari sau urmaşi de proprietari săraciţi, aceştia din urmă cultivînd viţa de vie pe pămîntul baroanei de Courtebiche, a notarului Girodot, a cîtorva străini sau castelani care au proprietăţi în împrejurimile Clochemerle-ului. Aceasta face din clochemerleni o rasă mîndră, nu prea încrezătoare, şi iubitoare de independenţă.

Înainte de a părăsi biserica, să spunem cîteva cuvinte despre părintele Ponosse, cel care avea să provoace într-o anumită măsură tulburările din Clochemerle, deşi, trebuie să o recunoaştem, fără vrere. Într-adevăr, acest preot liniştit, ajuns la vîrsta cînd îşi exercită sacerdoţiul cu tihna unui bătrîn retras la pensie, fuge cît poate de luptele ce lasă numai amărăciune în suflet, fără să contribuie atît cît crede lumea la slava lui Dumnezeu.

Cînd, cu vreo treizeci de ani în urmă, părintele Ponosse s-a aşezat în tîrguşorul Clochemerle, el venea dintr-o biată parohie din Ardéche. Stagiul de vicar nu-l cioplise de loc. Se mai vedea de la o

poştă că-i de la ţară şi mai păstra, roşind adesea, ceva din stîngăcia seminaristului în luptă cu ruşinoasele neplăceri ale pubertăţii. Spovedania femeilor din Clochemerle, orăşel cu bărbaţi vioi, i-a adus unele revelaţii care l-au pus în mare încurcătură. Cum nu avea cine ştie ce experienţă în lucrurile astea, află cîte ceva despre păcatele lumeşti punînd întrebări neîndemînatice. Groaznicele cunoştinţe cîştigate în cursul acestor corvorbiri îi făcură singurătatea şi mai apăsătoare. Era hăituit de imagini infernale şi lubrice. Trupul sănătos al lui Augustin Ponosse n-avea nici o aplecare spre misticism, acesta fiind hărăzit sufletelor chinuite, adăpostite îndeobşte în trupuri roase de suferinţă. Preotul nostru avea, dimpotrivă, o sănătate de fier, mînca cu o poftă de invidiat şi avea cerinţe pe care sutana le acoperea fără ca totuşi să le împiedice.

Din fericire, ajungînd la Clochemerle, în focul tinereţii, ca să înlocuiască un preot plecat pe cealaltă lume din pricina unei gripe grave, complicată cu o aprindere de plămîni, Augustin Ponosse găsi la casa parohială pe Honorine, tipul desăvîrşit de îngrijitoare a preotului. Femeia aceasta credincioasă plînse mortul cu lacrimi amare, ceea ce dovedea o iubire pioasă şi vrednică de cinste. Dar înfăţişarea viguroasă şi binevoitoare a nou-venitului păru să o mîngîie repede. Honorine era o fată bătrînă, pentru care buna administrare a gospodăriei unui preot nu mai avea nici o taină şi, menajeră pricepută, cercetă cu o privire severă catrafusele stăpînului ei şi îl dojeni pentru starea proastă a rufelor sale: „Sărman băiat — spuse ea — cît de rău ai fost îngrijit!" Îl sfătui să poarte albituri de alpaca şi izmene scurte, ca să nu asude prea mult sub sutană, îl sili să-şi cumpere flanele şi-l învăţă cum să-i tihnească statul acasă, îmbrăcîndu-se cît mai sumar.

Preţuind cum se cuvine duioşia mîngîietoare a acestei îngrijiri, părintele Ponosse mulţumi cerului. Se simţea totuşi trist. Era frămîntat de vedenii care-i răpeau orice fărîmă de linişte, de halucina-

ţii împotriva cărora lupta, congestionat, ca sfîntul Anton în deşert. Honorinei nu-i trebui mult timp pentru a înţelege pricina frămîntărilor sale. Ea cea dintîi aduse pe departe vorba într-o seară, pe cînd părintele Ponosse, după ce-şi sfîrşise cina, îşi îndopa melancolic pipa :

— Biet tînăr — spuse Honorine — cît de mult trebuie să suferi la vîrsta dumitale, întotdeauna singur ! Astfel de lucruri sînt nefireşti. La urma urmei, eşti bărbat !

— Vai, Honorine — suspină părintele Ponosse, înroşindu-se ca focul şi simţind de îndată porniri vinovate.

— O să ţi se urce la cap, dacă o ţii tot aşa, nu încape îndoială ! Mulţi, tot stăpînindu-se pînă într-atît, au înnebunit de-a binelea.

— În starea noastră trebuie să faci penitenţă, Honorine ! răspunse încet nenorocitul.

Dar credincioasa servitoare îl trată ca pe un copil fără minte :

— Nu, zău, doar n-o să-ţi nenoroceşti sănătatea ! Ce-o să cîştige bunul Dumnezeu dacă o să dai în vreo boală rea ?

Cu ochii în pămînt, părintele Ponosse exprimă printr-un gest vag că această problemă depăşeşte competenţa sa şi că dacă îşi va pierde minţile din pricina excesului de castitate, se va resemna, dacă aşa e voia Domnului. Totul e să se poată stăpîni pînă la capăt... Era un lucru de care puteai să te îndoieşti. Honorine se apropie, spunîndu-i într-un fel încurajator :

— Cu bietul părinte, care era un om foarte sfînt, ne înţelegeam noi...

Vorbele ei fură pentru părintele Ponosse un adevărat balsam. Ridicîndu-şi puţin ochii, o privi discret pe Honorine, cu gînduri cu totul noi. Servitoarea, orice s-ar spune, nu era frumoasă de loc, dar purta, deşi reduse la cea mai simplă expresie, ceea ce le făcea destul de puţin sugestive, ospitalierele rotunjimi feminine. Ori cît de mohorîte să fi fost aceste oaze trupeşti, cu o înfăţişare prea puţin

înfloritoare, ele erau totuși oaze salvatoare, așezate de Providență în deșertul arzător pe care părintele Ponosse vedea că e pe cale să-și piardă mințile. Lumină se făcu în mintea sa. Nu este oare o cinstită umilință să te dai învins, de vreme ce un preot plin de experiență, pe care întreg Clochemerle-ul îl regreta, ți-a deschis el calea ? Nu rămînea altceva de făcut decît să pășești fără falsă mîndrie pe urmele acestui om preasfînt. Faptă cu atît mai ușoară, cu cît trupul grunțuros al Honorinei nu permitea să dai naturii decît strictul necesar, fără să te bucuri cu adevărat de aceste îmbrățișări, nici să întîrzii prea mult în desfătările fermecătoare ale dragostei care fac păcatul atît de greu.

Părintele Ponosse ceru mașinal în gînd iertare lui Dumnezeu și se lăsă călăuzit de servitoarea cuprinsă de milă, văzînd cît de timid e noul ei stăpîn. Totul fu săvîrșit repede, într-o întunecime completă, și părintele Ponosse își ținu gîndul cît putu mai departe de fapta sa, deplîngînd ceea ce făcea trupul și suspinînd din pricina lui. Dar petrecu apoi o noapte atît de liniștită și se sculă atît de vesel, încît pricepu că e fără îndoială potrivit să recurgi uneori la acest expedient, chiar în folosul meseriei tale. Pentru a ști la ce răstimp să o facă, se hotărî să urmeze obiceiurile predecesorului său, despre care Honorine nu va întîrzia să-l informeze.

Oricum, făptuise totuși un păcat, pe care trebuie să-l mărturisești, iar sfiala mărturisirii era grea pentru Augustin Ponosse. Din fericire, întrebînd, află că în satul Valsonnas, la vreo douăzeci de kilometri de Clochemerle, trăia abatele Jouffe, fostul său coleg de seminar. Părintele Ponosse socoti că e mai bine să-ți încredințezi slăbiciunile unui prieten adevărat. Chiar a doua zi, prinzîndu-și poalele sutanei în brîu, încălecă pe bicicleta sa eclesiastică, cu cadrul deschis, moștenită și ea de la defunct, și, pe un drum desfundat, chinuindu-se mult, ajunse la Valsonnas.

În primele clipe, cei doi abaţi se lăsară răpiţi cu totul de bucuria revederii. Dar în cele din urmă, preotul din Clochemerle trebui să mărturisească ce vînt îl adusese. Foarte încurcat, îi spuse colegului său cele întîmplate cu servitoarea sa Honorine. După ce Ponosse îi încredinţă greşeala în care căzuse, preotul Jouffe îl încunoştiinţă că şi el a procedat în acelaşi chip de mai mulţi ani, cu servitoarea sa Josepha. Oaspetele îşi aduse aminte că într-adevăr uşa îi fusese deschisă de o persoană brună, zbanghie, dar care părea totuşi destul de proaspătă şi de agreabilă. Socoti că soarta fusese cu prietenul său Jouffe mai darnică în această privinţă decît cu dînsul, căci, după gustul său, ar fi dorit-o pe Honorine mai puţin sfrijită. (Cînd Satana voia să-l încerce cu vedeniile desfrîului, acestea i se înfăţişau întotdeauna sub forma unor femei pline, albe ca zăpada, înzestrate cu sîni şi coapse de o splendidă generozitate) ; îndepărtă însă gîndul invidios pătat de pofte josnice, prin care păcătuia împotriva dragostei pentru aproapele său, şi ascultă lămuririle lui Jouffe. Acesta îi spunea :

— Bunul meu Ponosse, pentru că nu ne putem rupe cu totul de materie, această favoare fiind hărăzită numai cîtorva sfinţi, e cum nu se poate mai bine că avem chiar la noi acasă prilejul de a-i acorda strictul necesar, fără să pricinuim scandal sau să tulburăm liniştea sufletelor. Să ne bucurăm că mizeriile noastre nu aduc nici o vătămare bunului renume al bisericii.

— De altfel — fu de părere Ponosse — nu e oare folositor să avem şi noi o cît de mică pricepere în toate problemele, de vreme ce sîntem chemaţi adesea să le rezolvăm şi să dăm sfaturi ?

— Aşa cred şi eu, bunul meu prieten — răspunse Jouffe — dacă stau să judec după cazurile de conştiinţă care mi-au fost supuse aici. Este sigur că, lipsit de experienţă personală, aş fi vorbit fără rost. Marile litigii se nasc din călcarea poruncii a şasea. Dacă în această privinţă nu am avea cunoştinţe cît de cît îndestulătoare, s-ar putea în-

tîmpla să îndreptăm sufletele pe o cale greşită. Între noi putem să o spunem : o castitate absolută îngustează mintea.

— Sugrumă inteligenţa ! spuse Ponosse, amintindu-şi propriile suferinţe.

Şi bînd vinul de Valsonnas, mai puţin bun decît cel din Clochemerle (din acest punct de vedere Ponosse era mai bine înzestrat decît Jouffe), cei doi preoţi îşi dădură seama că o neaşteptată asemănare a situaţiei a făcut să se strîngă şi mai mult legăturile de prietenie, care-i uniseră în tinereţe. Luară apoi cîteva hotărîri comode, de pildă aceea de a se spovedi, de acum înainte, unul celuilalt. Spre a scăpa de drumuri prea numeroase şi obositoare, îşi potriviră zilele hărăzite slăbiciunilor trupeşti. În principiu aleseră lunea şi marţea, cînd erau liberi după marile slujbe de duminică, iar pentru spovedanie, joia. Se înţeleseră de asemenea să-şi împartă deopotrivă osteneala : o dată va veni părintele Jouffe la Clochemerle pentru a se spovedi şi a primi iertarea de la Ponosse, iar săptămîna următoare, va fi rîndul părintelui Ponosse să vină la Valsonnas, la prietenul său Jouffe, în acelaşi scop al spovedaniei şi iertării păcatelor.

Această învoială iscusită s-a dovedit foarte bună timp de douăzeci şi trei de ani. Cumpătarea cu care se foloseau de Honorine şi Josepha, ca şi plimbarea bilunară de patruzeci de kilometri menţineau pe cei doi preoţi într-o stare de sănătate desăvîrşită, iar aceasta le dădea vederile largi şi mila faţă de semeni, ale căror bune roade se văzură atît la Clochemerle, cît şi la Valsonnas. În acest lung răstimp, nu s-a întîmplat decît un singur accident.

Era în 1897, în timpul unei ierni foarte grele. Într-o joi dimineaţă, părintele Ponosse se trezi foarte hotărît să facă drumul pînă la Valsonnas pentru a-şi lua absoluţiunea bilunară. Din nenorocire, noaptea ninsese atît de tare, încît drumurile ajunseseră de neumblat. Neţinînd seama de nimic, preotul din Clochemerle o porni la drum, în ciuda

mustrărilor şi strigătelor servitoarei sale: se socotea vinovat de un păcat de moarte, deoarece abuzase puţin de Honorine în ultimele zile, din pricina lîncezelii veghiilor de iarnă. Căzu de două ori şi, cu tot curajul său, nu putu străbate decît patru kilometri. Se reîntoarse pe jos, cu greu, şi ajunse la parohie clănţănind din dinţi. Honorine trebui să-l culce şi să-l facă să transpire. Nenorocitul începu să aiureze din cauza păcatului de moarte, stare în care nu putea rămîne. De partea sa, nevăzîndu-l venind pe Ponosse, părintele Jouffe se nelinişti grozav. Avea liturghie a doua zi şi se întreba cum să o celebreze. Din fericire, preotul din Valsonnas nu era lipsit de idei. O trimise în grabă la poştă pe Josepha, ducînd o telegramă adresată lui Ponosse, cu răspuns plătit: *Ca de obicei. Hotărîre neclintită. Miserere mei cu întoarcerea poştei. Jouffe.* Preotul din Clochemerle răspunse de îndată: *Absolvo te. Cinci pater, cinci ave. Ca de obicei, plus trei. Mari remuşcări. Miserere urgent. Ponosse.* Absoluţiunea îi sosi telegrafic peste cinci ore, cu un număr de rugăciuni pentru depăşirea păcatelor.

Cei doi preoţi fură atît de încîntaţi de acest mijloc atît de iute şi de uşor, încît se gîndiră să-l folosească întotdeauna. Dar un scrupul îi opri: însemna într-adevăr prea multă înlesnire păcatului. Pe de altă parte, dogma spovedaniei, în cele mai mici amănunte, îşi are originea într-o vreme cînd invenţia telegrafului nici măcar nu putea fi bănuită. Practica introdusă de ei punea o problemă de drept canonic, care ar fi cerut luminile unei adunări de teologi. Le fu frică de erezie şi se hotărîră să nu folosească telegraful decît dacă nu vor avea nici un alt mijloc, ceea ce nu s-a întîmplat de altfel decît de trei ori.

După douăzeci şi trei de ani de la prima vizită făcută de Ponosse prietenului său, preotul Jouffe avu neplăcerea de a o pierde pe Josepha, în vîrstă de şaizeci şi doi de ani. Ea se menţinuse aproape pînă în ultima clipă într-o stare fizică destul de

acceptabilă, deşi se mai împlinise pînă la greutatea de optzeci de kilograme, cifră considerabilă pentru o persoană a cărei talie nu depăşea un metru cincizeci şi opt. De aceea acest greu supliment ce trebuia purtat i-a pricinuit umflături la picioare, iar stratul de grăsime de pe inimă împiedica acest organ să funcţioneze nestingherit. A murit de un fel de anghină pectorală. Preotul Jouffe nu o înlocui : să formeze o nouă servitoare potrivit obiceiurilor lui i se păru o sarcină ce-i întrecea puterile. Cei cincizeci de ani, depăşiţi de mult, îi aduseseră liniştea. Se mulţumi cu o îngrijitoare care venea să facă puţină ordine la parohie şi să-i pregătească prînzul. Seara — o supă şi o bucată de brînză îi erau prea destul. Nemaiavînd nevoie de iertare pentru păcatele sale greu de mărturisit, nu mai veni la Clochemerle. Această abţinere răsturnă cu totul viaţa de pînă atunci a preotului Ponosse...

V

INAUGURARE TRIUMFALĂ

Ca un trubadur cuceritor, care atrăgea odinioară la ferestre feţele curioase şi devenea de îndată personajul alintat al doamnelor, primăvara îşi făcu apariţia într-o bună dimineaţă cu cel puţin cincisprezece zile înaintea timpului prevăzut pentru ridicarea cortinei de cei ce pun în scenă anotimpurile. Duiosul şi impertinentul paj, oferindu-le buchete de violete, colora în trandafiriu obrajii femeilor şi le pricinuia dulci sîcîieli, lăsîndu-le zăpăcite, cu suspine înăbuşite, tulburate de atîta bucurie şi aşteptare, purtînd pe buze un iz de flori, de poeme şi de dragoste.

Totul începu printr-un salt al temperaturii. În noaptea de 5 aprilie 1923, o boare ușoară de vînt din miazănoapte, încărcată de miresmele ținutului Bourgogne, limpezi cerul, spulberînd nu se știe unde fulguiala întunecată, care, în ajun, învolburîndu-se de la apus spre răsărit, la poalele munților Azergues, ce abia se desluşeau învăluiți în pîcla norilor umezi și murdari, umplea de supărare inimile cetățenilor din Clochemerle. Într-o singură noapte cantonierii azurului înlăturară totul, desfășurînd stindarde și agățînd candelabre. Pe satinul albastru ce se întindea pînă dincolo de zare, soarele cu obrajii strălucind de bucurie dăruia multă gingășie primelor rămurele și primelor flori, înviora flăcăii și moleșea fetișcanele. Pe bătrîni îi făcea mai puțin ursuzi și dojenitori, mai înțelegători pe părinți, ceva mai puțin netoți pe polițai, mai toleranți pe oamenii cumsecade și pe femeile pioase, mai risipitori și milostivi pe zgîrciți : pe scurt, umfla toate piepturile. Vrînd-nevrînd, trebuiai să faci cu ochiul acestui hoțoman ce sfărîma cu lumina sa borcanele de culoarea smaraldului și a mușcatei, ale lui Poilphard.

Domnișoara Fouache vindea mai mult tutun, cîrciumarul Torbayou făcea săli pline în fiecare seară, părintele Ponosse făcea o rețetă mai bună la chetă, farmacistul se plîngea de prea multă abundență, doctorul Mouraille vindeca totul dintr-o dată și sigur, notarul Girodot redacta contracte de căsătorie, Tafardel pregătea o lume mai bună și suflarea sa mirosea a rezeda, Piéchut își freca mîinile pe ascuns, și între sînii decoltați ai frumoasei Judith ai fi zis că au adormit zorile galeșe.

O poleială înnoise lucrurile, inimile adunaseră un mănunchi de iluzii ce le făcea povara vieții mai ușoară. De pe vîrful cetățuii se zăreau păduri încă uscate, roșcate, de-abia dezbrăcate de scama iernii, pămînturi brune, grase, străpunse de lujeri timizi, cîmpii fragede, împodobite cu puful grîului răsărit de curînd, care iscau în clochemerleni pofta de a se zbengui ca niște mînji scăpați din frîu, săltîndu-și

crupa, întotdeauna mai sus decît nasul, sau ca nişte viţeluşi mucoşi ce pare că ar fi şterpelit de pe undeva patru ţăruşi pentru a-şi face picioruşe din ele. Clochemerle era prins într-un vîrtej de fiori călduţi, fermecat de concertul reînvierii a miriade de fiinţe nevăzute, totul era botez, prim pas, prim zbor, prim ţipăt. O dată mai mult, lumea era iar înţărcată. Iar soarele, foarte indiscret, bătea oamenii pe umăr ca un vechi tovarăş regăsit.

— Ah, Doamne — spuneau clochemerlenii — ce dar minunat o zi ca asta !

Şi simţeau doruri vechi cît lumea — care sînt legea lumii mai presus de legile şi normele morale înguste. Nevoia ancestrală te mîna să hăituieşti fetele frumoase, proaspete, cu şolduri imense ca eternitatea, cu sîni şi coapse de paradis pierdut, răzbătea la lumină nevoia de a te năpusti ca un semizeu triumfător asupra acestor fecioare palpitante, asupra acestor căprioare cu ochi umezi, bune de iubit. Iar la femei renăştea dorinţa biblică, întotdeauna vie, de a duce în ispită, aşteptînd goale pe pajişti, cu mîngîierea zefirului în cosiţele lor nerăbdătoare, înconjurate de salturile marilor sălbăticiuni docile, venite să guste polenul trupurilor lor în floare, să se ivească biruitorul de care au consimţit încă dinainte să fie înfrînte, asta neînsemnînd decît vicleana lor izbîndă. Instinctele ivite din primele timpuri se încurcau în capetele celor din Clochemerle cu idei vagi, sădite de civilizaţie şi învălmăşeala lor prea complicată îi zăpăcea. Era o primăvară grozavă, care le cădea pe neaşteptate pe creier, pe umeri, pe măduvă. Erau zguduiţi, năuciţi cu totul.

Şi vremea aceasta urma să mai ţină.

Sosise tocmai la timpul potrivit pentru serbarea inaugurării, hotărîtă pentru 7 aprilie, într-o sîmbătă, ceea ce îngăduia lumii să se odihnească duminica. Această manifestare trebuia să afirme victoria lui Barthélemy Piéchut şi a lui Tafardel. Vespasiana, încă ascunsă sub o pînză, era construită la intrarea în fundătura Călugărilor şi sprijinită de

zidul Galeriilor Beaujolaises. Inspirată de primar, întotdeauna dornic să atragă la Clochemerle cîteva personalităţi politice, municipalitatea luase hotărîrea să organizeze cu acest prilej o serbare populară, plină de vioiciune cîmpenească, menită să consfinţească succesul urbanismului rural. Reuniunea fusese anunţată sub numele „Sărbătoarea vinului din Clochemerle", dar adevăratul motiv era vespasiana La serbare vor lua fără îndoială parte deputatul Aristide Focart, mai mulţi consilieri departamentali, primarii din ţinuturile învecinate, cîţiva înalţi funcţionari din minister, trei preşedinţi de asociaţii vinicole, cîţiva erudiţi din regiune, precum şi poetul Bernard Samothrace (pe adevăratul său nume Joseph Gamel), care urma să sosească din împrejurimi, aducînd cu sine o odă rustică şi republicană, compusă anume pentru acest prilej. În fine, cel mai celebru dintre odraslele Clochemerle-ului, Alexandre Bourdillat, fost ministru, făgăduise că va fi şi el de faţă.

Toţi cei ce la Clochemerle profesau idei avansate se bucurau de această manifestare, în timp ce, dimpotrivă, conservatorii stăteau îmbufnaţi. Doamna baroană de Courtebiche, solicitată indirect să-şi facă apariţia, făcu cunoscut, cu neobrăzarea ei obişnuită, că nu se va „face de rîs în tovărăşia unor mitocani". Cuvîntul era dintre cele greu de uitat. Din fericire, atitudinea ginerelui ei, Oscar de Saint-Choul, îi răscumpără puţin păcatul. Neavînd nici o profesie, nici pricepere pentru vreo muncă, acest gentilom pregătea o eventuală candidatură politică de nuanţă încă neprecizată, deoarece prudenţa îl sfătuia să nu supere fără rost nici un partid, atîta vreme cît nu-şi va fi proclamat încă convingerile, ceea ce nu va face decît în ultima clipă, pentru a înlătura astfel orice pripeală, şi orice risc de greşeală în profesiunea sa de credinţă. Răspundea foarte politicos emisarilor democraţi — uşor descumpăniţi de siguranţa cu care îşi purta monoclul şi de bună-cuviinţă exagerată şi cam dispreţuitoare cu care afirma — că baroana era o făptură din alte vremuri, păs-

trînd încă prejudecățile timpului ei, pe cînd el are o concepție mai largă despre datoriile civice, și că nici o inițiativă legitimă („nu spun legitimistă, domnilor, băgați bine de seamă !" — remarcă însoțită de un surîs fin) nu l-ar putea lăsa indiferent. „Am o deosebită stimă — spuse el — pentru Barthélemy Piéchut al dumneavoastră. Ascunde o vastă inteligență sub un fel de a fi voit simplu și într-adevăr savuros. Voi fi dintre ai voștri. Dar trebuie să înțelegeți, scumpii mei prieteni, că, în situația mea ereditară, nu pot să fac pentru voi pe vedeta. Vai, noblețea obligă ! Mă voi mulțumi deci cu o simplă apariție, destinată mai ales să dovedească că există printre rîndurile monarhiste (străbunicul meu matern a fost tovarășul de exil al lui Ludovic al XVIII-lea și faptul acesta îmi creează unele îndatoriri, trebuie să admiteți, domnilor !) că există, zic, în rîndurile noastre oameni pe care pasiunea nu-i orbește și care sînt dispuși să prețuiască la adevărata lor valoare străduințele voastre."

Pentru Barthélemy Piéchut reușita se prevedea deci desăvîrșită, încununată de sfidare discretă, așa cum o dorise. Răspunsul jignitor al baroanei îi dădea siguranța că manevra lui fusese bună.

Dimineața memorabilei zile fu splendidă. Temperatura era cum nu se poate mai potrivită pentru o adunare veselă și plină de strălucire. Un automobil închis, condus de Arthur Torbayon în persoană, se duse să-l aducă pe Alexandre Bourdillat de la Villefranche, unde își petrecuse noaptea. Mașina se întoarse pe la ora nouă, tocmai în clipa cînd sosea încă una din care coborî Aristide Focart, deputatul. Cei doi bărbați se loviră nas în nas, fără plăcere. Aristide Focart spunea oricui voia să-l asculte că fostul ministru era „un nătărău bătrîn și corupt, a cărui prezență în rîndurile noastre pune o armă la îndemîna adversarilor noștri", iar Bourdillat îl nu-

mea pe Focart „unul dintre micii arivişti lipsiţi de orice scrupul, care sînt plaga partidului şi ne desconsideră". Combătînd sub acelaşi drapel, aceşti domni cunoşteau buna părere pe care o aveau unul despre celălalt. Dar politica învaţă pe oameni stăpînirea de sine. Ei îşi deschiseră larg braţele şi se îmbrăţişară loial, cu un patos de estradă însoţit de un tremolo cavernos, pornit din fundul gîtlejului, manifestări comune tribunilor de tip sentimental şi actorilor care fac să plîngă subprefecturi întregi.

Încîntată de dovada frăţiei care îi uneşte pe conducătorii săi, mulţimea clochemerlenilor, cuprinsă de respect, admiră augusta îmbrăţişare. Cînd ea se sfîrşi, Barthélemy Piéchut păşi înainte şi din toate părţile se auziră interpelări prieteneşti, dozate la gradul de deferenţă cuvenit : „Bravo, Bourdillat ! — Sîntem mîndri, domnule ministru ! Bună ziua, Barthélemy ! Bună ziua, bătrînul, dragul meu prieten ! Aţi avut o idee foarte bună !"

— Ce vreme minunată ! spunea Bourdillat. Şi ce plăcere resimt revăzîndu-mă aici, în bătrînul meu Clochemerle ! Mă gîndesc adesea cu emoţie la voi, iubiţii mei prieteni, iubiţii mei concetăţeni ! adăugă el, la adresa primelor rînduri de spectatori.

— A trecut mult timp, domnule ministru, de cînd aţi părăsit Clochemerle ? întrebă primarul.

— Mult timp ? Drace !... Trebuie să se fi scurs cam la vreo patruzeci de ani... Da, peste patruzeci de ani. Dumneata mai erai un mucos, bunul meu Barthélemy.

— Hei, domnule ministru, şovăiam între muci şi mustaţă.

— Dar nu aleseseşi încă ! replică Bourdillat, izbucnind într-un rîs puternic şi sincer, atît de plin de vigoare intelectuală şi fizică se simţea în dimineaţa aceea.

Asistenţa primi cu exclamaţii măgulitoare aceste replici atît de frumoase, cu totul în spiritul tradiţiei franceze, care a aşezat întotdeauna în fruntea treburilor comunei oameni plini de duh. Se mai rîdea încă respectuos cînd un necunoscut înalt de

stat se strecură pînă la fostul ministru. Purta o ciudată redingotă înfoiată, pe care, după croiala datînd vizibil din secolul trecut, părea să o fi primit moştenire. Vîrfurile unui guler tare, care îi strîngea fără milă traheea, îl sileau să ridice capul. Capul acesta, cu o înfăţişare de altfel izbitoare, era acoperit cu o pălărie de fetru cu boruri largi, uşor vălurite, şi împodobit la ceafă cu o coamă lungă, aşa cum poate fi văzută pe gravuri la Ioan Botezătorul, la Vercingetorix, la Renan, iar pe drumuri, la bătrînii rătăcitori, cărora autorităţile municipale le interzic staţionarea. Absalonul[1] înveşmîntat în doliu, cu aerul absorbit, propriu cugetelor înalte, ţinea în mîna sa, înmănuşată în negru, un preţios sul de hîrtie. Lavaliera bogată de sub bărbie şi panglica Legiunii de Onoare întregeau înfăţişarea lui severă. Necunoscutul se înclină, scoţîndu-şi în acelaşi timp, cu un gest larg, pălăria, dezvăluind că în ceea ce priveşte totalitatea sistemului său capilar, nu trebuie să te încrezi în chica uriaşă ce-i acoperea ceafa din belşug.

— Domnule ministru — spuse Barthélemy Piéchut — daţi-mi voie, vă rog, să vă prezint pe dl. Bernard Samothrace, celebrul poet.

— Cu dragă inimă, iubitul meu Barthélemy, cu plăcere, cu cea mai mare plăcere. De altfel, Samothrace, parcă am mai auzit de numele acesta. Trebuie să fi cunoscut eu Samothraci. Dar unde, cînd...? Trebuie să-mi cer iertare, domnule — spuse el, îndatoritor şi simplu, poetului — dar întîlnesc atîta lume... Nu-mi pot aminti toate chipurile şi toate împrejurările.

Aşezat foarte aproape, Tafardel îi sufla cu un zel desperat : „Victoria ! Bagă de seamă ! Victoria de la Samothrace ! Istoria greacă ! Insulă, insulă din Arhipelag..." Dar Bourdillat nu-l auzi. El strînse mîna nou-venitului, care aştepta o altă dovadă de stimă, mai personală. Omul politic înţelese :

---

[1] Absalon, personaj biblic, fiu al lui David, care avea păr lung ; a murit într-o luptă tocmai din pricina acestui păr lung care i s-a încîlcit într-un pom. (n.r.)

— Așadar — reluă el — sînteți poet, scumpul meu domn ? Asta-i foarte bine, poet... Cînd reușești în această meserie, poți ajunge departe. Victor Hugo a sfîrșit prin a fi milionar în cele din urmă... Am avut altădată un prieten care scria și el niște fleacuri. A murit la Lariboisière, sărmanul de el ! Nu spun asta ca să vă descurajez. Și faceți versuri de cîte picioare ?

— De orice dimensiune, domnule ministru.

— Vai, ești foarte îndemînatic ! Și ce fel sînt ? Triste, vesele, șăgalnice, cîntecele poate ? Asta se pare că aduce un venit frumos.

— Scriu în toate genurile, domnule ministru.

— Din bine în mai bine ! Pe scurt, ești un adevărat poet, ca academicienii. Minunat, minunat ! Îți voi spune atunci că pe mine versurile...

Pentru a doua oară de la sosirea sa la Clochemerle, fostul ministru avu unul din acele cuvinte potrivite care au un rol atît de mare în popularitatea unui om politic. El schiță surîsul modest ce însoțea la dînsul declarația : „Sînt fiul operelor mele."

— În materie de rime — spuse fostul ministru — nu mă pricep cu adevărat decît la rîmele pămîntului. Înțelegi doar, scumpul meu domn Samothrace, am fost la Agricultură !

Din nenorocire, delicata aluzie a lui Bourdillat la vechea sa funcție nu a putut fi auzită de toți. Dar cei care au prins-o i-au asigurat un succes cu totul îndreptățit, și vorbele ministrului, repetate de ei și altora, au creat în tîrgușor un mare curent de simpatie : ele aduceau clochemerlenilor dovada că onorurile nu-l îmbătaseră pe ilustrul lor concetățean, care știa să găsească accentele de bonomie ce încîntă mulțimile.

Un singur om nu împărtăși acest entuziasm : poetul însuși, care suferea, ca mulți indivizi din tagma sa, de tendința bolnăvicioasă de a se crede persecutat. El trecu cuvintele lui Bourdillat în contul afronturilor pe care geniul său trebuia să le îndure. Pierdut acum în mijlocul vulgului, se gîndea cu amar la felul în care ar fi fost tratat la Versailles cu două

secole în urmă. Se gîndea la Rabelais, la Racine, la Corneille, Molière, La Fontaine, la Voltaire, la Jean Jacques Rousseau protejaţi de împăraţi şi prieteni ai prinţeselor. Ar fi plecat, fără îndoială, dacă nu ar fi avut în mînă poemul, o operă de căpetenie de o sută douăzeci de versuri, rod al nopţilor de veghe timp de cinci săptămîni încheiate şi al unei febre lirice întreţinute cu drojdie de Beaujolais, în urma cărora se mai simţea şi acum mort de oboseală. Această operă urma să o citească în faţa a două mii de persoane, printre care se vor găsi poate şi doi sau trei adevăraţi oameni de litere. Era un prilej pe care un poet îl întîlneşte arareori într-o societate în care elitele nu sînt preţuite cum se cuvine.

Între timp, cortegiul se îndrepta înspre piaţa din Clochemerle, unde fusese înălţată o tribună. Clochemerlenii se înghesuiră în jurul tribunei, aduşi într-o stare de bună dispoziţie de un prînz unde excelentele cîrnăţării fuseseră udate din plin de multe pahare de vin, pline ochi. Profitînd de vremea călduţă, bărbaţii nu purtau pardesiuri, iar femeile îşi arătau, pentru prima dată în acest an, mari întinderi din pielea lor mată, cu atît mai albă, cu cît fusese mai bine acoperită toată iarna. Vederea acestor frumoase decolteuri, a minunaţilor umeri rotunzi, a subsuorilor pe care străluceau boabe de rouă, a coapselor puternice, bine reliefate în rochiile uşoare, umplea de bucurie toate inimile. În această stare, oamenii erau gata să aplaude orice, din simpla plăcere de a face zgomot şi a simţi că renasc. Coriştii cerului intonau, cu arabescuri înaripate şi triluri şăgalnice, dar cu glasuri puţin cam stridente, nefiind încă destul de exersate, preludiul la soloul maiestuos al elocinţei oficiale. Soarele, şef al protocolului, regiza totul pe faţă.

Seria discursurilor începu prin cîteva cuvinte de bun venit şi mulţumire pe care le rosti Barthélemy Piéchut cu un tact şi o modestie ce stăteau deasupra neînţelegerilor de partid. Nu spuse mai mult decît era nevoie şi atribui meritele înfrumu-

setărilor realizate la Clochemerle întregii municipalităţi, acest mare corp indivizibil, care îşi datora viaţa votului exprimat liber al concetăţenilor săi. Se grăbi apoi să dea cuvîntul lui Bernard Samothrace, pentru a recita versurile de bun venit închinate lui Bourdillat. Poetul îşi desfăşură sulul de hîrtie şi începu să citească cu o voce sonoră, articulînd puternic fiecare cuvînt şi punînd în valoare fiecare intenţie a textului :

Tu, mare Bourdillat, al ţării pilastru,
De jos ai pornit-o, ajuns-ai un astru.
Păşit-ai 'nainte prin străduinţă grea
Şi numai talentul a fost puterea ta.
Prin tine Clochemerle-ul a ajuns în lume
Să aibă o faimă, un mare renume.
Cetatea îţi strigă prin glasu-mi acum :
Trăiască ministrul şi gloriosu-i drum !

Masiv, aşezat în fotoliul său, Bourdillat asculta elogiile, scuturînd cîteodată din capul său mare şi încărunţit, pe care îl ţinea aplecat înainte. Se întoarse înspre Piéchut :

— Spune-mi, Barthélemy, cum numiţi voi felul acesta de versuri ?

Tafardel, care nu-l părăsea niciodată pe primar, stătea în spate. Răspunse fără a fi rugat :

— Alexandrini, domnule ministru.

— Alexandrini ? făcu Bourdillat. Ah, ce drăguţ, foarte drăguţ ! Ştie să se poarte băiatul ăsta. E reuşit, foarte reuşit. Citeşte ca un actor de la Comedia Franceză.

Fostul ministru socotea că alegerea alexandrinilor se datora unei delicate atenţii, pe dînsul chemîndu-l Alexandre.

Sfîrşind poemul, Bernard Samothrace, în timp ce clochemerlenii aplaudau şi strigau : „Trăiască Bourdillat !", îşi înfăşură manuscrisul la loc, oferindu-l fostului ministru, care-l strînse pe poet la pieptul său. Cu degetele arătătoare zdrobi în colţul pleoapelor cîteva lacrimi de un minunat efect.

Atunci se ridică Aristide Focart. Nou ales, Focart făcea parte din aripa de extremă stîngă a partidului. Era însufleţit de avîntul tinereţii ce are totul de cîştigat şi de o ambiţie nesatisfăcută. Pentru a parveni mai repede, voia să izgonească pe vechii aleşi, care căutau să evite orice schimbare, neavînd altă grijă decît să-şi păstreze poziţiile. Într-o anumită clică începea să se vorbească de Focart ca de omul zilei de mîine. Focart ştia acest lucru, după cum cunoştea şi necesitatea de a presăra în fiecare dintre discursurile sale fraze agresive, menite să satisfacă clientela fanatică pe care se sprijinea. La Clochemerle, pe acest pămînt al împăcării, nu se putu opri să nu rostească cîteva cuvinte, care-l ţinteau pe Bourdillat: «Generaţiile se succed ca valurile ce izbesc în mal şi, prin repetarea lor neostenită, îl surpă încetul cu încetul. Să nu încetăm o clipă să batem în malul vechilor erori, al egoismelor, al privilegiilor scandaloase, al abuzurilor şi al inegalităţilor renăscînde. Oameni de mare merit au putut fi altădată buni servitori ai Republicii. Ei culeg astăzi laurii, şi pe bună dreptate. Nimeni nu se bucură mai mult decît mine. Dar la Roma, consulul încununat cu lauri renunţa la comandament în plin triumf, în favoarea tinerilor generali mai activi, şi aceasta era bine, era nobil, făurea măreţia patriei. Niciodată democraţia nu trebuie să stea pe loc. Vechile regimuri au pierit din cauza inerţiei şi a concesiilor laşe faţă de corupători. Noi, republicanii, nu vom cădea niciodată în această greşeală. Vom fi tari. Vom păşi vitejeşte în întîmpinarea viitorului, cu metode generoase, juste şi îndrăzneţe, inspirate de un ideal ce-şi propune să ducă omenirea la un grad de demnitate şi de fraternitate din ce în ce mai desăvîrşit. Iată de ce, Alexandre Bourdillat, scumpul meu Bourdillat, dumitale, a cărui frunte o văd încununată de un nimb pur, sub arcurile de triumf înălţate în acest frumos Clochemerle, care e al dumitale, cum s-a amintit acum o clipă

în termeni aleși, dumitale care ne-ai stat pildă și care ești la apogeul unei cariere minunate, îți spun: „Nu fii neliniștit. Vom ști să păstrăm tinerețea, frumusețea Republicii pe care ai iubit-o și ai slujit-o cu atîta folos !"»

Magnifica tiradă stîrni entuziasmul. Alexandre Bourdillat dădu el însuși semnalul aplauzelor, spunînd cu voce tare, cu brațele întinse într-un mare elan :

— Oh, bravo ! Foarte bine, Focart !

Apoi, schimbîndu-și înfățișarea, trîntit în fotoliu, îi încredință primarului din Clochemerle, vecinul din stînga :

— E o secătură, o mare secătură, Focart ăsta. Încearcă să mă dea la o parte prin toate mijloacele, ca să se ridice el. Și cînd mă gîndesc că licheluța asta e opera mea, că eu însumi l-am trecut pe lista mea de candidați acum trei ani ! O să ajungă departe, colțosul ! Cît despre Republică, îți dai seama că puțin îi pasă !

Barthélemy Piéchut nu se îndoi nici o clipă că aceste cuvinte erau izvorîte dintr-o sinceritate desăvîrșită, mult mai mult decît îmbrățișările și cununile pe care și le împleteau reciproc acești domni. Se convinse astfel că lipsa de informație îl făcuse să comită o greșeală invitînd în același timp pe Bourdillat și pe Focart, deși cel din urmă trecea cîteodată drept discipolul celui dintîi. Nu pierdu însă prilejul de a se lămuri și de a încurca puțin ițele în folosul său.

— Focart are vreun cuvînt în partid ? întrebă el.

— Ce cuvînt vrei să aibă ? Face zgomot, atîta tot, și strînge în jurul lui pe nemulțumiți. Dar asta nu duce departe.

— Pe scurt, nu te poți încrede în făgăduielile lui?

Bourdillat întoarse înspre Piéchut un obraz îngrijorat și neîncrezător.

— Ți-a promis ceva ? Ce anume ?

— Ceva cu totul lipsit de însemnătate... Am vorbit cu el numai din întîmplare... Deci, spui că nu te poți bizui prea mult pe făgăduielile lui ?

— De loc, de loc! Cînd ai nevoie de ceva, Barthélemy, adresează-mi-te direct mie!

— Asta-mi ziceam și eu. Mi-a fost însă întotdeauna teamă să nu te deranjez...

— Ei, se poate, Barthélemy, se poate? Doi vechi prieteni cum sîntem noi! Doamne Dumnezeule! L-am cunoscut pe tatăl tău, pe bătrînul Piéchut. Îți mai aduci aminte de tatăl tău?... O să-mi vorbești mai tîrziu de problemele ce te preocupă. O să aranjăm totul noi amîndoi.

Asigurat astfel de sprijinul lui Bourdillat, Piéchut nu se mai gîndi la altceva decît să-și asigure în același fel și sprijinul lui Focart, strecurîndu-i cîteva cuvinte asupra făgăduielilor lui Bourdillat, și întrebîndu-l dacă acesta din urmă era într-adevăr om de cuvînt și influent în partid. Lucrurile nu ieșeau prea rău. Își aminti de vorba tatălui său, bătrînul Piéchut, care tocmai fusese pomenit: „Dacă ai nevoie de o brișcă și ți se oferă o roabă, nu face nazuri. Oricum, ia roaba. Cînd va veni și brișca, o să le ai pe amîndouă". Brișcă sau roabă, Bourdillat sau Focart, nu se putea ști... „Înțelepciunea bătrînilor nu e de azvîrlit" — se gîndi Piéchut. Se apropia de vîrsta la care propria sa înțelepciune, fiind contestată de cei mai tineri decît el, începea să adopte înțelepciunile pe care le negase odinioară. Își dădea seama că înțelepciunea nu se schimbă de la o generație la alta, ci de la o vîrstă la alta în cadrul generațiilor succesive.

Sosi și rîndul lui Bourdillat, care trebuia să vorbească ultimul. Își scoase lornionul și cîteva foi de hîrtie pe care se apucă să le citească cu sîrguință. Să spui că nu era orator, ar fi fost prea puțin. Se poticnea greoi în propriul său text. Totuși, clochemerlenii continuau să fie încîntați, datorită soarelui și pentru că era un prilej rar să

vezi atîţia proroci, şi încă atît de siguri de profeţiile lor, adunaţi în piaţa mare a orăşelului. Bourdillat vestea ca şi ceilalţi un viitor de pace şi de prosperitate, în termeni vagi, dar grandioşi, care nu se deosebeau prea mult de cei folosiţi de predecesorii săi la tribună. Toată lumea se arăta cît se cuvenea de pătrunsă, în afară poate de subprefect, care lăsa să se străvadă că atenţia sa e silită. Acest tînăr distins, cu o expresie gînditoare pusă în lumină de uniforma neagră, cu fireturi de argint, părea un diplomat rătăcit într-o chermesă dintr-un ţinut barbar. Cînd nu se supraveghea, pe trăsăturile sale se citea foarte deslușit cugetarea : „Ce meserie sînt silit să fac !" Auzise cu sutele discursuri de același calibru, rostite de toţi făgăduitorii de cîte în lună și în stele ai regimului. Se plictisea de moarte.

Deodată, sfîrşitul unei fraze căpătă o strălucire cu totul neobişnuită, nu datorită sensului, ci felului în care fusese pronunţat :

— ...Toţi cei care au luptat ca cavaleri adevăraţi ai Republicii !

Cu un simţ viu al oportunităţii, Bourdillat făcu să urmeze acestui sfîrșit de perioadă o tăcere ce îngădui nenorocitei apropieri de sunete să-și producă din plin efectul asupra celor iniţiaţi.

„Vai, ce frumos ! Bourdillat e în mare formă" — își spuse subprefectul, ducîndu-și repede mîna la gură, ca unul ce simte cum i se urcă din stomac o mică necuviinţă pe care e decent s-o înăbuși. Plictiseala sa încetă imediat.

— *„Errare humanum est !* [1] spuse doct Tafardel. Lapsus, lapsus, un simplu lapsus ! Și care nu întunecă cu nimic frumuseţea ideilor.

— E de mirare — strecură notarul Girodot la urechea vecinului său — că nu l-au cocoţat la Instrucţiunea Publică !

Nu departe, se afla Oscar de Saint-Choul, ale cărui ghetre, pantaloni, mănuși și pălărie alcătuiau o armonie de nuanţe cafenii, neobișnuite.

[1] A greși e omenește (în limba latină). (n.r.)

Uluiala făcu să-i sară monoclul din arcada sprîncenei. Punîndu-l la loc, acest gentilom mirat strigă :

— Pe sufletul străbunicului meu, mort în exil, iată un ciudat fel de retorică !

În același timp un zgomot neobișnuit răsună în aerul tare al acestei preafrumoase dimineți. Farmacistului Poilphard îi veni să izbucnească într-un hohot de rîs, care se preschimbă într-un sughiț enorm.

Deputatul Focart, care se înăbușea de furie la stînga lui Barthélemy Piéchut, unde se așezase, nu ascunse primarului din Clochemerle ce gîndea:

— Ce zici ce nătărău, dragul meu Piéchut ! Nu, zău, ce neghiob Bourdillat ăsta, ce diplodocus al neghiobiei ! Și cînd te gîndești că din ăsta au fost în stare să fabrice un ministru ! Cunoști povestea?... Chiar nu o cunoști ? Trece din gură în gură prin tot Parlamentul, dragul meu. Nu trădez nici un secret dacă ți-o povestesc.

Și rezumă cariera lui Alexandre Bourdillat, marele bărbat din Clochemerle, fost ministru al Agriculturii.

În frageda tinerețe, Bourdillat venise la Paris angajîndu-se picolo într-o cafenea. Se căsători mai tîrziu cu fiica unui cafegiu și se așeză el însuși la Aubervilliers, deschizîndu-și o cafenea. Timp de douăzeci de ani localul său fu un centru foarte activ de propagandă electorală, sediul mai multor grupări politice. La vîrsta de patruzeci și cinci de ani, Bourdillat se înfățișă într-o bună zi unui membru influent al partidului. „Fir-ar a dracului de treabă — strigă el — iată atîta vreme de cînd fabric deputați, plătind băuturile, nu mi-a mai venit și mie rîndul ? Vreau să fiu deputat, fir-ar a dracului de treabă !“ Aceste motive fură apreciate ca fiind de o logică desăvîrșită, cu atît mai mult cu cît cafegiul avea tot ce trebuie pentru a face față pe larg spezelor alegerii sale. În 1904, la patruzeci și șapte de ani, a fost ales pentru prima oară. Metoda de a deveni deputat, care îi reușise atît de bine, o folosi și pentru a ajunge ministru. De-a lungul anilor, el

nu încetă să spună : „Adică cum, fir-ar a dracului de treabă, sînt din nou uitat ? Şi doar nu sînt mai netot decît alţii ! Şi am făcut mai mult pentru partid cu aperitivele mele decît oricare dintre aceşti preacinstiţi domni cu toate discursurile lor !“ În fine, se ivi un prilej, în 1917. Clémenceau îşi forma ministerul. Îl primi într-un mezanin din strada Franklin pe preşedintele partidului : „Ce oameni îmi propui ?“ spuse el. Între alţii, fu citat şi numele lui Bourdillat. „Bourdillat ăsta al dumneavoastră e un dobitoc bătrîn ?“ întrebă Clémenceau. „Vai de mine, domnule preşedinte — i se răspunse — fără a fi prea remarcabil, ca om politic face parte dintr-o medie onorabilă...“ „Este tocmai ceea ce voiam să spun !“ ripostă omul de stat, făcînd cu mîna un gest hotărît, care suprima orice subcategorisire inutilă. Rămase o clipă pe gînduri. Apoi brusc : „Fie — spuse el — îl iau pe Bourdillat al dumneavoastră. Cu cît voi avea mai mulţi imbecili în jurul meu, cu atît voi avea mai multe şanse să nu fiu bătut la cap !“

— Nu găseşti că povestea e drăguţă ? insistă Focart. Tot Clémenceau numea prostia „împărăţia lui Alexandre“, iar imbecililor le spunea „credincioşii supuşi ai lui Alexandre, împăratul nătăfleţilor“. Ai auzit vorbindu-se despre discursul de la Toulouse, capodopera lui Bourdillat ?

Aristide Focart nu-şi întrerupse destăinuirile decît pentru a aplauda şi a da semne de aprobare călduroase. Între timp, Bourdillat îşi urma drumul cu perseverenţă, însăilînd formule încercate, trecute prin patruzeci de ani de întruniri politice. În fine, ajunse la ultimele rînduri ale fiţuicilor sale şi delirul clochemerlenilor atinse culmea. Oficialităţile se sculară şi o luară pe strada mare, îndreptîndu-se spre centrul orăşelului, urmaţi de mulţime. Acum avea să înceapă inaugurarea plină de vioiciune a micului edificiu pe care clochemerlenii îl numeau de pe acum „Mozaicul lui Piéchut“.

În romîneşte de VERA CĂLIN

MARCEL AYMÉ

Marcel Aymé e unul dintre cei mai cunoscuţi umorişti ai prozei franceze contemporane. Romancier şi nuvelist, a scris de asemenea comedii şi scenarii, dialoguri de film.

Caracteristic la Aymé este modul cum se îmbină comicul cu fantasticul. Utilizarea satirică a fantasticului e foarte veche. În secolul al XVIII-lea Swift şi continuatorii lui au arătat cîtă eficacitate satirică are procedeul. La Aymé, însă, fantasticul pătrunde cu naturaleţe în descrierea faptelor de fiecare zi. Trecerea de la un plan la altul se face frecvent şi pe nesimţite.

Ca la mulţi scriitori contemporani, procedeul acesta e folosit de Aymé în sensuri deosebite, reflectînd o ideologie contradictorie. În afară de basme fermecătoare, procedul se iveşte în paginile de critică socială din „Străbătătorul de ziduri", carte apărută în 1943, în timpul ocupaţiei hitleriste a Franţei şi ascunzînd în limbajul fantastic duşmănia faţă de ocupant şi de francezii colaboraţionişti. Dar există şi o folosire gratuită, uneori şablonizată a fantasticului, care îşi pierde astfel virtutea satirică. Grotescul, de asemenea, e presărat uneori abuziv.

În multe pagini, Aymé îl continuă pe Courteline, descrie ironic mediocritatea burgheză, existenţa îmbîcsită a micului funcţionar servil la slujbă şi tiran în familie.

În afară de volumul de nuvele citat, principalele scrieri ale lui Aymé sînt romanele „Iapa verde", „Chipul frumos", precum şi „Poveştile motanului cocoţat".

BASTONUL

Soții Sorbier se hotărîră să folosească după-amiaza de duminică pentru a face o mică plimbare... Doamna Sorbier își strigă pe fereastră copiii — pe Victor și pe Félicien, care se jucau pe stradă, zvîrlindu-și unul altuia gunoaie în față.

Le plăceau jocurile sălbatice care le vîră pe mame în toți sperieții.

— Veniți să vă îmbrăcați — spuse dînsa — mergem la plimbare. E o după-amiază de duminică cu un soare strălucitor.

Fiecare se înțoli cu hainele de sărbătoare. Victor și Félicien își puseră costumele de marinar cu o silă pe care nu și-o ascundeau de fel. Copiii visau să aibă haine de oameni mari, dar trebuiau să le aștepte pînă în ziua primii împărtășanii, cînd o să primească și cîte un ceas adevărat, de argint.

Tatăl își puse gulerul tare și potrivi o cravată papion. Cînd să-și îmbrace sacoul, se uită la mîneca stîngă cu un aer serios și spuse soției sale :

— Mathilde, ce-ai zice dacă aș da jos brasarda de voal ? La Paris nimeni nu mai poartă doliu.

— Faci cum vrei — ripostă Mathilde, pe un ton sec. N-au trecut nici două luni de cînd a murit unchiul Emil, dar la urma urmei, nu era decît unchiul meu... iar tu, tu uiți repede oamenii !

— Știi foarte bine, Mathilde, ce spunea unchiul tău Emil : „Cînd voi muri, dragii mei..."

— Fireşte, nu eşti obligat să-i respecţi pe morţii mei, dar trebuie să recunoşti că eu am purtat întotdeauna doliu după toate rudele tale. De opt ani de cînd sîntem căsătoriţi, aproape nu am părăsit negrul...

Sorbier dădu din cap cu un aer nemulţumit şi nu găsi nimic de răspuns. Părăsindu-şi proiectul, îşi puse sacoul. Totuşi nu resimţi vioiciunea virtuoasă pe care ţi-o dă de obicei renunţarea. Îşi contemplă melancolic imaginea în oglinda dulapului şi oftă :

— Ştii, chestiunea e că se observă foarte bine... Dacă ar fi o haină de culoare închisă, aş mai zice...

Sorbier nu era exagerat de cochet. În timpul săptămînii, la birou, se împăca foarte bine cu haine decolorate, ba chiar peticite, dar socotea pe drept cuvînt că duminica este făcută ca să te îmbraci cu oarecare distincţie. Într-adevăr, cum ai îndura ocările şefului de serviciu dacă n-ai şti că ai acasă un costum de sărbătoare ? E o chestiune de demnitate umană. Or, sare în ochi că o brasardă de crep compromite eleganţa unui costum. Pe de altă parte, doliul este doliu, nu poţi să i te pui împotrivă, mai ales dacă eşti căsătorit şi tată de familie.

Între timp, Victor şi Félicien se jucau de-a v-aţi ascunselea sub masa din sufragerie. Li se spusese totuşi că nu e un joc pe care să-l joci în casă. Se întîmplă ca un vas de fructe să cadă pe parchet şi să se spargă. Auzind zgomotul, mama sosi într-un suflet, trase o palmă celui care-i venea mai la îndemînă şi închise pe unul dintre băieţi în closet, ca să-i despartă. Astfel, copiii fiind despărţiţi, putea să se îmbrace în linişte, fără să-i fie teamă de o catastrofă. Întorcîndu-se în cameră, îşi văzu soţul, aşezat în fotoliu, privind plafonul. Un surîs de beatitudine îi mijise pe buze şi îşi mîngîia mustaţa aspră ca o perie.

— Ce te tot uiţi în tavan ? Mă întreb ce poţi să mai rumegi acolo, cu surîsul tău fără rost ?

— Am chef... închipuie-ţi, Mathilde, că mi-a venit o idee, acum, pe loc. Am chef...

Murmura ca-n vis. Soţia îl sili să vorbească, simţind că-i vorba de o nouă prostie.

— Am chef — urmă el — să iau bastonul unchiului Emil... Nu m-am gîndit pînă acum la bastonul unchiului Emil... Nu crezi că în loc să-l lăsăm să zacă în sertar, în dulap, ar fi mai bine...

Mathilde făcu gura pungă, iar el roşi puţin. Evident, s-a cam grăbit să dorească bastonul, cînd mormîntul unchiului Emil e încă atît de proaspăt, aşa cum femeia îi dădu să înţeleagă cu vocea mînioasă şi ochii umezi de indignare :

— Nici măcar două luni... Un om care a trudit toată viaţa ! Nici măcar nu s-a folosit vreodată de baston !

— Tocmai de aceea...

— Cum tocmai de aceea ? De ce zici tocmai de aceea ? N-are nici un rost să spui : tocmai de aceea. Dă-o-ncolo de treabă !

— Zic : tocmai de aceea. Şi faţa lui luă o expresie ermetică, ca şi cum răspunsul său ar fi avut un sens misterios.

Mathilde îşi somă soţul să-i dea o explicaţie. El se apucă să fluiere. Ea îşi prinse jartierele gîndindu-se la ce represalii să recurgă. La două şi jumătate toată lumea era strînsă în capul scării. Fără îndoială se părea că plimbarea va trebui să fie ceea ce erau toate plimbările de duminică : două ore de plictiseală întrerupte de o şedere mută în jurul unui ţap de bere. Tatăl zise : „Hai, nătăfleţilor, înainte !" Aşa era obiceiul. Cînd să tragă uşa după el, se răzgîndi şi zise cu un aer de-o desăvîrşită nevinovăţie, care o înşelă pe Mathilde :

— Mi-am uitat ceasul. Coborîţi, vă ajung imediat, numai cît mă duc şi mă întorc.

Aleargă la dulap, trase sertarul şi scoase bastonul unchiului Emil. Mînerul de os gălbui, înfăţişînd botul unui buldog, era înşurubat pe o tijă de lemn

lăcuit, încercuită cu o verigă de aur. Sorbier nu bănuise niciodată că faptul de a ține un baston în mîna dreaptă poate să dea omului o mai vie conștiință a demnității sale. Ajungîndu-și familia, care-l aștepta în fața casei, nu se lăsă stîrnit de apostrofa furioasă a soției sale. Spuse, cu fermitatea unui om liber și a unui șef de familie hotărît să apere roadele răspunderilor de bărbat ce-i reveneau în mod natural :

— Ei bine, da, am luat bastonul unchiului tău. Nu văd ce-i rău în asta. Am treizeci și șapte de ani, o vîrstă la care un om cu răspunderi poate pretinde să poarte un baston. Dacă ții ca cel al bătrînului să rămînă în dulap, îmi voi cumpăra eu singur unul, și îți făgăduiesc că n-o să fie o marfă de doi bani.

Mathilde păstră o tăcere silită, temîndu-se de o faptă nesăbuită. La început cumperi un baston, apoi prinzi gustul cheltuielilor, ai metrese... Pentru întîia oară de mulți ani încoace, ea aruncă asupra soțului ei o privire plină de spaimă și de admirație. Cu toate că îi lua în nume de rău necuviința sa față de defunct, nu se putea reține să nu remarce dezinvoltura bulevardieră cu care soțul ei își mînuia bastonul. Scoase un oftat aproape tandru, pe care însă Sorbier îl interpretă drept un semn de ranchiună.

— Dacă te dor picioarele — spuse dînsul — întoarce-te acasă ! Merg eu mai departe cu copiii, nu-ți fie teamă, n-o să se plîngă....

— Nu e vorba de picioarele mele... dar de ce zici că copiii...

— Nu mă crezi în stare să-mi plimb copiii ? Vrei să spui, fără îndoială, că nu sînt un tată bun ?

Rînji orgolios și amar. Victor mergea cu cîțiva pași înaintea familiei, în timp ce Félicien dăduse mîna mamei sale, care îl ținea strîns. Sorbier băgă de seamă acest lucru și declară tăios, avînd nevoie să-și afirme autoritatea printr-o inițiativă îndrăzneață :

— Nu pricep de ce băieţaşii să fie opriţi să se amuze. Hai, Félicien, n-o mai ţine de mînă pe mama.

— Cînd sînt împreună — obiectă Mathilde — ştii doar că nu-i mai poţi stăpîni. Îşi rup hainele, cu siguranţă, dacă nu cumva ajung sub o trăsură... După ce accidentul s-a întîmplat, e prea tîrziu...

Sorbier nu răspunse şi, dîndu-i lui Félicien o lovitură afectuoasă de baston peste pulpe :

— Haide, du-te după frate-tu ! E mai vesel decît să măsori strada de la un cap la altul ţinîndu-te de fustele mamei tale.

Félicien lăsă mîna mamei şi se duse să-i facă lui Victor surpriza unui picior în spate. Victor ripostă cu o palmă. O beretă se rostogoli pînă în mijlocul străzii. Mathilde privi consecinţele iniţiativei paterne simulînd o nepăsare nu lipsită de ironie. Sorbier se porni pe rîs şi spuse blajin :

— Ştrengarii ăştia sînt o comoară. Ar fi păcat să nu-i laşi să zburde în voia lor.

Totuşi recunoscu necesitatea de a le îndruma zbenguielile.

— Rămîneţi în faţa mea, să vă pot ajunge cu bastonul, şi jucaţi-vă frumos. Deoarece am plecat devreme, vom face o plimbare frumoasă : va fi pentru voi un prilej să vă instruiţi.

Familia străbătu un kilometru de străzi şi de bulevarde. Tatăl arăta monumentele cu bastonul şi ţinea discursuri cu un şuvoi de cuvinte şi o veselie care o scoteau din fire pe soţia sa.

— E plin de monumente istorice pe aici. Uite acolo magazinul Luvrului... aici Ministerul Finanţelor... Iată şi statuia lui Gambetta, cel care ne-a salvat onoarea în '70... Amintiţi-vă !

Puţin mai departe, Victor observă o femeie goală, stînd în picioare pe un soclu, şi o arătă cu degetul...

— Şi cea de colo, tată? Cine e? Ne-a salvat şi ea onoarea?

Tatăl avu o mişcare de nemulţumire. Recunoscu cu o voce înţepată:

— E o femeie... hai, ce stai priponit locului!

Şi-l împinse pe Victor cu vîrful bastonului. Îl izbi neplăcut să audă cum un băiat atît de tînăr îi pune întrebări asupra unei femei goale. Dar îşi reveni aproape de îndată, şi făcîndu-i semn cu cotul soţiei, observă cu un glas din care răzbătea un reproş deocheat, de-abia subînţeles:

— Ba chiar o femeie grozav de bine făcută... Se vede că a ieşit din mîna unui artist. Ia priveşte!

Gîndindu-se la imperfecţiunile sale, pe care le ascundea cu greu sub corset, Mathilde avu un aer de dezaprobare dureroasă. Sorbier înrăutăţi lucrurile făcînd să se audă un plesnet lacom al limbii.

— Al dracului de bine făcută! N-o să-mi spui că nu-i aşa? Nici nu poţi visa o femeie mai bine făcută.

Mathilde răspunse printr-un fel de murmur nelămurit, care era mai puţin o dezminţire decît un protest pudic. Sorbier se revoltă, ca şi cînd ar fi fost învinuit de o minciună. I se părea că ea urmăreşte să-i compromită, prin observaţii de rea-credinţă, demnitatea conferită de bastonul unchiului Emil. Luînd-o pe Mathilde de braţ, o împinse pînă la picioarele statuii, cu un elan grăbit.

— Ia priveşte linia şoldului, rotunjimea pîntecelui, ei, ce ai de zis? Un pîntece de-abia bombat, atît cît trebuie să fie bombat un pîntece. Şi sînii? Hai să vorbim despre sîni... Cînd ai mai văzut ceva aşa de frumos?

Femeii îi dădură lacrimile în ochi. Victor şi Félicien urmăreau cu mult interes demonstraţia tatălui lor, şi la numele rotunjimilor pe care le mîngîia cu vîrful bastonului, cei doi fraţi îşi înăbuşiră pofta de rîs, ghiontindu-se în coaste. Mathilde încerca zadarnic cîteva diversiuni, exprimîndu-şi chiar neliniştea de a-i vedea pe copii urmărind amănuntele

acestui trup. Sorbier, furat de joc, nu o cruţă de nimic şi, trecînd în spatele statuii, scoase un adevărat muget de entuziasm :

— Şi de partea cealaltă e întocmai la fel ! Exact cît îţi trebuie ca să ai pe ce şedea, nimic mai mult.

Bastonul său descrise două cercuri, ca pentru a izola obiectul admiraţiei sale. Victor şi Félicien, stacojii de strădania de a-şi stăpîni rîsul, pufniră pe nas într-un hohot gîlgîitor, care putea atrage atenţia părinţilor asupra unor instincte desfrînate, şi se îndepărtară în fugă. Aceasta îl hotărî pe tată să părăsească statuia. Mathilde îl ascultase pînă la capăt, fără măcar să se gîndească să-i întoarcă spatele. Mergea, mecanic, în acelaşi pas cu el, stăpînită de imaginea nudităţii din faţa ei, ale cărei detalii o zdrobeau. Se surprinse roşind la amintirea pieptului ei a cărui bogăţie o împiedica să-şi zărească vîrful pantofilor. Într-un acces de modestie, se consideră ridicolă, nedemnă de bărbatul ei pe care nu-l apreciase după cum se cuvine. Sorbier îi apăru într-o lumină nouă, de un farmec răpitor ; el deveni deodată seducător ca un demon, înconjurat de o aureolă de perversitate. Simţi cum i se înfiripă în inimă un sentiment de cucernică adoraţie, o mare dorinţă de ascultare şi de supunere desăvîrşită în faţa voinţei capricioase a soţului ei. Totuşi se feri să lase să se vadă ceva din revoluţia ei sentimentală. Cu pasul semeţ şi faţa crispată, ea nu ieşea dintr-o muţenie prudentă, lăsîndu-i soţului grija de a-i dojeni pe copii. Cu un efort ce-i congestiona obrajii, îşi ţinea răsuflarea pentru a-şi suge pîntecele ei mare, fără a băga de seamă că pieptul i se revărsa cu atît mai mult. De altfel Sorbier nu-i dădea nici o atenţie. Ameţit de ardoarea invocaţiei adresate nudităţii de piatră, el repeta într-una anumite fraze pe care le socotea deosebit de norocoase ; în acelaşi timp, reamintea cu încîntare de formele statuii. De mai multe ori Mathilde îl auzi repetînd cu o voce sacadată : „coapse, umărul, pîntecele, încheietura genunchiului". Putu să creadă o clipă că soţul se gîndea la un fel original de a face

un rasol, dar, după o clipă de tăcere, Sorbier adăugă, izbucnind într-un rîs nervos : „Şi sînii, fir-ar ei să fie, şi sînii !" Se adeverea că emoţia artistică a lui Sorbier nu mai era cu desăvîrşire pură. În focul privirii sale, în căldura vocii se desluşeau semne care o preveneau. Mathilde nu putu susţine mai departe nepăsarea ei prefăcută şi-i spuse cu amărăciune, dar încet, fără mînie :

— Nu ştiu dacă îţi ascundeai pînă acum gîndul, dar altădată nu ţi-ai fi îngăduit să-mi vorbeşti despre asemenea lucruri urîte. Tare te mai crezi grozav de cînd ţii în mînă bastonul unchiului Emil. Dacă bietul de el ar mai fi de faţă, ţi-ar spune care sînt datoriile unui soţ şi ale unui tată. Ţi-ar spune că nu este nici cinstit, nici înţelept să vorbeşti soţiei tale despre sînii unei creaturi, chiar de piatră. Ar trebui să ştii, dacă nu ai ţine seama decît de exemplul Corvison-ilor, că dezmăţul soţului este ruina căminului. Şi apoi, spune-mi şi mie, la ce bun ? Nu, zău, la ce bun să visezi sînii unei străine ? Dragul meu, adu-ţi aminte de serile, pînă şi ieri seară... nu exista pentru tine decît un singur piept pe lume... aminteşte-ţi, doar nu poţi uita, e cu neputinţă.

Mathilde îşi înţelese de îndată eroarea. Răpită de o tandreţe plină de gelozie, comisese greşeala de a-i atrage atenţia asupra pieptului ei. Neîndestulat numai de plăcerile libertinajului, Sorbier gustă din plin plăcerea de a fi crud şi dezinvolt. O privi pe Mathilde din cap pînă în picioare, cu un aer de miloasă ironie, iar vîrful bastonului său descrise în aer o proeminenţă de o amploare injurioasă. Clătină din cap cu înţeles :

— Da' de unde, sărmana mea prietenă, da' de unde, nu eşti de loc bine făcută. Priveşte-te, compară...

Părerea soţului fu exprimată cu atîta claritate, încît obrajii nevestei se roşiră de necaz. Încercă să se răzbune :

— La urma urmei, puţin îmi pasă. Cele ce-ţi spun sînt mai degrabă pentru copii şi pentru tine însuţi, care poate nu-ţi dai seama cît eşti de ridicol ;

pentru că, oricum, nu mai eşti la prima ta tinereţe şi nici ceea ce se cheamă un băiat frumos. Chiar ieri cînd mă întorceam acasă, portăreasa mi-a amintit să cumpăr un bandaj pentru varicele tale.

— Desigur, o secătură bătrînă, care a încercat de două ori să mă sărute pe scară! Dar i-am zis eu: „Cînd mă voi hotărî să-mi înşel nevasta, sînt destule fete frumoase la Paris". Cu puţină experienţă — şi Sorbier avu un zîmbet de cunoscător — nu-ţi rămîne decît greutatea alegerii, mulţumescu-ţi ţie, Doamne!

Pe cînd vorbea, o femeie frumoasă trecu din întîmplare şi privirea ei o întîlni pe cea a lui Sorbier. Într-o clipă de inspiraţie, el îşi scoase pălăria însoţind gestul cu surîsul său cel mai galant. Puţin surprinsă, tînăra femeie înclină capul, schiţînd chiar un zîmbet. Mathilde simţi că-şi pierde firea. Mîna sa strînse umărul lui Sorbier.

— Femeia! Cine e femeia asta? Nu am văzut-o niciodată, nici la noi, nici în altă parte. Vreau să ştiu unde ai cunoscut-o.

Sorbier nu răspunse imediat, ca şi cînd s-ar fi gîndit la o înfrîngere. Mathilde insistă furioasă.

— Nu mai ştiu — murmură el încurcat. Am cunoscut-o... altădată... nu-mi mai amintesc exact.

Bucurîndu-se că pe obrazul soţiei se vedea din ce în ce mai bine cît este de înnebunită, el se îndepărtă pentru a-l goni pe Félicien de pe un răzor. Familia părăsi grădina Tuileriilor şi ajunse în bulevard, prin strada Regală.

Trecînd prin faţa unei patiserii, Félicien se plînse că îi e foame, iar Victor susţinu că lui îi e şi mai foame decît fratelui său.

— Mămico, mi-e foame! Mie, mie mi-e şi mai foame...

Enervată, ea împărţi cîteva palme. Copiii se puseră şi mai tare pe plîns şi pe scîncit. Mathilde

însăşi avea ochii roşii şi umflaţi. Trecătorii priveau cu curiozitate înduioşată această mamă îndurerată care trăgea după dînsa doi copii cu ochii scăldaţi în lacrimi. Sorbier nu voia să vadă nimic. Mergea înaintea familiei, cu pasul elastic, cu obrajii îmbujoraţi şi privirea atentă, neîntorcîndu-se decît pentru a urmări cu privirea silueta vreunei femei. În faţa unei terase de pe bulevard, se lăsă ajuns de familie.

— Hai să luăm ceva — spuse el — plimbarea mi-a făcut sete. Şi apoi, o să vedem lume, femei...

Mathilde aruncă o privire spre cafenea. Şirul fotoliilor elegante, împletite din nuiele de palmier, oglinzile, ţinuta perfectă a chelnerului şi demnitatea majordomului o neliniştiră... De obicei plimbările de duminică după-amiază se terminau în cine ştie ce bodegă pustie, duhnind a rumeguş de lemn şi a vin prost. O cîrciumioară liniştită, cum spunea Sorbier cu simpatie, în care patronul însuşi servea ţapii de bere. În faţa terasei de pe bulevard, Mathilde se sperie de preţul consumaţiilor şi se gîndi că soţul ei alunecă fără îndoială pe o pantă de temut. Sorbier o împingea înaintea lui, cu un gest pe care-l voia firesc. Ea rezistă.

— Ştii, e o cafenea prea mare. Doar nu intrăm niciodată în cafenele ca asta !

— E o cafenea ca oricare alta. S-ar crede că n-ai mai umblat prin lume. Localul ăsta îl cunosc ca pe buzunarul meu.

Mathilde surîse umil şi murmură timid :

— Dacă cel puţin am fi numai noi doi, aş mai pricepe... ar fi o fantezie mai de înţeles. Lasă, altă dată...

Sorbier îşi pierdu răbdarea ; i se părea că mulţimea consumatorilor se amuză de şovăiala soţiei sale.

— Dacă nu vrei să vii, întoarce-te acasă cu copiii ! Mie unuia mi-e sete. Faci cum îţi place.

Fără a mai aştepta hotărîrea Mathildei, se strecură printre două rînduri de mese, şi familia îl urmă. În

fundul terasei, o pereche se ridică, lăsînd liberă o masă pe care Sorbier puse stăpînire.

Se aşeză şi comandă un aperitiv pentru el şi bere pentru copii. Mathilde nu vru să ia nimic, pretextînd că o doare capul. Soţii, înfundaţi în fotoliile lor de palmier, păstrau o tăcere stingherită. Însuşi Sorbier nu prea părea la largul său, îngrijorat de impresia pe care putea să şi-o facă această mulţime trîndavă despre familia sa. De cîteva ori i se păru că chelnerul îl priveşte cu severitate. Spuse Mathildei :

— Haide, ia totuşi ceva ! Ce-o să creadă lumea despre tine ? Nimeni nu vine la cafenea ca să nu bea nimic, e ridicol.

Femeia sfîrşi prin a se lăsa convinsă şi ceru un ţap. Sorbier simţi cum i se ia o piatră de pe inimă şi cum îi revine buna dispoziţie ; îşi aduse aminte că are un baston şi începu să-i examineze mînerul cu o atenţie afectuoasă.

— Orice s-ar zice, un baston întregeşte înfăţişarea unui bărbat. Nu înţeleg cum m-am putut lipsi de baston !

Îi vorbise Mathildei cu o voce prietenoasă. Ea încuviinţă, cuprinsă de un elan de recunoştinţă şi de dragoste.

— Aşa e, nu m-am gîndit niciodată că un baston îţi poate sta atît de bine. Sînt foarte mulţumită că te-ai gîndit să-l iei cu tine.

În acea clipă intră pe terasă o femeie. Toaleta, fardul şi felul în care cîntărea bărbaţii din ochi arătau destul de bine ce profesiune are. Femeia ezită între mai multe rînduri de fotolii şi, observînd o masă liberă la cîţiva paşi de familia Sorbier, veni să ia loc. De cînd intrase, Sorbier o urmărise cu privirea, plin de interes. După ce femeia se aşeză, nu-i fu greu să-i atragă atenţia. Schimbară zîmbete, ba chiar îşi făcură cu ochiul. Creatura se lăsa prinsă în acest joc cu o deosebită plăcere. Libertatea cu care Sorbier o privea, o făcea, fără îndoială, să creadă că Mathilde nu era soţia lui. Aplecîndu-se peste aperitiv, pentru a o vedea mai bine, Sorbier

nu mai contenea cu surîsul și cu ocheadele. Mathilde nu putea să nu bage de seamă aceste tertipuri, dar, simțindu-și gîtlejul sugrumat de furie și de zăpăceală și neîndrăznind să înfrunte ridicolul unei scene conjugale în mijlocul mulțimii, rămase tăcută. Totuși, cînd Victor și Félicien, vrînd să cunoască ținta zîmbetelor tatălui lor, se întoarseră spre intrusă, ea protestă, cuprinsă de mînie :

— E revoltător ! Să te porți astfel în fața copiilor ! O dezmățată care poate nici nu are măcar un ban pus deoparte !

Pe terasă erau atît de mulți consumatori, încît chelnerii de-abia puteau face față. Creatura încerca zadarnic să atragă atenția chelnerului ca să o servească. Sorbier, făcînd semne cu capul, își arăta indignarea față de nerușinarea personalului care nu avea grija cuvenită pentru o femeie frumoasă. În cele din urmă, nu se mai putu stăpîni și spuse cu un glas dinadins răsunător, în timp ce Mathilde îi făcea semne cu genunchiul spre a-l face să tacă :

— Nu există nici un mijloc să fii servit. Pe onoarea mea, cafeneaua aceasta a ajuns o cîrciumă ordinară ! Cînd mă gîndesc ce a fost odată aici !

Frumoasa persoană avu un zîmbet lung de recunoștință, care-l umplu de mulțumire. Pentru a îndreptăți în ochii soției intervenția la care chibzuia, Sorbier adăugă, uimit el însuși de aerele sale de filfizon și îngrozind-o pe Mathilde :

— De un sfert de oră îl aștept pe chelner ca să comand un cocteil !

Cuvîntul „cocteil", cu întregul cortegiu de turpitudini, de femei goale și sticle înfundate pe care i-l amintea, o zdrobi pe Mathilde de tot. Avu deodată viziunea precisă a soțului risipindu-și economiile gospodăriei pe taxiuri, jobene și mese scumpe, în timp ce ea va fi silită să-și amaneteze ultima bijuterie la Muntele de Pietate pentru ca să-și hrănească copiii lihniți de foame.

— Picol, nu auzi că ești chemat aici, e de necrezut că nu poți da de nici un picol !

Vocea lui Sorbier se pierdu acoperită de zumzetul conversațiilor. Tînăra femeie clătină capul furioasă și recunoscătoare în același timp. Luat de valul unei galante nerăbdări, Sorbier își înșfăcă bastonul de la mijloc pentru a izbi cu un capăt în masă. Îl ridică pînă deasupra umărului cu o mișcare iute și plină de generozitate.

În spate, o oglindă zbură în țăndări, sfărîmată de buldogul unchiului Emil. Roșu ca focul, Sorbier sări în picioare. În jurul lui izbucni un tumult de hohote de rîs, de comentarii și de proteste. Un vecin se plînse pe un ton acru că i-au căzut în aperitiv bucățele de sticlă. Lumea făcea haz de consternarea vinovatului, care își ținea bastonul cu amîndouă mîinile, ca și cum ar fi prezentat arma.

Mathildei, adineauri frîntă de desperare, îi reveni pofta de viață. Spaima lui Sorbier, încremenirea lui o treziră la viață, bustul ei căzut își reluă maiestatea. Ridicîndu-se pe jumătate din fotoliu, strigă în urechea soțului, cu un rînjet crud, fără să-i pese de ilaritatea provocată de intervenția ei printre martorii dramei :

— Cinci sute de franci ! Iată ce ne costă tîmpeniile tale ! Pentru o destrăbălată care nu se sinchisea decît de banii tăi !

Administratorul veni în fugă la locul sinistrului. Un picol se duse să-l caute pe sergent. Sorbier își spuse numele și funcția, arătă actele de identitate. Îmbătrînit, cu umerii căzuți, el repeta într-una, bîlbîind :

— Domnule polițai, n-am făcut-o cu voie... e bastonul unchiului Emil... am vrut să-l chem pe picol cu bastonul meu...

Mathilde urmărea dezbaterile cu o bucurie plină de arțag, copleșindu-și soțul cu observații sarcastice. Cu vocea acum resemnată, Sorbier îi spuse timid :

— Lasă, Mathilde, mai tîrziu.

Sergentului i se făcu milă de desperarea lui și scurtă formalitățile. Administratorul îi arătă și el puțină compătimire, afirmînd că pagubele nu sînt prea mari și că Sorbier se va putea înțelege destul de ușor cu societatea de asigurare. Ros de neliniște, Sorbier își reluă locul lîngă Mathilde, care-l întrebă :

— Nu vrei să-ți comanzi cocteilul, ca să-ți revii ? Cred că ai nevoie să iei ceva...

Sorbier avea o figură atît de răvășită, atît de umilă, încît Mathilde, stăpînă pe situație, simțea că poate să-l supună celor mai grele chinuri. Ea insistă :

— Cît timp mai ești pus pe cheltuieli, poți profita ! Comandă-ți un cocteil ! O să-mi dai și mie să gust.

Sorbier scoase un oftat dureros ; privirea sa căută pe cea a tinerei femei care-l aruncase în această aventură funestă, nădăjduind să găsească acolo îmbărbătarea unei afectuoase compătimiri. Dar creatura, înțelegînd că accidentul rupsese tot farmecul, întoarse capul și surîse unui bătrîn friguros care o mînca din ochi.

— Uită-te la dezmățata ta ! spuse Mathilde. Și-a și găsit unul care umblă cu două bastoane !

Victor și Félicien, cu o cruzime nu întru totul inconștientă, se amuzau reconstituind accidentul. Mama lor urmărea cu plăcere jocul, indicîndu-le cîteodată cîte un detaliu mai picant în execuție. Sorbier îl chemă pe picol pentru a plăti consumația. Cînd în fine putură să părăsească masa, Mathilde, întîrziind leneș în fotoliu, îl chemă înapoi și îi spuse cu o blîndețe de neîndurat :

— Ți-ai uitat bastonul, iubitule !

El se întoarse, apucă bastonul cu un gest stîngaci și urmă nevasta, care-și împingea copiii printre două rînduri de consumatori. Bastonul îl încurca ; înconjurînd o masă, răsturnă un pahar gol, pe care, din fericire, picolul îl prinse din zbor. Mathilde rînji peste umăr :

— Hotărît, eşti în formă astă-seară. Nu mai găseşti nimic de spart?

Sorbier se gîndi ce bine ar fi să frîngă bastonul pe spinarea soţiei, dar acesta fu numai un gînd trecător, pe care nu avu curajul să-l exprime. Părăsind terasa, mai avu neplăcerea de a o vedea pe paţachină trecînd să se aşeze la masa bătrînului. Mathilde, căreia nimic nu-i scăpa, sublinie comicul situaţiei; dar dorinţa de răzbunare ce-i clocotea în suflet o făcu să renunţe la tonul ironic. Îşi înfipse privirea drept în ochii soţului şi atacă cu acea voce dură, atît de familiară urechilor lui Sorbier:

— Poţi să-mi spui acum de ce ţi-ai permis să iei bastonul? Un baston care nici măcar nu-ţi aparţine?

Sorbier făcu un gest vag. Nu ştia... Mathildei îi veni să-l ia la palme.

— Cînd iei un baston, trebuie să ai un motiv. Pretind să-mi spui de ce ai luat bastonul unchiului Emil!

Se oprise locului şi îl ţinea de haină. Sorbier înţelese că nu va fi lăsat în pace pînă nu va da o explicaţie. Cu probitate, începu să-şi cerceteze cutele cele mai ascunse ale sufletului şi, nedescoperind nimic, se lăsă în voia unei inspiraţii poetice, nădăjduind să calmeze astfel furia soţiei.

— Ce vrei să-ţi spun? Soarele... da, asta e, soarele... pricepi, cînd am văzut cît e de frumos afară, am simţit că-mi vin un fel de idei de primăvară... nu se ştie de ce îţi vin idei de primăvară.

Mathilde simulă un acces de ilaritate, în timp ce Sorbier repeta cu o voce plîngăreaţă:

— Sigur că da, idei de primăvară... Dac-ai putea pricepe...

Ea îl împinse, spre a-l pune din nou în mişcare, ca şi cum n-ar mai fi fost decît un automat, şi îi strecură printre dinţi:

— Aşteaptă tu numai, băiatule, am să-ţi dau eu idei de primăvară ! Nu cumva crezi că am uitat purtarea ta de adineauri...

Victor şi Félicien profitaseră de interogatoriu spre a-şi lua puţină libertate. Trebui să grăbească pasul spre a-i regăsi în mulţimea trecătorilor. Mathilde spuse unuia dintre copii :

— Ia-l de mînă pe tatăl tău şi fii atent să nu-ţi dea drumul !

Ascultător, Sorbier apucă mîna fiului său şi mări pasul. Mathilde îl chemă, cu o voce de plutonier-major :

— Dă-i mîna dreaptă, îl doare încheietura... ei ! Nu înţelegi ? N-o să ne mai faci încurcături cu bastonul tău, sper. N-ai decît să-l ţii în mîna stîngă ! Mai caraghios n-o să pari, n-ai grijă !

Sorbier trecu bastonul în partea stîngă şi pe copil în dreapta. Bastonul îl încurca din ce în ce mai mult, îl ţinea strîns sub braţ şi Mathilde se înveseli văzîndu-l cum se mişcă plin de teamă. Cînd să cotească într-o stradă la dreapta, îi porunci cu o voce paşnică, care-i mări neliniştea :

— Nu, ţine-o drept înainte, m-am hotărît să iau alt drum.

— E cam tîrziu... ştii că e aproape cinci ?

— Adineauri nu păreai atît de grăbit. Mai am poftă să mă plimb. Vom merge înapoi în sens invers, prin strada Regală, şi apoi prin Tuileries. În anotimpul ăsta, nu există o plimbare mai frumoasă.

Încă de cînd ieşise din cafenea, ea îşi rumega răzbunarea : să-l facă pe soţul umilit, înfrînt, să treacă pe aceleaşi străzi pe care trecuse mai adineauri plin de aroganţă.

Sorbier mergea cu pas ţîrşit, cu capul plecat, cu umerii lăsaţi. Nu-i mai trecea prin minte să se uite după femei. Era un biet om, care nu mai do-

rea altceva decît ziarul și papucii săi de casă. Mathilde îl urmărea îndeaproape, străduindu-se să scoată la iveală cît mai multe comparații între modestia atitudinii sale de acum și semeția pe care o arătase la venire.

— Ai văzut fetișcana asta frumoasă care a trecut pe lîngă noi ? Întoarce-te... mai adineauri aveai privirea mai ageră...

În grădina Tuileries dădură libertate lui Victor și lui Félicien, dar Sorbier nu profită de loc pentru a-și lua bastonul în mîna dreaptă. Încerca să uite. Mathilde păstrase însă o amintire exactă a locurilor unde soțul își afirmase independența și dispoziția libertină. Îi reamintea observațiile făcute, însoțindu-le de comentarii feroce. Ajungînd la statuia femeii goale, cu pieptul semeț fremătînd, spuse, măsurînd-o disprețuitor din cap pînă-n picioare :

— Ei bine ! Iat-o ! Scîndura ta de călcat ! Adineauri ți se aprinseseră călcîiele... Nu mai spui nimic acum ?

Sorbier privi statuia cu o melancolie în care Mathilde crezu că surprinde o nuanță de regret. Ea luă bastonul unchiului Emil și urmări cu capătul lui contururile de piatră pe care începu rînd pe rînd să le foarfece cu rea-voință :

— Ia privește numai cît e de uscată... umeri ca o sticlă, pîntece de lihnită ! Trebuie să-ți pui două perechi de ochelari ca să-i vezi rotunjimile.

Sorbier, cu privirea pierdută, părea cufundat într-un vis melancolic. Mathilde încruntă sprîncenele, așeză bastonul pe soclul statuii și, încrucișîndu-și brațele, îi spuse aspru :

— Ei ?

Sorbier îndreptă asupra soției sale niște ochi de animal hăituit. Ezită o clipă, apoi avu un mic surîs de lașitate și murmură :

— Sigur că da, prea e feciorelnică... O femeie frumoasă trebuie să fie ceva mai plină...

Această părere măgulitoare pe care i-o smulsese, înfierbîntă de orgoliu obrajii Mathildei. Îşi trecu braţul pe sub cel al soţului, cu un gest lent şi sacadat, ca pentru o luare definitivă în posesie, şi îndrumă familia pe calea întoarcerii. Victor şi Félicien puseră mîna pe bastonul uitat pe soclu. Îl ţineau fiecare de cîte un capăt şi alergau înaintea părinţilor. Tatăl îi privea cu un sentiment de uşurare, bucuros că e eliberat de o povară care-i părea acum de nesuportat.

Bănuind ceva din această destindere, doamna Sorbier spuse copiilor :

— Daţi tatii bastonul ! Ăsta nu-i un joc pentru copii !

Apoi, adresîndu-se soţului :

— De vreme ce tot l-ai scos din dulap, începînd de astăzi o să-l iei cu tine în fiece duminică.

În romîneşte de VERA CĂLIN

CUPRINS

Lei 18

EDITURA TINERETULUI